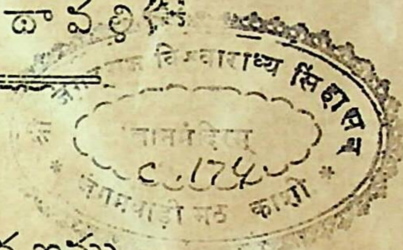

చిలకమర్తి లక్ష్మీనృసింహకవి

సంపూర్ణగ్రంథావళి

షష్టిపూర్తి ముద్రణము

౩వ సంపుటము—నవలలు

కర్పూరమంజరి (రెండుభాగములు) విష్ణువర్ధనుఁడు

షష్టిపూర్తి సంఘకార్యదర్శి:

పాలకోడేటి గురుమూర్తిగారిచే

ప్రకటితము.

1927

 [Price Rs. 3

రాజమహేంద్రవరము

శ్రీ సుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాలయందు

పోతాప్రగడ శేషగిరిరావుగారిచే

ముద్రింపఁబడియె

1927

కర్పూరమంజరి

మొదటిప్రకరణము

"అహహా! జన్మస్థానవియోగదుఃఖము దుస్సహము గదా! ఆలుబిడ్డల, నన్నదమ్ముల, నాప్తబంధుమిత్రుల, విడుచుట యెంతకష్టమో, స్వదేశమును విడుచుటయు నంతకష్టమె. వేదాంతశాస్త్రజ్ఞు లీయనురాగ మజ్ఞానజనిత మనియు, మమత్వము లేనివారలే విజ్ఞానులనియుఁ జెప్పుదురు. కాని యది యొప్పుకొనఁదగినమాట కాదు. ప్రపంచమున నరుఁడు జీవించునంతకాలము మమత్వాదులు లేక యుండుట యసంభవము. స్వాభిమానము, బంధుజనాభిమానము గృహాభిమానము, దేశాభిమానము, మతాభిమానము, మొద లగునవి శ్లాఘ్యములే యగును గాని, గర్హ్యములుగా వని నాయభిప్రాయము. నేనెంతప్రయత్నించు చున్నను నామనసునుండి యీయభిమానమును బాఱఁదోలఁ జాలకున్నాఁడను. కటకటా! మూఁడుతరములనుండి మా కుటుంబమునకుఁ గాపురమై, నాకు జన్మభూమియై, సకలసంపదలకుఁ బుట్టినిల్లయి ముక్తిప్రదాయకము లగునగరములలో నొకటియై, విలసిల్లు నుజ్జయినీ మహానగరమును నేనిఁక నెన్నఁడైన గన్నులపండువుగఁ జూడఁ గలుగుదునే? వసంతకాలమున సాయంసమయంబుల శిప్రానదీతీరంబునకుం బోయి యాయేటినీటిబొట్టులఁ గలిసి వీచుమందమంద మలయానిలయంబులు నెమ్మేను సోక నెన్నఁడైన సౌఖ్య మనుభవింతునే? ప్రదోషకాలమున నాలయంబునకుఁ జని, సకలభువనరక్షకుఁ డగువిరూపాక్షు, మహాకాళేశ్వరు నింక నెన్నఁడైనఁ జేతులారఁ బూజించి, మనసార ధ్యానింపఁగలుగుదునే? వత్సరాజు ప్రద్యోతమహా

రాజనందన యగువాసవదత్తాదేవిని బిత్రుగృహమునుండి తీసికొనిపోయి నచిత్రకథలు పల్లియలనుండి వచ్చుచుట్టములకు నెన్నఁడైన వీనులవిం దుగ వినిపింతునే? అంతభాగ్యము నావంటియదృష్టహీనునకుఁ గలు గదు. నేనెక్కడ యుజ్జయిని యెక్కడ? పరమసాధ్వి యగునిల్లాలిని బ్రపంచ మెట్టిదో యెఱుఁగనిపసిబిడ్డనయితముగఁ బుట్టినింట నునిచి దిక్కుమాలినపక్షినయి కానిదేశములఁ జరియింపు మని పద్మగర్భుఁడు నానెన్నుదుట మూఁడుబంతుల వ్రాసి యుండ నేను సుఖించు టెట్టు? శ్రీ.మహాకాళేశ్వరా! నాకిట్టిదుర్భర మగునవస్థ గలుగుటకు నాచేసిన దోస మేమి? అతిథులకు నభ్యాగతులకు మునుమున్న పెట్టక నన్నంబు గుడువ. వైశ్వదేవంబు సేయక యిల్లు వెడల. నీపాదారవిందధ్యా నము చేయక నిదురవోవ. అబ్రాహ్మణకర్మంబుల నాచరింప. అట్లు మెలఁగు చున్నను నాకిట్టిగతి ప్రాప్తించుటకుఁ గారణ మేమి? భవ తారకంబు లగునీయడుగుఁదామరల నొకసారియైన ధ్యానింపనిఖలు లు, కలకండంబులకన్నఁ దియ్యనగునీనామంబు నెన్నండును స్మరింప నికష్టులు, మంగళప్రద మగునీకోవెలగడప నొకతూరి యైనఁ ద్రొక్క చూడనిమొక్కలులు, విశ్వమోహనం బగు నీసుందరవిగ్రహంబు మఱపున నైనఁ గనుంగొననియధములు, ధనధాన్యములు నాయురా రోగ్యములు, నిత్యకల్యాణంబులు గలిగి వర్ధిలు చుండ నాజన్మశుద్ధుఁడ నై, పిఫ్పిండ నై, ఘనాంతస్వాధ్యాయవేత్తనై, వేదాంతశాస్త్ర పరిజ్ఞాత నై, విశేషించి నీచరణారవిందసేవకుఁడ నై, నలువురలోఁ దలయెత్తుకొని గౌరవముగాఁ గాలక్షేపము సేయుచున్న నే నిట్లు దుస్త రదుఃఖసముద్రమునఁ బడి యుండ నుపేక్షించుట నీకు న్యాయమే? అయ్యయ్యో! నిష్కారణముగాఁ గర్మసాక్షి యగు భగవంతుని దూఱ నేల? పూర్వజన్మకృత మగుకర్మమే దీనికిఁ గారణము. ఆకర్మమే కారణము గా దేని, కాశ్మీరనేపాళవిదర్భదేశములను గోబ్రాహ్మణ

పక్షపాతులు, వైదికమార్గప్రవర్తకులు నయి, ధర్మస్వరూపు లయిన రాజులు పరిపాలించుచుండ మాళవదేశమునకు బ్రాహ్మణద్వేషియు వేదబాహ్యుఁడు నసంగతుఁడు నగు పరమనాస్తికుఁడు బౌద్ధరాజు సుదర్శనుఁ డేల దాఁపుర మయ్యె. నావలె నాసుదర్శనుఁడెన్నఁడైన నుజ్జయినీనగరంబు విడచి, మనస్తాపంబుఁ జెందునే? నావలె నెన్నఁడైన నాదురాత్ముఁడు తనయాలుబిడ్డలఁ బాసి యేకాకి యైచరించునే? నాయుసు రెన్నఁడైన వానికి వానికుటుంబమునకుఁ దగులునే ? ఏల తగులక పోవు? సాధు లగునగ్రజన్ముల లొక్కనిముసము ననుభవించు చిత్తక్షోభము నూఱుమడుంగు లై, వేయిజన్మముల నైనఁ దత్కారకులకు ఫలము గట్టి కుడుపక పోదు. పాడియుఁ, బంటయు, సిరియు, సంతతియుఁ గలిగి, పండువలె నున్ననాకాపురము గూలంద్రోసినయారాజాధముని దైవంబు సెఱుప కుండునే? ప్రాణంబులు కంఠంబున నుండునంతకాలమును నే నాతనితోఁ బగ సాధించి నాయావచ్ఛక్తి వినియోగించి పరరాజుల వానిపై దండువిడియఁ బంపి, యాతని రాజ్యభ్రష్టుని గావించి యుజ్జయినీనగరము పాడుచేసి, యాలుబిడ్డల నెడబాపి, వానినమ్మినపరిజల నిడుమలఁ గుడిపి, వేధింపక పోయితి నేని నేను బ్రాహ్మణుఁడను గాను. ఇదియే నాశపథము. దేవసింహుఁడు, హిరణ్యమిశ్రుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొద లగుబౌద్ధపండితు లందఱుఁ దమ రాజునుం గూడి నాకొనర్చినయపకారమునకుఁ బ్రతిఫల మనుభవింతురుగాక! మాళవదేశస్థు లందఱుఁ బరమవైదికుఁ డగుఛాందసబ్రాహ్మణుఁడు రుద్రభట్టుమహత్త్వ మించుక యెఱుంగుదురు గాక! సరే! అది యటుండ నిమ్ము. ఇప్పుడు నేనే దేశమునకుఁ బోయి వసింతును? తక్కినవిషయంబులకన్నఁ గాశ్మీరంబు సుభిక్షం బని విందు. దానికి రాజధాని యగుశ్రీనగరము సార్థకనామ మై సిరులకు నివాస మని విందు. దానిం బాలించు హేమచంద్రమహారాజు బ్రాహ్మణపక్షపాతి యని నాడుక

కలదు. కావున నానగరంబునకుం బోయి తల దాఁచుకొనుట యుచి తము. అచ్చట నే నెవ్వరి నెఱుంగుదును? క్రొత్తవారి నెవ్వ రాద రింతురు? ఏ మయినను సరే దైవముపై భారము వైచి పోయెదను. అదిగో! నా యెట్టయెదుట నొకపల్లియ కానవచ్చుచున్నది. చీఁకటి వడ కుండ నాగ్రామము చేర వలయును. ఇది యరణ్య మగుటచే దైవోపహతుఁడ నగు నేను మఱికొన్ని యుపద్రవములపాలు గావలసి వచ్చును. భాస్కరుఁడును నావలెనే తనతోంటితేజము డీలుపడి యొక మారుమూల దలదాఁచుకొను చున్నవాఁడు" అని తనలోఁ దాను వితర్కించుకొనుచు నొక బ్రాహ్మణుఁడు వేసవికాలమున నొకనాఁటి సాయంకాలము సింధునది తూర్పుటొడ్డునఁ గలయొకయడవిలో నుండి ముందరిపల్లెకుఁ జీఁకటి పడకుండఁ బో వలయు నని విసవిస నడచు చుండెను.

అతఁ డేఁబదిసంవత్సరములు దాఁటినవాఁడు. శరీరము దబ్బపం డువంటి పచ్చనిచాయ గలిగి స్థూల మై యుండెను. అతఁడు పొడుగరి యన వచ్చును గాని స్థూలముగ నుండుటచేఁ జూచువారి కించుక పొట్టిగఁ గానఁబడుచుండును. మెడలో బంగారుతీఁగెను జుట్టినరుద్రాక్ష తావళమును, దలకుఁ జుట్టినవిలువ గలపచ్చని కాశ్మీర సేలువ, చెవులనలం కరించు కనకకుండలములు, చుట్టఁజుట్టి వీఁపు పై నిడుకొన్న కృష్ణాజిన ము, వ్రేల నున్న కాశికాముద్రయుంగమును దద్బ్రాహ్మణుఁడుశిష్టుఁ డనియు, విద్వాంసుండనియుఁ దెలుపు. కాని కన్నులు మేడికాయలట్లు పెద్ద వై యెఱ్ఱజీరలుగలవై చూపఱ కించుక వెఱపు గొలుపు చుండును. స్వభావముచేత నావిప్రుఁడు ధూర్తవర్తనుఁడు కోపకాఁడు నై నట్లు వానిమొగము జూచువారు మునుముందర యూహింప వచ్చును. ఆమ హీసురుఁడు మధ్యాహ్న మంతయు నెండలో నడచుటచే వానిమొగ మెంతయు సూర్యకిరణసంతప్తమై జేవురించి చెమ్మటలు గారు చుం

డెను. దీర్ఘప్రయాణంబున నతఁ డత్రిశ్రాంతుఁ డై యెడనెడఁ జెట్లనీ డల నించుక విశ్రమింప నిచ్ఛగించెను. కాని పొద్దు కుంకు చుండు టయు మార్గము నిమ్నోన్నత మగుటయుఁ, జిఱుచీఁకటులు గ్రమ్మ నారంభించుటయు, నెంచి సాధ్య మయినంతవేగముగఁ బో వలసి వచ్చెను. పథికు లెంతవిసురుగ నడచినను శ్రాంతు లగునప్పుడు వారికి గమ్యస్థానము గడుంగడు దవ్వున కరిగినట్లు తోఁచును గదా ! ఎంత నడచినను బ్రాహ్మణుఁడు చీఁకటి పడునప్పటికి గ్రామము చేర లేక పోయెను. నిర్జన మగునాప్రదేశము సహజముగ ధైర్యశీలుఁ డగు నాతనికి భయము గొలుపఁజొచ్చెను. రాత్రి యనునంగనతలవెండ్రు కలవలెఁ గాఱుచీఁకటులు నలుదెసలఁ గ్రమ్మెను. ఘాతుకమృగంబులు, దుష్టసర్పములు, చోరకిరాతులు, భూతపిశాచములు బ్రాహ్మణునితలఁ పున నిలువ నతఁడు భయకంపితుఁడై మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచు హరినామస్మరణము జేయుచుఁ జేతికఱ్ఱతో నేలఁ దట్టుచుఁ దాఁ జేయు చున్నపనిఁ దా నెఱుంగక యెట్టెటో నడుచు చుండెను.

ఇట్లు విహ్వాలచిత్తుఁ డగునాజన్నిగట్టు చేసినదోసంబు మూర్తీ భవించెనో యన నొకకిరాతుఁడు నల్లమేనివాఁడు వాని వెనువెంటనే వచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతోఁ దలపై నొక్కపెట్టు పెట్టెను. వెంటనే బ్రా హ్మణుఁడు గొడ్డలిపెట్టునం బడు చెట్టులాగున హరహరా యనుచు నేలం గూలె.

రెండవప్రకరణము.

ప్రపంచమునందలికొండలలో హిమాలయపర్వతమే మహో న్నత మయినది. ఇది నిరంతరమును మంచునకు నెల వగుటచే దీని కా పేరు గలిగినది. ఈమంచుకొండ యార్యావర్తమున కుత్తరదిగ్భాగ

మునఁ దూర్పునుండి పడమరకు వ్యాపించి భగవన్నిర్మితమగు రాతిగోడ చందంబున దుర్భేద్య మయి యుండు. ఆధిక్యతనుబట్టి మనపూర్వులీనగమునకుఁ బర్వతరాజ మనుబిరుదము నిచ్చిరి. ఆవైశాల్యము, నాయౌన్నత్యము, నాగాంభీర్యము నొక్కమాఱు గన్నవారు శైలచక్రవర్తినామము దానియందు సార్థక మయ్యె నని తలఁపక పోరు. ఏశైలంబు తలదాఁచుకొనుట కిల్లు లేక వల్లకాడులఁ గాపుర ముండు మూఁడుకన్నులవేల్పునకు నిలువనీడ యయ్యె, నే నగాధిరాజుకడుపున నుదయింప వలయు నని దాక్షాయణి కోరి పార్వతి యయి జన్మమందె, నేకొండరాజు తనయనుంగుఁగూఁతురును గాళ్ళుకడిగికన్యాదానమిచ్చి చిరబ్రహ్మచర్యముచే వెతలఁ బడుమహేశ్వరు నొకయింటివానిఁ జేసె, నేమహీధరగుహాంతరంబులు ప్రమథగణంబుల కోలాహలంబులకును, పిడుగులచప్పుడు వోలె వినంబడునందీశ్వరుని అంకెలకును బ్రతిధ్వను లిచ్చుచుండు, నే భూధరకూటములు తమప్రియులం గలసిమెలసియెడ లేనిమమతల విహారంబు సలుపుకిన్నరవిద్యాధరబాలికల కాటపట్టు లయ్యె, నేకుధరంబును దపోనిష్ఠు లగు రాజర్షి, బ్రహ్మర్షి, దేవర్షి, గణంబులకు యజ్ఞభూమి యై దేవతల కన్నసత్ర మయ్యెనని పురాణంబుల వినుచుందుమో, యేగుబ్బలి భువనపావనము లగుసింధుగంగాప్రముఖ నదీమతల్లికలకుఁ గన్నతల్లియై విలసిల్లునో, యేగట్టులదొరకటిప్రదేశమునందె మేఘమండలములు చరియించు చుండునో, యాహిమవంతము, దీర్ఘశృంగములతో, దుర్గమారణ్యములతో, నమూల్యరత్నములతో, సువర్ణాదిలోహములతో, నుత్తమదివ్యౌషధులతో, గైరికాదిధాతువులతో, బహుసత్త్వములతో, నెల్లపుడుం బాఱుసెలయేళ్ళతో, సొబగుమీఱుచరియలతో, నిండి యుండి చూపఱకుఁ గనులపండువు సేయుచు నాశ్చర్యమును సంతోషమును భయమును గొలుపుచుఁ బరమేశ్వరుని యనంత మహిమంబును బ్రకటించు చుండును. ఈచల్లి

కొండ కుత్తరభాగమునఁ గైలాసంబున సింధునదిజనించె. సింధుశబ్దము నకు సముద్రమర్థ మగుటచే నీనదిపొడవువెడల్పులం జూడ చిన్నసము ద్రమో లేక సముద్రునిబిడ్డయో యని సందియము తోఁచును. ఈమ హానది పుట్టినచోటు వదలి కొంతవనుక టిబెట్టుదేశమునఁ బ్రవహించి యనంతరమునఁ గాశ్మీరదేశంబు జొచ్చి తన్మధ్యభాగంబునఁ బాఱి యు వ్వలఁ బాంచాలసింధుదేశములు ప్రవేశించి, యనేకోపనదులంగలిసి చ వుటిపఱ్ఱల రత్నగర్భలుగఁ జేసి, పట్టణంబులఁ బల్లియల నుండుజనం బులకు జీవనంబు లొసంగుచుఁ బలుపాయలై పశ్చిమసముద్రమునఁ బడుచున్నది. ఈనదియొడ్డున నిప్పటికిని దట్టంబులగుకారడవులు కొన్ని కొన్ని తావులం గలవు. ఈగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడుకథ, శాలివాహనశక ప్రారంభమునకును విక్రమార్కశక ప్రారంభమునకుఁ జాలమున్నజరి గిన దగుటచే నాకాలంబున నిప్పటికన్న దుష్టమృగకిరాతశరణ్యంబు లగునరణ్యంబులు విశేషంబుగ నుండెను. కాశ్మీరదేశ మిప్పటియట్లు చిన్నదిగ నుండక యాకాలమున, మిగులఁబెద్దదై యిప్పుడుపంజాబనఁ బడు దేశమును జాలవఱకాక్రమించెను. చీనాబనునుపనదిసింధునదితోఁ జేరుపరిదేశమున కుత్తరమున నొకయామడదూరమున సింధునది పరి సరంబున నొకయడవిలో నొకచిన్నపల్లె యుండె. ఆపల్లియయందు బోయలు మొద లగునాటవికులే గాని బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య లెవ్వరును గాఁపుర ముండుట లేదు.

నాగరకులమొగ మెన్నఁడును గనుంగొనని యాగ్రామవాసుల నడుమ గాఁపుర ముండుటకు నూరుపే రెవ్వరికిఁ దెలియనిపురుషులు కొందఱు వచ్చి యెందుచేతనో యచటఁ గాలముఁ బుచ్చు చుండిరి. వారిలో నాఁడువాం డ్రెవ్వరును గానఁబడరు. తెలిసీమాలినవనాకసులు వారి పూర్వవృత్తాంతములఁ గూర్చి తలఁచి యడుగక, వారివేషభాష లంగనుంగొని సందియపడక వారికిం దమచేత నైనసాయంబునెఱపుచు

వారితోఁ గలసిమెలసి యుండిరి. ఒకనాఁ డానాగరికులలో నొకఁడు సేవకు లిరువురితో మధ్యాహ్నము వేఁటకుం జని యెం దేని జరియించి కొన్ని పులుఁగుల మృగములఁ జంపి చచ్చినవానిని సేవకులిరువురు మోసి తేర సాయంకాలమున కెప్పటియట్లిల్లు సేర లేక, చీఁకటులు గ్రమ్మినవెనుక నదిమొద్దున నడచి వచ్చుచు వెంట వచ్చుపరిచారకులలో నొకనితో ని ట్లనియె. "కరటకా! మన మీవేళఁ జాలయాలస్యముఁ జేసితిమి. వేఁట మొదలగుదుర్వ్యసనములం దగిలినవారికి నాఁకలియు దప్పియుఁ బ్రొద్దును దెలియ వని పెద్దలు సెప్పుమాటలు నిశ్చయములే యని నేను దలంచెద. మనము నడచుచున్న దరణ్యప్రాంతము, క్రమ్మినది కాఱు చీఁకటి, కావున జాగరూకతతో నడువుఁడు" అని పలుకఁ గరటకుండు వానితో "స్వామీ! కొంచెము ప్రొద్దుపోయిన నేమి? కావలసినన్ని మృగములు పక్షులు లభించినవి. మన మింక గొంత సేపటి కైన నిల్లు సేరక పోము. మనము ముప్పుర మున్నాము గనుక నంతగ భయపడ వలసినది లేదు." అని పలికి వాఁ డింక నేదియో యనఁ బోవు చుండ "నయ్యయ్యో! కటకటా! యేమిచేయుదు" నని యొక యార్తనాదము వారిచెవులం బడె. ఆపురుషులు ముప్పు రాశబ్దము విని నిశ్చేష్టులయి నిలిచి యది యేమయి యుండు నని తమలోఁ దారు మెల్లఁగ విచారిం చుకొని, కిమ్మన్మర నట్టిశబ్దము వినఁబడకపోవుటచే మరల సాగి నడచు చుండిరి. వారుకొన్ని గజములదూరము నడుచునప్పటికి ముందునడచు చున్నకరటకునికాలి కేదియో తగిలెను. వెంటనే వాఁడు పీనుఁగపీనుఁగ యని యఱచుచు వెనుకకుం బఱుగెత్తెను. వాని యజమానుఁడైననాగ రకుఁడు "కరటకా! భయపడకు భయపడకు. పీనుఁగున కంత వెఱువవలె నా? ప్రాణ మున్న జంతువులు హాని సేయఁ గలవు గాని మృతజంతుకళే బరములు నీ కేమియు నొనరింపఁ జాలవు గదా. దగ్గఱకుఁ బోయి చూతము ర మ్మని పిలిచి దృఢమనస్కుఁ డయి ముందుకు నడచుటయు యజమానుని

వెంటఁ గరటకుఁడును గరటకునివెంట రెండవసేవకుఁ డగుపింగళుఁడును నడిచిరి. అతఁ డాకళేబరమును సమీపించునప్పటికి పాదములు నెత్తుటం దడసిననేలం దాఁక వానిమేను పులకరించెను. ఈయాశ్చర్యమేమయి యుండు నని యాపురుషుఁడు విచారించుట కారంభింప నంతలో "నయ్యా! నేను బీనుఁగను కాను. భగవదనుగ్రహముచేత నిప్పటికి సజీవుఁడనే. నాయందు దయుంచి నాగాయములకుఁ గట్టు కట్టినా కించుకసాయంబు సేయుదు రేని నేనాజన్మాంతము మీకుఁ గృతజ్ఞుఁడ నయి విధేయుఁడ నయి యుందు" నని కొన్నిమాటలు హీనస్వరముగ వినఁబడెను. ఆపలుకులు విని యజమానుఁడును సేవకులును పడియున్న వాఁడాపదలో నున్నమనుష్యుఁ డని యెంచి దగ్గఱకుఁబోయి "అయ్యా! నీ వెవఁడవు? ఏల యిట్లు పడి యున్నవాఁడ" వని యడుగ నామను ష్యుఁడు గద్గదస్వరముతో వారి కిట్లనియె. 'అయ్యా! నేనొకబ్రాహ్మ ణుఁడను. నాపూర్వవృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగ మీకెఱిఁగించుట కిది సమయము కాదు. నాకిప్పు డోపికయు లేదు. ప్రస్తుతచరిత్ర మెఱిఁ గించెద వినుఁడు. ఈరాత్రిముందుఁ గనంబడుపల్లెకుఁ బోవలయు నని వడివడి నీదారిని నడుచు చుండ దురాత్ముఁ డొకచోరుఁడు నాకుం దెలి యకుండ నావెనువెంటనంటివచ్చి చేతిదుడ్డుకఱ్ఱతో నానడినెత్తి పగుల మోఁదెను. ఆప్రహారముతోఁ దలకుం జుట్టికొన్నసేలువయొక్క మూలం బడ నెత్తినుండి క్రిన్నెత్తురు జొటజొటఁగార గొడ్డట నఱికినతరువు వలె నేను హరహరాయనుచు నేలఁ గూలితిని. అంతట నాకిరాతుఁడు నారత్నకుండలములు సేలువ ప్రోలియుంగరము దొంగిలించుకొనియెం దేనిం జనియె. నన్నుం గనికరించి యూయూరికింగొంపోయినాగాయ ములు మాన్ప వేఁడెద." అని జాలి గదురఁ బలుకుటయు, వానిని లేవఁ దీయుమని యజమానుఁడు సేవకులం బనిచి, బ్రాహ్మణునకు ధైర్య ముజెప్పి మెల్లమెల్లఁగ నడిపించుచు నూరికిందోడ్కొనిపోయి గాయం

బులకుఁ దగుచికిత్సలఁ జేసి పాలుద్రావ నిచ్చి పన్నుండుటకు మంచము వేయించి బహువిధంబుల నాదరించె. తరువాత నాలుగైదుదినము లకు బ్రాహ్మణునిగాయము కుదుర నారంభింప వానికాయంబుక్రిమ క్రిమముగ దృఢంబు గాఁ జొచ్చెను. ఆవిప్రుఁ డొకనాఁడు నిజ ప్రాణసంరక్షకుఁ డగునాపురుషుని నామధేయంబు నెఱుంగఁ గోరి యడుగ నాతఁడు కొంచెము విచారించి "అయ్యా! న న్నిచటివారు సుమిత్రుఁ డందురు. ఏపే రయిన నేమి నన్ను మీరలుచ్చవచ్చినపేరం బిలువుఁ" డని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. తనపేరు చెప్పుట కతఁడుసందే హించినట్లు కనఁబడుటయు వానియున్నతావు ననికియు, వానిసుంద రాకారంబునకును మృదుభాషణంబులకును దగని వై యుంటయు, బుద్ధిం దలపోసి యతండు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁ డై యుండవచ్చు నని బ్రాహ్మణుఁ డూహించి యడిగి తెలిసికొనఁగోరి సమయమునిరీక్షించు చుండెను. సుమిత్రుఁడు సేవకులును బ్రాహ్మణునియెడ భయభక్తులు గలిగి యుపచారములు సేయు చుండిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

ఆపద లిల్లు గట్టుకొని కాఁపుర ముండ వని తెల్పుటకో యనఁ జీఁకటులు గడచిపోయె. దుఃఖానంతరమున సుఖంబు లిల్లై వచ్చు నని యెఱుంగఁజేయుటకో యనఁ గృష్ణపక్షంబు గడముట్టుటయు మాపులు వెన్నెలలు గాయఁ జొచ్చెను. దుఃఖానుభవమునఁ గలుషంబు లగు మొగంబులు సుఖానుభవంబునఁ గళావంతము లగు నని వెల్లడి చేయు టకో యన దిశాముఖంబులు నిశలఁ దెలివి నొందె. దేశ మజ్ఞానాంధ కారమయ మగునప్పుడు మిగులం దేజరిల్లుకించిజ్ఞులు దేశము జ్ఞానదీప్తి

మంతం బగునాఁడు తమయూరు పేరు లేక యుందురనునీతి లోకంబు నకుఁ జాటుటకో యన మున్ను జీఁకటిరాత్రులఁ దళతళ మని మెఱసిన నక్షత్రంబులు వెన్నెలలో వెలుంగు డిందుపడి కానఁబడ వయ్యె. రాజు లొకవేళ జనుల కార్తికరులయి మఱియొకవేళ నానందకరు లగుదు రనుమాట నిజమని ప్రకటించుటకో యన నిశారా జగుచంద్రుఁడు హేమంతఋతువున జగజ్జనులను, జలిచేత వడకించినచల్లనికిరణములచేత నే యావసంతరాత్రులలో జనుల నానందాబ్ధిఁ దేలించుచుఁ గువలయా నందప్రదాయకుఁ డయియుండెను. ఎంతటిస్వచ్ఛమూర్తులకయిన నెం తటికళావంతుల కయిన, నెంతటిసన్మార్గవర్తనుల కయిన వెదకిచూచిన నించుకలోప ముండకపో దనుపలుకు నొక్కివక్కాణించుటకో యన స్వచ్ఛమయి, షోడశకళాపరిపూర్ణమై యాకసంబు నలంకరించు చంద్ర మండలమునమచ్చ చూపఱకుంగానఁబడఁజొచ్చెను. నిండుచందురుండు పండువెన్నెలలు గాయుచున్నమనాఁటిరేయి సుమిత్రుఁడు నడివాకిట నొకచాఁప వేయించుకొని వెన్నెలలో బ్రాహ్మణుఁడుఁ దానునుగలిసి కూరుచుండి పురాణగాథలు పూర్వరాజులచరిత్రములు నాతనివలన విను చుండెను. కరటకుఁడు పింగళకుఁడు మొద లగుసేవకులు పగలెల్ల నొడలు వంచి పనిచేయుటచే మేను మఱచి గాఢముగనిద్రించుచుండిరి. గ్రామమంతయు మాటమణఁగి నిశ్శబ్దమై యుండె. కొంతసేపు పురా ణగాథలు విని సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణుని జూచి "యార్యా! మీ ముఖవర్చస్సును బాండిత్యప్రభావమును జూడ మీరు సామాన్యులరు గా రని తోఁచు చున్నది. మీరెవ్వరో యేదేశమునుండి యెం దరుగు చున్నవారో, యట్లరుగుటకుఁ గారణ మెద్దియో నా కెఱుంగఁ జేయ వేఁడెదను. నేను మీకు విధేయుఁడ నగుశిష్యుఁడనుగాని యన్యుఁడను గాను. మీచరిత్రము గోప్య మగునేని నే నది యిచ్చటనే మఱచిపోవఁ గలవాఁడనని శపథంబు జేసెద. మందభాగ్యుఁడ నగునేను నాచరిత్ర

మును మీకు విన్నవింపఁ దలఁచు చున్నాఁడను. కాని మునుముందు మీరు నన్ను నమ్మి, మీకథ నెఱింగింతు రేని యవ్వలఁ దెలిపెదను. కావున ననుగ్రహించి సెలవిండని ప్రార్థించె. ఆ వేఁడికోలువిని మహీసురుఁడును గొండొకవడి యాకసంబువంకఁ దలయెత్తి చూచి విచారించి, యెట్టకేల కిట్లు తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁదొడంగె. "ఓసుమిత్రా! మిత్రదర్శనము లేమిచే శోషిల్లిననామనఃపద్మము మిత్రుఁడవగునిన్నుఁ జూచి మరల వికాసవంత మయినది. ఆప్తబాంధవుల నందఱ విడిచి వచ్చిననాకు దైవము దయాళువై లోకబాంధవుఁడ వగునిన్నుం జూపె. భాగ్యహీనం బగునాచరిత్రమును జెప్పెద వినుము- ఆర్యావర్తమునకును దక్షిణాపథంబునకును నడుమను మాళవదేశము గలదు. ఆదేశంబున కలంకార మగునుజ్జయినీపురంబు నాకాఁపురంబు. నాపేరు రుద్రభట్టు. నాతండ్రి కుమారభట్టు మంత్రశాస్త్రపారంగతుండై పేరుమోసిన వాఁడు. మాతాత మహాదేవభట్టు నిరతాన్నప్రదాతయయి మడిమాన్యంబుల విక్రయించి బ్రాహ్మణసంతర్పణములు జేసి కుటుంబమునకుఁ బేదఱికముఁ దెచ్చినను వంశమునకుఁ గావలసినంతకీర్తిధనము సంపాదించి యిచ్చి పోయెను. కూఁటికిఁ బేద యయినను గులమునకు సంపన్నుఁ డగుటచే మాతండ్రి యొరుల నాశ్రయింపక నీచవృత్తులకు నింద్యకర్మలకు నొడఁబడక, తన కున్నంతలోఁ గడుపుకొని తనివి గలిగి పదిమందిలో నింతవాఁడు లేఁ డనిపించుకొని గౌరవంబుగఁ గాలక్షేపము జేసె. నేనును మాతండ్రి నడచిన తెన్నున నడువఁదలంచి కులగౌరవములకు భంగము రాకుండ దినములు గడపుచుంటి. నాపూర్వపుణ్యవశమున నాజనకుఁడు నా కనపహార్యం బగువిద్యాధనంబు నొసంగి పోయెను. నాప్రజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనుట యనుచితమే యగును గాని క్రొత్తవాఁడ నగుటచే నించుక నుడువ వలసి వచ్చెఁ గావున మీరు క్షమియింతురు గాక! చతుర్వేదము లధిగమించితి. షడ్దర్శనములు

నేర్చితిని. చతుష్షష్టికళలు నలవఱచుకొంటి. నాపాండిత్యప్రభావమున కక్కజపడి యాదిశేషునకైనఁ జతుర్ముఖునకైన వంకలు దిద్దఁగలకాశికానగరపండితులు నాకు విద్యానిధి యనిబిరుదొసంగిరి. శాస్త్రచర్చలయం దెంతెంతదిగ్దంతుల నైన నేనవలీల నోడించిపుచ్చుటం జేసిలోకులునన్నుఁ బ్రతివాదిభయంకరుండని చెప్పుకొనుచుందురు. అత్తకోడఱికపుఁబగచే లక్ష్మియు సరస్వతియు నొకతావున నుండ నిచ్చగింపరు గావున నాకడ విద్య యెంత యతిశయముగా నుండెనో నాయింటఁ బేదఱిక మంతయతిశయముగా నుండెను. మాళవదేశస్థులభాగ్యదోషమున నుజ్జయినీనగరంబు రాజధానిగఁ జేసికొని సుదర్శనుఁ డనుబౌద్ధమతస్థుఁ డొకరాజు పాలించుచున్నవాఁడు. అతఁడు పండితపక్షపాతి యగుటచే నాకీర్తి కర్ణాకర్ణిగ విని తన కొలువుకూటమునకు నన్నుం బిలిపించి, యుచితాసనం బిడి తన దేశీయు లగుకొందఱుపండితులతో నన్ను వాదింపఁ బనిచి నాప్రసంగంబులకుఁ గడు మెచ్చి యానాఁడు మొదలు నన్నుఁదనయాస్థానపండితులలో నొకనిగాఁ జేసికొనిసబహుమానముగ సగౌరవంబుగ నన్నాదరించె. అతనియాస్థానమున హిరణ్యమిశ్రుఁడు ధర్మగుప్తుఁడు దేవసింహుఁడు సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు బౌద్ధపండితు లనేకులు విద్యాధనులు గలరు. వారికి నాకు వేదములఁ గూర్చి యభిప్రాయభేదములు గలిగి వాదములు సంభవించుచుండుటం జేసి మనస్పర్ధలు వొడముచు వచ్చినవి. రాజు బౌద్ధుఁ డగుటచే మతవిషయముల నాతో నేకీభవింపక వారితోఁ గలియుచుండు. ఇట్లు సుదర్శనుం గొలిచి జీవయాత్ర నడపుచుండ విదర్భరాజునకు మాయేలికకు నెల్లలఁగూర్చి పోరపులు వొడమినవి. ఆవివాదంబులు పరిష్కరింపు మని తనమంత్రులలో నొకఁ డగుకేసరి యను నాతని నియోగించి వానికిం దోడుగ నన్నుం బొమ్మని మారా జానతిచ్చె. మేమిరువురముం జని వివాదహేతువు లగుప్రదేశంబులఁ జూచి విదర్భరాజు

పక్షమే న్యాయ మని యెంచి, మా జేనికి విన్నవించి యాప్రదేశంబు నైదర్భుల కిప్పించితిమి. మాపైఁ గిట్టనివారు కొందఱు మేము విదర్భేశ్వరునియొద్ద లంచములు గ్రహించి తత్పక్షమునఁ దీర్పులుచెప్పితి మని మానృపునితోఁ గొండెములఁ జెప్పి కినుకఁ దెప్పించిరి. రాజును మొట్టమొదట వారిమాటలు విశ్వసింపక కొంతకాలంబు పోయిన వెనుక సాక్ష్యంబు విచారించి మమ్ము నేరస్థులుగా నెంచి దండ్యుల మని నిశ్చయించి మమ్ముం గొఱ్ఱ వేయు మని పలువురు పురికొల్పిన నెందుచేతనో యట్లు సేయక మాసర్వధనంబులు దాను గైకొని మమ్ము దేశంబునుండి వెడలనడిచె. నావిద్యకు నాగౌరవంబునకుఁ దగనిపని నేను జేసితి నని నమ్మి ప్రజలును, "యథా రాజా తథా ప్రజా" యను మాట నిశ్చయముగ రాజుతోబాటు నాపై నలిగిరి. భార్యను బుత్ర సమేతముగఁ బుట్టినింటి కనిపి పైబట్టలో నిలు వెడలి కాశ్మీర దేశమున వసియింపవలయు నని పోవుచు మీపాలఁ బడితి. నాయనా! రాజులు విశ్వసనీయులు గారు. వారితోఁగూటములు పాములతోఁ జెలగాటములు. వారిపోరాములు కత్తులమీఁదిసాములు. వారినెయ్యములు పులులతోడి వియ్యములు. వారియనుగ్రహంబులు నీటిబుగ్గలువోలె క్షణవినశ్వరంబులు. వారియాగ్రహంబులు చిరస్థాయికంబులు. వారిచ్చుసంపదలు మెఱుపుఁదీఁగలట్లు చంచలంబులు. వా రొనరించునపకారంబులు శాశ్వతంబులు. వారియాకారంబులు కోడె త్రాఁచులట్లు దర్శనీయంబులు. అంతరంగంబులు విషాశయంబులు. వారిమొగంబులు పుష్పసుకుమారంబులు. మానసంబులు వజ్రకఠినంబులు. వారిదయావృష్టు లెవ్వరి పైఁ గురియుచుండునో వారిమీఁదనే బిట్టలుకలనుపిట్టపిడుగులు వడు చుండును. వారి కేల యాగ్రహంబు గలుగునో యేల యనుగ్రహంబు వొడమునో యెఱుంగ నలవి కాదు. సహజదుర్గుణంబులకుఁ దోడు మారాజు బౌద్ధమతావలంబకుఁడు. వానికి దైవంబు

నాస్తి గురువునాస్తి దయ నాస్తి ధర్మము నాస్తి సర్వము నాస్తి. అట్టి పాపకర్ముఁ డగుటచేతనే నన్నింత చేసె. పిల్లలు గలవాఁడను, పెద్ద వాఁడను, పేదవాఁడను, కుటుంబభారము మోయలేక కడుపుకక్కుఱ్ఱితిచే నాల్గువరాలసొమ్ము దింటినే యనుము. ఇంతమాత్రమున నన్నింతక్రూరశిక్షపాలు సేయఁ జెల్లునే. నాభార్య భూలోకమాత. పరమసాధ్వి. గోలుగోలు మని యేడ్చుచు నిలువెడలి పుట్టినింటికిం జనియె ఆయుసుసు వానికిఁ డగులక పోవునే? వాఁడు ధర్మాత్ముఁడఁట! మంచిరాజఁట! మహాశాంతుఁడఁట; వానిధర్మము మండిపోను. వానిరాచఱికము కడ తేఱిపోను. ఆదురాత్ముని, వానియాస్థానపండితులను, నేమిచేసినను దోసము లేదు. దైవానుగ్రహమువలన నేను బ్రతికియుంటి నేని వారిపాట్లు మీకండ్లనే చూడఁగలరు. వేదములు పౌరుషేయములఁట; తత్కారణమున నప్రమాణము లఁట వసిష్ఠాది మహర్షులు మనవంటి సామాన్యమనుష్యులే యఁట, గోమాంసభక్షకు లఁట; దేవాలయములోనివిగ్రహములు కాలురాళ్లఁట; పూజానర్థములఁట; పురాణము లన్నియుఁ గల్పనాకథ లఁట! విశ్వాసనీయములు గావఁట. భగవంతుఁడు లేఁడఁట. పరమభాగవతోత్తములు దొంగలఁట. ఇట్లు ప్రేలువారినో త్తైన్నఁ జేని పడిపోవునే? వారి నాలుకలు చీలికలు గావలదే? అయినను నీపరుషవాక్యముల నానోట రానీయనేల? భగవంతుఁడే పాలించుచున్నాఁడు. కలిప్రభావ మతిశయ మయిన యీదినములలో దురాత్ములకే సమస్తకళ్యాణములు లభించుచున్నవి. సద్ధర్మలే దురవస్థలఁ బడుచున్న వారు. పరమ ఛాందసుఁడ నగు నేనేమి రాజద్రోహము సేయుట యేమి! ఇంతమాత్ర మారాజాధమునకుఁ దోఁచినది కాదు. వానికొలువున నున్న బౌద్ధపండితులు నాకుం దమకుం గల దొంటిస్పర్థల మనంబులఁ బెట్టుకొని నేను లంచగొండి నని రాజుతోఁ జెప్పి నన్నింతచేయించి యుంఁదురా యని యనుమానముసు నామ

నస్సునఁ గలదు. పాపపుణ్యములు భగవంతుఁ డెఱుఁగు. ఇంతకన్న నేఁ జెప్పవలసినది లేదు. ఇదియె నావృత్తాంతము" అని చెప్పి యా బ్రాహ్మణుఁడు కన్నులనీరువెట్టుకొని యూరకుండెను. ఆతనిపలుకులు వినిన వెనుక సుమిత్రునిమనసు జాలిచేఁ గరఁగి వికల మగుటయు నా తఁడు తనయుత్తరీయపుచెంగుతో విప్రునికన్నీరు తుడిచి యిట్లనియె. "భూసురోత్తమా! నీకథ వినినపిదప నీవు నిర్దోషి వని నాకుం బోడక ట్టినది. నీవు వెఱవనక్కఱలేదు. నీ వెందరిగిన నచ్చట నభ్యుదయంబు గలుగు. నీవు కాశ్మీరంబునకుఁ బోవుదు నను చుంటివి. అదియే యవ శ్యమాచరణీయము. నా మేనం బ్రాణంబు లున్నంతకాలము నేను నీ కాప్తమిత్రుండ నై యుండెద. ఈమాటఁ దప్పితి నేని విశ్వేశ్వరుని పాదంబులాన!" అనుటయు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రుని గౌఁగిలించు కొని సంతోషపారవశ్యము నంది "నాయనా! నాపాలిదైవంబవు, చిం తామణివి" యని స్తోత్రముఁ జేసి వానిగుణంబులు పలువిధములఁ బొగడఁ జొచ్చెను.

నాల్గవప్రకరణము.

అంతశ్శోకమునుబాహ్యోపచారములుమాన్పఁజాలవు. చక్కని వెన్నెలలు జల్లనిజలములు మంచిగంధపుఁబూఁతలు శరీరమునకు సౌఖ్య మొసంగ నేర్చును గాని శోకాగ్నిచే మఱుఁగు చున్నమనస్సునకు శాంతి గలుగఁజేయఁ జాలవు. ఎండ వేఁడిమిచే మలమలమాఁడిననేలను గుంభవృష్టి గురిసి చల్లబడఁ జేయునట్లు దుఃఖానలసంతప్త మగుమన స్సును గృపారసశీతలంబు లగునాప్తులవచనంబు లే శోకపువేఁడిమి నడఁచి శాంతి నొందింపఁ గలవు. నాఁటిరాత్రి బ్రాహ్మణుఁడెంతసేపు

పండువెన్నెలలోఁ గూరుచున్న నంతసేపు చంద్రకరస్పర్శనంబునవాని మేను జల్లపడినను, సుమిత్రునినోటనుండి చల్లనిమాటలు బయలు వెడలువఱకు మనస్సు శోకమునుండి విముక్తి జెందదయ్యె. అత్యాదరమును జూపుసుమిత్రునివచనములు వినినతోడనే రుద్రభట్టు తన దుఃఖము నంతను మఱచి వాని నించుకసేపు కొనియాడి యిట్లనియె. "మిత్రనిధీ! నాయవస్థ సవిస్తరముగ విన్నవించితిని. నీపరిచయంబు గలుగుటమొదలు నీవృత్తాంతంబు విన నాకుం గుతూహలము వొడమి యున్నది. నాయుదంతము నీ కెఱింగించినవెనుక నీచరితంబు నాకుం దెలుపునట్లునీవు వాగ్దానము చేసి యుంటివి. నాకథ నేముగించితినిగాన నింక కొంతత నీయదియ. నిన్నుం జూచినప్పటినుండియు నదియేమో కాని నీవు ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడ వనియు గోప్య మగుకారణాంతరమున నీ వీకుగ్రామమున వసింప వలసె ననియు నాకు గట్టిగఁ దోఁచు చున్నయది. నీముఖవిలాసంబును నీమాటలపొందికయు నీప్రజ్ఞయుఁ జూడ నీ వుత్తమరాజకులంబునఁ బుట్టి యుందు వనియు మహీమండలంబును బాలింప సమర్థుఁడ వనియు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. నీమనస్సు దీర్ఘవిచారభారముచేతఁ గ్రుంగి యున్న దని నీ వెంత దాఁచినను నీ మొగంబున స్పష్టముగఁ జదువవచ్చును. కుండలో నిడినదీపములాగు నీవీపల్లియ నుండుటం జేసి జగంబునకు నీసహజతేజము గానఁబడుచుండుట లేదు. గడ్డిలోఁ గప్పఁబడియుండుకాయయట్లు మేఘములచాటున మఱుఁగుపడి యుండుసూర్యబింబమట్లు నిగుడుగప్పిననిప్పులట్లు నీవిట్లుండుటకుఁ గారణ మేమి? నీవు నాకు సుమిత్రుఁడ వగుదువుకాని నీపేరు సుమిత్రుఁడు గా దని నామనస్సు చెప్పు చున్నది. నీచరితంబు పరమరహస్యముగా నుండవలయు నని నీవు కోరుదువేని నే నదియెవ్వరికిని వెలిపుచ్చ. నీకథ వినినపిదప మనస్నేహబంధంబు మఱింతదృఢ మగు నని నాకు నమ్మకముకలదు. అందుచేఁ జతురంగమున రెండుగుఱ్ఱము

లోకదానికొకటి కాఁపుగ నుండి యన్యోన్యసంరక్షణమును జేసికొని నట్లు నాకు నీవును నీకు నేనును సాహాయ్యము గావించుకొని సుఖింప వచ్చును. నాపరిజ్ఞాదికములు నేను జెప్పుకొనఁ గూడదు కాని యీరు ద్రభట్టు పరమఛాందసుఁ డట్లు నీ కగపడుచున్నను లోకవ్యవహార ములఁ జక్కఁగ నెఱిఁగినదిట్టరి సుమీ! బూడిదఁ బూసికొని తావ శముఁ దిప్పుచు జపము జేసికొనునీవైదికుఁడు నాకేమిసాయముచేయఁ గలం డని నీవు తలఁప వలదు. శాస్త్రాభ్యాసముచే బుద్ధినిపుణత యతి శయించినలోకజ్ఞుఁడను గాని వేదజడుఁడను గాను. రాజనీతిం దెలుపు శుక్రనీతి మొదలగుసద్గ్రంథముల నామూలాగ్రముగఁ జదివినవాఁడ. కత్తిచేఁబూని పగతుఱగొంతులుకోయఁజాలనుగాని యింటియొద్దనుండి మిత్రుల కుపాయంబులు జెప్పి యపాయంబులు గడిపి శాత్రవుల నిర్మూలింపఁ జాలుదును. కావున నింక సందియంపడక నీయుదంతము నెఱిఁగింపుము" అని రుద్రభట్టు పలుకుటయు సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మ ణుఁడు విస్వాస మంచఁదగినవాఁ డనియు నేకార్యముసలుపుటకయిన సమర్థుఁ డనియు నెఱిఁగి తనవృత్తాంతముఁ జెప్పఁదగునా తగదాయని రెండుమూఁడుసారులు తనలోఁదాను వితర్కించుకొని కొంతకాలము నుండి తనహృదయమును బీడించుచున్నశోకభారమునకుఁ గారణము వెలిపుచ్చుటయే యుత్తమ మని యెట్టకేలకు నిశ్చయించి యిట్లని చెప్పఁదొడంగె. "విప్రపుంగవా! నీచెలికారంబు గలిగినదిమొదలు బహుశాస్త్రంబులు కరతలామలకంబుగ నీ వెఱుంగుటయు రాజనీతి విశారదుఁడ వగుటయు నీసంభాషణంబులం దేటపడియె. నాచరిత్రంబు నిన్నుఁబోలుసజ్జనుం డెఱిఁగినచో నాకందువలనఁ గొంతలాభమే యగు ను గాని నష్టంబు గలుగదు. మనస్సు శోకపూరిత మగునప్పుడు మాను ష్యుఁడు తనదుఃఖమును నొరుల కెఱింగించినచో నదికొంతయుపశమిం చును. శుభవార్తలితరుల కెఱింగించినకొలఁది యానందము హెచ్చు.

కావున నాకథ నీకెఱింగించుటకు మున్ను నాకుం బరమాప్తుం డగు నొకనికథ దెలుప వలసి యున్నది. తెలిపెద వినుఁడు. భూమండల మునఁ గలదేశము లన్నిఁట భారతఖండమె ప్రశస్తతమము. అందా ర్యావర్తము శ్రేష్ఠము. అందు హిమనత్ప్రాంతము పుణ్యప్రదము. అందుఁ గాశ్మీరముదర్శనీయము. ఆదేశంబుకుంకుమపువ్వునకుంబుట్టిన తావు. కాశ్మీరమునం దది యుదయించుటచేతనే దానికిఁ గాశ్మీర మని పేరుగలిగె. మంచిగంధంబును బచ్చకప్పురంబును జాజిపూవులునచ్చట సమృద్ధిగా లభించుటం జేసియు నేల సకలసస్యములు సమృద్ధిగఁబండు టం జేసియు నచ్చటియేఱు లెడతెగక పాఱుచుఁ బొలములకుఁదోఁట లకు జీవనము లొసంగుటం జేసియు నచటియంగనలముందర వేల్పుటు విదలు దిగదుడుపున కయినఁ బనికిరా కుండుటం జేసియు నదిభూలో కస్వర్గ మని కొందఱుకవులు వర్ణించియుండిరి. వేయేల ? అచ్చటి పూఁదోఁటలు నందనవనంబులు. అచటికాంతలప్సరసలు. అచటియేఱు లమృతస్రవంతులు. ఆదేశంబునకు రాజధాని శ్రీనగరము. కామధే నువు కల్పవృక్షము లేనివెలితి యొక్కటియె కాని దానికి నమరావతం బునకు భేద మించుకయు లేదు. ఆవిషయంబునకు విక్రమసేనుఁ డను రాజు నాయకుఁడయి చిరకాలము మహీభారముఁబూనిప్రజలంగన్న బిడ్డలట్లు కాపాడి ధర్మస్వరూపుఁ డనిపించుకొని కొన్నియేండ్లక్రిందట కీర్తిశేషుఁ డయ్యె. వానికి రెండుకన్నులంబోలె నిరువురుకుమారులు హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుఁ డనువార లున్నవారు. తండ్రిపరోక్షమున జ్యేష్ఠుఁ డగుహేమచంద్రుఁడు రాజ్యమున కభిషిక్తుఁ డయి గద్దె యెక్కి ప్రజాపాలనంబు జేయు చున్నవాఁడు. హేమచంద్రుఁడు చిత్ర భానునియెడఁ బుత్రస్నేహము నిలిపి వానికిం దండ్రిలేనివెలితిలేకుండఁ గాపాడుచువచ్చె. "పితృసమో జ్యేష్ఠః" యను లోకోక్తి ననుసరించి చిత్రభానుఁడు సోదరునియడుగులు గడుభక్తి భజియించుచు నన్న

మన్ననలకుం బాత్రుఁడై యువరాజై యుండె. ఇట్లుండఁ బాం చాలదేశాధీశ్వరుం డైనమహేంద్రదేవుగారాబుకూఁతు రగునరవింద యనుకన్యకు స్వయంవరంబు పరివర్తిల్లె. ఆస్వయంవరంబునకు నిఖిల దేశంబులనుండి రాజకుమారు లందఱుఁ బోయియుండిరి. అరవిందా దేవి తామరపువ్వుకన్న సుకుమార మగుమేనిజిగిం దాల్చియొప్పు. హే మచంద్రుఁడు చంద్రునకు వంకలు దిద్దఁ గలసోయగమువాఁడు. హేమ చంద్రునిగుణరూపంబుల నరవిందయు నరవిందగుణరూపంబుల హేమ చంద్రుఁడును విను చున్కి వారి కొండొరులపై వలపులు నిలిచె. ఆకా రణంబున నాబాలిక స్వయంవరమున హేమచంద్రునే వరియించె. ఆ యెలనాఁగను బాణిగ్రహణము జేసికొని హేమచంద్రుఁడు తనయంతి పురంబునకుం దోడ్కొని వచ్చినదాదిగ నేఁటిదనుక నాబోఁటి గీచిన గీటు దాఁటఁడు. ఆమెమాట కెదురు వలుకఁడు. ఆమెయాన శిరసావ హించు. వేయేల? ఆతని కామె పెట్టినదే భిక్షము. ఆనెలఁత యేమి మాయలు పన్నెనో యేమిమందులు పెట్టెనో యెట్టివలుపులు గొలిపెనో యెట్టికొండెములు సెప్పెనో కాని యామె యంతిపురమున నడుగువెట్టి నదిమొదలు రాజునకుఁ దమ్మునిపైఁ దొంటియనురాగము నిలువ దయ్యె. బ్రాహ్మణోత్తమా! ఒక్కనెలవునఁ బుట్టినను రాజునకుం దమ్ములకు సహజవైర మగుట లోకప్రసిద్ధము గదా. తమ్ములు వికా సము గలిగి విలసిల్లునప్పుడు రాజు చూపోపమిచే నచట నుండక యావ లికిం బోవు. అతఁ డట్లుండుటచేఁ దమ్ములును వానివర్తనం బనుస రించి రాజు సంపూర్ణుఁడయి శోభిల్లునపుడు మొగంబులు ముడుచు కొనియుంట యాశ్చర్యముగాదు. రాజు మహోన్నతపదమున నుండు టయుఁ దమ్ము లడుగంటి యుండుటయు సంభవించుచుండును. గాన వారి కైకమత్యము సాధారణంబుగాఁ గుదురదు. దానికిందోడు ప్రియు రాండ్రు సోదరుల విడువుమని చెవి నిల్లుగట్టుకొని పోరుచు విసము

నూరి పోసినట్లు నేరములు జెప్పుచు రవ్వంత తప్పు గలిగిన దాని దోహదము చేసి పెంచుచుఁ గోపాగ్ని రవులుకొనునట్లు సమిధలవంటి మాటలు ప్రయోగించు చుండు రేని యింకఁ జెప్ప వలసిన దేమి? మహాత్మా! ఆఁడుదానిచేతిబొమ్మవలె నుండి యది యెట్లాడించిన నట్లాడుమగవాఁడు తనవారి కపకారంబు జేయఁడే ? అదిగాక స్త్రీలు భర్త మనస్సెఱిఁగి సమయోచితంబుగఁ గీ లెఱిఁగి వాతఁబెట్టినట్టు కిట్టనివారి పైఁబగలు బొడమించుటలోఁ గడుం బ్రోడ లనుట నీ వెఱుంగుదువు. అందుచే నన్నదమ్ములకు స్పర్ధలు జనించె. ఆయద నెఱిఁగి కొండెగాండ్రు తమ్మునిపై నేరముల నన్నతో, నన్నపై నేరములు తమ్మునితో నున్నవి కొన్ని లేనివికొన్ని చెప్పి వైరంబు వర్ధిలఁ జేసిరి. అయ్యో ! మీతోడం జెప్ప మఱచితి. హేమచంద్రుసవివాహ మయిన కొన్ని దినములకుఁ జిత్రభానునకును బరిణయం బయ్యె. విదర్భేశ్వరుం డగురాజవాహనుని గాదిలికూఁతురు సౌభాగ్యవతి యిందుమణి వానిభార్య. ఈలలనవలనఁ జిత్రభానునకు జగన్మోహనాకార యగు నొకకూఁతురు చక్కదనంపుదీవి యగు నొక్కకుమారుఁడునుద్భవించిరి అరవిందాదేవివలన హేమచంద్రమహారాజునకును సోయగంబున మదనుం జంపి పుట్టినకుమారు లిరువురుగలరు. హేమచంద్రునకుఁగొడుకులె కాని యాఁడుబిడ్డలు కలుగనందున నతఁడు సోదరునిపై ద్వేషమున్నను వానికూఁతురును తనకూఁతు రట్లు మిక్కిలి గారాబమునం బెంచుచుండె. ఆబాలిక యల్లారుముద్దుగా నుండుటనో మగఁడు గారాము జేయుటనో యరవిందయు మఱందికూఁతును మక్కువమెయిఁ బెంచుచుండె. విదర్భరాజపుత్రి చిత్రభానునిభార్య యగుటచే నాదేశస్థులు కొందఱు శ్రీనగరమునకు వచ్చి చిన్నరాజు నాశ్రయించి జీవించుచుండిరి. ఇట్లు దినము లొకవిధమునఁ గడచు చుండ యువరాజు భాగ్యదోషమున నానగరమున రాజును విషప్రయోగముచేతఁ గడ

తెల్పవలయునని, దురాత్ములు కొందఱు గుట్టు పన్నిరి. రాజద్రోహులు తమలోఁదా మైకమత్యము లేనిమొఱకు లగుటచే నొండొరులతోఁ బోరాడి సంకల్పము గొనసాగింప లేకపోయిరి. ఒకరి నొకరు చెఱుపఁ దలఁచియాదురాత్ములు రహస్యములను మెల్ల మెల్ల జాఱవిడువఁ గ్రమక్రమంబునఁ గుట్టు బయలువడియె. అందున్నవారిలోఁ గాశ్మీరదేశస్థుఁ డొక్కఁడును లేక యందఱు విదర్భనుండి వచ్చిన చిత్రభానునియాశ్రితులే యగుటం జేసియుఁ బ్రజలెల్లఁ జిత్రభానుఁడు పరమదుర్మార్గుఁడు నాఁడే యిది పన్నియుండఁబోలు నని మైకకణ్యముగఁ బలుకుటంబట్టియు రాజునకు సోదరునిపై గట్టియనుమానము దగిలెను. దానికిం దోడుగ నరవిందాదేవియు సందు దొరకెనని లోకపరివాదమున కనుగుణముగఁ దాళము వేయుటంజేసి రాజున కాగ్రహం బుదయించె. అతనియనుమానము స్థిరపడునట్లు వైదర్భులలోఁ బ్రధానపురుషులు కొందఱు నడిరేయి పాఱిపోయిరి. అంతట హేమచంద్రుఁడు తక్కిన వైదర్భులం బట్టి తెప్పించి కారాగృహంబులం బెట్టించి తగు శిక్షలం జేయించి తమ్మునిం బిలిపించి "వత్సా! నీవు కష్టచరిత్రుఁడవై విసముబెట్టి నాయుసురుల నపహరింపఁ దలఁచినను భ్రాతృవాత్సల్యమున నీప్రాణంబులు తీయుటకు నాకుఁ జేతు లాడ కున్నయవి. మనజనకుఁడు తీఱిన దాదిగ నీవు దుస్సహవాసములఁ జేసి చేయరాని పనులఁ గావించి యకార్యములు జేయవల దని మందలించినందులకు నన్ను నిందించి నీకు మాతృసమాన యగునరవిందపై నపవాదంబులు మోపి కూళవై వర్తించితివి. కడుపు చించినఁ గాళ్ళపైఁ బడు నన్నట్లు నిన్ను శిక్షించిన నాయప్రతిష్ఠ నాకే కదా యని దూర మాలోచించి నీచేతలు బయలుపుచ్చక కడుపులోఁ బెట్టికొని సైఁచితిని. ఇంక నీతో నేను వేగఁ జాల. నిన్నిట నుండనిచ్చుట పక్కలోఁ బామును బెట్టికొనుట. కావున నీ వింక నాలుబిడ్డలతో నే

దేశంబున కైనఁ జని యచట నుండుము. నీకుఁ గావలసిన విత్తము నే నంపు చుండెద. ఇంతకన్న నే నీకుఁ జేయునది లేదు. విదర్భకుం జని నీయత్తవారియింట నుంట యుచితము. అక్కడనైన బుద్ధి గలిగి సుగుణనిధాన మగువిక్రమసేనునకుఁ గొడుకవై నందుకుఁ దండ్రిని దుర్యశముపాలు సేయక జాగరూకతతో మెలంగునది" అని పలికి కన్నీరు పెట్టుకొనుచు వాని నావలకుం బనిచె.

అయిదవ ప్రకరణము.

మనుజుఁడు చింతాక్రాంతుఁ డగునప్పుడు నిముసములు గడియలై గడియలు జాములై నిశలు దీర్ఘములై తోఁచు. నరుఁడు బంధుమిత్రులతోఁ బ్రసంగించునప్పుడు జాములు గడియలై గడియలు నిముసములై మాపులుకులుచలై కనంబడును. అందుచే మనుష్యులొండొరులతోఁ జెప్పుకొనుకథలు ముగియకపోవుటయు రాత్రులుమాత్రమే గడిచి పోవుటయు సంభవించు చుండు. ఆ రాత్రి సుమిత్రుఁడు బ్రాహ్మణునితోఁ గాశ్మీరరాజుతమ్ముని వృత్తాంతముఁ గొంతవఱకుఁ జెప్పినప్పటికి మూఁడుయామములు గడచె. తెల్లవాఱవచ్చు చున్నది గావున జారచోరులు మొదలగునిశాచరులు తమతమసంచారంబు లింక ముగింపవలసినదోహో యని కాలపురుషుఁడు వేయు కేకవలె "కొక్కరోకో" యని జాముకోఁడి కూసె, అదివఱకు వెన్నెలలు వ్యాపించినతావులందుఁ గ్రమక్రమంబున నీడలు వ్యాపింపఁ దొడంగె. తఱిపి వెన్నెలలంతకంతకుఁ బలుచన కాఁ దొడంగె. అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు సుమిత్రునితో "నయ్యా! తెల్లవాఱవచ్చుచున్నది. మనప్రసంగంబు లింకముగింపవలయు. నీచరిత్రంబు నే వినఁగోర నీ వది చెప్పక మఱియొకనివృ

త్తాంతము వినిపింపఁ దొడఁగితివి. ఆతనికిని నీకును గలసంబంధ మెట్టిది యో నే నీనఱుఁగ నెఱుంగఁజాల నైతి. కావున కాలయాపనము జేయక నా కెఱిఁగింపఁ దగినయంశము లన్నియు సాధ్య మ గునంతశీఘ్రముగ నెఱిఁగింపుము. 'అలస్యా దమృతం విష, మ్మని బుధులు వలుకవిన వే' యనిపలికి వేగిరపెట్టె. అప్పుడు సుమిత్రుఁడును రుద్రభట్టుతో ని ట్లనియె. "ఆర్యా! కాశ్మీరరాజు సోదరునకును నాకును గలసంబంధబాంధవ్యములు కొన్ని కారణములచేత మీ కిపుడు నేనెఱిఁగింపకున్నను ముందు ముందు మీా రెఱుంగక పోరు. మీాకనులు గప్పి నే నేకార్య మొనఁ రింపను. కావున నావిషయమై మీాసందేహము విడిచి మిగిలినకథ వినుండు. హేమచంద్రుఁడు సోదరుఁ డగు తన్నిట్లు స్వదేశమునుండి పాఱఁదోలునని చిత్రభానుఁ డెన్నండుఁ గలనైన ననుమానించి యెఱుంగఁడు గావున తనయన్నపలుకులు విని యతఁడు నిశ్చేష్టుఁడయి తాను నిర్దోషి నని రాజుతో విన్నవింప మనసులోఁ దలంచియు నోట మాట రాక నిలువంబడియె. అతఁడు కొంతవడికి ధైర్యము దెచ్చికొని యేవియో పలుకఁబోవునప్పటికి రాజా తావు విడిచి పోవుటయుఁ బరిజనులు చిత్రభాను నచటనుండి యావలకుం దోడ్కొని పోవుటయు సంభవించె. గంగిగోవున కలుక పుట్టినట్లు గుణరత్నాకరుఁ డగు హేమచంద్రునకుఁ గినుక వొడముటచే నదియనివార్యమని యెంచి మంత్రులు సామంతులు రాజబంధువులు మిత్రులు యువరాజుపక్షమున నొక్కమాటయుం జెప్పక యూరకుండిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు తనయంతిపురమున కరిగి పాన్పుపైఁ బండుకొని చింతాక్రాంతచిత్తుం డయి తనభావిస్థితిం గూర్చి త పోతలకుం జొచ్చె. భార్య యగుసింధుమణి మగని డాసి దుఃపిల్లుటకుం గారణం బడిగి యాతనిచే నుత్తరంబు వడయనేఱక యావలకుం జని పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి యడిగి వానివలన భర్త మనస్తాపకారణంబు నెఱిఁగి భయశోకవిహ్వల యయి యొకచోటఁ

గూర్చుండి బాష్పాకులితనేత్ర యయి వగవసాగెను. తలిదండ్రులముఖ దైన్యమునవలోకించికొడుకుంగూఁతురు తమముద్దుమొగంబులుచిన్న వోవ నాటపాటలు మాని కన్నుల నీరు నించుకొనిరి. భార్యాభర్తలయు బిడ్డలయు దెసఁ గనుంగొని పరిచారకులుగ్రుడ్లనీళ్ళుగ్రుక్కుకొనఁజొచ్చిరి. అప్పుడు యువరాజు తనమనంబున నిట్లని వితర్కించుకొనియె. "అకటా! ఆగర్భశ్రీమంతుఁడ నయి మహారాజుకుమారుఁడ నయి యభిమాన ధనుఁడ నయి సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా నందిననే నింక నేదేశంబుల నేవి ధంబునఁ గాలంబు బుచ్చువాఁడ. అనేకరాజకుమారులచే సేవింపఁ బడిననేను వేఱొకని సేవింపఁ గలనే? నా కేమి? మగవాఁడ. ఎవనిం గొలిచి యయినఁ బట్టెడన్నముఁ దెచ్చికొని పొట్టఁబోసికొని కాలము గడపుకొనఁ గలను. విదర్భరాజపుత్రియులావణ్యవతియుమానవతియు నగునీపరమసాధ్వి నిల్లాలి నెట్లు కనుపువాఁడ? సంప్రాప్తయౌవన యై వివాహయోగ్యయైనయనుంగుఁగూఁతును నెందుదాఁచువాఁడ? సుకు మారుఁ డగుకుమారునిమాట యేమి? విదర్భకుం బోయి యాబిడ్డ లతో నత్తవారియింట నుందునా? ఛీ అంతవాని కడుపునఁ బుట్టి యింతభ్రమకు బ్రదికి తుట్టతుదకు గతి లేక మామగారిపంచకుఁ జేరుట నావంటి మహాభిమానికిఁదగినపని కాదు. ఆపత్సమయమునధైర్యముఁ జిక్కఁబట్టి కాలోచితముగఁ బ్రతిక్రియలు చేయువాఁడె పురుషశబ్ద మున కర్హుఁడు. హేమచంద్రునికోటలో నేనొక్కదిన మయిన నిలువ రాదు. నాకులకాంతను బిడ్డలను విదర్భాపురమున కంపి నాకష్టములు గట్టెక్కువఱకు నెందేనిఁ బ్రచ్ఛన్నవృత్తిఁ జరియించి పగఁ దీర్చి కొనియెద. ఇంతకంటెఁ గర్తవ్యము కానఁ బడదు." అని దృఢనిశ్చ యుఁడై శయ్యాతలమునుండి దిగ్గున లేచి పరిచారకు నొక్కనిం బిలిచి "ఓరీ! దేవియుం బిడ్డలు నీదినంబున విదర్భకుం బయన మయిపోవల యు. వారికిం బయన మొనఁగించి తత్ప్రయత్నము గావింపు" మని

యానతిచ్చె. సేవకు లందఱు భయభక్తులతో యజమానునియాజ్ఞ శిరసావహించి ప్రయాణసన్నాహముఁ జేసిరి. హేమచంద్రుఁడుతమ్ముని కూఁతు నెడలేనిమక్కువం బెనుచుటఁ జేసి పాయలేక యామెను దనకడ విడిచి పొమ్మని యువరాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆమాటలు, విని యువరాజు 'పాము విరోధియుఁ బడగ చుట్టము నగునా? నేను బగవాఁడ నయినపుడు నాకూఁతురు నీకెట్లు చుట్ట మగును? కావున నిట్టి సందేశంబులు పంప వల' దని రాజునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపి కతిపయపరిచారకులతో నిజకుటుంబమును వెంటఁబెట్టుకొని శ్రీనగరము విడిచెను. చిత్రభానుఁ డనుభవించిన నాఁటివియోగదుఃఖమునాఁటిమనోవేదనము నాఁటిహృదయసంతాపము నెవ్వఁడువర్ణింపఁ గలఁడు. గంభీరభావంబు గలపురుషుం డగుటచే నతఁడు లోలోపలం గుళ్ళుచు బేలవడకపోయినను వానిమొగముకత్తివాటువైచిన నెత్తురు లేక యంతస్తాపమును బ్రతిఫలింపఁ జేయునద్దమువలె నుండెను. ఇందుమణియుఁ గూఁతును గంటికి నేలకు నేకధారగాఁ గన్నీరు విడుచుచు నందలంబుల నెక్కిరి. తడవులంబట్టి వారలం గొలుచు సేవకులు వావిడిచి యేడ్చిరి. ఆసమయమున యువరాజుం బలుకరించిన రాజునకాగ్రహము వచ్చుననియుఁ బలుకరింపకుండినఁ జిత్రభానునకు నలుకవొడమునని యు భయంపడి యమాత్యులు దండనాథులు మొదలగు నియోగులు పలుకరించియుఁ బలుకరింపకుండునటులఁ జిఱునవ్వులు నవ్వియుఁ జేతులుసాచి సెలవులం గొనియు నూరక నమస్కరించియు నోట మాట రానియ్యక భక్తి నభినయించిరి. హేమచంద్రుఁడు జాలిగుండె కలవాఁ డనిపించుటకుఁ గాఁబోలు నేనుంగులు గుఱ్ఱంబులు నరదంబులు నలయున న్నికొంపోవు మనియుఁ గావలసిన రొక్కంబు బొక్కసంబుననుండి కైకొమ్మనియు నానతిచ్చె. కాని మహాభిమాని యగుచిత్రభానుఁడు వానిమెరమెచ్చులయౌదార్యమును నిరాక

రించె. వానిపరివార మంతయు నిరువదిమందికంటెఁ దక్కువగనుండె. చిత్రభానుఁడు నగరంబునుండి వెడలిపోవు ననుమాట నగరమునఁ బొక్కుటంజేసి వానిపయనముం జూడఁగోరినపౌరులువీథులనిరుగెలంకుల బారులుగట్టి నిలిచిరి. చిత్రభానుఁడు గుఱ్ఱంబుల నందలంబుల నెక్కక కాలి నడకం బోయెను. క్రోధమును గ్రక్కువానికన్నులును నిశ్చల చిత్తమును దెల్పు నల్లని కన్బొమలును దుఃఖమున వైవర్ణ్యమును జెందినమొగంబును జూచి వివేకులగు పౌరులు వానివలనఁ దమ కెన్నఁడో మొగ్గు కలుగక పోదని యొండొరులతో రహస్యంబునఁ జెప్పుకొనసాగిరి. నగరంబు వెడలినతరువాత వృత్తాంతము నేనిపుడు చెప్ప నక్కఱలేదు. చిత్రభానుఁ డాలుబిడ్డల నప్పుడ విదర్భాపురమునకుఁ బంపి తా నొంటిగ నీవనప్రాంతముల సంచరించుచున్న వాఁడు. హేమచంద్రుఁడు తనకు నాఁడు చేసినయపకారంబు మఱువక కడుపునిండ నక్కసు బెట్టుకొని పగఁ దీర్చికొనుటకై సమయము నెదురుచూచుచున్నాఁడు. మీరు కాశ్మీరనగరమునకుంబోవ నిశ్చయించుకొనుటచే మీసాయము నపేక్షించు చున్నవాఁడు. వినయము గలవాఁడు. విక్రమము గలవాఁడు. మీ యాశీర్వచన మున్న నభివృద్ధికి రాఁదలంచినవాఁడు. సోదరుఁడు తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచినందు కతఁడంతగా వగచుటలేదు. మున్ననుభవించుమహైశ్వర్యంబు దొలంగి పేదతనము వచ్చినందుకు విచారించుటయు లేదు. రాజద్రోహము భ్రాతృద్రోహము నతఁడు సేయఁ బూనినవాఁడనియపనిందవానిపైఁ బడినందుకుఁ జిత్రభానుఁడు జేయింబవలు పడియెడు మనస్తాప మింతింతకాదు. యశఃకాము లగుసత్పురుషులు నింద నొందుటకన్న మరణ మొంద నిచ్ఛగింతురు గదా. ఈయపనింద మోపక రాజు వాని నూరక పురినుండి వెడలనడచిన బాగుండును. చిరకాలమునుంచి తమ్ముని నెట కేనియుఁ బాఱఁదోలఁ దలంచి యేయుపాయంబునుదోఁ

చక సందు విచారించి యెట్టకేల కీనెపము బన్ని చేయఁ దలంచినదం
తయు హేమచంద్రుఁడు చేసె. వచ్చినయపనింద రా నే వచ్చినది.
కలిగినమనస్పర్ధలు కలుగనే కలిగినవి. చిత్రభానుఁ డెంతసద్వర్తనుఁ
డయినను హేమచంద్రుఁడు వాని నింక మన్నింపఁడు. తానునిర్దోషి
యని తమ్ముఁ డెన్నియొట్లు పెట్టుకొనిన నన్న యవి విశ్వసింపఁడు.
రాచపగ త్రాఁచుపగ వంటిది. ఐశ్వర్యమునఁ జిత్రభానుఁడు హేమ
చంద్రునకుఁ దీసిపోయిన నిరువురు నొకతండ్రిబిడ్డలే యగుటం జేసి పం
తమునఁ బౌరుషమునఁ దీసిపోఁడు. కావున వానిప్రతిజ్ఞ వినుండు! రా
జనక ప్రజలనక శత్రు లనక మిత్రు లనక బాలు రనక వృద్ధు లనక
స్త్రీ లనక పురుషు లనక ఘను లనక నీచు లనక పండితు లనకపామ
రు లనక కాశ్మీరదేశస్థులలోను శ్రీనగరవాసులలోను దనకయి యప
కారంబునఁ దగిలియున్న వారిని రాజున కాలోచనలు చెప్పిన వారిని
కుట్ర విని తనకెఱిఁగింపక యూరకుండినవారిని లోకులుగగ్గడవడం
కునట్లు స్త్రీలగుండె లవియునట్లు తొల్లి యశ్వత్థామయర్ధరాత్రమున
నుపపాండవులఁ గడతేర్చిన కథలు జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లు చాటుగనో
బహిరంగముగనో స్వయముగనో పరసహాయముననో న్యాయము
ననో యన్యాయముననో శస్త్రముననో విషాగ్నులనో హేమచంద్రుని
సకళత్రముగ ససంతానముగ సబాంధవముగ సమిత్రముగ సపరివార
ముగ భూతబలి యిచ్చి రాజ్యలక్ష్మిని జేపట్టి చిత్రభానుఁడు క్రొత్త
నెత్తుటిగందముతో భూదేవి నలంకరించు.ఈప్రయత్నమ్మున నెఱవేఱఁ
జాలక యొకవేళ తాను జచ్చినం జచ్చు. సంపూర్ణముగఁ బ్రతినఁ
గొనసాగింపఁ జాలకున్నను గొంతవఱకైన నతఁడు నిర్వహించు. నిర్వ
హింపఁజాల కున్నను బ్రయత్నించు. ఆచిత్రభానుఁడు నాకుంబరమా
ప్తుఁడు. వానికి నాకుం బ్రాణ మొక్కటియ. వానికి మీరు గావిం
చిన మేలు నాకుఁ గావించుట. వానిని సంతోషింపఁజేయుట నన్ను

సంతోషింపఁజేయుట. వేయేల? నన్నే వానిగా భావించి యన్ని పనులం జేయుఁడు. అతనికోరిక పండిన మీయదృష్టము పండును. అతఁడు రాజైన మీరు మంత్రులగుదురు. మీకుఁ బరమశత్రుఁడగు మాళవరాజు సుదర్శనుఁడు హేమచంద్రునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడు. వారిరువురు బాల్యకాలమునఁ గాశికానగరమున శారదానందస్వామియొద్ద శాస్త్రాధ్యయనము జేయుటంజేసి సహపాఠులు. మీపగతున కతఁడు చెలికాఁడగు ననిమైన నాయందలి వాత్సల్యమున నైన మీరీపనిఁ జేయఁబూనవలయును. అచటనుండి నేను జిత్రభానున కేమి చేయఁగలవాఁడ నని మీరడుగవచ్చును. వాని సేవకులలో నమ్మఁదగినవారిరువురు మీవెంట వత్తురు. వారి నిరువుర రెండుకన్నులుగాఁ జేసికొని యెల్లవిషయములం జూచుచు వారిరువురఁ జేతులుగాఁ జేసికొని యెల్లపనులం జేయుచు మీరు శ్రీనగరమున నేవేళ నెయ్యది జరగునదియెల్ల వానికిం దెలియునట్లు వేగు నడుపవలయును. మీరుకాశ్మీరంబునకుఁ బోవునప్పు డచ్చటిప్రజలు హేమచంద్రుఁడు సుగుణనిధియనియు ధర్మరాజనియు వానిరాజ్యంబు రామరాజ్య మనియువేనోళ్ళం బొగడు చుందురు. మీరది నమ్మి చిత్రభానునిమఱచిపోయెదరు సుఁడీ. హేమచంద్రుఁడు పరిసన్నముఖుఁడు. ఆకారణంబున మీరొక్కసారి వానితో మాటలాడిన మీ రాతనిపక్ష మగుదురు. వాని హృదయము బెబ్బులి. నోరు రామచిలుక. మనస్సు విషపుంజము. నోరు తేనెకుండ. కావున వాని వలలోనం బడకుండఁ గడుజాగరూకతతో మీరు మెలంగవలయు. నాచెప్పవలసినకథ ముగిసినది. ఇంక మీయనుగ్రహంబునకై ప్రతీక్షించుచున్నవాఁడ. దుష్టవార్తలను బీరెండలు సోఁకుటచే శోషిల్లియున్న నాచీనులపై నీవెన్నెలలకన్నఁ జల్లనై కృపారసగర్భితములై సుఖప్రదము లగుమీవాక్యామృతవర్షంబులు గురియింపరే" యని సుమిత్రుఁడు రుద్రభట్టు నడుగులఁ

పైఁబడి నమస్కరించె. రుద్రభట్టు చిత్రభాను నెన్నండును గని యెఱుఁగకున్నను సుమిత్రుఁడు వానిపక్షమును బూని పలుకుటను విశేషించి యతఁడు తన కాపత్కాలమున సాయముఁ జేసినమిత్రుం డగుటను వానిమాటలు ద్రోసిపుచ్చ లేక తనపై మోపినది మహా భారమని యపాయసంభృత మని యెఱింగియు దాని కియ్యకొనఁ దలంచి కృతనిశ్చయుఁడై యడుగుల పైఁ బడిన సుమిత్రు లేవనెత్తి కూర్చుండఁబెట్టి యిట్లనియె. "నాయనా! నీవు నాకుం బరిత్రాతవు. నీమాట నాకు రాజశాసనంబు. చిత్రభానుఁడు నీకాప్తుఁ డగుటం జేసి నాకాప్తుఁడు నామిత్రునిమిత్రులు నాకు మిత్రులు. శత్రునిశత్రులు నాకు మిత్రులు. మిత్రునిశత్రులు నాకు శత్రులు. శత్రునిమిత్రులు నాకు శత్రులు. కావున హేమచంద్రుఁడు నాకు శత్రుఁడు. చిత్ర భానుఁడు మిత్రుఁడు. చిత్రభానుఁడింక కాశ్మీరదేశాధిపతి యయ్యెనని నమ్ముము. అదిగో! తమ్ములకపకార మొనర్చినరాజువెలవెలఁబోవుచుఁ బడమటికొండలలో నేకాకియై యస్తమించు చున్నవాఁడు. వాని మరణంబునకై విలపించునాప్తుల వచనంబులుఁబోలె పులుఁగులు మొఱయిడుచున్నవి. వానిసంపద లెగిరిపోయినట్లు వెన్నెల లెక్కడి వక్కడ యంతరించు చున్నవి. వాని బంధులసంఖ్య సన్నగిలునట్లు చుక్కలగుమి యంతకంతకు క్షీణించు చున్నది. హేమచంద్రునియధి కారము పోయి చిత్రభానునియధికారంబు దేశంబున నెలకొను నని తెలుపుటకో యనఁ జంద్రాస్తమయ మగు చున్నది. ఒక్కగడియ లోన భానుఁ డుదయింపఁ గలఁడు." ఆపలుకులు విని సుమిత్రుఁడు పరిహృష్టహృదయుఁ డయ్యె. అంతలో భల్లున తెల్లవాఱె.

ఆఱవప్రకరణము.

కృష్ణపక్షపాడ్యమిదినమునఁ బ్రాతఃకాలమునఁ బడమట నస్త మింపఁబోవు చంద్రమండలమును, దూర్పునఁ బొడుపుగొండపై నుద యించుసూర్యమండలమును గగన మను నింద్రనీలమాణిక్యపుటనుఁగుపై నతికినవజ్రపుంబిళ్ళయుఁ గెంపుబిళ్ళయు ననఁ దేజరిల్లుచుఁ జూప రకు నీశ్వరమహిమాతిశయములు జాటు చుండును. ఉదయమున నా రెండుబింబములు గనుఁగొనువారికి జీవయాత్ర ముగింపఁబోవుచు నవ సానదశలోనున్న వృద్ధునియు, జన్మమంది మహాభివృద్ధిని గాంచఁబోవు బాలునియు నవస్థలు మనసునకుం దట్టు. రాత్రి యొండొరులచిత్ర చరిత్రములు జెప్పుకొనుచు జాగరముచేసి సుమిత్ర రుద్రభట్టులు తెల్లవాఱినపిదపఁ గాల్యకృత్యములం దీర్చుకొనఁబోయిరి. గాయము తగులుట మొదలు రుద్రభట్టు నదివఱకు నడవ లేక పల్లియలోని చెఱు వులో స్నానము చేయు చుండెను. ఇల్లు వెడలినది మొదలు తన కబ్రా హ్మణసంపర్కము విశేషముగా సంభవించుటచేతను గాయముకత మునఁ గొన్ని దినములు స్నానము మాని యపరిశుద్ధుఁడయి భోజనము చేయవలసివచ్చుటచేతను బ్రాహ్మణోత్తములు చేయవలసిననిత్యకృత్య ములు ననుష్ఠానములు సరిగాఁ దానప్పుడు నిర్వర్తించకపోవుటచేతను బ్రాహ్మణుఁడు పవిత్రమయిన సింధునదీస్నానము సకలదోషాపహార మనియుఁ దన గావించిన తప్పునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమనియు నిశ్చయించి యద్యేఁటికిఁ బోయెను. పోయియచ్చట యఘమర్షణస్నానము జేసిభా స్కరునకు యథావిధిగ నర్ఘ్యప్రదానముఁ జేసి యనంతరమిసుకతోలింగ ము జేసిపార్థివమును జేసికొని మరలనింటికివచ్చుచుఁ ద్రోవలోసుమిత్రుని కోరికయుఁ దానుగావించిన వాగ్దానముసు దనతల ప ఁబడినకార్యభార

మును దలంచుకొని తనలోఁదా నిట్లని విచారింపఁ జొచ్చె. "ఈసుమి త్రుఁడు నావృత్తాంతము నంతయు మెల్లమెల్లఁగ నావలన విని తన వృత్తాంతము జెప్పుమని నే నడిగినప్పుడు దానిం జెప్పక వేఱొకరాజ కుమారునిచరిత్రము నాకెఱిఁగించె. ఆరాజనందనుఁడు నాకగపడఁడు. వానిం జూపు మని వేఁడిన నితఁడు సూపఁడు. ప్రపంచమున నట్టిరాజ కుమారుఁడు కలఁడా యని యొకమాఱును నిజముగానుండెనేని సుమి త్రుఁడే యతఁడై యుండునా యని యొకమాఱును నామనంబునకు సందియంబులు బొడము చున్నయవి. సుమిత్రుఁడే యారాజకుమారుఁ డయినచో నతఁ డారహస్యము నెఱిఁగింపక యేలదాఁచు? కానియెడల నావలన మహోపకారమును గోరు చున్న రాజకుమారుని నాకుం జూపక దాఁచ నేల? నొక్కి యడుగుదమన్న నతఁ డేమియనుకొనునో యనుభయముకలదు. అడుగకున్న సందేహము మనస్సును బాధించు చున్నయది. అది యటుండగ నవస్థాభేదముచే నేనిప్పుడు రాజకార్య ములలోఁ బ్రవేశింపవలసి వచ్చె. సుమిత్రుఁడు నాతల పై మహా భారము మోపినాఁడు. అతఁడు నాకుపకారి యగుట వానిమంచితనము దలఁచి యేదియుంజెప్పఁజాలక మూగ మోటమిచేవానిచెప్పిన తెఱఁగున నడచువాఁడ నని వాగ్దానముఁ జేసితిని. స్వర్గమునకుఁ బోయినను విడి యాకులు దప్ప వన్నట్టు రాజద్రోహమునకై దేశమునుండి బహిష్కృ రింపఁబడిననేను మరల రాజద్రోహులకే సాయము జేయవలసి వచ్చె. కాశ్మీరమునకు నేనుబోయి ప్రజారంజకుఁ డైన హేమచంద్రుని పైఁ గుట్రలు పన్నినచో నాగుట్టుమట్టు వెల్లడికి వచ్చెనేని నాకు నేమ మగునే? సుదర్శనమహారాజువలె హేమచంద్రుఁడు నన్నుఁ బ్రాణంబు లతో నిలుపనిచ్చునే? ఇదివఱకే యాలుబిడ్డల నెడబాసి యేకాకినై కష్టములు గుడుచు చున్న నాకు గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపో టన్నట్టు మునుపటికంటె నెక్కువ వెతలు సంభవింపకుండునే? ఏఁబదిసంవత్సర

ములు సెల్లుటచే జీవయాత్రిలో సగము గడపి యవసాన కాలమును సమీపింపఁబోవుచున్న నేను గామక్రోధాదుల జయించి యే నదీతీర మున నైన నేయగ్రహారమున నైన నొక కుటీరంబు గావించికొని కృష్ణా రామా యనుకొనుచు శిష్యులకుఁ బాఠములు చెప్పుకొనుచుఁ దనివి గలిగి సుఖముగ నాలుబిడ్డలం గలిసి కాలక్షేపము జేయక తలకు మీఱిన పను లగు రాజ్యవ్యవహారంబులం బ్రవేశించుట యుచితమా యనుచిత మా యని యాలోచింపవలసి యున్నది. సుదర్శనుఁ డెగ్గు చేసె నని రాజసేవను నిందించిన నేను వెండియు రాజసేవఁ గైకొనుట యేటి తెలివి? చిన్ననాఁటనుండియుఁ బరిచయముగల సుదర్శనుఁడె యంత సేయ నెన్నఁడు మొగమయినఁ జూచి యెఱుంగని చిత్రభానుఁడు నన్నుఁ బువ్వులం బూజించునే? ఒకరాజును విడిచి మఱియొకరాజు నాశ్రి యించుట తోఁడేలుబాఱినుండి తప్పించుకొని పులిచేఁ జచ్చుటకాదే? న న్నెన్నఁడు నెఱుంగనివానికి నాకపకార మెప్పుఁడుఁ జేయనివానికి హేమచంద్రునకు బుద్ధిపూర్వకముగా నెగ్గు జేయఁదలంచుట కొఱవి చేఁగొని తల గోఁకికొనుట కాదే? మహావైభవముతో నవని నేలు చున్న హేమచంద్రు నాశ్రియింపక యేలుటకు బెత్తెడునేల యైన లేక కార్యసాధనమునకుఁ గావలసిన ధనమును లేక తినుట కన్నము, నుండ నిల్లు లేక సేవించు పరివారము లేక, నాకన్న హీనుఁ డై దీనుఁ డై సంచరించు చిత్రభానునిఁగొల్చి దేహయాత్ర నడపఁదలఁచుకొనుట శిల ప్లవముఁ జేసికొని యీఁద నేటఁ బడుట గాదె? ఇవి యన్నియు సమ యానుకూలంబుగ నాకుం బొడమతగినసందియంబులే. ఐనను బౌర్వా పర్యంబులు చక్కఁగ విచారించి విషయమును బాగుగఁ దఱచి చూడ నా కిప్పుడు చిత్రిభానునిసేవించుటయే కర్తవ్య మని తోఁచు చున్న యది. ఏమన నాకుం బరమశత్రు వయినసుదర్శనుని సాధించుటయే నా పురుషార్థము గదా? సుదర్శనునకు మిత్రుఁ డగుటచే హేమచం

దుఁడు నాకుం బగతుఁడే కదా. ఆకారణంబున హేమచంద్రునికి సోద రుఁడు బగతుఁడు నగుచిత్రభానుఁడు నాకవశ్యము మిత్రుఁడే కదా. అందుచేఁ జిత్రభానునిసేవ నంగీకరించి వానిపక్షమును బూని పనిచేసి వానిసుఖదుఃఖముల నేననుభవించెద. అట్లు వానిని సాధించి కృతా ర్థుఁడ నైనపిదప శౌర్యమును విడిచి బ్రాహ్మణోచిత మగుశాంతము నవలంబించి ముక్కు మూసికొని తపస్సు చేయుచు శేషించినకాలము గడపెదను. ఇరువదియొక్కమాఱు రాజకులంబు లనువృక్షంబులఁ దన గండ్రగొడ్డలితో నఱికి కూఁకటివేళ్ళతోఁ బెల్లగించి తదరక్తమునఁ బితృదేవతలకుఁ దర్పణముఁ జేసి యనంతరము తపోనిష్ఠ స్వీకరించిన పరశురాముఁడట్లు నేనును బౌద్ధరాజకులమును నిర్మూలించి చరితార్థుఁ డ నయ్యెద. నడుమ నెన్నియంతరాయములు వచ్చినను దలపెట్టిన కార్యంబు కొనసాగించుట యుత్తమపురుషలక్షణం బని పెద్దలు సెప్పఁ గా విందు. కావున నే నింకఁ గాశ్మీరంబునకుఁ బోయి సుమిత్రుఁడు చెప్పినచొప్పున నడచుట మున్మాటికి నిశ్చయంబు." ఈ వితర్కము సమాప్త మగునప్పటికి రుద్రభట్టు తనవాసస్థానమునకు వచ్చి తడిబట్ట లారఁగట్టి వంటఁ జేసికొని భుజించెను. సుమిత్రుఁడును భోజనానంతర మున రుద్రభట్టుం గనుంగొని "దేవా! మీరు పయన మయి పోవు టకు ముహూర్తము నిర్ణయింపుఁడు. మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతక సిద్ధాంతభాగములయందే గాక ముహూర్తభాగమునందును గడుకృషి చేసినవా రగుటచే మీరు పెట్టినముహూర్త మమోఘముగ శుభ ప్రదాయక మయి యుండవలయు. పోవునప్పుడు కరటకునిం బింగళకుని మీవెంటఁ గొనిపొండు. వారు మీచెప్పినచొప్పున వర్తించువారు. వాండ్రిరువురు మీకుఁ గుడియెడమచేతులట్లు సంచరింతురు. అందుఁ గరటకుండు నక్కవలె జిత్తులు పన్ని ప్రజలం బేలుపుచ్చ నేర్చు. పులినలెఁ బొంచుండి మంచిసమయమునఁ బగతునిపైఁ బడి చెఱుప

నేర్పు. అవసర మగునప్పుడు లేడియట్లు నేల నడుగు లంట కుండఁ బఱుగెత్త నేర్పు. పోతుటేఁగకుం జొఅరాని రహస్యంపుఁదావులకుఁ బోయి తనజాడ నొరు లెఱుంగ కుండ నెంతటి రహస్యము లయిన నెఱిఁగిరా నేర్పు. పింగళకుఁడును వాని సాటివాఁడు. వారల ప్రజ్ఞాది కములు ముందుముందు మీర యెఱుంగుదురు. మీ రింక పయన మై సత్వరముగఁ బోవలయు. కాలహరణంబు శత్రువులకు లాభకర మును, మనకు నష్టకరమును జుఁడీ." అని పలుక రుద్రభట్టు కొంచెము విచారించి "నాయనా! తేఁ పుదయమునఁ బ్రయాణమునకుఁ దగిన శుభముహూర్త మున్నది. కావున నే నీప్రదేశము చేపు విడిచెదను. నీవు చెప్పిన చొప్పున నడచువాఁడ. నీవు చెప్పిన దంతయు నామనం బున జ్ఞాపక మున్నయది." అని పలికి సుమిత్రునిమనంబునకు సంతో షముఁ గూర్చెను.

ఏడవ పరికరణము.

భరతఖండమునఁ బుణ్యదాయకము లగు నగరములలో నుజ్జ యిని యొకటి. శివుఁడు మహాకాళేశ్వరుఁ డనుపేరు దాల్చి యప్వీట వసియించుచుఁ దన్ను సేవించుభక్తజనంబులకు ముక్తిఁ గరతలామలక ముగఁ జేయుచుండునని యార్యులు వక్కాణింతురు. ఆదేవునకు జరుగు నిరుపమాన వైభవంబులను నిత్యకల్యాణంబులను గనుఁగొనువారు శం కరుఁడు చిరకాల మిల్లులేక వల్లకాటఁ జరియించి కట్టగుడ్డలేక కొంత కాలము దిగంబరుఁడై యెట్టకేలకు పులితోలుదాల్చి భిక్షాటనమున జీవించుచుఁ జేత నొకముంత యైన లేక మానిసిపుఱ్ఱె పాత్రగఁ జేసి కొని చిరకాల మిబ్బందులుపడిపడి తనదురవస్థ భరియింపనోపక జన్మ

మధ్యమున నొకసారి యైనఁ గడుపునిండఁ గూడు తిని యొడలినిండ బట్టగట్టుకొని చల్లనితావునఁ దలదాఁచుకొననిశ్చయించితనయాలితోఁ గూడి విదేశములపాలై పోయి తుదకు సర్వవిధముల యోగ్య మయి సుభిక్ష మయి వెలయు నుజ్జయినిం జేరెనో యని తలంపవలసియుండును. ఈనగరము పూర్వకాలమునుండియుఁ బురాణములయందును దేశచరిత్రాదులయందును బ్రసిద్ధిని గాంచి నాగరకతకును విద్యలకును సంపదలకును నిలయమై యెన్నిక వహించెను. ఏరాజుపేరు భరతఖండమునఁ బ్రతిభాగమునఁ బ్రతిగ్రామమునఁ బ్రతిగృహమునఁ బ్రతిమనుష్యుని చేత స్మరియింపఁబడు చుండెనో యేరాజు మనదేశముపై దండెత్తిన మ్లేచ్ఛుల నోడించి పాఱఁదోలి వైదికధర్మంబులఁ బ్రతిష్ఠించి భరతఖండము నేకఛత్రముగఁ బరిపాలించుటం జేసి వానికీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ నవనిలో నుండునటులు వారిపేర శకము ప్రారంభింపఁబడియెనో, యేరాజుచరిత్రకథల వినినఁ జదువుకొనిన నెవ్వగ లన్నియు నడంగ మనుజు లానందాబ్ధి నోలలాడుదురో యాసాహసవిక్రమార్కభూపాలుండు పాలించిన దీయుజ్జయినీ నగరమే. ఈపురమున కధిపతియైన ప్రద్యోతమహారాజే తొల్లి తనకుఁ బగతుఁడును పాండవవంశజుండును గౌశాంబీపురాధిపతియువత్సరాజు నగునుదయనమహారాజునుమాయోపాయమునం బట్టితెచ్చి తనకోటలో బంధించె. ఈ ప్రద్యోత మహారాజుకూఁతు రగువాసవదత్తాదేవినే కోటలో బంధింపఁబడినవత్సరాజు వలచి యంతఃపుర పరిచారికలచేత రాయబారము నడపి యామెకు దనపై వలపు గలిగించి యెట్టకేలకుఁ దండ్రి కన్నులు గప్పి యామెను వెంటఁబెట్టుకొని యావలకుం బోయి వివాహంబు జేసికొనియె. సకల కవికులగురుఁ డనివిఖ్యాతిఁ గాంచి నాటకరాజమని యెల్లరచే వినుతి గాంచినయభిజ్ఞానశాకుంతలమును రచియించినకాళిదాసమహాకవియుఁ బాణినివ్యాకరణమునందును బతంజలిమహాభాష్యమునందునుగలకొఱ

తలఁ బూరించి గీర్వాణవ్యాకరణములకు వార్త్తికముల వ్రాసిన వర రుచియు జ్యోతిశ్శాస్త్రపారమును జూచి బృహజ్జాతకాదిమహాగ్రంథ ముల నిర్మించినవరాహమిహిరుఁడును నిఘంటువులలో నెల్ల శ్రేష్ఠమై సంస్కృతపదపారిజాత మని చెప్పఁదగిన నామలింగానుశాసనమునురచి యించిమృతజీవుఁ డయినయమరసింహుఁడునుదక్షునికోఅలవిషంబుచే భస్మపటల మయినవృక్షమును గ్రిమ్మరఁబ్రదికించి వైద్యశాస్త్రమును భూలోకమున కవతరింపఁ జేసినధన్వంతరియు సుభాషితరత్నావళి యనుపేర నీతిశృంగారవైరాగ్యములఁ గూర్చి మూఁడు శతకంబులం జెప్పిజగజ్జనులకు మహోపకారంబు గావించి కీర్త్తిశేషుఁడయినభర్త్తృహ రియు నీపట్టణమునందే వసియించిరని పూర్వకథాకోవిదు లగుపెద్దలు వలుకు చుందురు. కాళిదాసునిచేత మేఘసందేశమునందు మిగుల హృదయంగమంబుగ వర్ణింపఁబడిన దీ పురతిలకమే. జ్యోతిష్కులచే గణితములనిమిత్తముమధ్యస్థానముగ నంగీకరింపఁబడినదీనగరరాజమే. అవంతి యనియు విశాల యనియు నామాంతరములు గలిగి వ్యవహ రింపఁబడిన దీపుటభేదనమే.

ఈకథ జరగినకాలమున నుజ్జయినీనగరము సుదర్శనుఁ డను రాజశేఖరునిచేఁ బరిపాలింపఁబడు చుండె. ఆసుదర్శనుఁడు సార్థకనామ ధేయుఁ డని చెప్పుటయతిశయోక్తి గాదు. వానిచక్కఁదనముముందు మన్మథునిమేనియందము కనంబడ దని పలుకుట పొగడ్త గాదు. విలు విద్దియయందు నేరిమింగనినయర్జునుఁడు తెల్లఁబోవవలసివచ్చు ననుట వర్ణనము గాదు. అతనియైశ్వర్యము నెదుట నష్టైశ్వర్యములు గల మహేశ్వరుఁడు దరిద్రుఁడై తోఁచు ననుట కవిసమయము గాదు. మేఘుఁ డొకానొకప్పుడు వృష్టులం గురియక వట్టిగర్జనంబుఁ జేసి పో వచ్చును గాని యాఘనుఁ డాశ్రితజనంబులకుఁ గావలసి వచ్చినప్పుడు భూరివృష్టుల నొసంగక పోఁడు. ఆరాజు బౌద్ధమతావలంబకుఁడు. అ

ట్లయ్యు బౌద్ధులయెడఁ బక్షపాతమును బ్రాహ్మణులయెడల నిరసన మున్ను లేక సర్వసమానుఁడయి లోకరంజకముగఁ బ్రజాపాలనము జేయుచుండు. అతఁడు దుర్జనులకు భయంకరుఁడు. సజ్జనుల కభిగమ్యుఁడు. దీనులకు మందారము. పండితులపాలిఁటి పారిజాతము. దయాసాగరుఁడు. నోరెఱుఁగనిజంతువులగొంతులు పరపరఁ గోసి మనుష్యులకడుపు నిండించుకొనుట మహాపాతకమని తలఁచి యానరనాథుఁడు మాంసభక్షణము మానెను. మనుజులకుఁ గీడు చేసినవారలెత్తెఱంగున దండనలకుం బాత్రులగుదురో జంతువుల కేహాని జేసినవారు నత్తెఱంగున శిక్షార్హులె యని యతఁడు శాసించె. అతనిమనసెంతమెత్తనిదియో కాని పాము తేలు మొదలగు విషక్రిములనైనఁ దనయెదుటఁ జంపుచుండ నాతఁడు జూచి సహింపఁజాలఁడు. ప్రజాక్షేమమునిమిత్తము తనశాసనముం దప్పి నడిచినతులువల గండించుచుండును. కాని శిక్షలు తప్పుచేసినవారలనడతల దిద్దుటకై యేర్పడినవని యెఱింగినవాఁడు కావున దండనలు క్రౌర్యరహితములగునట్లును సాధ్యమగునంతవఱకుఁ గృపామిళితములగునట్లును జేయుచుండును. వేయేల? ఆమహారాజు సద్గుణంబులసారంపుముద్ద యని ప్రకృతిజనంబులెల్ల వానింగొనియాడుచుందురు. ఆభూకాంతునికులకాంతయానాఁడు గలకాంతలలో నెల్ల లావణ్యవతి. కోసలేంద్రుఁ డగుశుకధ్వజుని యనుంగుఁగూఁతురు. ఆమెపేరు చంద్రప్రభ. గొనములదొంతి యగు నాయింతి యానాఁటికాంతల కెల్ల మేలుబంతియై యామహారాజున కెల్లవిధంబులఁ దగియుండె. ఆదంపతుల పరస్పరానురాగపు మొదటిపంటయో యన్నట్లు వివాహమైనయచిరకాలముననే కువలయానందవర్ధనుఁ డగునందనుఁ డొకఁ డుదయించె. రమాకుమారునికన్న సుకుమారుఁడగునాకుమారునకు సుదర్శనుఁడు తండ్రిపైఁ దనకుంగలయనురాగమును గౌరవమును జూపుటకై మకరందుఁ డని పేరు పెట్టెను.

ఈగ్రంథమున వర్ణితమగుకథజరుగు నాఁటికి మకరందుఁడు పదునెనిమి దేండ్లప్రాయమువాఁడు.

వెనుకటిప్రకరణములయందుఁ జేర్కొనఁబడినరుద్రభట్టుజ్జయినీ నగరమునుండి వెడలిపోయినకొన్ని దినములకునొక్కనాఁడుప్రాతఃకాల మునఁ దనయంతిపురమున నొకగదిలో సుదర్శనరేంద్రుఁడుతన్మనమ యంబున నుదయించుపరిభాకరునిచందంబున సుదర్శనుండై యెద్దియో యాలోచింపుచు నొకపీఠమునఁ గూర్చుండెఁ. అప్పుడు ప్రతీహారి మార్గంబు జూపఁ బ్రధానమంత్రి యగురత్నసేనుఁడు మెల్లమెల్లరాజ సన్నిధి కరుదెంచి వినయంబున జోహారొనరించి యిట్లనియె. "దేవా! కేసరి దేవరపాదసందర్శనార్థమయి క్రిమ్మర వచ్చి యున్నవాఁడు. ముఁదల యయ్యెనేని వానిం దోడి తెచ్చెద. అనవుడు సుదర్శనుఁడు సచివుని గనుంగొని "రత్నసేనుఁడా! వానినేలనీవెంటఁ గొనిరావైతివి. సత్వరంబ చని తోడ్కొని రమ్మని సెలవిచ్చి వాని నావలకుంబనిచె. రత్నసేనుఁ డవ్వలకుం జని యొక్కముహూర్తంబునఁ గేసరినివెంటఁ బెట్టుకొని రాజసమ్ముఖమ్మున కేగుదెంచె. కుఱఁగటకువచ్చినకేసరీరత్న సేనులఁ గనుఁగొని రాజు వారినిరువుర నుచితాసనంబులఁగూర్చుండుఁ డని యానతిచ్చె. రాజానుమతంబున రత్నసేనుఁ డుచితాసనంబున నాసీనుఁ డయ్యె. కేసరి కూర్చుండక మహారాజు నడుగులపయిం బడి బాష్పాకులితనయనుఁడై కన్నీటసుదర్శనునిపాదముల నభిషేకించుచు గద్గదస్వరంబున నిట్లనియె. "ఓదయామయా! నేనుమహాపాతకుఁడను రాజద్రోహిని, దేశద్రోహిని, దేవరసన్నిధినిపీఠముపైఁగూర్చుండుట కర్హుఁడఁగాను. చిన్ననాటనుండియు మీయడుగులఁ గొలిచి మీఁ మన్ననలఁ బడసి మీయన్నముఁ దిని మీబట్టగట్టి మిత్రులకుఁ గనుల పండువుగను శత్రువులకుఁ గన్నెఱ్ఱగను జుట్టంబులకు మనఃప్రమోద కరముగ నుండునట్లు మహైశ్వర్యంబుల ననుభవించుచు మీయంత

నాఁడనై యుండియుఁదుదకు మీపాదసేవఁ జేయుచుఁగుడిచికూర్చుండ లేక యొడలు క్రొవ్వి లంచగొండి నయి కృతఘ్నుఁడ నయి చెనఁటి యగురుద్రభట్టుపలుకులు విని మీకును వైదర్భులకును బొడమిన వివాదంబున న్యాయమగుపక్షము విడిచి యన్యాయంబుగ మీగ్రామంబులఁ గొన్నిఁటిఁ బరులకు విక్రయించి యాపాపధనంబుసంగ్రహించితిని. స్వామిద్రోహముఁ జేసిననీచునిఁ గొఱతవేయించక ప్రాణపరిదానంబు గావించినమహానుభావుల రగుమీదయారసంబు నే మని కొనియాడుదు? దేవా! మీ గ్రామంబుల వైదర్భులకు విక్రయించిన నాఁడె చిరసంపాదిత మగునాప్రతిష్ఠ విక్రయించితిని. ధనముకన్న నుత్కృష్ట మగుగౌరవంబును విక్రయించితిని. పూర్వసంచిత మగు పుణ్యము విక్రయించితిని. పాపమున కొడిగట్టి యెట్టెటో మూటగట్టు కొన్నయాధనంబును దుదకు నాకుఁదక్కదయ్యె. నరులెంతెంతచాటు చాటునఁ జేసినదోసంబులును బయలువడకపోవు; కావున నాయొనర్చిన పాపంబును బ్రద్దలై వెల్లడియయ్యె. నాకావించినయకార్యంబునకు నేనిప్పుడ నరకము ననుభవించు చున్నాఁడను. ఎట్లన, దేవరకు నామెడఁ గలయాదరం బడుగంటె. పరిజలకుం గలగౌరవము గంగఁ గలిసె. నెయ్యురకుఁ గలమక్కువ నేలపాలయ్యె. గంపెడుబలగముండి నేనిప్పుడేకాకినైతి. ఎట్టెటో పొట్టబోసికొనితినుచుండియుదుర్బలుఁడ నైతిని. పూర్వపరిచితుల కండఱకు దొంగ నైతిని. వేయేల! గౌరవహీన మయినయీబ్రదుకు ,బ్రదికించుటకంటె నాఁడు మీరు శిరచ్ఛేదముఁ జేయించిన నాకెక్కు డుపకారంబై యుండు. తుచ్ఛప్రాణంబులపైఁ గలతీపిచే బలిమిని నాయంతట నేను జావలేకనుండీ యీ మొండిదేహంబు నింతకాలంబు నిలుపఁగలిగితిని. నిర్ధనుఁడ నై నిర్యశుఁడ నై నిర్బంధుఁడనై నిష్పుణ్యుఁడనై చుట్టములకు నెయ్యురకు నాలుబిడ్డలకు లోకులకు భూమికి బరువుగ నున్న నేనీపనికిమాలిన బ్రదు

కింక బ్రిదుకఁజాల. ముందువెనుకఁ దలరయక దొరకెఁగదా సం దని సంతోషంబున నాఁడులంచముగ్రహించిననామనసు పశ్చాత్తాపమున నేఁడు మఱుఁగుచున్నయది. శిరచ్ఛేదంబు చేయక నన్ను విడుచుట యే నాకు శిక్ష విధించుట. ఇంక నే నీమనోవ్యథ భరింపఁ జాల. మీ చిత్తంబువచ్చిన ప్రాయశ్చిత్తంబు విధియించి నన్ననుగ్రహింపుఁడు. కృపాతరంగితంబు లగుమీయపాంగావలోకనంబుల నాపైఁ బఱపినం గాని నాతాపం బుపశమింపదు. నన్ను మకరందునిగా భావింపుఁడు కటకటా! కష్టచరిత్రుఁడ నగునేను సుగుణరత్నాకరుఁడగుమకరందుని వంటివాఁడనని పలుకుట యనుచితముగదా! మకరందునియందుఁబలె నాయందును బుత్రవాత్సల్యముఁ జూపి నన్నురక్షింపుఁడు. ఇంతకన్న నెక్కుఁడు విన్నవింపఁజాల" నని మనుజేంద్రునిపాదయుగళంబుగట్టిగఁ బట్టుకొని యనివార్య మయి వచ్చునెవ్వగ నాపలేక బాలకునిచందం బున బిగ్గరగ నేడ్చెను. సహజముగ మృదువయి కృపానిలయమయిన సుదర్శనునిమనస్సు దీనము లగుకేసరివచనములకు మఱింత మెత్తనై వానియెడఁ బ్రసన్న మయ్యె. నేరస్థుఁ డయి పాదాక్రాంతుఁ డైన సేవకుని కన్గవనుండి వెట్లుబాష్పంబులు తొరంగెనో దయామయుం డగుయజమానుని నేత్రములనుండియు నట్లే బాష్పములు గారఁజొచ్చె అట్లు కేసరిదైన్యంబును వినుటవలనం గలిగినబాష్పబిందువులు మెల్ల మెల్ల నుత్తరీయాంచలంబునఁ దుడుచుకొని సుదర్శనుఁడు కేసరిని దన యడుగులపై నుండి లేవనెత్తి ప్రక్క నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండఁ జేసి కనికరంబు మెఱయ నిట్లనియె. "కేసరీ! నీ వింతు సిగ్గుపడి వగ వం బని లేదు. మానవజన్మ మెత్తినవారిలోఁ దప్పు చేయనివాఁ డెవ్వఁడు? గొప్పవారు గొప్పతప్పులు చేయుఁ గొలఁదివారు కొలఁది తప్పులు గావించు చుందురు. నరుఁ డొకవేళ మనోదౌర్బల్యమున నొకానొకసమయమున దోసంబు జేసినను గాటం బగుపశ్చాత్తాపం

బున వానియాత్మ నిర్మలమై పరిశుద్ధం బగును. నీవు మామకరందుని వంటివాఁడవు. నీ కేభయంబును లేదు. నీవు గావించినతప్పు లన్నియు క్షమించితిని. నీవెప్పటియట్ల దారపుత్రాదులతో నుజ్జయినీ గాఁ పుర ముండి నాకిష్టసచివుండ వయి మెలంగుము. రుద్రభట్టు మహాప రాధంబు గావించినందుకుసిగ్గుపడి యొదిగియుండుటకుమారు తాను నిరపరాధియనివాదించి పంతగాఁడై ప్రతినలు బలికెఁ గాని నీవలె నేరంబు నొప్పుకొని కావుమనిన వానిని క్షమింప కుందునా? ప్రజా క్షేమమునిమిత్తము దేశసంరక్షణార్థము దండ్యులను శిక్షించుచుం దును గాని వాండ్రు నాకుఁ బగతురుగారు. నీవు వ్రాసి యంపిన లేఖ నాకందినది. ఆజాబు చేరిననాఁడె నే నిన్ను క్షమియించి నిన్నటకు రావింపుమని రత్నసేనునితోఁ జెప్పితిని. నీవింక విషాదంబు దక్కి పొమ్ము." అని భూపాలుఁ డానతిచ్చుటయుఁ గేసరిమహానందభరితుఁ డై జేనియకుగులకుఁ బునఃప్రణామంబుగావించి తనపై నాతనికిం గలిగిన యపారకృపారసంబునకుఁగడుఁగృతజ్ఞుఁడయియవ్వలకుఁజనియె.

అతఁడు చన్నవెనుక సుదర్శనుఁడు రత్నసేనునిం గనుంగొని "పాపము కేసరి కడుచిన్నవోయి యున్నవాఁడు. వానికి గాఢపశ్చా త్తాపము గలిగె నని తోఁచుచున్నయది. ఇఁక నైన నతఁడు సత్ప్ర వర్తనము గలిగి మనయెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి వర్తించునని తోఁచెడిని. నీయభిప్రాయమే" మని యడిగెను. రత్నసేనుఁ డాపలుకులు విని వెంటనే ప్రత్యుత్తర మొసఁగక యనుమానించుచు మెలమెల్లఁగ "దేవా! కార్యంబులంబట్టి మనుష్యులకృతజ్ఞత నెఱుఁగ వలయుఁ గాని మాటలంబట్టి కాదు. కుటిలచిత్తులాపత్కాలమున నొదిగియుండి విన యంబు జూపుదురు గదా" యని పలికెను. మంత్రిమాటలకుఁ జిఱునవ్వు నవ్వి "యెన్నఁడో యొకసారి పొరబాటున నతఁడు తప్పు చేసెఁ గదా యని కలకాల మతఁ డట్టివాఁడే యని నిశ్చయించుట

పాడియగునా? తన యకార్యంబున కింత వగచినవాఁడు వెండియుఁ గృతఘ్నుఁ డగు నని నేఁ దలఁపను. కావున నీమనంబున సందియపడ నక్కఱ లేదు సుమీ" యని పలికెను. మంత్రి కేసరివిషయమునఁ దనయభిప్రాయము మార్చికొన లేదు గాని తేనిమాటల కెదురాడ లేక యూరకుండవలసి వచ్చె. అనంతరము రాజును మంత్రియును మఱికొన్ని రాజకీయవ్యవహారములఁగూర్చి ప్రసంగించుచుండ మంత్రి యిట్లనియె. "విదర్భరాజునకుఁ గలవివాదమున మనచే నంపఁబడిన కేసరియు రుద్రభట్టును వివేక హీనులయి ప్రవర్తించిరిగావున మనము మఱల నెవ్వరి నయినఁ వైదర్భులయొద్ద కంపి వ్యవహారముఁ బరిష్కరించికొనుట కర్తవ్య మని నాకుఁ దోఁచు చున్నయది. రాజవాహనుని యొద్దకుఁ బోయి "మీరు రాయబారులకు లంచ మిచ్చి మాగ్రామంబుల నన్యాయముగ నాక్రమించి రని యెట్లు మనము నొక్కి పలుకఁ గల" మని మీ రందు రేమో! అట్లు మీరు శంకింపనక్కఱ లేదు. ఈసందేశము నడపుటకు నన్నును మకరందకుమారుని బనుపుఁడు. విదర్భేశ్వరునిమనసు నొవ్వకుండ నన్నృతంబులు బలుకకుండ గార్యంబు సెడకుండ నెట్లు పలుకవలయు నట్లు పలికి మనయూళ్ళు మఱల మనకు వచ్చునట్లు చేసెద." అనుటయు రా జించుక విచారించి సకలకళాపరిపూర్ణుఁ డగుమకరందుఁడును, లోకజ్ఞుఁడు రాజనీతి విశారదుండు నగురత్నసేనుఁడును, జనినకార్యంబు సేకుఱు నని నిశ్చయించి వారిపోక కనుమతించె.

ఎనిమిదవ పరికరణము.

'పుత్రా దిచ్ఛే త్పరాజయ' మ్మను నార్యవచన మొక్కటి కలదు. తండ్రి కొడుకువలనఁ బరాజయము నొందుట కిచ్చగించు నని

దాని యర్థము. సుగుణములలోఁ గుమారుఁడు తన్ను మించవలయు నని తండ్రి నిరంతరమును గోరుచుండు నని దానిభావము. జనకుఁడు గుణహీనుఁడై దుష్టుఁడైనను దనతనయుండు సుగుణవంతుఁడు సన్మార్గుఁడు గావలయు నని కోరుటయుఁ దాను సుగుణవంతుఁడే యయ్యేనేని తనకొడు కంతకన్న సద్గుణాఢ్యుఁడు గావలయు నని కోరుటయు లోకానుభవసిద్ధ మని మన మెఱుఁగుదుము. ఆన్యాయము తక్కినవారి యందుకంటె సుదర్శనమకరందులయందునెక్కుడుగ సార్థకంబయ్యె.

తెల్లనిపాలవెల్లిలోఁ జల్లనిచంద్రుఁ డుదయించిన చందంబున దయాసముద్రుఁ డగుసుదర్శనునికడుపున సర్వకళాపరిపూర్ణుఁ డగుమకరందుఁ డుదయించుటచే మాళవదేశస్థులు తమభాగ్యములు పండిన వని మహానందభరితులైరి. మకరందునియం దొకశుభలక్షణ ముండి యొకశుభలక్షణము లేక పోలేదు. ఒకసద్గుణ ముండి యొకసద్గుణ ముండక పోలేదు. ఒక్క చక్కఁదనంబునకే వాని మెచ్చవచ్చు. ఒక్కభూతదయకె ప్రశంసింపవచ్చు. ఒక్కవిద్యకే కొనియాడవచ్చు. ఒక్కపరాక్రమమునకే పొగడవచ్చు. ఇన్నిగుణము లొక్కనియందె గుమిగూడి కానఁబడినప్పుడు ప్రజ లారాజకుమారు నెట్లుగారవింతురో యిచ్చట వర్ణింపవలయునా? పలుమాట లేల? ఆరాజనందనుఁడు పదియెనిమిదేండ్లప్రాయము వచ్చునప్పటికి గుణములగనియై చదువుల సరస్వతియై బుద్ధికి బృహస్పతియై మదవతీమన్మథుఁడై శ్రితజన చింతామణియై పండితజనపారిజాతమై పరాక్రమసింహమై జన్మకారణమగువంశమునకుఁగడు పారఁగన్నతల్లిదండ్రులకుఁ బాలింపఁబడు ప్రకృతిజనులకుఁ గ్రమంబున గౌరవంబు యశంబు నానందంబు నొడఁగూర్చుచు నతని కతండె సాటి యన విలసిల్లె. మకరందుఁడు నిండుజవ్వనమును బ్రాపించినందునఁ దల్లిదండ్రులు వానికిం దగినకన్నియను దెచ్చి వివాహంబు జేయవలయు నని రాజపుత్రికలకై వెదుకఁ

జొచ్చిరి. కన్నియమెచ్చుఁ బ్రాయమును దల్లి మెచ్చుసంపదయుఁ దండ్రి మెచ్చుమగఁటిమియుఁ జుట్టములు మెచ్చుకులగౌరవమును మకరందుని పట్ల నుండుటచే నప్పటిరాజు లనేకులు తమతమకన్నియలఁ గానుక లతోఁగూడ మకరందునికాళ్ళపైఁ బడవేయుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చక్కఁదన మున్న కన్నియకు విద్దియ యుండదయ్యె. చక్కఁదనమును విద్యయుఁ గలపడంతికి సత్కులప్రసూనత గలుగ దయ్యె. చక్కఁదన మును విద్యయు సత్కులప్రసూనతయుఁ గలయెలనాఁగకు నైశ్వర్యము లేదయ్యె. చక్కఁదనము విద్య సత్కులప్రసూనము నైశ్వర్యము గలమగువ బౌద్ధమతద్వేషి యగుక్షత్రియునికన్యక యగుచు వచ్చె. క్షత్రియకన్యను దనకుమారున కిచ్చి పెండ్లి సేయుటకుఁ జంద్రప్రభా దేవికిని సుదర్శనునకు నిష్టమే; కాని యారాజులు తమతమకూఁతుల నెఱిఁగియెఱిఁగి బౌద్ధరాజనందనునకిచ్చుట మంచిదగునా కాదా యని శంకింపఁ జొచ్చిరి. అదియునుం గాక మకరందుఁడు విద్యావ్యాసంగము గలిగి తనకాల మంతయుఁ బండితగోష్ఠియందును గ్రంథపఠనమందును గడపుచుఁ దన పెండ్లిమాటఁ దలపెట్టక తల పెట్టినవారి కుత్తర మీ యక రాజకన్నియలచిత్తరువులఁజూచి మెచ్చుక మెచ్చునట్లొరులకుఁ జెప్పక చదువు పై విసువు దోఁచినపుడు సాములం జేయుచు సాముల పై విసువు దోఁచినపుడు చదువుచుఁ దనహృదయ మెవ్వరికిం దెలియ కుండ వర్తించు చుండెను. అందుచేతఁ దల్లిదండ్రులు కుమారుని వివాహవిషయమునఁ గర్తవ్యము నిశ్చయింపఁజాల రైరి.

ఇట్లుండ మకరందుఁడు ముఖ్యమంత్రి యగురత్నసేనునింగూడి రాజకార్యములమీఁద విదర్భకుం బోవలసి వచ్చె. చంద్రప్రభాదేవికి మకరందుని వెనుక నిరువురుబిడ్డలు పుట్టి బాల్యమునందె మృతినొందు టం జేసి యామె గారాబుకొడుకు నెడబాసి యుండలేనిదయ్యుభర్తృ ప్రేరణమున నియ్యకొనవలసె. సుదర్శనుఁడును దనయనుంగుఁగుమారు

నదివఱ కెన్నఁడును విడిచి యుండకపోవుటచే వదల లేక వదల లేక బిగ్గఁ గౌఁగిలించి ముద్దాడి మంత్రిచేతిలోఁ జేయి వైచి యప్పగించి సమరముల ముక్కాకలఁ దేఱిన మెఱియలవంటిబంట్లు నూఱుగురను గుఱ్ఱపురౌతుల నేఁబదుగురను మదపుటేనుఁగులఁ బదింటిని వెంటఁ దోడ్కొని పొమ్మని కళ్యాణవిధి యనుభద్రజాతిగజము పై గొడుకును మంత్రి నెక్కించి యాశీర్వదించి పనిచెను.

తొమ్మిదవప్రకరణము.

మానవులకు జ్ఞానాభివృద్ధి కేవలగ్రంథపఠనంబువలనమాత్రమే కాక ప్రయాణమువలననయిత మగును. శాస్త్రజ్ఞానవాసన లేని మూర్ఖునకైన దేశాటనము మిక్కిలిలోకానుభవమును గలిగించు నన శాస్త్రజ్ఞానముఁ గలపండితుల కదిచేయుమే లింతింత యని వర్ణింప వశమా కూపస్థ మండూకమువలెనున్నచోటు విడువక తా మున్నచోటె సర్వప్రపంచ మనియుఁ దా మెఱిఁగినదే సర్వజ్ఞాన మనియు విఱ్ఱవీగు కించిజ్జ్ఞులొక్కసారి దేశాటనముం జేసిన వారియభిప్రాయములన్నియు వింతగ మారక పోవు. ఈశ్వరునియౌన్నత్యముఁ దెలుపుకొండలను, పరమేశ్వరునిమహిమమువలెనే దట్టములై దుర్గమము లగుమహారణ్యములను, సర్వేశ్వరునిదయారసమునలె ప్రవహించునదులను, గ్రిమంబున నెక్కి కడచి దాఁటి పయనములు సేయువారిమనోవికాస మెంత విస్తారముగ నుండునో యది పయనములు జేయనివా రెఱుంగుట కష్టము. నరుఁడు విదేశంబులకుఁ బోయి యచ్చటి జనుల యాచారంబులు వేషంబులు భాషలు మతములు నచటిరాజులపరిపాలనాపద్ధతులు శాసనంబులు గ్రహించి తమదేశంబున నున్న వానితోడం

బోల్చి చూచికొనిన యెడలఁ దన వారలయందలి దోసంబులు రెండ వవానియందలి గుణంబులు నద్దమునందువలె మనంబునకు విస్పష్ట ముగఁ బొడకట్టు. అందుచే దేశాటన మవశ్యకర్తవ్యము.

మకరందుఁడు తండ్రినివీడ్కొని యుజ్జయినీనగరంబు వెడలి పరివార సమేతుఁడయి విదర్భకుం బోవుచు మార్గమధ్యమున సృష్టివైచిత్ర్యములఁ గని యచ్చెరువడుచు నాటవికుల యమాయకత్వమునకుఁ బల్లియలనుండుజనంబులవెంగలితనంబునకుఁ జింతిల్లుచు నెడనెడఁ జెట్ల నీడల విడిది సేయుచు నచ్చటిసెలయేళ్ళ తియ్యనినీళ్ళందారివి నిష్కలుషము లయిన వాయువులంబీలిచి చెట్లం దమయంత పండినపండ్లఁ దిని సుఖించి మహానగరములలో నంతఃపురములలో వసియించు జనంబుల కన్న జనపదంబులఁ గుటీరంబుల నుండుజనంబులె యెక్కుడుసుఖము ననుభవింతురని మనంబునం దలంచుచుఁ బయనముం జేసి పదునైదు దినంబులలో విదర్భాపురంబుం జేరె. చేరి తనరాక రాజవాహనున కెఱిఁగించి పుచ్చుటయు నతఁడు వారి గారవింపఁ దనజ్యేష్ఠకుమారుఁడగు మేఘవాహనునిం బనిచె. మేఘవాహనుఁడును సముచితపరివారముతో మకరందు నెదుర్కొని గారవించి యొక్కరమ్యసౌధంబు విడిదిగా నేర్పఱచి వారియుపచారార్థము తగుసేవకుల నియమించి చనియె. మాళవకులు పయనపుంబడలికలఁ దీర్చికొనుచు మూఁడుదినంబులు గడపిరి. నాలవనాఁడు రాజవాహనునిమంత్రిలలో నొక్కఁడు జయంతుఁ డనువాఁడు మకరంద రత్నసేనులం గనవచ్చి యిట్లనియె. "రాజవాహన మహారాజుగారు మీ రాకకుం గత మెయ్యదియో యెఱింగి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచిరి. అది నాకు వినుపింపఁబోలు నేని వినుపింప వేఁడెద. అంతిపురమున రాజుగారికిఁ గడుం గూర్చు బాలిక యొక్కరిత జ్వరపీడిత యయి యున్నది. ఆకారణంబున నృపాలుఁడును బంధుగులును మన స్తిమితములేక యున్నవారు. అందుచేఁ బ్రస్తుతము

రాజుగారు మీసందేశార్థముల విని తగినయుత్తరంబుల నొసంగఁజాల మని మీతో మనవిచేయు మనిరి. ఆబాలికకు దేహారోగ్యము గలుగు నంతవఱకు మీరు మాయిచ్చుసత్కారంబుల గ్రహించి యిం దుండ వలయునని ప్రార్థించు చున్నారము." అనవుడు రత్నసేనుఁడు జయం తునితో నిట్లనియె. "అయ్యయో! మీమహారాజుగారికి మనస్థిమి తములేనిసమయమున వచ్చి మేమపరాధంబు గావించితిమి. సిద్ధార్థుని యనుగ్రహముచే రాజపుత్రిక యచిరకాలంబున స్వస్థచిత్త యగుఁ గాక. మావచ్చినపని మీ కెఱిఁగింపరానిది కాదు. ఎల్లలంగూర్చి మాకును మీకునుం గలవివాదమును దొల్గిఁటియట్లు కాక మరలఁ బరిష్కరించుటకై వచ్చితిమి. ఇది యసమయ మగుటచే సమయ మగువఱకు మే మిచ్చటనే యుందుము. ఈనడుమ మారాజకుమా రుఁడు విదర్భాపురంబునం గలవైచిత్ర్యంబులఁ గనుంగొనుచుఁ బ్రొద్దు లంబుచ్చుచుండు. వ్యవహారముం గూర్చి ప్రసంసించుటకుఁగాక యూరక మీమహారాజుగారిని సందర్శించుటకు మేము మూఁడు దినములలోవత్తు మని మనవిచేయుము." అని పలుక జయంతుఁడు "సరే మంచిదట్లే సేయుఁ"డని రాజకుమారునియొద్దను రత్నసేనుని యొద్దను సెలవు గైకొని చనియె.

మఱునాఁడు మకరందుఁడు నగరంబుఁ జూడవలయునని రత్న సేనునిం గూడి యొక్కయరదంబు నెక్కి బయలుదేఱి విదర్భరాజసేవ కులు దారి జూపఁ బలుతావులకుఁ జని యాపురవైచిత్ర్యంబులం గని సంతసించి సేవకులతో "భీమరాజు తొల్లి పాలించిననగర మిదియేకదా! ఆనాఁటిచిత్రంబు లేవైన నిప్పుడున్న యెడల వానిం జూపఁ గలరా?" అని పలికెను. అట్లే చేయఁగలమని యాసేవకులు వారినిఁ గొంతదవ్వు దోడ్కొనిపోయి యొకయుద్యానవనమునం బ్రవేశపెట్టి "దేవా! యిది యే విదర్భరాజపుత్రి యగుదమయంతి విహరించిన యుద్యానవనము.

ఇచ్చటనేనిషధరాజుపాలినుండివచ్చినరాయంచతనచుట్టపుటంచలతోఁ గలిసి వ్రాలిన దఁట. ముద్దులు మూటగట్టు నాయంచపలుకులు విని నలుని పై గాటంపువలపు నిలిపి దమయంతి పువ్విలుకానిహళాహళికి వెఱచి యీపువ్వుటేరమునసనే చిగురుసెజ్జల పైఁ బన్నుండి వెన్నెలఱేలు నిదుర లేక గడపినదఁట. చెలికత్తియలం గూడి యాదమయంతి జలకేళిసలిపినకొల నిది యఁట." యని యాయాతావులఁ జూపి వారికి మనఃప్రమోదంబు గలిగించిరి. ఆనెలవులం జూచి మకరందుఁడు భారతంబునఁ దాను జదువుకొనిన నలదమయంతుల చరిత్రంబుల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని సమ్మోదితుఁడై విడిదికిం జనియె.

రత్నసేనుఁడు మఱునాఁడు మకరంద సమేతుఁడై రాజవాహన మహారాజును జూడ నరిగి దౌవారికులచేఁ దమరాక తేని కెఱిఁగింప జయంతుఁడు వచ్చి వారిని గారవించి "బాలిక దేహస్థితి సరిగ లేదు. మహారాజుగారు చింతాక్రాంతులై యచట గూర్చున్నవారు. రండి చూతురుగాక" యని లోనికిం గొంపోయి యిరువురపేర్లు రాజునకుం దెలిపెను. రాజును మెల్లఁగఁ బీఠమునుండిలేచి వారి నెదుర్కొని సేనుం బడిగి యుచితపీఠములపైఁ గూర్చుండ నియమించెను. అచటనున్నవారంద ఱొండొరులతోఁ బలుకక యూరకుండిరి. రాజు దీనాననుఁడై యెద్దియో చింతించుచుండె. ఆయవస్థం జూచి రత్నసేనుఁడు మకరందునితో రహస్యముగ "కుమారా! నీవు వైద్యశాస్త్రపారంగతుఁడవని ప్రసిద్ధిగలదు. ఈబాలిక కేదేని దగుచికిత్స నీవు చేయఁజాలవా!" యన మకరందుఁడును "వారు నాకామెం జూపిన పక్షమున నాయోపిన చికిత్స యొనర్చెద" నని పలికెను. అప్పుడు రత్నసేనుఁడు రాజవాహనున కభిముఖుఁడై యి ట్లనియె. "దేవా! యీబాలకుఁడు గట్టివైద్యుఁడు. ఈతనికి రానివిద్దియ లేదు. అం దాయుర్వేద మితనికభిమానవిద్య. 'పరోపకారార్థ మిదం శరీర'మ్మను న్యాయమును బట్టి తాను

రాజనందనుఁ డయ్యు గరువంబు లేక తెగులుగొంటు లగునిఱుపేదల యిండ్లకుఁ బోయి వారల కుచితంబుగ మందు లిచ్చి పథ్యపానంబులకై వారలకు ధనముసయితమిచ్చి వారిరోగంబుల మాన్పు చుండును. ఈబాలిక నీతనికిఁ జూపిన నీతఁ డోపినసాయంబు జేయఁగలఁడు. ఎంతలెంతలు జాడ్యంబుల నైన నీతఁడు చేతితోఁ దీసివేసినట్లు కుదుర్చు ప్రజ్ఞగలవాఁడు". అనుటయు రాజుంబరివేష్ఠించి యున్నసభ్యులందఱు నాటిలేనిచక్కఁదనంబును జక్కఁదనంబునకుం దగినప్రజ్ఞయుఁబ్రజ్ఞకుం దగినపరోపకారచింతయుఁ గలయాపురుషసింహునివంకకుఁ దమకనులంద్రిప్పి చూచి యచ్చెరు వందసాగిరి. రత్నసేనునిపలుకులు రాజవాహనునిచెవులకు నమృతధార లట్లుపచరించి యెంతోయాస గొలుపుటం జేసి వానిమొగము వికాసవంత మయ్యె. మన స్సుత్సాహసమేతమయ్యె. దేహంబు మరల దార్ఢ్యవంత మయ్యె. జయంతుఁడు మొదలగువారు బాలికను మకరందునకుఁ జూపు మని త్వరపెట్టిరి. అప్పుడు రాజవాహనుఁడు పీఠమునుండి లేచి మకరందునిచేతులు పట్టికొని "నాయనా ! వయసున నాకన్న నెన్నియోయేండ్లు చిన్న వయ్యు బుద్ధిం బెద్దవు. అందుచే నిన్ను వేఁడుకొన్నం దప్పు లేదు. నాబిడ్డకుం బ్రాణదానంబు చేసి మమ్మొకదరి జేర్చు" మని వేఁడుకొనియె. మకరందుఁడును వానిప్రార్థనమున మనస్సుకరఁగ లేచి వినయమున "దేవా ! నేను కించిజ్ఞుఁడ నన్నింత వేఁడికొన వలదు. నాయోపినయుపకారంబు చేయుదు. జాడ్యంబు తెలియఁ గెలుంగఁ జేసి నాకాబాలికను జూపుఁ" డని పలికె. అనవుడు రాజవాహనుఁడు "జ్వరమే దానిని బీడించుచున్న రోగము. దానిమేనిమీఁద వడ్లగింజ వేసిన పేలగింజ యగుచున్నది. దాహంబునకు మితియు మేరయు లేదు. మాపులు కంటికిఁ గును కన్నమాట లేదు. రెండుదినములనుండి సన్నిపాతము ప్రవేశించినది. ఒక్కమాఱు చూచితివయేని యన్నియు నీవ యెఱుంగఁగలవు. రా రమ్మా

పోద" మని యాతనిని రత్నసేనుని దనమంత్రి యగుజయంతుని వెంటఁబెట్టుకొని లోనికిం జనియె.

పదియవపరిచ్ఛేదము.

"అమ్మా! నీనిమిత్తము క్రొత్తవైద్యులు వచ్చియున్నారు. కన్నులు విప్పి యొకసారి యిటుచూడు తల్లీ" యని రాజవాహనుఁడు బాలికమంచమునొద్దకుఁ బోయి పిలిచి చేతితో లేపెను. "నాకు రోగము లేదు వైద్యు లెందుకు? నేను మాయూరికిఁ బోవలయును. నన్నుం బోనిండు. నేనిఁక నిచ్చట నుండ" నని పలికి యబ్బాలిక సన్నిపాతవశమున నొడ లెఱుంగక లేవంబోయెను. అప్పు డిరువురు చెలికత్తెలు మెల్లగ నామె నూరడించి పండుకొనఁబెట్టిరి. పోతబోసిన బంగారుబొమ్మవలె నున్నయాసొగసులాడిచక్కఁదనంబునుగనుంగొని మకరందుఁడు తనలో "నిది మనుష్యాంగన యగునా? ఈజగన్మోహనాకార కెంతపాడురోగము వచ్చినది. కటకటా! యీమె బ్రదుక దేని జగ మరణ్య మగును. మధ్యమలోక మలంకారశూన్య మగును. ఇది నిజముగ బంగరుబొమ్మయే యన వచ్చు. ఏలయన నీయుష్ణముచేత మేను చిక్కినను వన్నె యించుకయుఁ దఱుఁగ దయ్యె" నని తలంచి యామెస్థితిఁ గనిపెట్టుట కెడమచేయి పట్టుకొని నాడింబరీక్షించి నాలుకయుం గన్నులు శోధించి రాజవాహనుని వెండియుం గొన్నిపరిశ్నములడిగి స్థితిం జక్కఁగఁ గనిపెట్టి యౌషధము నంపెద నని చెప్పివిడిదికిం జని జామున కొక్కమాత్ర వేయు మని కొన్నిమాత్ర లంపె. ఆమాత్రలయం దెంత పటుత్వమున్నదో కాని యవి ప్రయోగింపఁబడినది మొదలు బాలికమేను తేలికగ నుండెను. ఆమందు వేసినమొదటినాఁటిరాత్రి నిదుర పోవ కున్నను బాలిక తనలోఁ దాను గొణఁగుకొనుట

మాని యూరక పండుకొనియె. రెండవనాఁటిజేయి నించుకనిదురించె. మూఁడవనాఁడు తెలివిగలిగి యడిగినమాటల కుత్తరములిచ్చె.నాలవ నాఁటిరాత్రి నలుజాము లొడలు మఱచి నిదురించె. అయిదవనాఁ డాఁకలి యాఁకలి యని యాహారం బడిగె. ప్రతిదిన ముదయమందును సాయంకాలమునందును మకరందుఁడు వచ్చి యాబాలికఁ గనుంగొని యనుపానభేదంబులతో నాయౌషధంబునే నడుపు చుండె. ఆఁకలి మిక్కుటముగ నగుటచే నాఱవనాఁడు వైద్యుఁ డామెకుఁ బథ్యము పెట్టించెను. అనంతరము క్రమక్రమంబున నాబాలిక యన్నహితము గలిగి యారోగ్యస్థితి నొందఁజొచ్చెను. వైద్యుఁ డుదయముపూఁట వచ్చుటమాని సాయంకాలమునందె రానారంభించెను. ప్రాతఃకాల మునందు వైద్యుఁడు రా నందున కామె యించుక మనఃఖేదమునం దుచు సాయంకాలమం దాయన వచ్చినప్పుడు తనదేహస్థితినిగూర్చి చెప్పిన మాటయే మరలఁ జెప్పుచు నడిగినప్రశ్నయే మరల నడుగుచు వాని నెంతసేపో నిలుపుచు వచ్చెను.

ఒకనాఁడు సాయంకాలము మకరందుఁడు బాలికను జూచుటకు వచ్చునప్పటికి రాజవాహనమహారాజు మంత్రులతో నేవిషయముననో కార్యాలోచనము చేయుచు నాతనివెంటలోనికి రాఁ డయ్యె. అప్పుడు బాలికయొద్దనలువురుచెలికత్తెలుమాత్ర ముండిరి. ఇరువురు పురుషసేవ కులు మకరందుని లోనికిం దోడ్కొని పోయిరి. అతఁడాపూఁట చాల తడ వచ్చటనుండి యొకమాఱు కుడిచేయియు నొకమా ఱెడమచేయి యుఁ బట్టికొనినాడిఁ బరీక్షించిపథ్యపానములంగూర్చియు నిద్రాదివిష యములంగూర్చియు వినువానికి విసువు గలుగునట్లు ప్రశ్న లడుగఁ జొచ్చెను. బాలిక వాని కన్నిఁటికి విసువుగొనక యొక్కింత సిగ్గుపడు చుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చెను. సూర్యాస్తమయమయి చీఁకటులు గాఢ ముగఁ గ్రమ్ముటచే మకరందుఁడు తనవిడిదికిం బోవలయు నని పయ

నము కా నాముద్దుగుమ్మ చెలికత్తెలలో నొకదానిం బిలిచి "ఓసీ! కల్పలతా! ఇంకను గొంచెముసే పిచ్చట నుండి నా దేహస్థితిని సమగ్రముగఁ బరీక్షింపు మనుము. ఇట్లు విడిదికింబోవ వేగిరపడుటకుఁ బ్రియజన మెవ్వరు లేరుగదా" యని చెప్ప నప్పలుకులు విని మకరందుఁడు సంతసించి "మాకు మీకన్నఁ బ్రియజన మెచ్చటను లేదు. ఎంతసే పున్నను మీసన్నిధి నుండనే మనసగుచున్నది. ప్రొద్దుపోవుచున్నది గావున నే నింక చనక తప్పదు. రత్నసేనుఁడు నా రాక కెదురుచూచుచుండును. కాని యీ యామెకు దేహారోగ్యముసంపూర్ణముగఁ గలుగుటచే నేను జేవటినుండి యిక్కడకు రా నక్కఱలేదు. కావలసియున్న పుడు వచ్చెద" నని లేచి యావలకుఁ బోయి పురుషసేవకులు మార్గముం జూప విడిదికిం జనియె.

ఆపలుకులు వినినతోడనే బాలిక మొగంబున వైవర్ణ్యముతోఁచెను. చెలికత్తెలు మందుదెచ్చి పుచ్చుకొమ్మని ప్రార్థింప నామె పుచ్చుకొనక యెవ్వరితోడం బలుకక పండుకొని కొంతసే పిట్టట్టు పాన్పుపై దొర్లి యెట్టకేలకు నిదురవోయెను. నిదురలో రెండుసార్లు మకరందుఁడా! మకరందుఁడా! పోకుపోకుమని పలవరించెను. మఱునాఁ డుదయమున రాజపుత్రికని దుర మేల్కని చెలికత్తెలతో నెప్పటియట్ల పలుకక విచారాక్రాంత యయి యుండెె. తల్లియు రాజవాహనుఁడు నాదినమున నామెం జూచి యట్లుండుటకుఁ గారణ మే మని నొక్కి యడిగిరి. ఏమియు లే దని బాలిక యుత్తర మిచ్చె. సఖీజనంబుల నడుగ వారు తమ కేదియుం దెలియదని బదులు చెప్పిరి. బిడ్డ మఱునాఁడు నత్తెఱంగుననే యుండుటచే వెండియు మకరందుని బిలువనంపి యామెస్థితిం జూడుమని ప్రార్థించె. మకరందముఁ గనుంగొని తద్దయు సంతసించు తుమ్మెదవలె మకరందుని గనుంగొని యాయిందువదన మహానందము నొందె. ఎక్కడిరోగ మక్కడ సంతరించె. మొగము

వికాసవంత మయ్యె. అదిమొదలు మకరందుఁ డచ్చటనున్నన్నినాళ్లు రెండుప్రొఁటలు నామెంజూచుచుండె. ఎందుచేతనో యెంతకాలమున్న ను మకరందున కాయూరు విడిచిపోవుట కిష్టము కలుగ దయ్యె. కాని రత్నసేనుఁ డుజ్జయినికిం బోవలయు నని నిశ్చయించుకొని తమవచ్చిన వ్యవహారంబు బరిష్కరింపు మని రాజవాహనునిం ద్వరపెట్టెను. రాజ వాహనుఁడును సుదర్శనునిబలపరాక్రమాదులకు వెఱచియో మకరం దుఁడు చేసినయుపకారముఁ దలఁచియో యదిన్యాయ మనినమ్మియో వివాదకారణము లగుగ్రామముల సుదర్శనున కిచ్చుట కొడంబడిరత్న సేనమకరందులం బిలిచి యెంతయు గారవించి వారికిఁ బలుపసదనము లిచ్చి యిట్లనియె. "నాయనా! మకరందుఁడా! నీవు మాబాలికను మృత్యుముఖమునుండి తెచ్చి మాకప్పగించితివి. నీమేలు మేముమరువ జాలము. నాకృతజ్ఞతను మాతండ్రికి విన్నవించి గ్రామము లిచ్చితి ననుము. మనరాజ్యములు రెండు నప్పచెలియండ్రవలెఁ గలహములేక వర్ధిల్లుగాక !" యని యతఁడు వారల వీడ్కొన మకరందుఁడు బాలిక యొద్దకుం బోయి తన పయనంబు నెఱిఁగించి యామెను మరలదుఃఖ సముద్రమున ముంచెను. అతఁడును వదలలేక వదలలేక యామెను విడిచి మఱునాఁడు రత్నసేనునిం గూడి సపరివారముగ నుజ్జయినికిం బోయెను.

పదియొకండవప్రకరణము.

"కర్పూరమంజరీ ! కర్పూరమంజరి! ఏమమ్మా యెన్ని పిలిచి నను బలుకవు ? నీస్థితి యేమియు బాగులేదు! అన్నము తిననే తినవు. తినిన నాలుగుమెదుకులు మునుపంటఁ గొఱకెదవు. ఱేలు కన్ను

మూయనే మూయవు. మూసినఁ బలు తెఱంగులఁ బలువరించెదవు. అడిగినదాని కుత్తరం బొసంగవు. ఒసఁగిన నవ్యవస్థితముగాఁబలికెదవు. ఏసుఖంబును గోరవు. ఏముచ్చటం దలంపవు. నీకీదురంతసంతాపము గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇది దయ్యమో భూతమో పిచ్చియో దేహపీడయో మనోవ్యాధియో మే మెఱుఁగఁజాల కున్నాము. శరీర సంబంధమగుపీడ యయ్యె నేని దానికిఁ దగుచికిత్సలఁ జేయవచ్చు. మనోవ్యాధికి మందులేదందురు. కాని మనసిచ్చి చెలికత్తెలతోఁ జెప్పు కొన్న మనోవ్యాధులునయితము మానును. కావుననీమనస్తాపముమా కెఱుంగఁజేయు మమ్మా! వడగాల్పుల కెండిపోవుతీఁగవలె నీవెంతకాల మీతాపముచే నీరీతిని శోషిల్లెదవు? వెన్నెలకు వడ దగులునీమేనేమి యివ్విధంబున నిద్రాహారములు లేక కృశియించుటయేమి?"

అని యనుంగుఁజెలికత్తియ లిరువు రొకనాఁడుకర్పూరమంజరిఁ జేరి యడుగఁజొచ్చిరి. కర్పూరమంజరి యాపలుకుల విని యు విననట్లె యూరకుండె. ప్రియసఖులిరువురు నామెహృదయశల్య మగునాయంశ మేదియో విస్పష్టముగా విన్గోరి తమతో నామె యావృత్తాంతముఁ జెప్పెడుదాఁక విడువఁగూడదని నిశ్చయించుకొని మరలమరల తఱచి తఱచి యామెనడిగి యెంతకుంజెప్పకున్న నెట్టకేలకు విసువుననిట్లనిరి

"ప్రియసఖి! మేము నీకుం గడుదరివార మయినను నీ వది యేమోకాని మమ్ముం బెరవారిగఁ జూచుచుంటివి. నిన్నుఁగనుటయే మీతలిదండ్రులవం తయ్యెనుగాని పెంచుట మాతల్లులవం తయ్యెను. నీవు పుడమిపైఁ బడినదిమొదలు నిప్పటిదనుక నిన్ను మే మొకనాఁడు నెడఁబాసి యెఱుఁగము. ఆఁట లాఁడుకొనుట నేర్చిననాఁడుగోలె మన మొండొరులసుఖదుఃఖములఁ జెప్పుకొనుచున్నారము. మాకన్న నెక్కు డగునాప్తులు నీకుండ రని నాయభిప్రాయము. తల్లిదండ్రు లెఱుఁగ కుండ మఱుఁగు చేయవలసినచాటుమాటలు రాజకన్యకలు చెలిమి

కత్తెలతోఁ జెప్పుకొందు రని విను చుందుము. ఒకవేళ నీమనోగతరహస్యంబుల నీవు మాకెఱిఁగించినచో నవి బట్టబయలు చేయుదు మేమో యని నీమనంబున నపనమ్మిక యుండవచ్చును. పసితనంబుననుండి మా స్వభావమును జక్కఁగ నెఱిఁగిననీతో స్వవిషయమున మే మేమియుఁ జెప్పుకొన నక్కఱలేదు. అయిన నవస్థాంతరము నొంది నీవిప్పుడు విమనస్క వై యుండుట నించుక చెప్పవలయును. మేమునోటనువుగింజ దాగనివారముకాము. ఎక్కడిమాట లక్కడ మఱచువారము. మా చెవిలోఁ బడినమాట పెట్టెలోఁ బెట్టినమూట. ఇంకను నమ్మిక చాల దేని నీగుట్టుమట్టులు వెలిబుచ్చుమని చేతిలోఁ జెయివైచి బాసలు చేసెదము." అనిచెలికత్తియలగుమల్లికయుఁజంద్రికయునొక్కనొక్క యడుగ నాచక్కెరబోఁడి ప్రత్యుత్తరం బాసఁగక నూరకుండుటయను చిత మని మెల్లన నిట్లనియె.

"ఓసీ మల్లికా! చంద్రిక మొదటినుండియువెఱ్ఱిబాగులదియని నీవెఱుంగుదువు. దానికి వెఱ్ఱియెత్తిన నీకు వెఱ్ఱియెత్తినదా? మీపయి నాకపనమ్మిక యెన్నఁడు లేదు. ప్రపంచమున నాకు మనసుగలసిన సంగడికత్తియలు మీరు దక్క వేఱొకరు లేరు. ఈమాటమీ రెఱుంగుదురు. అడవిలోఁ బుట్టి యడవిలోఁబెరిఁగి యడవిలోనే జీర్ణమగు పువ్వుల తెఱంగున నాకోరికలు నామనంబునఁ బుట్టి యచటనే పెరిఁగి యచటనే జీర్ణము కావలసినవి కాని యొరులకుం దెలియఁజేయఁ దగినవి కావు. ఏమందు రేని నాకుం దండ్రి దగ్గఱలేఁడు. తల్లి యస్వతంత్రురాలు. నాకు గారాపుఁజెలిమిక త్తెలగుటచే నామనోరథంబుల నొడఁగూర్పవలయు నని మీరు యత్నించెదరు; కాని యది మీకు సాధ్యముగాదు. ఈఁగ వ్రాలకుండ మీరు సంరక్షణ చేయఁగలరు. నా కెద్దియేని తెగులు వచ్చినప్పుడు తేయింబవళ్లు నిదురయుం గూడును మానుకొని యుపచారంబులు చేయు మన్నఁ జేసెదరు. నాకై వగవ

మన్న వగచెదరు. కావలసినపదార్థంబులఁ దెమ్మన్నఁ దెచ్చెదరు. వేయేల? ప్రాణము లిమ్మన్న నిచ్చెదరు. అంతియ కాని దుస్సహంబు లగునాపదల నెట్లు సహింపఁగలరు? దుర్గమంబు లగుతావుల కెట్లు పోఁ గలరు? దుర్లభంబు లగువస్తువుల నెట్లు తేఁ గలరు? నాయలమట మీకుం దెలుపుట మిమ్ము్మను జింతాపరవశలుగఁ జేయుటయే కావున నన్ను మీరడుగవలదు. ఇట్లుంటి నని నాపై మీ రలుకఁబూని మొగంబులు ముడువవలదు."

అనవుడు మల్లిక యామె దేహవల్లిక పైఁ జేయి వైచి "చెలీ! మేము నీకు సుఖదుఃఖసమాన మయినజనముగదా. మాకన్న మీ కార్చువారును దీర్చువారు నుండరు. చెప్పకున్న మాతోఁడే సరి"యని యొట్టు పెట్టుకొనియె. చంద్రికయుఁ జెప్పెదువా చెప్పవా యని పలు మా ఱొత్తియడుగఁ జొచ్చె. తనగుట్టును దా నెంతదాఁచఁదలంచినఁ జెలిమికత్తియలు దాఁచనీయ రనియుఁ దనకుఁ జెప్పక తప్పదనియుఁ దెలిసికొని కర్పూరమంజరి ప్రాణసమాన లగుచంద్రికామల్లికలతోఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్ప నిశ్చయించియు నొకమాఱు సందేహించి యొకమాఱు సిగ్గుపడి యొకమాఱు నన్నేందుకు పీడించెదరే యని సఖులం గసిరి యొకమాఱు తనకథ చెప్పఁబూని నాలుక చివరవఱకు మాట రానిచ్చి పైకి వెడలనీయక యాఁచుకొని యెట్టకేలకు నెచ్చె లులవేఁడికోలు మిక్కుటం బగుడు నిట్లనియె.

"అమ్మయ్యా! నాదారిని నన్నుండనీయక పీడించుటకు నాకు మీ రెక్కడదాపురించిరే. నే నేమని చెప్పుదును? మీరు లోకజ్ఞాన మెఱిఁగినజాణలు కదా! నే నేమో యనుకొంటి మీ తెలివి వింతేనా? ఇంత కాలమునుండి చూచుచు మీరు నా యలమటకుం గారణ మూహింప రైతిరా? ఎలజవ్వనంబున నివ్వటిల్లుపువ్వుబోండ్లకు మన స్సంతాపహేతువు లెవ్వియో యంప జెఱింగినవే. నెచ్చెలులారా!

చల్లకు, వచ్చి ముంత దాఁచుటయేల? చెప్పఁదలఁచియు సిగ్గుపడఁ దగదు. మాళవరాజనందనుం డగుమకరందుఁడు నా దేహరోగంబునకుఁ బలె మనోరోగంబునకును దగుచికిత్సలం జేయఁగలాఁడు. మీచేత నగు నేని, నాకె త్తెఱంగున నైన నాసుదర్శనకుమారునిదర్శనము చేయింపుఁడు. ఆరాజహంసముం గనుంగొనిన నామానససరోవరము శోభావంత మగు. అతనిముఖచంద్రబింబముం జూచిన నానెమ్మనంబునఁ గ్రమ్మినదుఃఖాంధకారంబు నశియించు. అఘునునికృపావృష్టుల నీమేని పరితాప మడంగు.. సఖులారా! వేయేల? నాకతనితోడిదియే లోకము. నామనోవ్యథ సమగ్రముగ మీకెఱిఁగించితిఁ గావున మీకుఁ బోలిన తెఱంగున నావగఁ బాపఁ బ్రియత్నింపుఁడు."

అని కర్పూరమంజరి సందియంబు విడిచి తనమనోవైకల్యకారణమును మఱుంగు లేక యనుంగుఁజెలులకు నెఱుంగఁజేయుటయు నప్పడాసఖు లిరువురుఁ గడుసంతసించి యామెకుం దమయందుఁ గలవిశ్వాసమునకు మెచ్చి తమసఖికి మకరందునిపొం దెవ్విధంబున సమకూరునని యాలోచింపఁ దొడంగిరి. అట్లు నాలుగైదు నిముసంబులు వారు చింతించిన పిదపఁ గర్పూరమంజరికి విన్పంబడునట్లు చంద్రిక మల్లికతో నల్లన నిట్లనియె. "ఓసీ మల్లికా! ఈమె మనోరథము దుర్లభము గాదు. ఏమంటేని యామకరందుఁ డెంతటిచక్కనయ్యయయినను వాసి కెట్టి టెక్కులాడి యెక్కడ లభించును? మన చెలిని మనము మెచ్చఁగూడదు; కాని యింతటి యందకత్తియ యీనాఁటి రాచకన్నియలలో నెందున్న దే? ఒకవేళ చక్కనిపడంతు లున్నా రనుకొనుము. వారికీ విద్దియ జాణతనంబు లెక్కడివి? కావున మననెచ్చెలిమనోరథంబు మకరందుఁ డెఱింగినచోఁ గన్నులఁ గప్పుకొని మహాప్రసాద మని యామెను బరిగ్రహించు. ఈమెం గాంచినదిమొదలు మనసులో నతఁ డెంత మఱుఁగుచున్నవాఁడో యెవ్వఁ డెఱుఁగు? కావున

దీనికిం దగినప్రయత్నముఁ జేసిన మనము కార్యసిద్ధిఁ గాంచఁగలము." అనవుడు మల్లిక చంద్రికతో నిట్లనియె. "ఓసీ!నీవు చెప్పిన దంతయు నిజమే. కాని నామనంబున నొక్కసందియంబు బాధించుచున్న యది. కర్పూరమంజరి సుక్షత్రియ కన్య; మకరందుఁడు బౌద్ధుఁడు. వధూవరులు భిన్నమతస్థు లగునపుడు వారి కలయికకుఁ దలిదండ్రు లనుమతింతురో లేదో" యని శంకించు చున్నాను.

ఇట్లు నెచ్చెలు లిరువురుఁ దమతమ యభిప్రాయంబులు దెలుపఁ గర్పూరమంజరి మల్లికాచంద్రికల నూరకుండుఁ డని యిట్లనియె. "మల్లికా! నీవు చెప్పినది నిక్కువంబు.తలిదండ్రులుమాసమాగమమున కనుమతింపరు. ఒకవేళ యెట్లయిన మెడలు విఱిచి కాళ్లవ్రేళ్లం బడి బ్రతిమాలి వారి నొప్పింతుమనుకొనుము. మకరందుఁడుమనకుసులభుఁ డెట్లగును? మీరేమనుకొంటిరో కాని యతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు. ముక్కంటికంటిమంటల మ్రగ్గనిమన్మథుఁడు. మచ్చ లేనియచ్చపుఁ జందమామ. ఆతనితలిదండ్రు లనుమతించినమాత్రమున రాజాధిరాజులు వెల లేనికానుక లిచ్చి తమకూఁతుల వానిపాదారవిందములపైఁ బడవేయరే!అతఁ డొడంబడినమాత్రమున నీనాఁటిరాజకన్యక లందఱు పరుగుపరుగునవచ్చివానిపాణిగ్రహణంబు చేయరే ? అతని బిగియారు కౌఁగిటం బెనఁగెడు భాగ్య మెన్నినోములు నోచినదానికి లభించు. అతనికి రాణియై పూఁబోఁడియెంత యదృష్టవంతురాలుకావలయు అతనియడుగులకు నూడిగంబు జేయుటకైన నేను దగను. నేనెక్కడ యతఁ డెక్కడ ? నక్కయెక్కడ, దేవలోక మెక్కడ ? నాయాసలు వట్టివె. అయిన మీరు నావలపులమాట మాపెద్దల కింతలోఁ దెలియఁ జేయ వలదు." అని మఱియు నెద్దియో పలుకఁబోవు చుండ నచ్చటి కంతఃపురపరిచారికలలో నొకర్తు వచ్చి తల్లి రమ్మను చున్న దని కర్పూరమంజరిం బిలచెను. అప్పు డాముగ్వురుఁ దమవిస్రంభసంభాషణమును గట్టిపెట్టి లోనికిం జనిరి.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

"అది మొగమోషోడశకళాపరిపూర్ణమగుచంద్రమండలమో తెలిసికొనుట ప్రయత్నసాధ్య మయ్యెఁ గదా. అదియంగన యోజాళు వాపసిండిబొమ్మయో నిర్ణయించుట సులభసాధ్యముగాదు. అవికన్నులో కృపారసమకరందమ్ములను జిమ్ము నెత్తమ్మి తేకులో నిర్ధారణచేయుట యెంతకష్టము. అది చిఱునగవో నిండువెన్నెలయో నిశ్చయముగా నెఱుంగ నలవియగునే? అహహా ఆపడఁతుకను గడుపారఁ గాంచినతల్లి దండ్రు లేమిపుణ్యము చేసిరో? అది మనుష్యాంగన యగునో కాదో యని నాకిప్పటికిని సందియంబు గలుగు చున్నయది. అది నిక్కముగ మానవాంగన యయ్యేనేని మానవజాతియుమధ్యమలోకమునుధన్యత నొందినవి. ఈవఱకు నేనెందఱినో సుందరాంగులనుసందర్శించితిఁగాని యీమందయానఁబోలు నిందువదన నెందునుగనుంగొనియెఱుంగ. అది యేమో కాని కాంతలకును భోగములకును పరాఙ్ముఖుండ నైననామన సాపడంతిని గనుఁగొనినదిమొదలు దానియొద్ద నేయుండును గానియెంత ప్రమ్మరించిన వెనుకకు మరలదు. చదువులు సాములుం దక్క తక్కిన గొడవలకుం బోనినేను నిద్రాహారంబులు విడిచి తెగులులేని బాధలం బడుటఁజూడ నాలో నాకె సిగ్గగుచున్నది. గ్రంథపఠనముపై మనసు పోదు. పొత్తముం దెఱచి యొకపంక్తియైనం జదువఁజాల. మోహపర వశుండ నగుటచే నాకిప్పుడు ప్రపంచ మంతయుఁగర్పూరమంజరీమయ మై తోఁచుచున్నది. సువర్ణమయ మగునామెనామమే కాని యొండు పేరు నానోటికిరాదు. మెఱపుఁదీఁగఁబోలునామెవిగ్రహమే కానిమఱి యేపదార్థమునామనంబునకుఁబొడకట్టదు. మధురములై మనోజ్ఞములై మార్దవంబునకుతావులై వెలయునామానినిమాటలుముద్దులమూటలై యిప్పటికిని వినంబడుచున్నవి. నీస్థితి యిట్లు లున్న దేమని వేమాఱు

తలచితలచియయుగుబంధుమిత్రులప్రశ్నంబుల కుత్తరంబులొసంగ లేక కడు విసికిపోవుచున్న వాఁడ. ఇది లోలోపల నెంతదాఁచినను దాఁగునది కాదు. నేనిప్పు డేమిచేయుదు? మనసునిలువదు. మన్మథుఁడూరకుండఁడు మానిని కడుదవ్వున నున్నది. దవ్వుననున్న దననేల? దాపుననున్న మాత్రమున నా కాయిందువదన సులభ యగునే? మతభేదముచేతనే మాయిరువురసమాగమము దుర్లభము అది యట్లుండ నవనిలో నవ తారమందినచక్కఁదనంపుముద్ద యగునాముద్దియ యెక్కడ? నేనెక్కడ నావంటివానిపై నామెవలపు నిలుపునే. ఆరాజవదన యేరాజనందను ననుగ్రహించి యానందవార్థినోలలాడింపఁదలఁచి యున్నదో ఆమెను చెట్టబట్టుభాగ్యము గలుగువానికిఁ ద్రిలోకసామ్రాజ్యాధిపత్య మేల? అతనికి నరలోకంబె నాక మగు. నట్టడవి నందనంబగు వేయేల. ఆమెయే నాప్రాణము. ఆమె తల్లిదండ్రు లనుమతింపకున్ననుసరే నాజననీజనకులు వారించినను సరే యామె నన్ననుగ్రహించునేని నే నామె కేలు బట్టక మాన. నావెఱ్ఱియే గాని నన్నా బాలిక యనుగ్రహించునే? ఏల యనుగ్రహింపకపోవు? ఆమెకునునాకును జరగినకలయికల తెలుంగు చక్కఁగా సరసి చూచిన నాపై నామె వలపు నిలిపినదనియే తోఁచు చున్నది. నేనెంతసేపామెసన్నిధిని గూర్చున్ననునన్నింకంగూర్చుండు మని యామె వేఁడుకొనుట, పథ్యపానంబు లడుగునెపంబుననెడ తెగక నాతో మాటలాడుట. నేను సమక్షమున నున్నకాలమున వికసిత ముఖారవిందయై సుఖంబుగ నుండుట, నేను నాడీపరీక్ష జేయుటకై కరస్పర్శనంబు చేసినపుడు కన్నులుమూసికొని స్పర్శసుఖ మనుభవించుట, నేను రెండుదినంబు లంతిపురమునకుఁ బోవుటమానినపుడామె యెవ్వరితోడం బలుకక యస్వస్థయై యుండుట మొదలగులక్షణంబు లన్నియుం బరికింప నాయందామె బద్ధానురాగయైయున్నట్టు సిద్ధాంతముచేయవలసియున్నది. అయ్యయో! మోహపరవశులగుపురుషులు

తమకామించినకాంత లేపని జేసిన తమనిమిత్తమేచేసిరని తలంచుట లోకప్రసిద్ధమేకదా? మం దిచ్చుటకు చికిత్సకుఁడువచ్చినప్పుడు రోగి మాటలాడుట యరుదా? దౌర్బల్యముచేత రోగులు కన్ను మూసికొనరా? పథ్యపానంబులఁ బలుమాఱడిగినమాత్రముననేయన్యథా తలంపవచ్చునా? ఆఁడువాండ్రమనోగతంబులఁ దెలియ నెవ్వరివశము? ఒక కారణంబున నామె చేసినచేష్టలు పలికినపలుకులు మఱియొకకారణంబుననయ్యె నని నేను సరిపెట్టుకొను టుచితముకాదు. అందుచేత నా సిద్ధాంతము నిప్పుడు పూర్వపక్షము చేసికొనవలసియున్నది. ఇంత యేల? అంతంతచను విచ్చి నాతోడ నాబాలిక పలికినప్పుడునామనోరథంబు నెత్తెఱంగున నైన విన్నవింపక యూరకుండుట నాతప్పు.ఆమె చెలికత్తెలలో నెవ్వతెనైన నం జీరి నామనోరథంబు జెప్పనైతి. నాఁటి రాత్రి నన్నింకఁ గొంతసేపుండు మని యామె యడిగినప్పుడు వల్లె యని యచ్చట నుండనైతి. ఉండిన నేమిచెప్పనోకదా? ఆమె రాజవాహనున కెట్టిచుట్టమోయడిగి తెలిసికొననైతి. ముగమోటగలవానికి మోక్ష మెట్లులభించు? లేనిపోనిరాచగోటులకుంబోయి యప్పుడూరకుండి యదను దప్పినవెనుక నిట్లువిచారించిన నేమిఫలము? నా సిగ్గునకుం దోడు నాకేపనియుం దోఁచకుండునట్లురత్నసేనుఁడుపురికిం బోవుద మని నన్ను ద్వరపెట్టె."

అని యొకనాఁడు సాయంకాలమున మకరందుఁడు తనలోనం జింతించుచు మేడపై నొక్కఁడుఁ గూరుచుండె. అప్పుడప్పుడే యుదయించిన చందమామతెనచల్లనికిరణములగవాక్షముననుండిమకరందునిపైఁ బ్రసరింపఁజేసి మదనతాపసంతప్తమైనయాతనిదేహమునకు శైత్యోపచారము చేయఁబూనుకొన్నట్టుకానఁబడెను. నీప్రానదీజలకణంబులతోడంగలసినమందమారుతములువానిమేనుసోఁకియొక్కమాఱుహాయిహాయి యనిపించెను.ఆసమయంబుననతఁడుకన్నులుమూసికొని

దేవి నుపాసించు పరమయోగివిధంబునఁ గర్పూరమంజరీదేవీసుందర విగ్రహంబును మనంబున ధ్యానించుచు నామెసంభాషణంబులందలంచుచు భోగసమాధిలో నుండె. అప్పుడు కాషాయవస్త్రములు గట్టుకొన్న యొకబ్రాహ్మణకుమారుఁడు మేడపై కెక్కి యడుగులచప్పుడు గాకుండ మెల్లమెల్ల నడచివచ్చి మకరందునిప్రక్క నిలువంబడియె ఆవిప్రకుమారుఁడు వచ్చినజాడనైన నెఱుంగక మకరందుఁడుసమాధిలోనే యుండుటం జేసి యాతఁడు తనచేతితో నల్లన మకరందునివీఁపుపైఁ దట్టెను. తట్టుటయు నా రాజకుమారుఁడు త్రుళ్ళిపడి లేచి యెవరవా రని పలుకరించి కన్నులు దెఱచి చూచి "యోహో! చంద్రచూడుఁడా? మిత్రుఁడా! యిట గూరుచుండు" మని చెప్పిమరలంగన్నుదోయి మూసికొనియె. మున్ను దా నెన్నఁడు వచ్చినను బవ లనకరేయి యనక సమయ మనక నసమయ మనక తన్నెంతయు గారవించి తనమాటల కత్యంతము సంతసించుమకరందుఁడు తనరాక కలరకఁ గన్నులు మూసికొనుటయు వానినెమ్మొగంబు నిట్టూర్పుపొగలచేఁ గలుష మగుటయు మేను కృశత్వంబు నొందుటయు నవలోకించి చంద్రచూడుఁడు తనమనంబున నిట్లు విచారించె.

"విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక వీనివైఖరి యింతమార్పు జెందుటకుం గారణమేమి? చక్కఁగాఁ బోలిచిచూడ నీతనికి మన్మథగ్రహము సోఁకినట్లు తోఁచెడును. చంద్రప్రభాదేవియు సుదర్శనమహారాజును వీనియునికికిం గారణ మరయలేక కళవళముఁపడు చున్నవారు. కావున వీని నడిగి తత్కారణము దెలిసికొని. సమయోచిత మగుకార్యముజరపించెదను" అని విచారించి యతఁడు మరల మకరందునిపైఁ జేయి వైచి "చెలికాఁడా! నీవిట్లుండుటకుఁ గత మేమి? తొల్లిఁటియట్లు మన సిచ్చి నాతోడం బలుక వేమి? చదువులపొంతఁ బోవేమి? సాములవంక జూడవేమి? పండితులతోఁ బ్రసంగింప వేమి? అచటి

విశేషంబు లేను వినఁదగనా?" యని చిఱునగవు నవ్వుచు నడిగెను. మకరందుఁడు వానిపలుకులు విని "మిత్రుఁడా! విదర్భాపురమందుఁ జెప్పఁదగినవిశేషంబు లెవ్వియులేవు. ఎవ్వియేని యున్న కాలక్రమంబున నీకుం దెలియకపోవుగదా" యని బదులు చెప్పి యూరకుండె.

తనచెలికాఁడు మనోగతవృత్తాంతమును దనకుఁదెలియఁజేయుటకు సందియము నొందుచున్నవాఁడని గ్రహించి చంద్రచూడుఁడు తనవచోనైపుణ్యము తేటపడ నిట్లనిమె. "మిత్రుఁడా! విదర్భలో విశేషములు లేవని చెప్పినంతమాత్రమున నమ్ముటకు నేనంత వెంగలినా? పసివానినట్లు నన్నుఁ గన్నుఁ బ్రామఁదలంచెద వేమి?విదర్భానగరము సంగతి నేనెఱుంగుదును. కాని నిన్నమొన్నకన్నులుదెఱచిన పిన్నవాఁడవు నీవే మెఱుంగుదువు? నేను నీకన్న వయోజ్యేష్ఠుఁడనగుటచేతఁగొంతవఱ కెఱుంగుదును.ఆనగరంబునస్త్రీలు నిలిచియున్న మనుష్యులు నిలిచి యుండఁగనే సగమగునట్లు చేయఁగలరు. తలలు మార్చి తలలు పెట్టఁగలరు. వారిమాయలెట్టివియో యెఱుంగముగాని శరీరములోఁ బదిలముగ నున్నహృదయము నైన నపహరింపఁగలరు. అంతటినెఱజాణ లెందును లేరు సుమీ. స్త్రీలే యింతటిసాహసములు చేయ నింక నచ్చటిపురుషు లెంతసాహసులోఁ జెప్ప వలయునా?" అనుటయు మకరందుఁడు మందహాసము చేసి తనగుట్టుజాడ నెఱింగి చంద్రచూడుఁడు నర్మగర్భముగా నట్లు పలికి యుండఁబోలుననుకొని "మిత్రుఁడా! నీమాటలయాథార్థ్యము దృష్టాంతములు చెప్పి ఋజువు చేయవలయుఁగదా!" యని పలికెను. అనవుఁడు చంద్రచూడుఁడు దృష్టాంతముల కేమి కొదువ. నాకు నీవే తార్కాణమవు. నీమేను మునుపటియట్లు లేదు. నీవు చిక్కి సగమై నీశరీరార్ధమును విదర్భలో విడిచి వచ్చితివి. నీతల మునుపటితలగాదు. అది క్రొత్తతలఁపులతో నిండియున్నది. విదర్భనుండి వచ్చినవెనుక నీహృదయము నీయొద్దనే

లేదు. నీవు పరిహాసముగా నీసంగతులు నొప్పుకొనకపోయినను నాపలు
కులు నిక్కువములో యనృతములో నీమనస్సే యెఱుంగు. నీగుట్టు
నీవెంతదాఁచినను నీమోహమువైవర్ణ్యము నీమేనికార్శ్యము నీవిషు
నస్కృతి చెప్పుచున్నయది. నీకు బహిఃప్రాణము నగు నా కారహ
స్యంబు తెలుపుదు వేని నేను నీకుం దోడ్పడియెద" నని యుత్త
రము చెప్పె.

అప్పుడు మకరందుఁడు సంతోషముతోఁ దనపీఠమునుండి లేచి
చంద్రచూడుని గౌఁగిలించుకొని "చెలువుఁడా! నీపలుకులు నిక్కువ
ములు. విదర్భదేశస్త్రీలు నెఱజాణలె. అందొక్కరితె నాహృదయము
నపహరించినమాట సత్యము. సిగ్గుపెంపున నిన్నినాళ్ళు నాగుట్టునీకు
వెలిఁబుచ్చనైతి. అంతియ కాని నీవు పెఱవాఁడ వని కాదు. నీవు
నాకు సాయమై నామనోరథసిద్ధి గావింప వలయు" నని తానువిదర్భ
కరిగినది మొదలు వెండియు నుజ్జయినికి వచ్చునంతకు వర్తిల్లిన యావ
ద్వృత్తాంతమునెఱింగించి కర్పూరమంజరీసమాగమముగానిపక్షమున
తన మేనం బ్రాణము లుండవని దృఢముగాఁ బలికెను. చంద్రచూ
డుఁడు ప్రియవయస్యుని పలుకులు విని వానిచిత్త మూఱడిల్లునట్లు
సమయోచితముగఁ బలికి వారిరువురిసమాగమమునకై యుపాయ
మును వెదకు చుండె.

చంద్రచూడుఁ డెవ్వ రని చదువరులకు సందియముం దోఁచ
వచ్చును. అతఁడు మకరందునకు వేడుకచెలికాఁడు. వానిపూర్వులు
నాలుగుతరములనుండి యుజ్జయినీమహారాజులయాస్థానమునందువిదూ
షకులుగ నుండిరి. చంద్రచూడునితండ్రియగుగంగాచూడుఁడుహాస్య
రసముయొక్కయవతారమని యానాఁటిప్రజలు చెప్పుకొనుచువచ్చిరి.
గంగాచూడుఁ డప్పటికి మూఁడేండ్లక్రిందట పరలోకగతుఁ డగుటచే
సుదర్శనుఁడు వానికొడు కగుచంద్రచూడుని దనకొడుకునకు వేడుక

చెలికానిగా నొనర్చి కుటుంబమునుబోషించుచుండె. మకరందుఁడును వాని చమత్కారవచనంబులకుఁ బలుమాఱుమాయురే యనిమెచ్చుచు విద్యావ్యాసంగములమీఁద విసువు దోఁచినప్పు డెడనెడఁ జంద్రి చూడునిం బిలిచి మనంబునకుఁ బండువు చేసికొనుచుండును.

పదిమూఁడవప్రకరణము.

శ్రీనగరము హిమాలయపర్వతమునకుఁ గడుదాపున నుండుటచే నది యుదయకాలమున మంచుచేతం గప్పఁబడి దవ్వులనుండి చూచువారికన్నులకుఁ దెల్లనిమేలిముసుంగుచాటున డాఁగియున్న రాజకన్యకయట్లు భాసిల్లుచుండు. రాతిరి కురిసినమంచుకతంబున నేలయుఁ జెట్లు గొండలు దడిసి తమకుఁ గలిగినదోషసంపర్కంబుఁ బాపుటకై ప్రభాతసమయంబున సంపూర్ణస్నానము చేసి నిలిచెనో యన్నట్లొప్పె. సిగ్గుపెంపున ముసుంగు మఱుఁగున నడఁగి యున్నపడంతి ముఖారవిందమునుఁజూచు తమకంబున నాయకుఁడువచ్చి తనకరంబున గవిసెనఁ దొలంగఁద్రోసినట్లు పద్మినీనాయకుఁడగుభాస్కరుఁడుపొడుపుఁగొండపైఁ దోఁచి తనసహస్రకిరణంబులతోఁ బురలక్ష్మినిమఱుఁగు చేసినమంచుగవిసెనను గ్రమక్రమంబునఁ దొలగించుచుండు మంచు ముసుంగు జాఱినతోడనే లేయెండయలముటయుఁబురలక్ష్మి కుసుంభవస్త్రముంగట్టుకొని నిలువంబడినచెలువంబునఁగానంబడియె. సూర్యోదయానంతరమున నగరమును దత్ప్రాంతభూమియు నిర్జీవస్థితిలోనుండి జీవస్థితికి వచ్చినట్టు లుండె. అట్టివేళ నొక్కనాఁడు కాశ్మీరరాజకులతిలక మగుహేమచంద్రుఁడు కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించి యెప్పటియట్లు సముచితవస్త్రాలంకారములు ధరింపక కొలువుకూటంబునకుం

జనక తనయంతిపురమున నొక్కగదిలోఁ జింతాక్రాంతుఁడై యొక్క పీఠమునఁ గూర్చుండెను. విషాద మెట్టిదియో యెఱుంగక యెల్లప్పుడుకల కల నవ్వుచుండు హేమచంద్రుని మొగంబువిలాసంబు దప్పియుండుట జూచి యంతిపురంబునఁగలపరిజనులు కారణము తమలోఁదారూహించియుఁ దెలియఁజాలక రాజును డాసి యడుగుటకు సాహసింపక వెలవెలఁబోవుచుండిరి. నరపాలుఁడు తొంటియట్ల యుదయకాలమునఁ గొలువుకూటమున కరుదెంచి తమ్మలరించు నని నమ్మి ప్రధానులు దండనాయకులు సామంతులు చుట్టములు రాయబారులు ననుజీవులు లోనగు నియోగిజనంబులు వాని రాకం బ్రతీక్షించుచుండిరి. రాజెంత సేపటికి రాకపోవుటయు వానికడనుండి వర్తమానమేమియుఁదెలియక పోవుటయు సభాసదు లందఱుఁ గారణ మరయలేక కలవలపడుటయుఁ జూచి ముఖ్యమంత్రి యగుమణివర్మ రెండవమంత్రి యగుమాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని కారణమరయుటకై యంతిపురికింజనియె.

వారిరువురుం జనునప్పటికి రాజుప్రక్కఁ బురోహితుఁడగునిగమశర్మ గూర్చుండి వాని నూరడించుచుండెను. రేనిముఖవైఖరి నవలోకించి మంత్రు లిరువురు నతఁడు గాఢసంతాపమునం దప్తుఁడై యున్నవాఁడని గ్రహించి దురాత్ముఁడైనచిత్రభానునికుట్రలవలన వాని కేదేనపాయము వాటిల్లి యుండదు గదా యనితలపోసి వానిని సమీపించి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. హేమచంద్రుఁడు వారిని జూచి కూరుచుండుమని చేసన్నఁజేయ నమాత్యు లిరువురుం గూరుచుండిరి. అనంతరము నాలుగునిమిషము లూరకుండి మణివర్మ నిగమశర్మనుద్దేశించి మెల్లఁగ "ఆర్యా! మహారాజుగారివిషాదకారణ మేమి?" అని యడిగెను. నిగమశర్మయుఁ దనపీఠము మణివర్మ యాసనంబునకుం దగ్గరగా జరపుకొని మెల్లగ నిట్లనియె.

"అయ్యా! మహారాజుగారి సోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు కాల

ధర్మము నొందెనని తెలిసినది. విధికృతంబున నీనడుమఁ గొనిస్పర్ధలు గలిగినను మహారాజుగారికి భ్రాతృస్నేహ మతిశయముగ నుండుటచే వారిప్పుడు మిక్కుటముగఁ గుందుచున్నవారు." అనవుడు మణివర్మ మిక్కిలియక్కజంబున రిచ్చవడియె. మాధవసేనుఁడునోటమాటలేక తెల్లఁబోయె. మహారాజుకన్ను దమ్ములనుండి బాష్పములువిడిచి నిట్టూర్పుపుచ్చె. అప్పుడు మాధవసేనుఁడు తనమనంబున "నహహా! సోదరుఁడననీమహారాజే సోదరుఁడు. తనప్రాణంబులు తీయఁదలంచిన తమ్ముఁడు మృతినొందినప్పుడు మహోపకారమైనదని సంతసించుటకు మాఱుగ నతఁడిట్లు విచారించుచున్నవాఁడు. ఇతఁడుధర్మముయొక్కయవతార మనవచ్చును గాని కేవలమనుష్యుం డనవచ్చునే" యని తలపోసి నిగమశర్మవంక మొగముద్రిప్పి "అయ్యా! ఇది యథార్థమగునో కాదో మీరు చక్కగ నరసినారా! కుడిచి కూర్చుండి ప్రొద్దుపోవక యేరి పైనేని చెడువాడుకలు వేయుదురాత్ము లనేకులుందురు. ఇదియు నట్టివారిపన్నుగడ కాదుగదా" యని పలికెను. వృత్తాంతమును దెచ్చినమనుష్యుఁ డెవ్వఁడో యెఱింగింతు రేని మనము దాని యాథార్థ్యము నిర్ణయింపవచ్చు" నని మణివర్మ నుడివెను.

ఆపలుకులు విని నిగమశర్మ యిట్లనియె. "అమాత్యులారా! యెఱుంగుదురుకదా మననగరమున కుత్తరదిక్కు. సింహగిరి యను పేరంబరఁగుకొండయుండుట. ఆకొండలోఁ బడమటివైపుననొకగుహ కలదు. ఆగుహాయందు ప్రస్తుతము హరిశర్మయనుబ్రాహ్మణోత్తముఁడొకఁడు శిష్యసమేతుఁడై తపంబు చేసికొనుచున్నవాఁడు. పాండిత్యమేమని పొగడ. తెనయిల్లాలివాదోడు లేనిచతుర్ముఖుఁడు. ఎంతశాంతము. ఎంతదాంతము. ఎంతదమము. ఎంతశమము. అతనిమొగంబుఁ జూచిన సకలకలుషంబు లడంగు. ఆతఁడు రెండుమాసములక్రిందట వచ్చి యాగుహలో విడిసియున్నవాఁడు. పాలు పండ్లు భక్షించును

గాని యన్నము తినఁడు. అవిప్రైన నెవ్వరేని సమర్పించి యారగింపుఁడని బతిమాలినం గాని మెసవఁడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రమున రెండవబృహస్పతి. జాతకసిద్ధాంతముహూర్తభాగంబులయం దతని కతండెసాటి. బ్రహ్మవారిలునకైనం దిప్పగున్నది కాని వానిపెట్టినముహూర్తంబు నకుఁదిరుగు లేదు. మంత్రిశాస్త్రమున మహాపాదుకాంతదీక్షఁ బడసినవాఁడు. వరమిచ్చి చేపట్టెనా సన్యాసిని సార్వభౌమునిం జేయఁగలఁడు. బిట్టలిగి తిట్టెనా బిక్షాజుని బిచ్చగానిం జేయ గలఁడు. అతనివాక్శుద్ధి యెట్టిదియోకాని వైద్యులకు ధనమిచ్చి చికిత్సలు చేయించుకొనఁజాలనినిఱుపేదలు వేనవేలు మననగరంబు నుండియు నీచుట్టుపరిక్కలనుండు పల్లియలనుండియు వచ్చి ప్రతిదినము వానియడుగుల సేవించి తమ రోగంబులం గుదుర్పుమని ప్రార్థింప లోకానుగ్రహార్థమై యతఁడించుకసేపు తపముచాలించి రోగులమొలలువిని మంత్రతీర్థమించుకయిచ్చి మీజాడ్యంబు నిశ్శేషంబుగా హరియింపఁబడుఁ గాక యనివారిం బంపుచుండు. ఆమాటతోనే వారి పీడయంతయు నశియించు. అతనిమాట యటుండనిండు. నాకీవార్త వానిశిష్యులలో నొకఁడు చెప్పె. ఇది నిజము. దీని విషయమున మీరు సందేహింపఁబని లేదు." అని పలుకుటయు మణివర్మ "ఆతఁడే పరిసంగవశమున మీ కీదారుణవృత్తాంతంబు నెఱిఁగించె" నని యడుగ నిగమశర్మ తత్సందర్భము నిట్లెఱిఁగించె.

"హరిశర్మయొక్క మహామహిమలు కర్ణాకర్ణి నివినియమ్మహాత్ముని సందర్శించి జన్మంబు చరితార్థంబు గావించికొనవలయు ననితత్సన్నిధికరిగి రాజపురోహితుండనని నన్నెఱిఁగించికొన్నపిదప నమ్మహాత్ముఁడు మీరా రెవ్వరని యడిగె. రామచంద్రసమానుఁ డగుహేమచంద్రుఁడు మారాజచంద్రుఁ డని నేను విన్నవించితిని. అప్పుడాయనశిష్యులలో నొక్కఁడు నావంకఁజూచి, పాపమునుండ భాగ్యుఁ

డగుచిత్రభానునిసోదరుఁ డితఁడేకాఁడా” యని నన్నడిగెను. నాఁడు హరిద్వారమందు గంగాతీరమున మారేడుచెట్టుక్రింద మృతినొందిన రాచకుఱ్ఱవానిసోదరుఁడేనా యితఁడని హరిశర్మ యాశ్చర్యముతోఁ బలికెను. ఆమాటలు విని మేను గడగడవడంక నేను హరిశర్మను స్వామీ! యిది నిక్కమేనా యనియడుగ నతఁడొక్కనిమేషమూర కుండి యయ్యా నిక్కమే ప్రపంచసంబంధము లైనగొడవలెల్లవిడిచి జనులరొదలతో నిండియుండు పట్టణంబులఁ బల్లియలఁ గాఁపురముం డుటమాని యంతరంగంబునం బరమేష్ఠిం బ్రతిష్ఠించిపర్వతగుహలలో గాలక్షేపముచేయుచున్న మేము పరిజల కిట్టిదారుణవార్తల నెఱిఁగించి దుఃఖమును గలిగింపరాదు. మీరాజునకుఁ గాలక్రమంబున నీ వార్త దానంత టదియే తెలియఁగలదు. నీవు మామాటలుగ మహా రాజుతో విన్నవింపవలదని నొక్కి వక్కాణించెను. కాని దేవరవారి యందు నాకుం గలపరమభక్తిచే మనసుండఁబట్టక నే నది నివేదించి తిని. అది నిజ మనియే నాకు నమ్మకము.”

అని నిగమశర్మ యెఱిఁగింప నందబద్ధమేదియునుండదనిమంత్రు లిరువురు విశ్వసించిరి. హేమచంద్రుఁడుకన్నుదోయినుండియశ్రుజలం బులు జొటజొటఁగార వెచ్చనియూర్పులం బుచ్చుచు “సమాత్యు లారా! నేనుభ్రాతృద్రోహిని నాచేసినదుర్నయంబునంగాదె యాగర్భ శ్రీమంతుఁడై విక్రమసేనునిగారాపుఁగొడుకై సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా ననుభవించినయువరాజు కానిదేశంబుల దిక్కుమాలినపక్షియై యస్త మించె. ఎంతలెంతలో నేరములను క్షమించిననేను నాతుచ్ఛప్రాణము పైఁ గలయభిమానముచే వాని నిల్లు వెడలనడచితిని. అదివఱ కున్న శాంత మంతయు దిగమ్రింగినట్టియామాయకోపము నాకెటనుండి వచ్చెనోకదా? వేనవేలు సేవకులకు నియామకుఁడైన యతఁడు తన యవసానసమయంబున నెంత.చింతించెనో! నన్నేమనిదూఱెనో! విధి

పరిపాకంబున కెంతవగచెనో యాపరమేశ్వరుఁడెయెఱుంగు! ఆదారుణ వచనంబులు వినినప్పుడు పరమపతివ్రత యగునిందుమతి నన్ను శపియింపకుండునే? బాలిక యగుకర్పూరమంజరి పితృవియోగంబున గుందునెడ ముద్దులు మూటగట్టునామెనెమ్మొగ మెంతచిన్నవోయెనో. మహారాజకుమారుఁడై విక్రమసేనునిమనుమఁడై భూచక్రింబుఁ బాలింపఁగలశుభలక్షణంబులంగూడుకొనిన విజయసేనుఁడుతండ్రిలేనిబిడ్డఁడయ్యెనే. అచిన్నపాపలకుఁ దండ్రిలేనివెలితియెట్లుతీరు. మహీమండలాధిపత్యంబు నర్పింపనీ, మేరుపర్వతంబు దవ్వితెచ్చి ముందుబెట్టనీ, వారితండ్రిని మరలం దేఁగలమే? అది వట్టిమాట. నాయెదుటనుండి లేచిపోయిన యేదేశంబుననైన సుఖంబుగ బ్రదికి యుండు నని తలంచితిఁగాని యింతలోఁ దమ్ముగుల్ల యిట్లగునని కలలోనైనఁ దలంపనైతి. మహానుభావుఁడగుబ్రహ్మశర్మయొద్దకు నన్నుఁ దోడ్కొనిపొండు. నాయనుజునిచరమావస్థంగూర్చి నేను స్వయముగా నడిగి తెలిసికొనియెద" నని యూరక వావిడిచి వగవఁజొచ్చె.

పదినాలుగవపరికరణము.

సింహగిరి శ్రీనగరమున కుత్తరముననుండెను. తొల్లి నారాయణుఁడు నరసింహావతారమెత్తి లోకకంటకుఁడగు హిరణ్యకసిపునిఁదెగటార్చి ముజ్జగముల కభయప్రదాన మొసంగియు దుష్టదానవుని మరణానంతరమునఁ గూడఁ గోపావేశ ముపశమింపకపోవుటచే లోకముల నెల్ల భస్మపటలము గావింప నుంకించెననియు బ్రహ్మాదిదేవతలు భయకంపితులై వానిపాదరాజీవములకు మ్రొక్కి యవతార ముపసంహరింపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు కృపాళుఁడై యాగిరియొద్ద నేతనయవతా

రమునఁజాలించె ననియు స్థలమహత్వము నెఱిఁగినకోవిదులాకాలమునఁ
జెప్పుచు వచ్చిరి. అందుచేత నాగిరికి సింహగిరి యనుపేరు గలిగె.

శ్రీనగరప్రాంతమున నిప్పుడు సింహగిరి యనుపేరం బరఁగు
కొండయులేదు. చుట్టుప్రక్కలఁ గలకొండల కట్టిమహిమలు గలవని
చెప్పుకొనువారును లేరు. ఆగిరిలో నొకగుహ కలదు. అది యెక్కువ
నిడివియుఁ దక్కువ వెడల్పుగలదై కారుచీఁకటులకు నెలవై భయం
కరమై యుండును. ఆసొరంగమునఁజొచ్చినజంతువు లన్నియు మృతి
నొందెనని జనులు చెప్పుకొనుటయే కాని బ్రదికివచ్చెనని యెన్నఁడు
జెప్పుకొని యెఱుఁగరు. ఆబిలముమాపులునక్కకూఁతలతో ప్రతిధ్వను
లిచ్చు చుండును: గాని పగలు నిశ్శబ్దమై యుండును. జనసంపర్కము
రోసి యూరుబైటనే వసియింప నిచ్ఛగించుదిగంబరయోగులు క్షపణ
కులు మొద లగుమహాత్ము లప్పుడప్పుడు దానియందు విడియుటయు
రెండుమూఁడుదినములందుండి చెక్కుచెదరక యవ్వలకుఁ బోవుటయు
గలదు. మృత్యుముఖముఁ బోలునాబిలముఁ జొచ్చువా రెట్లు బ్రదికి
బైటఁ బడిరని కొండఱుపౌరులకు సందియ మప్పుడప్పుడుతోఁచుచు
వచ్చెను. కాని యందుఁ బ్రవేశించినవారిమహిమయే వారిం గాపాడు
చు వచ్చునని పెద్దలు తెలియఁజెప్పి యట్టివారిసందియములఁ బాపుచు
వచ్చిరి.

అట్లు హేమచంద్రుఁడు సోదరవియోగమునుగూర్చికొండొక
తడవు విలపించి తమ్మునినిజవృత్తాంతము స్వయముగ వినఁగోరిమంత్రి
పురోహితసమేతుఁడై హరిశర్మకడకుఁ బోవఁ బయన మయ్యెను.
అంతటయు నప్పుడు మణివర్మ పరిచారకు నొక్కనింబిలిచి "యో
మహారాజుగారు సింహగిరికిఁ బోవుచురు. అరసము నాయత్తముచేయ
మని సూతునకుఁ జెప్పు" మని పనిచె. ఆమాటలు విని నరపాలుఁడు
మణివర్మనుజూచి "ఆర్యా! పోవలసినతావు మహాపురుషసమక్షము.

మనల నచ్చటికిం గొనిపోవుపని భ్రాతృమరణము. కావున నిది యర దంబులు నందలంబులు నెక్కి యూరేగఁదగినసమయముగాదు" అని పాదచారియై మణివర్మయు, సాధన సేనుఁడు, నిగమశర్మయు వెంటరా నిరువురుపరిచారకులు ముందు నడచి మార్గమునుండి జనులం దొలం గింప సింహగిరికిం జనియె. కాలినడకను జనుచున్నమహారాజునుగనుం గొని పౌరు లచ్చెరువడి యందలంబు డిగియెఱుంగనియాగర్భశ్రీమం తుని నడపించుచున్న మహాకార్య మేమైయుండు నని విచారించి కారణ మెఱుంగఁజాలక నిలువంబడి చూచుచుండిరి. అవ్విధంబునఁ గొంతసేపు నడచినడచి రాజు పరివారసమేతుఁడై సింహగిరిసమీపము నకుబోయి గుహాద్వారసమీపమునమూఁగియున్నవందలకొలఁదిజనుల జూచెను. ఆజనసమూహములో నొకఁడు మహాప్రభూ! నాకుఁ గుష్ఠ వ్యాధి యనియు మఱియొకఁడు నన్ను రాజయక్ష్మము పిన్ననాఁట నుండియుఁ బీడించుచున్న దనియు వేఱొకఁడు నాకుఁ గన్నులు లేవు దృష్టిదయచేయు మనియుఁ బ్రార్థించు చుండిరి. ఆకేకలు విని రాజు మంత్రిలతో "నీమూఁగినజనంబునుంజూడ లోకములోనున్నరోగు లందఱు నిచ్చటికె వచ్చినట్లుకనఁబడుచున్నారు. ఈకేకలామహాత్ముని జపతపంబులకు నిశ్చయముగ విఘ్నముఁ గలిగించును. ఇతఁడు వీరితో నెట్లు వేఁగుచున్నాడో కదా" యని పలికి యామందలోఁ జొరఁబడి లోనికిం జనఁజాలక యచట నిలిచె.

ఇంతలో సేవకులు రోగుల నొత్తిగించిదారిచేయుటయు నిగమ శర్మ మునుముందునడచి తెరువుజూప రాజు భృత్యామాత్యసమేతుఁ డై గుహాద్వారముకడకుఁ జనియె. చని కృష్ణాజినముపై బద్ధపద్మాస నము వైచికొని కూర్చున్నవాని, రవంతయే నెడము లేకుండ మే నెల్ల విభూతి పూసికొన్నవాని, శతరుద్రాక్షమాలికలు వ్రేలుచున్న మెడ గలవాని, సగమునెఱసినవెండ్రుకలు గలగడ్డమువాని, భక్తిమై

‘ఓంహర ఓంహర’ యని శివనామస్మరణము జేయువాని, శాంతరస మున కునికిపట్టగువాని హరిశర్మ యనువానిఁ జూచి వెల్లివిరిసినభక్తి రసము పెంపున హేమచంద్రుఁడు బాష్పాకులుఁడై సాగిలంబడి మ్రొక్కెను. అమాత్యులు పురోహితుఁడునుంగూడ నమస్కరించియథా రాజాతథాప్రజా యనువాక్యము సార్థకముచేసిరి. హరిశర్మకన్నులు మూసి మహేశ్వరధ్యానమునం దుండుటచేత రాజు నమస్కరించు టయు మంత్రులు మ్రొక్కుటయు నెఱుంగనే యెఱుంగఁడు. నిగమ శర్మ హరిశర్మశిష్యులంజూచి “మహారాజుగారిరాక నెఱిఁగింపవచ్చు నేని మీగురువుల కెఱిఁగింపుఁ” డని కోరెను. రాజాపలుకులు విని వలదువలదు. తపోనిష్ఠులగువారి నియమములకు విఘ్నములుగలిగించు టనుచిత మని వారించెను. అనంతరము కొంతవడికి హరిశర్మ తపస్సు చాలించి కన్నులు తెఱచి గుహ నలుదెసలు పరికించి కట్టెదుట నిలిచి యున్నయపూర్వపురుషులం జూచి వీరెవ్వరని పూర్వపరిచితుఁ డగు నిగమశర్మ నడిగెను. అతఁడును “స్వామీ! వీరు కాశ్మీరదేశాధీశ్వరు లగుహేమచంద్రమహారాజుగారు. మిమ్ము దర్శింపఁగోరి యిచ్చటకు విచ్చేసియున్నవా” రని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అదివిని హరిశర్మ “ఓహోహో! ఇతఁడేనా శ్రితజనచింతామణీ. పండితజనకమలా కరప్రభాకరుఁడు. సత్పురుషసందర్శన మగుటచే నీదినము కడుసుదిన ము సుఁడీ” యని కొండొక ప్రశంసించి వారికందఱకు వ్యాఘ్రచర్మ ములు వేయించి కూర్చుండఁ బనిచి వెండియు నిట్లనియె. “మీరు రాకరాక వచ్చి మాకతిథులైరి. మీకు మే మేమిసపర్యలు చేయఁ గలము? రత్నకంబళములపై నాసీనులగువారికిఁ బులితోళ్ళు మౌక్తిక హారంబులు ధరించువారికి రుద్రాక్షమాలికలు, మంచిగంధము బచ్చ కప్పురము పూసికొను వారికిఁ బూడిదయు, మరువము దవనముఁ దాల్చువారికి మారేడుదళములు సమర్పించుట మీవంటివారి నగౌర

వించుటయే. కావున మాయనాదరణమునకు మమ్ము మీరు మన్నిం తురు గాక!"

అనవుడు హేమచంద్రుఁడు విప్రునకుం దనయెడఁగలగౌరవము నకు సంతసించి వినయంబును భక్తియు మనంబున నందడింప నాతని తో నిట్లనియె. "సరిసరి మీవల్లనా మేము సపర్యల నపేక్షించుట. మీపాదరజంబు మాకిరీటంబులనంటనిచ్చుటయేమమ్ముగౌరవించుట. మీయడుగుఁదామరల సేవింపనిచ్చుటయే మమ్మాదరించుట. మీవలన నమోఘంబు లగునాశీస్సుల నపేక్షింతుము గాని రత్నకంబళములు మౌక్తికహారంబులు హరిచందనంబులు నపేక్షింపము. మీబూతిపిండి కట్లు మోక్షమార్గంబునకెత్తినసోపానంబులు. మీరుద్రాక్షమాలికలు ముక్తికాంత వలచి వైచినదామకములు. మామౌక్తికహారములు స్వయముగాఁ గంఠమునకుఁ దగిలించుకొనినయురులు. ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువఱకు రాజనీతిపేర జగద్వంచనము చేయు రాజులు సంసారపుసంకెళ్ళు విడఁగొట్టుకొని జీవన్ముక్తులైనమీవంటి మునిరాజుల యెదుట నిలువనైన నర్హులె? మీదర్శనముచేత నేనును నాపితృదేవతలు పదితరంబులవారును నావంశస్థులును బవిత్రుల మైతిమి. మీరాకచేతఁ గాశ్మీరదేశమే యనుగ్రహింపఁబడినది." అని రాజు ప్రశంస చేయ నిగమశర్మయు రాజుపలికిన దంతయు సత్యమని చెప్పి తనకుం దోఁచినట్లు తానును బ్రాహ్మణునికొంతసేపుకొనియాడి తనయేలిక వచ్చినపని విప్రునకువిన్నవింపఁదలఁచి వినయముతో "మహా రాజుగారిసోదరుఁడు చిత్రభానుఁడు హరిద్వారముకడ కాలధర్మము నొందెనని విని యది నిక్కువమో లోకప్రవాదమో తెలియఁగోరి యాయన యిట వచ్చె" నని పలికెను.

ఆపలుకు చెవినిబడినతోడనే హరిశర్మ మొగము చిట్లించి కన్నులు మూసికొని "హరహరా! ఆమందభాగ్యునిదురవస్థ మరల

జ్ఞప్తికి దెచ్చికొనవలసివచ్చెనా?" యని రెండుకన్నులనుండి రెండు బాష్పబిందువులు విడిచి యొక్కనిముస మూరకుండి హేమచంద్రు నుద్దేశించి "రాజా! నీసోదరవృత్తాంతము స్వయముగ నాముఖంబున వినఁగోరి వచ్చితివిగావున నిదిగో చెప్పెద వినుము. సహజకోమలము లగుమానసములు చాలకాలముక్రిందట జరిగినవృత్తాంతములుజ్ఞప్తికి వచ్చినను క్రొత్తగా నపుడు కన్నులయెదుట జరిగినట్లు భావించుకొని దుఃఖసంతప్తము లగును. నీయనుజునిచరిత్రము మిక్కిలి దయనీయ మగుటచే వానిపేరు దలపెట్టినతోడనే నాకన్నుల నీరు వచ్చినది." అని పలికి వెనుకటివృత్తాంతమును మరల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనుటకుఁ గాఁబోలు నాలుగైదు నిముసము లూరకుండి పైకిచూచి యిట్లని చెప్పఁదొడఁగె. "నేను పరమశైవుఁడను. అందుచేత శివునిసాక్షాత్క రించికొనఁదలఁచి బాల్యకాలమున నాకు నాగురు వుపదేశించినపంచా క్షరీమహామంత్రమును బదిలక్షలసారులు పునశ్చరణ చేసి యెంతకు మహేశ్వరుని బ్రత్యక్షము జేసికొనలేక తుద కొకనాఁడు మెడకుగండ కత్తెర వైచికొని మహేశ్వరా! నీవు ప్రసన్నుఁడవుగా వేని యిదే ప్రాణములు విడిచెద నని ప్రతినఁజేసి భోజనము మాని కూర్చుంటి. నాఁటి యర్ధరాత్రమున భక్తవత్సలుఁడగు మహేశ్వరుఁడు చిచ్చు కన్నుతోడను, చిలువపేరులతోడను, పులితోలుతోడను, బూఁచులబల గముతోడను, పూపచందురునితోడను, బూదిరేకలతోడను, తెల్లమేని తోడను, నల్లమెడతోడను నాకు సాక్షాత్కరించి నన్ను బుజ్జగించి కావలసినవరము లడుగుమనియె. ఐహికములగుధనధాన్యాదిసంపదలు గోరక కైలాసంబుఁ జూడఁ గోరుచున్నాఁడ. నన్నటకుఁ గొంపొమ్మని ప్రార్థించితి. ఆతఁడును వల్లెయని నన్ననుగ్రహించి రెండుపసిఁడిపాదుక లిచ్చి కైలాసమును జూడఁ గోరిక పుట్టినప్పుడు వీని నధిష్ఠింపుము. అవియే నిన్నటకుం దెచ్చునని చెప్పి యంతర్హితుం డయ్యె. అనేకది

వ్యసంవత్సరములు తపంబులు చేసి చరితార్థులైనమహాయోగులకు దుర్లభుఁ డగుమహేశ్వరుఁడు నాకుం బ్రసన్నుఁ డగుటకు నాయందలి మహిమలు గాని వేఱు కావు. శ్రితజనపారిజాత మగునమ్మహాదేవునకు నాపైఁ బొడమిన నిర్హేతుకజాయమానకృపయే కారణము."

ఆమఱునాఁ డుదయమున నేను గాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించికొని పరమేశ్వరుఁ డిచ్చినపాదుకలు దొడుగుకొని కైలాసంబునకుఁ బోవలయు నని మనంబున సంకల్పించి కన్నులుమూసికొంటి. ఆసంకల్పించుటయే యెఱుంగుదును గాని యవ్వల నేమైనదో యొక్కముహూర్తమువఱకు నెఱుంగ. ఒక్కనిముసములో నేను గైలాసంబున నుంటి. అచ్చటివైభవం బేమని వర్ణింప? అందఱు మూఁడుకన్నులు గలవారె. అందఱు లేఁతచందురుని దాల్చినవారె. అందఱుపులితోలు గట్టినవారె. అందఱు పాముకడియంబులం బెట్టినవారె. పసిఁడిపావలు దొడిగి టక్కుటిక్కు మని నడచుచు నేను మహేశ్వర సన్నిధికరుగుచుండ నమ్మహాదేవుఁడు నన్నల్లంతదవ్వులఁగని సబహుమానంబుగఁ దోడ్కొని రమ్మని నందీశ్వరుం బుత్తెంచె. మధ్యమలోకంబునుండి వచ్చిన మనుష్యమాత్రుని మహేశ్వరునంతవాఁ డంతగౌరవించుటం జేసి నాయం దేదోగొప్పమహిమ మున్నదని శంకరుం బరివేష్టించిన వేలుపులందఱుఁ దలంచిరి. నందీశ్వరుఁడు నన్నెదుర్కొని కౌఁగిలించికొని చేయిపట్టుకొని దేవదేవునిసన్నిధికిఁ దోడ్కొనిపోయె. శంకరుండును గృపారసపూరితంబు లగుచూడ్కులతో నన్నుం గనుఁగొని సేమమరసి దేవసేనాపతియుఁ దనకు గారాపుకుమారుఁడు నగుకుమారస్వామిని బీఠమునుండి లెమ్మనియానతిచ్చియాపీఠమునన్నుంగూర్చుండఁ బనిచె.

అది ప్రాతఃకాల మగుటచే శంభుని సేవింప నచ్చుటికి వచ్చిన మహేంద్రాదిదిక్పాలకులు దక్కునవేలుపులు బ్రమథగణంబులును

నన్నె చూడనారంభించిరి. అనంతరము భర్గుఁడు, కైలాస మంతయుఁ జూచిరమ్మని యానతిచ్చి నందీశ్వరుని దోడిచ్చి పంపెను. నేను నందుఁగల వైచిత్ర్యంబులనెల్ల మనసారఁగనుఁగొని మరలివచ్చి భవునకు మ్రొక్కి నిలువ నతఁడు వత్సా! నీ కేమి కావలయునది కోరుమని యానతిచ్చె. అప్పుడు నేను భయసంభ్రమంబులతో దేవా! మరల నరలోకంబున కరుగ కుండ నిచ్చటనే యుండవలఁతు నంటి. అనవుఁడు చంద్రశేఖరుఁడు కుమారా! నరలోకంబు పాపభూయిష్ఠమై యున్నయది. నీవింకం గొంతకాల మందుండి పాపాత్ములఁ బవిత్రులుగఁ జేయవలయు. అట్లు చేసి జీవన్ముక్తినొంది యిచట నుందువు గాక యని సాదరంబునఁ బలికి వెండియు నన్ను నరలోకంబునకుఁ బొమ్మని యానతిచ్చె.

పదియైదవప్రకరణము.

"అయ్యా! ఈప్రసంగమునుబట్టి నన్ను నేఁ గొనియాడుకొనుచున్నవాఁడ నని మీరు తలంప వలదు. హరిద్వారముకడకు నేను రావలసిన కారణంబును మీకెఱుంగఁ జేయక తప్పదు. కావున దాని నానుపూర్విగ నెఱిఁగించితిని." అనిహరిశర్మవలుకుచుండ వానిమాటకడ్డమువచ్చి నిగమశర్మ "మేలుమేలు! మిమ్మును మీరుపొగడుకొనుచున్నవారని యెట్టిచెనఁటియైన ననఁజాలునే. జగంబులు మీమహిమంబుల వేనోళ్ళం బొగడుచుండ మీరే కొండాడుకొన వలయునా? మేమట్లుతలంచుకొనువారము గాము సుఁడీ!" యనివాక్రుచ్చి చిత్రభానువృత్తాంతము నెఱిఁగింపుమని వానిం గోరెను. హరిశర్మచేసినయాత్మప్రశంసవిని మణివర్మ "ఏమిది? ఇతఁడపరిస్తుతము లయినయంశములను మిక్కిలి పెంచి చెప్పుచున్నాఁడు. చిత్రభానునివృత్తాంతము

చెప్పుటకన్న తనమహిమలు చెప్పుకొనుటయే యాతనికిఁబ్రస్తుతమని తోఁచెం గాఁబోలు”నని మనసలో విచారించికొని యూరకుండెను. హరిశర్మ నిగమశర్మపలుకుల నాలకించి తనయందు వారికి భక్తితాత్పర్యంబులు మందగింపక యెప్పటియట్లున్నవని తెలిసికొని చిత్రభానుని వృత్తాంతము నిట్లని చెప్పఁదొడంగె.

అట్లు భగవానుఁ డగునిందుశేఖరునిచేత నాజ్ఞాపితుఁడనై వెండియుఁబసిఁడిపావలఁదొడిగికొని బ్రహ్మకపాలంబునొద్దభూలోకముఁ బ్రవేశించితిని. ఆతావు చేరినపిదప మహేశ్వరుఁ డిచ్చినపాదుకలకుఁ దొంటియద్భుతశక్తిపోయినది. అందుచేత నేను బాదచారినై మార్గమధ్యమున నాశిష్యు లగుభైరవునిఁ గాలకంఠునిఁ గలిసికొని యెడనెడ జుట్టుప్రక్కలనున్న పుణ్యక్షేత్రంబుల సేవించుచు దివ్యతీర్థములమునుఁగుచు హరిద్వారము చేరితిని. నేనెక్కడికిఁ బోయినను గ్రామమధ్యమున వసించుట కిష్టము లేనివాఁడ నగుటచే హరిద్వారమునఁ గూడ నూరువెలుపల నొకపెనుమఱ్ఱిక్రింద విడిసితిని. అదిభాగీరథీతీరముననే యుండుటం జేసియు చాలనేల నావరించుటం జేసియు బాటసారులకు నత్యంతోపయుక్తముగ నుండును. ఆమఱ్ఱిక్రింద విడిసి యచ్చట నొక శిష్యునుండుమని రెండవశిష్యుఁడును నేనును గంగాస్నానమున కరిగితిమి. అప్పుడు త్రోవలో నొకమారేడుచెట్టుక్రింద మూలుగుచువట్టి నేలంబొరలుచు బాధపడుచున్న యొకమనుష్యుని గాంచితిమి. కౌపీనం బొక్కటిదక్క వానిమేనిమీఁద వస్త్రము లెవ్వియు లేవు. మంటిముంతయొండు దప్ప పాత్రములు లేవు. అతఁ డెప్పుడు మృతినొందునా యెప్పుడు పొడుచుకొని తినఁగలుగుదుమా యని కనిపెట్టుకొనియున్న కాకులు గ్రద్దలు తప్ప వేరుచుట్టములు లేవు. వాని ముఖలక్షణముల నవలోకింప నతఁడు సత్కులీనుఁ డనియు మిక్కిలి గారాబమునం బెరిఁగి యుండఁబోలు ననియు మహారాజకుమారుఁడైన నై యుండవచ్చు

ననియు నాకును నావెంట నున్న కాలకంఠునకును దోఁచినది. ఆపన్నుల సంరక్షణమునందును భగవత్కైంకర్యమునందును శరీరమువిని యోగింప దీక్షఁబూనినవాఁడ నగుటచే నే నప్పుడ శిష్యసమేతుఁడనై యయ్యనద పజ్జకుం బోయి కూరుచుండి నీ కేమి కావలయు నని బిగ్గఱగ నడిగితిని. అతఁ డప్పుడు కన్నులు దెఱచి నావంకఁ దేరిపాఱ జూచి నోటమాట లేమిం దనకోరిక చెప్పలేక నోరు తెఱచెను. అతనికి దాహము గా వలయుఁగాఁబోలు ననుకొని నేనప్పుడ కాలకంఠుని బంచి గంగాజల మించుక తెప్పించి మెల్లమెల్ల వానినోటం బోసితిని. ఆజలబిందువులు ద్రావి యతఁడించుక సేద దేఱినపిదప "నాయనా! నీవెవ్వరివాఁడవు నీ కింతగతి ప్రాపించుటకుఁ గారణ మేమి? నీకిప్పుడు గలబాధ యెద్ది" యని యడిగి వాని దేహతాపము నుపశమింపఁజేయుటకై యుత్త రీయపుకొంగుతో నించుక విసరు మని కాలకంఠుని నియోగించితి. అతఁడు నటు సేయ నారోగి మఱింత సేద దేఱి మిక్కిలిహీనస్వరముతో సంగ్రహముగాఁ దనవృత్తాంతము నిట్లని చెప్పె. "స్వామీ! మీ రెవ్వరో నే నెఱుఁగను గాని నాపాలిదైవంబవని భావించు చున్నాఁడ. నేనింక బ్రదుకుట యబద్ధము. అయినను నిన్నటినుండి నోరాఱుకొని పోవుచున్నది. కీళ్ళలోఁ బటుత్వము లేమి గంగకుఁ బోయి జలంబు దెచ్చికొనఁజాలనైతి. దారిం బోవువారిఁ బిలుచుటకైన నోపిక లేఁ దయ్యె. మీయనుగ్రహమున నిప్పుడు ప్రాణ మించుక చల్లఁబడినది. నాకథ సంగ్రహముగాఁ జెప్పెద వినుఁడు. "నేను గాశ్మీరమహీపాలుఁ డగు హేమచంద్రునితమ్ముఁడను. చిత్రభానుడనువాఁడను. నేను దనకు ద్రోహము తలపెట్టితి నని మాయన్న నన్ను దేశంబునుండి వెడల నడిచె. అదిమొదలు దారపుత్రుల విడర్చి కంపి యేకాకినై యనేక దేశంబులఁ గ్రుమ్మరి కుడిచిన చోటఁ బండుకొనక పండుకొన్నచోటఁ గుడువక వ్యాధిగ్రస్తుఁడనై తుద కీగతికి వచ్చితిని. దైవవశమున

మాయన్నను మీకు కనుఁగొందు రేని తనయెడ నెన్నండు నేను ద్రోహము చేసియెఱుంగ ననుఁడు. తాను జేసినజోగినై యాలుబిడ్డల నెడఁబాసి యొకచెట్టుక్రింద దిక్కులేక మృతినొందుచుంటి ననుఁడు. మందభాగ్యు లగు నాబిడ్డలఁ గరుణింపుమనుఁడు. నాపైఁ గోపమున వారి నిరాకరింపవల దనుఁడు. ఒకవేళ నే నేయపరాధంబునైనఁ దన యెడఁ జేసితినేని క్షమింపు మనుఁడు. తనపాదపద్మములకుఁ గడసారి మ్రొక్కితి ననుఁడు. తనకొడుకుల నిరువురముద్దాడితి ననుఁడు." అని చెప్పి యొక్కనిముస మూరకుండి "స్వామీ నాకాయాసము వచ్చు చున్నది. నేనింక మాటలాడఁ జాల" నని యూరకుండి కన్నులనుండి సంతతధారగా బాష్పములు విడువఁజొచ్చె. అనంతర మొకదినమతఁడు జీవించెను; కాని మరలమాటాడ లేదు. మఱునాఁడుమధ్యాహ్నమతఁడు పరలోకగతుఁడు కా ననాథప్రేతసంస్కారము మిక్కిలి పుణ్యప్రద మనునార్యోక్తియందు నమ్మికఁగలవాఁడ నగుటచే నేను నాశిష్యులం బురికొల్పి వానికగ్నిసంస్కారంబు గావించితిని. మరణకాలమునందు నా కతఁడు చెప్పినపలుకులు విన్నవించి కృతకృత్యుఁడ నైతిని. కాని మీ కధికమనస్సంతాపము గలిగించితిఁ గదా యని చాల వగచు చున్నాఁడ. ఏకారణమున నైన మనుష్యుల దుఃఖింపఁ జేయుట మా యాశ్రమంబున కనుచితము. అదియునుఁగాక బంధుమరణముచేత దుఃఖపడుచున్న వారిసమీపమున నేనుండఁజాల" నని హరిశర్మ వెం డియు నేఁదో చెప్పఁబోవుచుండ హేమచంద్రుఁడు దుఃఖావేశపర వశుఁడై గోడకుఁ జేరఁబడి మొగంబున నుత్తరీయాంచలము వైచి కొని తమ్ముని కూర్చి బిట్టువగచెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును రాజును బట్టుకొని దుఃఖోప శమనవాక్యంబులు బలికిరి. ధైర్యమువిడిచి యంగలార్చురాజుదుఃఖము నుపశమింపఁ జేయఁ దలఁచి హరిశర్మయు నిట్లనియె. "రాజా యీ

శరీరములు వినశ్వరములని యెఱింగియు నీవింతవిచారింపనగునె. వినశ్వరంబులగుపదార్థములఁగూర్చి విచారించుట వివేకులకు ధర్మముకాదని భగవంతుండగుశ్రీకృష్ణుం డర్జునున కుపదేశింపలేదె. భగవద్గీతలు పిచ్చికూఁత లని దుర్వాదములు చేయుబౌద్ధులు భగవంతునిమాటలపై విశ్వాస ముంచరుగాని యాస్తికులమగు మనము విశ్వాసముంచి జ్ఞానవంతులము కావలదె. ఆత్మ నిత్యము దేహమనిత్యము. ఇదియెఱిఁగి నడచుకొన్నవాఁడే వివేకి. అందుచేత నీవు విచారింపఁజెల్లదు." అని పలుకుటయు హేమచంద్రుఁడు కన్నీరుదుడుచుకొని "స్వామీ నా తమ్మునిమరణకాలంపుఁబలుకులు ములుకులై నన్నుంబీడించుచున్నవి. వానిచరమావస్థం దలఁచుకొన్న నాకడుపు చుమ్మలుచుట్టుచున్నది. "రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువ" మ్మను మాట సత్యము. కటకటా! నిరపరాధుఁడగుసోదరుని నేలపాలు జేసికొంటిఁగదా. విమర్శించి కార్యంబులఁజేయనివారికి ప్రాప్తించుగతులిట్టివియే కదా. ఈభ్రాతృద్రోహి మీవంటి మహాత్ములపవిత్రచరణంబులను ముట్టఁదగఁడు. నాచేసిన దోసంబునకు శాపంబేదేని నిచ్చి నన్ను దుదముట్టించి నాయలమట దీర్పఁగదవే" యని ప్రార్థించి వాని యడుగులపయింబడె;

అడుగుల వ్రాలిననేల జేని గ్రుచ్చియెత్తి నేలవేల్పు "చాలు చాలు రాజా! చాలు నీబేలతనము. నీగురువులు నీకు రాజనీతి నుపదేశించుటయే కాని బ్రహ్మవిద్యోపదేశంబు జేయరని తోఁచెడిని. నీమనోవైకల్య మడఁగువఱకు నీకు మేము తత్త్వోపదేశంబు జేయఁదలఁచుకొన్నారము. ఇదనీకు సమ్మతంబ యగునేని మాకడ కప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండునది" అని మందలించి మంత్రిపురోహితులం జూచి "యయ్యా! ఈతనివైఖరి జూడ నాత్మహత్య జేసికొనువాఁడపోలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. తొల్లి యొక్కనరపాలుఁడు తద్దయు సొగసులాఁడియగుతన రెండవయిల్లాలు చెప్పినకొండెములు విని పట్టమహిషివలనఁ

దనకుఁ గలిగిన జ్యేష్ఠకుమారుని నిరపరాధుని నిష్కారణముగ వధియిం
చి పిమ్మట గొంతకాలమున కతఁడు నిర్దోషియని విని యాదుఃఖము
పట్టఁజాలక తన్ను దాఁబొడుచుకొని ప్రాణములువిడిచె. కావున నీతని
దెస మీరపరిమత్తులై యుండునది" అని హితోపదేశంబు జేసి తనకను
స్థానకాలము మీఱుచుండుటచే వారి నవ్వలకుం జను మని వేఁడు
కొనియె. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మకుం బ్రణామంబు జేసి సెలవు
గైకొని సపరివారముగ మరలఁ బాదచారియై మందిరంబునకుం జని
సోదరవియోగమునుగూర్చి పరిపరివిధంబుల విలపింపఁజొచ్చె.

రాజునకు మాధవసేనునకు నిగమశర్మకు హరిశర్మపై నింతింత
యనరానిభక్తి కుదిరెనుగాని మణివర్మకుమాత్ర మాతనిసంభాషణం
బులు వినినదిమొదలు కొన్నియనుమానంబులుపొడకట్టె; సందర్భము
పొసఁగియుండకపోయినను హరిశర్మ తనప్రశంస మెండుగఁ జేసికొను
టయు దుఃఖముచేత మనోవైకల్యము నొందినమహారాజునకు నుదాహ
రణపూర్వకముగా నితిహాసంబనుపేరుపెట్టి యొకదుష్కథ జెప్పుటయు
మణివర్మకు వానిపైఁగల గౌరవంబును గొంత తగ్గించెను; తన మనం
బునకుం బొడకట్టినయనుమానంబులు రాజునకువిన్నవింపఁదలఁచియుఁ
దగినయదను వచ్చినప్పు డట్లు చేయనగునని యతఁ డూరకుండెను.

హేమచంద్రిన కరవిందాదేవియుఁ బ్రక్కన యంతఃపురపరిచా
రకులు నెట్టెటో దుఃఖోపశమనంబు జేసిరి. వారి యుపచారవాక్యముల
వలన రాజునకు బాహ్యదుఃఖము గొంతయడంగిన నంతస్తాపము మాన
దాయె. అందుచేత నతఁడు దినమున కొక్కొకసారియైన హరిశర్మ
యున్న నెలవునకుంబోయి వారివలన వేదాంతవిద్య నుపదేశమునొందు
చువచ్చె. తఱుచుగ నతఁ డొంటిగఁ బోవుచుండుటఁ జూచి మణివర్మ
ప్రాప్తమగుఁ డెంతయోగ్యుఁ డైనను వానికడ కేకతంబుగఁ బోవుట
రాజునకుచితంబు కాదని సందలించుచువచ్చె. హరిశర్మభగవంతుఁ డే

యని మనంబున దృఢవిశ్వాసము నెలకొని యుండుటచే రాజు వాని మాటలు పెడచెవిని బెట్టెను; హరిశర్మయు రాజును మిక్కిలి గౌరవించుచు వాని మేన నీఁగనైన వాలనీయక చీఁకటిపడువఱకు వానిం దనకడ నుండనీక యొకవేళ నట్లుండెనా భైరవకాలకంఠులను సాయమిచ్చి పంపుచు కన్నబిడ్డనట్లు కాపాడుచుండె.

పదియాఱవపరికరణము.

హేమచంద్రున కరవిందాదేవివలన నిరువురుకుమారు లుద్భవించిరని యీవఱకుచెప్పఁబడినది. అందు జ్యేష్ఠునకు హేమచంద్రుఁడు తనతండ్రియందలిభక్తిపెంపున విక్రమసేనుఁ డనునామమిడియె. రెండవవాఁడుకు హర్షవర్ధనుఁ డనుపేరం బరఁగుచుండె. ఆయిరువురుబిడ్డల యందుఁ దలిదండ్రులయిరువురలావణ్యంబును నిరువురసౌజన్యతయు నిరువురమనీషావిశేషంబును సంక్రమించె నని పరికృతిజనంబులు ప్రమోదభరితులు కా విక్రమసేనహర్షవర్ధను లల్లారు ముద్దుగఁ బెరుఁగుచుండిరి. విక్రమసేనునియాకృతి తండ్రివిగ్రహమునుబట్టి యచ్చుగుద్దినట్లు వెలయుచుండు. హర్షవర్ధనుఁ డచ్చముగఁ దల్లిపోలిక నుదయించె. అందుచే విక్రమసేనుఁడు దృఢమనస్కుఁడై గంభీరుఁడై తన యీడునకుఁ దగనిపరాక్రమంబుల నప్పుడప్పుడు చూపి సార్థకనామధేయుఁ డయ్యె. హర్షవర్ధనుని మనస్సును వానిశరీరంబునట్ల కడుమెత్తనై యుండుటం జేసి యతఁడు సాహసంబునకుఁ బరాక్రమంబునకుఁ బేరువడక సంగీతాదివిద్యలకును భూతదయకుం బేరువడియె. తమ్ముని యందు భూతదయ సంగీతప్రౌఢిమ గలవనుటచే నన్నయం దాగొనములు కొరవడియె నని చదువరులు తలంపవలదు. విక్రమసేనుఁడు

భూతదయావిషయమునఁ గాని వేఱొండుప్రజ్ఞయందుఁగాని తమ్మున కుం దీసిపోవఁడు. అయినను జను లాతనిసాహసంబులఁ బలుమాఱు గాంచి వానికి సాహసవిక్రమసేనుఁ డనియుఁ దమ్మునకు సుకుమార హర్షవర్ధనుఁ డనియుఁ బేళ్ళు పెట్టిరి.

ఇప్పటికి విక్రమసేనుఁడు పండ్రెండేండ్లప్రాయము గలవాఁడు. హర్షవర్ధనునకుఁ బదియవయేఁడు. క్షత్రియునకుఁ బదునొకండవయేట నుపనయనము చేయవలసిన దని ధర్మశాస్త్రములయందు విధింపఁబడు టచే హేమచంద్రుఁడు పెద్దకొడుకు నొకసంవత్సరముక్రిందట వడుగు చేసి వేదాభ్యాసము చేయించుచుండెను. ఆయన్నదమ్ముల మైత్రి యిట్టిదనివర్ణింప నలవిగాదు. ఒకనివిడిచి యొకరునిముసమయిన నిలువఁ జాలరు. ఇరువు రొక్కచోటనే కూర్చుందురు. ఒకమాటే భుజియిం తురు. ఒక్కపాన్పుననే పవ్వళింతురు. ఇరువురు తలిదండ్రుల యెడ భక్తులు. గురుజనంబుల యెడ విధేయులు. భృత్యజనంబుల యెడ దయాళువు. ప్రకృతిజనంబుల యెడ ననురక్తులు. సుగుణలోభులు. దుర్జన విముఖులు. అయ్యిరువురుబిడ్డలు సరవింబా హేమచంద్రులకుఁ బున్నెములప్రోవులై నోములపంట లై పుట్టి, కన్నులచందమామలై ముద్దులమూటలై పెరుగుచుండిరి. చదువులనేకాక యీఁతకొట్టుట, గజాశ్వంబుల నధిరోహించుట, మున్నగుపౌరుషక్రీడలను గడుసులం బువతో నేర్చి బాలురు కాలక్రమంబున సమర్థులైరి. ఆకుమారసింహ ములలో సాహసుండని బిరుదు నందినవిక్రమసేనుని పరాక్రమంబుల నొకటి రెంటిఁ బేర్కొని యతఁ డాబిరుదమునకుం దగినవాఁ డని చూపవలసియున్నది.

ఒకనాఁడు హేమచంద్రుఁడు సేనాపతియగు దండపాణిని బాలుఁ డగువిక్రమసేనుస గొంతపరిజనంబును వెంటఁబెట్టుకొని యడవికి వేఁట కుఁ జనియె. హేమచంద్రుఁ డొకమూల సింగపువేఁట సలుపుచుండె.

దండపాణి యింకొక నెలవున పులివేఁట సలుపనెంచి మృగయాక్రీడ లలోఁ దాను నెఱపోఁడి యగుటచేఁ దనకెట్టి యపాయంబును లేదని మాటున నిర్భయముగ నొకమఱ్ఱినీడనునిలిచి పులిరాక కెదురుచూచు చుండెను. విక్రమసేనుఁడు వాని వెనుకఁ గొంతదవ్వున నొకమెట్టపై నిలుచుండి యీవినోదంబుజూడ నుత్సుకుఁడై యుండెను. అంతట వేఁటకాండ్రు తప్పటలం జఱచుచు బెబ్బులిం దఱుముటయు నమ్మెక ము తనపొదవిడిచి సహజముగఁ జింతనిప్పులచొప్పున మెఱయుకన్నులు మఱింత యారుణ్యమునుబూని చూపఱకుఁ వెఱపుగలిగింప దండపాణి యున్నవలనునకుఁ బఱతెంచె. సేనాపతియుఁ బ్రత్యాలీఢపాదుఁడై వింట నమ్ముదొడిగి గుఱిచూచి బెబ్బులి నేసె. దైవవశమున వాని యేటు చాలఁమెకంబునకుం దగులక చెవిపొంతనుండి దూసికొనిపో యెను. పోవుటయు నాశార్దూలము తొలుతకంటె నినుమడించినయలుక తోడను ముమ్మడించినవేగముతోడను బాణము వచ్చినదారింబట్టి రివ్వునదండపాణిమీఁద నెగసిపడుటకు నేలయదుముసనట్లు పఱువెత్తి రాఁ జొచ్చెను. మృత్యుదేవతఁబోలు దానియుగ్రరూపమును జూచి దంట లగుబంటులు ప్రాణభీతిని యథాయథలై పఱతెంచిరి. వేఱొక్కయ మ్మునుదొడిగి యేయుటకు దండపాణికి నవకాశములేకపోయెను. ఆయ పాయమ్మును దవ్వుననుండిచూచి విక్రమసేనుఁడు సత్వరంబ తనవిల్లుఁ బూని విసముబూసినవాలుటమ్ముఁదొడిగి యెక్కియున్నమెట్టదిగి వలదు వలదని సేవకులు మొఱలిడుచున్నను వినక దండపాణివెనుకకు వచ్చి బరిమీఁదఁ బఱతెంచువ్యాఘ్రంబును గాటంబుగ నాటనేసె. అయ్యేటు దిని యాక్రోలుపులి దండపాణికి రెండుబారల దూరంబునఁ జుట్టు ప్రక్కల కొండలు ప్రతిధ్వనులీయ వేఁటకాండ్రుగుండె లవియ నొక్క యఱపఱచి నెత్తురుకంకలుదొరఁగ నేలంగూలె. విక్రమసేనుఁడు పిఱికి బంటులమాట విని యొక్కనిముస మూరకుండినయెడఁ దనబాణాగ్ని

యను కాఱుచిచ్చున శత్రుసైన్యమహారణ్యంబులం గాల్చుదుర్జయ బాహుశాలి దండపాణి, బెబ్బులినోటి కొక్కుకబళమై యమపురిని బ్రాంతకాసై యుండియుండును. దండపాణియు మృత్యుముఖమునుండి వెలువడి బాలునకుం గడుకృతజ్ఞుఁడై వానిం గౌఁగిలించికొని వాని కావించినమేలు మఱువ ననియు వానిఋణ మెన్నఁడును దీర్చికొనుటకుఁ దనకలవి కాఁదనియుఁ జెప్పి యనేకవిధంబుల నుగ్గడించె. హేమచంద్రుఁడు పుత్రునిసమయజ్ఞత చాకచక్యము విలువిద్దెయందలి నేర్పు విని తనకుమారుఁడు వంశప్రదీపకుఁ డగునని సంతసించె. అరవిందాదేవియుఁ దన చిన్నిపాపని మిన్నచెయువులు విన్నయప్పుడు కన్నుదమ్ముల నశ్రుజలంబులు కాఱఁ గన్నబిడ్డ నెత్తికొని ముద్దాడి జనులదృష్టిదోషముదగులకుండ వానికిదృష్టిపరిహారములు చేయించెను.

మఱియొకసారి విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు వైశాఖమాసమున నొకసాయంకాలమున నుద్యానవనమున నొకకొలనియొద్దనవిహరించుచుఁ జల్లగాలిననుభవించుచుండ దండపాణికొడుకు హర్షవర్ధను యీఁడువాఁడు తోడిబుట్టియలఁగూడుకొని యాకొలంకున జలక్రీడలు నేయుచు నాటలసందడి నపాయ మెఱుంగక నోలమోలయని కేకలు వేయుచు లోఁతునీళ్ళకుఁబోయె. ఆబాలకుఁడు సరిగ నీఁత నేరనివాఁడగుటచే మునుముందుఁ బోవుటయే కాని లోఁతునీళ్ళనుండి మెరక నేలకు రానేరక యలసి నీటనొకటిరెండు మున్కలువైచె. అదిగట్టుననుండి చూచి విష్ణుదత్తుఁడు మునిఁగె మునిఁగె నని హర్షవర్ధనుఁ డన్నతోఁ జెప్పెను. అప్పలుకులు వినినతోడనే విక్రమసేనుండు జాలినొంది తలమీఁది రతనాలకుళ్ళాయి నేలం బాఱవైచి విలువదువ్వలువలు తడిసి చెడిపోవు నని వగవక తనచేత నప్పని యగునా కాదా యని విచారింపక తనసాయంబున కెవ్వరిం జీరక గుభాలున నీటం దుమికి వడివడి విష్ణుదత్తునియొద్ద కీఁదుకొనిపోయి యామందభాగ్యుని జుట్టు

పట్టుకొని యావలకు లాగికొనివచ్చి బ్రదికించెను. తననందనునకు వాటిల్లిన యపాయంబును రాజనందనుఁడు గాచించిన సాయమును విని దండపాణి సత్వరంబ యచ్చోటునకుఁబోయి కుమారునకుఁ గాలోచితము లగు నుపచారములు చేయించి యతఁడు తెలివొందినపిదప రాజకుమారుని బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని "వత్సా! నాకును నాకుమారునకును నీవ ప్రాణప్రదాత వైతివి. మేమిరువురమును మాశరీరచర్మములుగోసి నీకుఁ బాదరక్షలుగఁ గుట్టించి యిచ్చినను మీఋణంబు తీరదనుమీ" యని కొనియాడి తనపట్టిని వెంటఁబెట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. అసమానమగు రూపంబునకుఁ దగినవిక్రమంబును విక్రమంబునకు వన్నెవెట్టు సుగుణసంపదయుఁగల విక్రమసేనునిజూచి రాజబంధువులు ప్రకృతిజనంబులు మహానందమగ్ను లయిరి. ఈపరికరణంబునం బేర్కొనఁబడినపరిశ్రమసాహసకార్యము హరిశర్మ యవ్వీటికి వచ్చుటకు నాలుగు మాసములక్రిందటను రెండవది నెలక్రిందటను జరగెను. పండ్రెండేండ్లప్రాయమునాఁడె యింతమగంటిమిఁ జూపినయాబాలకుండు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యమును వహించుపిదప వానిపేరు శత్రుమహీపాలురకు హృదయశల్యంబు గాక యుండునా యని తలంచి మణివర్మ మాధవసేనుఁడు మొదలగుమంత్రులు సంతసించి కాశ్మీరమున కంతకంతకు మంచిదినములు వచ్చుచున్న వని సంతృప్తహృదయు లైరి.

హేమచంద్రుఁడు చిత్రభానుని దుర్మరణంబును విని దురపిల్లినప్పుడు విక్రమసేనుఁడును బిన్నతండ్రిచావునకు బిట్టువగచెను. కాని బాలుఁ డగుటచే వానిదుఃఖము తండ్రివగపుంబలె దీర్ఘకాల ముండకమఱునాఁడె యుపశమిల్లె. ఆదినము మొదలు హేమచంద్రుఁడనుదినము సాయంకాలమున రాజకార్యంబులు ముగించిహరిశర్మయొద్దకుంబోయి వేదాంతగోష్ఠి నడపుచుండుటచే విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు మహామహిమములకుఁ జేరువడి యున్న హరిశర్మ నొక్కసారి చూడఁగోరియొక

నాఁడు సంజకడఁ దండ్రికడకుఁ బోయి నీ వడుగుము నీ వడుగు మని యిరువురు వంతులు పోయిరి. బిడ్డలుతన్నేదియోకోరదలఁచిభయంబు పెంపున నడుగ సాహసింపఁజాల కున్నవా రని హేమచంద్రుఁడు గ్రహించి వారిఁ జేరఁజీరి మేనులు దువ్వి "వత్సలార! మీ కేమికా వలయును. భయము లేమ చెప్పుఁ" డని హెచ్చరించెను. అప్పటికిని విక్రమసేనుఁడు తనకోరిక బయలుపుచ్చక యూరకుండె. తండ్రి బుజ్జగింపుచే భయము విడిచి హర్షవర్ధనుఁడుమెల్లన నిట్లనియె. "మీవంటి యుత్తము లనుదినంబును బోయి కొలువందగినమహిమలు గలహరి శర్మనొక్కసారి చూడ నభిలాష పడుచున్నవారము. మాకోరిక కోరరానిది కా దేని మమ్ము మీవెంట రా ననుగ్రహింపుఁడు" అన వుకు చిఱునగవు నవ్వి వత్సలా రా! ఈపని కింత వేఁడవలయునే. మీ కొకసారి యమ్మహాత్ముని జూపవలయునని నేనుం దలంచుచున్నవాఁడ. ఇప్పుడ నే నచ్చటికిం బోవుచుంటి. నావెంటరండు.మునింజూచివత్తురు గాని" యని పలికి తన కొడుకులువెంబడింప గుహకుఁ జనుమృగరాజు చందంబునఁ గాశ్మీర రాజు కుమారసింహములు వెంట రామునియున్న గుహకుఁ జనియె. మునియు రాజును సూర్యచంద్రులంబోలె వెలయు నక్కుమారులను గారవించి వారు నమస్కరింప నాశీర్వదించివ్యాఘ్ర చర్మముల పైఁ గూర్చుండఁజేసి తనయొద్ద నున్నబూడిద నించుక వారి నొసళులఁ బ్రామి తేని నుద్దేశించి "హేమచంద్రా! నీ వదృష్టవంతుఁడవు. నీకడుపునం బొడమిన యీరత్నంబు లమూల్యంబులు. దైవము రక్షించిన నింక నైదారేండ్లలోన పెద్దబిడ్డఁడు రాజ్యభారమును వహించి నీకు విశ్రాంతి నొసంగఁ గలఁడు." అని బహూకరించెను. రాజు వాని బహూకరణమునకు లోనఁ గడునలరి "దైవానుగ్రహంబును మీ యాశీర్వచనంబును జల్లఁగ నుండునేని మీరన్నయట్లు కాఁగలదు. దానిమాట యటుండ నిండు. నాచిత్తంబు తమ్మునిదెసనుండి

మరలింపఁ జాలకున్నవాఁడ. కుమారుఁడు యుక్తవయస్కుఁడు కాక మున్న మహీరాజ్యమునకు వాని నభిషిక్తుని చేసి మీయనుజ్ఞయగు నేని నేను విరాగి నై కాలము బుచ్చువాఁడ" నని చిత్తంబునఁ గల యుత్తలంబు సంగ్రహంబుగఁ దెలిపె.

తండ్రిపలుకులు చెవులఁ బడినతోడనె బాలకులిరువురు తెల్ల బోయి యొండొరులమొగంబులఁ జూచుకొనసాగిరి. దానికిం దోడుగ హరిశర్మరాజు నుద్దేశించి యిట్లనియె. "నీకంతవైరాగ్యంబు బూన నిచ్చగల దేని యడవుల నుండ నక్కఱ లేకయె రాజ్య మేలుకొనుచు సకలోపభోగంబుల ననుభవించుచు నిఖిలలౌకికవ్యాపారంబుల మెలంగుచు జనకచక్రవర్తియట్లు శరీరసన్యాసంబు గాక యాత్మసన్యాసంబు స్వీకరించి యింటిలో నుండియు మన్నునంటనికుమ్మరిపురుగు తెరంగున సంసారంబునందుండియు లేనట్లు వర్తింపవచ్చును. నీవు తరియించుటకు సాధకం బగుమంత్ర మొకటి నీ కుపదేశించెద. అది పుణ్యదినమున నర్ధరాత్రిమున నుపదేశము కావలయును. దానిపునశ్చరణమక్షరలక్ష. మంత్రోపదేశమును పునశ్చరణమునుమాపులుమాఁగుహాయందచేయం దగు. దీన నీయలమట యఖిలం బుపశమిల్లు. భవరోగంబులకు మహామంత్రంబులు దివ్యౌషధంబులు గదా"! అని హరిశర్మ వలుకుటయు బాలురనెమ్మొగంబులు మఱింత తెలివిదప్పి నెలవెలఁబోయెను. హేమ చంద్రుఁడు హరిశర్మపలుకులకుఁ దద్దయు నలరి వానిచరణంబులకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి,,స్వామీ! మీకు నాపై నింతమాత్రి మనుగ్రహ మెన్నఁడయినఁ గలుగునా యని మేలుసమయంబునకు, స్వాతివానకు ముత్తెపుచిప్పయట్లు,నామనంబు ప్రతీక్షించు చున్నయది. పుణ్యదినంబును సుముహూర్తంబును మీరయేర్పఱుపుఁడు. అర్ధరాత్రి మందామంత్రరాజంబు నుపదేశమొంది మాపు లిచ్చుటనే పునశ్చరణము చేసెద. సిరిరా మోకాలొడ్డువా రెవ్వరు!" అని నుడివి వాని

యొద్ద సెలవుం గై కొని కుమారద్వయసమేతుఁ డయి యంతిపురికిం జనియె. అంతిపురిం జొచ్చినతోడనె బాలకు లిరువురు పరుగుపరుగునఁ దల్లికడకుం బోయి తండ్రికోరికలు, ముని యిచ్చినవరంబులు పూస గుచ్చి నట్లామెకుం జెప్పిరి. అరవిందాదేవియుఁ దద్వచనముల నాల కించి మహారాజు విరాగి యై, యేయడవులకుం జనునో, యెప్పుడుసన్య సించునో యేమిసాహసంబు గావించునోయని భయపడి యడుగుటకు నడుగకపోవుటకుఁ గూడ వీలు లేనియవస్థ వచ్చినది కదా యని యెద్దియుం దోఁచక విచారించు చుండె.

పదియేడవ పరికరణము.

"కాలకంఠా! భైరవు నిక్కడ నుండు మని నీవు పోయెదవో నీ విక్కడనుండి భైరవు నంపెదవో యె ట్లయిన సరియె. అనుకొన్న పని చాలవఱకు నెఱవేఱిన దని నమ్మిక మీఱఁబలికి దేవశర్మను సత్వ రంబ నాకడకుం గొని తేవలయును. ఇక్కడకు వచ్చి మనతోఁ గలసి యుండుట కతఁ డొల్లకపోయిన నీప్రాంతములయందె మన కొక్క పూఁట పయనములో నుండునది యని నొక్కి వక్కాణింపుము. మును ముందు నన్నుంగలిసి మాటలాడి పొమ్మనుము" అని హరిశర్మ రాజు తన్ను వీడ్కొని పోయినవెంటనె ప్రియశిష్యుఁ డగు కాలకంఠు నడి గెను. వాఁడును వినయంబునఁ జేతులు గట్టుకొని విప్రునియెట్టయెదుట నిలిచి "స్వామీ ! ఈపని మనభైరవునివలన గాదు. దేవశర్మచీమలు దూఱని చిట్టడవులలోను, కాకులుదూఱని కాఱడవులలోను నున్న వాఁడు. వానిజాడలు నేను దీసినట్లు వాఁడు తీయఁ జాలఁడు. కావున నేను బోయెద" నని యాతేయి యచ్చటినుండి జాము రాత్రివేళ లేచి యెందేని జనియె.

కాలకంఠుఁడు గుహ విడిచినపిదప భైరవుని బిలిచి హరిశర్మ దాపునఁ గూర్చుండ నియమించి "భైరవా నీతో నొక్కరహస్యమును జెప్పవలయు నాచెప్పినచొప్పున నీవు మెలంగుదువయేని మనకార్యం బతిశీఘ్రంబ యగు. ఇప్పటినుండి నీవు యత్నంబు సలుపకున్న నప్పని యగుట యరిది." అని నుడువ భైరవుఁడు భయభక్తులు మెఱయ స్వామీ! దేవరయాజ్ఞ శిరసావహించి యప్పని నెఱవేర్చెద. నాప్రజ్ఞ మీ రెఱుంగరా? మాప్రభువు నన్ను మీ కప్పగించినపుడు మీతోడ నెన్నియక్షరములు జెప్పె నన్నియక్షరములు నేను జరపువాఁడ" నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. పిదప హరిశర్మ వానిని మిక్కిలి దాపునకుఁ బిలిచి చెవిలోఁ గొండొకతడవు గుసగుసలాడెను. ఆవిస్రంభసంభాషణము ముగిసినతోడనే భైరవుఁడు తనపనిమీఁదికిం బోయె. అంతలోఁ దెల్లవాఱుటయు హరిశర్మ ప్రాతఃకాలకృత్యములం దీర్చి భక్తిమై తన్నుం గొలువవచ్చువారికి దర్శనము నిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతం గొంత సేపటికి వానిమెట్టయెదుట నేడడుగులు పొడవు, పొడవునకుం దగినలావు, లావున కనుగుణ మగుబలము గల యొకపురుషుఁడు వచ్చి నిలిచి 'స్వామీ! నమస్కార' మని ప్రణమిల్లెను. హరిశర్మ యప్పురుషు నెన్నఁడుఁ గనియుండకపోవుటచే ముందుగ వాని నేమని పలుకరింప వలయునో యెఱుఁగక యాశీర్వదించి కూర్చుండు మని యూరకుండెను. అప్పురుషుఁడు దాపున నున్న వ్యాఘ్రచర్మము పై నాసీనుఁడై హరిశర్మకుఁ దన్నెఱిఁగించుకొనుతలంపున వినయమున నిట్లనియె. "దేవా! ఈవఱకు నేనెన్నఁడు మీదర్శనము జేసి ధన్యుఁడఁగా, లేదు. దిగంతవిశ్రాంతకీర్తులగు మిమ్మొకసారి గాంచి నాశరీరము పావనముఁ జేసికొనవలయు నని వచ్చితిని. కాశ్మీర రాజసైన్యమునకు నేను సేనాపతిని. నన్ను దండపాణి యందురు." అని విన్నవించుకొనుటయు హరిశర్మ "నాయనా! నీయాకారమే నీయుద్యోగమును మును

ముందు దెల్పుచున్న యది. పగతురమూఁకలకు తొముఁడవై యుందువు గావున దండిపాణి యను నీపేరు సార్థక మైనది. నిన్ను నాకడకుం దెచ్చి నపని యేదియో నాకెఱిఁగింపు" మని వాక్రుచ్చుటయు దండపాణి యి ట్లని చెప్పఁదొడంగె. "దేవా! దేవరవారు దీనులపాలిటికిఁ గాలు సేతులు గలకల్పవృక్షమనియుమాటలు నేర్చినమందారమనియుఁ సంచ రింపఁ గలసంతానమనియు జీవముగల చింతామణి యనియుకోవిదులు చెప్పుకొను చున్నారు. కోవిదులకై నసమగ్రముగ లోఁతు తెలియరాని మీమహిమానసముద్రము నెఱుంగుటకు మాకు వశమా. మహాత్మా! మిమ్మునేనొక్క చిన్నకోరిక గోరవచ్చితిని. అదియెఱిఁగించెదమన్నించి సావధానుల రై విందురు గాక! హేమచంద్రమహారాజుగారిజనకులగు విక్రమసేనమహారాజుగారు నాతండ్రినిగడు నల్పస్థితిలోనుండియున్నత స్థితికిందెచ్చి నన్ను దనపుత్రు లగుచిత్రభాను హేమచంద్రులతో సమ ముగఁ బెనిచిరి. చిత్రభానునకు నాకు మేనులు రెండుగానిప్రాణమొక్క టియే యని చెప్పఁదగినంతమైత్రి కలదు. హేమచంద్రుఁడును నాయం దిప్పటికిని భ్రాతృవాత్సల్యము నిలిపి యున్నవాఁడు. చిన్నయుద్యోగ ములో నుండి క్రమక్రమంబున న న్నింతమహోపదవికిం దెచ్చెను. నాకు మణిమాలిక యను పుత్రిక యొకర్తు కలదు. నే ననఁగూడదు కాని మీయాశీర్వచనమున నబ్బాలిక కడుఁ జక్కని దనియు రాజాంతఃపుర ముల నుండఁదగిన దనియుమిముబోటిమహాత్ములు సెలవిచ్చిరి. తత్కా రణమున నాముద్దుకూఁతును తన జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగుసాహసవిక్రమసే ననకుఁ బెండిలిజేసికొ మ్మని కన్నియ పుట్టినది మొదలు హేమచం ద్రుని వేఁడుకొనుచుంటి. మూర్ధాభిషి క్తు లగునరపాలురుపలువురు రత నాలకుప్పలు ధనసంచయములు దేశంబులు కానుకలుబెట్టి తమకూఁ తుల విక్రమసేనున కిచ్చెద మని బాలకుఁడు జన్మించినదిమొదలు హేమచంద్రునకు రాయబారముల నంపు చున్నవారు. అందుచేత

నావంటి యల్పునితో వియ్యమందుటకిష్టము లేక గాఁబోలునతఁ డీసంబంధంబు నొల్లక యెప్పటికప్పు డెద్దియో వంక చెప్పుచున్నాఁడు. బాలకుఁడు యుక్తవయస్కుఁడు గాకమున్న వివాహము చేయ నని యొక్కమాఱు, నరవిందాదేవి కిష్టము లేదని యొక్కమాఱు, మేనరికమున్న దని మఱియొకమాఱు చెప్పుటచే నేను విసికి కొంతకాలము క్రిందట నాకుం బ్రాణమిత్రుం డగుచిత్రభానునియొద్దకుఁబోయియాతని కొడు కగువిజయసేనునకు నాబిడ్డను జేసికొమ్మని ప్రార్థించితి. అతఁ డందుకు సమ్మతించె. ఇంతలో నాభాగ్యదోషమున నతఁడు బంధుమిత్రులకుదూరుఁడై కన్నుల కఱవై పోయె. ఏదేశాంతరముల నైన జీవించి యుండక యతఁ డస్తమించెననికూడ తెలిసినది. నామిత్రుఁడు చిత్రభానుఁడు జీవించియుండిన నామనోరథంబు సఫలం బగును గాని యిప్పుడు విజయసేనునకు నాబిడ్డ నిచ్చుట యసాధ్యము కదా. కావున మీరు నన్ననుగ్రహించి నాకూఁతును విక్రమసేనునకుం జేసికొమ్మని హేమచంద్రునకు నొక్కి చెప్పవలయును. అతనికి మీనోటిమాట వేదవాక్యము. మీయాన వానికి శిరోభూషణము. నాబిడ్డకిప్పుడు పదవయేఁడు. పాండ్రికిరుపురకు నీడుజోడు తగియున్నది. కట్నములు కానుకలు కోరిన ట్లిచ్చెద. వియ్యపుం దగవులు సరిగ నడపెద. ముద్దుముచ్చటలు దీర్చెద. రాజుగౌరవంబునకుం దగినరీతి నేనా ళ్ళంపెద. సంకల్పసిద్ధుల రగుమీరు దీని జేయఁదలంతు రేని యిది నెఱవేరుట నిశ్చయము." అని ప్రార్థించుటయు హరిశర్మ వాని వేఁడికోలు విని యెద్దియుం బలుకక కొండొకసే పూరకుండి మనంబున నెద్దియో యాతలంచిచిఱునవ్వు నవ్వుచు!దండపాణితో నిట్లనియె.

"అహహా! లోకులయజ్ఞానమునకు మేర లేదు గదా! ధగధగ వెలుఁగుదీపము దివ్యసుందరపదార్థమని భ్రమసి దాని పై వ్రాలి నశియించుపురుగులకును జ్ఞానసంపన్ను లగుమనుష్యులకును భేదముగానఁ

బడకున్నది. క్షణములో ముక్కముక్కలగుగాజురాలును సుస్థిరము లగుమాణిక్యంబులయట్లు తళతళ మెఱయుచుండుటం జేసి లోకులు పరి మాదవశంబున మణులు గ్రహింపఁబోయి వట్టిఱాళ్లు గ్రహించుట యుఁ గలదు. ఎంతో ప్రాజ్ఞుఁడ వనుకొంటిఁ గాని నీవింతపామరుఁడవని మొదటఁ దలంప నైతి'' అని హరిశర్మ వలుక నాపలుకులు దండ పాణిచెవులకుఁ గఠోరములై మనస్సున కద్భుతము లై తోఁపయొక్క నిముసమువఱకు వానిం బిచ్చివానినట్లు చేసెను. దండపాణి తెల్లతెల్ల బోవుటయు నెద్దియుం బలుకఁజాలకుండుటయుఁజూచిహరిశర్మ వానికిఁ దనమాటలయర్థము చెప్పఁదలంచి యిట్లనియె. "నీవు తెల్లబోవు చుంటివేమి? నామాటలయర్థము నీవెఱుంగవా? మీరు రాజునకత్యం తప్రియసేవకులు. మీతోడ మావంటివారు ముందురాఁగలయరిష్టం బులం జెప్పరాదు. చెప్పినచో నీసందేహంబు లన్నియు నడంగు'' నన దండపాణిసంభ్రమము విడిచి తెలివి దెచ్చికొని "స్వామీ! మీరాన తియ్యదలంచిన దానతియ్య వచ్చు. మీనోట వెడలిననుడువులు తేని కిఁ గాని మఱియెవ్వరికిఁ గాని యెఱిఁగింప నని మీరు సేయు మన్న ఘోరప్రమాణంబు జేయువాఁడ'' నని చేతులు జోడించి మనవిచేసె ను. ఆతనిమనవి చిత్తగించి హరిశర్మ వానిచే గొప్పయొట్టు బెట్టించు కొని చెప్పఁబోయి మరల చెప్పఁ సందేహించి యెట్టకేల కిట్లనియె.

"దండపాణీ! 'గతానుగతికోలోకో నలోకః పారమార్థికః' యనునట్లు లోకులొకరిని జూచి యొకరు నడచుటయే కాని పరమార్థ మెఱుఁగరు. నిన్న హేమచంద్రునితోఁగూడ వానికొడుకు లిరువురు నాకడకు వచ్చిరి. ఆబాలకులఁ జూచినదిమొదలు రాగవిహీనమయ్యు మామనస్సెంతయుఁ జింతాకులమై యున్నయది. అంతచక్కఁదన మున్నందుకు నట్టి తెలివి తేటలున్నందుకు సంతతివంశమునఁ బుట్టినం దుకు నాబాలకుల కిరువురకు దీర్ఘాయుఃప్రమాణమున్న పక్షమునఁనెంత

బాగుండును? బ్రహ్మ యెంతచూపోపనివాఁడో కానియీముద్దుకొడు
కుల నిద్దఱ నర్ధాయుష్కులఁ జేసెఁగదా! మాదివ్యదృష్టిచేత మేమెంత
చక్కఁగఁ బరికించి చూచినను విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు కొలఁదికాల
ములోనే తీఱిపోదు రని తోఁచుచున్నది. వానితలిదండ్రులపుణ్యమే
మో కాని విజయసేనుఁడు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డని నాదివ్యదృష్టికిఁ
బొడకట్టుచున్నది. ప్రస్తుతమువాఁడు పితృవిహీనుఁడై నిఱుపేదయై
దిక్కుమాలినవాఁడై యున్నను గాలక్రమంబునఁ గాశ్మీరరాజ్యంబున
కేలిక కాకమానఁడు కావున నాసేయుహితోపదేశంబు విని నీకూఁ
తును విజయసేనునకిచ్చి పెండ్లి సేయఁ దలంచుకొనుము. విక్రమసేనుని
మాట మఱచిపొమ్ము. మొదట విజయసేనునకె యీమెనుగూర్పఁ
దలంచితివి గావున నీప్రథమసంకల్పమే నెఱవేర్చుకొనుము. నీయల్లుఁడు
మూర్ధాభిషిక్తుఁడై చిరకాలమవని నేలును. నీకూఁతురు కాశ్మీరదేశపు
రాణియగును. లోకతంత్రసంబంధములు లేనిమాకు విజయసేనుఁడు
విక్రమసేనుఁడు నొక్కచందంబ. ఉన్న దున్నట్టు లెఱింగింపవలసి
వచ్చెఁ గావున మే మప్రియము జెప్పవలసినవార మైతిమి.

భావికాలగతుల నుద్దేశించి దివ్యదృష్టి పరిభావమున హరిశర్మ
నోట వెడలినయానుడువులు దండపాణికి వేదవాక్యములట్లు దృఢవిశ్వా
సమును గలిగింప నతఁడు భక్తితత్పరుఁడై లేచి నడుమున కుత్తరీ
యంబు జుట్టుకొని 'స్వామీ! మీరు నన్ను బ్రదికించిరి. మీ రీహి
తోపదేశంబు జేయకుందు రేని నే నెట్లో మెడలు విఱిచి రాజు
నొప్పించి నిష్కారణముగ నాకూఁతుగొంతు కోసికొన్నవాఁడనగుదు
నాకు మీరు నేఁ డొనర్చినమేలు మఱువఁజాల' నని చాగిలంబడి
మ్రొక్కి మఱల నిట్లనియె? "స్వామీ! విజయసేనుఁ డిప్పు డెందున్న
వాఁడో నే నెఱుంగను. ఇది సమకూరుట యెట్లు? ఇప్పుడు చిత్రభా
నుఁడు లేకపోయెఁ గదా! హా మిత్రమా! చిత్రభానుఁడా! నీవుజీవించి

యుండగ నీతోడ నేను వియ్యమందలేక పోయితింగదా! ప్రియదర్శనుఁడ వగునీవునీమనోహరాకారమునొక్కసారి నాకన్నులు చల్లఁబడ జేయరాదే" అని పలుకుచుండగనే యిరుకన్నులనుండి ముత్తెముల వంటిబాష్పములువచ్చుటయు నటమీఁద మాటలాడఁజాలక యతఁడు గోడం జేరఁబడి మొగమున నుత్తరీయాంచలమునువైచికొని కూర్చుండెను. ఆతనిసమాశ్వాసింపఁ దలఁచి హరిశర్మ మొగమునుండి చేలాంచలమును దొలఁగించి "యోయి పామరుఁడువోలె నీవిటు చేయఁదగునా? సజ్జనులు పుత్రవియోగమునైన సహింతురుగాని మిత్రవియోగము సహింపరు. మిత్రుఁడు దుష్టుఁడైనను సజ్జనుఁడు వాని పక్షమునె పూనును. నీమిత్రుఁడు రాజద్రోహము చేసినందులకు దేశమునుండి వెడలఁ గొట్టఁబడి జననింద్యుఁ డయినను నీకు వానిదెస ననురాగంబు చెడకపోవుట నీయోగ్యతను ప్రకటించుచున్నది. ప్రపంచమునం గలజనులందఱు చిత్రభానునియెడ ద్వేషము పూనినను నీవుమాత్రము వానియెడ నెయ్యమును విడువకుము. ఆతనియాత్మదీనికెంతయు సంతసించును. చిత్రభానుని నీవు నిజముగఁ జూడఁదలఁతు వేని వాని మూర్తి నీకన్నులకొకసారి యగపడునట్లు నేఁజేయఁగలను. ఇది పరమరహస్యము సుమీ!" యని పలికెను.

"చిత్రభానునిమూర్తి కన్నులకగపడునట్లు చేయఁగల" నని బ్రాహ్మణుఁడు పలికినపలుకులు మిక్కిలి యద్భుతావహములై దండపాణిమనస్సునకు నాటెను. "మృతినొందిన పురుషుఁ డేమి నాకన్నులకుఁ గ్రమ్మఱఁ గానఁబడుట యేమి? చచ్చినవారి నితఁడు చూపఁగలడా? ఏమో? వీనియొద్ద నెట్టిమహిమ లున్నవో! ఒకవేళ చిత్రభానుఁడుబ్రదికియే యున్నాఁడో" యని దండపాణిమనంబున నప్పుడు వెంటవెంటనే కొన్నిసంశయము లుత్పన్నము లయ్యె. అడిగి తన సంశయము దీర్చికొనుట మంచి దని యతఁడు బ్రాహ్మణునితో

స్వామీ! చచ్చినవారు మరలఁ గానఁ బడుట సృష్ట్యాదినుండి యీ వఱకు నెన్నఁడు వినలేదు. అదియైనచో మీపరిభావమువలనఁ గావలయు' నని పలుక హరిశర్మ తనమాటల నతఁడు విశ్వసించుట లేదని తెలిసికొని తినయం దతనికి ధృఢభక్తి నెలకొనునట్లు చేయఁదలఁచియి ట్లనియె. "ఓయవివేకి! యిటువినుము. చిరకాలము భూలోకసుఖంబుల ననుభవించి వార్ధకముచేత నవయవపటుత్వముదప్పఁ బెట్టుల ముగ్గినపండు నేల రాలునట్లు కాలము తీఱి మృతినొందునతఁడు ముక్తుఁడయి భూలోకవాంఛలు విడుచును. నిండుప్రాయమున గంపెడాసలులోనఁబెట్టుకొని యొకదానియందును మనోరథసిద్ధి పొందక యకాలమున మృతినొందునతని యాత్మ ముక్తినొందక నరప్రపంచమును విడువఁజాలక యిందే విహరించు చుండును. శరీరము కాలిపోవునుగాని యాత్మ కాలదు గదా. దేహంబునకుఁ జావున్నది కాని యాత్మకుఁజావులేదు కదా. ఇంకను నామాటలు నీవు విశ్వసింప వేని సోమవారమునాఁడు రాత్రి రెండుజాములప్పుడు నీ వొక్కఁడవు మాగుహకు రమ్ము. చిత్రభానునియాత్మ నీతోడమాటలాడఁ గలదు. మృతినొందినవారియాత్మలను మాటలాడింపఁగలపరిభావము నాకుబరమేశ్వరునియనుగ్రహము వలనఁ గలిగినది. అట్లు చేసిననాఁడె నీకు నామహత్వంబు దేటపడఁ గలదు." అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ హరిశర్మనుడువుటయు దండపాణి మహాశ్చర్యరసనిమగ్నుఁడై యదివఱ కెన్నఁడు నెవ్వరుఁ గని విని యెఱుఁగనియీవింత జూచుభాగ్యము దనకు లభింపనందులకు మహానందభరితుఁడై బ్రాహ్మణునియొద్ద సెలవుబుచ్చుకొని సోమవార మెప్పుడు వచ్చునాయని యువ్విళులూరుచుఁ గాలముగడుపుచుండెను.

ఇది జరిగిన మూఁడవనాటిరాత్రి బ్రాహ్మణుఁడు భైరవునితోఁ గూడి గుహలోఁ గూర్చుండి యనేకవిషయములం గూర్చి పరిసంగించుచుండ నంతలో మనుష్యులు నడచినయలికిడు వారికి వినవచ్చెను.

అతనిమనస్సు నిత్యము శంకాసంకలితమై యుండుటం జేసి యతఁడు భైరవునిం బిలిచి "వత్సా! ఆయలుకుడు మనుష్యులదేమో కనుఁగొని మనుజులదే యైనయెడ వారెవ్వరో, యెందునిమిత్త మిచ్చటి కరుదెంచి నారో కనుఁగొని రమ్మ"ని పంపెను. భైరవుఁడు గండ్రగొడ్డలి చేతఁబూని యావలఁకుంబోయి మెల్లగ నెవరువారని యడుగ నేను గాలకంఠుఁడను తక్కినవారిమాట సఱుగకుమని ప్రత్యుత్తరము వినఁబడెను. భైరవుఁడు కాలకంఠుని వాని ననుసరించివచ్చుమఱియొక మనుష్యునిదోడుకొని బ్రాహ్మణునియొద్దకుఁబోయి "స్వామీ! కాలకంఠుఁడు దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చెను. ఆయలుకుడుగునవాండ్రదే. క్రొత్తవాండ్రెవ్వరును లే" రని విన్నవించెను. అమ్మాటలువిని కడు నలరి హరిశర్మ 'యోరీ! హోమగుండమును విసరి చక్కగ మంటచేయుము. దేవశర్మనుజూచి చాలకాల మయినది. నునసార వానిమొగ మొకసారి వెలుఁగునం జూడవలయు' నన భైరవుఁడు కొన్ని యెండు చిదుగులు హోమగుండమున వైచి విసరి జ్వాలచేయ నారంభించెను. ఇంతలో హరిశర్మ కాలకంఠునిబిలిచి కుమారా! నీవేగమువాయువేగ మనోవేగముల మించెను. నీశరీర మినుముతోఁ జేయఁబడినదని తోచుచున్నది. నీవి లేడికాళ్ళు. అందుచేతనే చెక్కుచెదరక నడవరానినట్టడవులఁ జొచ్చి సత్వరంబ దేవశర్మను దోడ్కొనివచ్చితివని బహూకరించి యింతలో భైరవుఁడు చేసిన మంటవెలుఁగున దేవశర్మమొగమును బరీక్షించిచూచి "మిత్రుఁడా! నీముఖదర్శనముచేత నేనిప్పుడు మిక్కిలి సుఖవంతుడనైనాను. ఆహాహా! ఏమి నీ వచ్చముగ ఋషివలె నున్నాఁడవు! నిన్నానవాలు పట్టుటే దుర్ఘటముగ నున్నది. నీతలను మొలిచినవిగాకున్న నీకెంజెడలు సరిగ మొలచినట్లేయున్నవి. నీవు తొల్లి నాకగపడినప్పటికంటె చిక్కియున్నాఁడవు. కాని నీకష్టములు గట్టెక్కుకాలము వచ్చినది. నీతోడ మాటలాడి చేయఁదగు

కార్యములనేకము లున్నయవి. నీవీదినము మొదలిచ్చటనేయుండుము; పగలు నీవు ప్రజలకంటఁ బడకుండఁ దగునేర్పాటులు గావించెద; నీకిచ్చట నుండుట యరిష్టముకాదు గదా" యని యడిగెను. అప్పలుకులు విని దేవశర్మ మిక్కిలి సన్ననికంఠముతో "స్వామీ! మీయండ నుండుట నాకు మహేంద్రపీఠము నెక్కుట; మీపలుకులకును బ్రాజఁదువులకును భేదము లేదు. మీరు రమ్మనిన వత్తు. పొమ్మనినఁ బోవుదు. వీఁడునిత్యము మీదాసుఁడు సుడీ" యని బదులుచెప్పి నాకుఁజేయవలసిన హితోపదేశ మేమో చేయుమని వానిని వేఁడెను.

వేఁడుటయు హరిశర్మ దేవశర్మను భైరవకాలకంఠులసమీపము ననుండి గుహాగర్భమునకుఁ దోడ్కొనిపోయి చాలసేపు వానితోరహస్యములు మాటలాడెను. ఆసంభాషణము ముగిసినపిదప భైరవుఁడు హరిశర్మతో 'నేను మీసెలవుచొప్పున నంతయు సిద్ధము చేసితిని. మొన్న నన్ను జేయు మన్నపని యెప్పుడు గావలయు నప్పుడచేసెద. మీయాజ్ఞ కెదురు చూచు చున్నవాఁడ' నని విజ్ఞాపన మొనర్చుకొనెను.

'అ య్యదను నీకు నే నెఱిఁగించెద వేగిరపడకుము. పచ్చికాయలు గోయుట మంచిది కాదు గదా! ఇంక మీరు నిద్రింపుఁడు. చాలపొద్దు వోయినది.' అని చెప్పి తక్కినవారి నిద్రపుచ్చి తానును నిదురించెను.

పదియెనిమిదవప్రకరణము.

మనుష్యునకు మనసున నున్నయుబలాటము దీరువఱకు నేపనియుం దోఁచదు. అందసంభవము లగువింతలఁ జూచునాస మనంబున నెలకొనియున్నప్పుడు నరునిమనంబున నభిలాష మెట్లుండునో యనుభ

వించినవారికే తెలియవలయుఁ గాని తదితరుల కెత్తెఱంగున నెఱుఁగ నగు. హరిశర్మ చిత్రభానునియాత్మ జూపుదు నని చెప్పినది మొదలతఁడు ప్రగల్భములు వలికెనో నిక్కవంబు వక్కాణించెనో తెలియఁ గోరి దండపాణి యాదివారమునాఁడు తేఁ తిన్న గానిదురపోవక నాలు గుజాములకు నాలుగుమాఱులులేచి తెల్లవాఱినదేమోయని చూచి యెంతకుం దెల్లవాఱదని విసిగికొని యెట్టకేలకుఁ గాకులుకూయుసమయమున లేచి కాల్యంబులఁ దీర్చికొని తెల్లవాఱినదిమొదలు మఱునాఁడు సాయంకాల మెప్పుడగునని కనిపెట్టుకొని యుండి సంధ్యా సమయమున గుహకుఁ బోయి బ్రాహ్మణునింజూచి నేఁటిరేయి రెండుజాముల వేళ వత్తునా యని యడిగెను. తప్పకరమ్మని హరిశర్మ యానతిచ్చుటయు దండపాణివడివడి గృహంబునకుఁబోయి భోజనము చేసిపోవలసినతావు నిర్జనప్రదేశమగుటచేతను సేవింపఁ బోవుచున్న మనుష్యుఁడు క్రొత్తవాఁ డగుటచేతను సమయ మర్ధరాత్రి మగుట చేతను గొప్పపదవిలో నున్నపురుషులు దారపుత్రుల నైననమ్మ నిర్భయముగ విహరింపఁగూడ దనునమ్మిక యతని కుండుటచేతను నక్కడకుఁ బోయిన వెనుకఁదనస్థితి యెటుపోయి యెటువచ్చునోయనిస్వసంరక్షణము కర్తవ్యమని తల నినుపబొమిడికంబు వెట్టి మేన శస్త్రదుర్భేద్యం బగుకవచంబు దొడిగి యనేకరణరంగముల నప్రతిహతముగ సంహారక్రీడగావించి యెన్నండు మొక్కవోనితనకఱకుకత్తి నొరలో వైచి పాదరక్షలు దొడిగికొని సంకేతస్థలమునకుబయలువెడలెను; ఆ స్థానమునకుఁ దానుబోవుట యొరులెఱుంగకుండ వలయునని యతఁడు మొదటనె పట్టణము మాటమణఁగినవెనుక బయలుదేఱి రాజవీధిని బోయినపక్షమున నిశాసమయంబుల సంచరించువారు తన్నానవాలు పట్టవచ్చు నని శంకించి సందుగొందులదారులబట్టి నూరుబైటికివచ్చి మెల్లమెల్లన నడుగులు లెక్కబెట్టుకొనుచు గుహకడకు వచ్చె. అప్ప

టికి హరిశర్మ సామగానముచేయుచు వ్యాఘ్రచర్మముపైఁగూర్చుండెను. భైరవకాలకంఠులు గుహాద్వారముకడ జెరియొకగోడకుం జేరబడికును కుపాట్లు పడుచుండిరి. దండపాణిపోయి ద్వారముకడ నిలిచినతోడనే హరిశర్మచూచి ‘దండపాణీ!’యని పలుకరించి యతఁడు పలికినతోడ నె రమ్మని సమ్మానించి కూర్చుండఁబెట్టి కూర్చుండియే నిదురించు చున్న సేవకు లిరువుర లేపి ద్వారముకడ జాగరూకతతో నుండుమని యానతిచ్చెను. అనంతరము హరిశర్మయు దండపాణియు గాశ్మీర రాజువిషయికము లగుపరిసంగంబులు కొంతతడవు నెఱపినపిదప దండ పాణి “స్వామీ! అప్రతిహత మగు మీప్రభావమున నామిత్రునియా త్మను జూచుటకు నామనంబు తత్తరపడు చున్నది. ఈమైదాఱుదినం బులు నాయభిలాషను నే నెట్టులాపుకొనఁజాలితినో నే నెఱుంగను. కావున నీవు దైనవిపుకయు జాగుసేయక నా వచ్చినపని నిర్వర్తింప వేఁడెద” నని యెంతయు నాతురమున విన్నవించె. హరిశర్మయు వాని యుబలాటమునుజూచి వానితోఁ దాను జెప్పవలసినమాటలు చెప్పుట కదియ లెస్సయగునద నని వానికిట్లనియె. ‘చిత్రభానుఁడు మృతి నొందుటచే వానిశరీరము దగ్ధమైనదని నీ వెఱుంగుదువు. ఆత్మ నిరాకారమగుటచే నది నీకుఁ గానఁబడదు. ఇప్పుడు నేను జేయఁగలఁ దే మనిన వానియాత్మ నీతో మాటలాడునట్లు చేసెద. నీ పరమ మిత్రుని యాత్మనిన్ను గాంచినతోడనె యెట్టికోరికలు కోరునో మన మెఱుంగము గదా? చిరమిత్రుఁడ వగునీవు వానికోరికలను దోసి పుచ్చ రాదు సుమీ!’ అనవుఁడు దండపాణి నాబహిఃప్రాణ మగు సంగడికాఁడు నావీనులకు విందగునట్లు పలుకుటయె చాలు. వానికోరి కలు నేను నిరాకరింతునే యని ప్రత్యుత్తరము చెప్ప హరిశర్మ వాని యుత్తరంబులకు సంతసించిలేచి చేతులు పైకెత్తి కొన్ని మంత్రములఁ బఠించి ‘శ్రీపరమేశ్వరుండు నాకిష్టదైవత మగునేని భగవతి మహిషా

సురమర్దనికి నే నభిమానపుత్రుఁడనేని సత్యసంధుఁడనేని చిత్రభానుని యాత్మ దండపాణితోఁ బలుకుగాక" ! యని తనయావాహనము ముగించెను. ముగించినతోడనే "హా! అన్యాయము: అన్యాయము అన్యాయ" మని మూఁడుమాటలు వినఁబడియె. అప్పలుకు లుచ్చముగ జిత్రభానునినోటనుండి వెడలినపలుకులట్ల యుండుటం జేసి దండపాణి యద్భుతసంభ్రమంబులు పెనఁగొనఁ జెవులు రిక్కఁబెట్టి మఱల నా ధ్వనినిమిత్తము నిరీక్షించుచుండెను. అంతలో , హేమచంద్రునివిడువుము. మాకు నీకుఁ గలమైత్రి బాటింపుము. విజయసేనునకు నీకూఁతు నిచ్చి పెండ్లిసేయుము. నీయల్లుఁడు రాజుకాఁగలఁడు. అనునాలుగు మాటలు తూర్పునుండి యొకటియు, దక్షిణమునుండి యొకటియు, పడమటినుండి యొకటియు, నుత్తరమునుండయొకటియువినఁబడెను. అనంతరము మఱికొన్నిమాటలుదండపాణివినఁగోర నొక్కపలుకునువినఁబడదయ్యె. అతఁడు మాటలాడుట చాలించెనాఁ డని హరిశర్మదండపాణితోఁ జెప్పెను. దండపాణి , స్వామీ! మొట్టమొదట నన్యాయమన్యాయ మని మనకు వినఁబడినమాటల కర్థ మేమి యని విప్రు నడిగెను. బ్రాహ్మణుఁడు మంచిమాటయె నీ వడిగితివి. తన్ను దేశమునుండి వెడలనడచుట యన్యాయ మని యతఁడు ముమ్మాటికి నొక్కిపలికె. నీవు విజయసేనునిపక్షమున నర్థప్రాణముల ధారవోయవలయునని నీ మిత్రునికోరిక. అట్లుచేయుదునని యగ్నిసాక్షిగ నీవీహోమగుండము నొద్ద ప్రమాణము చేయుము. చేసినబాసలు నిలిపికొనుము. నీతికి నిలువంబడుమని పురికొల్ప దండపాణి భయాద్భుతములచేత నావేశింపఁబడి విజయసేనునిపక్షముననుందునని విప్రుఁడు చేయుంచినప్రమాణములన్నియుఁ జేసి పెట్టుకొమ్మన్నయొట్టు లన్నియుఁ బెట్టుకొనియె. ఆశపథంబులు ముగిసినపిదప నాఁటేయి యచ్చటజరిగినవింతమాటల మఱునాఁడెక్కడ నెత్తనని దండపాణిచేత హరిశర్మవెండియుం గొన్ని

భాసలు చేయించెను. అనంతరము దండపాణి "ఇపుడు రెండు జాముల కంటె నెక్కువయైనది. నేనింటికిఁబోయెదను. మీరు పునర్దర్శన మెల్లుండి చేయువాఁడ. ప్రస్తుతము నాకు సెలవొసంగుఁ" డనుచు లేచినిలువ హరిశర్మయు మంచిదని భైరవకాలకంఠులను వానివెంటఁ గొంతదవ్వు పంపి వారు మరలివచ్చినపిదప సుఖముగ నిద్రించెను.

దండపాణి గుహ విడిచి స్వగృహాభిముఖుఁ డైనది మొదలు బ్రాహ్మణపరిభావమును గూర్చియుఁ దన కాతేయి వినంబడిన మాటలఁగూర్చియు దనలోఁ దానిట్లని వితర్కించుకొనఁ జొచ్చె. "ఈబ్రాహ్మణునిచేతలు మాయలా యింద్రజాలములా లేక నిక్కవములా? పుట్టిబుద్ధియెఱిఁగి యిట్టివింత లెన్నఁడును గనివిని యెఱుంగ. చిత్రభానుండు నిజముగ మృతినొందియుండునా? లేక యెందేనిఁబ్రదికి యుండునా? బ్రదికియుండినచో మృతినొందెననియీవిప్రుఁడు రాజుతో నేలచెప్పవలయు. కావున తప్పక మృతినొందియే యుండును. అట్లయినచో మృతినొందినవాడు మరల మాటాడుట యెట్లు? ఇతఁడే పురుషునిచేతనైన మాటలాడించి నన్నువంచించి యుండడు కద! అట్లయిన సరిగఁజిత్రభానునికంఠముతో మాటలాడఁ గలపురుషుఁ డెవ్వఁడు దొరకును. మనుష్యుని బోలినమనుష్యుఁ డుండవచ్చును గాని యచ్చు గ్రుద్దిన ట్లంతసరిగా నుండు టరిది. కావున నిది తప్పకబ్రాహ్మణునిపరిభావమే యై యుండవలయు. ఒకవేళ చిత్రభానుఁడు జీవించియే యుండి యిటవచ్చి నాతోడం బలికినాఁ డని మాటవరుస కనుకొందము. అటులైన నాకూఁతు నతనికుమారున కిచ్చి పెండ్లి సేయ నిశ్చయించుకొంటిఁ గావున హేమచంద్రుని విడిచి చిత్రభానుని జేరవలయు. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు నిశ్చయముగ నల్పాయుష్కు లని యితఁడు చెప్పెఁ గదా; అందుచేత నెప్పటికైన విజయసేనుఁడు రాజు గాక తప్పదు. నాపేరుఁ దీసి వానిమెడ వేయఁదలంచుకొన్నపుడు

వాని సుఖదుఃఖములు నావియు నాసుఖదుఃఖములు వానివియు నై యుండుట ధర్మము." ఈవితర్కముచేతఁబరాయత్తచిత్తుఁడై యతఁడు తనయిల్లు దాఁటి కొంతదూరము పోయి మరల వెనుకకు వచ్చి యిల్లు చేరి పండుకొని గుహలో జరిగినవింతలు స్వప్నమునం గాంచుచుఁ గలతనిద్దుర వోయెను.

పందొమ్మిదవపరికరణము.

ప్రాణనాధునితోడిదే లోక మని నమ్మి మగనియడుగుఁదా మరలు దన కేడుగడయుగ నెంచుకొని జీవయాత్రగడపుపరమపతివ్రత హృదయేశ్వరుఁడు ఖిన్నుఁడై విమనస్కుఁడై యున్నప్పుడు తా నట్లే ఖిన్న యై విమస్క యై యుండుటయు సహజము గాదె. కల నయిన వియోగము దలపోయక పరిహాసమునకైనఁ బ్రణయకలహ మాడక మితిలేనిచనువులు మేరలేనిమమతలుగలిగి రెండు మేనులొక్క మే నగునట్లు కలసిమెలసి పూవుందావయుఁ బోలియున్నదంపతులలో మగఁడు వేఁడుకలకు వెలియై యుమ్మలికమున కునికిపట్టయి యుండు తఱి కులకాంత మనస్థితి యెట్లుండునో యిచట వర్ణింప నక్కఱ లేదు. కుమారు లిరువురు తండ్రివెంట గుహకుఁ జని యచట జరిగినప్రసంగ ములు తల్లికిం దెలిపినదిమొదలు మనసు మనసులో లేక యరవిందా దేవి మొగము వైవర్ణ్య మొందనేపనిం జేయక యేసౌఖ్యముంగోరక చింతాక్రాంతచిత్తయై యుండె. దానికిం దోడుగ హేమచంద్రుఁడు రాజకార్యములు చాలవఱకు మంత్రుల కప్పగించుటయు నెచ్చెలుల తోడఁదొల్లిటియట్లు కలయక పోవుటయు రాయబారుల కతికష్టమునఁ గాని దర్శన మీయక పోవుటయు నంతఃపుర సేవకులపరిచర్యలమునుపటి యట్లు లంతగా నపేక్షింపకపోవుటయుఁ బలుకరించిన సందర్భమున్నను

లేకున్నను వేదాంతప్రసంగములు నెఱపుటయు మున్నగుమార్పులు రాణిచింతాజ్వరమునకు మఱింతదోహదము చేసెను.

అట్లరవిందాదేవి కొన్నినాళ్ళు వగచి హిమవంతునివంటి ధైర్యసారము గలమహేంద్రదేవునికూఁతు రగుటచే ధైర్యము దెచ్చికొని రాఁ దలంచినయపాయములను దగునుపాయములచే నివర్తింపఁ జేయుట యుత్తమజనలక్షణ మగును గాని విచారించుట పామరలక్షణ మని తెలివినొంది యొకనాఁడు సాయంకాలము మేడమీఁద నొక్కరితె కూర్చుండి తనచెలికత్తెయుఁ, బుట్టినింటివారు తనకు బాల్యసఖ్యముగ నుండు నని యరణ మిచ్చినదియు, నెఱజాణలకు జాణతనము నేర్పఁ గలజాణయు నగునర్మదను జేరం బిలిచి "ఓసీ! నర్మదా మాయయ్యగారున్న తెఱంగు జూచు చుంటివా!" యని యడిగెను. "ఎఱుఁగ కేమి గుహలో నున్న బాపనదయ్యమును జూచినదిమొద లాయనచిత్తము చెడిపోయిన" దని యామె బదులు చెప్పెను. అట్లయిన నెఱిఁగియుండియు నీ వివ్వేలయుపేక్ష చేసితివే?" యని రాణి క్రిమ్మఱ నడుగ "నమ్మా! నేనే ముందుగ మహారాజుగారిమాట నెత్తుట మంచిది కాదేమో యని యూరకుంటి" నని వెండియు నామె ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "అట్లయిన నావిషయమున నీ వించుక శ్రమపడవలయు. అది రెండవకంటివా రెఱుగకుండ నిర్వర్తింపఁదగినది. అట్లు చేయఁ గలవా" యని దేవి యడుగుటయు "నమ్మా! నాకు మీరు పనిచెప్పుట నాయం దనుగ్రహము జూపుట కదా!" యని యది బదులుచెప్పెను.

అంతట నరవింద నర్మదను దాపునం గూర్చుండఁ బెట్టుకొని 'సఖీ! మహారాజుగా రెందుచేతనో మనలో లేరు. చిత్తముగుహలోను శరీరము గృహములో నున్నట్లు తోఁచు చున్నయది. ఎంతచదువున్నను మహారాజుగారు సముద్రమువలె గుణరత్నాకరు లయ్యు గంభీరు లగుటచే వారినడుగుటకు నామనసొప్పకున్నది. అఖిలభోగ్య

షులు విడిచి వైరాగ్యమును బూనవలయు ననియు రాజహంసమునకు దలఁపు గలిగినది. ఆయనయిచ్ఛానుసారముగ నింట రాజయోగి వై యుండవచ్చుఁగాని యర్ధరాత్రిముల, నపవేళలఁ గానిచోటుల నెన్నఁడును ముక్కుమొగ మెఱుంగని విదేశీయులయొద్దకుఁ బోయియుండ దగునా? మహామంత్రిము లఁట, పునశ్చరణము లఁట నిశలఁ జేయవలయు నఁట. బాలకులమొగంబుల నిది విన్నదిమొదలు నామనసు మనసున లేదు. నీవంతయుఁ జూచుచునే యున్నావు; నీకుఁ జెప్పవలసినది లేదు; కాని కన్నులు మూతఁబడవు. అన్నము విస మయినది. అభముశుభ మెఱుఁగనిబాలకులే తద్దయు బెంగఁ గొని యున్నారు. ఇంక నామాట చెప్ప నేల? జీవితేశ్వరునిచిత్తము నీయపూర్వవైరాగ్యమునుండి తొలఁగించుటకు నాకొక్కయుపాయము పొడకట్టినది. అది విని నాచెప్పినచొప్పున నీ వొనరింపుము. కాశ్మీరరాజ్య మను మందిరమునకు దృఢస్తంభములు రెండు గలవు; మణివర్మయుమాధవసేనుఁడు ననుమంత్రులే యాస్తంభములు. వారిరువురు నాకుం బితృసమానులు; మహారాజుగారును వారి నట్లే భావింతురు. నన్నిక్కడకుఁ బంపునాఁడు మాయయ్య నాసేమము నిరంతరము కనుఁగొనుమని మణివర్మతో మఱిమఱి చెప్పె; కావున నీవు ముందుగామణివర్మయొద్దకుఁ బోయి నాపరిణామంబు లెఱిఁగించి నాపఱుచున్నయలమట వానికిం దెలిపి పరాయత్త మయినపతిచిత్తము మఱల నెప్పటిచోట నిలుపు మని చెప్పుము. సంశయస్థితికి వచ్చిననాయదృష్టమును జక్కఁజేయు మనుము. మాయయ్యతొల్లి తనతోఁ జెప్పినపలుకులు జ్ఞప్తికిం దెచ్చి కొమ్మనుము. తానుదక్క నొరు లీపనికి సమర్థులు కారనుము. ఇంతియె కాక నీకుం దోఁచిన తెఱంగున సమయోచితముగఁ బలికి కార్యసాఫల్యముఁ జేసికొని రమ్ము పొమ్ము" అని పీడుకొలుపనర్మద యట్లుచేసెద నని యామెను వీడ్కొని యప్పుడ యేరికిం జెప్పకమణి

వర్మ మందిరమునకుం జని వానిని సందర్శించి దేవిసన్నిధినుండివచ్చిన ట్లువానికిఁ దెల్పి సమ్మానితయై వచ్చినపని దెల్పు మని యాతఁడు కోర నిట్లనియె.

"స్వామీ ! మహారాజుగారివైఖరి మాఱిపోవుట మీరును నెఱుఁగుదురు. ఊరుబైట ముక్కుమూసికొని బకధ్యానము చేయు దొంగలగురువు కపటము కల్ల నెఱుంగనివెట్టివానిం జేసి మహారాజు చిత్తము నపహరించినాఁడు. ఇఁక మీఁద విత్తము హరించి సంకల్ప సిద్ధుఁ డగును. రాజుగారు నడిరేయి నొంటిగ గుహకుఁ బోయి యా టక్కరిబాపనయ్యవలన నెవ్వియోమంత్రములు నేర్చుకొను నఁట. అక్కడకుఁ బోయిన నపాయము వాటిల్లునని దేవి శంకించి భీతచిత్త యై యున్నది. సాధ్వీచిత్తమునకు స్వస్థతఁ దెచ్చుభారము మీపై నున్న దన్నది. ఈకార్యమును నిర్వహించుటకుమీకన్న సమర్థులెవ్వరు లేరన్నది. మీ రేతల్లియుఁ దండ్రియు నన్నది. వేయేల? అనవలసిన వన్నియు నన్నది. ఆబాల గుండె బెదరియున్నది. కావున మీరామె ననుగ్రహించి మహారాజుగారిమనస్సు నాయుద్యమమునుండిమఱలింప వలయు." అనవుడు మణివర్మ తుళ్ళిపడి యిట్లనియె. "ఏమీ! అను దినము సాయంకాలము హరిశర్మదర్శనార్థమై పోవు చున్నా రని యెఱుంగుదును. కాని యామంత్రోపదేశవృత్తాంతము విన లేదు. ఇది యొకక్రొత్తయూహ యని తోఁచెడు. ఏదోయపాయము కలుగ వచ్చునని నేను శంకించు చున్నాఁడ. ఈవఱకే తఱచుగ గుహకుం బోవల దని రాజుగారితోఁ బలుమాఱు చెప్పితిని. ఎంతచెప్పిననామాట వారు పాటింపరైరి. అయిన మఱలం జెప్పి చూచెద. వట్టి చెప్పు టయె కాదు. ఆ యుద్యమము మాను మని గట్టిపట్టు పట్టెద. అర విందాదేవి నన్నింత వేఁడవలయునా ? నేనామెకు సేవకుఁడను. పితృ సమానుఁడను. కావున శక్తివంచన లేక యీవిషయమునఁ బాటు

పడుదునని మనవి చేయుము." అనవుడు నర్మద "స్వామీ నామీఁద మీకుఁ గోపము వచ్చినను సరే కాని రాజుగారిబుద్ధి యీపనినుండి మరల్చుటయే కాదు. ఈయూరినుండి యాబ్రాహ్మణపిశాచమును వెడలఁ గొట్టింప వలయు" నని పలికి వాని వీడ్కొని రాణిసదనము నకుఁ బోయి యమాత్యునిసమక్షమున జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి భయము లే దని యామె నూరడించెను.

ఆమఱునాఁ డుదయమున దూరదేశమునుండి కొందరువేగుల వాండ్రు వచ్చి కొన్నివార్తలు విన్నవింపరా,జదర్శనమునుగోర హేమ చంద్రుఁడు మంత్రిసమేతుఁ డై యావార్తలు వినఁదలఁచి మణివర్మను బిలిపించి సగౌరవంబుగఁ గూర్చుండఁ బనిచి వేగులవాండ్రను లోనికి రావించి వారు చెప్పఁ దలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పు మని యాన తిచ్చె. అంతట నాచారులలో నొకఁడు విహంగకుఁ డనువాఁ డిట్లు విన్నవించె. "దేవా చెప్పుటకు నాకునోరు రా కున్నది. దేవరవారి సోదరుఁడు యువరాజు చిత్రభానుఁడు హరిద్వారముకడ" నని మీఁద చెప్ప లేక కన్నులనీరు పెట్టుకొన మంత్రి వానియభిప్రాయ మెఱిఁగి యావృత్తాంతము నీవు చెప్పనక్కఱ లేదు. అది యిదివఱకే రాజు గారికి విదితము. తక్కినది చెప్పు మని యానతిచ్చుటయు, వాఁడిట్లు చెప్పెను."విజయసేనకు మారునకునర్ధరాజ్యము రావలయునఁట. అది యిచ్చెదరా లేదా యని విదర్భమాళవరాజులు తద్బాలకునిపక్షమున మనపై దండెత్తి వచ్చెద రని లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. మీఁద దేవర చిత్తము" అని వాఁడూరకుండ "దీనినిజస్థితి దెలియు వఱకు మన మేమియు ననరా" దని హేమచంద్రుఁడును "వచ్చిన రానిండు. అంతమాత్రముచేత భయపడువా రెవ" రని మణివర్మయు పలికి వాని నావలకుఁబంపి తక్కిన చారులవలన నెన్నియో వృత్తాంత ములు విని వారికందఱకు సెలవిచ్చిరి.

ఇరువదియవప్రకరణము

పిమ్మట మణివర్మ హేమచంద్రుని కభిముఖుఁడై "దేవా! సేవకుఁ డొక్కమనవి చేసికొనఁదలఁచి యున్నాఁడు. ఆగ్రహింపక యవధరింప వలయు. అన్యదేశస్థులు తమదేశమున నేరములు చేసి దండనార్హులై యాదండన తప్పించుకొనుటకో యప్పు లెఁగబెట్టుటకో తమకు లేనిగౌరవమును సంపాదించుకొనుటకో స్వదేశమువిడిచిమాఱు వేసములు వైచికొని యోగులమని జోగులమని మంత్రవేత్తల మని బ్రాహ్మణులమని వేదవిదులమని తమ్ముఁదా రెఫొగడుకొనుచులోకుల నంచింతురు. అట్టివారిని జిరకాలము శోధించినపిదపఁ గాని జనులు విశ్వసింపరాదు. అన్నదమ్ముల నైనఁ దలిదండ్రు లైన రాజులు పూర్ణముగనమ్మి వర్తింపఁగూడఁదని రాజనీతి శాసించుచుండ నెన్నఁ డెఱుఁగనియొక్కవిదేశీయుని నమ్మి మీరిట్లు మెలఁగుట లోకవిరుద్ధ ముగ నున్నయది. హరిశర్మ దుష్టుఁడని నే ననఁజాలను. దుష్టుఁడై కాని శిష్టుఁడై కాని యెఱుంగనివారివిశ్వసింపఁ జనదు. పరరాజులచేత బంపఁబడుచారులు కూడ నొక్కప్పుడు మన యానుపానులు లోటు పాటులు నెఱుంగుటకు భిక్షుకవేషంబులు మునివేషంబులు వేయుట కలదు. జాలిచేత బిచ్చగాండ్రను భక్తిచేత మునిజనంబులను జనులు గౌరవింతురుగావున నట్టివేసములు పొసఁగియుండు. లోకము మూర్ఖ బహుళ మగుటచే గడ్డములు కావిగుడ్డలు బోడితలలు బూదిపిండికట్లు తులసిపూసలు మున్నగునవి నరునకు గౌరవముం దెచ్చిపెట్టు. గడ్డము పెంచినవాఁ డెల్ల యోగి కాఁడు. జందెపుఁబోగులుదెంపినవాఁ డెల్ల సన్న్యాసి కాఁడు. అట్టివారిని మనము చిరకాలము దేశమున నిలుప నీయరాదు. నిలువచ్చిన మెలఁకువతో నుండవలయు. పగలు హరి

శర్మయొద్దకుఁబోవుటయే నాకసంగతముగనుండ మాప్రభువులుగూడ మీరు మంత్రోపదేశమునకై వానికడకుం బోవుదురని కర్ణాకర్ణిగ వింటిని. ఈపని శ్రేయఃకాము లగుమీకుఁ దగదు. ఆ యుద్యమము మాని మాభయం బుడుపవలయునని వేఁడుకొను చున్నాఁడ. ప్రాజ్ఞు లగు మీకు మాదృశులు చెప్పనక్కఱలేదు; కాని 'ప్రమాదో ధీమతా మపి' యను లోకోక్తినిబట్టి నేను మీకుపదేశించితిని. పురజనులు నంతఃపురజనులు, నేను, నిగమశర్మ, మాధవసేనుఁడు మొదలగు మీ బాగుఁగోరుజనంబులు మీచిత్తము నాయుద్యమమునుండి నివర్తింపఁ జేయుఁ దలఁచు చున్నాము. వారుభయంబున మీయెదుటకురాజంకు చున్నారు. నేనుమీకడ నెక్కుడచనువులు గలవాఁడ నగుటను మీరు మాతప్పుల సైరించు కృపాసముద్రు లగుటను వచ్చితిమి. నానోట వెడలిన మాటల వారియందఱిమనవులుగ గ్రహింపవలయు నేకాని నాయొక్కనివిగ గ్రహింప వలదు."

అని మంత్రిహితోపదేశము చేసి యూరకుండ నప్పలుకులు సావధానముగఁ జిత్తగించి హేమచంద్రుఁడు మణివర్మచేయిబట్టుకొని "యమాత్యా! నీవునాకుఁ బిత్రుసముఁడవు. నీవు హితోపదేశము జేయ నేనిందు క్షమింపవలసిన దేమున్నది? నీవు నాకడ నింతకన్న నెక్కుడుచనువులు గైకొనవచ్చును. నీయాలోచనలు మాకు వజ్ర కవచంబులు. నీమంత్రములు పరసైన్యంబుల భంజించుయంత్రములు. ఎల్లవిధముల నీబుద్ధి మెచ్చఁదగినదియైనను 'ప్రమాదోధీమతామపి' యని నీవన్నట్లు నీబుద్ధికే ప్రమాదము గలిగినది. నాచెప్పెడిపలుకులు వినుము. ఈప్రపంచము వినశ్వరము గాని శాశ్వతము కాదు. యుగ యుగంబులనుండి నిలిచియున్న హిమాలయమువంటిపర్వతములకును నట్టిపర్వతముల ధరించువసుంధరకును,నట్టివసుంధరలనుధరించుబ్రహ్మాం డములకును నాశనము గలుగు చుండ నొక్కయణువుతో నెనఁ బోలని

యీ చర్మభస్త్రి శాశ్వత మయి యుండునా? కలకాలము రాజ్యతంత్రములయందె తగిలి యుండవలయునా? ఏనాఁటి కయిన భోగపరాఙ్ముఖుండను గావలదా? రాజ్యతంత్రములం దగిలి యీవఱకు చేసినదోసంబులు చాలవా? నేను మీకు రాజునై సేవ్యుఁడ నైతిని. నాకు సేవ్యుఁడును రాజులకు రాజును జక్రవర్తులకుఁ జక్రవర్తియు, నింద్రుల కింద్రుడును, నగ్ని కగ్నియు నగు పరమేశ్వరుఁ డొకఁడు లేఁడా? మాచేయు కలుషంబులకు మీ రుత్తరవాదు లగుదురా? నీవు గాని యరవిందాదేవి గాని తక్కినమంత్రులు గాని నావెంట వత్తురా? ఈపువుదోఁట లీకోట లీసిరులు నన్ను రక్షించునా? నేఁ డింట రేపు మంట నుండువారము కామా? చిత్రభానునిగతి చూడ లేదే? ఎట్టివంగసంబునఁ బుట్టె, నెట్టివారిబిడ్డఁడయ్యె, నెంతగా రాముసం బెరిగె. తుద కెట్టులయ్యె? ముక్తికాంత ముందట నరవిందాదేవి యేల? పరిణయపీఠములుండ గద్దె లేల? ఉపనిషద్వీథుల విహరించువారికి రాజవీథు లేల? పరమపదమున కరుగఁదలఁచువార్కి పట్టణము లేల? అశాశ్వతపదంబు విడిచి శాశ్వతపదవికిఁ బోవఁ దలంచుచున్నవాఁడఁ గాని యధమగతికిం బోవుటలేదు. కావున నావిషయమున మీరువిచారింపవలదు. లౌకికవ్యాపారముల విడిచితినని నన్నుగూర్చి మీరు విచారింప జ్ఞాననేత్రంబుఁ దెఱవలేక లోకతంత్రంబులం దగుల్కొని యగచాట్లుపడుచున్నవారలని మిమ్ముగూర్చి నేవిచారించెద. అవి యటుండనిండు. మహానుభావుఁడు హరిశర్మ దుష్టుఁడని లోకులు చెప్పుకొనుట పాపము మూటగట్టుకొనుట. లోకపరివాదముల మన మెన్నఁడు నమ్మరాదు. ఒక్కయుదాహరణము చూడుము. మాళవేంద్రుఁ డగుసుదర్శనుఁడు నాకు రెండవప్రాణ మైయుండ నతఁడు నాపై నెత్తివచ్చునని లోకమునం బ్రవాదము గలిగె. ఇట్టివింత లుండునా? గగనంబు విరిగిపడనీ సూర్యుఁడు పడమట నుదయింపనీ నాకును సుదర్శనునకుం బగలుజని

యింపవు. సుదర్శనునిగూర్చి పుట్టినట్లె హరిశర్మనుగూర్చి కల్లవాడుకలు పుట్టినవి. ప్రాజ్ఞుఁడ వగునీ వట్టివి నమ్మఁజనదు.

అని రాజు కేవలపారమార్థికచింతతోఁ బలుకుటయు హరిశర్మమీఁదిభక్తి వాని కించుకేనియు మందగింప లేదనియుఁ దనకునవృథాశ్రమయేకాని తనచెప్పిన బుద్ధులవలన నొందవలసినలాభము హేమచంద్రుఁడు పొందలేదనియుగ్రహించి మణివర్మ వెండియుఁ గొండొకసేపు విచారించి రాజునుద్దేశించి యిట్లుపలికెను. "దేవా! మీరు హరిశర్మయొద్ద మంత్రోపదేశముబడయఁదలంతు రేని పడయవచ్చునుగాని వానిగుహకుఁబోవక మనకోటకు వానింబిలిపించి యుపదేశముకొందు. మీకెంతచాటుచోటు కావలయునన్న నంతచాటుచోటు జూపెద. కావలయు నన్న నచిరకాలమున నిందునిమిత్తము క్రొత్తమందిరమొండు నిర్మింపఁజేసెద. ఎటులయిన నాకోరిక దీర్చి మమ్మనుగ్రహింపవలయు." అని మంత్రి మనవియొనర్ప హేమచంద్రుఁడు వానికిట్లనియె. "నీకు నామెడఁ గలప్రేమ మహాత్ములయెడ నుండవలసిన గౌరవమును దగ్గించుచున్నయది. మహానుభావుఁ డగుహరిశర్మయెక్కడ, కించిజ్ఞుఁడనై వాని పాదరేణువులనైన శిరమునఁ దాల్పఁదగని యపవిత్రుఁడ నేనెక్కడ? మీకందఱకు నేను రాజునై యుంటిగాని యాయతిరాజునకు నేను సేవకుండనె. నాగృహంబునకు రమ్మని నేను వాని నడుగఁజాల." అనుటయు మణివర్మ మీరడుగుటకు సందియంపడుదు రేని మీవెంట నచ్చి వినయంబును భక్తియుఁ గదురవానిని నేన యడిగెదను. అతఁడు మనకోటకు వచ్చుట కంగీకరించునేని మీరాయనపలుకుల కడ్డము చెప్పవలదు." అని వేఁడుకొనెను. హేమచంద్రుఁడును వాని పలుకులు విని కొంచెమువిచారించి "సరే! ఈసాయంకాలము హరిశర్మ దర్శనార్థము నేను బోవుచున్నాను నీవు నావెంట వచ్చి యామహాత్ముఁడు ప్రశాంతుఁడయియున్నపుడు వాని

కలుక వాఁడమకుండునట్లు భక్తితాత్పర్యంబులు మెఱయ వాని నడుగుము. అతఁడొకవేళ యలుకఁబూనినను రానని విస్పష్టముగఁజెప్పినను జిన్నబుచ్చుకొనక నాప్రయత్నమునకు వెండియు విఘ్నములు సేయఁదలఁపక యూరకుండవలయు" నని పలికి మణివర్మరాక కనుమతించి వాని నంపి మందిరంబునకుం జనియె.

మహారాజు మందిరమునకువచ్చినతోడనే యరవిందాదేవి నర్మదం బిలిచి మగనికి మంత్రికిఁ బ్రవర్తిలినసంభాషణఫలితము దెలిసికొని రమ్మని పంపెను. అదియు మణివర్మకడకుఁ బోయి యడుగ నతఁడు జరిగినవృత్తాంత మంతయుందెలిపి యించుకధైర్యముచెప్ప నర్మదయు మరల నంతిపురికిం జని దేవి కాయుదంత మెఱిఁగించెను. అది విని దేవి మంత్రిమాటలు పనిచేసినవని ధైర్యముదెచ్చుకొని సాయంకాల మేమగునో యని భయపడుచుండెను.

సాయంకాలము మణివర్మ రాజమందిరమునకువచ్చి తనరాక తేని కెఱిఁగింప మహారాజు సంధ్యాకృత్యములఁ దీర్చికొని మంత్రి సమేతుఁడయి హరిశర్మయొద్దకుఁబోయె. బ్రాహ్మణుఁడువారిరువురను గారవించి కూర్చుండఁజేసి యేదో సందర్భము తెచ్చి వివాహమును మానుకొని రాజ్యమును విడిచినభీష్మునిచరితంబును రాజ్యంబుతమ్మునికిచ్చి తపోవనంబున కరగిన దేవాపిచరిత్రంబును విన సొంపుగ నుండునట్లు వర్ణించి వారినిశ్లాఘించి రాజుమనంబున కానందముగలిగించెను. ఆకథ లతఁడేలచెప్పెనో రాజు గ్రహింపలేదుగాని మణివర్మయొక్క నిముసములో గ్రహించెను. హరిశర్మ చేయవలసిన హితోపదేశ మంతయు ముగిసినపిదప మణివర్మ చేతులు జోడించి విప్రునితో నిట్లనియె. "మీతో నేనొక్కమనవి చేయవచ్చితిని. తప్పు లున్న మన్నింపవలయు. మహారాజుగారు మీయొద్ద మంత్రముల నుపదేశముకాఁదలంచుచున్నవారు. మీయుపదేశములుభయలోకతారకము

లగుటచే రాజుగారు మేముఁ గడునదృష్టవంతులము; కాని రాజుగారు మీగుహకు వచ్చుటకంటె మీరుమాకోటకు దయచేసి యుపదేశము చేయుట చాల మేలని నాకు...అని మఱియు నింక నేదో చెప్పఁబోవు చుండ వానివాక్యము సమాప్తము గాకమునుపే కఱ్ఱదెబ్బదినినకోఁడె త్రాఁచువడువున కెరలి హరిశర్మకన్నులు మొగము నెఱ్ఱఁజేసి బిట్టలు కచే నోడలువడఁక నిట్లనియె. "ఏమేమి? మేము మీగృహమునకు రావలయునుగా. నాకంతయవసరము లేదు. మీమహారాజును బల వంతముగ నింటనుండి తీసికొనివచ్చి నాపొట్ట గడుపుకొనుటకై మంత్రోపదేశము చేయుటలేదు. అతఁడువచ్చి నాపాదముల పైఁబడి పరిపరివిధంబులఁ బ్రార్థించుటంజేసి నాజపతపంబులు మానుకొని యీయననిమిత్తమై కొంతకాలము వ్యర్థము చేయుచున్నాఁడను.

ఊరుబైటనేకాని గ్రామములో జనులయింట వసియింపఁగూడ దని మాప్రతిజ్ఞ. అది నీవెఱుఁగవు గాఁబోలు! మేము రాజులమొగ ములు నంతిపురముల మొగములు నెఱుఁగ మనుకొంటివి గాఁబోలు. నానోటనుండి మాట వెడలినమాత్రమున కోటానకోటులురూకలు కుప్పలు వోయఁగల రాజాధిరాజులు మాకు దాసానుదాసులై యున్న వారు. నీవేమో మహామంత్రి నని రాజనీతివిశారదుఁడ నని మాకడ గడుసుపోకడలం బోవఁజొచ్చితివి. ఇవినీకు నమలశక్యముగానియినుప గుగ్గెళ్ళుగాని మినుపగుగ్గెళ్ళు కావు. నీయాటలిక్కడ సాగిరావు నీతలఁ దన్నినట్టిమంత్రు లనేకుల నేనిదివఱకుఁజూచినాఁడను. నీకుటుంబము నకు నీరాజకుటుంబమునకు క్షేమము గోరుదువేని మా కలుకఁ దెప్పింపకుము. మేము తలఁచుకొనముగాని తలఁచుకొంటిమా పట్టణం బులుభస్మపటలంబులు చేయఁగలము. రాజుల బూడిఁ జేయఁగలము. మాశాపంబులకు మీచాపంబులు చాలవు. మేము మీమందిరమునకు రాము" అని రాజువంకఁదిరిగి "రాజా! నీవింక నీమంత్రియాలోచన

చొప్పున నడువుము. మాకడ కింక నీవు రానక్కఱలేదు. ప్రసన్నులై మాకుపదేశము చేయుఁడి చేయుఁడి చేయుఁడి మహాప్రభూ యని ప్రార్థించినవారి కనేకులకుపదేశముచేయకయేపంపితిమి. ఎందుచేతనో నీమీఁద మాకనుగ్రహము కలుగుటచే నిన్ను తరింపఁ జేయఁదలఁచితిమి. కాని నీమంత్రి నీపాలిఁటిశనియై దానినిజెడఁగొట్టె. ప్రస్తుతము మీరు మాయెదుటనుండి పొండు. మీయునికి మాకోపాగ్నిం బ్రజ్వలింపఁజేయు"నని పలికి గుహయొక్క లోపలిభాగమునకుంబోయె.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము.

అట్లు హరిశర్మ కోపావేశంబున మంత్రిని దూలనాడి రాజుం దిరస్కరించి యవ్వలకుఁ బోవుటయు మణివర్మ బ్రాహ్మణునిమీఁద మొట్టమొదటినుండియు గౌరవములేనివాఁడగుటచే వానిపొగరుంబోకడలకుఁ దగినప్రత్యుత్తరములిచ్చి బుద్ధి చెప్పవలయునని యొక్కనిముసము తలంచెను; కాని రాజు మొగముజూచియూరకుండవలసినవాఁడై యావిప్రుఁ డన్నకఠినోక్తులకుఁజిన్నబోయెను. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మలేచి వెళ్ళినవెంటనే మణివర్మసమేతుఁడై లేచి నోరువిప్పి యేమనిన నేమి మూఁడునో యని భయమున నెద్దియుఁ బలుకక గుహ విడిచి యవ్వలకు వచ్చి మంత్రింజూచి "నీవు మిక్కిలి యపరాధము చేసితివి. ఇందుచేతనే కదా నేను వాని నడుగనని తొలుదొల్తనే చెప్పితిని. నీవింటి కరుగుచుండుము. నేను బోయి వాని బతిమాలి ప్రసన్నుని జేసికొని వచ్చెద" నని పలుక మణివర్మ "నామూలమున బ్రాహ్మణునకు దేవరవారిమీఁదకూడ నలుక వొడమినది. నాదుర్వినయమును దేవరవారు మన్నింపవలయు" నని ప్రార్థించెను. హేమ

చంద్రుఁడు మంత్రివినయంబునకు సంతసించి "మణివర్మా! ఇందు నీ నేరము లేదు. అది యొకానొక వేళావిశేషము. ఆచీవాట్లు నన్ను బెట్టినవి గాని నిన్ను బెట్టలేదనుకొనుము. నీవిందుకుఁ జిన్నబుచ్చుకొనవద్దు, నీ పరుగుచుండుము. నీవెంటనే వచ్చెద" నని యూరడించి వగ పుడిపి వాని నింటి కంపి తాను క్రిమ్మర యోగికడకుఁ బోయి యతనిపాదములపయిం బడి క్షమింపుమని పలు తెరంగులఁ బ్రార్థించి మఱియెన్నఁడు తనవెంట మంత్రిని దీసికొని రానని ప్రమాణముచేసి వాని యనుగ్రహంబునకుం బాత్రుఁడై తన మంత్రోపదేశమునకు ముహూర్తముం బెట్టు మని వేఁడెను. రాజు వినయంబునకు భక్తికి హరిశర్మ యంతరంగమున మెచ్చి వాని తప్పు సైరించి మంత్రోపదేశంబునకు నొక్కపుణ్యదివసంబు నేర్పఱచి సగౌరవంబుగ రాజునింటికిఁ బనిచె.

హేమచంద్రుఁ డింటికిఁ బోవునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రాజు రాక కెదురుచూచుచు మందిరద్వారముకడఁ గూర్చుండి యతఁడు వచ్చినతోడనే లేచి నమస్కరించి "స్వామీ! మాళవరాజుదగ్గరనుండి యొకదూత వచ్చియున్నాఁడు. అతఁ డిప్పు డూరుబైట గుడారములలో బసచేసి తనరాక మనకుఁ దెలియఁ బంపె. మీఁద దేవరచిత్త" మని మనవి చేసికొనెను.

అప్పలుకులు విని హేమచంద్రుఁడు వేగులవాండ్రు చెప్పిన దంతయు నిక్కువంబగునా యేమి? అయిననేమి నీవును వజ్రపాణియు రేపుదయమునఁ బోయి వానిని సబహుమానముగఁ దోడ్కొనిరండు అని చెప్పి వానింబుచ్చి యంతిపురికిం జనియె. అతఁ డంతిపురిఁ జేరిన తోడనె నర్మద రాణియానతిం బూని మణివర్మకడకుఁ బోయి హరిశర్మకడ జరగినయావద్వృత్తాంతము విని తన దేవికి విన్నవించె. ఆ యుదంతము వినినపిదప దేవి నిశ్చేష్టయై పాన్పుపైఁ జతికిలంబడి యే

దో యపాయము రాజకుటుంబమునకు రానున్నదని విచారింపఁ జొచ్చెను.

మఱునాఁడు రేపకడ మాధవసేనుఁడు వజ్రపాణిం దోడుకొని కొందఱు పరిజనులు వెంటరా నగరమునకు దక్షిణభాగమునందువిడిసి యున్నమాళవదూతసన్నిధికిం బోయి తనరాక నెఱిఁగించె. మాళవ దూత యగువిశారదుఁడు కాశ్మీరరాజప్రతినిధుల కెదురుగావచ్చి గౌర వించి తన గుడారమునకుం దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి తన పేరు విశారదుఁ డని చెప్పి వచ్చినవారినామధేయము లడిగెను. అంతట మాధవసేనుఁడు నన్ను మాధవసేనుఁడందురు; నే నిక్కడి మంత్రు లలో నొకఁడను. ఈతనిపేరు వజ్రపాణి విని యుందురుగదా మీరు దండపాణి యనుచండశాసనుఁడొకఁడు కాశ్మీరసైన్యమున కధిపతియై యున్నవాఁ డని. అతనితమ్ముఁడే యితఁడు. హేమచంద్రమహారాజు గారు మిమ్ము సబహుమానముగఁదోడుకొనిరమ్మనియానతిచ్చినారు. కావున మీరు దయచేయవలయునని చెప్పెను. విశారదుఁ డందుకు సమ్మతించి తన పరిజనులను బయనము గమ్మని సెల విచ్చి తానొక గుఱ్ఱ మెక్కి వజ్రపాణిమాధవసేనులతో వెడలెను. పట్టణంబునకు వచ్చినపిదప మాధవసేనుఁడు వారి నొకవిశాలమందిరమున విడియిం చి కావలసినసరకుల నంపి వలయు సేవకుల నప్పగించి యింటికిఁజనిమె.

ఆయతిథులక్షేమము విచారింపఁదలఁచి వజ్రపాణి కొండొక సే పచ్చట నిలిచి వారువచ్చినపని యేమనియడిగి విజయసేనునిపక్షమున వచ్చినట్లు సేవకులలో నొకనివలన విని వారితో మెల్లన నిట్లనిమె. "ఓయీ! కర్పూరమంజరి యెచ్చట నున్నది? ఆమెకు వివాహ మైన దా? మీరు విజయసేనునిపక్షమున వచ్చినవారగుటచే నామెసంగతి మీకుఁ దెలియక పోదని తలంచెద" నని పలికెను. ఆసేవకుఁడువజ్ర పాణిమాటలు విని కళవళముపడి యామెసంగతిదెలియనివాఁడువోలె

దెల్లఁబోయి పెండ్లియింకను గాలేదు. కాదుకాదు; ఈనడుమనయిన దని విన్నానని యుత్తరము చెప్పెను. వాఁ డిచ్చినప్రత్యుత్తరము విని వజ్రపాణి మిగుల కలఁత నొంది వానిని మఱింత తఱచి యడుగ నారంభింప నడిగినకొలఁది వాఁడు మిక్కిలితడబడి యసందర్భములగు నుత్తరముల నీయఁజొచ్చెను. అంతలో బ్రధానమంత్రియగుమణివర్మ మాళవదూతంజూడవచ్చి మునుముందు వానిపరిజనులను గుఱ్ఱములను జూచి యవ్వల విశారదునితో మాటలాడుటకుఁ బోయెను. వజ్రపాణియు వానింజూచి సేవకునితో సంభాషణముమాని వికలచిత్తముతో నింటికిఁ జనియెను.

మణివర్మయుఁ దనరాక విశారదునకుఁదెలిపి వానిచేత సమ్మానితుఁడై కూర్చున్నపిదప విశారదుఁడు తన వచ్చినపనిసంగ్రహముగఁ దెలిపి రాజదర్శనము చేయింపుమని వేఁడెను. అట్లే చేయింతు నని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి మణివర్మ విదర్భమాళవ రాజులఁ దేశములగూర్చియుఁ బరిపాలనములఁ గూర్చియు ననేకాంశములడిగి విశారదుఁడిచ్చిన ప్రత్యుత్తరములకు సంతృప్తిఁబొందక వానియొద్ద సెలవుగైకొని యింటికిఁ బోవుచు దారిలోఁ దనలో నిట్లనివితర్కించెను. "ఏమిది. ఈతని మాటలు, రూపమునుజూడ గొప్పవానివలెఁ గానఁబడఁడు. పరిజనులు బిచ్చగాండ్రపగిది నున్నారు. గుఱ్ఱములు మహారాజులలాయములోనివట్లు కనఁబడవు. అయినను వేసబాసలఁబట్టి యెవనిగూర్చియు దురభిప్రాయమును దెలుపరాదు." అట్లు లనుకొని గృహంబునకుఁ బోయి భోజనాదికములఁ దీర్చి జాముప్రొద్దున్నపుడు మణివర్మ మహారాజు కడకుఁబోయి మాళవదూతకు దర్శన మిచ్చి సందేశము విన వలయు నని కోరెను. మంత్రిపలుకులువిని హేమచంద్రుఁడు మున్నుచారులు చెప్పినట్లు విజయసేనునిపక్షము బూనియే సుదర్శనుఁ డీరాయబారము మన కంపెనా? యని యడిగెను. "విశారదుఁడు తనపని నాకు సవిస

రాజనీతివిరుద్ధములై కేవలవై రాగ్యప్రతిపాదకములై యుండుటం జేసియాపలుకులు విశారదున కెఱింగింపనిష్టము లేనివాఁడయ్యుప్రభు శాసనము నిర్వర్తింప వలయునని నిశ్చయించి ప్రభువు రాయబారమును దీర్పవలసిన పెత్తనము దనతలపై నిడుటచే నది యెట్లయినం జెఁడ గొట్టుట కేర్పఱచుకొని మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని విశారదుని విడిదికిం జనియె.

రాజదర్శనలాలసుఁడగు విశారదుఁడు మణివర్మనుజూచి మహా రాజుగారు నన్నెప్పుడు రమ్మని యానతిచ్చిరని యడిగెను. "మహా రాజుగారిప్పుడస్వస్థచిత్తులై యున్నారు. కావున రాయబారము మీవలన విని దానికిం దగిన ప్రత్యుత్తరములఁ జెప్పుమని నన్నే నియోగించినారు. మీసందేశార్థములాయన యెఱుఁగుదురు. దానికిం దగినప్రత్యుత్తరములఁ గొన్ని చెప్పుమని నన్ను నియోగించిరి. కావున మీరు శ్రమపడి రానక్కఱలేదు. మీసందేశార్థములు నాకు విన్న వింపుఁడని మణివర్మ వానికి బదులు చెప్పెను. "రాజుగారు మాసం దేశము వినినను మీరు వినినను మాకొక్కటియె. నాకు మీమహా రాజుగారు దర్శన మీయకపోవుట మాళవరాజు నగౌరవించుట యేమో యని నేను దలఁచెదను. అయినను వారు వీరుచిరమిత్రులు. సమాన బలవంతులు. వారిచిత్తము ఇదే నాసందేశము వినుఁడు." మాళవేంద్రుఁడు హేమచంద్రున కిట్లు విన్నవించుచున్నాఁడు "చిత్ర భాను పుత్త్రుఁడు విజయసేనుఁడు కడుదీనుఁడై విదర్భ నున్నాఁడు. అతని కర్ధరాజ్యము పంచి యిచ్చుటన్యాయము. పసివానియెడ పాడి దప్పుట పాపహేతువు. రాజ్యము పంచఁగూడ దని మీరందు రేని విజయసేనుఁడు నీకొడుకలకన్న వయసునఁ బెద్దయగుటచేవానినియువ రాజుం జేయునది. ఈయిరుపద్ధతులకు మీరుసమ్మతింప రేనిమాళవ సైన్యంబులే విజయసేనునిగద్దెనెక్కింపఁగలవు." ధర్మమునకుదూరము

రముగఁ జెప్పలేదు; కాని సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. పని యదియే" యని మంత్రి విన్నవించెను. ఆనుడువులు విని హేమచంద్రుఁడు నిట్టూర్పువిడిచి మనోవైకల్యము నెమ్మనమ్మునఁ దోఁప నమాత్యుని తో నిట్లనియె.

"అయ్యా! రాజ్యములు దుఃఖహేతువులుగదా! భానుఁడు పడమటఁ బొడిచినఁ బొడమవచ్చు. మిన్నువిఱిగిపడినఁ బడ వచ్చు గాని నాకును సుదర్శనునకును బగలు జనింపదని మున్ను నీతోనంటిఁ గదా! రాజ్యంబుకతంబునం గాదె కలనైన నాయందు ద్వేషబుద్ధిని వహింపనిసుదర్శనునకు నేను క్రోధహేతువునైతిని. మాళవరాజువంటి సత్పురుషుఁడు మహీమండలమునఁ గలఁడే. అట్టియోగ్యునకు నలుక దెప్పించిననాబ్రదు కేల? విజయసేనున కర్ధరాజ్యమి మ్మని కదావారు సందేశ మంపిరి. వానితండ్రికి నే నొర్చినయపకారమే చాలును.తండ్రి లేనియాబిడ్డకు వెండియు నేను గీడుసలుపుదునా? అతఁడు నాబిడ్డలలో నొకఁడు. నాకుముప్వురు కుమారు లనుకొని రాజ్యము మూఁడుభాగ ములు చేసి పంచెద. మాళవరాజునకు బెదరి నే నిచ్చుట లేదు. విజయసేనునిమీఁద నాకుఁ గలకూరిమింబట్టియే యిచ్చెద. ఈయ కున్న విదర్భమాళవరాజులు మనపై దండువిడియుదురు. ఒకవేళ యుద్ధములో మనము గెలిచినను జేరవచ్చుటములను జిరమిత్రులను జంపుకొని నెత్తుటికూఁడు దినుట యెట్టిపాడి? కావున వారు కోరినట్లు రాజ్యము నిచ్చెద నని నీవు దూతతోఁ జెప్పుము. అడిగినట్లు లీయఁ దలంచుకొంటిఁ గాన సందేశము నేను వినవక్కఱలేదు. నీవుపోయి విశారదునిసందేశము విని నాపలుకులు వానితోఁ జెప్పి మాళవరాజు తోమనకుఁ గలమైత్రి చెడకుండఁజేయుము." అందుకు వాఁడొడంబడ కేని వారిచిత్తమువచ్చినట్లు చేయుమనుము. అని చెప్పి సత్వరమ మణివర్మను బొమ్మని తొందరపెట్టెను. మణివర్మయు రాజుపలుకులు

లై లోకాచారమునకు విరుద్ధములై మోటుతనముతో నిండిన యాపలుకులు చెవిని బడినతోడనే మణివర్మమనస్సు మహాకోపపరవశమయ్యె. గంభీరుఁడగుటచే నయ్యలుక నెట్టెటో దాచి దూతతో నిట్లనియె.

విజయసేనుఁడు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులవంటికుమారుఁడే యని భావించి వానికి మూఁడవవంతురాజ్యము నీయఁదలంచినారు. విజయసేనుని యువరాజుం జేయుట యసంభవము. ఇది సమ్మతము గాదేని మాళవసైన్యంబు లే వానిని గద్దె నెక్కించుఁగాక!" అనవుడువిశారదుఁడు మహాకోపముతోఁ బెద్ద కేకలువేయుచుఁ 'మాకుమూఁడవవంతు గీడవవంతు నక్కఱలేదు. మా కర్ధరాజ్యమె కావలయు. అది మీరియ్యనొల్లరుగావున మేముపోవుచున్నార'మని కూర్చున్నచోటునుండి లేచెను. మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును గూడ పీఠములనుండి లేచి వాసివలన సెలవునైనఁ బుచ్చుకొనక గృహంబులకుఁజనిరి. అమ్మఱునాఁడు విశారదుఁడు సపరివారముగ శ్రీనగరము విడిచిపోయెను. మణివర్మయునాఁ డుదయమున రాయబార మంత్రయు రాజునకు సవిస్తరముగ విన్నవించెను. హేమచంద్రుఁడు తప్పు మాళవరాజుదే యని తలంచి కాఁ దలంచినది కాకమానదు. మనుష్యప్రయత్నము వ్యర్థమని కర్మసిద్ధాంతమును నమ్మి యుండెను.

ఇరువది రెండవప్రకరణము.

హేమచంద్రుఁడు మంత్రోపదేశం బగుదినంబు సమీపించిన కొలందియరవిందాదేవియొక్కయు మణివర్మప్రముఖులగునమాత్యులయొక్కయుఁ గుండెలు తత్కథజ్ఞప్తికి వచ్చినప్పుడెల్లఁదటతటఁ గొట్టుకొనఁజొచ్చెను. తనకు మంచితరుణోపాయము దొరకిన దనుసంతస

మునరాజుమొగము వికాసవంత మగుచుండ దనకు మరణోపాయము సమీపించుచున్నదని యరవిందాదేవిమొగమువిన్నఁదనమునుదాల్పఁ జొచ్చెను. హరిశర్మతనకుఁ బరమమిత్రుఁ డని రాజు తలంపఁ బరమ శత్రుఁడని లోకులు తలంచిరి. హరిశర్మవలనఁ గాశ్మీరదేశమునకు నీ కిదిరెండునష్టములలో నేదే నొక్కటి సంభవింపవచ్చునని ప్రజలు, సేవకులు, రాజబంధువులు భయపడిరి. హేమచంద్రుఁడు హరిశర్మ దురుపదేశముల విని విరాగియై సంపదలను బాసి సౌఖ్యముల రోసి యాలుబిడ్డల కెడమై యడవులకేనిఁ జన వచ్చు. కాకయున్నఁ గపట బ్రాహ్మణుఁడు పన్నినయురులం దగుల్కొని ప్రాణములనైనవిడువ వచ్చు. ఈభయంబు శ్రీనగరమున నున్నప్రతిమనుజునిహృదయమున నెలకొనియున్న నొక్కఁడేని తేని డాసి నోరు దెఱచి చెప్పఁజాలఁ డయ్యె. ఈమహారాజుబుద్ధి యెంతలోఁ జెడిపోయిన దనువారు. మన మండలము తొల్లి చేసినదోసమె యీబ్రాహ్మణరూపంబున నవత రించి యిక్కడకరుదెంచెననువారు, నెన్నఁడుద్రోసివేయమనిమణివర్మ మాటలు గూడ పెడచెవిని బెట్టుటచే నేదియో మూఁడక తప్పదను వారు, మనశక్తియేమగు ననువారును, దైవనియోగ మెట్లో యట్లు జరుగు ననువారు నై ప్రజలు కలవళముపడఁ జొచ్చిరి. అంతలో మం త్రోపదేశమునకు హరిశర్మ యేర్పఱచినపుణ్యదినమువచ్చెను. ఆదిన మున హేమచంద్రుఁడు రేపకడనిద్ర మేల్కాంచికాల్యకరణీయములం దీర్చికొని స్నాతుఁడై పగలెల్ల నుపవాసముండి సాయంకాలమున గుహాకుం బ్రయాణమయ్యెను. పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడై రాజతంత్రముల విడిచి కేవలపరమార్థచింతచేఁ దనమేలు గోరువారు పెట్టినమొఱలు వినక యపాయస్థలమునకుఁ బోఁ దలఁచినహేమచంద్రునిఁ జూచి చంద్రుని జూచినయరవిందమట్లులరవిందాదేవిమొగము శోభావిహీన మయ్యె. మణివర్మ తత్సమయమున రాజుకడకుఁ బోయి విషణ్ణహృద

యుఁడై తనవైకల్యము మొగమునందుఁ గానంబడ "దేవా! మీరు గుహలో నుపదేశ మగుచుండ మేమందఱ మీవలనుండి మీసేవ మరయు చుండెదము. ఇందుకైన మీరుసమ్మతింపవలయును." అని వేఁడుకొన రాజు "మణివర్మా! పరిశాంతమగుబ్రాహ్మణసమక్షమున నీవపాయమును శంకింప వలదు. నాకే భయమును లేదు. మీరుశ్రమ పడి నానిమిత్తముండనక్కఱలే" దని బ్రత్యుత్తరముజెప్పెను. ఆబేల మాటలు విని మణివర్మయుఁ దక్కినయాప్తులుఁ విన్నబోయి యూర కుండిరి. అంతట హేమచంద్రుఁడొక్కఁడు గుహకుఁ బోయి తనరాక కెదురుచూచు చుండినహరిశర్మంగాంచి యతివినయముగ నమస్క రించి "అఖండసచ్చిదానందప్రాప్తిర" స్తని యతనిచే దీవనఁ బడసి కూర్చుండెను. హేమచంద్రుఁడు వెలలేనిజలతారు పట్టుపంచె గట్టి యమూల్యమగుసేలువ నొండు గప్పుకొని యుండెను. హరిశర్మ ముందుగ రాజుంబిలిచి "రాజేంద్రా! నీయమూల్యవస్త్రములవిడిచి యీనారచీరలఁ గట్టుకొనుము. పిదప యీహోమగుండమునందలి బూడిద మొగమున, నుదరమునఁ జేతులఁ బూసికొను"మని యాన తిచ్చెను. ఆతనినోట మాట వెడలుటయె తడవుగ మహారాజుతనవెల లేని వలువల విడిచి నిజముగ వెలలేనినారగుడ్డలఁ గట్టుకొని బూడిద మేనం బూసికొని కూర్చుండెను. అప్పుడుహరిశర్మవానిమొగమువంక తేఱిచూచి సంతుష్టహృదయుఁడై "రాజా! ఇప్పుడునీవేసము యోగా భ్యాసమునకనుకూలముగ నున్నది. రాజయోగి యనుశబ్దమునీయందు సార్థకమయ్యె' నని యించుక హెచ్చరించియొకతాటియాకుమీఁద నదివఱకె తాను వ్రాసియుంచినయొకశ్లోకమును రాజునకుఁ జూపి చదువు మని వానిచేతి కిచ్చెను. అప్పుడు మహేంద్రుఁ డీక్రిందిశ్లోక మును జదివెను.

శ్లో॥ సివాసః కైలాసః పరమసుహృదాఢ్యో ధనపతిః।
నిషంగో రత్నానాంనిధి రమరభూభృ ద్ధను రపి।

జనానాం వైరాగ్యం పరిథయితు మజసిం పురహారో
ప్యభూద్భిక్షుర్య స్తః పరమపురుషః పాతు భువనం॥

శ్లోకము జదువుట ముగిసినతోడనే హారిశర్మ "రాజా! దీని యర్థము జెప్పెద విను"మని యిట్లు చెప్పెను. "మహేశ్వరునకు వెండి కొండనివాస్థానము. కుబేరుఁడు ప్రాణమిత్రుఁడు అమ్మలపొదిరత్నా కరము. విల్లు మేరుపర్వతము. ఇల్లు మహైశ్వర్యవంతుఁ డయ్యు జనులకు వైరాగ్యము నేర్పుటకొఱకే యెల్లప్పుడుభిక్షుకుఁడై యెవఁడు కాలము బుచ్చుచున్నాఁడో యాపరమపురుషుఁ డగుపురహారుఁడు లోకమును రక్షించుఁ గాక! రాజా! నీవును శంకరునివంటివాఁడవే. అతఁడు మహేశ్వరుఁడు. నీవుమహీశ్వరుఁడవు. మహైశ్వర్యములు వానికి నీకు సమముగఁగలవు. అతఁడు కుమారసమేతుఁడునీవుకుమార సమేతుఁడవు.అతఁడు వెండికొండపై నుండు నీవువెండికొండలవంటి తెల్లనిమేడల నుందువు. అతనిది ధవళమూర్తినీది ధవళకీర్తి. అతఁడు మహాదుర్గాభిరాముఁడు. నీవునుమహాదుర్గాభిరాముఁడవు. ఎన్నిసంపద లున్నను శంభునిచందమున నీవును సంపదల విడిచి ప్రజలకు వైరా గ్యము నేర్పుటకు విరాగివై యుండుట యుచితము. "యథా దేవ స్తథా భక్తః", దేవుఁ డెట్లుండునో భక్తుఁడట్లేయుండ వలయు గదా! నీవుమహేశ్వరభక్తుఁడవగుటంజేసి మహేశ్వరమార్గము నను సరించుట యుచితము. కావున నపార మగుసంసారముమీఁదకాంక్ష విడిచి భవరోగ చికిత్సకుఁడగునభవుని నాశ్రయింపుము. నేనుకొన్ని నాళ్ళకిందట మహేశ్వరపంచక మని పేరువెట్టియైదుశ్లోకములురచిం చితి. అవి వినినమహాపండితు లందఱు వానిపాకము ద్రాక్షాపాక మనియు శైలి మనోహర మనియు భావము సుబోధకమనియునన్నుఁ గొనియాడి వ్రాసికొని పఠించిరి. మహదేవుఁడు నేను రచించినశ్లోక ములకు సంతసించియే కాబోలు నేఁడు వానిని నూఱునూఱులు చది

వినతోడనే నాకు సాక్షాత్కరించె. ఆశ్లోకంబులు నీకుం జెప్పెద.నీవు వానిని జక్కఁగ వల్లించి యనుదినంబుఁ బంపు చుండుము. దానసీకు గడు లగ్గు. ఆశ్లోకము లివి.

శ్లో॥ గజేంద్ర కృత్తిః కమనీయశాటీ।
కపాలమాలా ఘనహారవల్లీ।
శ్మశానభూమి ర్వసతిశ్చ యస్య।
తం దేవదేవం సతతం భజేహం॥

శ్లో॥ మురాంతకప్రాణసఖం పురాంతకం।
స్మరాంతకం పావనమంతకాంతకం।
గజాంతకం దుష్టదితిప్రజాంతకం।
అఘాంతకం దక్షమఖాంతకం భజే॥

శ్లో॥ చతుర్వేదఘోటం శరచ్చంద్రజూటం।
త్రిలోకైకపాలం దిశాచక్రచేలం।
జ్వలజ్జ్వాలనేత్రం జగద్వ్యాప్తగాత్రం।
సురారాతి భంగం శుభాంగం భజేహం॥

శ్లో॥ త్రివేదసారం త్రిజగత్ప్రవర్తకం।
త్రిమార్గగా మండిత మూర్ధమండలం।
త్రిశూలపాణిం త్రిదివేంద్రవందితం।
త్రిలోచనం తం త్రిగుణాత్మకం భజే॥

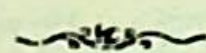
శ్లో॥ రజతభూధరకూటనివాసినం।
కనకభూమిధరేంద్రధనుర్ధరం।
నిరుమాష్టవిభూతివిరాజితం।
నిరతమాదిమభిక్షుముపాస్మహే॥

హరిశర్మ మొదట జదువు మని యిచ్చినశ్లోకమును వెనుక జదివినమైదుశ్లోకములును విని చదువుకొని యర్థమరసి మహానంద

భరితుఁడయి హేమచంద్రుఁడు గురువునుద్దేశించి "స్వామీ! మీకవనంబులు మనస్తాపశమనంబులు, మీమాటలు తేనియ తేటలు. అనంటిపండొలిచి చేతికిచ్చినచందంబున శ్లోకములఁజదివినతోడనే భావములు తేటపడు చున్నవి. మాటలమార్దవంబు, నల్లికజిగిబిగి, యర్థగాంభీర్యము నింతింత యని చెప్పనలవికాదు. ఈవఱకెందఱికవనంబులో విని యుంటిని గాని యవియీరీతిం జెఱకుఁగఱ్ఱల ట్లుండక చొప్పదంట్ల యట్లు చప్పగ నున్నవి. ఇట్టిశ్లోకములం జదివి యాహ్వానంబుఁ జేసిన పరమేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షముగాక యే మగును? ఇట్టి మధురగంభీరభాషణములతో నీవఱకుశంకరు నెవరు ప్రార్థించిరి!" అని కొనియాడి శ్లోకము లొకతాటియాకుపై వ్రాసి పలుమాఱు చదువుకొని మురియుచు నుండెను.

అటులుండ హరిశర్మ హేమచంద్రునిం బిలిచి "నీకునేను మంత్రోపదేశము చేయవలసిన సమయము వచ్చినది. కావున నీ విప్పుడు నీసామ్రాజ్యముమీఁద, పురముమీఁద, సంతిపురముమీఁద, నాలుబిడ్డలమీఁద, నా ప్తమిత్రులమీఁద ననురాగముఁ ద్రోసి చిత్తంబు పరమేశ్వరాయత్తముఁ జేసి నిస్పృహుఁడవై, నిశ్చలుఁడవై, నిర్మలుఁడవై, సావధానుఁడవై యుండుము. సాయుజ్యమోక్షము సామ్రాజ్యము కాఁగ, కైలాసపురము గాపురము కాఁగ, ప్రమథగణంబులా ప్తమిత్రులు కాఁగ ముముక్షులలోఁ జక్రవర్తివై యుండెదవు. పరమపావనము, ముక్తిప్రదాయకము నగుమహామంత్రము నే నీకుపదేశించెదను. అది పరమగోప్యముగ నుంచవలయును. నాయాన లేక యెన్నఁడు నెవ్వరికి నీ వది యుపదేశింపరాదు. అక్షరలక్ష యగునట్లు దానిని పునశ్చరణముఁ జేయవలయును. అట్లు పునశ్చరణముఁ జేయుచున్నప్పుడు భక్తవత్సలుఁడగుపరమేశ్వరుఁడు నీభక్తిం బరీక్షించుటకు పెక్కువేసములతో నటుకు వచ్చును. ఒకప్పుడు మనుష్యుఁడు నడిచిన

ట్లలుకు డగును. వేఱొకయప్పుడు ఖడ్గపాణి వై యెవ్వరో చుట్టు ప్రక్కల నున్నట్లు కానఁబడును. ఒండొకయప్పుడు మృతినొందిన నీ చుట్టములు నీముంగల నడచినట్లు తోఁచు. ఒకప్పుడు భయమున మేను ముచ్చెమటలు పోయును. ఎంత పిఱికిదనము తోఁచిన నెంత యధైర్యము కలిగిన నీమనస్సుఁ చలింపఁ గూడదు జంక కూడదు వెనుకకుం దిరిగి చూడఁగూడదు కూర్చున్న తావునుండి లేవఁగూడదు ఎవ్వరిని బిలువఁగూడదు. ఇంగే నిబంధన మతిక్రమించినను మంత్రసిద్ధి గాకపోవుటయెకాక వెనుక జేసినపునశ్చరణఫల మంతయు జెడును. పునశ్చరణ మిరువదియొక్క రాత్రు లీగుహలో నెజరగవలయు. ఆదినములములయందుఁ బగలు భుజింపరాదు. ఇట్లు చేయుదువేనినీకు గైవల్యము కరతలామలకము. ఇందుశేఖరుఁడు నీయింటి బంటు. ప్రమథగణంబులు నీకుఁ బాలేరుతనము జేయువారు. ఇఁక దగ్గఱకు రమ్మ. ఇదిగో మంత్రము చెప్పుచున్నాను. నే నన్నమాట మరల నీ వనుము. అని యొకమహామంత్రము జెప్పి మూఁడుమాఱులు రాజుచే దాని ననిపించెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

మనుష్యునకు మనోవైకల్యమును దెచ్చుటలో మతావేశము వంటిది వేఱొకటిలేదు. బాలుఁకు డయిన విశ్వసింపఁ జాలనియసంభవములను మతావేశపరవశుఁ డగునపుడు మహావిద్వాంసుఁడు సైతము నమ్మును. మున్ను దాను గౌరవించు పెద్దలయెడల గౌరవముచెడును. హేతువిచారణము చేసి యన్యమతములలోనుండు మంచి గ్రహింప వలయు నన్నయాసక్తి నశించును. మానవుఁడు మతమునిమిత్తము

స్వసౌఖ్యమును విడుచును. ఈప్పైనుదాహరించిన వాక్యములకు హేమ చంద్రుఁడే తార్కాణము. చిన్ననాఁటగోలె తనమేలు గోరిపనిచేయు మణివర్మప్రముఖు లగుమంత్రులమాటలు దల కెక్కవయ్యె. అగ్ని సాక్షిగఁ దన్ను బరిణయమై సుఖదుఃఖములఁ దనతో సమానముగ ననుభవింపవచ్చిన యరవిందమొఱలు నిరర్థకము లయ్యె. అవి యటుండ హంసతూలికాతల్పములపై శయనించునాసుకుమారుఁడు రాత్రి చేయవలసినన్నిసార్లు మంత్రపునశ్చరణము చేసి యది ముగిసినపిదప నిద్రకు లోనై యుత్తరీయము కటికినేలం బఱచుకొని భుజాదండము తలగడగఁ జేసికొని పండుకొనియె. వేళకు భోజన మమరకపోయెనా యొక్కనిముసమైనఁ దాళఁజాలక దడదడలాడునాసుకుమారుఁడు దిన మెల్ల నిరాహారుఁడై యుండె. ఇటు లుండుటకెల్ల మతాభిమానమె కారణము కదా!

హేమచంద్రుఁ డీరీతిని గుహయందుఁగొంతసేపుజాగరముచేసి యథావిధిగ మంత్రపునశ్చరణము సేయుచుండ నట గృహమందునరవిందాదేవియుఁ బతినామస్మరణము సేయుచు నొక్కనిముస మయిన నిదురవోవక తెఱచినకన్ను తెఱచినట్లెయుంచి యేగడియ కేమివార్త తెలియునో యని యడలుచు స్వల్పధ్వనికైన నులికిపడుచుఁ దనలో దానిట్లని విచారించె. 'దైవమా! ఏమిపాటులు నీవు మా కేర్పఱచి యుంటివో యెఱుఁగకున్నను కారణ ముండియొ లేకయొ భయము మాత్రము పడుచున్నాము. నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. నీనిర్ణయముచేతనేకదా మెత్తనిపాన్పుల శయనించుమహారాజు నేలఁ బండుకొనుటయు నాఁకలి కోర్వలేనిసుకుమారు లుపవసించుటయు మొదలగునద్భుతములు పొడము చున్నవి. ఆమే నెంతకందినదో కదా! జాగరముచేత నేత్రము లెంత యెఱ్ఱబడినవో కదా! ఆప్రాణమాఁకలిచే నెంత తహతహపడు చున్నదో కదా! ఓకాత్యాయనీ! కాళీ! మహారా

జీగండము గడచి బయలుపడు నేని నీకొక మహాలయమును గట్టింతు. పుట్టెడుకుంకుమ పూజ చేయింతు. సద్బ్రాహ్మణులకు వేయిగోవులను దాన మిప్పింతు. అని యనేక విధంబుల విచారించుచు నిష్ట దేవతను బ్రార్థించుచు నెప్పుడు తెల్లనాఱు నెప్పుడు తనప్రాణవిభుఁడు కంటఁ బడు నని ప్రభాతమును నిరీక్షించుచుండ నంతలో నాలవజాముకోఁడి కూఁత వినం బడియె. మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును నిద్రలేచి రాజగృహంబునకుఁబోయి రాజునిమిత్త మెదురుచూచుచుద్వారముల యొద్ద నిలిచియుండిరి. హేమచంద్రుఁడు పెందలకడ మేలుకాంచి హరిశర్మయొద్ద సెలవుగైకొని గుహవిడిచి నిజగృహంబునకుఁ బయన మయి వచ్చె. వచ్చుచుండ మహారాజును మార్గమధ్యమున బౌరు లనేకులు చూచి మహానందభరితులై "యదిగో మహారాజు నిరపా యముగ గృహమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. హరిశర్మయేదో మహాప కారమును జేయునని భయంపడి మన మందఱము వానిని నిష్కార ణముగ నిందించి పాపము మూటఁగట్టుకొంటిమి. చెక్కు చెదరక మన ప్రభువు మనకు దక్కినాఁడు. ,మహాతపశ్శాలు రగుబ్రాహ్మణోత్త ములు నిర్నిమిత్తముగ నిటువంటి రాజునకు నపకారము నేలచేయుదు రని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి. మేలుజలతారువలువలు,బంగరు నగలు, రత్నహారములు దాల్పక వట్టినారచీరలు గట్టుకొనియామహా భోగి జోగిచందమున నిల్లు సేర మణివర్మయు మాధవసేఁడుమొద లగునాప్తులందఱును దొల్లి తల్లిపంపున నిల్లువిడిచి వల్కలములుగట్టు కొని కాఱడవులఁ గాపురము సేయఁ బూనినశ్రీరామచంద్రుని,విరటుని కొల్వుకూటమునకుఁ గంకభట్టువేషమునఁ బోయినధర్మరాజును బ్రత్య క్షముగఁ జూచినట్లు భావించి ఖిన్నమనస్కులైరి. హేమచంద్రుఁడు ద్వారముకడఁ దననిమిత్తము కనిపెట్టుకొనియున్న మంత్రులనుబలుక రించి యంతఃపురికింజనియె.

అతఁడు లోనికిం జనినపిదప మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగ "మిత్రమా! మహారాజుగారు కుశలముగ నిల్లు సేగుటం జేసి మనకు భయము విడిచిపెట్టవచ్చునని తోఁచుచున్నయది" యని పలుక మణివర్మ మనోవిచారమును సూచించు మందస్వరముతో "ని ల్లలుకఁగానేపండుగ కాదుగదా. ఈకుశలముకుశలమా? ఇరువదియొక్క దినములు నిరపాయముగఁ గడపవలయు. బ్రాహ్మణుఁ డీయూరు విడిచిపోవలయు నప్పుడు రాజుగారు సురక్షితు లని మనము నమ్మ వలయు. అంతవఱకు నాకుధైర్యము లే" దని చెప్పి మాధవసేనుని తోఁ గలసి కార్యాంతరములమీఁదఁ బోయెను.

అరవిందాదేవియుఁ గుమారులు హేమచంద్రుని గనుంగొని యింతింత యన లానిమహానందమునొందిరి. దారాపుత్రుల మొగములు దీనములై యుండుటఁ గనుంగొని హేమచంద్రుఁడు వారిని దగ్గఱకుఁ బిలిచి లాలించి తన కపాయము లేదనియు విచారింపవల దనియు నెన్ని యోభంగులం జెప్పి నిరువదియొక్క దినంబులునిరువదియొక్క గడి యలట్లు వెళ్ళఁబుచ్చి వత్తునని దృఢంబుగఁ బలికి మరల నెప్పటియట్లు రాత్రి గుహకుఁ బోయి మంత్రము పునశ్చరణము జేసి మఱునాఁ డుదయమున నింటికి వచ్చెను. అట్లిరువదిదినములు గడచె. ఇరువది యొకటవనాఁ డుదయమున నరవిందాదేవి మగని వ్రతసమాప్తిదాదా పుగనైనదని యెంతయు సంతసించి యామొక్క రాత్రియుఁగూడ నెట్టెటో కడచినతోడనే తన మ్రొక్కులు దీర్పవలయునని నిశ్చయించి మంచిగోవులు వేయి తెప్పించి సిద్ధముగ నుంచు మనియుఁ గుంకుమ మేలైనది దెప్పింపుమనియు మంత్రికి నర్మదచే వర్తమాన మంపి తద్విషయప్రయత్నమున నుండెను.

ఇరువదినాలుగవప్రకరణము.

ఇరువదియొకటవనాఁడు హేమచంద్రుఁ డెప్పటియట్లుసాయం కాలము నియతుఁడై యేకాంతంబ గుహాకుంజనిమె. ఇరువదిదినముల నుండి సరిగా భోజనము చేయక పోవుటచేతను మాపులు తిన్నగ నిదుర నోకపోవుటచేతను వానిశరీరము కృశించి మొగము వెలవెలఁ బాఱి చూపఱకు విచారము గలిగించుచుండెను. గుహాకుఁ జనినపిదప హరిశర్మ వాని నెప్పటియట్లు సమ్మానించి యిట్లనిమె. "రాజా! ఈ యిరువదిదినంబులు దైవభక్తిచే నీవు గడు శ్రమనొందితివి. ఈ రేయి యు నీవు జాగరూకతతోఁ గడపుదు వేని నీకష్టము గట్టెక్కు; కాని యన్ని దినములలో నిదియే గడ్డుదినము. నీ కుపదేశింపఁబడినమంత్ర ప్రభావముచేత మహేశ్వరుఁ డనేకరూపములఁదాల్చి నీమనోనిశ్చలత శోధించును. అప్పుడు నీవు జంకుదు వేని మిగులనపాయము వాటిల్ల గలదు. ఈమాటలు నీ కిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నీయందుఁ గలప్రే మాతిశయమున మరలఁ జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని." అని హరిశర్మ పలుకు టయు హేమచంద్రుఁడు "స్వామీ! అపాయము వాటిల్లినను నాకుఁ విచారములేదు. ఈశ్వరసేవాసక్తుడనై యుండి మేను విడతు నేని నాకంతకన్న భాగ్యము గలదే. శోధించుట కైననుసరే బాధించుట కైనను సరే యీశ్వరుఁడు నాకుఁ బత్యక్షమైనచో నా కదియే చాలు" నని నిశ్చింతతోఁ బలికి గురువుననుమతిఁ బడసి బద్ధపద్మాస నస్థుఁడై వ్యాఘ్రాసనాసీనుఁడై జపమాలఁ జేతఁ బుచ్చుకొని పున శ్చరణ మారంభించెను. అతఁడు పునశ్చరణ మారంభించినతోడనె హరిశర్మ యచ్చోటు విడిచి యొండుకడకుఁ బోయెను. భైరవకాలకం ఠులు రాజున కాపూఁటఁ గానఁబడనే లేదు. ప్రపంచ మంతయుఁ గాఱుచీఁకటులు గ్రమ్ముకొని యుండుటచే భగవంతుఁ డిచ్చినకన్నులు

నిరర్థకము లయ్యెను. చుట్టుపక్కల కొండలలోనుండి నక్కలుతోఁ డేళ్ళు మొదలగు జంతువులకూఁతలె కాని మనుష్యులధ్వని యెక్కడ నాఁడు వినఁబడదయ్యె. ఎందుచేతనో హరిశర్మహోమగుండ మందలి యగ్నిని గూడ నాఁటితేయి యార్పివేసెను. నాఁటితేయి తెల్లవాఱు వఱకు పునశ్చరణముచేయవలెనని సంకల్పించుకొని హేమచంద్రుఁడు పరమనిష్ఠుఁడై కూర్చుండెను.

రెండుజాములరాత్రియైనపిదప నొకమనుష్యుఁడు తనయడుగుల చప్పు డెవరికైన వినఁబడు నేమో యనుభయమున నలుకుడు గాకుండ నడచుచు మెల్లమెల్లగ గుహను జేరెను. దారి చూచుటకు రెండుకన్నులనుదప్ప తక్కసశరీర మంతయు నతఁడు కంబళముతోఁగప్పుకొనెను. గుహచేరినతోడనె వానిచంక నున్నవస్తు వేదో రాతిగోడకు దగిలి టక్కుమని చప్పు డయ్యెను. ఆధ్వని హేమచంద్రునిచెవులం బడియెఁ గాని తపోవిఘ్న మగు ననుభయముచేతను వెనుకకుఁ దిరిగి చూడఁగూడ దని గురు వానతిచ్చుటచేతను దనవ్యాపారము నతఁడు విడువక నిశ్చలుఁడై యుండెను. అంతలో మనుజుఁ డిట్టటు నడచిన యలుకుడు వానికి శ్రవణగోచర మయ్యెను. అప్పు డించుకభయమున వానిమే నంతయు నొక్కసారి వడఁక వెంటనే ధైర్యము దెచ్చికొని భగవానుఁ డగుశంకరుఁడు తన్ను శోధింప వచ్చియుండఁబోలు నని మదినిబెదురు లేక మఱింతగాటముగఁ బునశ్చరణము సేయనారంభించెను. అంతలో నెవఁడో యొకఁడు సన్ననిదీపము బట్టుకొనిగుహకు దూరమున నొక్క నిముసము నిలిచి వెంటనే యవ్వలకుం జనెను. క్రొత్తగా గుహం జొచ్చినవానిని హేమచంద్రుఁడు చూచుటకువీలు లేకపోయెను గాని యాదివ్వెవెలుఁగున నాక్రొత్తవాఁడు హేమచంద్రునకు వెనుకప్రక్కనుండి వానియునికి నంతయు సరిగఁగనిపెట్టుటకు వీలుగలిగె. అప్పు డానూతనపురుషుఁడు చంకక్రిందనున్న ఖడ్గమునుదీసి

తపోనిష్ఠుఁ డగుహేమచంద్రునిశిరస్సు నొక్కవ్రేటునం దెగనేసె. పునశ్చరణసంఖ్య లెక్కించుటకు ముడిచినవ్రేళ్ళు ముడిచినట్లెయుండ పద్మాసనము వేసిన కాళ్ళు వేసినట్లె యుండ శిరస్సు బంతివడువున నెగిరి రెండుగజములదూరమునఁ బడియె. చిమ్మిలిగొట్టలమునుండివసంతము వచ్చుతెఱఁగునఁ గంఠనాళములనుండి క్రొన్నెత్తురు ప్రవాహములుగఁ బైకి వచ్చి యాస్థల మంతయుఁ దడిపె. ఆక్రొత్తమనుష్యుఁ డీదారుణ కృత్యమును నిర్వర్తించి తత్క్షణమె యచ్చోటువాసి యెందేనిజనియె. హరిశర్మగాని భైరవకాలకుంతులుగాని యచ్చటఁ గనంబడరైరి.

ఇరువదియైదవపరిచ్ఛేదము.

"హృదయేశ్వరా! హృదయేశ్వరా! మీవాలక మింతపాడువారిన దేమి? ఎందుపోయెద రెందుపోయెదరు. నిలుఁడు నిలుఁడు" అని యరవిందాదేవి పలవరించుచు నిద్రలో నించుక యేడ్చెను. అది విని నర్మద నిద్రాసక్తయగుదేవిని మేలుకొలుపఁదనపండుకొన్న తావు విడిచి పోవుచుండునంతలో నరవింద బాష్పాకులితముల గన్నులతోఁ గళవళముపడు మనసుతో మేల్కాంచి "నర్మదా! నర్మదా! సత్వరము వచ్చి నన్ను కౌఁగిలించుకొనవే. అబ్బబ్బా యెంతపాడుకల గంటినే! అ దేమో నాయొడలు వడఁకు చున్నదే" యని డగ్గుత్తికతోఁ బలికెను.

అమ్మాటలు ముగియునప్పటికినర్మదయునద్దేవిసమీపమునకుఁ బోయి "అమ్మా! భయము లేదు. ఇదిగో నే వచ్చినదాన" నని యామె మీఁదఁ జేయివైచి యించుక తట్టి యప్పటికిని మేనువడంకు దీరమి సందిటం బట్టి కౌఁగిలించికొని కాలోచితము లగుకొన్నిపలు

కులు బలికి యామె నూరడించి కొంతతడ వైనపిదప "నమ్మా! మీ కింతభయము గలిగించిన యాస్వప్న మెట్టిదో నాకెఱిగింపఁగలరే" యని యడిగెను. "నర్మదా! ఒక్కనిముసము తాళి చెప్పఁగలను. ఇంకను నామనసు మనసులో లేదు. గుండె చెదరియున్న"దనికొండొకసేపూరకుండి యించుకభీతిఁ దొలఁగి లేచి కూర్చుండి యమ్మగువ నర్మదతో నిట్లనియె. "నర్మదా! పుట్టి బుద్ధియెఱిఁగి యింతటిపాడుకల నేనెన్నఁడు గనలేదే. అది వెండియుం దలఁపునబాఱిన నాశరీము కంపించు నని తోఁచు. అందుచే నది సంగ్రహముగా నీకుఁ దెలిపెద కన్నుమూసి కునికినచో నేదుస్వప్నము వచ్చునో యనుభయమున నిదురవోవక యె నలుగెలంకులు జూచుచు మేలుకొంటి. మహారాజుగారు గుహకుఁ బోవుట ప్రారంభించినదిమొదలు నేఁటిదనుక నిద్రాహారములు సరిగ లేమి బడలికచే నెటనుండియో మాయనిద్ర వచ్చి మైకము గ్రమ్మినట్లు కన్నులు మూసివైచె. తిన్నగాఁగన్నులుమూసితినో లేదో వెంటనే చిన్నకునుకుపట్టె. సరిగాఁ బట్టినదో లేదో వెంటనే యీపాడుకలగాంచితిని. మహారాజుగారుశరీరమునిండనూనె పూసికొని నల్లనివస్త్రములు గట్టుకొని కోట విడిచి యెక్కడికో పోవుచున్నట్లు కలగంటిని. అబ్బా! మరల నామేను వడంకుచున్న దే"యని నర్మదమెడఁ గౌఁగిలించుకొని మరల నిట్లని చెప్పఁదొడంగె.

"అప్పుడిది యేమివాలక మని పలికి నేనాయనపయనమును వారింపఁ దలఁచితిని. నామాటల కాయన ప్రత్యుత్తరమునే యొసంగక జాలి నించుచూపుల నావంకఁ జూచుచు యథేచ్ఛం జనియెనఁట." అని తనకథ తుదముట్టఁ జెప్పకయు ఁపే రెండవకొడుకు కగు హర్షవర్ధనుఁడు 'నాన్నగారు! గుహకుఁబోవ[illegible]ను కలవరించె.ఆబాలకునికలవరింతవిని యాకాంత మఱింత యెంతొభరముచేఁ గుంది నర్మదనుద్దేశించి వెండియు నిత్తెఱంగున భాషించె. చూచితే నర్మదాబాల

కుఁడునయిత మెట్లుకలవరించు చున్నాఁడో. ఈకలవరింతకు నీస్వప్న ములకు నేదో ననర్థకఫలమున్నదని నేను భయపడుచున్నదానను, చెడ్డకలలు మూఁడుఁదలచినకీడులచాయ లని స్వప్నవేదులు వచింతురు. ఆకల గన్నదిమొదలు నాకడుపు చేయివెట్టి కలఁచినట్లున్నది. మనసు నిప్పులం బొరలినచందమున నున్నది. ఉపద్రవం బనుమహాసముద్రము కన్నులకుఁ గట్టినట్లగుపడుచున్నది. ఈకల యన్నికలలవంటిది కాదు. ఎన్నిసారులు స్వప్నమును గాంచ లేదు. ఎన్నఁడైన చిత్తమింత యుత్తలపాటు నొందెనే' యని కుమారు లిరువురిమీఁదఁ జేయివైచి రెండుకన్నులనుండి రెండుబాష్పబిందువులు రాల గద్గదకంఠముతో నాచిన్నియన్నలయదృష్టము లెట్లున్నవో యని యవ్వలఁ బలుకలేక యూరకుండెను.

ఆస్వప్నవృత్తాంతము విని యామెతత్తరపాటు జూచి నర్మద సహజముగ గంభీరస్వభావ యయ్యు హృదయదౌర్బల్యము గలిగి యాదేవి యుత్తలపాటును శాంతిపరచుటకు లేనిధైర్యముందెచ్చికొని యల్లన నిట్లనియె. “అమ్మా! కలలు నిక్కంబు లగునా? ఒకప్పుడు స్వప్నములో నెంతటియసందర్భముల నయినఁ జూచుచుందుముకదా! ఒకనరుఁడు తాను మృతినొందినట్లు తనశవమును నరులు మోసికొని పోవు చుండ వారితోఁ దాను మాటాడినట్లు కలగాంచు. అదియసం భవము కాదా? కలలో వచ్చినయాపద లాపదలా? సంపదలు సంప దలా? పగలెల్ల మన స్సేపదార్థముమీఁదఁ దలిగియుండు నాపదార్థము గూర్చియే స్వప్నములు వచ్చు చుండు. మహారాజుగారిం గూర్చి మీరు కడుభయపడు చుండిరి గావున మీభయమున కనురూపము లగుస్వప్నములే వచ్చుచున్నవి. కలలోనైన హేమచంద్రమహా రాజుగారి కాపద రాదు.”

అనవుడు నామాట తనమనంబునకుఁ బరమానంద దాయక

మగుటచే నయ్యరవిందనర్మదా! యింతమాట బుట్టినీనోటివాక్యమున రాజుగారు చెక్కుచెదరక నాకన్నులకుఁ గానఁబడుదురేని నీనోటినిండ గలకండంబులు బెట్టెదను. నీమేను బంగారముతో నింపెదను. అంత భాగ్యము నా కబ్బునా? నర్మదా! ఏ మయినను సరే నాబొంది యిచ్చట నున్నది గాని యాత్మ యిట లేదు. ఇపుడెంతరాత్రి యై నదో చూచి నాకును రాజ్యలక్ష్మికిని బితృప్రాయుఁ డగు మణివర్మ కడకు నీవుపోయి నాకన్నకలయును నాయున్నయునికియు నన్నుబొంద విన వెరపుతెఱంగు నాతనికిఁ దెలిపి కతిపయపరివారములఁ దోడ్కొని గుహాకడకుఁ బోయి మహారాజుగారిస్థితి నరసి కుశలవార్త నాకుబంపు మని చెప్పవలయు. ఎన్నివిధముల నివారించుకొన్నను మనసుకీడునే శంకించు చున్నది గాని శుభమును శంకించుట లేదు. తేనసాయమే రాజకుటుంబమునకు వజ్రకవచ మనుము. రాత్రి యని బద్ధకింపవల దనుము. ఈరాత్రిగడపితి మేని యాపద గడపితి మనుము. ఈక్షణము చను మనుము. త్వరపెట్టుము.

నర్మదయు నట్లకా యని యాక్షణము లేచి యొకదివ్వె చేతఁబూని ధంటతనము గలయిరువురుబంట్లను దనకు సాయము జేసికొని మందిరము వెడలి ప్రతికవాటమునొద్ద నున్నయారెకులు నడితేయిం దనపోకకుఁ గారణంబు ననేకప్రశ్నంబులు వేసి యడుగ వారి కందఱకుఁ దగుప్రత్యుత్తరంబుల నిచ్చుచుఁ గోట దాఁటి రాజవీధింగొంత దవ్వుపోయి మంత్రియగు మణివర్మ గృహంబునకుఁ జని ద్వారముకడ నిలిచి తానెఱింగిన సేవకు నొకనిని నెలుఁగెత్తి పిలిచెను. పిలుచుటయు సేవకుఁడు బండనిద్దురలోనుండి మేల్కని తలుపుఁ దీయకపోవుటచే మేడమీఁద నున్న మణివర్మయే యామెపిలుపునకుఁ బలికి సేవకుని లేపి తలుపుఁ దీయించి యంతటి యర్ధరాత్రిమున నంతఃపురపరిచారిక తన యింటికి వచ్చుటకు నుత్కృష్ట మయినకారణ ముండ వలయు నని

యది తెలిసికొనుటకు, వేగిరపడి మేడమెట్లుదిగి వచ్చి "నర్మదా! రాజు గారికిఁ గుశలమా! అంతఃపురమున నద్భుతము లెవ్వియు లేవు గదా? ఇట్టిసమయమున నీవు నాకడకు రాఁగత మేమి?" యని గుక్కతిరుగ కుండ నొకమాట వెంట నొకమాట వచ్చునట్లడిగెను. నర్మద యా నుడువులు విని "దేవా! అంతఃపురమున నద్భుతములు లేవు. దేవిగారు దుస్స్వప్న మొకటిగాంచి మహారాజుగారి సేమమును గూర్చి సందియము నందుచున్నారు. కలలు నిక్కవంబులు గావని నే నెంత ధైర్యము చెప్పిన నామె నిలుచుట లేదు. ఆయుధహస్తు లగుకొందఱు పరిజనుల వెంటఁబెట్టుకొని సింహగిరికడకు మిమ్ము బొమ్మని వేఁడుకొనుటకు నన్నుఁ బంపిరి. ఆమె, యిప్పుడు మతిలేక యున్నది. ఆమె ప్రార్థనమున కనుగుణంబుగ మీరు వర్తింతురేని నే సత్వరంబ యామె సమక్షమునకుఁ జనియెద. ఈసమయమున నేను దాపున లే కున్న నామెచింత యినుమడించు. మీఁద దేవరచిత్త" మని చేతులు జోడించి వానియెదుట నిలిచెను.

మణివర్మ తచ్చరిత్రము విని తలయెత్తి యాకసమువంక చూచుచు, నొక్కనిమున మాలోచించి "నర్మదా! దేవివారి యానతి చొప్పున నిప్పుడే కొంతపరివారము దీసికొని యానెలవునకుఁ బోయి రాజుగారి కుశలవార్త తనకుఁ దెలియపఱచెదనని చెప్పుము. నామనస్సును సందేహావశ మగుటచేత నేను నిదురవోవక నీవు వచ్చునప్పటికి మేల్కని యిట్టటు దిరుగుచుంటిని. ఈవిషయమున దేవిగా రెంతభయపడు చున్నారో నేను నంత భయపడుచున్నవాఁడను. ఇదిగో నే నిప్పుడే దండపాణిమాధవసేన ప్రముఖులను దోడ్కొని యచటికిఁ బోయెద. నీవంతిపురి కరుగు" మని యానతిచ్చి యొక సేవకునిం బిలిచి "ఓరీ! నిగమశర్మను, మాధవసేనుని, దండపాణిని తత్క్షణము నాకడకుం దోడ్కొనిర" మ్మని పంపెను.

అనంతరము నర్మదయు మణివర్మగొద్ద సెలవు గైకొనిమరల నంతిపురి కరిగి మంత్రివచనంబులు రాజపత్నికింజెప్పె. అన్నెలఁతచన్న కొన్ని గడియలలో మంత్రియానమాళిఁదాల్చిమాధవసేనప్రముఖులు వచ్చి తమ్ము రావించినకారణ మడిగి తెలిసికొనిమహారాజుగారికిమఱి యొకభయ మేదియు లేక పోయినను దేవిగారిహృదయసంతాపము బాపుటకై సింహగిరికిఁ బోవలసినదే యని . నిశ్చయించి మెఱియల వంటిబంట్లు ముప్పదుగురు విచ్చుకత్తులు దాల్చి తమవెంట నంటి వచ్చున ట్లానతిచ్చి మణివర్మతోఁగూడ బయలు దేఱిరి. అందఱి మనస్సులు భయశంకాకులితము లగుటచేత నడచునప్పుడు వారొకరి తోనొకరు తఱచుగమాటలాడికొనలేదు. దండపాణిమాత్రమునడుమ నడుమ పరమేశ్వరా మహారాజు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగునట్లు చేయు మని వేఁడఁజొచ్చె. అందఱుఁ జేరి సింహగిరికిఁ బయన మగునప్పటికి సరిగ జాము రాత్రియైన లేదయ్యెను. మంత్రి గృహమునుండి సింహ గిరిసమీపమునకుఁ బోవునప్పటికి మూఁడుగడియలరా త్రి యుండె. కాఁపువాండ్రు భుజములపై నాగళ్ళు వేసికొని పొలములకుఁ బోవు చుండిరి. పట్టపగలు పరపురుషులమొగంబులు చూడనొల్లనిపేదపడం తులు దిగుడుబావులకు నూతులకుఁజెఱువులకుఁబోయిచీఁకటిచాటునఁ బానీయజలంబులు తెచ్చుకొను చుండిరి. జననిందలకువెఱచినవిటజనం బులు తెల్లవాఱకుండ మేలుకాంచి వదలలేక వదలలేకప్రియజనంబును వదలితేయినిదురలేమికూరుకొనిపోవుకన్నులతోఁ దడబడుపాదములతో దూలియాడుమేనులతో నొరులు తమ్ము గుర్తింప కుండ ముసుంగులు వైచికొని గృహాభిముఖు లగు చుండిరి. దూరప్రయాణములారంభించి రాత్రి యాపీట విడిసినపాంథులు ముందుపల్లె యెండ యెక్కకుండఁ జేర వలయు నని పెందలకడమేలుకాంచియిష్టగోష్ఠులు చెప్పుకొనుచు పయనము వెడలిరి. రాత్రి జరిగినహృదయదారుణ వృత్తాంతమునకు

నెంతయు వినిపించు చున్నవో యన పులుంగులెలుంగు లెత్తికూయం దొడంగె. తేయి వెం దేని యథేచ్ఛంబుగం జరియించి చేయరాని దౌర్జన్యములం జేసి పగలు గృహంబులలో డాగి యెవ్వరికిం గానంబడ కుండం గోరుదుర్జనుల చందంబున బాములు మొదలగుదుష్టజంతువులు పుట్టలలోం దూఱంజొచ్చె. నక్షత్రంబులు మందమంద కాంతులు గలవై క్రమక్రమంబున నంతరింపం జొచ్చె.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము.

మణివర్మ మాధవసేనప్రముఖులతో గుహాసమీపమునకుం బోయి తనయనుచరులంజూచి "మనమందరము కట్టగట్టుకొని యొక్కసారి యక్కడకుం బోవ రాదు. మహారాజుగారు నిష్టలోనుందురు. మన సందడిచే వారికి మనశ్చాంచల్యము కలుగ వచ్చు. కావున మీ రీచెట్టుక్రింద నిలువుండు. నేను బంటునొక్కని వెంటంగొని స్థితి నరసి వచ్చెద"నని వారి నచ్చట నిలిపి కాగడా తెచ్చినమనుష్యుని, బంటు నొక్కని వెంటంగొని యడుగులచప్పుడు గా కుండం నడిచి గుహాద్వారముకడకుం జని బంటుంబిలిచి "యోరీ! లోపల మహారాజుగారున్నారేమో కాగడావెలుంగునం దొంగిచూడు" మని యానతిచ్చెను. బంటు చిత్తమని మెడ లోనికిం బెట్టిచూచి "స్వామీ! నేల యంతయు నెత్తురుతోం దడిసినట్లు కనంబడుచున్న" దని భయమున గద్గద కంఠుండై పలికెను. "ఏమీ! నేల నెత్తురుతోం దడసెనా!" యని మణివర్మ మాధవసేనప్రముఖులం దోడ్కొనిరమ్మని బంటు నంపి ధైర్యహీనతచేత దేహబలము సడల నిలువసత్తువ లేక యొకఱాతి పైం గూర్చుండె.

అంతలోం దక్కినపరివారము వచ్చుటయు మణివర్మ దండపాణిమాధవసేననిగమశర్మలం బిలిచి "నాకుం గాళ్ళాడకున్నవి. నన్ను లోపలికిం గొనిపొం" డని యామువ్వుర సహాయమున గుహం జొచ్చె.

చొచ్చి చూచునప్పటికిఁ గాగడావెలుఁగున నేల యంతయు వసంతము జల్లినట్లలుముకొనిన నెత్తురిలో శిరోహీనమై పడియున్న హేమచంద్ర మహారాజు మొండెము, మొండెమునకు బారెడుదూరమునఁబడియున్న శిరస్సు వారికన్నులకుం గానఁబడియె. కానంబడుటయు మణివర్మ మూర్ఛనుపడియె. నిగమశర్మ నిశ్చేష్టుఁ డయ్యె. మాధవసేనుఁడు మతి లేక వెంగలిచూపులఁ జూచె. దండపాణి దడదడ వడంకె. వారిస్థితి చూచి తక్కినపరిజనంబు కళవళము నొందె. అట్టు లొక్కనిమేషము మూర్ఛనుపడియుండి క్రొన్నెత్తురులు చూచుటచేఁ జెదరి చీఁకటులు గ్రమ్మినకన్నులు దెఱచి "యిఁ కేమున్నది. మనమహారాజునేలపా లయ్యె. హా! మహారాజా" యని మూర్ఛిల్లెను. సేవకు లందఱు హాహాకారములఁ జేయ గుహ ప్రతిధ్వను లెసఁగెను. మణివర్మనూర డించుటకు దండపాణిప్రముఖులు నెత్తురులోనం జదికిలఁబడిరి. మాధవ సేనునకుఁ గన్నులనీరు కాల్వలై పాఱఁ జొచ్చె. నిగమశర్మ మేను ముచ్చెమటలం బోసె. పరిజనము లొక్కరొక్కరుగ లోనికి వచ్చి శవెనిం గాంచి నెత్తినోరు గొట్టుకొనువారు రొమ్ముమోఁదుకొనువారు తల జాళ్ళం గొట్టుకొను వారు నిలువ లేక యుస్సురని చదికిలఁబడు వారు హరిశర్మం దిట్టువారునై యుండిరి. అప్పుడు నిగమశర్మ మిక్కిలి గడుసుదనము లేనిఛాందసుఁ డగుటచే యేఁడుదానివలె వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు నిట్లనె. "అయ్యయ్యో! యీయుపద్రవం బున కంతకుఁ గారణము నేనే. హరిశర్మ మేఁకవన్నెపులి" యని యెఱుంగ! వాని మహిమలు వెయినోళ్ళం బొగడి యిమహారాజుగారి ప్రాణము తీయించితిని. దురాత్మా! హరిశర్మా! ఎంతపని జేసితివిరా? బ్రాహ్మణుఁడ వనుకొంటిని గాని కటికవాఁడ వనుకొన లేదు. ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీ వెంత యవివేకివి. సృష్టిమొదలుకొని నేఁటివఱకు నీవింతటిమహారాజు నెప్పుడు సృజంప లేదు. నీతలగొట్ట. నీచేతిలో ని

పనికావున నిర్నిమిత్తంబుగా నొక్కనిముసమందు నిరుపమానగుణ రత్నాకరుని నేలపాలుజేసితివి. ఖరలనిట్టిరాజును నీజన్మమధ్యమందు నీవు సృజింపఁగలవా? ఇంతకు బూర్వజన్మకృత మగుపాపమిట్లున్నది. ఎవ్వరేమి చేయఁ గలరు." అని వగచుచుండ మాధవసేనుఁడు మహారాజుమొందెమువంక దిరిగి "హా మహారాజా! నీవు లేకపోవుటచే శ్రీనగరంబు నిరాధార మయ్యె. సరస్వతి నిరాలంబ యయ్యె. పండితపరికరము నిరాశ్రయ మయ్యె. భృత్యజనము నిర్గతిక మయ్యె. వసుంధర నిరాభరణయయ్యె. రాజకులము నిశ్శ్వార మయ్యె. దారా పుత్రులు నిర్భాగ్యులు ప్రజలు నిర్భాగ్యులు మంత్రులు నిర్భాగ్యులు నై యుండ వారికి నీవెట్లు"దక్కుదు"వని పరిపరివిధంబుల విలపించుచుండ నంతలో మణివర్మ మూర్ఛనుండిలేచి "మాధవసేనా! హేమచంద్రాస్తమాన మయ్యె. విబుధుల కింక గడుపునిండ నన్న మైనను దొరకు టరిది. ఇంక చిత్రభానుం డుదయించి యగ్నిశిఖలం బోలు తనకరములచేతఁ బ్రజలను మంగలములోఁ బెట్టి వేచినట్టు వేచు. ఈ పని చిత్రభానుఁడు చేయించి యుండు. వాఁడు చచ్చినమాట వట్టిది. 'పాపీ చిరాయు' వనుమాట నిజము. ఇంతదుష్కార్యము సంకల్పించి యుండ వాఁ డేల చచ్చు. పయోముఖ విషకుంభ మగునీహరిశర్మ యాదురాత్మునిచేఁ బేరితుం డై వచ్చి తలపెట్టినకార్యంబు చేసి పోయె.

ఆదురాత్ముని మొగంబు చూచినదిమొదలు వాఁడు విశ్వాసనీయుండు గాఁడనియు నాతనివలన నపాయంబు తప్పక నగు ననియుఁ బలు తెఱంగుల నే మొరలు పెట్టుకొన్ననునామాట లీయనఘుని చెవుల కెక్కినవి కావు. ఇంతకుఁ గాలంబు తోసికొని వచ్చు చుండ నాపలుకు లెప్పగిదిని పథ్యంబు లగును. అతిదారుణ మగునీవార్త నరవిందకత్తెఱంగునఁ దెల్పుదు. నేను భర్తృకుశలవార్త దన కెఱింగింతు

నని పుట్టెడాసతో నున్న యమ్మహాదేవి యీయప్రియంబు విని జీవించునే. తల్లి మఱియేకభంగి నైనచో నోరెఱుంగని యాబాలకులు బ్రతుకుదురే? ఏమి మూఁడ నున్నదో యెవ్వఁడెఱుంగు. అయ్యయ్యో! మధ్యమలోక మందారవృక్షము మంటిపాలయ్యె. ఇంక కవిసమూహంబులయాశలడుగంటె. అధిక తేజోరాశి యైనసూర్యబింబ మస్తమించె. కాశ్మీరమంధకారబంధురం బగు. దురాచారులగు నిశాచరులువిచ్చలవిడింజరియింపవచ్చు. శత్రుమదగజంబులగుండె లవియఁజేయు రాజసింహంబు కడ తేఱె. క్రూరసత్వవృద్ధి గాన నయ్యెడు కాఁబోలు!" అని విలపించు చుండ దండపాణి కన్నీరు వస్త్రాంచలమునం దుడుచుకొని "హా రాజసింహమా! నీవు లేకునికి జనమానసంబు శోభావిహీనమై యుండు. మీరు లేనిశ్రీనగరంబు సింగము లేనియడవి. శీతాంశుఁడు లేనియాకసము. దైవోపహతుల మగుమాకు నీవంటి నృపుఁడు దక్కునే" యని వగచి తనవంతుదుఃఖము గూడ చెల్లించి తక్కినవారితో సమానుఁడయ్యె. మణివర్మయుం గొండొకసేపు బిట్టు వగచివగచి కొంతవడికించుక యూరడిల్లి మాధవసేనునిచేయి పట్టుకొని "మిత్రమా! మొదటనుండియుఁ గార్యములు మనతల పైనుండుటచే నేదివచ్చినను మనకిరువురకుం దప్పదు. నీవంతిపురమునకు సత్వరము యరిగి మంరాకకై నిలుపరాని యాత్రముతో నిరీక్షించు చుండునరవిందాదేవికి ఘోరవార్త విన్నవింప వలయు. నేనుఁ దక్కుంగలపరిజనంబు లిట నుండుదు" మని పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వెండియు దుఃఖావేశపరవశుఁడై యమాత్యా! రాజశాసనంబునంబోలె నీయానయు నాకుమన్నింపఁ దగినదే కాని పిడుగువంటి యీదుర్వార్త యరవిందముకంటె నెక్కువ సుకుమారి యగునరవింద కెట్లు విన్నవింతు. కంటికి నేనగపడినతోడనే యాదేవి నాకెదురుగ వచ్చి మహారాజు కుశలియే యని యడిగిన నేనేమని చెప్పుదు. ఈకథ చెప్పుటకు నాకు నోరెఱు

లాఁడు. మంగళవార్త లెఱిఁగింపవలసిననోట మరణవార్తలు దెలుపవలసి వచ్చెనే! ఇక్కార్యంబు నేఁ జేయ నోల్ల. మీరు రండు. మీవెంట నేనువచ్చెద" నని వినయముతో విన్నవించెను.

మాధవసేనునిమనస్సు మిక్కిలిమెత్తని దనియు నతఁ డట్టికఠినవార్తలు దెలుపఁ జాలఁ డనియు మణివర్మ యెఱిఁగి యుండుటచేఁ దానే యమ్మాధవసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని పోవఁ దలంచి దండపాణిని నిగమశర్మనుగుహాలో రాజకళేబరసంరక్షణనిమిత్తము నిలిపి వారికి సాయముగఁ దక్కిన పరివారము నుంచి యిరువురబంట్ల వెంటఁగొని బయలుదేఱి గుహావిడిచి రాఁ గాళ్ళాడక యొకసారి నిలిచి బ్రాహ్మణుఁడా! యెంతపని చేసితివిరా? యని యొకమాఱును హా! రాజరాజ నీవంటి యుత్తమోత్తమున కెంతటిగతి ప్రాప్తించె నని వేఱొకమాఱును, నయ్యయో! ఆబిడ్డలమొగ మెట్లుచూతు నని యింకొకమాఱును మనసుపోయిన తెఱంగున మఱుఁగుచు నోటికి వచ్చినవిధమున నుడువుచు రెండడుగులు నడిచి మరల వెనుకకు వచ్చుచుఁ గొంతసేపు పిచ్చివానివిధమునఁ జరియించి యెట్టకేలకు సాగిపోయెను.

అట మణివర్మ సమక్షమునుండి నర్మద మరల నంతఃపురికిఁ బోయి పడకగదిద్వారముననే నిలిచి తనరాకం బ్రతీక్షించుచున్నదేవింగనుంగొని యమాత్యుఁడు గుహావద్దకుఁ బోవసమకట్టెనని యామెకెఱిఁగించి యించుక తడవామెచిత్తమును శాంతింపఁజేసెను. కాని యెంతతడవు వేచియున్నను మగనివార్తలు తెలియకుండుటచే నిముసమొక్కజామైనట్లు కనఁబడి కాల మామెకు మిక్కిలిభారమాయెను. ఒక్కసారి కూర్చుండు. వేఱొకసారి కూర్చుండలేక పన్నుండు. ఇంకొకసారి యెద్దియుం దోఁచక ద్వారముకడకుఁబోయినిలుచు; మఱియొకసారి మణివర్మ వచ్చుచున్నవాఁ డేమో చూడవే యని నర్మదనని గొన్నియడుగులదూర మంపు. ఎప్పటికి నయ్యమాత్యునిదర్శన

ము కాకపోవుటచే విసికి యొకతూరి యాదేవి నర్మదతో బాష్పాకులి తయై "మోనీ! ప్రాణనాథున కపాయ మేదైన జరగియుండదుకదా? లేనిచో నింతతడవేలనే? ఏమొ కాని నామనసు నామనసునే నమ్మకున్నదే? ఈక్షణము మహారాజుగారువచ్చి నాకన్నులయెదుట నిలిచి నాయలమట దీర్చిన నెంత బాగుండును. వారు రానక్కఱ లేదు. కుశలవార్త కాకిచేతఁ జెప్పిబంపినను నాకుం జాలును." అనుచు మనోగత మైనదుఃఖమునకు వచోరూపక మైనయాకారము నొసంగుచుండ నంతలో రెండవకొడుకగు హర్షవర్ధనుఁడు మేలుకాంచికన్నులు నులిమికొనుచు లేచి కూర్చుండి యొడలువిరుచుకొని కన్నులు దెఱచి చెక్కునఁజేయి వెట్టుకొని యొకచోఁజేష్టలు దక్కిబంగరుబొమ్మవలెఁ గూర్చున్న తనతల్లిని జూచిదిగ్గునపాన్పుడిగ్గి యొడిలోఁ గూర్చుండి "యేమమ్మా! నీవిప్పుడు మేలుకొని యుండుటకుఁ గారణ మేమి? నీవు విచారించుచున్నట్లు కనఁబడు చున్నదాన వేమి? నాన్నగారివార్త యేమయినఁ దెలిసినదా! అమ్మా! అయ్యొ పండుకో వేమే! నీ విన్నాళ్లవలె లేవేమే! అదియేమో నాకుఁ జెప్పవే! నాతో చెప్పుట కేమే? నర్మదా? ఏమే మాయమ్మ యిట్లున్నది కారణము నీవైనం జెప్పవే?" అని పరిపరివిధంబుల నడిగి వారిరువురుఁదనమాటల కుత్తరం బొసంగకపోవుటయుఁ దల్లికన్నులనుండితనప్రశ్నంబులకుత్తరంబులువోలె బాష్పంబులు రాల్చుటయు వీక్షించి యతఁడుం జిన్నవోయి లేచి నిద్రించు చున్నవిక్రమసేనునికడకుంబోయి 'అన్నయ్యా అన్నయ్యా! ఒకసారి లే' మ్మని మీఁదఁ జెయివైచి తట్టెను. అనుజునికరస్పర్శ మగుటతోడనే విక్రమసేనుఁడు మేలుకాంచి యందఱం జూచి యేమేమి! మీరందఱు మేలుకొని యున్నా రేమి? తమ్ముఁడా! అమ్మ యిట్లున్న దేమి? నర్మదా! నీవు నట్లుంటి వేమే యని వేర్వేఱ నందఱ నడుగ నాతనికి నర్మద యిట్లనియె.

"అమ్మగారు మీనాయనగారిమీఁద నొకపాడుకలగని విచారించుచున్నారు. ఆయనకుశలవార్త నరయుటకు సింహగిరియొద్దకు మణివర్మపరిముఖు లరిగి యున్నారు. వారింకను రాకపోవుటచే నీమె యాందోళము మఱింత హెచ్చినది. ఇదియే విచారకారణము". అని యెఱింగించుటయు హర్షవర్ధనుఁడు "ఇదియా కారణము. నేనెంతయడిగిన నాకెవరుం జెప్పరైరేమే? అన్నయ్యా! మనమిద్దఱము సింహగిరికిప్పుడే పోయి నాయనగారివార్త స్వయముగా నరసి వత్తము ర" మ్మని పిలువ నానాను పదపద యని విక్రమసేనుఁడు పాన్పు డిగ్గె. అయ్యిరువురయుత్సాహముం జూచి సహజముగ వారు సాహసులౌట యెఱిఁగినదగుటచే నరవిందాదేవి చివాలున లేచి యిరువురంజెరియొక చేతంబట్టుకొని "నాకులదీపములారా! చాలు మీ సాహసములు. నాదినములు మంచివికావు. గడపదాఁటి మీ రావలకుఁ జన వద్దు. సింహకిశోరములవంటిమీగుండ మీతండ్రిగారికే భయమేమియుండు. ఇంతకు మణివర్మయీపాటికి వచ్చుచుండు" నని పలికి యాకుఱ్ఱల యుత్సాహంబు నివారించి కూర్చుండఁబెట్టె. అంతలో మనుష్యులు నడచినచప్పుడు శ్రవణగోచరం బగుటయు నందఱు ద్వారముకడకుం జనిరి.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము.

అప్పుడు తెల్లవాఱు చుండె. కాకులు కావుకావు మనికూయఁ జొచ్చెను. పోవుచున్నచీఁకటుల మెల్లమెల్ల వ్యాపించు చున్నవెలుఁగుల, నడుమనఁదుమ మనుష్యులమొగములు స్వల్పప్రయత్నముతో గుర్తించుటకు వీలుగ నుండెను. కోటసమీపమునకు వచ్చినతోడనే

యా యమాత్యులకిరువురకు మనోధైర్యంబులు జాఱిపోయె. మొగంబులు వెలవెలఁబోయె. నడచుటకుఁ గాళ్ళాడవయ్యె. ఊర్పులు నిడుదలయ్యె. అచ్చట నేదిచూచిన వారికి మహారాజే జ్ఞప్తికి వచ్చె. రాజభటులు వారివాలకములంజూచి భయపడి యేదియో మూఁడినదని యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనసాగిరి. ఆమంత్రు లిరువు రెట్టటో కోటఁజొచ్చి యనేక కక్ష్యాంతరంబులు గడచిగడచి వంచినతలలతో బాష్పాకులితములై మార్గమును జూడరానికనులతో మందమందములగునడకలతో నెంతయుడఁచిన నడఁగకసముద్రతరంగములవలె నుబికి యుబికి వచ్చుదుఃఖముతో నంతఃపురసమీపమునకు వచ్చుచుండ ద్వారముకడ నదివఱకేచేరియున్న విక్రమసేనుఁ ‘డదిగోమాధవసేనుఁ’ డని వ్రేలితోఁజూపెను. అదిగో మణివర్మయని నర్మద పలికెను. ఆపలుకులు వినినతోడనే యరవిందాదేవి తెప్పవాల్పకవారివంకతప్పక చూచి, చేష్టలు దక్కి తలలువంచి కఱ్ఱబొమ్మలవలెగదలు వారివాలకములు తనకుందృప్తికరములుగ నుండకపోవుటచే రాజకుటుంబోజ్జీవకమగుశుభవార్త వినంబడునో పిడుగుతునకవంటియశుభవార్త వినంబడునో యనిసందిగ్ధమునకు భయంబునకు లోనై భయ మనుగొప్ప బరువుతో నిండినతనదేహము ననఁటికంబములవంటికాళ్ళు భరింపఁ జాలమి నిలువలేక గోడకుంజేరఁబడి కూర్చుండెను. బాల్యచాపలంబునకు భయంబు తోడుసూప హర్షవర్ధనుఁడు తనయంతరంగంబున నెలకొన్నయాత్రము నిలుప లేక విసవిస నడచి వచ్చుచున్నమంత్రుల కెదురుగాఁ బోయి మణివర్మచేయి బట్టుకొని "మానాన్నగారు కుశలముగ నున్నారా? ఏమి చేయుచున్నారని" యడిగెను.

అడుగుటయు జాలిగొలుపుబాలకునిపలుకులు ములుకులై నాట దుఃఖజలముతో నిండిన మణివర్మ మనస్సను కడవ చిల్లిపడియెనో యన్నట్లు రెండుకన్నుల కొలఁకులనుండియు వేఁడికన్నీళ్ళు దొరఁగిబాల

కునిమస్తకమున కభిషేకము చేయఁజొచ్చెను. వేఁడికన్నీళ్లు తలఁదడుపుటయు వేఁడినిట్టూర్పులు మొగమునకు సోఁకుటయు నిట్టూర్పులకతము నకడుపు మాటిమాటికినుబుకుటయుఁ దనయడిగినప్రశ్నమునకుత్తరము లేకపోవుటయుఁజూచి బాలుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు తెల్లబోయి నిలిచెను. అంతలో విక్రమసేనుఁడు పరుగెత్తుకొనిమంత్రికడకుఁబోయి “అయ్యా! తండ్రిగారిం దోడ్కొనిరాక మీరొంటిగ వచ్చితి రేల?” అని మఱియు నేదో పలుఁకబోవుచుండ మణివర్మ దుఃఖపరవశుఁడై “హా మహారాజ” యని నేలపయిం బడి మూర్ఛిల్లె. “నాయనా మీతండ్రి గారికుశలవార్త నెఱింగించునట్టిపుణ్యము మేముచేసికొన మైతి” మని బాష్పరోధముచేత మఱేమియు మాటలాడనోపక మాధవసేనుఁడు నేలం జదికిలఁబడియె.

అమాత్యులదారుణవచనము లనెడు మేఘగర్జనములువినఁబడిన తోడనే మందిరమున దుఃఖవర్షము గురిసెను. అరవిందాదేవిహాహృదయేశ్వరా! యని యొక్క కేక వైచి మూర్ఛిల్లెను. నర్మదదేవిపాదములయొద్దబడి యేడ్వసాగెను. తండ్రివార్తయుఁ దండ్రియవస్థయు నెఱింగి బాలకులిరువురు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు లోనికింజని స్మృతి యెఱుంగక పడియున్న తల్లికడకుఁబోయి రెండుప్రక్కలఁ జేరియొకరు గూర్చుండిరి. పిదపనంతఃపురమందలిసేవకులందఱు హా! హేమచంద్ర మహారాజా యని యాక్రందనము చేసిరి. వారలరోదనంబులు విని యారెకులు మొదలగు కోటకాపరులు వినువారిగుండె లవియునట్లు మిన్ను ముట్టునట్లెలుఁగెత్తి విలపించిరి. కోటలోనికళవళమునుబట్టి మహారాజుమరణవార్త యానోటనుండి యానోటంబడి నగర మెల్ల నిముషములో వ్యాపించెను. వ్యాపించుటయుఁ బ్రజలుహాహాకారములు జేయువారు హరిశర్మం దిట్టువారు, పానుపులపైనుండి దిగ్గున లేచువారుఁ బరుండినవారి కీవార్త జెప్పుచు లేపువారు తోఁచక యిం

దండు దిరుగువారు తోటుఁబాటున పనులు మఱచువారు తమ్మడుగ వచ్చినవారి కావార్త చెప్పువారు చెప్పవచ్చినవారి గుఱించి గుచ్చి ప్రశ్నలడుగువారునై పలుతెఱంగుల నుత్తలపాటు పడఁజొచ్చిరి. అంగనలు ప్రాతఃకాలగృహకృత్యములు మానిగుంపులుగూడి కన్నుల నీరు వెట్టుకొనుచు నొండొరుల నమ్మా యక్కాయని పిలుచుకొనుచు నింక నరవిందాదేవి బ్రదుకదని కొందఱు, కళారాశియైన యామొగ మునకు బ్రహ్మ వైధవ్య మెక్కడ వ్రాసెనోయని కొందఱు, దైవము కంటికి వెలగింజయుం బెద్దయయ్యెనని కొందఱు దేవి నోఁచిన నోము లన్నియు నేమయ్యెనే యని కొందఱు, మంచివారికి దినములు కావని కొందఱు, దైవనియతి యిట్లున్నది, యొకరినననేల యని కొందఱుఁ దోఁచినపోలికం బలుకఁజొచ్చిరి. పురుషులనేకులు ప్రభాతకృత్యములు నెఱవేర్పకయే రాజకళేబరముంగనుంగొనుటకు సింహగిరివంకకుంజనిరి. కొందఱు సత్వరంబున కాల్యంబులందీర్చి యాప్రదేశమునకుం జనిరి.

అట మణివర్మయు మూర్ఛనుండి తెలివి దెచ్చికొని సంతత ధారగఁ గన్నీరు కారుచుండఁ బ్రక్కను గూర్చున్నమాధవసేనుని జూచి గద్గదకంఠముతో "మిత్రమా! రాజపుత్రు లేరి? దేవియవస్థ యెత్తెఱంగున నున్నది? ఎత్తెఱంగుననున్న దని యడుగ నేల! మగ పులుఁగు నెడబాసినయాఁడులకుకికి తెఱఁగున నల్లుకొన్న ప్రాపుఁబాసిన తీఁగలాగున నిరాధారమైయున్నదికాఁబోలు. నన్నొకసారి దేవిసన్ని ధానమునకుంగొంపోవు దే. పూర్వపుమహారాజుగారికాలపువాఁడనైన నేను ముందుగాకడతేఱక యీఘోరవార్త వినుటకు దేవికి వినిపించు టకుఁ గాఁబోలు నిరుడుపుట్టెడురోగమువచ్చి బ్రతికితిని. హేమచం ద్రుని నాచేతులతో నెత్తియాడించితిని. ఇప్పటికి సరిగ ముప్పదిమూఁ డేండ్లయినఁ జెల్లలేదు. వచ్చెడు దశమికి ముప్పదిమూడవయేఁడు నిండును. ఇంతలోనే యామహాత్మునకు నూఱేండ్లు నిండినవి. తండ్రి

యగువిక్రమసేనుఁడు మరణకాలమున నన్నుఁ బాన్పుకడకుఁ జేరంబిలిచి తనచేత నాచేయిపట్టుకొని 'హేమచంద్రుఁడు నీవాఁడు కాని నా వాఁడు కాఁడు. రాజ్యము గొప్పది; వయసు చిన్నది. పగతురనేకులు. బుద్ధిసంపన్నుఁడ వగు నీవె యాతనికి సప్తాంగములట్లు పనిచేసి నే నున్నప్పటియట్ల వానిచే రాజ్యంబు జేయింపవలయు'నని నాచేతిలోఁ జేయి వైచి వాని నప్పగించె. అప్పగించినందుకు నే నిప్పు డామహా రాజును జేతులార మృత్యుదేవత కప్పగించితి. ఈవిషయమునఁ దక్క నన్యవిషయముల నలేఁడు నాగీచినగీటు దాఁటి యెఱుంగఁడు. ఏమైన నేమి తుద కిట్లయ్యెఁ గదా. నన్నాయమ్మకడకుం దోడ్కొని పొ" మ్మని వేడుకొనియెను. మాధవసేనుఁడు డగ్గుత్తికతో "నయ్యో దేవి యవస్థ యతిదీనముగ నున్నది. నీవు మూర్ఛిలినతోడనే దేవియు హా! ప్రాణేశ్వరా! యని మూర్ఛిల్లి చైతన్యము లేక పసిఁడిబొమ్మ తెఱంగున లోనం బడియున్నది. తండ్రిచావు నిప్పు డిప్పుడే విని గుండెలు చెదర బెంగటిల్లి యున్న బాలకు లిద్దఱుఁ దల్లి యేమగునో యని యామె కిరుప్రక్కలఁ జేరి తల్లిని కన్నీటితో స్నానము చేయించుచు న్నారు. ఆతల్లిబిడ్డలదురవస్థం జూడ నాకడుపు చుమ్మలుచుట్టుచున్నది. నీవదిచూచి సహింపఁగలవే. ఐన నటు పోఁదలఁతువేని పోవుదము ర" మ్మని పలికెను.

అనవుడు మణివర్మ "మాధవసేనుఁడా! యెంత వెఱ్ఱివాఁడవు. అంతటిమహారాజుశరీరమును రెండుతునుక లైనయవస్థలోఁ జూచి యింకను బ్రదికియుండిన ఱాతిగుండెవారము మనము తల్లిబిడ్డలయవస్థఁ జూచి సహింపఁజాలమే, పదపద నన్నటకుం గొనిపొ" మ్మనిపలికెను. పలుకుటయు మాధవసేనుఁడు వానిని లేవనెత్తి మెల్లమెల్లగ దేవి యున్న నెలవునకుం గొంపోయెను. అట్లిరువురు నరవింద యున్నగదికిఁ బోయి యొకచోటఁ జదికిలఁబడిచేష్టలు దక్కిపడియున్న రాజపత్నిని, రెండు

ప్రక్కలం జేరి విలపించుకుమారులను, పాదపద్మములను దనయశ్రుజల ములతోఁ దడుపుచున్న నర్మదను జూచి యపగతధైర్యు లయి యాఁడువాండ్రిం బోలె 'బారు' మనియేడ్చిరి. ఆయిరువురవిలాపంబు వినినతోడనే బాలకులు నర్మదయు వావిడిచి విలపించిరి. మణివర్మ కొండొకసేపున కించుక శాంతించి "హా! అరవిందామహాదేవి! అర విందవాసినియగు నాడిలక్ష్మికయిన నెంచఁదలఁచితిషేసి వంకలుగలవు గాని నీకు లేవు. నాఁడు స్వయంవరకాలమున సకలమంగళాలంకార ములతో నిండియుండి మాపిన్నరాజునకుఁ బట్టపుదేవివయి మాకెల్ల రాణివై మెఱుపుఁదీఁగయట్లు చూడ్కులకు మిఱుమిట్లుగొలుపునిన్నుఁ జూచినకన్నులతోడనే నేఁడు నీదురవస్థం జూడవలసివచ్చె. నాచిన్న యన్నలారా! రాజపుత్రులారా! మీకెంతదశ వచ్చె" నని విలపించు చుండ నంతలో నరవిందాదేవి కించుక స్మృతి తెలిసెను. అది మె ఱుంగక నర్మద పలవరించుచున్న మణివర్మ నుద్దేశించి స్వామీ! మహారాజుగారి నిశ్చితవార్త యేమియని డగ్గుత్తికతో నడిగెను. ఆమె ప్రశ్నము విని మణివర్మ "నర్మదా! ఏమిచెప్పుదు. హరిశర్మయో వానిప్రేరణంబున నేదురాత్ముఁడో ఖడ్గముతో మహారాజుగారిని వధి యించి" యనివాక్యము సమాప్తము చేయకమునుపే యప్పుడే మెలఁ కువ దెచ్చికొన్నదేవి 'హా హృదయేశ్వరా' యని యొక్క కేకవైచి వెండియు మూర్ఛ నొందెను. నర్మద చేతులతోఁ దలయు రొమ్ము మోఁదుకొని రోదనము చేసెను. బాలకు లిరువురు దుఃఖావేశము చేతను భయముచేతను గడగడ వడంకుచుండుటచే మణివర్మ యొక నిని మాధవసేనుఁ డొకనిని జేరఁదీసి యొడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని బిగ్గఁ గౌఁగిలించికొనిరి. తక్కిన దాసీజనంబు మూర్ఛిల్లినదేవికూడ మృతినొందు ననుభయంబున శీతలజలంబులు పన్నీరుఁ దెచ్చి తెలివి దెప్పించుట కామెపైఁ జల్ల నారంభించిరి. అట్లు కొంతతడవు శైత్యో

పచారములు నెరపినపిదప నరవిందాదేవి చైతన్యము గలదయి తెలి వింజెచ్చికొని యిత్తెఱంగున విలపింపఁదొడఁగె. "అయ్యో! చెలులారా! ఏల యీశైత్యోపచారములఁ జేసి నాకుం దెలివి తెప్పించెదరు. నాకు మరల స్మృతి రాకుండుపరియత్నములుచేసి యెన్నఁడున న్నెడబాయని మహారాజుగారిసన్నిధికి నన్నుఁగూడఁ బంపుఁడు. విడిపోయినదంపతులను గలుపుటయే కదా చెలిమికత్తియలు చేయ వలసినపని. ఇంతకాలంబు మీరు నాకు మిక్కిలియలంకరించి భర్త్రృ సన్నిధికిం బంపువారు. నేఁడు నాపై నెప్పటిస్నేహ ముంచి యట్లు సేయుఁడు. నర్మదా! నీవయిన నామాట వినవేమే. అజగదేకవీరు నాపరిసన్నవదను నాగుణరత్నాకరుఁ బాసి నిమేషమైన నే నుండ గలనే? హా హృదయేశ్వరా! నావంటి పాపాత్మురాలికి మీవంటి సర్వగుణసంపన్నుఁడు దక్కునే? నాపై మీకింతయనుగ్రహం బేల కలిగె పరిణయంబున కైన మీపై నలిగి యెఱుఁగ. పరిహాసంబున కయినను నొప్పించి యెఱుఁగ. కలనైన మీపాదసేవమఱచి యెఱుఁగ. ఇట్లనన్యశరణ్య యగునన్ను నేకతంబ యిందు విడచిపోవుట పాడి గాదు. ఈమాయహరిశర్మ మీకెక్కడ దాపురించె. శుద్ధస్ఫటికము వంటి మీమనస్సును మలినాత్ముఁడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు కలంచివైచి యింత తెచ్చె. నే నెందఱిచేతనో యెన్నివిధంబులనో చెప్పించినను వానిమాటలనియెడునురులనుండి తప్పించుకొని మీరీవలఁ బడఁజాల రయిరి. ఆకుశాగ్రబుద్ధి యెందరిగెనో! ఆశాస్త్రజ్ఞాన మేమయ్యెనో! ఆధర్మసూక్ష్మవేతృత్వ మెటనడుగంటెనో! ఆబ్రాహ్మణుఁడఱచేతిలో వైకుంఠము చూపుటచే వానిమాయలఁ జిక్కి త్రాఁచుపాములుపూల దండలని నమ్మి శరీరంబు బాసితిరి. కుమారులారా! నేను మంద భాగ్యురాల నైనను మీ రూపరేఖావిలాసములంబట్టి మీ రదృష్ట వంతు లనుకొంటి. మీపూర్వజన్మపుణ్య మయినఁ దండ్రిగండము

గాంచు చున్నదానను. అయ్యో! తండ్రి లేనిబిడ్డ లయితిరే. బ్రదికియుఁ బ్రయోజనము లేనిదానను. నేనుబోయి బంధుజనపారిజాతము,మాని నీమన్మథావతారము, విద్వజ్జనవిబుధమణియగు నామహారాజు బ్రదుక రాదే. ఇంతకు నానోఁచిననోములపంట యిటులున్నది. దైవోపహతు లకు శుభంబులు గలుగునే. ఏనాఁడు మహారాజు మంత్రోపదేశంబు కా నిశ్చయించుకొనెనో యానాఁడె నాకు నాప్రభువునకుఁ దీరె నని నిశ్చయించుకొంటి. ఆబ్రాహ్మణుని మాయమాటలలో నేమి పటుత్వ మున్నదో కాని వానితో మాటలాడినపిదప నాహృదయేశ్వరుఁడు నాతో నొకనాఁ డయినఁ దిన్నగా మనసిచ్చి మాటాడ లేదు. కను విచ్చి చూడ లేదు. హాయిగా నిదురింప లేదు. సుఖముగా భుజియింప లేదు. పితృసమానుఁడయిన యీమణివర్మమాటలయిన విన లేదు." అని చిన్నాలున లేచి బారెడుదూరమునఁ గూర్చుండినమణివర్మకడకుం జని యతనిపాదములపయిం బడి "తండ్రీ మణివర్మ! మామామగారు నీకుం జేతిలోఁ జేయివైచి యప్పగించినపుత్రప్రియుఁడగు నీరాజును బ్రాహ్మణునకప్పగించి వచ్చితిరే! నిన్నుఁ బితృప్రాయముగఁ జూచు మామహారాజేఁడి? నానోములపంట యేఁడి? కాశ్మీరరాజతిలక మేఁడి? నాముద్దులచందమామ యేఁడి? నాకళ్యాణమూర్తి నింక చూపఁదలఁచు కొనలేదే. తండ్రీ! కడసారి నాకాతనిదర్శనము చేయింపుము. ఆయ నను మున్ను వసియించునంతిపురమునకుఁ గడసారి రప్పింపుము. ఇది యే నేను మహోపకారముగ నెంచుకొనియెద" యని యంగలార్చు చుఁబలికిన దయనీయంబులగు నామెవచనంబులువిని మణివర్మ నూ వఱచిన ట్లఱచి దుఃఖించుచుఁ దన యడుగులకడనున్న యమ్మహాదేవి చేతులఁ బట్టుకొని "తల్లీ! నేనుతాయిలాగున బ్రదికియుండి నవమదనుఁ డయిన నీప్రాణనాథుని జేతులార బ్రాహ్మణున కప్పగించి చంపించిన మహాపాతకుఁడను. నేను నీకేమిసాయంబు జేయఁగలవాఁడను. నేఁటి

కాలమునకు నీకు మగనిశవమును జూపుటయే మహోపకారము జేయు టగ నెంచికొనవలసిన యవస్థ వచ్చినది. నాతల్లీ! దారుణమరణము చెందిన భర్తృకళేబరమును జూచి నీవు సహింపఁజాలవు. కావున నావిజ్ఞాసన మాలించి యీవిషయమున గట్టిపట్టు పట్టకు" మని వేఁడుకొనియె.

రాణి యాపలుకుల నంగీకరింపక "అయ్యో! ఈవార్త విని బ్రతికినదానను భర్తృదేహమును జూచి బ్రతుకఁజాలనే? బంగరుబరిణలో వజ్రమును దాఁచినట్లు బ్రహ్మ నామెత్తని దేహమున వజ్రపు గుండె చేసిపెట్టినాఁడు. కావున నమ్మహాత్మునిటకుఁ దెచ్చినను సరియే లేక నన్నటకుం గొంపోయినను సరియే" యని యాతని యొడిలో నున్న హర్షవర్ధనునిమాధవసేనునియొడిలోనున్న విక్రమసేనునిజెరియొక చేతఁ జేరఁ దీసి కౌఁగిలించికొని "బిడ్డలారా మీకెంతగతి వచ్చెరా!" యని దుఃఖావేశంబున వెండియు మూర్ఛిల్లె. అంత మణివర్మ ప్రక్క నున్న మాధవసేనునిజూచి "మిత్రమా! ఈదేవి మహారాజుమొగము కడసారి చూడక మానదు. చూడనీయక పోవుట మనపట్లంగూడ దుర్నయ మగును. కావున తెలచుగా మహారాజుగా రెక్కుబంగరు పల్లకి మోయించుకొని సింహగిరికిఁబోయి దానిలో శరీరముం బెట్టించి కొని" యని యర్థోక్తిగఁ జెప్పి కడమపలుకులు పలుకలేక "హా హేమచంద్రమహారాజా! నిన్నుగురించి నేనెంతటిదారుణవచనములు పలుకవలసివచ్చె" నని కొలఁకులనుండి కారుబాష్పములు తన నెరసిన మీసములపైఁబడి ఏడుప రోదనముచేసెను. మాధవసేనుఁడును గన్నీరు త్తరీయాంచలమునఁ దుడుచుకొని సరేయని భటులఁబిలిపించి పల్లకి మోయించుకొని సింహగిరికిఁ జనియె. అప్పు డంతఃపురపరిచారకులు మునుపటియట్ల మూర్ఛిల్లిన దేవికి శైత్యోపచారములు చేసిరి. చేయఁ జేయఁ గొండొకవడి కాదేవి తెలివిం దెచ్చికొని మగనిసుగుణంబులఁ

దలఁచియుఁ దనదైన్యంబు తలపోసియు బిడ్డల దిక్కుమాలినతనంబు నూహించియు దైవనిర్ణయమును జింతించియుఁ బరిపరివిధంబులఁ బల వించుచు నయ్యో! ప్రాణనాథునిమృతకళేబరముచూచి సైరింపగలనే యని యొకమాఱును బల్లకి వచ్చుట కింతయాలస్య మేల కావలయు సత్వరమ తోడి తెండని యొకమాఱును మతిలేనిదియుం బోలె నుడు వుచు నుండె. కొప్పువీడుటచేఁ జీకాకు పడిన పెన్నెఱులు చిక్కువడిన హారములు కన్నీటం కరఁగినకాటుకలు వడఁకుచున్న యవయవములు గలిగి వివర్ణమై మనోజ్ఞతను బాసిన యామెదేహమును జూచి పరిచారి కలు చెలికత్తియలు దేవి యింక జీవింప దని తమలోఁ దారు చెప్పు కొనిరి. అంతలో మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మసమేతుఁడయి యంతిపు రికివచ్చి పల్లకివచ్చినదని మణిపర్మతోఁజెప్పి దానివెంట వచ్చినవందల కొలంది పురజనులు కోటగుమ్మమునకడ నిలిపి రానీయవద్దని దండ పాణి నచ్చటనుండ నియమించి మెల్లగఁ బల్లకి లోనికిం దెప్పించె.

పల్లకిఁ జూచినతోడనే నర్మద దేవి యేమిసాహసము చేసి కొనునో యని భయపడి యామె యంతికంబున నుండె. పల్లకి దింపి బోయ లవ్వలకుఁ జనుటయు నర్మద తలుపులురెండు తీసి రెండుతుని యలయిన రాజదేహమ్ముం గనుంగొని హా! యని గుండెమోఁదుకొని "దేవీ! ఇదిగో మహారాజుగారు. చంపినదురాత్ముఁడు తలదెగ్వ్రేసి నాఁడు. కాడయూడినతామరపువ్వట్లు నేలఁగూలిన చంద్రబింబమట్లు తల వేరయి యిందున్నయది"యని యామెంగౌఁగిలించుకొని హేమ చంద్రిని కళేబరముంజూపెను. చూపుటయు నయ్యరవింద రక్తసిక్త మయి ధూళిధూసరిత మయి భయంకర మయి యున్న మగనిమొగ మునుజూచి మేనం జేతులువైచి హా! హృదయేశ్వరా! యని వాని వక్షస్థలముపై మూర్ఛిల్లెను. మాధవసేనుఁడు రెండవప్రక్క పల్లకి తలుపులం దెఱచి బాలకుల నావంకకుం గొనిపోయి తండ్రింజూపెను.

విక్రమసేనుఁడు జనకునిం జూచుచు మాధవసేనునియొడిలో నుండెను గాని హర్షవర్ధనుఁడు తన్ను నిగమశర్మ ప్రముఖు లెంత పట్టుకొన్న నిలువక తండ్రిమీఁదనే పడి యేడ్వఁజొచ్చె. అంతలో నరవింద నెండియుం డెలివి దెచ్చికొని యుత్తెఱఁగున విలపింపఁ జొచ్చె.

"హా! హృదయేశ్వరా! హా! జగదేకవీర! హా! రసికాగ్రగణ్యా! హా కాశ్మీరరాజవంశజలధిచంద్రిమా! హా నాభాగ్యరాశీ! నేనరవిందను. మీపరిచర్యనిమిత్తమై వచ్చితి. ప్రాణేశ్వరా కనువిచ్చి చూడవేమి. వీఁడె హర్షవర్ధనుఁడు మీగారపుగొడుకు. మీనిమిత్తమై వావిడిచియేడ్చు చున్నవాఁడు. వాని నెప్పటియట్ల నెత్తుకొని బిగ్గ కౌఁగిలింప వేమి? ఏడువవలదని వానిని నివారింపవేమి? వాఁడు విక్రమసేనుఁడు నీతోలి చూలుపట్టి. వాని నైనం దేరిచూడ వేమి! అల్లవారె మంత్రులు వారితో రాజకార్యంబులనాలోచింపవేమి? ఇది ప్రాతఃకాలము. మంగళ తూర్యధ్వనులు వైతాళికులపాటలువినఁదగినసమయము. మారోదనం బులు మీకు మంగళనాదంబులయ్యెనే. మీకులగురువగు నిగమశర్మ దీవింపవచ్చె. లేచి నమస్కరింపకుండుట ధర్మమా? ఓసీ నర్మదా! మూసికొనియున్న యీకన్నులుచూడ నీయన యెప్పటియట్ల నిద్రించు చున్నట్లు తోఁచెడిని. మొగముమీఁద మృతినొందిన జాడ తోఁచుట లేదు. మున్ను జరాసంధుని మేనిభాగములు గలియఁ జేర్చినట్లు పుణ్యా త్ములెవ్వరైనఁ దమప్రభావముచేత నీశిరస్సు నీదేహముతోఁ జేర్చి బ్రదికింపరాదే. ఓవేల్పులారా! నేలవేల్పులారా! ఈమహారాజు వేద వేదాంగవిదుఁడు. నిత్యసత్యనిరతుఁడు. ధర్మపరావతారుఁడు. మీకవ శ్యము రక్షణీయుఁడు. మీమహిమంబులంజూపి యీతనిం గావరాదే. దేవతలు మందభాగ్యుల కుపకారము సేయుదురే!"

అని యిట్లు లామె విలపించుచుండ మణివర్మ కొంతతడవు తానును బిట్టువగచి పిదప మాధవసేను నవ్వలకుం బిలిచి "మహా

రాజున కగ్నిసంస్కారంబు సేయవలయు. ఇప్పటికి దాదాపుగ జాము ప్రొద్దెక్కినది. కాఁబట్టి చండి యను నేనుఁగుపై నంబారి వేసి సముచితాలంకారములు చేయింపుము. మహారాజునకు మనముచేయఁగలిగినకడపటియుపచారము గౌరవమునిదియేకదా” యని చెప్పి వాని నావలకుఁ బంపి లోనికింజని హర్షవర్ధనని తండ్రి మేనుమీఁదినుండి యావలకుఁ దిగిచి దేవి కభిముఖుండై “అమ్మా! చిరకాలపరివర్ధితమైనమీస్నేహలత తెగినది. ఎంతవగచిన వగపున కంత ముండదు. మీరించుక యూరడిల్లి మహారాజుగారికి మేము చేయఁగల కడపటి సపర్య చేయుటకు మాకనుజ్ఞ నీయవలయు” నని గద్గదకంఠముతో విన్నవించెను. విన్నవించుటయు నరవింద మణివర్మనుద్దేశించి “తండ్రీ దైవంబుచేసినదిగాక నీచేతులార నీవు నన్ను మగని కెడబాపుదే? ఐనను నన్నెవ్వరెడఁబాపగలరు? చంద్రునివిడిచి వెన్నెలయుండదు. మేఘమును విడిచి మెఱుపుండదు. సూర్యునివిడిచి ఛాయయుండదు. అట్లె నేనును భర్తనువిడువఁజాల. ఆచితియే నన్ను హృదయేశ్వరుని కడకుఁగొంపోవు విమానమగును. అగ్ని దేవుఁడు సంధానకర్తయగును. సహగమనము పతివ్రతాలక్షణము. సహగమనముమాకులాచారము. సహగమనము చేయక చిన్నవోయిన యీమేడలు మిద్దెలు నంతిపురములు తల్పములు చూచి నేను సహింపఁగలనే? మహారాజు తిరిగిన చోట్లు మరువగలనే! ఏది చూచిన హృదయేశ్వరుఁడు జ్ఞప్తికివచ్చు. సహగమనంబునకు నాకు ననుజ్ఞ నొసంగుఁడు.” అని యొత్తి పలుకుటయుఁ దండ్రి లేని వెలితికిఁ దోడు తల్లిలేని వెలితికూడ సంభవించునని భయపడి హర్షవర్ధనుఁడు తల్లి యున్నకడకుంజని యామెకంఠము గౌఁగిలించికొని “యమ్మా నీవును మమ్మువిడిచిపోవుదే” యని రోదనము చేసెను. అదివిని జాలినొంది నర్మద మణివర్మ మాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ తక్కినపరిచారకులు చుట్టుంజేరి బిడ్డలమొగము చూచి

మైన నట్టిమహాసాహసము చేయవలదని దేవిని వేఁడుకొనిరి. అతి ప్రియత్నమున నెట్టకేలకామె తనసాహసకృత్యమును మానుకొనియె. మణివర్మ రాజకళేబరము నటనుండి తోడ్కొనిపోవ యత్నించు చుండ నది యెఱింగి దేవి చివాలునలేచి భర్తయున్నపల్లకికి మూఁడు సారులు ప్రదక్షిణముచేసి పాదముల స్పృశియించి కన్నులనద్దుకొని "సర్వేశ్వరా! కోటిజన్మములకయిన నాకు హేమచంద్రుని భర్తగాఁ జేయుము." అనిచేతులెత్తినమస్కరించి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్న దని మాధవసేనుఁడు మణివర్మతో మెల్లగఁ జెప్పుచుండ విని యో మహారాజా యని నేల మూర్ఛిల్లెను.

ఇరువదియెనిమిదవ ప్రకరణము.

"ఇదియే మంచిసమయము. ఈదేవి మూర్ఛనుండి లేచెనేని మహారాజుకళేబరము నిటనుండి యావలకుఁ గొనిపోవుట మిక్కిలి కష్టము. కావున నీమెకుఁ దెలివి రాకమున్నె పల్లకి, నవ్వాలకుం గొంపోయి కళేబరము నేనుఁగుమీఁదం బెట్టించుటొప్పదే" యని మణి వర్మ మాధవసేనునితోఁ బలికెను. "అదియే యుచిత మని నేనును దలంచు చుంటి" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యేనుఁగు సిద్ధముగ నున్నదో లేదో చూచుట కైస్వయముగఁ బోయి చూచి వచ్చి మణివర్మ కది విన్నవించి పల్లకి నేనుఁగుకడకుం గొనిపొమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. పల్లకి నెత్తుటకు బోయలు వచ్చినతోడనేమణి వర్మ విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను నర్మదకడకుం గొంపోయి "నర్మదా! తల్లికిఁ దెలివివచ్చువఱకుఁ బాలకుల జాగరూకతతోఁ జూడుము. తెలివి వచ్చినపిదప నీవిలాపములచే వెండియు దేవిని మూర్ఛిల్లఁజేయక ధై

ర్యము చెప్పి సాహసములపొంత బోవనీయక కాపాడు" మని చెప్పి వారి నప్పగించెను. అంతలో బోయలు పల్లకి నెత్తుటయు బాలకులు రోదనము చేయుచు నర్మదం గౌఁగిలించుకొని "మోసీ! బోయలు పల్లకి నెత్తుకొనిపోవు చున్నారు. మమ్ముఁగూడ నేనుఁగువద్దకుఁదీసికొని పోయి యింకొకసారి నాన్నగారిని జూపవే" యని దయనీయంబుల గుపలుకుల వేఁడుకొనిరి. ఈనడుమ పల్లకి యావలకుం బోయె.

అంతట మణివర్మ మాధవసేనుని నిగమశర్మను దనకడకుం బిలిచి "మనము మహారాజుగారి కుత్తరక్రియలు చేయవలయుఁగదా జ్యేష్ఠకుమారున కుపనయనమైనది. ఆతనిచేత నుత్తరక్రియలుమనము చేయింపఁ దగునా లేదా యని శంకించు చున్నాను. బాలుఁ డగు టచే నింతశంకింప వలసె. ఇందుమీయభిప్రాయమే" మని యడుగు టయు నిగమశర్మ మంత్రి కిట్లనియె. ఉపనీతుండైన జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డుండ నితరు లుత్తరక్రియలు సలుప రాదు. బాలుఁడైనను దప్పదు. ఉపనయన మైనతోడనే కర్మాధికారము వానియందుసంక్రమించినది. అనవుడు మాధవసేనుఁడు వానిపలుకులు యుక్తియుక్తము లనియె. మణివర్మయు వానిపలుకుల నాదరించి లోకాచారము నతిక్రమించుట పాడి గాదని నర్మదయొద్ద నున్నవిక్రమసేనునిచేయిపట్టుకొని "వత్సా! తండ్రిఋణము దీర్పవలసినసమయము వచ్చినది. లెమ్మనిశోకగద్గదు డైపలికి వానిని లేవఁదీసి వెంటఁబెట్టుకొని యేనుఁగుకడకుఁ బోయెను. హర్షవర్ధనుఁడు తనయన్నను మణివర్మ గొంపోవుటఁ జూచి తన్నుఁ గూడ నవ్వలకుం దోడ్కొని పొమ్మని కొంతసేపు నర్మదను వేఁడు కొనెను. దేవి నెంతమాత్రము విడువవలదని మణివర్మనిమోగించుట చేత నర్మద వాని నవ్వలకుం గొంపోవ దయ్యె.

అంతలో నరవిందాదేవి మూర్ఛనుండి మేలుకాంచి కన్నులు దెఱచి చూచి పల్లకి యచ్చటలేమి మరల దుఃఖవివశయై "నర్మదా!

ఎంతపని జేసితివే. నేను మేనెఱుంగక పడియున్నప్పుడునా ప్రాణనాథు నొరులు నాకన్నుబ్రామి తీసికొనిపోవుచుండ నిన్నుగానట్టులూరకుంటి వఁటే. ఇంతద్రోహము చేయుటకు నీకు నేనేమివిసము పెట్టితిని. నాకును మహారాజునకును మీరు శాశ్వతవియోగము గలిగించితిరి కదా. వికచారవిందంబులమిసిమి మెచ్చని యాదివ్యసుందరవదనంబు జూచుభాగ్యము నాకీజన్మమధ్యమున లేదు గదా? హృదయరంజకమై మనోవ్యథల దవ్వుగఁ జేయుదాని తో మధురములగునవ్వచనములువిను నదృష్టము నాకీజీవితమున లేదు గదా? ప్రాణప్రతిష్టగలిగిన బంగారు బొమ్మవంటి యాశరీరముం గనుంగొనుపుణ్య మింక నాకు నెన్నఁడు లేదు గదా? ఆహాహా! యెన్నఁడు స్వయంవరము జరగెనో, యెన్నఁ డాయన చెట్టఁబట్టితినో, యెన్నఁడు కాఁపురము చేసితినో, యెన్నఁడు సుఖపడితినో, యన్నియు స్వప్నవార్తలయ్యెను. అయ్యో! ఆయనను జూచియెంతకాలమో యైనట్లున్నదే! ఎంతచక్కని మొగమే! ఎంత విశాలవక్షమే, ఎంతవెడఁదకన్నులే! ఎంతమృదుదేహమే! ఆశరీరమగ్ని పాలుజేయుదు రఁటే! అరూపము మంటఁగలుపుదు రఁటే! అట్టిజగన్మోహనమూర్తి నిప్పులపాలగుచుండ నెందుకుం గొరరానినాపాడు మేనిమీఁద మీకెంతదురభిమానమున్నదే. మహారాజు సుఖముల ననుభవించునపుడు వానితోఁ గలిసి యవ్వారిగా సౌఖ్యంబులందేలుటకే కాని వానికష్టంబుల ననుభవించుటకు నేనునోఁచుకొననైతిని. హంసతూలికాతల్పములమీఁద నాతనిసరసమున్ను గులుకుచుఁబండుకొంటిని. నేఁడు చితిమీఁద వానిసరసను బండుకొనుటకు నేఁ బోవనైతి. ఆమహాభాగ్యునిభుజముమీఁద నాభుజమువైచికొనియుద్యానవనముల విహరించితిని గాని నేఁడుశ్మశానమునకుఁబోవుచున్నయాతని ననుసరింపనొల్లకుంటి. నేనెంతకృతఘ్నురాలనో చూచితివే! ప్రాణము లెంతతీయ్యనివో కదే! నాయనా హర్షవర్ధనా! నీయన్న యేఁడీ! హా

తెలిసినది తెలిసినది. జనకునకుఁబరలోకక్రియలు నిర్వర్తించుటకు నా చిన్నియన్న యరిగెం గాబోలు. హా మహారాజా! నీకెంతలోఁదిలో దకంబుల పైభాగింతి వాడమె. కడుపారఁ గని పెంచినకొడుకువలన నపేక్షించునుపకార మగ్నిసంస్కారమే కదా? నావిక్రమసేనునకు బం డ్రెండుసంవత్సరములు దాఁటకమునుపే యిన్నిపాట్లు సంభవించెనని వెచ్చనూర్పుచుఁ బలుతెఱంగుల విలపించుచు నెడనెడ మిన్నకుండి నర్మదతో భర్తృగుణంబుల నుగ్గడించుచు హర్షవర్ధనునిఁజేరఁదీసికౌఁగి లించికొనుచు నలసినప్పుడు వగర్చుచు దుఃఖపరవశ యై యుండెను.

అంతట నక్కడ మణివర్మ విక్రమసేనునిందోడ్కొని కోట సింహద్వారముకడకుం బోయి నిగమశర్మ కచ్చ్యాలకు నప్పగించెను. అంతయు సిద్ధముగువఱకు నిగమశర్మ రాజపుత్రుని వేఱొకచోఁ గూర్చుండఁ బెట్టి దుఃఖోపశమనంబు చేయుచుండెను. సేవకులుచండి యనునేనుఁగును ద్వారమునొద్ద నిలువఁబెట్టి యేయలంకారముసేయక మీఁద నీలిగుడ్డలు కప్పి యామీఁద శవదహనము నిమిత్త మేర్పడిన పాఁతయంబారిం బెట్టిరి అప్పటికి పురవాసులు వేనవే లచ్చటఁ జేరి యుండిరి. అంబారీయమర్చినపిదప మావటీఁడు కూర్చుండు మని సన్న చేయ నేనుఁగు వాని చెప్పినట్లు చేసెను. అప్పుడుపల్లకి నేనుఁగుసమీ పమునకుఁ దెప్పించి మాధవసేనుఁడు రాజకళేబరము జాగరూకతతో నంబారిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టించి వెలలేనిపట్టుసేలువ మీఁదఁ గప్పిం చెను. ఆవిధముగా నున్న హేమచంద్రునిశరీరముం జూచి యచ్చటఁ జేరినజను లందఱు "హా! మహారాజ హా! మహారాజ" యనిగుండెలు మోదుకొని బాష్పాకులితలోచను లైదురపిల్లిరి.

చిరకాలమునుండి యాదివాణమును గనిపెట్టుకొనియున్న సేవ కులు వృద్ధులు, బాలురు, పురుషులు, స్త్రీలు, పెద్దపెట్టున రోదనము చేసిరి. పట్టణమునం దున్నమగవారందఱు నష్టాదశవర్ణములవారు

నాఁటిదిన మచ్చటనే యుండిరి. అంతయు సిద్ధమైన వెనుక నిగమ శర్మవిక్రమసేనుని స్నానము చేయించి పవిత్రవస్త్రములు గట్టించి యగ్నిహోత్రము చేతికిచ్చి యేనుఁగు ముందట నిలువం బెట్టెను. ము న్నఖిలపౌరజనులకు నయనాభిరామ మై యుండునట్టి యాతనిసుందర మూర్తి పితృకర్మకుచిత మగు వేషమును ధరించి యుండఁ జూచి పౌరు లలో ధైర్యసారము గలవారునయితేము శోకవిహ్వాలు లై వలవల యేడ్చిరి. అంతయు నాయత్త మైన వెనుక నేనుఁగును నడుపు మని చెప్పుటకు నోటమాటరామిమణివర్మహూవటీనికి సన్న చేసెను. మాధ వసేనుఁడు మణివర్మ దండపాణి వజ్రిపాణి బాలుఁ డగువిక్రమసేనునకు నలుపక్కలనుండి మెల్లమెల్లగ నడువసాగిరి. శోకభారమున నడువ లేక యున్నవిక్రమసేనుని నిగమశర్మ పట్టుకొని నడిపింపఁ జొచ్చెను. ఏనుఁగు వెనుక వందలకొలఁది బ్రాహ్మణులు చేరి స్వస్తి జెప్పుచు వెంటఁ బోయిరి. తక్కిన పౌరు లేనుఁగునకు ముందును వెనుకను నిరు ప్రక్కలను హాహాకారములు సేయుచు విధిని దూఱుచు హరిశర్మం దిట్టుచు తమదురదృష్టము నెన్నుకొనుచు శవమున ననుసరించిరి. పౌరాం గనలునాఁడుప్రొద్దులో నిప్పైన వేసికొనక ద్వారములయొద్దను గవా క్షములయొద్దను మేడ లున్నవారు మేడలమీఁదనుమిద్దెలున్న వారు మిద్దెమీఁదను నిలిచి కడసారి తమయేలికదర్శనము చేసికొని యొం డొరులతో "అమ్మక్కా! మున్నీమహారాజు పగవారి నోడించి జయ దుందుభులు మ్రోయఁబట్టపుటేనుఁగు నెక్కియూరేగుచుండఁ జూచిన మనకన్నులె యీయనశవ మూరేగుచుండఁ జూడవలసివచ్చె. ఈమహా రా జెంతెప్రజానురంజకుండో యిసుకచల్లిన రాలకుండునట్లు దట్టముగ నున్నయీజనబాహుళ్యమే చెప్పుచున్నయది. పురమందున్న స్త్రీ పు రుషులయంతఃకరణము లన్నియు నీమహారాజు తనయంబారిలో వేసి కొని శ్మశానమునకుఁ బోవునట్లు తోఁచుచున్న యది. ఈజనమును

జూడఁ బుర మంతయు నీయనతోఁ బోవున ట్లున్నది. పాప మీమాణి వర్మకు దినములు గడచినవి కావుగద. అయ్యయ్యో ! విక్రమసేనుని జూడవే పున్నమచందురుని వంటిచక్కనయ్యకు నెంతపాడువేసము వేయవలసి వచ్చినదో" యని బహువిధంబులఁ దమలోఁదాము భాషింపఁ జొచ్చిరి. అంతట నమ్మహాజనము శ్మశానమును డాయుటయు నిగమశర్మ మంచిగంథముతోడఁ జితిపేర్పించి రాజశరీరము నేనుఁగు మీఁదనుండి దింపించి యచ్చితి పైఁ బెట్టించెను. అప్పుడు పరికృతి జను లందఱుఁ గడసారి తమతేనిం జూచి చేతులు మోడ్చి నమస్కరించిరి. భూనభోంతరము మారుమోఁగియున ట్లెలుఁగెత్తి యేడ్చిరి. విధ్యుక్తముగ నచ్చట నిర్వర్తింపవలసినకర్మలన్నియు నిర్వర్తించిన వెనుక నిగమశర్మ రాజదేహంబుపై నారతికప్పురంపుటచ్చులు పఱపించి నేతితోఁ జితియంతయుఁ దడిపించి పిమ్మట విక్రమసేనునిచేత నగ్నిసంస్కారంబు చేయించె. అంతటిపవిత్రమైన దేహము సాధారణముగాఁ దనకు లభింపదని కాఁబోలు నగ్నిహోత్రుఁడు దరికొల్పుటయే తడవుగ వాని దేహము నాహుతిజేసికొని క్షణములో భస్మావశేషము చేసెను. దహనానంతరము మణివర్మపరిభృతులు విక్రమసేనుని వెంటఁ బెట్టుకొని పౌరులు వెంటనమసరించి రా నగరాభిముఖులైరి. క్రమక్రమంబునఁ బౌరులు తమతమ యుండ్లకుం జనిరి. విక్రమసేనుండును మణివర్మ ప్రభృతులతో నంతిపురి కరిగి మనోదహనముచేత మిక్కిలి గాసిపడు చున్నతల్లిం గాంచి యామెం గౌఁగిలించుకొని కొండొకసేపు వగచి యమాత్యులయూరడింపులకతమున నూరడిల్లియుండె. ఆసాయంకాలము మణివర్మమాధవసేనుఁడు మొదలగు మంత్రులను దండపాణి మొదలగుసేనాపతులను నిగమశర్మమొదలగు వైదికులను రావించి వారలతో "దేశ మరాజకముగ నుండఁగూడదు కదా? కావున హేమచంద్రునిస్థానమున జ్యేష్ఠతనయుఁ డగువిక్రమసేనునిం బ్రీతి

ష్ఠించి యతఁడు యుక్తవయస్కుఁ డగువఱకు మనలో నెవ్వఁ డయిన నొకఁడు సంరక్షకుఁడుగ నుండ వలయు" నని పలికెను. అనవుఁడు నందఱు విక్రమసేనుఁడే కాశ్మీరదేశాధిపతి యనియు మణివర్మయే వానికి సంరక్షకుఁడుగ నుండవలయు ననియు నైకకంఠ్యముగఁ బలికిరి. ద్వాదశరాత్రింబులు గడపి సముచితంబుగ నుత్తరక్రియలు జరపి విక్రమసేనుఁడు పైతృకఋణమునుండి విముక్తుఁ డయినపిదప నుంత్రులు వానికిం బట్టాభిషేకము చేసి విక్రమసేనుఁడు కాశ్మీరదేశాధిపతి యని యెల్లచోటులఁ జాటఁబంచిరి. హేమచంద్రుఁడు తాల్చినకిరీటంబు మాత్రమే ధరియింపక విక్రమసేనుఁడు వానిరూపమును సద్గుణంబులను ధరించుటచేఁ బ్రకృతిజనులు హేమచంద్రుఁడే బాలుఁడై తమ్ముఁ బరిపాలింపవచ్చె నని తలంచిరి; కాని క్రొత్తతేఁడుగ నెంచక యతఁడైన దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డై యుండు గాక యని దీవించు చుండిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవ ప్రకరణము.

హేమచంద్రునిమరణవార్తలు కారుచిచ్చుచందంబున దేశమంతట వ్యాపించెను. ఆమహీపాలునకుఁ బగవారు లేనే లేరు. లౌకికవ్యవహారధర్మములచేత వానికిం గిట్టనివా రెప్పట్టున నుండినవారుసయితము గుణగ్రహణపారీణులై హేమచంద్రునియకాలమృతిచేమధ్యమలోకమునకుఁ దీరనివెలితి ప్రాప్తించెనని పలికిరగవ, వానియేలుబడికి లోఁబడి వానిపాలనం బనుచల్లనివెన్నెలలోఁ గొన్నినాళ్ళు సుఖించి వానిపుణ్యచరిత్రం బనునమృతంబు చెవు లనియెడిదోయిళ్ళతో జుఱ్ఱి కన్నులకలిమి సఫలముగ వానిచక్కఁదనంబును వేమాఱుగాంచి యానందించినప్రకృతిజనంబులుపిడుగుంబోలినరాజమరణవార్తవిని తొలు

ద్గొల్త నమ్మక యొండొరుల నడిగికొనితగినదృష్టాంతములమీఁదనా కఠోరవార్త విశ్వసించి తమతమపనులుముట్టక యన్నము దినక నీరు ద్రావక నిదురవోవక దురపిల్లిరని చెప్పిననందతిశయోక్తి యొక్కింత యు నుండదు. కొందఱు ప్రకృతిజనంబులు తేనిమరణవార్త నమ్మక దానియాథార్థ్యముంగనుఁగొనఁదలఁచిబత్తెములు కట్టుకొని శ్రీనగరం బునకుంబోయి నిజస్థితి నెఱింగి రనుట కవిచాతుర్యము కాదు. ప్రతి పల్లెయందుఁ బ్రతిపట్టణమందు జనులు తేనిదుర్మరణము విని శోకించి దశరాత్రింబులు మైలపట్టి విక్రమసేనుఁడు చేసిన తెఱంగునఁ, దమ యోపినకొలఁదియుత్తరక్రియలు చేసి రనుట సత్యమునకుదవ్వుగాదు. కొందఱు తండ్రివోయినబాలురకరణివగచిరి. కొందఱు తల్లి లేనిపిల్లల తెఱఁగునఁదల్లడిల్లిరి. కొందఱు కాశ్మీరదేశము వాసయోగ్యము కా దని పరదేశములకుం బోయిరి. వేయేల దేశమంతట శోకదేవత విహ రించిన ట్లుండెను. సిరియు సౌఖ్యము హేమచంద్రునితోడనే పోయి నట్లుకానఁబడెను. మగనిమరణానంతరమరవిందాదేవి నవవైధవ్యదుఃఖ భారముచేఁగృంగి మానసంబునఁ బతిచరణారవిందములె నిలిపి ధ్యా నించుచుఁ జెలికత్తెలతో నైన సరిగ ముచ్చటింపక మణివర్మతో నైన మాటాడక మందిర మరణ్యముగ నాహారము విసంబుగ దినం బులు గడపఁ జొచ్చెను. విక్రమసేనుఁడు బాలుఁ డయ్యు మణివర్మ యు మాధవసేనుఁడు చూపినత్రోవను బోవుచు బంధుజనంబునకును బ్రకృతిజనంబునకును నిష్టుఁడై మెలంగు చుండెను.

అట మాళవేంద్రుఁ డగుసుదర్శనుఁ డొకనాఁడు మంత్రులు సామంతులు మిత్రులు బరిజనంబులు పరివేష్టింప నిండుకొలువు దీర్చి యుండ నొకబ్రాహ్మణుఁడు సింధునదీతీరవాసుఁడు పుణ్యక్షేత్రములు సేవింప దక్షిణాపథంబునకుఁ బోవుచు మార్గమధ్యమున నుజ్జయినిలో నున్న మహాకాళేశ్వరుని సేవింపవచ్చి యద్దేవు నారాధించి యనేక

మహాపండితులచే నలంకృత మైనరాజసభ యెటు లుండునో చూడ నభిలషించి కొంతవుకూటమున కరుదెంచెను. సుదర్శనుఁడా బ్రాహ్మణుని జూచి సగౌరవంబుగ రావించి యుచితాసనంబునఁ గూర్చుండఁబెట్టి వానినామము స్వదేశనామము రాకకుం గారణము నడిగి తెలిసికొని యుత్తరదేశమండలి విశేషంబులు చెప్పుమనియడిగెను. ఆభూసురుఁడు "దేవులవాం డ్రనియెడువిశాలనేత్రములతో నెల్లదేశములయందలివృత్తాంతములఁ జూచు మీకు నేనుగ్రొత్తవార్తలు విన్నవింపఁ గలనే? ఐనను మీకు నేనొక్కవార్తనెఱింగించెద. అది మీరువినినదై యుండ వచ్చును. మీకండఱకుఁ బ్రొఁత్తదైయుండవచ్చును. నామట్టు కది మిక్కిలిక్రొత్తదై మనస్సును దహించుచున్నది. ఆవార్త యిది. కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుం డగు హేమచంద్రమహారాజు రమారమి రెండు మాసములక్రిందట దారుణమరణము నొందెను. అతని తమ్ముఁడు చిత్రభానుఁడు వానికిఁ దొలుతొత్త కొండొకద్రోహము గావించి సోదరునిచే నింటనుండి వెడలనడువంబడి యాయక్కసు మనసులోఁ బెట్టుకొని సోదరుం గడతేర్చినాఁడని లోకులు చెప్పుకొనుచున్నారు. ఇంతకన్నఁ జెప్పవలసినవార్త లెవ్వియు లేవని పలికెను. బ్రాహ్మణునినోటనుండి వెడలిన యాయక్షరములు సభాసదులవీనులకుఁజురుకు చురుకున నాటెను. "హా మిత్రమా!" యని సుదర్శనుఁడు గద్దెకుం జేరఁబడి కన్నీరు విడిచెను. దేవసింహుఁడుమొదలగు పండితులు కట కటా! యని చెవులు మూసికొనిరి. మంత్రులు సీ! వాఁడు దనుజుఁడు గాని యనుజుఁడు కాఁ డనిరి. తక్కినసభాసదులు విస్మితులై "హా! యెంతపనిపుట్టె"నని విచారింపఁదొడఁగిరి. వృద్ధులగుబంధుజనంబులు సుదర్శనమహారాజును మెల్లగ నూరడింపఁ జొచ్చిరి. అట్లు కొండొక తడవు విచారించి సుదర్శనుఁడు తన యుత్తరీయపుకొంగునఁ గన్నీరు తుడుచుకొని సభాసదుల నుద్దేశించి యిట్లనియె.

"సభాసదులారా! నామిత్రుఁడు జగద్రంగమునఁ దనవంతు నాటకమాడి నిష్క్రమించినాఁడు. అతనిచరిత్రలోఁ గడపటియంకము ముగిసినది. సహనటుఁడను సహకారుఁడను. సహపాఠుఁడ నైన నేను వెనుకం బడియున్నవాఁడ. కాశీకానగరమున నేనును హేమచంద్రుఁడును విద్యాభ్యాసము చేసితిమి. నామిత్రుని నేఁ గొనియాడఁగూడదు కాని యతనిపాండిత్యమునుజూడఁబడినాల్గువిద్యలురక్తమాంసముతోఁ గూడినశరీరమును దాల్చి భూలోకమునకు వచ్చె నేమో యని తోఁచును. సముద్రమునకైన మేరయుండవచ్చునుగాని వానిమంచితనమునకు మేర లేదు. మధ్యమలోకమున నేకపత్నీవ్రతస్థుఁ డెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే చెప్పవలయును. రాజకులమునసత్యవ్రతుండెవ్వఁడన్న హేమచంద్రునే యెన్నవలయు. విలువిద్దియయందుఁ బరశురాముని ద్రోణాచార్యుని దలపించు నేర్పరి యెవ్వఁ డన్న హేమచంద్రునే పేర్కొనవలయు. పలుమాట లేల? సద్గుణంబులముద్ద యెవ్వఁ డనిన హేమచంద్రుని పేరెత్తవలయు. ఆహాహా! ఎంతవాఁడుమృతినొందెను. ఓమృత్యువా! నీకు మంచిచెడ్డలు లేవుగదే. ఎంతెంతవాని నైన నీ వొక్క నిమేషంబునఁ గబళింతువుకదా? అవును. మనుష్యుఁడు చెడిపోయినపదార్థములను భక్షింపక మంచివస్తువులనే తినునట్లు నీవును దురాత్ములపొంతఁబోక మంచివారినేమ్రింగుచుందువు. ఓప్రపంచమా! అంతవాఁ డస్తమించినను నీ వెప్పటియట్లుంటివిగదా! ఓమిత్రమా! హేమచంద్రా! ప్రియమిత్రుఁడగునను బాసిపోవ నీమన సెట్లొప్పెనయ్యా! మనయిరువుర నెయ్యమును స్థిరముగానిలుపుటకునీతోవియ్యమందవలయు నని యున్నది. కాని మామకరందునకిచ్చి పెండ్లిసేయుటకు నీకాఁడుపిల్లలు లేరుగదా యని పలుమాఱు విచారించితిని. ఆ యనురాగం బెందువోయె! అక్కచెల్లెండ్రుగఁ గాశ్మీరమాళవదేశంబులుండు నని భావించితి. అక్కకు వైధవ్యము ప్రాపింపఁ జెలియ లేమి

యుత్సాహంబు గలిగి పెంపొందఁగలదు. మిత్రరత్నమా నీవు హోవ నాకుం గుడిభుజంబు పడిపోయె. ఈశరీరంబుతో నేనింక నిన్నుఁజూడ జాలను కదా!" యని కన్నీర బాష్పపూరితలోచనుఁడై వగవఁ జొచ్చెను.

క్షీత్రబ్రాహ్మణుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగునాస్థానపండితులు, రాజుం జెక్కువిధముల సమాశ్వాసించి మరణంబు ప్రకృతి యనియు శరీరంబు లస్థిరంబు లనియుఁ జెప్పి పూర్వగ్రంథములనుండి యనేకోదాహరణంబులఁ జూపిరి. సుదర్శనునకు దుఃఖ ముపశమిల్లిన పిదప క్షీత్రబ్రాహ్మణుఁడు సెలవుగైకొని చనియెను. రాజును మన స్థిమితము లేక నాఁటికిఁగొలువు చాలించి యంతిపురికరిగెను. కుసుమ కోమలి యగుకర్పూరమంజరి హేమచంద్రునిమరణవార్త విని యెట్టి సాహసము చేసికొని యేమగునో యని మనమ్మనంబునఁ దద్దయుభయం పడుచు మకరందుఁడు, తండ్రిచెలికానిచావునకు మిక్కిలి వగచెను.

అట విదర్భానగరంబున నొక్కనాఁడుసాయంకాలము రాజవాహనమహారాజు తనపూవుఁదోఁటలో విహారము చేసిచేసి యలసియొక తిన్నెపైఁ గూర్చుండెను. నలుప్రక్కల నలువురుసేవకులు చేతులు జోడించుకొని తేనియాజ్ఞలఁ బ్రతీక్షించును నిలిచియుండిరి. అప్పుడె సూర్యాస్తమయ మగుటచేఁ బూఁదోఁటయెల్లఁగనుచీఁకటిగనుండెను. రాజవాహనుఁడు తిన్నియమీఁద వెనుకకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండి గారాపుకూఁతు రగునిందుమణియు, ముద్దులమనుమఁడగువిజయసేనుఁడు మనుమరా లగుకర్పూరమంజరి యనదలై తనయింట నుండుటయు నల్లునివార్త లించు కేనియుఁ దెలియకపోవుటయుఁ దలంచి వారలు సుఖించునుపాయు మేది యని విచారించుచుండెను. అంతలో నొక భటుఁడు కడువేగంబున నవ్వోటికి వచ్చి సేవకు నొక్కని బిలిచి "యల్లునికడనుండి భటుఁడు వచ్చినాఁడని మహారాజుగారితో విన్న

వింపు" మని చెప్పెను. వల్లె యని యాసేవకుఁడు వానిరాక వినయ మున రాజవాహనున కెఱిఁగించె. అల్లునితావునుండి భటుఁడు వచ్చె నని వినినతోడనే విదర్భరాజు చివాలున లేచి కూర్చుండి యేఁడీభటు డేఁడీ యని భటునివంకఁజూచి "యోరీ! మాచిత్రభానుఁడు కుశలి మైయున్నాఁడా?" యని మిక్కిలియాత్రముతో నడిగెను.

"స్వామీ! మీయల్లునకుఁ గుశలమే. ఆయన మూఁడుదిన ములలో విదర్భకు రానైయున్నారు. ప్రస్తుతము గొప్పదుఃఖములో నుండుటచే మనస్థిమితము లేక పరితపించుచున్నవా" రని యాబంటు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాజవాహనుఁ డావచనము లాలకించి యదరి పడి మఱింతయాత్రముతో "గొప్పదుఃఖములో నున్నాఁడా? ఏమి దుఃఖము? అతఁ డిప్పు డెచ్చోటనున్నవాఁ డెచ్చోటనున్నవాఁ" డని యడిగినమాట రెండుసారు లడిగెను. అప్పుడాభటుఁడు విదర్భరాజున కిట్లనియె. "దేవరవారిప్రశ్నముల కన్నిఁటికి నుత్తరములు మీయల్లుఁ డంపిన యీజాబునందుఁగలవు. కావున దానిం జిత్తగింప నవధరింపు డనియొకచీటి వాని కిచ్చెను. అంత సేవకుఁ డొకఁడు పోయి దీపము గొనితేర దానివెలుఁగున రాజవాహనుఁ డాజా బిట్లని చదివెను.

స్వస్తిశ్రీ రాజవాహనమహారాజుగారికి మీయల్లుఁడు చిత్ర భానుఁడు నమస్కరించి వ్రాయు మనవి. నాఁడునాకుటుంబమును మీ కడ నిలిపి విదర్భ విడిచి తీర్థయాత్రాపరుఁడనై బహుపుణ్యానదుల స్నానముచేసి యనేకతీర్థముల సేవించి హరిచరణధ్యానము చేసికొ నుచుఁ గాలము బుచ్చుచుంటి. అట్లు తిరుగుచుఁ బదిదినములక్రిందట నేను కురుక్షేత్రమునకు వచ్చితిని. అచ్చటనుండ మాయన్నగారు హేమచంద్రమహారాజుగారు దారుణముగ మృతినొందిరని ఘోరవా ర్తవింటి. అదిమొదలు నాకుం జిత్తస్థిమితము లేదు. మీదర్శనముచేసి నంగాని యపార మైనయీమనఃపరితాపము శాంత మొందదు. కావున

మూఁడునాలుగుదినములలో మీపాదసందర్శనము చేయువాఁడను. ఇందుమణికి విజయసేనునకు ముఖ్యముగఁ గర్పూరమంజరికి మాయన్న వార్తలు మెల్లమెల్లఁగ నెఱిఁగింపవలయు. ఈలేఖ తెచ్చినవాఁడు నా ప్రియసేవకుఁడు పింగళుఁడు. నేవచ్చువఱకు విదర్భాపురమున నుండువాఁడు.

ఇట్లు విన్నవించు మీ విధేయుఁడు,
చిత్రభానుఁడు.

ఆలేఖం జదువుకొని విదర్భరాజు తద్దయు జాలినొంది "హరి హరీ! పాపము హేమచంద్రుఁడు దారుణముగ మృతినొందెనా? కట కటా! రాజులకు దినదినము గండమే కదా! పురాకృతకర్మఫల మనుభవింపక యెవరికి తప్పును? ఓయీ పింగళుఁడ చిత్రభానుఁడు వచ్చువఱకు నీవిటనే యుండుము" అని రాజవాహనుఁడు పూఁదోఁట విడిచి యభ్యంతరమందిరంబునకుఁ జని పుత్రిక యగునిందుమణిని బిలిచి యాలేఖ యామెకుఁ జదివి వినిపించి కర్పూరమంజరి కావార్త గడునేర్పుతో నెఱిఁగింపవలయు నని చెప్పెను. ఇందుమణి కర్ణకఠోర మగు నావార్తవిని వికలచిత్తయై నిలుచుటకు శక్తి లేక కూర్చుండి హేమచంద్రునిఁగూర్చి తద్దయు వగచి కర్పూరమంజరి కావార్త యారాత్రి యెఱిఁగింపవల దని పరిచారకులతోఁ జెప్పెను. చిత్రభానునిపుత్రుఁడగు విజయసేనుఁడు రాజవాహనుఁడు జాబు చదువుకొనుచుండ దాపుననుండి వినిన సేవకులలో నొకనివలనఁ బెదతండ్రిమరణవార్తవినిఖిన్నుఁడై చిన్నవోయి యుద్యానవనములో మల్లికాచంద్రికలతోఁ గలిసి కూర్చుండినకర్పూరమంజరియొద్దకుఁ బరుగుపరుగునఁ బోయి "అక్కయ్యా పెదనాయనగారి నెవ్వరో చంపినారఁట! విన్నావా" యని యడిగెను. అడుగుటయుఁ గర్పూరమంజరి "ఏమీ ఏమీ! పెదనాయనగారు మృతి నొందినారా! అయ్యో అయ్యో" యని కసుగందినపూలదండచందం

బున విలాసము తప్పి మల్లికయొడిలోఁ బడి మూర్ఛిల్లెను. అది చూచి చంద్రిక తత్తరపడి దాపున నున్న దిగుడుబావియొద్దకుఁ బఱుగెత్తి దోసెడు చన్నీళ్లు దెచ్చి బాలిక మొగమునంగొట్టి "యమ్మా! యూరడిల్లు మూరడిల్లు"మని యొక యరఁటియాకుతో విసర నారంభించెను. అంతలో విజయసేనుఁడామెయవస్థఁజూచి భయము ద్విగుణము కాఁగా విసవిసం బఱుగెత్తి తల్లికడకుఁబోయి కన్నీళ్ళతో సోదరీవృత్తాంతము దెలిపెను. ఆదేవియుఁ దనకుమార్తెకుఁ బెదతండ్రిపైఁ గల ప్రేమాతిశయ మెఱిఁగినది గావున బిడ్డ యేమగునోయని దిగులుపడి యచ్చోటు తనకుఁ జూపు మని విజయసేనుని వెంటఁబెట్టుకొని బయలుదేఱెను.

అంతలోఁ దెలివి వచ్చుటయుఁ గర్పూరమంజరి దుఃఖపరవశయై చెలిమికత్తెలతో నిట్లనుచు నెలుంగునఁ జెప్పి విలపించెను. "సఖులారా! ఎంతటిరా జస్తమించెనే! నామీఁద పంచప్రాణములు నిలుపువాఁడు కద; నన్ను నేల నడువనియ్య లేదు కదా? కనుటయే మాయయ్యవంతయ్యెఁ గాని నన్ను పెనిచిన దాయనయే కదా! మేము శ్రీనగరము బాసి వచ్చునప్పుడు నన్ను తనయొద్దనుంచుమని యతఁడు మాయయ్యనెంతబ్రతిమలాడెనే; కాని మాయయ్య పరాభవము నొందినవాఁడు గావున దాని కియ్యకొనఁడయ్యె. ఎన్నఁదలంచిన రఘురామునకైన వంకలు గలవు. హరిశ్చంద్రునకయినఁ గొఱఁతలు కలవు. ధర్మరాజునకైనఁ దప్పులు కలవు. కాని మా పెదతండ్రి కేవంక లేకొఱంత లే తప్పులు లేవు. చందమామకుఁ జల్లతనంబు నైజగుణం బైనట్లు మంచితనంబు నాపెదతండ్రికి నైజగుణంబు, పుష్పంబులకుఁ గోమలత్వంబు నైజగుణం బైనట్లు దయామయత్వంబు నాపెదతండ్రికి నైజలక్షణంబు, కారుమబ్బుల కయాచితముగ జలదానంబు సేయుట యెట్లు స్వభావంబో నాపెదతండ్రికిఁగూడ దానగుణం బట్లె స్వభావంబు ఆలోకైక పూజ్యుని వధించుట కెవనికిఁ జేతులాడెనో? ఏదురాత్ముఁడు

మహాపాతకంబున కొడిగట్టి శాశ్వతనరకకూపమునంబడ సాహసించె నో! అతనిం బాసి బ్రదుకుటకన్న వానికడ కేగుట యొప్పదే. బ్రదికి నన్నాళ్ళు రాజకులమున కెంతవన్నె దెచ్చెనే. బంధుమిత్రుల నెట్లు కాపాడెనే. పరిజనుల నెట్లుపాలించెనే. మాయదృష్టమున మాయయ్యకు నతనికి రవరవలు వొడమెను గాని లోకులకెల్ల నతఁడు మంచివాఁడె. ఈదుఃఖమునకుం దోడు నామనంబునం దొకభయము పుట్టు చున్నది. పాత్రఁతపగలచేత నీయకార్యమును మాతండ్రియే చేసినాఁడని లోకు లెక్క డందురో యని నామనంబు శంకిచు చున్నది. అట్టినింద మా జనకునకు రాకపోవు గాక! నన్ను జేరదీసి యెత్తుకొనిననాతండ్రిహ స్తములు సోదరరక్తమున మలినములు గావని నే దలంచెద." అని మఱి యేదో యనబోవుచుండ నిందుమణివిజయసేనునితో నచ్చోటికిఁబోయి కొన్నియడుగులదూరమున నుండియే "చంద్రికా! బిడ్డకుఁ దెలివి వచ్చి నదా" యని యడిగెను. వచ్చిన దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చునంతలోనె యాదేవి కూఁతుకడకుఁ బోయి కూర్చుండి బిడ్డా! స్మృతి వచ్చినదా యని యడిగి చేయి పట్టుకొనెను. బాలిక బదులు పలుకలేక కన్నీరు సోనలై ప్రవహింప వెక్కివెక్కి యేడ్చె. ఇందుమణియు విజయ సేనుఁడుఁ గర్పూరమంజరితోఁ గలిసి హేమచంద్రునికొఱకు కన్నీళ్ళు విడిచిరి. ఆనడుమ రాజవాహనుఁడు మనుమరాలు మూర్ఛిత యైన దనియుఁ దనకూఁతురు కూఁతుం జూడ నుద్యానవనమున కరిగిన దని యుఁ విని యాతావునకుఁ దాను స్వయముగఁ బోయి విలపించు చున్న యాపడంతులను విజయసేనుని మృదువచనంబుల నూరడించి యంతి పురమునకుం గొనిపోయెను.

ముప్పదియవ ప్రకరణము.

వెనుకటివృత్తాంతము జరిగిననాలవనాఁ డుదయమునఁ గరట కుఁడు విదర్భాపురమునకుఁ బోయి మునుముందుఁ బింగళుని గాంచి యనంతరము రాజవాహనుని సందర్శించి నాఁటిసాయంకాలము చిత్ర భానుఁడు పురప్రవేశము జేయునని విన్నవించెను. విన్నవించుటయు విదర్భరాజు దుఃఖితుఁడై నయల్లు నెదురొ్కని తోడితెచ్చుటకుఁ దన కుమారుని మంత్రులలో నొకనిని నియోగించి వారితోఁ గొంతపరి వారము నడువం బనిచి యీవార్త నిందుమణికి విజయసేనునకుఁ గర్పూరమంజరికి వీనులవిందుగ ముందుగఁ దెలియఁజేసి జామాతరాక కెదురుచూచు చుండెను. పంపఁబడినపరివారముదారి జూపుటకుఁ గర టకపింగళుల ముందిడుకొని రెండుక్రోసులమేర చని యచ్చటు విడిసి మధ్యాహ్నము చిత్రభానునిఁగాంచి మామగారిపంపున వచ్చినట్లు తెలిపెను. చిత్రభానుఁడు మఱిదితోఁ జాలసేపు ముచ్చటింపక మం త్రితోఁ బలుమాట లాడక పరిజనంబును బలుకరింపక చిన్నవోయి ధూళిధూసరమైన మేనితో బంధుగులు తెచ్చినపల్లకి నెక్కెను.ఆసమ యమున నాతనితో నొకబ్రాహ్మణుఁడు పదుగురుసేనకులుఁ గూడ నుండిరి. విదర్భరాజుకుమారుఁడు మంత్రియు బ్రాహ్మణుని గుర్తుపట్టి పలుకరించి యొకయందలము నెక్కించిరి. ఆపరివారము సాయంకాల మగునప్పటికిఁబట్టణము జేరెను. రాజవాహనుఁడు మేడ దిగి వచ్చి యల్లుని సమ్మానించుటకు సోపానములమీఁద నిలిచియుండెను.చిత్ర భానుఁడు పల్లకిదిగి మామకడకుఁబోవ నావృద్ధరాజు వానిం గౌఁగిట జేర్చి “వత్సా! నీసోదరమరణంబు నాసోదరమరణంబువలె నున్నది. చుట్టములు కానివారికైన మనోదాహము సేయువానిమరణము కేవ లము సోదరుఁడ వగునిన్ను బరితపింపఁజేయుట యాశ్చర్యమాఅయిన

డొకనాఁటిరేయి సోదరమరణదుఃఖముచేతఁ బరవశుఁడై నేఁబండు కొనఁగాఁ జూచి యాత్మహత్య జేసికొనఁ బోయెను. ఈతని సాహసము నేనెఱిఁగినివాఁడనే కావున నేవేళకేమి తెగువచేయునో యని పండు కొనియు మేలుకొనియుండి సమయమునకు తెలిసి యాదారుణకర్మను మాన్పితిని. అని తెలుప రాజవాహనుఁడు మిక్కిలి సంతోషముజెంది రుద్రభట్టుహస్తములం బట్టుకొని దేవా! మీరు నాపుత్రికకుఁ బతి భిక్షముపెట్టిరి. మీఋణమును దీర్పజాల నని కృతజ్ఞతను దెలుపు వాక్యములఁ బలుకుచుండఁ జిత్రభానుఁడు వారిమాటల కడ్డముపోయి ,అయ్యా! వెనుకటివృత్తాంతమును దలపెట్టకుఁడు. ప్రస్తుతము కర్తవ్య మేమో నాకుపదేశింపుఁడు. శ్రీనగరమునకుఁ బోయి తండ్రి లేక దురపిల్లు నాయన్నబిడ్డల నొకసారి కన్నులారఁజూచి వారినొక సారి బిగియారఁ గౌఁగిలించుకొని యేడ్చినంగాని నాయలమట తీరదు. అన్న నా కనిష్టుఁడయ్యెఁగాని పసికూనలగు నన్నబిడ్డలేమిచేసిరి. అది యునుం గాక మావికృమసేనుఁడు క్రొత్తవాఁడు బాలుఁడు రాజ్యము గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాలరాజును బొమ్మపగిదినాడించి వారు రాజ్యమును దుశవస్థకుం దెచ్చి బిడ్డలప్రాణమున కపాయము గావింతురని భయపడుచున్నాను. నేఁబోయి వారికిష్టమగు నేని సంరక్షకుఁడనై యుక్తవయసు వచ్చినపిదప వారి రాజ్యము వారి కప్పగించి మరలవత్తు. ఇష్టము లేదేని చూచి యూరకవత్తు. ఎంత పగయున్నను దండ్రిపోయినపుడు వారిని జూడకుండుట భావ్యము కాదు. పేరిగుసంబంధ మగుటచే నాకనురాగముపోవకున్నది. ఇందుకు మీ రేమి చెప్పెద" రని యడుగ రాజవాహనుఁడును దక్కినవారును వానిబుద్ధినే మెచ్చి యట్లుచేయుమని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు తనయభీష్టమున కనుగుణముగా నుపదేశము చేయుటయుఁజిత్రభానుఁడు సంతసించి మూఁడుదినంబులు విదర్భాపురంబుననుండి ప్రాఁతనెచ్చె

ములఁ జట్టములఁగూడి సుఖంబున బ్రొద్దులు పుచ్చి నాలవనాఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బయనమయ్యెను. అల్లుఁడుతగుపరివారముతోఁ బోవ కున్న నపాయము వాటిల్లునని రాజవాహనుఁడు తనబలములో మెటి యలవంటి మున్నూరుగురు బంట్లనేరి యుగ్రసేనుఁ డనుసార్థకనామ ధేయుఁడగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పఱచి జామాతవెంటఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్రభట్టు, కరటకుఁడు పింగళుఁడు ధీరుఁ డగునుగ్రసేనుఁడు వెంటరాఁ జిత్రభానుడు విదర్భానగరము విడిచి శ్రీనగమునకుఁ బయనమైపోయెను.

—:o:—

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము.

———

అది గ్రీష్మకాలము. సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించి నాఁడస్తమించినాడని లోకులందఱుఁ జెప్పుకొన్నట్లు తేజోవిహీనుఁ డై నిరాశంబుడై దుఃఖమహాసముద్రమున మునిఁగి యేకాండబడు మనో తిరిగితిరిగి భానుఁ డెల్లవారు వీరి చరిత్రము చిత్రమయినది. ఇతఁడు నిశ్చయముగఁ జిత్రభానుఁ డని తలంపఁ దెల్ల తెర జిమ్ముకొని వచ్చునటుఁడువోలె మంచు జవనిక దెమల్చుకొని యుదయించె. ఉద యించినతోడనే వాని తేజము నలుదెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్త మగుటయు నతఁడు క్రమక్రమంబున నధికుఁడై చుట్టుపక్కల దేశ మంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు వృక్షములకుఁ జిత్రవర్ణముగలి గించి చిత్రభానుశబ్దము సార్థకముచేసుకొనియె. ఆతనికాప్తులై పర మ భక్తులైన జనులు శరీరములనిండ రక్తచందనములు పూసికొని విధివిధానముగఁ బూజలు నమస్కారములు చేసి మంత్రములచేతను బద్యగద్యములచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయు మని

నీశ్వరాజ్ఞ దాఁట నలవికాదు గదా" యని యాశ్వాసించెను. చిత్ర భానుఁడు దుఃఖముచేత మాటలాడ నోపక తల వంచి కన్నీరు విడుచుచు నిలువఁబడెను. మామ యల్లునికన్నీరు తన యుత్తరీయపుటంచునఁ దుడిచి యిందుమణి మొదలగు వారివి జూడవానిని మేడ మీఁదికిఁ గొనిపోయెను.

అక్కడ కుమారుఁడుఁ గుమార్తెయు నిరుప్రక్కలనుండనిందుమణి యొకచో నిలిచియింటిపట్టుఁగక చాలకాలముపర దేశములఁ దిరిగి వేళ కన్నపానాదు లరసి యిడువారు లేక కడు డస్సి యానలఁతకుందోఁడగు భ్రాతృమరణముచేతఁ గడుఁజిక్కి శల్యమైయున్న మగనిం జూచి బాష్పోద్గమముచేత మితి లేని తనమనస్తాపము నెఱింగించెను. కర్పూరమంజరియు విజయసేనుఁడును దండ్రినాలింగనము జేసికొని విలపించిరి. చిత్రభానుఁడు వారికన్నీరు దుడిచి యాలుబిడ్డలతో నిట్లనియె. "సోదరవియోగమున నే నిపుడు దుఃఖపరవశుడ నైయున్నాఁడను. మీరు గూడ మిక్కిలియడల దొరకొనినచో నేను బ్రతుకఁజాలను. మీరు బెంగగొందురనుభయమున నేనుదుఃఖ మంతయు దిగమ్రింగి ధైర్యముచిక్కబట్టి పైకి గంభీరభావము దాల్చి నాలో నే నె డిగఁగుల్లు చున్నాఁడను. ఇంక మీరు హేమచంద్రునిగూర్చి నాయెదుట విలపింపవలదు." అని వారి నంతిపురికి వీడుకొలిపి తన్ను పరామర్శింప వచ్చిన బంధుజనులను బలుకరించి తనతో వచ్చిన బ్రాహ్మణుని తోడితెమ్మని సేవకుల కానతిచ్చెను. "చిత్త" మని వారరిగి యావిప్రుందోడి తెచ్చిరి. చిత్రభానుఁడు వానిని సగౌరవముగఁ బిలిచి తనప్రక్కం గూర్చుండఁబెట్టుకొనివిదర్భరాజువంక దిరిగి "మామా! మీకీవిప్రపుంగవుం జూచిన జ్ఞాపకమున్నదా? ఈయన పేరు రుద్రభట్టు. మాళవేంద్రునిమంత్రియగు కేశరితోనీమహాత్ముఁడు మున్నొకసారి యిటకు వచ్చి మీచేతసత్కారములం బడసి మీకుప

కారము జేసినాఁడనునెపమున సుదర్శనునిచే నవమానితుఁడై సర్వ స్వము గోల్పోయి యిపుడు దారపుత్రుల నెడబాసి యిడుమలఁబడు చున్నవాఁడు. నాయదృష్టవశమున నాకీమహాత్మునిసందర్శనము దొరకి నది. చూచుకొన్నది మొదలు మాకొండొరులపై ననురాగ మతిశ యిల్లినది. మహాదుఃఖసాగరమును నేసీమహాత్మునిడను తెప్పచే నీఁది తిని. ఈయనసాంగత్యము లేనిచో నేనెంతకాలము క్రిందటనో మృతి నొంది యుందును. అనవుడు రాజవాహనుఁడు తేరిచూచి ' ఔనౌ ను. నేనీయనను జూచినట్లు జ్ఞప్తికివచ్చినది. సజ్జనుఁడగుటచే నీ కకారణబంధు వయ్యె' నని బదులుచెప్పెను. ప్రియమిత్రుఁడు తన్నుఁ బలుతెఱంగులఁ గొనియాడుచు విదర్భరాజున కెఱింగింపఁ దా నూర కుండుట భావ్యము కాదని రుద్రభట్టురాజవాహనునితో నిట్లనియె.

"మహారాజా! మీదర్శనము నాఁటికి నేఁడు క్రమ్మఱ లభించె. మిమ్ము వీడ్కొనిపోయినపిదపనాయవస్థయంతయుమాఱినది. కీడులో మే లన్నట్లు మాళవరాజు మైత్రి పోయినను హిమవంతుని యల్లుని బోలుమీయల్లునిమైత్రి నాకు లభించినది. మీయల్లుఁడు లోకము తోడిపాటిమనుష్యుఁడుగాఁడు. ఆయన నెట్టయెదుట నుంచుకొని నేను గొనియాడరాదు గాని యాతనిం బోలుగుణవంతుఁడుండు టరిది. మీ యదృష్టమున మీయింటియల్లుఁడయ్యె. ఆతనిసుగుణసంపద నెన్నుట కొక్కయుదాహరణము చాలును. వేయుమాటలక్కఱలేదు. అన్న యతికౄరుఁడై కొండెములు విని నెనరొకింతయు లేక దారపుత్ర సమేతముగఁ దన్నింటనుండి వెడలనడచినను వానిదుర్మరణమును విని యీతడు పడిన పరితాప మింతింతగాదు. మనస్సులో దీర్ఘక్రోధము పెట్టుకొని సోదర మరణమునకుమహానందమునొందవలసిన యవస్థలో నుండియు నింతగా దుగపిల్లునతఁ డితఁ డొక్కఁడే కానఁబడు చున్న వాఁడు. నామాటలు మీ... నమ్ముదురో నమ్మరో కాని మీయల్లుఁ

డొకనాఁటిరేయి సోదరమరణదుఃఖముచేతఁ బరవశుఁడై నేఁబండు కొనగాఁ జూచి యాత్మహత్యజేసికొనఁ బోయెను. ఈతని సాహసము నేనెఱిఁగినివాఁడనే కావున నేవేళకేమి తెగువచేయునో యని పండు కొనియు మేలుకొనియుండి సమయముగుర్తెఱిఁగి యాదారుణకర్మను మాన్పితిని. అని తెలుప రాజవాహనుఁడు మిక్కిలి సంతోషముజెంది రుద్రభట్టుహస్తములం బట్టుకొని దేవా! మీరు నాపుత్రికకుఁ బతి భిక్షముపెట్టిరి. మీఋణమును దీర్పజాల నని కృతజ్ఞతను దెలుపు వాక్యములఁ బలుకుచుండఁ జిత్రభానుఁడు వారిమాటల కడ్డమువోయి ‘అయ్యా! వెనుకటివృత్తాంతమును దలపెట్టకుఁడు. ప్రస్తుతము కర్తవ్య మేమో నాకుపదేశింపుఁడు. శ్రీనగరమునకుఁ బోయి తండ్రి లేక దురపిల్లు నాయన్నబిడ్డల నొకసారి కన్నులారఁజూచి వారినొక సారి బిగియారఁ గౌఁగిలించుకొని యేడ్చినంగాని నాయలమట తీరదు. అన్న నా కనిష్టుఁడయ్యెఁగాని పసికూనలగు నన్నబిడ్డలేమిచేసిరి. అది యునుం గాక మావిక్రమసేనుఁడు క్రొత్తవాఁడు బాలుఁడు రాజ్యము గొప్పది. మంత్రులు దుర్మార్గులు. బాలరాజును బొమ్మపగిదినాడించి వారు రాజ్యమును దుశవస్థకుందెచ్చి బిడ్డలప్రాణమున కపాయము గావింతురని భయపడుచున్నాను. నేఁబోయి వారికిష్టమగు నేని సంరక్షకుఁడనై యుక్తవయసు వచ్చినపిదప వారి రాజ్యము వారి కప్పగించి మరలవత్తు. ఇష్టములేదేని చూచి యూరకవత్తు. ఎంత పగయున్నను దండ్రిపోయినప్పుడు వారిని జూడకుండుట భావ్యము కాదు. ప్రేగుసంబంధ మగుటచే నాకనురాగముపోవకున్నది. ఇందుకు మీ రేమి చెప్పెద" రని యడుగ రాజవాహనుఁడును దక్కినవారును వానిబుద్ధినే మెచ్చి యట్లుచేయమని యుపదేశించిరి. బంధుజనంబు తనయభీష్టమున కనుగుణముగా నుపదేశము చేయుటయుఁ జిత్రభానుఁడు సంతసించి మూఁడుదినంబులు విదర్భాపురంబుననుండి ప్రాఁతనెచ్చె

ఱులఁ జుట్టములఁగూడి సుఖింపుమనఁ బ్రొద్దులు పుచ్చి నాలవనాఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బయనమయ్యెను. అల్లుఁడుతగుపరివారముతోఁ బోవ కున్న నపాయము వాటిల్లునని రాజవాహనుఁడు తనబలములో మెఱి యలవంటి మున్నూరుగురు బంట్లనేరి యుగ్రసేనుఁ డనుసార్థకనామ ధేయుఁడగు సేనాపతిని వారికి నాయకునిగ నేర్పఱచి జామాతవెంటఁ బొమ్మని యానతిచ్చెను. రుద్రభట్టు, కరటకుఁడు పింగళుఁడు ధీరుఁ డగునుగ్రసేనుఁడు వెంటరాఁ జిత్రభానుడు విదర్భానగరము విడిచి శ్రీనగమునకుఁ బయనమైపోయెను.

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము.

అది గ్రీష్మకాలము. సమయము ప్రాతఃకాలము. అస్తమించి నాఁడస్తమించినాడని లోకులందఱుఁ జెప్పుకొన్నట్లు తేజోవిహీనుఁ డై నిరాశంబుడై దుఃఖమహాసముద్రమున మునిఁగి యేకొండలనడు మనో తిరిగితిరిగి భానుఁ డెల్లవారు వీరి చరిత్రము చిత్రమయినది. ఇతఁడు నిశ్చయముగఁ జిత్రభానుఁ డని తలంపఁ దెల్లతెర జిమ్ముకొని వచ్చునటుఁడువోలె మంచు జవనిక దెమల్చుకొని యుదయించె. ఉద యించినతోడనే వాని తేజము నలుదెసల వ్యాప్తమయ్యె. వ్యాప్త మగుటయు నతఁడు క్రమక్రమంబున నధికుఁడై చుట్టుపక్కల దేశ మంతయు నాక్రమించి పర్వతములకు వృక్షములకుఁ జిత్రవర్ణముగలి గించి చిత్రభానుశబ్దము సార్థకముచేసుకొనియె. ఆతనికాప్తులై పర మ భక్తులైన జనులు శరీరములనిండ రక్తచందనములు పూసికొని విధివిధానముగఁ బూజలు నమస్కారములు చేసి మంత్రములచేతను బద్యగద్యములచేతను స్తుతియించి తమ మనోరథసిద్ధి జేయు మని

ప్రార్థించిరి. దుర్నిరీక్ష్యమై దుస్సహమైనవాని తేజమున కోడి కన్నెత్తి
వానిం జూడలేక సుకుమారులగు స్త్రీ పురుషులు మందిరంబుల నడం
గియు లతాగృహంబులం డాఁగియు స్వశరీరసంరక్షణము జేసికొని "కట
కటా! బంగారమువంటి చంద్రుఁ డస్తమించుటయు నస్తమించినాఁ
డనుకొన్న యీచండశాసనుఁడు మరలఁ దలసూపుటయు మనదోసం
బు గాని వేఱొకటి కాదు. ఇంతకుం గాలవశమున వచ్చునాపదలకు మన
మేమి చేయఁగల" మని ఖేదపడఁ జొచ్చిరి. వేదపురాణకథలలోఁ జెప్ప
బడిన సూర్యవర్ణనము నెఱింగిన విద్వాంసులు వానికి యథావిధిగ నర్ఘ్య
ప్రదాన మొసఁగి క్షణక్షణము చిత్రమై కానుపించువాని బింబమును
తెప్పవాల్పక చూచి "ఆహాహా! ఈచిత్రభానుని మహిమ నేమని కొని
యాడఁగలము. ఈతనిరథమునకుఁ జక్రమొకటియే కదా! ఆయరదము
నీడ్చునవి పలురంగులు గలగుఱ్ఱములు లేడు. ఆయశ్వములం గట్టుపగ్గ
ములు త్రాచుబాములు. పోవునట్టిదారి చూతమన్న నిరాధారమైన
యాకాశము. ఆరథముం దోలువాఁడు తొడలు లేనివాఁడు. పోవలసిన
దూర మపారము. ఉపకరణములఁబట్టి చూడ వానిసాయమున నీమహా
త్ముఁడు ప్రతిదినము గగనమండల మతిక్రమించుటకు వీలు లేదు.
కావున నీతనియందుఁ గలయద్భుత తేజమే యీతఁడు చేయుపనికి సాధన
మయ్యెను. నిరాధారులైనవారు నయితము సహజముగఁ దేజోవంతు
లైనపక్షమునఁ బేరువకు మాత్రము కొన్ని యుపకరణముల స్వీకరించి
విజయము నొందుదురు కదా" యని భావమునం దలపోయఁ జొచ్చిరి.

అట్టిసమయమున మణివర్మ యుదయకాలకృత్యములం దీర్చి
కొని తనమేడమీఁద నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండి యేదో యాలో
చించుచుండ గవాక్షపుసందులనుండి చిత్రవర్ణములు గలభానుకిరణ
ములు మొగమునకుం గన్నులకుం దాకి యించుక వేదన గలిగించె.
కిటికీతలుపులు మూయుమని సేవకుని బిలిచి యానతిచ్చెను. అపరి

చారకుఁడు తలుపులు మూసి యజమానుని యెదుట నిలిచి "దేవా! పే రుగ్రసేనుఁడఁట! కాపురము విదర్భాపుర మఁట! వచ్చినది మీదర్శ నార్థ మట! సెల వగు నేని వానిం దోడి తెచ్చెద" నని వినయముతో విన్నవించెను. "ఏమీ! కాఁపురము విదర్భాపురమా! పే రుగ్రసేనుఁ డా! నామిత్త్రము వచ్చెనా సరె తోడ్కొనిర" మ్మని యాతఁ డాన తిచ్చెను. చిత్త మని సేవకుఁడు బోయి యాక్షాత్త్రపురుషునిం దోడ్కొని తెచ్చె. నల్లనై పొడవై ధృఢమై యున్న యాపురుషునిశరీరము దీర్ఘబాహులును పద్దఫాలమును వెడఁదరొమ్మును జూచినతోడనే మణివర్మ యెదురువోయి వానిం దోడితెచ్చి యొకపీఠమునం గూర్చుండబెట్టి గౌరవించి కొండొకతడవూరకుండి మెల్లగ నిట్లనియె. "విదర్భనాథుఁ డగురాజవాహనమహారాజుగారికొలువరు లగుమీకు స్వాగతము. నాకడకు మీరు వచ్చినకారణ మేమి? ఆనృపాలుఁడు పంపెనో మీరు స్వయముగ వచ్చితిరో తెలియఁగోరు చున్నాఁడ" నని యడిగెను. అడుగుటయు నుగ్రసేనుఁడు వాని కిట్లనియె. "మంత్రిశిఖామణి! విదర్భరాజు నన్ను దూతగాఁ బంప లేదు. రాజవాహన మహారాజుగారియల్లుఁడు చిత్రభానుఁడు సోదరవియోగమునకుఁ జాల ఖిన్నుఁడై యన్నబిడ్డలను మిమ్మును జూచిపోవ వచ్చినాఁడు. ఆయన తోఁగూడ విదర్భరాజు నన్ను బంపినాఁడు. చిత్రభానుఁ డీనగరము వెలి గుడారములలో సపరివారముగ నున్నవాఁడు. పురము ప్రవేశించి సోదరపుత్త్రిలం జూడ నభిలషించుచున్నవాఁడు. అప్పటికిని మీయను జ్ఞవేఁడు మని నన్నుంబంపినాఁడు. ఇదె నావచ్చినపని."

అనవుడు మణివర్మ "ఏమీ! చిత్రభానుఁడు జీవించియున్నాఁడా? హరిద్వారముకడ నతఁడు మృతినొందె నని హేమచంద్రమహారాజుగారు జీవించియున్నపుడె మేమందఱ మొకవార్త వింటి" మని యాశ్చర్యముతో నడిగెను. అప్పలుకులు విని యుగ్రసేనుఁడు వచ్చి

యు రానిచిఱునవ్వు మొగమునఁ దోఁప “నమితలోకానుభవము గల మీకు నేనుజెప్పవలయునా? అన్నదమ్ములకురవరవలు పొడముటచేస దేసందుగఁ జేసికొని రాజున కామాటలు మనఃప్రీతికరము లనుకొని కిట్టనివారట్లు చెప్పి యుందురు. అంతేకాని చిత్రభానుఁడు మృతినొంద లేదు. మృతినొందినసోదరునిమిత్త మతఁడొందుచింత యింతింతయని చెప్ప నలవికాదు. అన్నకుమారులను వదినెను దక్కినచుట్టములను జూచి పోవ నతఁడు ,వచ్చినాఁడు. అన్నదమ్ములకుఁగలప్రాఁతపగలు మీరు తలంపవద్దు. ఉత్తములకు విరోధము స్థిరముగా నుండదు అదియును గాక చిత్రభానునిమాటయే కఠోరము గాని మనసు మృదువు. కావున వానిరాకకు మీరు సమ్మతింప వలయు నని వేఁడుచున్నాఁడ” నని పలికి యతఁడేమియుత్తరము చెప్పునో వినుటకు వానివంకఁ గన్నులు నిగిడ్చి చూడఁదొడఁగెను. మణివర్మ యప్పలుకులు సమగ్రముగ నాలకించి తల యూఁచి కొంతతడ వాలోచనచేసి యిట్లని వచియి చె. “ఉగ్రసేనుఁడా! మారాజకుటుంబమునకుఁ జిత్రభానునకు గలపరస్పరసంబంధమెట్టిదియో నీవెఱుఁగుదువు. చిత్రభానునిరాకయు వానికోరికయుఁ దక్కినమంత్రులకు సేనాపతులకుఁ జిన్నరాజునకు రాజమాతకుఁదెలిపి మేమందఱము గలిసివిచారించి పిదప రేపుదయమున మీకుత్తరము బంపువాఁడ. నేనొక్కఁడనే మాటచెప్పుటకు వలను పడదు. రేపటివఱకు నగరము వెలుపలనే చిత్రభాను నుండుమనుము.” అనవుడు వల్లె యని యుగ్రసేనుఁడు లేచి వానికడ సెలవుగైకొని తననివాసమునకుఁ బోయెను.

ఉగ్రసేనుఁడు గుమ్మము దాఁటిపోయినదిమొదలు మణివర్మ మనసు మనసులో నుండ దయ్యె. ఒకపరియాయము పీఠముమీఁద నుండి చివాలున లేచి నిలుచును. నిలిచి నిలిచి యిట్టట్టు దిరుగును. తిరిగితిరిగి మరల పీఠమునఁ గూర్చుండును. కూర్చుండి పలు తెఱంగుల

నాలోచింపుచుండును. ఈదురాత్ముని మరల నగరములో నడుగు పెట్టనీయ వచ్చునా" యని యొకసారితలంచును. "రానీయనిచో నతఁడు దండువిడిసి మనకెగ్గుసేయుఁడా!" యని యొకమాఱూహించును. ఎన్నివిధముల విచారించినను వానికేయుపాయంబును బాలుపోవకు యావిషయమే తరచితరచి మరలమరలఁ జింతించి యెట్టకేలకీక్రిందివిధమునఁగృతనిశ్చయుఁడయ్యె. "ఏమయినం గానిమ్ము చిత్రభానుఁడు నిశ్చయముగ హేమచంద్రునిం జంపిన మహాపాతకుఁడు. కావున నా మాట చెల్లు నేని వాఁడు శ్రీనగరము మరల బ్రవేశింపకపోవునట్లు చేసెద" అట్లు కృతనిశ్చయుఁడై సపిదప స్నానము జేసిభోజనముగావించి యానాఁడు పెందలకడ రాచనగరునకుం బోవసమకట్టి యరదమెక్కి సత్వరమయచ్చోటికిం బోయెను. పోయి ప్రధానపురుషులగు దండపాణి వజ్రపాణి మాధవసేనప్రముఖులను నిగమశర్మను దక్కినరాజబంధువులను బిలిచి వారింగలియగట్టుకొని బాలరాజగువిక్రమసేనునిసన్నిధికి జనియెను. విక్రమసేనుఁడు వారలనందఱసగౌరవముగనాదరించియుచితాసనములఁ గూర్చుండ నియమించి యందఱి నొకసారి రావించిన మహాత్కార్యమేమని యడిగెను. అందఱు మణివర్మవంకఁజూచిరి. రాజకుమారునిదృష్టియుఁ బ్రత్యుత్తరము నిమిత్తము మణివర్మమీఁదనే పడెను. అంతట మణివర్మ తనపీఠము నించుకముందఱకు జరుపుకొని వారల నందఱ నుద్దేశించి యిత్తెఱంగునఁ బలుకఁ దొడంగెను. "రాజా! మిక్కిలి యవసరమగునొకవిషయమును జర్చింపదలఁచి వీరలనందఱ మీసమ్ముఖమునకు రావించితి. మిత్రులారా! ఈవిషయము పరమగోప్యమైనది. అందఱముఁ గుమారరాజుగారిమేలు గోరువారమె కావున నిచ్చట జరగెడుచర్చ లీమందిరము దాఁటి యావల వ్యాపింపఁగూడదు. నాచెప్పఁ బోవునంశము మీరు చక్కగ విచారించి మీమీయభిప్రాయములు మరుగులేక వెల్లడి చేయుఁడు. చిత్రభా

నుఁడు మృతినొందెనని మున్ను మనము వింటిమి కదా. అతఁడు జీవించియున్నాఁడఁట! సోదరమరణమునకు మిక్కిలిపొక్కుచున్న వాఁడట! అన్నబిడ్డలను వదినెను జుట్టములను దానొకసారి చూచి పోవలయునని వచ్చినాఁడఁట! ఊరుబైట గుడారములో నున్నాఁడఁట! పురప్రవేశమునకు మనయనుమతిని వేఁడుచున్నవాఁడట! వానితో వచ్చినవిదర్భరాజుసేనాపతి యగునుగ్రసేనుఁ డనువాఁడు వానిపంపున వచ్చి వానిమనోరథము నాకెఱిఁగించె. కావున వానిపూర్వచరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొని మనప్రస్తుతస్థితి నెంచికొని మీరుకుం దోఁచినపోలి హితముపదేశింపుఁడు.

చిత్రభానుఁడు సజీవుఁడై యున్నవాఁడని వినినతోడనే దండపాణిమొగము తెలివొందెను. వజ్రపాణిమనస్సు హెచ్చరికతోనుండెను. ఈయుభయులముఖమనోవికాసములను మణివర్మతక్క తక్కివారు గ్రహింపలేరైరి. "అయ్యో! మరల వచ్చినాఁడా" యని నిగమశర్మగుండె కొట్టుకొనెను. అతఁడు మనలం జూచి పోయినంతమాత్రమున మన కేమి నష్ట ముండు" నని విక్రమసేనుఁగు మణివర్మతో ననియె. "చూడవలసిన దేమో యిదివఱకే చూచినాఁడు. అన్నగారి మరణము చూడ లేదా? ఇంకను జూచుట కే మున్నది" అని మాధవసేనుఁడు పలికెను. అప్పుడు నిగమశర్మ మరలనేదియో యనఁబోవుచుండ నంతలో దండపాణి యందుకొని "అనుమానబలముచే దోషారోపణము చేయుటయె కాని చిత్రభానునిదార్ష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరు. సోదరవియోగమున మిక్కిలి పొగిలిపొగిలి ప్రేమాతిశయమున సోదరపుత్రులఁజూడఁ దలఁచినచిత్రభానుని రానీయకపోవుట మనకు న్యాయముకాదు. సోదరవియోగమునకు వానిమనసెంత కుందుచున్నదో యతనిహృదయ మెంత దుఃఖాగ్నిని మండుచున్నదో యెవ్వరెఱుంగుదురు. కావున వానిని రానియ్యవచ్చు నని

నాయభిప్రాయ మని పలికెను. వజ్రపాణియుఁ దగయన్న యగుదండ పాణిమార్గము ననుసరించిచిత్రభానుని రాక కనుమతించెను. నిగమశర్మ "మీకందఱకు నేది యిష్టమో నాకునదియే యిష్ట" మని చెప్పెను. "యెవ్వ రేమనుకొన్నను సరే చిత్రభానుఁడు మున్ను దాఁటిపోయిన కోటగుమ్మము మరలదాఁటి లోనికి రాఁ గూడదు. ఇదియే నాయభి ప్రాయ" మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. "మాయమ్మగారిమన సేతెఱం గున నుండెనో తెలిసికొనుట యుచిత" మనివిక్రమసేనుఁడు పలికెను. అంతట మణివర్మ యుత్సాహవశమున బీఠమునుండి లేచి తనముసలి మేను గంపింపఁ గోపముతో నిట్లనియెను. "దండపాణీ! చిత్రభానుని దౌష్ట్యముఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూచినవారు లేరంటివి కదా! అతని నిటకు రావించితిమా డుండగములు ప్రత్యక్షముగఁ జూడఁగలము. మీ రేమనుకొన్నను సరే హేమచంద్రుని గడ తేర్చినమహాపాతకుఁడతఁ డే యని నాయభిప్రాయము. సోదరునింగూర్చి యతఁడు పొక్కు చున్నవాఁడా! కటికివానికి జాలియుండు నేని, వజ్రమునకు మెత్తఁదన ముండు నేని, వేమునకుం దియ్యఁదన ముండు నేని వానియొద్ద సుగుణ ముండును. వానిని గృహప్రవేశము చేయించుట మమ్ము స్వర్గపుర ప్రవేశము చేయించుటయే, వానిని రానిచ్చుట మృత్యుదేవతను రాని చ్చుట, వానిని నమ్ముట పెద్దపులినోటఁ దల నిడుట, వానిని మనకడ బెట్టుకొనుట, పామును మెడజుట్టుకొనుట. దుష్టునకు దూరముగ నుండ వలయు ననుమాట నిజము చేసి మనము వానినిబరిత్యజింపవలయును. నరకివేయఁబడినకొమ్మనుమరలఁ జెట్టున కెన్నఁడయిన నదుకవచ్చునా? అట్లే కుటుంబమునుండివిడిపోయినవానిని మరలఁ గలుపుకొనుటయసం భవము కావున జాలి నొందక మోమోటపడక భీతి జెందక చిత్ర భానునిరాక నిరాకరింపుఁడు."

మహారాజుగారు సెలవిచ్చినట్లు తల్లిగారిమతము తెలిసికొనుట

కర్తవ్యము కావున నోనిగమశర్మ! పురోహితు లగుమీరు రాజమాత సన్నిధికిం జని యద్దేవికి నాపలుకులుదండపాణిప్రముఖులవచనములు సరిగ విన్నవించి యామెయిష్టము ననుసరించి కార్యనిశ్చయముఁ జేయుఁడు. ఆమె మఱదిరాక కనుమతించినచో మీరుపోయి తేపుద యమునఁ జిత్రభానుని దోడ్కొనిరండు. అనుమతింప దేని మేమందఱ మనుమతింపలేదని వానితోఁ జెప్పిరండు. ఇదియే నాచేయవలసిన హితోపదేశమని పలికి కూర్చుండెను. అంతట సాయంకాలమయ్యెను. విక్రమసేనుఁడు సంధ్యాకాలకృత్యములందీర్చుట కభ్యంతరమందిరము నకుం బోవఁ దలఁచి పీఠముసుండి లేచి "మీయందఱిపలుకులు వేరు వేరుగ మాయమ్మకు విన్నవించి యామె యిష్టముం బట్టి కార్యనిశ్చ యముం జేసెదను. మీరింక గృహముల కరుగుఁడ" డని సెల విచ్చి యంతిపురికిం జనియె.

ముప్పదిరెండవ ప్రకరణము.

మరునాఁడు చిత్రభానుఁడు రేపకడ మేలుకాంచి భానుండు పొడుపుగొండమీఁదనుదయింపకముందెప్రాతఃకాలకృత్యంబులు నిర్వ ర్తించుకొని గుడారంబునం గూర్చుండి తనరాకంగూర్చి మణివర్మ ప్ర ముఖులెట్లు నిర్ణయించిరో తెలియక యనేకవిధంబుల మనంబునఁదలఁ పోయుచుండ నంతలో నుగ్రసేనుఁడును గాలకృత్యంబులఁ దీర్చుకొని యాతనికడకుఁబోయెను. పోవుటయుఁ జిత్రభానుఁడు వానింజూచి "యుగ్రసేనుఁడా! మన క్షేమాటయుం దెలియకపోవుటకుఁ గారణ మేమి? మణివర్మయేమనియెను? ముఖలక్షణంబులంబట్టిచూడ నతండు మనకార్యంబు దెసఁ బ్రసన్నుఁడై యుండినట్లు నీకుం దోఁచెనా!

మనయెడ ద్వేషము బూనినట్లు కానబడెనా? మణివర్మ బుద్ధికుశలత యసాధారణము.ఆవులించినవారి ప్రేవులు లెక్కపెట్టును. ఇంతకు మన తలంచినపని యేమగునని నీబుద్ధికిం దోఁచుచున్నది. ఇందునెరవేరి తిమా" అని వాక్యము సమాప్తము చేయకముందె యుగ్రసేనుఁ డందుకొని "దేవా! మణివర్మ ముఖవైఖరి మనకు భాగ్యసూచకము కాదు. దండపాణిమొదలగువారు మాత్రము మనకనుకూలు రగు దురా? ఎట్లయిన మనకార్యము కష్టసాధ్యము కాని సులభసాధ్యము కా" దని యుత్తరమిచ్చెను. "మిత్రమా దండపాణి నాకుఁ జిన్న నాఁటిమిత్రుఁడు కాని మాయన్నకుం గడుఁగూర్చు. నే నొక్కరహ స్యముజెప్పెద. అది నీమనస్సుననే యుండవలయు. నిన్నరేయి మీ రందఱు నిద్రించినపిదప నిమరరామినేమియుఁదోఁచక నేనీగుడారమున నిట్టటుఁదిరుగుచుంటి. అప్పుడు గుడారముగుమ్మముకడ కావలియున్న పింగళకుఁడు నాకడ కొకక్రొత్తమనుష్యునిం దోడ్కొనివచ్చి,దేవా! దండపాణి మీకడ కీతనిం బంపె దేవరవారితో నీతఁ డొకమాట మనవిచేయ సెలవు వేఁడుచున్నాఁ"డని వానిని నాయెదుటఁ బెట్టెను. నేనును సంభ్రమసంతోషంబులు మల్లడిగొనసప్పురుషునిజూచి దండ పాణినేమనుడిగి వచ్చినపని దెలుపుమంటి. అప్పురుషుఁడు నలువం కలు జూచి "క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరుగద, ఈమనుష్యుఁడు మన వాఁడే కద," యని యడిగి క్రొత్తవా రెవ్వరును లేరనియుఁ బింగళ కుఁడు నాపరిజనుఁడే యనియు నే బదులుచెప్పినపిదప నిట్లనియె. "దేవా! కాశ్మీరరాజసేనాపతి దండపాణి మీదర్శనము చేయఁ జాల గుతూహలపడు చున్నవాఁడు. రేపురాతిరి రెండుజాములవేళ నిక్క డకువచ్చి మిమ్ము దర్శింపఁగోరు చున్నాఁడు. మీ దేవర చిత్త" మని యూరకుండెను. అప్పలుకులు విని నేను గడుసంతుష్టుఁడ నై "వాని జూడ నేనను మిక్కిలియుబలాటమందుచున్నవాఁడ తప్పక

తెపటిరేయి రమ్మనుము. వానిరాక నేనెదురు చూచుచుండెద నని చెప్పి వాని నంపితిని. వారిరాక నేను బింగళకుఁడు మాతని మెఱుఁగుదుము. దీనింబట్టి దండపాణి నాకనిష్టుఁడుగ నుండఁ డనియూహించెదను. పజ్రివాణి నేనిక్కడనున్నపుడె మాకర్పూరమంజరిపై మనసు నిలిపి యుండినవాఁడు. కావున వానికి నాయెడ నధికానురాగము గలదు." అని పలికి వెండియుం గొంత పలుకఁబోవు చుండఁ బింగళకుఁడు వారిని సమీపించి "దేవా! రాజపురోహితుఁడు నిగమశర్మ మీదర్శనార్థము వచ్చియున్నవాఁ" డని విన్నవించెను. "వాని సత్వరమే పరివేశపెట్టు" మని చిత్రభానుఁడు సెల వొసంగుటయుఁ బింగళకుఁడు పోయి నిగమశర్మం బరివేశపెట్టి తాను గర్భమ్మల ద్వారము కడకుం జనియెను.

ఆబ్రాహ్మణుఁడు గుడారమునం దడుగు పెట్టినతోడనే చిత్రభానుఁడు పీఠమునుండి లేచి యెదురుగాఁజని వానిపాదములకు సాష్టాంగదండప్రణామము గావించెను. నిగమశర్మ వానిభక్తికిఁదద్దయు మెచ్చి "దీర్ఘాయురస్తు కల్యాణమస్తు" అని దీవించి వంగి చేతులతో వానిని లేవనెత్తెను. అంతఁ జిత్రభానుఁడు వానిందోడ్కొని యొకపీఠమునం గూర్చుండఁబెట్టి సువర్ణపాత్రముతో నిర్మలజలంబు దెప్పించి వెండిపళ్ళెంబున నాబ్రాహ్మణునియడుగు లుంచి కడిగి యయ్యుదకంబు శిరంబునం జల్లుకొని ధన్యోఽస్మి ధన్యోఽస్మి యని యిట్లు పలికెను. "మహాత్మా! మీయడుగులనీరు చల్లుకొనుటం జేసి తాపంబుదీఱె. రాఘవులకు వసిష్ఠుఁడట్లు పాండవులకు ధౌమ్యుఁడట్లు, మీరుమాకుఁబురోహితులరు. మిమ్ముఁ జూచుట మాయన్నం జూచిన ట్లున్నది. అరవిందా దేవికిని విక్రమసేనహర్ష వర్ధనులకుం గుశలమే కదా! హేమచంద్రా! నీ వంతలో నూరకు దూరుఁడ వయితివి" అనుచుండఁగనే రెండుకన్నుల నుండి బాష్పములు దొరఁగుటయుఁ దల వంచికొని మాటలాడలేక

యత్ దూరకుండెను. హేమచంద్రునిదలంచి చిత్రభానుఁడు కన్నీరు పెట్టుకొనినతోడనే నిగమశర్మమనస్సును గరుఁగ నయనములు బాష్ప కలితములయ్యెను. ఉగ్రసేనుఁడె వారినిరువురను సమయోచితవచన ముల నూరడించె. అప్పుడు చిత్రభానుఁ డుగ్రసేనునిపలుకులం దేరి వెండియు నిగమశర్మనుద్దేశించి "స్వామీ! మీరాకకుం గత మెద్ది. మీమంత్రిగారు నావిన్నపము నేమిచేసిరి. అహహా! కాలమహాత్మ్యము నాయన్నబిడ్డలను నేను జూచుటకు నాస్వనగరము నేను బ్రవేశించు టకు మణివర్మసెలవు గావలసి వచ్చెఁ గదా" యని నొచ్చుకొనుచుం డ నిగమశర్మ చిత్రభానున కిట్లనియె. "కుమారా! దేవియుం బాల కులుఁ గుశలముగ నున్నారు. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుఁడును నీరాకయు నీవచ్చినపనియు విని తేపుదయమున నిన్నంతిపురికిఁ బిలువు మని నన్ను బుత్తెంచిరి. చూచి పోవుటవలన నష్టమేమి యని విక్రమ సేనుఁడు పలికె. వైరములు శాశ్వతముగఁ గాఁపురముండునా; అన్న బిడ్డలం జూడవలయు నని యాతనిమనస్సెంతత త్తరపడుచున్నదో పాపము రానిండని యరవిందాదేవి వచించె" అతఁడు పలుకఁదలఁచిన పలుకులు సమాప్తము గాకమునుపే చిత్రభానుఁడు నడుమ నడ్డము వచ్చి మీమంత్రి లేమని రని యడిగెను. అనవుఁడు నిగమశర్మ "యెవ్వ రేమనిన నేమి. నీవు తేపుదయమునఁ బురప్రవేశము గావిం పుము. నీకిది సమ్మతమని నే నచ్చటివారితో విన్నవింప వచ్చునా" యని పలికెను.

తనరాకకు నరవిందావిక్రమసేనులు సమ్మతించిరని వినినతోడ నే చిత్రభానునిమనస్సు వర్ణనాతీతమైన యానందము నొందెను. అతఁ డాయుబ్బు పైకిఁ దోఁపకుండ మిక్కిలి యడంచుకొని "యట్లే విన్నవింపవచ్చును. కుమారవిక్రమసేనుఁడు దల్లియును నాకుఁ జాల నుపకారము చేసిరి. నన్ను మాయన్నబిడ్డలం జూడనిచ్చుట కాశ్మీర

రాజ్యమున కభిషిక్తుని జేయుట. ఆడుది యైనను మావదినె దూర మాలోచించినది. విక్రమసేనుఁడు బాలుఁ డయ్యు బుద్ధిచే బెద్ద యయ్యె. రేపు ప్రాతఃకాలమునఁ దప్పక నే నటకు వచ్చెద. మీరింక వేంచేయుఁ" డని ప్రణామముచేసెను. నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుని యొద్ద నుగ్రసేనునియొద్ద సెలవుఁగైకొని పురమునకుం జనియె.

నిగమశర్మ తనసన్నిధిం బాసినది మొదలు చిత్రభానుఁడు "సూర్యాస్తమయ మెప్పుడగును? ఎప్పటికి రెండుజాములరాత్రి యగును? ఎప్పుడు దండపాణి నన్నుగలిసికొని మాటలాడు" నని తత్తరపడుచు నన్యచింత విడిచి తదేకాసక్తుఁడై గడియగడియకుంబ్రొద్దు చూచుచు నిముసమొక్కయేఁడుగాఁగడుపఁజొచ్చెను. అట్లుండనెట్టకేలకుసాయం కాల మయ్యె. భానుఁడు మరుఁగునకుం బోయి విశ్రమించుచుండినను జిత్రభానుఁడు విశ్రమింపక యెంతోవేగముతో భోజనముచేసి సమస్త పరిజనంబును నిద్రబుచ్చి కరటకపింగళుల గుడారపు ద్వారమున నిలిపి రుద్రభట్టసమేతుఁడై దండపాణినిమిత్త మెదురు చూచుచు నొకపీఠమునం గూరుచుండె. అపుడు రెండుజాములరాత్రి యయ్యె. చిత్రభానుఁడు మాటిమాటికిఁ బీఠమునుండి లేచి గుడారమువెలుపలికిఁ బోయి "కరటకా! యతనిజాడ కనఁబడుట లేదా? పింగళకా! పది యడుగులు పోయి చూచిరమ్ము, రాఁడా యేమి?" యని పలుతెఱంగుల భాషించుచు సేవకుల నడుగుచుఁ జిత్తస్థిమితములేక తిరుగులాడు చుండెను. ఒకసారి రుద్రభట్టుం బిలిచి "స్వామీ! ప్రశ్న చూడుఁడు. మనతావున కతఁడు వచ్చునో రాఁడో చెప్పుఁ" డని యడిగెను. అతఁడును గ్రహచారము చూచి వ్రేళ్లు మడచి నక్షత్రములు చూచి లెక్కవెట్టి కార్య మగునని చెప్పెను. అంతలో నొక మనుష్యుఁడు తలనిండ ముసుఁగుబెట్టుకొని చేత దుడ్డుకఱ్ఱఁ బూని గుడారముసమీపమునకు వచ్చెను. ఆసందడి కనిపెట్టి పింగళకుఁడు క్రొత్తపురుషుని

డాసి "స్వామీ మీరెవ్వరు? లోనికి రాఁగోరుదురా" యని యడి గెను. నేనెవ్వఁడ నైన నీకెందుకు ? నీశక్య మగునేని నన్నుఁ జిత్ర భానునికడకుం గొనిపొమ్మని యప్పురుషుఁడు బదులుచెప్పెను. ఆయి రువురసంభాషణము దూరమునుండివిని చిత్రభానుఁడు సత్వరముబయ టికివచ్చి యప్పురుషుని సమీపించి "దండపాణీ" యని మెల్లఁగఁ బిలిచి "నేనే" యని యతఁ డుత్తరము చెప్పినతోడనే వాని నచ్చటనె బిగ్గఁ గవుంగిలించికొని చేయిపట్టుకొని లోనికిం దీసికొని పోయెను.

గుడారములో దీపపువెలుతురున రమారమి రెండుసంవత్సర ములక్రిందట నెడబాసినయామిత్రు లిరువురు నొండొరుల మొగంబులఁ బరిశీలించి చూచి యానవాలుపట్టి, తనివిదీర నింకొకసారి కౌఁగిలించు కొనిరి. అనంతరము చిత్రభానుఁడు దండపాణిని బీఠముపైఁ గూర్చుండ బెట్టి "మిత్రమా ! నీదేహస్పర్శచేత చిరకాలవియోగతాపము గూడ కొంతవఱకు దీఱినది. ఇది కడు సుదినము. మిత్రమా! నాఁడు నిన్ను నేఁబాసినది మొదలు నేఁటివఱకు నేఁదిరుగనియడవులు, దూఱనిగుహ లు పడనికష్టములులేవు. ఇఁక నాకష్టములు, గట్టెక్కునవనిధైర్యముగలి గినది. నిన్నుజూచుకొని నేను సోదరవియోగము మఱచుచున్నాఁడ" నని ప్రీతిపూర్వకసంభాషణంబులాడెను. దండపాణియు మిత్రునకుఁదీసి పోవక యిట్లనియె. "చెలికాఁడా! నీవులేని యీరెండేండ్లు రెండుయుగ ములుగఁ గడపితిని. నాబొంది శ్రీనగరమునను నాయాత్మనీకడను నిలిపి కాలము గడపితి. నీవుకుశలివై మరల నీవిధంబున మాకనులకువిందు సేయుదువని కలనైనఁ దలంపలేదు. మిత్రుఁడా నిన్ను రెండుమూఁడు మాట లడుగవలయు నని యభిలాష గలదు. వీఁ డిట్లు సాహసించి యడుగునే యని నామీఁదఁగినుక బూనక ప్రత్యుత్తరములు చెప్ప వలయు. నీవు హరిద్వారమున మృతినొందితివని హరిశర్మ యనునొక బ్రాహ్మణుఁడు హేమచంద్రునితో విన్నవించె. ఆమహారాజు నీనిమిత్త

మశ్రుజలంబులు విడుచుచునే పరలోకంబునకుంబోయెను. నీపైనసత్య మరణవార్త లెట్టుపుట్టె. మహారాజుమరణమునకు నీవె కారణుఁడ వనియు హరిశర్మప్రేరణంబున నీవో నీపనిచినహంతకులో మహారాజుం గడ తేర్చి రనియు లోకులు చెప్పుకొను చున్నారు. ఇందేమైన సత్య ముకలదా? మిత్రుఁడను నాకడ నెద్దియు దాఁచక హృదయపేటిక దెఱచియున్న దున్నట్లు పలుకుము. నేను నీవాఁడనె కాని యన్యుఁడ గాను. మిత్రులహృదయములు రహస్యరత్నములు దాఁచందగిన యినుపపెట్టెలు కదా!"

అనవుఁడు చిత్రభానుఁడు వచ్చియురాని నవ్వొకింత నవ్వి "ప్రియసఖా! అడిగితివి గానఁ జెప్పెద వినుము. నేను హరిద్వారము వద్ద మృతినొందితి నని పరివాదము పుట్టించినవాఁడు మణివర్మ. మా యన్నగారి మనస్సు గలఁచి యా ధర్మస్వరూపుని జంపించిన వాఁడు మణివర్మ మాయన్నతోఁ జెప్పరాని కొండెములు చెప్పి న న్నీవీటి నుండి వెడల నడచిన వాఁడు మణివర్మ. మా కులవృక్ష నిర్మూలనము జేయుపురుగు మణివర్మ. మాకుఁ బ్రక్కలోఁ బాము మణివర్మ. వానిని నమ్మి మాయన్న మరణము దెచ్చుకొనియె. మావదినెయే నాసోదరునితో నామీఁద బలుకొండెములు చెప్పి నాకింతపాటు గలి గించిన దని నే నిన్నినాళ్లుఁ దలంచు చుంటిఁ గాని యరసిచూడ మణివర్మయే దీనికిం బ్రధానకారణ మని యిప్పుడెఱింగితిని."

"నిన్ను దేశమునుండి వెడలనడచి మహారాజును జంపించిన మణివర్మ కేమిలాభ"మని దండపాణి వానిసంభాషణమునడుమ నాపి యడిగెను. అడుగుటయుఁ జిత్రభానుఁడు "దండపాణీ! లోకవ్యవహార విదుఁడ వగు నీ కిది తెలియకపోయెనా? రాజుం జంపించినచో రాజ కుమారులు బాలురు గావున వారిపేరుపెట్టి తానే కాశ్మీరరాజ్యమం తయు నేలవచ్చు. నే నిక్కడనే యుండిన పక్షమున రాజుం జంపించి

నను వానికి లాభముండదుకదా? విక్రమసేనుఁడు పెద్దవాఁడయి రాజ్య భారము పూనిన వానిం దనచేతికీలుబొమ్మనలె నాడింపవచ్చు. మంత్రులు రాజులయెడలఁ జేయుచుండగము లెన్ని యోకలవు. రాజకుటుంబమును నాశనము చేసి కాశ్మీరసింహాసన మెక్కవలయు నని మణివర్మ మనసారఁ దలపోయు చున్నట్లు నేనిచట నున్నపుడె వినియుంటి. పలుమాఱులు నేనీమాట మాయన్న కెఱింగింపఁ దలఁచితిగానిమాకిరువురకు మనస్పర్థలుండుటచే నది నాపన్నుగడగా నెంచునే కాని యతఁడు సత్యముగా గ్రహింపఁడని యూరకుంటి. మణివర్మయు హరిశర్మయుఁ దోడిదొంగలు. ఆశర్మవర్మలిరువురుంగలిసి యీదుష్కర్మ యొనర్చిరి" అనుచుండ దండపాణి మరల వానిమాట కడ్డమువచ్చి "మిత్రుఁడా! హరిశర్మ మణివర్మప్రేరణంబుననె యీఘోరకృత్యముచేసియుండునేని హరిశర్మకు నీయం దిష్టముండదు కదా! అతఁడు నిన్నుఁగూర్చి యెంతయువిచారించె. నీయందు పక్షముపూని నీకు సాయము చేయు మని నన్నుంబురికొల్పె. నీయాత్మచేత నతఁడు మాటలాడించె. మణివర్మకాప్తుఁడైనవాఁడు నీయెడ నిట్లు మైత్రి జూపుటకుఁ గారణమేమి" యని యడిగెను. అతనిహృదయమున గాటముగ నాటినయీసందేహముం దీర్పఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె. "ఓయి వెఱ్ఱివాఁడా నేను బ్రదికియుండగాఁ జచ్చితినని బొంకి నాయాత్మచేత మాటలాడించెదనని డంబములుకొట్టినవాఁడు దొంగగాక మునియగునే. మాయోపాయములు పన్ని నిన్నుత్తెఱంగున మోసపుచ్చె. వాఁడు నాదెస ననురాగము జూపుటయు మణివర్మపన్నిన పన్నుగడయే. నీవు నేనును బాల్యస్నేహితుల మగుటచే నామీఁద నీకెంతయనురాగమున్నదో పరీక్షించుటకు మణివర్మ హరిశర్మచేత నట్టిపలుకులు బలికించి యుండవచ్చు. వాని పలుకులకు మోసపోయి నీవు నాపైఁగలయనురాగముం బ్రకటించితివి కాఁబోలు. మీమంత్రి నీమీఁద నొకకన్ను వేసియే యుండును."

అద్భుత మగునావృత్తాంతము నాకర్ణించి దండపాణి మొట్ట మొదట నది నమ్మఁజాలక వెనుక తనయెదుటం జరగినవిషయముల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని చిత్రభానునిమాటలను వానితోఁ బోల్చి చూచు కొని మెట్టకేలకు దనమిత్రునిమాటలే తన కెక్కుడువిశ్వాసము గలి గింపఁ గొండొకసేపటికిట్లనియె. "చలికాఁడా! ఇంతకాలము నేను హేమచంద్రుని నీవ కడతేర్చితివని దురభిప్రాయము పడియుంటి. ఇప్పుడది నామనంబుననుండి తొలఁగె. నీవు చెప్పినది నిజము మణివర్మ నన్ను సరిగా నమ్ముటలేదు. నామీఁద వాని కేదో యనుమాన ము న్నది. నేను నీవాఁడనె. నిన్నటిసభలో రాజునెదుట మణివర్మ నిన్ను చేసిన నింద లిన్ని యన్ని యని చెప్పఁజాలము. అధికారగర్వముచేత వాఁడు మిక్కిలివిఱ్ఱవీఁగు చున్నాఁడు. మనమిరువురముం గలిసి వాని గర్వ మడంప వలయు. నేను నీవిచ్చట నుండునట్లు జాగ్రత్త పెట్టెద" నని యూరకుండుటయు నంతవఱకేమియుం బలుకక మౌనముద్ర వహించినరుద్రభట్టు లేచి "మీస్నేహబంధ మంతకంతకు దృఢ మగు గాక! మీయిరువురమనోరథములు సఫలముగుఁగాక! భక్తవత్సలుఁడు పరమేశ్వరుఁడు మీకుఁ దోడ్పడుఁగాక" యని యాయిద్దఱికుడిచేతులం బట్టుకొని యొకరిచేతిలో నొకరిచేయి వేయించి రహస్యములు వెలి పుచ్చకుండునట్లొండొరులనిమిత్తము ప్రాణము లయిన విడుచునట్లు వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించెను.

అట్లిరువురును శపథములు గైకొన్న పిదప దండపాణి చిత్రి భానునివంకఁ జూచి "సఖుఁడా! నేను వచ్చినప్పటినుండి ని న్నడుగఁ దలఁచు చున్నాఁడను. శరీరము దాల్చిన బ్రహ్మతేజ మట్లున్న యీ మహాత్ముఁ డెవ్వఁడు. పోలిచిచూడ హరిశర్మమొగము నీయనమొగము నొక్కలాగుననున్నది. మనుష్యులఁ బోలినమనుష్యు లుండకపోదురా ఈతఁ డతఁడు గాఁ డని తలంచెద. ఈయన యెవ్వరో నాకెఱింగింప

వలయు" నని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు "మిత్రుఁడా! ఈతఁడు మనకుఁ బరమాప్తుఁడు బ్రాహ్మణుఁ" డని వానికి బదులు చెప్పె. అంతలో రుద్రభట్టు దండపాణినిజూచి "నాయనా! నేను హరిశర్మను గాను కాని నాకును హరిశర్మకును ముఖలక్షణంబుల నేల పోలిక కల దో కాలాంతరంబున మీకు నే నెఱింగించెద" నన పలికి విరమించెను. అంతట జాముకోడి కూయుటచే దండపాణి సత్వరముఁ బో వలయు నని చిత్రభానుని వీడ్కొని యెప్పటియట్లు ముసుఁగు బెట్టుకొని స్వ గృహమునకుఁ జనియె.

ముప్పదిమూఁడవ పరిచ్ఛేదము.

చిత్రభానుఁడు మరునాఁ డంతిపురమునకువచ్చునని యరవిందా దేవి నిగమశర్మవలన విని వాని నెదుర్కొని సంభావించుటకుఁ బరివే శము నడుపుటకు మణివర్మను రమ్మని యాహ్వాన మంపెను. ఆ యా హ్వానమువిని మణివర్మ తనరాణి కీ క్రిందిసందేశ మంపెను. "అమ్మా మీరు నిప్పులం జొరఁబడు మన్నఁజొచ్చెద. ఏట దిగు మన్న దిగి యెద. విసము ద్రావుమన్నఁ ద్రావెద. కాని చిత్రభాను నెదుర్కొని సంభావింపఁజాల. నేను జీవించి యుండగాఁ జిత్రభానుఁడు మరల బుర ప్రవేశము జేసినాఁ డన్న యపకీర్తియే నాకుఁజాలు. కావున నన్ను క్షమియించి యీకార్యమునకు నొరుల నియోగింపవలయు."

ఆసందేశమువిని యరవిందాదేవి సందిగ్ధమనస్కయై సత్వరము మాధవసేనుని రావించి మణివర్మ పంపినసందేశ మెఱిఁగించి వెండియు నిట్లనియె. "ఆర్యా! చిత్రభానునిరాకకు నే ననుమతించుట మొగ మోటముచేతఁగాని ప్రేమచేతఁగాదు. అది నీవు నెఱుంగుదువు. మణి వర్మకీ కార్యం బింత యనిష్టముగా నుండు నని నే ననుకొనలేదు. ఇప్పుడు కర్తవ్య మేమి? రా వలదని చిత్రభానునకు వర్తమాన మం పుదునా? మొదట రమ్మని పిదప వద్దనుట వెనుకటి క్రోధాగ్నిని నేయి వోసి మంటచేయుట. పండుకొన్న తాఁచును లేవఁగొట్టుట. కావున జేయఁదగు దానినుపదేశింపుము. అనవుఁడు మాధవసేనుఁ డించుకవిచారించి తల్లీ! మొదట వానిరాక కనుమతి నియ్యనే కూడ దు. ఇచ్చినపిదప వెనుదీయఁగూడదు. పరివేశంబు నేనడిపెద. కా నున్నదికాక మానదు కదా యనిపలికి యామెచేత ననుజ్ఞాతుఁడై వాని పరివేశంబునకుఁ గావలసినయత్నంబుచేసి గృహమునకుఁజనియె.

అట్లుదండపాణి గుడారమువిడిచి చనునప్పటికి జాముత్రాత్రి మాత్రమే యుండుటచేఁ జిత్రభానుఁ డటమీఁద నిద్రవోక మిగిలిన కాలము రుద్రభట్టుతోఁ బ్రసంగించుచుఁ గడపెను. అంతలోఁ దెల్లవాఱుటయు నారాజకుమారుఁడు సమయకృత్యముల నిర్వర్తించి స్నానముజేసి సంధ్యావందనము గావించి పార్థివలింగపూజ యొనర్చి రుద్రభట్టుపాదములకు నమస్కరించి దీవనలు వడసి పయనమయ్యెను. అంతలో నిగమశర్మకోటనుండి యొక్కరథము దోలించుకొని చిత్రభానుని నెలవునకుం జని యయ్యరదమధిష్ఠించిరాజమందిరమునకురానోపునని యారాజకుమారుని బ్రార్థించెను. చిత్రభానుఁడు వల్లెయని తేరునెక్కి నిగమశర్మ సమేతుఁడై పురముఁ బ్రవేశించెను. ప్రవేశించుటయుఁ బురజనంబులు వానింజూచి విస్మితులై వానిరాక యశుభసూచకమని భావించిరి. పురాంగనలుకొందరు రథముమీఁదఁ బోవు వారినామధేయములు పురుషులనడిగి తెలిసికొని యసంతుష్టులై "యమ్మక్కా! యిదియేమమ్మా రాజకుటుంబము నిప్పులొడిలోఁ గట్టుకొన్నట్టు మరల నీయువరాజహంతకునిఁ దెచ్చిపెట్టుకొనియె. వాని మొగములోనున్న ఘోరభావమును వెలిపుచ్చుచున్నట్లైభయంకరముగ నున్నది. వాని కనుబొమలు వానిమనోమాలిన్యమును దేటపఱచునట్లున్నయవి. కటకటా! రాజకుమారులేమికానున్నవారో కదా" యని తమలోఁ దారు చెప్పుకొనసాగిరి. అంతఁ గొంతసేపటికి రథము కోట సమీపమునకుఁ బోవుటయు నిగమశర్మయుఁ జిత్రభానుఁడు గ్రిందికిం దిగి సింహద్వారము వైపు నడచిరి. రథావతరణంబు జేసినయారాజకుమారునిగని యదివఱకే వానినిమిత్త మక్కడ నరవిందాదేవిశాసనంబున వేచియున్న మాధవసేనుఁడుదండపాణిప్రజ్వాణి వానికెదురుగాబోయి సమ్మానించిరి. చిత్రభానునకు స్వాగత మని మాధవసేనుఁడు పలికెను. 'యువరాజున కనంతాభ్యుదయములు గలుగుఁ గాక

యని, దండపాణివచియించె. మీయాగమనము శుభారంభమగుగాక యని దండపాణి నుడివెను. అనవుడు "లోకైకపూజ్యయగుమావదినె మేలుతలంపులచేత నాకుమఱల మిమ్మందఱ సందర్శించుమహాభాగ్య మబ్బె ననిచిత్రభానుఁడు పలికి వారు ముందునడువ సింహద్వారము దాఁటి లోనికిం జనియె. చని కొన్నియడుగులునడచి తన నడచుదారి కిరుగెలంకులఁ బారఁజూచి పూర్వస్మృతి గలిగి మాధవసేనుని జూచి జాలిగదురనిట్లనియె అయ్యో! ఈకోటం జొరకమునుపు నేనెపుడు కోటలో తెక్కలు గట్టుకొని వాలియుదునాయనియువ్విళులూరుచుంటి గాని ప్రవేశించినదిమొదలు నాకడుగైనసాగుటలేదు. ఏమిచెప్పుదు నాయవస్థ. కోటగుమ్మము దాటినతోడనే నామనస్సునకు మాయన్న హేమచంద్రమహారాజుమాట జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఈమొగసాలలు నీలా యములు నీయేనుంగుసాలలు నీసైనికనివేశములు నీపసులకొట్టములు మొదలగు సమస్తప్రదేశములు మాయన్ననే తలపునకు దెచ్చు చున్నవి. చేరలం గొలువదగిన వెడఁదకన్నులతోడను నిరంతరమగు చిఱునవ్వుతోడను విశాలమగు ఫాలముతోడనునేనుఁగుదంతపుంబలక లవంటి చెక్కులతోడను త్రిలోకసుందరమగు నాతనిముఖమండలము పోతబోసిన బంగారు విగ్రహమువంటి వాని యాకారము నాకిప్పుడు కన్నుల గట్టినట్లగపడు చున్నది. ఇవిచూచినప్పుడె నామనస్సెంతే దుఃఖానలంబున మరుగుచుండ నాయన్న బిడ్డలనువదినెనుజూచినప్పుడు దుఃఖమును నేనెట్లుభరింపజాలుదునో తెలియకున్నాఁడ.

అని రెండునేత్రములనుండి జారినబాష్పబిందువులనుదనయుత్త రీయాంచలమునఁదుడుచుకొనిమాధవసేనునిమీఁద జేయివైచిమెల్లగ నడచుచుండె. మాధవసేనుఁడు వాని దుఃఖమునుజూచి యది నిజ మయినమనఃపరితాపమని నమ్మక తనలో నీవెంతకయిన సాహసుఁ డవురా, చేతులార నతిఘోరములు చేయుటకుఁగల్లబొల్లియేడ్పులేడ్చు

టకు నీవే తగుదు వని యనుకొని ప్రకాశముగా మృతినొందినవాని కొఱకు విచారించుట పగిలిపోయినకుండకొఱకు వగచుట కావున నూరకుండు మని సమాశ్వాసించెను. సోదరస్నేహ మెంతకుఁజాల దని దండపాణి పలికెను. ‘దుఃఖితునిమనస్సుదుఃఖితుఁడే యెఱుంగును. కాని పైవారి కెఱుంగనలవికాదుగదా యని వజ్రపాణి యూరడిం చెను. అట్లుసంభాషించుచు మెల్లమెల్లనడచి యనేకకవాటంబులు దాఁటి వారు కొలువుకూటముం జేరిరి. నిగమశర్మరథము దిగినతోడనే చిత్రభానునిబాసి యంతఃపురమునకరిగి మఱఁది వచ్చినవార్త నామె కెరింగించి విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను వెంటబెట్టుకొని యదివరకే కొలువుకూటమునకు వచ్చియుండెను.

కొలువుకూటంబుజూచినతోడనే చిత్రభానుని దుఃఖవార్ధి మరి యాద నతిక్రమించి పొంగిపొరల నతడుమాధవసేనునితో నిట్లెఱం గునఁ జెప్పుకొని విలపించె. అయ్యో! నేనెంతోమందభాగ్యుఁడను. మున్ను మాయన్న విదేశమునుండి వచ్చినరాయభారులు బ్రహ్మస మానులగు వేదవేత్తలు శేషుని ధిక్కరించుపండితులు తనయాస్థాన కవీంద్రులు మంత్రులు సామంతులుమిత్రులుబంధుజనులు పరివేష్టిం చియుండఁ బేరోలగంబుండగాఁజూచినయాకన్నులతోడనేయీశూన్య సభాభవనంబు జూడవలసె. ఈకొలువుకూటంబుకాదె శారదాదేవికి రంగస్థలంబు. ఈ సభామండపము కాదె చతుష్షష్టి విద్యారత్నము లకు గని. ఈ సభాభవనంబె కాదె కవిజనంబులమనోరథములు పం టపండు శాలిక్షేత్రము. అయ్యో! యిదియెంతచిన్నవోయె. ఎంత శోభావిహీనమయ్యెనని దుఃఖాతిశయముచే నడునజాలక యొక్కచో చదికిలంబడి యొక స్తంభమునకు జేరఁబడి కూర్చుండివిలపింపజొచ్చె దండపాణియు వజ్రపాణియు వారికిరుగెలంకులఁ గూర్చుండియతఁడు నేలఁ బడకుండ సంరక్షింపజొచ్చిరి. మాధవసేనుఁడు వానిని విశేష

ముగా నూరడింపక "విషాదము గతజలసేతుబంధనముగదా" యని యొక్కరెండుసారు లనియె. అంతలో నిగమశర్మ రాజకుమారుల నిరువురం దోడ్కొని వచ్చి "యయ్యా! వీరె నీయన్నకుమారులు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులనువారిం జూపించెను. నిగమశర్మ యట్లనిన తోడనే బాలకులిరువురు పినతండ్రిపాదములకు నమస్కరించి నిలువంబడిరి. చిత్రభానుఁడు వారిప్రణామములకు బ్రత్యుత్తరములుగ దీవనలేమియు నొసగకయే నాతండ్రులారా రండురండని తన రెండు చేతులతో వారిఁ జెరియొక హస్తమును బట్టుకొని చెరియొక తొడపై గూర్చుండబెట్టుకొని దుఃఖపూరితమనస్కుఁడై యేమియుం బలుకనోపక మొగమున గుడ్డవేసుకొని కొండొకసేపు బిట్టుగ దుఃఖంచెను. అదివరకు తండ్రిమాట కరిమకరిమంబుగ మరచుచుండిన యాబాలకులు పినతండ్రిదుఃఖముచేత బితృవియోగముజ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని వలవల యేడ్చిరి. అంతటమాధవసేనుఁడు నిగమశర్మ వారిం డాసి యిద్దరుఁ జెరియొకరిమీఁదఁ జేతులువేసి వగవవలదని కొన్ని మాటలఁజెప్పి యూరడించిరి. చిత్రభానుడంతలో దండపాణి వజ్రపాణులసహాశ్వాసవచనములం దేది యంచుకధైర్యము దెచ్చుకొని బిడ్డలంకౌగిళించుకొని యిట్లు విచారించెను నాచిన్నయన్నలారా మీరెంతమందభాగ్యులరోనేనునంతియమందభాగ్యుఁడను. తండ్రిలేక మీరు, తండ్రివంటి యగ్రిసోదరుఁడు లేక నేను, యావజ్జీవము విలపించునట్లు బహ్మ మనలలాటముల వ్రాసి యుండె. అంతటి సోదరుండు నావంటిమందభాగ్యునకు దక్కునా? నాదుఃఖము పరమాత్ముఁడెఱుఁగునుఁ నేనెఱుంగుదును. నన్నాతండు ప్రమాదవశమున మనపురము వెడలనడచినను నాకు విషాదము లేదు. ఏలయన నేనెక్కడ నున్నను నాకు గొడుగులాగున మాయన్న యుండెఁ గదాయని ధైర్యముతోఁ బ్రతుకు చుంటి. ఇంకనాకు దిక్కెవ్వరు? నన్ను మాయన్న

యవ్వలకుం దోలె నని నాకుఁ గోపము లేదు. తండ్రివెనుక తండ్రి యంతవాఁడు. నన్ను దండించుటకు గారవించుటకు నతనికి స్వాతం త్ర్యము గలదు. బిడ్డలారా! మీవంటికుమార రత్నములఁ జూచి యానందించుభాగ్య మాతనికి లేదు. నాకు సోదరుడనియే కాదు నే విచారించు చుండుట. లోకములో నంతటిగుణవంతుఁడు లేఁడు. అంతటిదయావంతుఁడు లేఁడు. అంతటిసత్యవంతుఁడు లేఁడు. మాయ న్నను దారుణమరణంబు నొందించినదురాత్ము లెవ్వరో నేనెఱుంగ దు:. వా రలందఱు తత్ఫల మచిరకాలములోనే యనుభవింతురు గాక! ఇట్టిబాలకులం దండ్రి లేని బిడ్డలుగఁ జేసినయాదురాత్ముల కేమి దుర్గతు లున్నవో కదా! ఎంతవిచారించిన నేమి ఫలము? మాయన్న నాకుఁ గానబడఁడు గదా! ఈబాలకులకుం దండ్రి దొరకఁడు కదా! అయ్యా నిగమశర్మ! పూజ్యురా లైనమావదినెసన్నిధికి నన్ను దో డ్కొని పొమ్ము. ఒక్కనమస్కారమామెకుం జేసి వచ్చెద. ఈయవ స్థతో నున్నయాదేవిని నేఁ జూడఁజాలకున్నను దప్పునా! ఆమె నన్నుం జూడ ననుగ్రహించు నేని నే నటకు వచ్చెద” అనవుడు నిగమశర్మ మారువలుకక లేచి సత్వరము లోనికింబోయి యొక్కనిమేషమున మరలి వచ్చి దేవిం జూడవచ్చునని చిత్రభానునకుం జెప్పెను. చిత్ర భానుఁడును మెల్లగ లేచి నిగమశర్మమీఁదఁ జేయి వైచి నడవ లేక నడచుచు “అయ్యా! నేనా మెవపన మెట్లు చూతును. నీలోత్పలముల వంటి యావిశాలనేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండునుగాఁబోలు. పరమపవిత్రచరిత యగునీదేవికింతదురవస్థ కలుగుట కేమికారణమో. ఇది పూర్వజన్మకృతమై యుండ వలయు” నని విచారించుచునరవిందా దేవి యున్నగదిఁ బ్రవేశించెను. బ్రవేశించినతోడనే భర్తృవియోగ దుఃఖభారవినమ్రయై కళావిహీన మైనమొగముతోను జిక్కి సగమై నగలు లేనిశరీరముతోడను బాష్పధారాపూరితములైనకన్నులతోడను

దల వంచుకొని కూర్చుండిన యాదేవి వానికిం గనంబడియె. కనంబడు టయుఁ జిత్రభానుఁడు ముందుకు సాగి నడువఁజాలక యచటనే చతి కిలంబడి "హాతల్లీ కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి! హా పరమపవిత్రచరిత్ర! హా లోకైకపూజ్య! నీ కెంతదురవస్థ ప్రాప్తించె. నాకన్న లెంతపాపము జేసికొనిరొ. ఓమాలదైవమా! నీవు దయాశూన్యుఁడ వనుమాటనేఁడు స్పష్టమైన"దని కొంత వగచి యొకనిమేష మూరకుండి మరల నిట్ల నియె. "తల్లీ! మాయన్ననిమిత్తము నీ వెంత కుందుచుంటివో నేనును నంతియె కుందు చుంటి. నన్నుఁ గూర్చి కిట్లనివాండ్రు చెప్పినపలుకులు నీవు పాటింపవలదు. నీకు ముగ్గురు కొమారు లున్నవా రనుకొనుము. అందు జ్యేష్ఠుఁడు చిత్రభానుఁడు. తక్కినవారువిక్రమసేనహర్షవర్ధనులు. నేను నీతో డికోడ లిందుమణియు నీగారాబుకూఁతురు కర్పూరమంజరి యు నాకొడుకు విజయసేనుఁడు మి మ్మందఱిఁ జూచి పోవలయు నని సంకల్పించుకొంటిమి. మగవాఁడ నగుటచేనే నించుక ధైర్యముఁబూని యుంటిఁ గాని నీచెలియలుం గూఁతురు పట్టశక్యముగాక యున్నవారు. ఎప్పుడు వచ్చి యిక్కడ వ్రాలగలుగుదుమా యని వారు మిక్కిలి తత్తరపడు చున్నవారు. వారి నిక్కడికి రప్పించుటయు వారు వచ్చు వఱకు నేనిందుండుటయు మీ కిష్టమగు నేని యట్లు చేసెద. కాదేని యీక్షణంబ పోవువాఁడ నన్నుగురించి మీరును లోకము నెట్లను కొన్నను నాయన్న బిడ్డలవిషయమున నాకుం గలప్రేమ దైవమెఱుం గును. ప్రేమసంబంధము పొమ్మన్నఁ బోవునా సోదరునిమరణవార్త వినినది మొదలు బాలకు లిద్ద తేమైరో యని నాపడిన పరితాప మింతింత కాదు. నన్నుఁగూర్చి నేఁజెప్పుకొనుట భావ్యము గాదు. ఇప్పు డిక్కడ నాయునికిచేతమీమనోవేదన మతిశయమగునట్లుతోఁచు చున్నది. ప్రస్తుతము నేను సెలవు గైకొని మరల దర్శనము చేయు వాఁడ" నని లేచి దూరమునుండియె చేతులు జోడించి యామెకు నమస్కరించి గది విడిచి యావలకుఁ బోయెను.

అరవిందాదేవి చిత్రభానుఁడు వచ్చినదిమొదలు గది విడుచు నఱకు వంచినతల యెత్తక మొగమునఁ జేయిపెట్టుకొని ప్రవాహములై పాఱుకన్నీళ్ళు తుడుచుకొనక మఱిదిమాటలకు బ్రత్యుత్తరము చెప్పక యొక్కమచ్చునసే విలపించెను. చిత్రభానుఁ డీవలకు వచ్చి యన్నకుమారులను మరలఁ గౌఁగిలించుకొని ముద్దుపెట్టుకొని మాధవసేనప్రముఖులను వీడ్కొని మున్నెక్కినయరదము నెక్కి తనగుడారమునకుఁ బోయెను.

ముప్పదినాలుగవప్రకరణము.

చిత్రభానుఁడు కోటవిడిచి పోయినతోడనే మాధవసేనుఁడు ప్రధానమంత్రి యగుమణివర్మకు యువరాజసందర్శనమునుగూర్చి తెలియఁజేయుటకుఁ వానిగృహమునకుఁ బోయెను. మణివర్మవానిని సత్కరించి యువరాజు రథముడిగి కోటలోఁ బ్రవేశించినది మొదలు కోట విడుచునంతకుఁ జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ బూసగుచ్చినట్లు చెప్పుమని మాధవసేను నడిగెను. మాధవసేనుఁడు తూచ తప్పకుండ నావృత్తాంతము సవిస్తరముగా నెఱింగించి పిదప నిట్లనియె. ఇందుముఖ్యముగా మనమాలోచింపవలసినయంశములు మూఁడునాల్గున్నవి. తన యన్న నెవ్వరో చంపిరఁట. ఆదురాత్ములు తత్ఫల మచిరకాలమున ననుభవింతురఁట. తనయాలుబిడ్డలు దేవింజూడవత్తురఁట. వారు వచ్చువఱకు దానికక్కడ నుండు నఁట. అన్నబిడ్డలమీఁద తనకుం బ్రేమ పొ[illegible]ంగ్లుం బోదఁట. సోదరమరణవార్త చెవి సోఁకుటాదిగాబాలకు లెట్లుబ్రతుకుదురో యని తనకు మిక్కుటం బగుమనఃపరితాపము గలిగెనఁట. పూర్వోత్తరసందర్భములంబట్టి యీమాట లరసిచూడ నీతని కేదో దుస్సంకల్ప మున్నట్టు తోఁచు చున్నది. మిత్రమా నీవు చూడ లేవు కాని వానికల్లబొల్లిదుఃఖములు వానిదుర్విసయములు వాని తియ్యనిమాటలు విన్నవారు వాఁడు నిర్దోషి యని తలంపకపోరు. నాటకము[illegible]ందు వేసగాఁడు తనపాత్రమును జక్కఁగాఁ బ్రయోగించుట కభినయించి[illegible] [illegible] యీకుటిలుఁడుగూడ నెంతోనటన చేసెను. దీని కిప్పుడు[illegible] ప[illegible] [illegible] [illegible]మేమి? యని పలుకుటయు మణివర్మ యాతనిమాట లాలకించి "దే[illegible] [illegible] తని మాటల కేమిప్రత్యుత్తరమిచ్చిన"దని యడిగెను. "[illegible] [illegible]ల మెత్తక దేవి కన్నీరు విడిచెనే కాని మఱి [illegible] [illegible] [illegible]. వానిపలుకులకు బదులుచెప్ప లేదు. వాని నుండు

మన లేదు. వెళ్లు మన లేదు. ఉండఁగలిగినంతనే పచ్చట నతఁడుండి మరలివచ్చునట్లు చెప్పిపోయె" నని మాధవసేనుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని మణివర్మ తలయెత్తి మీఁదికిం జూచి యించుక యాలోచించి, మిత్రుఁడా మగనిఁ జంపి మొగసాలకుఁబోయి మొఱలెత్తిన దన్నమాట నేఁటికినిజమగును. భాతృద్రోహియైనయీదురాత్ముఁడు తనయన్నమరణ మితరుల కెవ్వరికో యారోపింపఁ దలఁచు చున్నాఁ డని నే నూహించెద. ఆలుబిడ్డల నిచ్చటికిఁ బిలిపింపఁ దలంచుట నీయూర నతఁడు నివాసము చేయఁదలఁచుటయే. ఇది యాతనిభవిష్యచ్చరిత్రమునకుపోద్ఘాతము. బిడ్డలయెడ ననురాగము జూపుటయువారి సేమము గోరిన ట్లభినయించుటయు మనపై నాతఁడు స్వకపోల కల్పిత ముగారచియింపఁబూనిననింద నాటకమునకుఁ బ్రస్తావన. మన మేమ యినను నాకు విచారము లేదు కాని వీఁడు తనకుటిలోపాయము లను వలలోఁ దగిలించి దేవిని రాజపుత్రులను నేమిసేయునో యని విచారించు చున్నవాఁడ. రాజు యుక్తవయస్కుఁడు కాని బాలుఁ డగుట చేతను సంరక్షణ చేయునది కౌటిల్య మెఱుఁగనిశుద్ధస్ఫటికమువంటి యాఁడు దగుటచేతను బ్రతిక్రియ తగినట్లు చేయ వీలు లేదు. ఇది యిట్టి దని చెప్పుటకు వీలు లేదు. చెప్పకపోవుటకు వీలులేదు. చెప్పుట తప్పు; చెప్పకుండుట ముప్పు. ఏమైనంగానిమ్ము. కార్యభారముమనతల పైనున్నది. కావున మనము హితోపదేశము జేయకపోవుట తప్పు. ఈవఱకే చెప్పవలసిన దంతయుమనమామెలోఁ జెప్పినారము. చర్విత చర్వణ మైనను సరే నీవు వోయి దేవింగాంచి మఱఁదిని శ్రీనగరము నుండి సాగందోలుటకు మన కనుమతినిమ్మని వేఁడుము. చిత్రభానుఁడు ప్రకటశత్రుఁడై చేయఁదలఁచిన ఘాతలు సంపూర్ణముగఁ జేయ లేక

మిత్రవేషమున వచ్చినాఁ డని చెప్పుము. భయమునఁ బాలు త్రాగిం పంజాలము కాని వేఁడుకొని విసముద్రావింపవచ్చుననుసామెత సార్థక మగు ననుము. తనయాజ్ఞ యగుచేని కార్యము మించకుండ వానిని సాగఁదోలఁ గలమనుము. దూర మాలోచింపు మనుము. పైమెఱుంగులచేత మోసపోవల దనుము. కుమారుల సేమము జూచుకొమ్మనుము మిత్రు లెవ్వరో శత్రు లెవ్వరో చక్కఁగా నరయుటకు సమయ మిదే యనుము. సత్వరంబ చను" మని పలికి పీఠమునుండి తానులేచి తత్క్షణము మాధవసేనుని రాజమందిరమునకుఁ బంపెను. అట్లు మాధవసేనునిం బంపి యెప్పటికిని మనస్థిమితములేక మణివర్మ తనమాటలకు దేవి యేమనునో యనియుఁ గార్యసరణి కర్తియగుచు మీఁదనడకవలె నుండుటచే నెటుపోయిన నెటువచ్చునో యనియుఁ జింతించుచు నిట్టటు దిరుగుచు వేగముగ నడచు చున్నాఁడో లేదో యని మాధవసేనుని పోయినదారిం జూచుచు మిక్కిలి కళవళము పడఁజొచ్చెను.

చిత్రభానుఁడు కోట విడిచి యరద మెక్కి తన నెలవునకుంజని వికసించిన ముఖపద్మముతో సంతుష్టమైనహృదయముతో గుడారముఁ బ్రవేశించెను. రుద్రభట్టు వానియాగమనము నిరీక్షించుచు నతనిం జూచినతోడనే "మిత్రుఁడా! ప్రథమదర్శనము మంగళముగాఁబరిణమించెనా? విశేషము లెవ్వియును లేవుగదా! విలాసవంతమైననీముఖవైఖరియే కార్యపద్ధతికి వ్యాఖ్యానమై యున్నది సుమ్మా!" యని యెదురుగా వచ్చి బహూకరించెను. హితాభిలాషి యైనయాబ్రాహ్మణునిపలుకులు విని చిత్రభానుఁడు "దేవా! మీయాశీర్వచసమునఁ బ్రథమసందర్శనము శుభోదర్కముగా నున్నది. మనతలపెట్టినకార్యమింక నిర్విఘ్నముగ సాగునని శుభసూచనలుగాఁడగట్టుచున్నవి" యని పలికి తాను గుడారమువిడిచి మరల జొచ్చువఱకు జరిగినయావద్వృత్తాంతము వాని కెఱిఁగించెను. ఆవృత్తాంతము విని రుద్రభట్టు మిక్కి

లిసంతసించి చిత్రభానునిబహూకరించి "మిత్రమా! మనముతరుచుగా దండపాణిం గలిసికొను చుండవలయును. కలిగినఁగార్యసిద్ధి వానివలన నే కలుగవలయు" నని యుపదేశింప "నిజము నిజము. మీరు లెస్స గాఁ బలికినారు. అతఁడు తలంచిన సంతోషసిద్ధిమైన నగు" నని చిత్రభానుఁడుచెప్పి పిదప భోజనప్రయత్నము చేసెను.

మణివర్మ మితిమీఱిన యుత్తలపాటుతోఁ దనమేడమీఁదఁ బిచ్చివాఁడువోలె తిరుగుచు మాటిమాటికిమాధవసేనుఁడు వచ్చుచుండె నేమోయని వీథివంకఁజూచుచుఁ గొంతసేపుగడపునప్పటికి మాధవసేనుఁడు రెండుమూడుసారు లిట్టటుం దిరుగుటచేతఁ గడు డస్సినమేనితో నస్సురస్సు రని యాయాసపడుచు వచ్చి మేడయెక్కి మణివర్మను సమీపించెను. మణివర్మ మిక్కిలియాతురముతో "దేవి యేమన్నది దేవియేమన్న" దని యడిగెను. మాధవసేనుఁడు బిక్కమొగముపెట్టి "మిత్రమా! నిరర్థకము లగుసంభాషణలు చెప్పక సారాంశములఁ జెప్పెద వినుము. దేవి దోడ్తికోడలిని గర్పూరమంజరిని జూచునుబలాటము పడుచున్నది. అంతవఱకు మఱది యిచ్చటనే యుండువాఁడఁట. అనంతరము వానిని వెడలగొట్టుటకు మనకు సర్వాధికారమిచ్చునఁట. ఇదియే జరిగిన కార్యనిశ్చయ" మని యెఱిఁగించెను. అప్పలుకులు విని మణివర్మ కార్యసరణి చక్కఁజేయు నాశలన్నియు నడుగంటినవని దేవి మూఢత్వమునకు వగచి మూఁడఁదలఁచినయాపదలు దలంచి భయపడి యుట్లనియె. "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి" యనువాక్యము "స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః" అను లోకోక్తినేఁడు సార్థకములైనవి. మనము దైవముమీఁద భారమువైచి యూరకుండవలసినదే.

సమాప్తము.

కర్పూరమంజరి

ద్వితీయభాగము

శ్రీరస్తు.

కర్పూరమంజరి—ద్వితీయభాగము

మొదటి ప్రకరణము.

"సఖీ! కర్పూరమంజరీ! మహారణ్య మతిక్రమించి బయలుగా నున్నభూమికిమనమువచ్చుటచేసంధ్యాసౌందర్యముఁజూడఁగలిగితిమి. చూడు! చూడు! దాని రమణీయకము వర్ణనాతీతమై యున్నది. తన ప్రభావముచేఁ బగలు గలిగించి యసాధారణతేజంబున జగమెల్ల నా క్రమించి భువనంబులు సంతాపింపఁజేసి యెట్టకేలకుఁ గాలవశమున నిజతేజముఁ గోల్పడి పగతులచేఁ బరాజితుఁడై కాయమునుండి రొ న్నెత్తురులు దొఱఁగ నస్తమించుమహావీరుఁడుంబోలె భాస్కరుఁడు పడమటికొండలోఁ గ్రుంకుచున్నాఁడు. ఎంతలెంతలకైన నీయవస్థ తప్పదుకదా". అని మల్లిక పలుకుటయుఁ గర్పూరమంజరి యిట్లనియె. "మల్లికా! ఈసూర్యాస్తమయసమయము నాకు మఱియొకలాగుఁ దో చుచున్నది. చూడు! పరమేశ్వరనిర్మితమైనజగన్నాటకమునకీ సం ధ్యాసమయము ప్రస్తావనవలెఁ గనఁబడుచున్నది. కాలపురుషుం డను సూత్రధారుఁడు బిలువ రాగమనియెడుకుసుంభారుణచేలముఁ గట్టి కట్టెఱ్ఱనైనభానుబింబంబను కాశ్మీరతిలకంబు వెట్టి సంధ్య యను నటి ప్రవేశించి రాఁగలనిశానాటకమునుసూచించుచున్నది. పులుఁగుల మొలుంగు నటిసేయుగానమువలె వినఁబడుచున్నది. అదే ప్రభాకరుఁ డస్తమించినాఁడు. ఇఁక నిశానాటకప్రథమరంగమును మనము దర్శిం పఁగలము. అల్లదె! కథానాయకుఁడైనరాజు చంద్రుఁ డుదయించు చున్నాఁడు. చూడు! ఆకాశం బనునిండ్రనీలమణీమయం బయినగద్దియ నాతఁ డెక్కినాఁడు. నిగనిగలాడు నాగద్దియపైఁ జెక్కినవజ్రంబులట్లు

లెక్కకుమీఱినచుక్కలు మెఱయుచున్నవి. ఈతఁడు చల్లనిరా జయ్యు మహాతేజశ్శాలియై సహజశత్రువైనయంధకారమును బటా పంచలుగఁ దోలియున్నాఁడు” అని కర్పూరమంజరి ప్రత్యుత్తర మీ య మల్లిక “సఖీ! నీయూహ సరసముగా నున్నది. కాని యిది విను. ఈనిశాసౌందర్యము నాకు మఱియొకలాగు కనఁబడుచున్నది. గగనల క్ష్మిషోడశకళాపరిపూర్ణమైనచంద్రమండలము సెమ్మొగముగా నం దలికళంకము కస్తూరితిలకంబుగా నీలనీలం బగునాకసంబు కొప్పుగాఁ జుక్కలు కొప్పునం దుఱిమినమల్లెపూవులుగా నలుగడల నలముకొను తేటవెన్నెలలు నవ్వులుగా హాయలు గులుక జగన్మోహనంబగు నా కృతిఁ దాల్చి యీసమయమున విశ్వమెట్లున్నదో చూచుటకు బయ లుదేరినది. చెలీ! యీనభోలక్ష్మి యెల్ల తెఱఁగుల నిన్ను బోలియున్న యది” యని పలికెను.

“సఖీ! నీకు నాపైఁ గలప్రేమచే నన్ను గగనలక్ష్మితోఁ బో ల్చుచుంటివి గాని ప్రకృతి సౌందర్యమునకు నావంటిదానిసోయగ మీ దగునే? దాని కదె సాటి. చిత్రకారుఁడు బుద్ధికుశలతచేతను, హ స్తనైపుణిచేతను వృక్షమునో పూవునో పండునో యొకఫలకముమీఁ దఁ జిత్రించుఁ గాక! ఆయాచోటుల కనువుగా రంగులు పులుముఁ గాక! ఎన్నియందములఁ దేవలయునో యన్నియందములఁ దెచ్చుఁ గాక! ఎట్టియిన దేవదేవనిర్మిత మయినవృక్షమట్లు ఫలమట్లు, పువ్వ ట్లు చిత్తరు వుండునా?”

అని వారిరువురు ప్రకృతిసౌందర్యమును జూచి మెచ్చి యా నందము నొందుచుండ నంతలోఁ జంద్రిక వచ్చి “అమ్మా! గడియ రాత్రి యైనది. అమ్మగారు గుడారములోనికి రమ్మనుచున్నారు. రండు. పోదము” అని పిలిచెను. పిలుచుటయు వారిరువురు “నిదే వచ్చుచున్నార”మని గుడారములవంక కరిగిరి.

జయంతుఁడు వెంటవచ్చినపరివారమునకు బసలనిమిత్తము భోజనములనిమిత్తము దగినయేర్పాటులఁ గావించెను. చెట్లక్రింద గుడారములం గట్టిరి. రాజకుటుంబము దట్టమైనగుడారములలో విశ్రమించెను. ఇందుమణియుఁ, గర్పూరమంజరియు, విజయసేనుఁడును బెండలకడ భోజనము చేసిరి. అనంతరము జయంతుఁడు మొదలగు ప్రధానపురుషు లారగించిరి. పగలెల్లఁ బయనము సేయుటచే బడలికల పెంపున గుఱ్ఱపురౌతులుఁ బదాతులు భోజనములు సత్వరము ముఁగించి చెట్లనీడలఁ జాఁపలు, కంబళ్ళుఁ బఱచుకొని నిమేషమాత్రమునఁ గనులు మూసికొని నిద్రించిరి. ప్రయాణములలో సైతము రాజకుటుంబములకు సకలసౌకర్యములు జరుగవలసి యుండెను గనుక మంచములు, పానుపులు, పల్లకులు, దీపస్తంభములు, రత్నకంబళములు, బహువిధఫలములు, నానావిధభోజనపదార్థములు వారివెంట నుండునట్లు రాజవాహనుఁ డేర్పాటు చేసెను. పరిచారికలు పానుపులు పఱువ నిందుమణియు విజయసేనుఁడును బవ్వళించి నిదురించిరి.

పండువెన్నెలలు గాయుచుండెను. మలయమారుతతరంగములు యథేచ్ఛముగ శరీరముల సోఁకి హాయి యనిపించెను. కొన్ని పులుఁగుల మెలుఁగులు వీనులకు విందగుగానమువలె మనమున కానందముఁగూర్చెను. నేలయంతయుఁ దెల్లదుప్పటిపఱచినట్లు గానబడెను. వెండిపూత పూసినట్లు, కప్పురపుంబొడి చల్లినట్లు, పాలగచ్చుచేసినట్లు గానఁబడెను. ఆసమయమునఁ గర్పూరమంజరి నాఁడు మకరందుఁడు తనరుగ్మతలోఁ దనకుఁ గావించిన భేషజరూపకమహోపకారముం దలఁచి యాతనియాకారమును స్మరించి యాతని మృదుమధురసంభాషణలను మందహాసములను సుందరవిలాసములను జ్ఞప్తికిం దెచ్చికొని వెండియు నతనితోడికూటమి సంప్రాప్తించుపుణ్యకాలము గలుగునా యని తలపోయుచు నిద్రవోవక యుండెను. మల్లికయు

రెండుమూఁడుసారు లామెను బలుకరించి ప్రత్యుత్తరము గానక "ఏమమ్మా! నామాటలు వినఁబడుట లేదా? నీమనంబు మకరంద రసము నాస్వాదించిన తుమ్మెదవలె మత్తిల్లి యున్నది గాఁబోలు! నీచెవిలో మకరందబిందువు లడ్డుపడెనేమో? కానిచో నాపిలుపు లేల వినఁబడవు?" అని చిఱునవ్వు మొలకెత్తినమోముతో నర్మగర్భముగాఁ బలికెను. అప్పలుకులు విని "మూఢురాలా! చమత్కారముగా మాటాడఁగలనని గర్వించి నీయిచ్చవచ్చినట్లు నన్ను దెప్పుచున్నావు. చాలు చాలు! నోరు మూసికొనియుండుము." అని కర్పూరమంజరి మందలించునంతలో "సందెకబళమమ్మా! సందె కబళము. పట్టెడన్నము పెట్టుఁ డమ్మా పెట్టుఁడు" అని యొక కేక వినఁబడెను. గుడారముల చుట్టుఁ గావలిగాచుచున్న యామికులు కేక వైచిన యాపడఁతుకను లోపలికిఁ బోనీయక నిరోధించిరి. అది యొక్కపెట్టున మొఱవెట్టఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరి దాని కుయ్యా లించి మల్లికం బిలిచి "దాని మొఱ యేమో తెలిసికొని తనకడకుఁ దోడుకొనిర" మ్మని పంచెను. మల్లికయు గుడారము దాఁటి యావల కుఁ బోయి కావలివాండ్రకుఁ గర్పూరమంజరియాన దెలిపి యానెలం తను లోపలికిం దోడ్కొనివచ్చెను. మెడనిండ గురివెందపూసలసరములు, చేతుల గవ్వలగుత్తులకంకణములు, గలిగి కడుమాసినపాతఁ బట్టగట్టి, చేత నొకకుండ దాల్చి కట్టెదుట నిల్చెను. ఆయంగనంజూచి కర్పూరమంజరి "నీ కేమి కావలయు? నీ వెవ్వతవు?" అని యడిగెను. అప్పడంతుక రాజపుత్రికం జూచి కుండ క్రిందఁబెట్టి దండముఁబెట్టి "తల్లీ! నే నెఱుకలదానను. ఈసమీపముననే మాపల్లియ కలదు. మా కన్నవస్త్రములు లేవు. మిక్కిలి పేదవాండ్రము. ఈదారిని బోవుబాటసారులం జేరి కూఁడుగుడ్డ నడుగుకొని తెచ్చుకొనుచుందుము. ఇంటికడ నాబిడ్డ లన్నము లేక మాడుచున్నారు. గొప్పదొరలు

గుడారములువై చికొని దిగినారుగదా పట్టెడన్నము దొరుకకపోవునా యని యాసపడి వచ్చితిని. నేనెఱుక జెప్పఁగలను. కావలయునేని మీకుఁగూడఁ జెప్పఁగలను” అని విన్నవించెను. దానిదీనాలాపముల నాలించి కర్పూరమంజరి జాలి నొంది దానికేమైన నాహారమిడు మని మల్లికతోఁ జెప్పెను. “అమ్మా! అట్లె చేసెద” నని చెప్పి మల్లిక చెంచెతం జూచి నవ్వుచు “నోసి! యెఱుక జెప్పఁగలనంటివి. మారాజపుత్రికకు నీ వెఱుక జెప్పు” మని హెచ్చరించెను. వలదు వల దని కర్పూరమంజరి పలుకుచున్నను నయ్యెఱుకలసాని యూరకుండక చేత నొకపుల్ల బట్టుకొని క్రింద నేవో రెండుమూఁడుగీట్లు గీచి యాక సమువంకఁ జూచి చేయి చాఁపుమని కర్పూరమంజరిని వేఁడి హస్త పరీక్షఁజేసి యిట్లనియె.

భాగ్యశాలివే తల్లి! అదృష్టం గలదానవేతల్లి! చుట్టాలసురభివే తల్లి! కొడుకులకోట వవుదువే తల్లి. నీమనసులో నున్న రాచబిడ్డఁడే నిన్నుఁ బెండ్లాడఁగలఁడె తల్లి! దాపున నున్నాఁడె తల్లి! దగ్గఱ నున్నాఁడె తల్లి! నీపంట పండునే తల్లి! సిరి నీకన్నుల కాఁపురము న్నదే తల్లి! వరాలబొజ్జవే తల్లి! నీదొరను గలసినప్పుడు నన్ను మఱచిపోకు తల్లి! ఒకపాఁతచీర యియ్యవే తల్లి!” అని యెఱుక చెప్పుటయుఁ గర్పూరమంజరి ముసిముసినవ్వులు నవ్వి “దానినోటికి వచ్చినట్లు ప్రేలినది. ఈచెంచుపడఁతు లందఱకు నీవిధముగానే చెప్పు దురు. ఇందువిశేష మేమియులేదు.” అనిపలికి దానికిం బిల్లలకు సరి పడినయాహారముం బెట్టించి గట్టిచీరలు రెండిచ్చి పంపెను.

మల్లికయు దానిని సాగనంపి “సఖీ! దాఁపుననే యున్నది దగ్గఱనే యున్నది” యని చెప్పినది. అచిరకాలములోనే నీవు నీప్రి యునిఁ గలిసికొందువు గాఁబోలు'' నని పరిహాసించెను. “చాలు చాలు. నీయెగతాళి కట్టిపెట్టు. నాకు నిద్రవచ్చుచున్నది. రా పండు

కొండ" మని రాజపుత్రిక మేను సెజ్జం జేర్చెను. మల్లికయు నామె దగ్గఱనే తనపానుపుమీఁదఁ బండుకొనెను. అందఱు గుఱ్ఱుగొట్టి నిద్రించిరి. యామికులు మాత్రము మేలుకొని కావలిగాఁచుచుండిరి. ఎడనెడ బెబ్బులులయఱపులు సింగపుఁబొబ్బలు నక్కకూఁతలు భయంకరములై వినఁబడుచు రాజపుత్రికనిద్రకుఁ గొంతభంగము గలిగింప "మకరందుఁడా! మకరందుఁడా! రక్షింపుము. రక్షింపుము" అని యొకటిరెండుసారు లామె పలువరించెను.

రెండవ ప్రకరణము.

"చంద్రచూడుఁడా! నాయనగారి యాజ్ఞాప్రకారము మనము మాళవదేశమంతయుఁ దిరిగితిమి గదా. రాజధానియగు నుజ్జయిని యతిదూరమున నుండుటచేఁ బ్రజ లంతదవ్వు నడచిపోయి తాము చేసికొనవలసినమనవిసనవులఁ బ్రభువుతో సరిగాఁ జేసికొనుటకవకాశము గలిగియుండదని పాలితు లగు జనుల సుఖదుఃఖముల నారయుమని మహారాజుగారు మనలఁ బనిచినందుకుఁ బ్రజలు మిక్కిలిసంతోషభరితు లైరి. వారు నాకుఁ దెలిపినయిబ్బంది లన్నియు మహారాజుగారికి విన్నవించి యచిరకాలమున వానిందొలఁగించుటకుఁ దగినప్రయత్నముఁ జేసెద. రాజాజ్ఞ సరిగా నెఱవేర్చుటచే నాతలపై భారమిప్పుడు దిగినట్లున్నది. నాహృదయమిప్పుడు చులకనై నది. కార్యవ్యగ్రతయడఁగినందున నీవెన్నెలసుఖ మనుభవించుటకు మన స్సుత్సహించుచున్నది. కాలపురుషుఁడు బ్రహ్మాండభవనమునకు వైచినవెల్ల తెఱఁగునఁ గర్పూరపరాగము చల్లినభాతిని నెల్లయెడల వసుంధర తెల్లనై యొప్పె. పైతృకంబగురాజ్యంబు రెండుభాగములుచేసి సమానముగఁ బంచుకొను నన్న

దమ్మొలట్లు దివాకరనిశాకరులు క్రమముగాఁ నహర్నిశలఁ బంచుకొని నైజతేజములచేఁ జగమున కుపకారము సేయుచున్నారు. ఈచల్లదన ము నీవుఁగూడ ననుభవింపుము." అని మాళవేంద్రనందనుఁ డగుమక రందుఁడు వేఁడుకచెలికాఁ డగుచంద్రచూడునిఁ జూచి పలికెను. చంద్రచూడుఁడు వాని మనోభావ మెఱిఁగి మెల్లగ నిట్లనియె. "మి త్రుఁడా! నీవంటిమహారాజకుమారుఁడు సౌంద్రసుధాధవళము లగుమే డలనుండువాఁడు వనాంతరములకు వచ్చుటంజేసి వనలక్ష్మి గౌరవ పురస్సరముగా నీకు స్వాగతమియ్యఁదలఁచి వెన్నెలపేరిసున్నము బ్ర హ్మాండమంతయుఁ బూయించినది. కర్పూరపరాగము జల్లినట్లు విశ్వ ము తెల్లనై యుండుట నిజమే! అంతేకాదు. చెట్లనున్నపూలగుత్తులు పండ్లగుత్తులు వెన్నెలకతమునఁ దెల్లనై కర్పూరమంజరులట్లు వెలయు చున్నవి" అని నర్మగర్భముగఁ బలికినఁ జంద్రచూడునింగని మక రందుఁడు "మిత్రుఁడా! నీమాటనిజము. పుష్పఫలగుచ్ఛము లన్ని యుఁ గర్పూరమంజరులట్లే, వెలయుచున్నవి. ఈగగనలక్ష్మియుఁ గ ర్పూరమంజరివలెనే యున్నది. ఏది చూచిన నా కాపద్మాక్షియే జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. అది లావణ్యారాశి. అంగనాకృతిఁ దాల్చిన శృంగార రసాధిదేవత; నడకలు మాటలు నేర్చినజాళువా పసిఁడిబొమ్మ. పూఁబోఁడి యనుశబ్ద మన్యకాంతలయందు నిరర్థకమే గానికర్పూ రమంజరియందది సార్థకము. పలుకుపలుకున నది యమృతమొలుకు చుండును. ఆమెనోట వెడలునవి మాటలు గావు, చెవులతృప్తుల డు ల్లఁజేయుపాటలుగాని. ఆమెలోచనము పద్మగర్వనిర్మోచనము. ఎవఁ డైన నొకసారి యామెంజూచిన నేత్రములు చరితార్థము లగును. పలుకులువిన్న వీనలుచేసికొన్నపాపంబు దొలంగును. మిత్రుఁడా? ఆమెం జూచి యెంతకాలమైనది! నాఁడు విదర్భాపురము బాసినదాది గా నామనసు మనసులో లేదు. ఆత్మ నిరంతరము విదర్భలో నుండు

టచే నా దేహము దీపములేనిగాజుకుప్పివలె నుజ్జయినిలో నున్నది. మరల గన్నులకఱవుదీఱ నావన్నెలదీవినిఁ జూడఁగల్గుదునే? ఆమె యే రాజనందనుని జెట్టఁబట్టనున్నదో? ఆమె కరస్పర్శనంబున నేరాజుహ స్తము ధన్యతనొందునో? ఓహో! నామాటలు పిచ్చివానిపలుకులట్లు నీవు గ్రహించుచున్నావు కాఁబోలు! ఆసుందరీపరిసంగ మిప్పు డపరి స్తుతమై నీకు విసుగుగలిగింపవచ్చును. కావున విరమించెదను లే" అని పలికి నిట్టూర్పు విడిచి యూరకుండెను.

అప్పుడు చంద్రచూడుఁడు "మిత్రుఁడా! నాకనుఱెప్పలమీఁద నిద్రాదేవి రెండుకాళ్ళువైచి నిలిచియున్నట్లవి యెంతో బరువుగా నున్నవి. అతిప్రయత్నమునఁ గాని ఱెప్పలు లేచుట లేదు. నేనునీమా టలు వినుచుండియే నిద్రపోవుచున్నాను. నేను కలగనుచున్నానోనీతో మాటాడుచున్నానో సరిగాఁజెప్పఁజాలను. ప్రపంచమంతయు నీకు గర్పూరమంజరీమయమై యున్నది. కొంపతీసి నన్నుఁగూడ నీవు కర్పూరమంజరిఁగా భావించి చెక్కిలి గాయమగునట్లు గట్టిగాముద్దు పెట్టుకొందువేమోయని భయముగా నున్నది. వలపు వెఱ్ఱి యెత్తిన వారు కేవలము పిచ్చివాండ్రు, సమానులు" అని చంద్రచూడుఁ డింక నేమో చెప్పఁబోవుచుండ నంతలో నొకమూలనుండి "పోడువుఁడు. తఱుముఁడు. పట్టుఁడు. పట్టుఁడు. అయ్యో! రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁ డు" అనునార్తనాదము వినఁబడెను. అందులో నొకటిరెండు స్త్రీకం ఠములు వినఁబడెను. చంద్రచూడుఁ డులికిపడి లేచి నిలిచెను. మక రందుఁడు పీఠమునుండి దిగ్గునలేచి "మిత్రుఁడా! ఏదో యార్తధ్వని వినఁబడుచున్నది. అందులో స్త్రీస్వనముగూడ వినఁబడుచున్నది ఏదీ ఖడ్గము. ఖడ్గము! నే నిప్పుడ పోయి యక్కడ నుఱికెద. ఓరీ! ఎవఁ డురా యక్కడ? ఖడ్గముఁ దెమ్ము" అని గుడారమువెలుపల కరిగెను.

చంద్రచూడుఁడు భయమున గడగడవడఁకి "మిత్రుఁడా! నా

ప్రాణము ప్రాణములో లేదు. నన్నెవరి కప్పగించి పోయెదవు? అయ్యో! పేదవాఁడను. బ్రాహ్మణుఁడను. మాతల్లి కొక్కఁడనే కుమారుఁడను. నాప్రాణము రక్షింపుము" అని యతనిని బిగ్గరగాఁ గౌగిలించుకొనెను. మకరందుఁడు వానిపిరికితనమునకు నవ్వుకొని "వయస్యా! భయములేదు. నీప్రాణమునకు నాప్రాణ మడ్డమువైచెదను. నీ వీగుడారములోనుండుము. నీ కిరువురు సేవకుల నప్పగించెదను. వారు నిన్ను గట్టిగాబట్టుకొందురు." అని చెప్పి ఖడ్గము ధరించి మెఱియలవంటి పోటుబంటులఁ బదుగురఁ దనవెంట రమ్మని యార్తధ్వని వచ్చినవైపునకు విసవిస నడచిపోయెను. విండ్లు నమ్ములు బల్లెములు మొదలగుసాధనంబుల ధరించి దంట లగుబంటులు పదుగురేగాక పెక్కండ్రు రాజకుమారుని వెంటనరిగిరి.

"వెఱువకుఁడు వెఱువకుఁడు! ఇదే నేవచ్చుచున్నాఁడ" నని యుచ్చైస్స్వనముతో దెసలు మాఱుమ్రోఁగునట్లు కేకలువేయుచు మకరందుఁడు మిక్కిలివేగముతోఁ బరుగెత్తి గుడారములకడ కరిగెను. వీరభటులు యజమానుననుసరించి గమ్యస్థానముఁ జేరిరి. అప్పుడేమిచెప్పను? మొగమున జేగురుబొట్లు తలలపై నెమలిపింఛియములు గ్రుచ్చినతీఁగచుట్టలు, చేఁత విండ్లు, నమ్ములు, భుజముల నీఁతాకులతో నల్లినయమ్ములపొదులు, మెడలలో గవ్వలసరములు, గురివెంపేరులు, ముంజేతుల దండల నెముకలకంకణములు, నన్నఁడు కత్తిరింపుబడని బారుమీసములు గడ్డములు వ్రేలుచున్న కెంజడలు పుట్టగోచులు, వెడఁదఱొమ్ములు, చింతనిప్పులట్లు మెఱయుకన్నులుఁ గల భిల్లులు దిక్కులు చిల్లులువడున ట్లఱచుచుఁ గర్పూరమంజరి యుండుమణి యున్నగుడారములోఁ బ్రవేశించి కొల్లవెట్టఁ జొచ్చిరి. వాండ్రు క్రోల్పులులవలె నుగ్రమూర్తులై వచ్చి మునుముందుఁ గావలివాండ్రం గడతేర్చి నిద్రించుచున్నవారు నిద్రించుచుండఁగనే కుత్తుక లుత్త

రించి బరిమార్చి యాకస్మికముగా లేచి చేతికి దొరకినయాయుధంబు లంబట్టి. త మ్మెదిర్చిన జోదులగాయపఱచి కొందఱినిఁ జెట్లకు బంధిం చి యథేచ్ఛముగఁ బ్రవర్తించుచుండిరి.

జయంతుఁడు వారిచే బంధింపఁబడెను. బాలుండైన విజయ సేనుఁడు గాయము దగిలి నేలఁ బడెను. కల్పలతయుఁ జంద్రికయు మల్లికయు "రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁ" డని యఱువఁజొచ్చిరి. ఇందు మణి దొంగలంజూచి తనమేనినగలు కర్పూరమంజరి యొడలియలం కారములు దీసి యిచ్చి తమ కేవిధమైనకీడు సేయకుండ గావలసిన దంతయు దోఁచుకొనిపొమ్మని యమూల్యాభరణంబులు చీనిచీ నాంబరములు విలువగల దువ్వాలువలు సేలువలుఁ గలపెట్టెలం జూపె ను. కర్పూరమంజరి మూర్ఛిల్లెను. భిల్లులు కొల్లలుగొట్టుటకుఁ జక్కని యవకాశము దొరకెనని సంతసించి యాడువాండ్రజోలికిం బోక తమవచ్చినపని చేయఁజొచ్చిరి.

అంతలో మకరందుఁడు సపరివారముగా నచ్చటికరుదెంచి భి ల్లులం దాఁకెను. రాజవాహనునిభటు లెవ్వరో దొంగలెవ్వరో తెలి సికొనుట యటవికులవేసములంబట్టి యతనికి సులభమయ్యెను. నిశా చరులట్లు భయంకరకాయులై నిర్భయవిహారము సేయుచున్ననిర్దయా త్ములఁ గఱకుఁ జుఱుకులఁ గఱకుకత్తులతో మకరందుఁడును సమరకుశ లు రగునాతనియనుచరులును నరఁటిబొందల నఱికినట్లు నేటునకు రెండు తునియలుగా నఱుకఁజొచ్చిరి. దోఁపుడుగొడవలోనున్నభిల్లులు మింటనుండి పిడుగులుపడినట్లు హఠాత్తుగా మహాశూరులువచ్చి తమ్ము దాఁకుదురని యూహింపలేక చెట్లుకూలినట్లు గూలిరి. కొందఱు మ కరందునికిఁ బిక్కవిహారముఁ నెదురనిలువలేక చేతనున్నపెట్టెలు మొద లగునవి జాఱవిడిచి పాఱిపోయిరి. రాజవాహనునిభటుల కళేబరముల తోను, భిల్లులపీనుంగులతోను నచ్చోటు భయంకరమై యుండెను. ఒ

క్కముహూర్తములో దొంగలలో ననేకులు హతులైరి. తక్కినవా రు పలాయితు లైరి.

ముూ౽డవప్రకరణము.

ఆపద్బాంధవు లయినమహనీయు లెవరో తమ కుయ్యాలించి వచ్చి సాయముచేసి మురిచ్చులపీచమడఁచి తమ్ముఁ గాపాడిరని యిం దుమణియు మల్లికాచంద్రికలు జరిగినచిన్నికయ్యంబువలన గ్రహిం చిరి గాని వచ్చినవా రెవ్వరో వా రెఱుఁగరు. దొంగలదాడివలనఁ గలిగినభయము రవంత శమించుచుండ గాదిలికూఁతురగు కర్పూర మంజరిమూర్ఛవలన నిందుమణికిని, మల్లికాచంద్రికలకును వెండియు మునుపటికన్న నధికమైనయావేశన కలిగెను. మోఘులగంభీరభాష ణంబులవలనఁ గాని, మృతినొందువారియార్తనాదమువలనఁ గాని క ర్పూరమంజరికిఁ దెలివిరాలేదు. మల్లికాచంద్రికలు శైత్యోపచార ములు చేయుచుండిరి. ఇందుమణి పరిక్కనఁ గూర్చుండి మీఁదఁ జే యి వైచి "బిడ్డా! తాతయుఁ దండ్రియు దగ్గఱలేనితఱి మహారణ్య మధ్యమున దిక్కుమాలి నీ వీలీల నాకు దక్కుదువని నెన్నఁడుఁ ద లంపనైతినమ్మా. అక్కటా! నీదేహస్థితి యెట్లున్నదో తెలియఁజే యుటకై వైద్యులయిన లేరుగదా. దంట లగుశూరులు హతులైరి గదా. తల్లీ! తెల్లదామరవంటిమొగము నల్లఁబడినది. ఇఁక నేటిబ్రతు కు? ఏటి యాస? మల్లికా! నీప్రాణసఖి చైతన్యముదక్కి యున్నది. చంద్రికా! ఇంక నీ వెవ్వరితో నర్మోక్తు లాడుదువే?" యని పలు విధముల వగచుచు నొక్కమచ్చున నోడికగట్టుచున్నకన్నీటి సోనలచే నపరియత్నముగ దుఃఖవర్షము పుత్రికపైఁ గురిపించుచుండెను.

మకరందుఁడు భిల్లులుపలాయితులైన వెనుక వాండ్రు తీసికొనిపోక విడచిన పెట్టెలను నగలను వెదకి తెమ్మని తనభటులఁ గానతిచ్చి చెట్టున కు బంధింపఁబడినజయంతుని విడిపించి భుజాదండముమీఁదఁ గాయ ముతగులుటం జేసి కదలలేక జోటజోటఁ గాఁరుకొన్నెత్తుకు నాఁపుట కై ప్రయత్నించియు నట్లు సేయలేక సొక్కియున్న విజయ సేనునిఁ గని లేవఁదీసి యాతని మొగముఁ జూచి యాశ్చర్యపడి జయంతుని నానవాలుబట్టి "ఎవరో యనుకొంటిని మీరా? ఆఁడువాండ్రతోఁ గూడ వచ్చిరా" యనియడిగి వారు "మేము స్త్రీలతోఁగూడ వచ్చి తిమి. వారు గుడారములలోనున్నారు. అటకుఁ బోదము రండు" అని యుత్తరమీయ వారలందోడ్కొని పటకుటీరములకడకరిగెను. అరిగి లోనఁ బ్రవేశించి చూచునప్పటికి మోహపరాయణయై కనుగవమూ సికొని వివశయై పండుకొనఁబెట్టినబంగారుబొమ్మవలె నున్నకర్పూర మంజరి యతనినేత్రముల కగపడెను. ఇందుమణియు మల్లికాచంద్రి కలును వానింజూచి తెల్లఁబోయిరి. సుదర్శనుఁ డగుసుదర్శననందనునిఁ జూచినతోడనే వారికందఱకుఁ బ్రాణములు లేచివచ్చెను. నూఱునుం ది యాప్తబంధువులను జూచినట్లు వారికి ధైర్యముగలిగెను. కాని క ర్పూరమంజరియవస్థ వారియుత్సాహమున కంతరాయము గలిగించె ను. కుమారునకు గాయముతగిలినదని యిందుమణి యెఱుంగదు. నె త్తుటం దడిసినవస్త్రములతో నున్నకొడుకుం జూడ నిందుమణివగ పి నుమడించెను. ఆవిధముగా నున్నకుమారికం గనుఁగొని యీవిధము గా నున్నకుమారునిం గనుఁగొని యిందుమణి ధైర్యము చిక్కఁబట్ట జాలక కొడుకుం గౌఁగలించుకొని "కుమారా! మీయిరువుర కేకకా లమందే యాపద సంభవించెఁగా" యని వాపోయెను. మకరందుఁడు జయంతునిఁ జూచి "విజయసేనునిగాయము మిక్కిలి గొప్పదిగాదు. వెంటనే వ్రణపట్టికలు వైచి చికిత్సఁ జేయుఁడు. అచిరకాలంబున గా

యము మాను" నని చెప్పి బాలిక యిట్లుండుట కేమికత మని యడి గెను.

మల్లిక నేత్రములనుండి బాష్పము లురుల "దేవా! దొంగ లం జూచి యీయామె మూర్ఛిల్లి పరవశయైనది. ఇంకం దెలివి రాలేదు. కొనయూపిరి మాత్రి మున్నది. నాఁడు మాచెలి విజర్భానగరమున దారుణజ్వరపీడిత యైనప్పుడు మీరె మాదేవికిఁ బతిభిక్షము బె ట్టిరి. నేఁడును మరల మీరే వచ్చిరి. మీరు వచ్చుట యీయామెకుఁ బ్రాణము వచ్చుట మాకు శుభము వచ్చుట" యని పలికెను. "కు మారా! ఈమె మేనఁ బ్రాణము లున్నవో లేవో సత్వరము జెప్పు" మని యింపుమణి మకరందుని నడిగెను. మకరందుఁడు "అమ్మా! భ యపడకుము. ఇది మూర్ఛ గాని మరణము గాదు. దురాత్ములైన భిల్లులదుండగములచేత భయంపడి యీతీఁగబోఁడి మూర్ఛిల్లినది." అని చేయి జూచి "నాడి స్ఫుటముగా నున్నది. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాస ములు సరిగా నున్నవి. శబ్దముఁ జేయక మీరు దూరముగా నుండుఁడు క్రమక్రమముగ నామెకుఁ జైతన్యము వచ్చును" అని పలికి వారికి ధైర్యముఁ గొనిపి తా నామెప్రక్కను గూర్చుండెను.

మోహావస్థ క్రమక్రమముగా సడలుటచేతనో మకరందుని హస్తస్పర్శసుఖముచేతనో బాలిక కాలు సేతులుగదపి కొండొక సేపటి కిఁ గనులు విచ్చిచూచి యెట్టయెదుట సాక్షాత్కరించిన మన్మథునట్లు గూర్చున్న మకరందునిఁగనుగొని సిగ్గుపెంపున మొదటఁగనులుమూసి మరలఁ గన్నులుదెఱచి యాలావణ్యరసమునఁ దననేత్రమీనముల నో లలాడించెను. అట్లొండొరులుదర్శన స్పర్శన సుఖముల ననుభవించు చు వారిరువురుఁ గొండొక సేపు పరమానంద సముద్రమునఁ దేలి యా డుచుండ నంతలో మల్లికా చంద్రికలు వేఱొకపాన్పు నమర్చి మూర్ఛి తయైనప్పుడు నేలఁబడియున్న కతమున ధూళిధూసరితమైన బాలిక

మేను దులిపి లేవఁదీసి యాశయ్యం బండుకొనఁబెట్టిరి. ఈయంతరా యము వారి కిరువుర కనిష్టమైనను సహింపక తప్పినదిగాదు.

జయంతుఁడు విజయసేనుని గాయమునకుఁ దగిన చికిత్సలఁజేసి రక్తస్రావముఁ గట్టించియతనినిఁ గూడఁబవ్వళింపఁజేసి నిహతులయిన పరిజనులకు నగ్నిసంస్కారవిధానము దుస్సాధ్యమని హతశేషుల చేతవారికిఁ దగినట్లు ఖననక్రియలు జేయించెను. పరిజనులలో గాయ ములు దగిలినవారికిసైతము చికిత్సలు చేయఁబడెను. పూరిపుల్లమైన దొంగలపాలు గాకుండ స్త్రీల కవమానము గలుగకుండఁ దమ్ముఁ గా పాడిన మకరందుని జయంతుఁడును దక్కినపరిజనులును బలుతెఱంగు లఁగొనియాడిరి. తనకుఁ బుత్త్రపుత్త్రికాభిక్షము నాఁడు మకరందుఁడు ప్ర సాదించె నని యిందుమణి పలుతెఱంగుల నాతని నుతియించె.

ఆనడిరేయి యానట్టడవిలో వారుండుటకుఁ గారణమేమని మ కరందుఁడు ప్రశ్నించెను. అప్పుడు జయంతుఁ డిట్లనియె. "కుమారా ఎఱుఁగుదువుగదా హేమచంద్రుని యనుజుఁడును విదర్భరాజగు రా జవాహనునకల్లుఁడు నగుచిత్రభానుఁడు గలఁడని. కర్పూరమంజరి యా తని గారాబుకూఁతురు. చిత్రభానుఁడు శ్రీనగరమందున్నాఁడు. ఇం దుమణీదేవియుఁ గర్పూరమంజరియు హేమచంద్రుని రాణియగు నరవిందాదేవిని, వాని గారాబుకొడుకు లగు విక్రమసేన హర్షవర్ధను లను జూచి పరామర్శించుట బంధుధర్మముగదా! అక్కారణంబున వీరు చిత్రభానుప్రేరితులై రాజవాహనుని యనుమతంబున నచ్చ టికిఁ బోవుచున్నారు. విదర్భేశ్వరుఁడు తగుపరిజనంబు నిచ్చి యశ్వ ములిచ్చి యందలములిచ్చి యఖిల ప్రయాణసాధనంబులనిచ్చి పెద్ద వాఁడను లోకానుభవముగలవాఁడను గనుక నన్నుఁ దోడిచ్చి కాశ్మీ రమునకు వీరిని బయనముచేసి పంపెను. మందభాగ్యుఁడ నైన నేను వీరి కీయవస్థఁదెచ్చితిని. సమరమున ముక్కాకలు దేరిన వీరులు నిష్కా

రణముగా ముష్కులచేతఁజిక్కి చచ్చిరిగాని హతాశుఁడనైన నేను కడతేఱిన భాగుండునుగదా. నీవు సమయమునకు రాకున్న క్రూరులు సీతిదూరులు నగుచోరులు మమ్మేమిచేసియుందురో! ఆర్తత్రాణపరాయణుఁడవైన నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రము" అనవుఁడు మకరందుఁడు జయంతు నుద్దేశించి "అయ్యా! ఇందు మీతప్పు లేదు. కాలవశమున నెటువంటి తేజమైన నొకప్పుడు మందగించును. అంతమాత్రమున మీయట్టివారు మందప్రజ్ఞులుగారు. నేను మానవధర్మమును జేసితినిగాని శ్లాఘింపవలసినంత ఘనకార్యమేమియుఁ జేయలేదు. హేమచంద్రమహారాజుమాట మీ రిప్పుడు తలపెట్టుటం జేసి వారి దుర్మరణము నాకు జ్ఞప్తికివచ్చి నామనంబు గాసిల్లజేయుచున్నది. పుంభావముదాల్చిన ధర్మదేవతగదా యతఁడు! హేమచంద్రాస్తమయమునఁ గాశ్మీరదేశము-కాశ్మీరమననేల? ప్రపంచము, చంద్రాస్తమయమైన నిశవలె నున్నది. నాతండ్రికి సతనికి నొక్కటే ప్రాణమని చెప్పవచ్చును. కాలగతి మరలించువా రెవ్వరులేరు."

అనిపలుకుచుండఁ గర్పూరమంజరియుఁ బెదతండ్రిం దలంచి కన్నుల నీరు నించెను. ఇతరవిషయములంగూర్చి కొంత ప్రశంగమైన వెనుక జయంతుఁడు తమప్రయాణముమాట యెత్తి "మేము మరల విదర్భాపురమునకుం బోవలయునా, హతశేషపరివారముతోఁ గాశ్మీరమునకుఁ బోవలయునా యని నామనంబు సందేహడోలికలోఁ బడి యూఁగుచున్నది. బాలుఁడవైనను నీవు జ్ఞానమున వృద్ధుఁడవు. ఇందు నీ యాలోచన మేమో చెప్పుము" అని యడిగెను.

అంతలో నిందుమణి యందుకొని "పరిజనములో సగము కడతేరినది. ఈయల్పపరివారముతో మనము పయనము సేయఁజాలము. పైఁగా విజయసేనునకు గాయము తగిలినది. బాలిక మిక్కిలి భయవిహ్వలయైనది. కావున విదర్భకరిగి తగినంత పరివారము వెంటబెట్టు

కొని పోవుట మంచి" దని పలికెను. "అయ్యో! ఇంతలోనే వియోగముగలిగెనా" యని కర్పూరమంజరి తనలో ననుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను. మల్లికా చంద్రిక లిందుమణితో నేకీభవించిరి.

అప్పుడు మకరందుఁడు వారితో నేకీభవింపక వారందఱు విను నట్లు జయంతున కిట్లనియె. అయ్యా! మీరిప్పుడు మాళవదేశపు సరిహద్దులలోనున్నారు. నాకడఁ దగినపరివారమున్నది. మీరునావెంట నుజ్జయినికిరండు. అచ్చటనుండి మీకుఁ గావలసినపరిజనంబును బరికరములను నిచ్చి మాజనకుఁడు మిమ్ము సురక్షితముగాఁ గాశ్మీరదేశము జేర్పఁగలఁడు. అది కర్తవ్యము గాని వెనుకకుఁబోవుట సముచితము గాదు. ఈరేయి మీరందఱు నాలోచించుకొనుఁడు. ఇంక నేను నా శిబిరంబున కరిగెద." అదివిని కర్పూరమంజరి మల్లికం జేరఁబిలిచి చెవిలో "ఓసీ! తెక్కలికాండ్రు మరల వత్తురేమో? ఆయన నిందే యుండుమని చెప్పవే" యని మెల్లగఁ బలికెను. "అట్లకాక" యని మల్లిక మకరందు నచ్చటనుండుమని ప్రార్థించెను. ఆవేడికోలు కర్పూరమంజరీముఖంబుననే వచ్చినదిగా భావించి మకరందుఁ డియ్యకొనియె. నిద్రించుటకు వారు ప్రయత్నించిరిగాని, వారికందఱకుఁ ముఖ్యముగాఁ గర్పూరమంజరికిఁ గనులుమూసినతోడనే వెఱపుఁగొలుపుకఱకుచెఱుకల మోటరూపములు గనబడుటంజేసి యామె పలుమాఱు త్రుళ్ళిపడి లేచుచువచ్చెను. మల్లికాచంద్రికలు గుఱ్ఱుపట్టి నిదురించిరి. తెలతెల వేగుల్లప్పుడు మకరందుఁడు తన సైనికులలోఁ గొందఱ నచ్చట నునిచి తక్కినవారితోఁ గలిసి తన నెలవున కరిగెను.

అతఁడు చనినపిదప నిందుమణియు జయంతుఁడు మున్నగు వారందఱుఁ గలిసికొని తమప్రయాణ విషయమును జర్చించి మకరందునిమాటలు సహేతువులుగా నున్నవని తలంచి యాతనివెంట నుజ్జయినికిఁ బోయి యటనుండి శ్రీనగరమునకరుగుట సముచితమని

నిశ్చయించి యావార్తనతనికెఱింగించిరి. ఈనిశ్చయము చెవినిబడినతోడనే కర్పూరమంజరీ మకరందుల యానందము మిన్నుముట్టెను. కొంతకాలమైన మరల నన్యోన్యావలోకన సుఖము సంప్రాప్తమగుటచే వారిహృదయములు ప్రశాంతములయ్యెను. ఆమఱునాఁడు కర్పూరమంజరీ ప్రముఖస్త్రీజనమును, విజయసేనుని, జయంతాదులను దోడుకొని మకరందుఁడు తనపరివార మంగరక్షగా నచ్చోటు గదలి యుజ్జయినికిఁ బయనమయ్యెను.

మకరందుఁడు మార్గమధ్యమున వనవాసులు మిక్కిలివినయంబునఁ గొని తెచ్చియిచ్చు నెమిలిపింఛియములు, పులిశ్లాసములు, జింకకొమ్ములు, తేనెపెఱలు మొదలగు నూడిదల నాదరపూర్వకంబుగ నందుకొనుచు వారు గావించువిన్నపములు సావధానుఁడై యాలకించుచుఁ జెంచులుగావించు విపరీతనృత్యములఁ గనుంగొని యానందించుచు నాకులు, చిగురులు, పండ్లు గాయలు దిని దిగంబరులై వృక్షశాఖలు నిలయంబులుగ మహాతపశ్శాలుల విధంబున నుండెడునానా విహంగముల సందర్శించి యక్కజంపడుచు బయనముచేసెను. కర్పూరమంజరియు నమాయిక వేషభాషలుగల చెంచుకన్నియలంజూచి యచ్చెరువడుచు నవ్యక్తమధురములైన పులుఁగుల గానములను మెచ్చుచు నల్లజింకకొమ్ముకొనయందుఁ దనకన్నుఁ జేర్చి దురదవోవ ఱాచుకొను నాఁడుజింకం గని కన్నులు చరితార్థములైనవని తలంచుచు సింహవ్యాఘ్రాది క్రూరసత్వంబుల బొబ్బలువిని యదరిపడుచుఁ బకృతిసౌందర్యమంతయుఁ గన్నులం జుఱ్ఱుచు మకరందుని వెంటనరిగెను. ఎడనెడ విడిసినతావుల నూపులు వీణబూని యామెలనాఁగ దాని నాదములోఁ దన కంఠస్వరముగలిపి యేదికంఠమో యేది వీణానాదమో తెలియనట్లు వినువారల మేనులు గగుర్పొడుచునట్లు వారు తన్మయత్వము నొందునట్లు పాడి పరిజనంబులకును, జెలి

మిక్కిలికును ముఖ్యముగా మకరందునకును మార్గశ్రమ మపనయించుచుండును. మకరందసాహచర్యంబునఁ గర్పూరమంజరికిని, గర్పూరమంజరీ సహవాసంబున మకరందునకును మార్గాయాసమున్నది కనఁబడలేదు. ఉజ్జయిని సమీపించినకొలఁది సంతోషముకలుగుటకు మాఱుగాఁ బరస్పరవియోగము గలుగునేమో యని భయముపొడమ జొచ్చెను. గమ్యస్థానము నానాఁటికి సవ్వాయయిన బాగుండునని వారికిఁ దోఁచెను. బౌద్ధుఁడైన మకరందుఁడు జీవహింసావిముఖుఁడుగావున నొక్క జీవజంతువునైనఁ జంపక శాఖాహారముతోడనే కాలము గడపెను. భూతదయాపరుఁడైన యాతని నియమంబులు బాగున్నవని కర్పూరమంజరిగూడ మాంసాహారము వర్జించెను. వ్యసనంబులలో నొక్కటియై పాపహేతువైనవేఁట నారాజనందనుఁడు చిన్ననాఁటంగోలె వర్జించెను. మనుష్యులకు హానిసేయు కౄరమృగంబులం దక్క నాహారమునిమిత్త మతఁడెన్నఁడు నేజంతువును జంపి యెఱుంగఁడు.

ఈవిధంబున బయనంబు చేసి కతిపయదివసంబులకు వారు తమ కన్నిదినము లాతిథ్యమిచ్చి చెక్కుచెదరక తమయింటికిఁ జేర్చినఁ వనలక్ష్మియొద్ద సెలవుగైకొని యుజ్జయినీ పురలక్ష్మిం జేరిరి. కుమారుని రాకకు సుదర్శనుఁడు సంతసించి వానిం గౌఁగిటఁ జేర్చి కర్పూరమంజరీప్రముఖస్త్రీజనంబుల రాక విని యానందమొంది వారల సగౌరవంబుగా సాదరంబుగా సస్నేహంబుగాఁ దోడ్కొనిరమ్మని చంద్రప్రభాదేవినిఁ బంపెను. ఆమెయు శుద్ధాంతకాంతాజనోచితమైన గౌరవాదరంబులు నెఱపి వారలనంతఃపురము బ్రవేశింపఁజేసెను. ఇందుమణి రెండుమూఁడుదినము లైనతరువాతఁ దమ్ముఁ గాశ్మీరమంపుమని చంద్రప్రభాదేవీముఖంబున సుదర్శనునకు విన్నవించెను. అటనుండి పోవుటకుఁ గర్పూరమంజరి కిష్టము లేదు. పంపుటకుఁ మకరందుని కిష్టము

లేదు. అటమీఁదఁ జతురిభాను పుత్రికకు దేహపీడయుఁ మనఃపీడయుఁ గలుగఁజొచ్చెను. పయనమను కొన్నప్పుడెల్ల నామెకొకనాఁడు తలయే ఱు, మఱియొకనాఁడు బద్ధకము వేఱొకనాఁడు నిద్రాభావము అన్యదినం బున మనోవికారము మొదలగు విపరీతచేష్టలు పొడమెను. మకరం దుఁడు వైద్యుఁడగుటచేఁ బ్రతిదినమామె చేయిజూచి రోగముచిన్న దైనను బ్రశ్నలధికముగ నడిగి పేరుసకేదో మందిచ్చి చికిత్సచేయు చుండును. అతఁడు సన్నిధి నున్నంతసేపు, చేయి చూచునంతసేపు, మాటలాడునంతసేపు ప్రేమరసము జిలుకు చూపులు చూచునంతసేపు నామె కేవిధమైన బాధయుఁ గనఁబడదు. అతఁ డావలకేగినతోడనే మరల నెప్పటి నొప్పులు తలయెత్తఁ జొచ్చెను. మల్లికాచంద్రికలు మాత్రము రోగకారణ మెఱుఁగుదురు. ఇందుమణి యది తెలియక తామేదో దుర్ముహూర్తమున విదర్భాపురము వెడలిన ట్లొకమాఱు దలంచును. ఎఱుకలసాని యేదో క్షుద్రదేవతను బ్రయోగించియుం డునని యొకమా ఱూహించును. అడవిలో నేదోపిశాచ మావహిం చియుండునని యొకసాఁరితలపోయును. ఉజ్జయినీ జలమామెకు సరిపడ లేదని యింకొకసారి భావించును. ఎట్లయిన శీఘ్రనగరమును ద్వరగఁ జేరుట మంచిదని యామె నిశ్చయించి సత్వరముతమ్ముఁ బంపుమని యామె సుదర్శనునకు వర్తమాన మంపెను. కొన్ని యేనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు సందలములు సిద్ధముచేయించి చోరులు మఱి యేకూరులు దుండగములు చేయుట కవకాశము లేనంతబలము నిచ్చి సుదర్శనుఁడు వారిం బంపుమని మకరందున కానతిచ్చెను. మకరం దుఁ డట్లచేసెను.

కర్పూరమంజరి మనస్సు నుజ్జయినిలో మకరందుని కడఁగుదువ బెట్టి శరీరముమాత్రి మందలములోఁ జేర్చెను. మకరందుఁడు తన మనస్సు నామెకు సాయమంపి నిర్మనస్కుఁడై నిర్విణ్ణుఁడై చాల

దూరము వారిని సాగనంపి జయంతునికడ సెలవుపుచ్చుకొని విజయసేనుని బలుమాఱుపలుకరించి క్షేమవార్త నంపుచుండుమని చెప్పి స్వగృహాభిముఖుండయ్యెను. నదీప్రవాహమున కెదురువోవు నావవలె నతనిమేను బహుప్రయత్నమునం గాని ముందుకు సాఁగిపోవదయ్యె.

నాల్గవప్రకరణము.

ఆశ మనుష్యునకు మైకము గల్గించి వివశునిఁ జేయుటలో మద్యమును మించి యుండును. ఆశామద్యపాయి యొడలుమఱచి తిరుగును. తనతలలో వేయిపన్నుగడలు పన్నును. ఆకసంబున నందలము లెక్కును. సముద్రములో సౌధములఁ గల్పించును. మహావాయుపథమున మనస్సును సంచరింపఁ జేయును. అదియే వానికి జీవగఱ్ఱ. ఆశయను గుఱ్ఱమునెక్కిన వాఁడు మహావేగముగఁ బదునాల్గులోకములు సంచరించి యది మెట్టకేలకు నడువలేక కూలి తన్నుఁగూల్చినపుడు భగ్నమనోరథుఁడై కూలి మరల వెనుకకుఁబోవుట కవకాశములేని యపుడు గాఢపశ్చాత్తాపమునొంది నాశనము నొందును. తాఁ జెడుటయేగాక తన సంబంధముగలవారి నందఱను జెఱుపును. ఆశ విషముకన్న దహనముకన్న దారుణమైనది. ఇదివీరికి వారికనకయెల్లవారికి వారివారియవస్థలకుం దగినట్లు లాశ్రయమై దుస్తరమగు జంబాలపటలమున దింపును.

హేమచంద్రుని మరణమునకుఁ బూర్వము దండపాణి రాజకుటుంబమునకు మిక్కిలి కూర్పువాఁడు. తనకుమారికయైన మణిమాలికను హేమచంద్రుని జ్యేష్ఠనందనుఁడగు విక్రమసేనునకిచ్చి వివాహము చేయవలెనని ప్రయత్నించు చుండెను. కాని నాఁడుగుహాలో

హరిశర్మ విక్రమసేనుఁడు మందభాగ్యుఁడనియుఁ జిత్రభానుపుత్త్రికుఁ డగు విజయసేనుఁడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుఁడనియుఁ జెప్పి మణిమాలికను విజయసేనునికే యిమ్మని హితోపదేశము చేసినదాదిగా దండపాణి మనస్సు నావమీఁదిసూచీయంత్ర ముత్తర దిక్కువైపు దిరిగియుండునట్లు నిరంతరముఁ జిత్రభానునివైపు దిరిగియుండెను. చిత్రభానుడు కాశ్మీరదేశాధీశ్వరుఁడు గావలెననియు, వానిసూనుఁడు విజయసేనుఁడు యువరాజు గావలెననియుఁ దనకూఁతురు మణిమాలిక మొదటయువరాజపత్నియై, పిమ్మటఁ గాశ్మీరరాజ పట్టమహిషిగావలెననియుఁ గోరి యామనోరథసిద్ధికి నేకార్యము లవశ్యములో వానింజేయుటకును నేదారింబోయిన గమ్యస్థానముఁ జేరవచ్చునో యాదారింబోవుటకును నిశ్చయించుకొనెను. కాశ్మీరరాజ్యసైన్యములు వానియధీనమం దుండుటచే సేనాచక్రమునకెల్ల నియామకుఁడయిన తనగీచినగీటు దళములు దాఁటవనుదృఢవిశ్వాసమున నెల్లయెడలఁ దాను చిత్రభానునకుఁ బాసటయైయుండ నిశ్చయించుకొనెను. దండపాణితమ్ముఁ డగువజ్రపాణి చిన్న సేనాపతియై మొదటినుండియు హేమచంద్రునిఁ గొలిచి యుండియుఁ జిన్ననాఁటంగోలెఁ గర్పూరమంజరిపైఁ గన్ను వైచి తన్నిమిత్తము చిత్రభానునియెడఁ బక్షపాతము గలిగి యుండెను. అహల్యాసంగమాభిలాషియై తొల్లి వజ్రపాణి కోడియై మునిగృహముఁ జొచ్చినట్లు, కర్పూరమంజరీసమాగమముఁగాంక్షించి యావజ్రపాణి జిత్రభానునియింటికుక్కయై తిరుగుచుండెను. ఆపరమమూర్ఖుఁడు కర్పూరమంజరి తనపై వలపునిలుపుచున్నదో లేదో తెలిసికొనఁజాలక చిత్రభానునిపాదసేవ యనునోలినిచ్చినఁ గన్య యన్యవశము గాక తనచేఁజిక్కు నని యూటలూరుచుండెను. స్వసుఖాభిలాషియై తమ్ముఁడును, స్వపుత్రికాసుఖాభిలాషియై యన్నయును జిత్రభానునికనుసన్న మెలంగుచుండిరి. ఆయన్న

దమ్ము లిరువురు బ్రతిదినము రాత్రులు చిత్రభానుని నెలవున కరిగి యతనితోఁ గాశ్మీరరాజ్యసంబంధములైన ప్రసంగములు సేయుచుం దురు. రంధ్రాన్వేషి.యైనచిత్రభానుఁడు కాశ్మీరరాజ్యమందలి లోటు పాటులు దౌర్బల్యములు వారివలనఁ దెలిసికొనుచుండును. రాజకు టుంబముపై నిర్హేతుకముగా వారు పూనినద్వేషాగ్నిని రుద్రభట్టు తనవాక్సమిధలచేతఁ బ్రజ్వలింపఁ జేయుచుండును. ఈయిరువురఁ దన వశవర్తులుగాఁ జేసికొనుటతోఁ దనివినొందక చిత్రభానుఁడు శ్రీనగర వాసులలో ముఖ్యపురుషులఁ దనకడకు రావించియు వారియిండ్లకు స్వయముగాఁ బోయియుఁ, బూర్వముతన్ను హేమచంద్రుఁడు నగర మునుండి వెడలనడఁచి నప్పుడుగాని, తరువాతగాని దనయెడ నెంతమా త్రము దోసములేదనియు దురాత్ములెవ్వరో మహర్షితుల్యుఁడైన తన యన్నను సంహరించిరనియు భ్రాతృహననదోషము తనకారోపించిన దురాత్ములు తత్కార్యముచేసిన వారిదుర్గతులకే పోవుదురనియు నొక్కివక్కాణించి యొట్లుపెట్టుకొని ప్రమాణములుచేసి వారిలోఁ గొందఱిమనస్సులు తానునిర్దోషి యని నమ్మునట్లు జేసెను. కొందఱతని మాటలు నమ్మినను మఱికొందఱు వాని బలుకులకుం దలయూఁచి యట్లె కావచ్చునని పలికి మనసులెప్పటియట్ల నుంచుకొనిరి.

చిత్రభానుని నంతఃపురికి రానిచ్చినందునను, నదిచాలక నగర మున నుండనిచ్చి నందునను వానియాలు బిడ్డలువచ్చితన్ను సందర్శిం చుటకు సమ్మతించినందునను నరవిందాదేవిమీఁద మణివర్మకుఁ బట్ట రాని కినుక పొడమెను. కొన్నిదినములతఁడు రాజ్యవ్యాపారములం జూడనేలేదు. అంతిపురి కరుగనేలేదు. ఇల్లు కదలనేలేదు. వైదేశికులగు రాయబారులకుఁ గొన్నిముఖ్యాంశములపైఁ దగినయుత్తరములీయ లేదు. అరవిందాదేవి రాచనగరునకు రమ్మని యంతఃపురపరిచారకుల చేతను, నిగమశర్మచేతను మాధవసేనునిచేతను నెన్నోసాకులు వర్త

మూనమూపినను మణివర్మ "యిదెవచ్చెద నదెవచ్చెద శరీరమస్వస్థము గానున్నది. పెద్దవాఁడనగుటచే మునుపటివలె రాజ్యవ్యాపారముల యందు బుద్ధి ప్రసరించుటలేదు." అని యెన్నో వంకలు చెప్పి తప్పించు కొనుచుండును. కాని యాతని మనంబుననాశ్రయించిన తిక్క తిరుగ దయ్యెను. అరవిందాదేవి యెట్టకేలకు మణివర్మ తనపై బిట్టలుక బూనినాఁడని యూహించి యొకనాఁడు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను బి లిచి "మీరిరువురు రథారూఢులై మణివర్మయొద్దకుఁ బోయి యతని యలుకఁదీర్చి మననగరునకుఁ గొనిరాగలరా నాయనలారా?" యని యడిగెను. "తప్పక దీసికొనివచ్చెద" మని వా రుత్తరమిచ్చి మఱు నాఁడుదయమున సముచితవస్త్రాలంకారములు ధరించి, తల్లికి వందన మొనర్చి స్యందనమెక్కి నందను లిరువురు తగుపరివారము వెంటఁ గొని కాశ్మీరరాజ్యవజ్రవర్మమగు మణివర్మగృహమున కరిగిరి. వారి రాకవిని మణివర్మ విస్మయమునొంది "అయ్యో! నామూఢ్యమువలన నతిసుకుమారులగు రాజకుమారు లిల్లువెడలి రావలసివచ్చెఁ గాదా" యని నొచ్చుకొని విసవిస మేడదిగి యెదురువోయి యిరువుర బిగికౌఁ గిటఁజేర్చిముద్దులాడి చేతితోఁ దలమీఁద వీపుమీఁదనిమిరి "నాయనా! మిమ్ము నేను నకారణముగా మిక్కిలి శ్రమ పట్టితిని. ఈ మందభాగ్యుని కతమున మీరంతఃపురము వెడలవలసివచ్చెఁగదా! సీ! నాబతుకు కాల్పనా" యని మనంబున హేమచంద్రునిం దలఁచి బిగ్గరగా వాపో యినవారు శోకింతురని శంకించి సమ్మలిక నెమ్మనమున నడంచు కొని వారి నుచితాసనంబులఁ గూర్చుండఁబెట్టి సేమమడిగి గారవించి వచ్చినపని యేమనియడిగెను.

అడుగుటయు విక్రమసేనుఁడు మెల్లగ నిట్లనియె. "తాతగారు! నేను రాజును మీరు మంత్రియను సంబంధముచేత నిచ్చటికి రాలేదు. మాతండ్రిగారికి మీరు పితృప్రాయులై యుండిరి. మాకు మీరెపితా

మహులు మీరె మాతామహులు మాకు నిజమైన పితామహుఁడులేనే లేఁడు. మాతామహుఁడు మహేంద్రిదేవుఁడు మాయమ్మను మమ్మును మాతండ్రిగారి మరణానంతరమునఁ బరామర్శచేసి తనరాజ్యమున కరిగెను. ఆపత్సముద్రమును జెలియలికట్టయై నిరోధించి శుభపరంపరలనొడఁగూర్చుటకై మిమ్ముం జూపి మాజనకుఁడు స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. రాజ్యమునకు రాజులేని వెలితి, మాకుఁ దండ్రిలేని వెలితి నీవలనం దీఱునని మేము పుట్టెడాస పెట్టుకొని యుంటిమి. అట్టియాసలెల్లఁ జెడిపోయినవి. నవవైధవ్యదుఃఖభారమున నడఁగిపోయిన మాయమ్మకు మీ దర్శనాభావ మొఱిసినపుండున నుప్పుపెట్టినట్లయినది. ఇంతలోనే మీరు మాపై నింత యనుగ్రహము దప్పియుందురని మేమెన్నఁడుఁ దలంపలేదు. మాధవసేనుఁ డొక్కఁడే మంత్రాలోచనముచేసి కార్యభారము నిర్వహింపఁజాలఁడు కావున నెప్పటియట్లు మీరు రాజకార్యంబుల నిర్వర్తింపవలయునని నేను వేఁడుచున్నాను. మాయమ్మ మిమ్ము రమ్మని వేఁడుచున్నది." అనుచుండ నంతలో హర్షవర్ధనుఁడందుకొని "తాతగారూ! మీరు రాకపోవుటచేత మాకోట చిన్నపోయినది. మీరిచ్చటకి రానియెడల మేమే మీయింటిదగ్గఱనుందుము. మమ్ము గెంటినను నిక్కడనుండి వెళ్ళము" అని ముద్దులొలుకఁ బలికెను. అంతకుముందు విక్రమసేనుని పలుకులకే నగముకరఁగిన యయ్యమాత్యుని హృదయము సహజమధురములై జాలిగొలుపు హర్షవర్ధనుని పలుకులకు నీరైపోవ మణివర్మలేచి యిద్దరిబిడ్డల మరల గౌఁగిలించుకొని "నాచిన్నియన్నలారా! ముద్దులమూటలగు మీమాటలు వినినవాఁడు మీ చెప్పినచొప్పునఁ జేయక యుండఁగలఁడే? మీ నుడువులకుఁ గరుఁగని డెందము ఱాయిగాని డెందముకాదు. నేనెప్పటికి మీ వాఁడనేగాని యన్యుఁడనుగాను. శిథిలగృహమువలె నున్న యీముసలిమేనున నెంతకాలము ప్రాణముండునో యంతకాలము

నేను మీ క్షేమమే కోరుచుందును. ఎందుకట్టైవలెనన్న యీ దేహ మక్కఱకువచ్చినంతకాలము మీనిమిత్తమె పనిచేసి మీనిమిత్తము వినియోగింపఁబడును. ఈ దేహమే మీకవసరమైన పక్షమున నిర్వ్యాజముగా నేను దీనిని మీకు సమర్పింతును. కాని నాఁడు నాచేసినయుపదేశము సరకుగొనక మీతండ్రి స్వబుద్ధిచే మరణంబు దెచ్చికొనియె. నేఁడు మీతల్లి నాపలుకులు ద్రోసిపుచ్చి చిత్రభానునిఁ జేర్చినది. మీరు పసికూనలు కార్యాకార్యము లెఱుఁగరు. మీపినతండ్రి దురాత్ములలో నగ్రగణ్యుఁడు. తొలుదొల్త నితఁడు వైదర్భులం గొందఱఁ జేర్చి కుటిలపన్ని మీతండ్రిం గడ తేర్పఁజూచెను. అయ్యది నేనును మాధవసేనుఁడును మహాప్రయత్నంబునఁ గనిపెట్టి లిఖితమూలకమగు సాక్ష్యముతోఁగూడ మీతండ్రి కెఱిఁగించితిమి. దానంజేసి మీయయ్య చిత్రభానుని దేశమునుండి వెడలనడఁచెను. అనంతరము హరిశర్మయను దురాత్మునిఁ బంచి యితఁడే మీజనకుని వంచించి చంపించెను. చంపించెననననేల? స్వహస్తములతో నితఁడే చంపె నని నానమ్మిక. నేను కన్నులారఁ జూడలేదుగాని, మీపినతండ్రి స్వభావమునుబట్టి యితఁడే స్వయముగాఁ జేసినాఁడని యనుచుంటిని. రాజభక్తిపూరితమైన మనస్సుతో నే నిట్లనుచున్నాఁడను గాన నాయీలాపములలోఁ బాపమున్నయెడల సకలపాపపరిహర్తయగు నుమాభర్త నన్ను క్షమియించుగాక! మీపినతండ్రి తేనెబూసినకత్తి. వానిమాటలనియెడి నురులలో నెట్టివారు దగుల్కొనుచుందురు. మేఁక వన్నెపులి. మాటలలోఁ దేనియలుట్టిపడుచుండును. హృదయము విషకుంభము. అట్టివానిని జేరనిచ్చుటం జేసి నామాట చెల్లదు గదా యని నాచేసిన హితోపదేశములు నిరర్థకములని నే నటవచ్చుటలేదు. అంతియేగాని మీ మీఁదఁగాని మీ యమ్మమీఁదఁగాని నాకు రవంతయు నలుకలేదు. నా పుత్రికకుఁ నరవిందాదేవికి నెట్టిభేదములేదు. ఇదె యామె

దర్శనము జేయ మీతోడ వచ్చుచున్నాఁడ" నని మేడమీఁదికిఁ బోయి తలపాగయు నిలువుటంగియుఁ దాల్చి బిడ్డలతోఁగలిసి రథ మెక్కి రాజాంతఃపురమునకుఁ బోయి యరవిందాదేవిని సందర్శిం చెను. ఆ దేవియు నతనికి నమస్కరించి తనవలనఁ దప్పులున్న క్షమి యింపుమని ప్రార్థించి యెప్పటియట్ల రాజకార్యంబులఁ జూడుమని కోరెను. మణివర్మ విక్రమసేనునితోఁ జెప్పినట్ల యామెతోఁగూఁడ జెప్పి కడపట నిట్లనియె. "తల్లీ! నాకన్న నీవు జిన్నదానవు. నీబిడ్డలు పసిపాపలు. చిత్రభానుఁడు బెబ్బులులకన్న సింగములకన్నఁ గోడె త్రాచులకన్నఁ గ్రూరుఁడు. నిజముగా నతఁడు దానవుఁడుగాని మాన వుఁడుగాఁడు. అతఁడు నీకు నీబిడ్డలకు హానిసేయఁజూచు. దండపాణి యు వజ్రపాణియుఁ బ్రతినిశియు వానికడకుఁబోయి యిక్కడివృత్తాం తమంతయు వాని కెఱిఁగించుచున్నారనియు వారే వానికి వేగులవాం డ్రిగ నున్నారనియు నాగూఢచారులవలన నే వినియుంటిని. సైన్యమంతయు వారియధీనములో నున్నది. అందుచేత మనము జాగ్రత్తగా నుండవలయును." అనవుడు నరవింద "తండ్రీ! నాచేసిన పొరపాటు క్షమింపుము. నాతోడికోడలు, కర్పూరమంజరియు రేపో నేఁడో వత్తురు. వారువచ్చి నన్నుఁజూచినతరువాతఁ గార్యపద్ధతియం తయు నీచెప్పినచొప్పున జరుగుఁగాక! ఇఁకమీఁద నీగీచినగీటు దాఁటు దానను గాను. నేను నీబిడ్డను. నాబిడ్డలు నీమనుమలు నన్నును నాయ నుంగునిసువులను నీకప్పగించి కాదె మహారాజుగారు స్వర్గస్థులైరి. అని యనివార్యమై వచ్చు కన్నీటిసోనల నాపలేక వలవల నేడ్చెను. మణి వర్మయు దుఃఖము నాఁపలేక వేఁడికన్నీళ్లువిడిచి "అమ్మా! నాశక్తి వంచనలేక నేను పాటుపడియెద. అవసరమైన మీనిమిత్తము నాప్రా ణములైన సర్పించెద" నని యభయప్రదానమిచ్చి కొన్నియితర విష ముల మాటలాడి సెలవుగైకొని యింటికిఁబోయెను.

అయిదవప్రకరణము.

ప్రియజనవిరహము దుస్సహము. అది జీవితమును దుఃఖభాజనముఁ జేయును. ప్రియజనవియోగమైనకాలమున భానుఁడు సహస్రమయూఖములతో నైజతేజమున వెలుగుచున్నను జగమంధకారమై తోఁచును. చలువలు వెదఁజల్లుచు మింటఁ జందమామ వెలయుచున్నను జంతువు దుర్భర సంతాపము నొందుచుండును. సౌఖ్యప్రదములగు వస్తువులన్నియు దుఃఖప్రదములట్లు కనఁబడును. ఉజ్జయినినుండి బైలుదేరిననాఁటఁగోలెఁ గర్పూరమంజరి సరిగా నన్నము ముట్టక, నీరు ద్రావక, నిదుర వోవక, మునుపటియట్లఁ గలకలలాడు నెమ్మొగముతో సఖీజనమును బలుకరింపక విధిలేక పయనము సేయుచుండెను. ఆమె యందలమందున్నను సెజ్జమీఁదనున్నను మకరంద నామస్మరణమే సేయుచుండును. పరమయోగిని కన్నులుమూసి పరమేశ్వరుని ధ్యానించునట్లు మకరందుని సుందరమూర్తిని ధ్యానించుచుండును. కన్నులు మూసిమూసి తన్మయత్వముజెంది మైమఱచి తనమనోనాథుఁ డెట్టయెదుటనున్నట్లు భావించుకొని చేతులుచాఁచి బయలు గౌఁగిలించుకొనును. అత్తఱి నెవ్వరయిన దాఁపుననున్నయెడల వారింజూచి సిగ్గుపడును. తానొక్కతెయున్న హాయని నిట్టూర్పు విడుచును. ఇత్తెఱంగున నత్తలిరుఁబోఁడి మకరందుని వియోగమునకుఁ జిత్తమున నుత్తలపడుచు నెట్టెటో తల్లితోడను నెచ్చెలులతోడనుఁ గలసి పయనముచేసి తనువు శ్రీనగరముఁ జేర్చెను.

జయంతుఁడు తమరాక ముందుగాఁ జతిభానునకుఁ దెలియఁ జేసియున్నకతమున నాతఁడు దారపుత్త్రుల నూరుబయట నెదుర్కొని సంభావించెను. జయంతుఁడు వనములో దొంగలుకొట్టుట మగంటిమిగల జంట్లుకూలుట, విజయసేనుఁడు గాయపడుట, కర్పూరమంజరి

మూర్ఛిల్లుట, మాలవ రాజనందనుఁడు సాయపడి వారినపాయము నుండి యుద్ధరించుట, పిమ్మట నుజ్జయినిలోఁ గొంతకాల ముండుట, సుదర్శనుండాదరించి తగుపరిజనమునిచ్చి పంపుట మున్నగువృత్తాంత మంతయుఁ జిత్రభానునకు విన్నవించెను. అదివిని యతఁడు విస్మయం బును విషాదంబునుబొంది మకరందుని తోడ్పాటునకును, సుదర్శనుని యాదరంబునకును దద్దయుసంతసించి వారినందఱఁ దన గుడారంబుల యందె యారేయినిలిపి వారిరాక మఱునాఁ డరవిందాదేవికిఁ దెలియ బఱచెను.

ఆదేవి వారిరాకకనుమతించుటయు నాఁటియపరాహ్ణమున నిం దుమణి కర్పూరమంజరిని విజయసేనునిఁ బరిచారికాజనమును వెంటఁ బెట్టుకొని రాచనగరునకుం జనియెను. కర్పూరమంజరి కంటికి మొగసా లలు, కొలువుకూటములు కళాహీనములై కానఁబడ నామెమొగము గాఢవిషాదమును దెలుపుచుండెను. దేవింజూచి యందఱు దుఃఖా క్రాంతచిత్తులైరి. కర్పూరమంజరి చిన్ననాఁటనుండియు హేమచం ద్రునిఁ దండ్రిగ నరవిందను దల్లిగభావించి వారు కన్నబిడ్డయట్లె పె రుఁగుటం జేసి హేమచంద్రుని మృతికిఁ దన పెదతల్లిదురవస్థకు నామె యెంతేని యుమ్మలికముఁ జెందెను. అరవిందాదేవి తనదుఃఖమును మాటలచేతఁగాక బొటబొటదొరఁగు బాష్పములచేతనే వెలిబుచ్చెను. విజయసేనుఁడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనుల నోదార్చెను. ఇందుమణి సమయోచితవచనములఁ దోడికోడలిని సమాశ్వాసించెను. పరామర్శ ముగిసినపిదప నందఱు మరల గుడారములకుఁబోవఁ బయనమగుచుం డ నరవింద కర్పూరమంజరిం బిలిచి "బిడ్డా! నీవిచ్చట నిలువుము. మీయమ్మయుఁ దక్కినవారుఁ బోయివత్తురుగాక!" యని పలికెను. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజరి యచ్చటనుండుటకు సమ్మతింప నా మెపెదతల్లికడ నిలిచి పోయెను. తక్కినవారందఱు గుడారములకుం

జనిరి. ఆబాలిక యంతిపురినుండుట విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకును సం తోషకరముగా నుండెను. అరవిందాదేవి నిరంతరము భర్తృమరణ దుఃఖమునఁగడుంగడు గుందుచుండుటంజేసి యామెదుఃఖాపనోదార్థము కర్పూరమంజరి పురాణములనుండియుఁ బూర్వరాజుల చరిత్రములనుండియు మనోహరములైన కథలనేర్చి పెదతల్లికిఁ జెప్పుచుండును. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులుగూడ మిక్కిలితమకముతో వానినాలకించుచువచ్చిరి. ఒకసారి తనప్రయాణమునుగుఱించి ముచ్చటించి త్రోవలోఁ జెంచుపడఁతిచెప్పిన యెఱుకతెలిపి యామె వారినినవ్వించెను. వెంటనే యానడిరేయి జరిగినభిల్లుల బందెపోటుజెప్పి వారందఱికి భయముగొలుపును. ఒకతూఱి విదర్భాపుర వృత్తాంతములు, మఱియొకసారి యుజ్జయినీ విశేషములు దెలిపి వారినానందింపఁ జేయును. ఒకసారి మకరందుని సాహసౌదార్యాగుణములు వర్ణించి వారి వీనులకువిందుసేయును. మఱియొకతూఱి హేమచంద్రుని మరణవృత్తాంతము సవిస్తరముగా నర్మదనడిగి దెలిసికొని పెదతండ్రికంత దుర్మరణము సంభవించినందుకు బిట్టువిచారించుచుండును. విద్యావతి యగుటచే నాబాలిక శోకవిహ్వలయగు నరవిందకు నప్పుడప్పుడు వేదాంతవాక్యములుచెప్పి యామెయలమట మందగింపఁ జేయును. ఈ విధముగాఁ దనకుశక్యమైనంతవఱకుఁ బెదతల్లిమనస్సునుండి శోకాంధకారమును వెడలద్రోలుటకు సర్వప్రయత్నములఁ జేయుచుండును. అందుచే నరవిందాదేవి కర్పూరమంజరినివిడిచిపెట్ట నిచ్చగింపదయ్యె.

విదర్భాపురమునుండి తనకుటుంబము వచ్చినవెనుకఁ జిత్రభానుఁడు రమారమి యొకవారముదనుక గుడారములయందు బసచేసి పిమ్మట దండపాణిప్రముఖులు తననిమిత్తమరసి సమకూర్చిన భవనమునఁ గాపురముండవెళ్ళెను. ఆగృహము విశాలమైన యావరణము గలిగి వెనుకప్రక్క చిన్నయుద్యానము గలిగి ముందు విశాలమైన వాకిలి

గలిగి రమణీయములగు మేడలుమిద్దెలు గలిగి రాజబంధువులు సపరి వారముగా వసియించుట కనఁవుగానుండెను. అందువిడిసిన రెండు మూఁడు దినములకుఁ గర్పూరమంజరి తండ్రి పిలువనంప నాభవన మును దల్లిదండ్రులను జూడఁబోయెను. మాతాపితలు బాలికను రెం డుమూఁడుదినములాఁపిరి. ఆలో నరవింద కర్పూరమంజరినిరమ్మని న ర్మదచేత వర్తమానమంపెను. కర్పూరమంజరిమీఁద నరవిందకు గా ఢానురాగము గలుగుట చిత్రభానున కొకవిధముచేత సంతోషకరము గాను, వేఱొకవిధముచేత సంతాపకరముగాను నుండెను. తనపుత్రిక చేత మణివర్మప్రముఖులమీఁదఁ గొన్ని కానిమాటలు రాణితోఁ జె ప్పింపవచ్చునని వారికలయిక నతఁడిచ్చగించెను. కాని చిరసహవాస దోషమునఁ దనపుత్రికకు నరవిందమీఁదను నామెబిడ్డలమీఁదను వి ప్పరాని కూర్మిజనించి భవిష్యత్కాలమున బాధకరమగునేమోయని భయముగలుగఁ జొచ్చెను. అయినను నతఁడామె రాచనగరమునకుఁ బోవుట కాటంకముఁ గలిగింపలేదు. రెండవనాఁటి రేయి చిత్రభానుఁ డు భోజనానంతరమందుఁ గూఁతురుంజేరఁబిలిచి "బిడ్డా! నీవు నీపెద తల్లితోఁ గలసిమెలసి కొన్నినాళ్లనుండి యుంటివిగదా! భర్తృమరణ మునుగూర్చి యామె నీతో నేదేనిచెప్పినదా!" యనియడిగెను. "న ర్మద నడిగి నేను పెదనాయనగారి దుర్మరణవృత్తాంతముఁ దెలిసి కొంటిని. అదియున్నదున్నట్లు జెప్పెనుగాని యెవరిమీఁదను నిందా రోపణముఁ జేయలేదు. నర్మద చెప్పినంతసేఁపు నాపెదతల్లినోటమాట రాలేదు. కంటినుండి ముత్యాలచేరులు నేలకు వ్రేలఁగట్టినట్లు బాష్ప ధారలు దొరఁగెను. ఇదియే జరిగినవృత్తాంతము" అని కూఁతురు తం డ్రికుత్తరముచెప్పెను. "అంతేనా? ఎవ్వరిమీఁద ననుమానమున్నట్లు చెప్పలేదా? సరే! వాండ్రకునిజము తెలియకపోవచ్చును. నిజమునిలుకడ మీఁదఁ దెలియకపోఁదు."

అనిపలికి కొంతసేపూరకుండి యేదోయాలోచించుచున్నట్లు పై కిఁజూచి వెండియుఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె. "బిడ్డా! అరవిందాదేవికడ నీవు తలచుగానుండువుగనుక నామె కొక్క రహస్యము జెప్పవలయునని కోరుచున్నాఁడను. అది యేమందువేని సావధానవై వినుము. మా యన్న నట్టి దారుణమరణముపాలుచేసినవాఁడు పయోముఖవిషకుంభ మని చెప్పఁదగిన మణివర్మ. వాఁ డమాత్యరూపముననున్న ఘోరరా క్షసుఁడు; మిత్రరూపముననున్న కాలభుజంగము. అమృతాకృతితో నున్న కాలకూటవిషము. బిడ్డా! యీపలుకులువిని నీవు తెలతెల్లఁ బోయెదవేమి? వాఁడంతపని చేయలేఁడనియా నీయభిప్రాయము. నీ వక్కజఁ పడనక్కఱలేదు. అమాత్యులహృదయములు విషపాత్రము లు. అమాత్యులు చేయనిపాపములు లోకములో లేవు. నరులప్రాణ ములఁదీయుట నల్లులఁజంపుటగానైన నుండదు. పేనుకుక్కనమాత్ర మైన వారికుండదు. స్వలాభపరాయణులై వారు కావించు దుండగ ములఁ దన దివ్యహస్తముతో- దివ్యలేఖినితో- దివ్యపత్రములమీఁద- నా చిత్రగుప్తుఁడే వ్రాయవలయుఁగాని మఱియెవ్వరు లిఖింపఁజాలరు. క్రూరచిత్తుఁడైన యాయమాత్యుఁడు తనకు నమ్మిన భృత్యుఁడుగా మిత్రుఁడుగా మనసారనమ్మి మాయన్న తనయంతముం దెచ్చుకొనె ను. ఇట్టిదురాత్ముని నమ్ముట పక్కలోఁ బాముపెట్టుకొని పవ్వళిం చుటయని యతఁ డెఱుఁగఁడు. బిడ్డా! ఆతఁడు నన్ను దేశమునుండి వెడలనడచుట మహాపాతకుఁడైన యీసచివాధమునిమాటల నమ్మి యే. లేకున్న మాయన్న నన్నట్లుసేయునే?", యని బాష్పరోధమునఁ దనకంఠము గద్గదస్వరయుక్తముగా మాటలాడలేక కన్నీరువిడిచెను. కర్పూరమంజరియు దుఃఖపూరితయై కన్నీరుదుడిచికొని "తండ్రీ! విచారింపకు. నీసౌభ్రాత్రము నిరుపమానమైనదె. కాలవశమున మన స్సులలో రవరవలు పొడముటయు దానికిందగినట్లు హేమచంద్రునిఁ

జంపుటకుఁ గొన్నికుటిలు బైలువెడలుటయు నప్పుడు సంభవించెను. ఎందుచేతనో నీపై నప్పు డనుమానముగలుగ నతఁ డట్లుచేసెను. ఆయనమరణమునకు విచారించినఁ గార్యమేమి? నీయభిమతమేమో చెప్పుము. శక్యమైనపక్షమునఁ జేసెద” నని హెచ్చరించుటయుఁ జిత్ర భానుఁడు మరల నిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను. “అమ్మా! మణివర్మ హేమ చంద్రినిఁ జంపించినట్లు నీవరవిందాదేవి మనసునకు నచ్చునట్టు గట్టి గఁ జెప్పవలయును. మణివర్మయన్న మాయన్నయట్ల నామెయుఁ బడి చచ్చును. అతఁడే తన తండ్రిగా గురువుగా క్షేమంకరుఁడుగా నమ్మి తనప్రాణము కొడుకులప్రాణములు వానిచేతం బెట్టినది. అందు చేత నామె కతనిపై ద్వేషముగలుగునట్లు నీవు నొక్కి పలుకవలెను. మాయన్నయున్నప్పుడే మణివర్మ కాశ్మీరరాజ్యచక్రమును నిచ్చ వచ్చినట్లు త్రిప్పినాఁడు. ఇప్పుడతఁడే రాజు. వానిమాట నిరంకుశమై చెల్లుచున్నది. మాయన్న పేరుమీఁదుగా నాయిద్దరిబిడ్డలనైన వాఁడు బ్రతుకనిచ్చునని నాకు నమ్మికలేదు. ఆపసికూనలఁగూడ వాఁడెప్పు డో తనపొట్టంబెట్టుకొనును. కాఁబట్టి మణివర్మపై వ్రాలియున్న యా మె మనస్సును నీవు యథాస్థితికి మరలింపవలెను. నీవు విద్యావతివి. మాటలయందును జాణవు. వాక్పటుత్వము గలదు. హేతుకల్పన చక్కఁగాఁ జేయఁగలవు. పూర్వోత్తరవిరోధము గలుగకుండ సంద ర్భశుద్ధి చెడకుండ నెట్లుచెప్పవలెనో యట్లుచెప్పి కాశ్మీరరాజ్యమును రాజకుటుంబమును రక్షించునట్టి మార్గము చూడుము. అట్లయిన నీవు కష్టపరంపరలను వేఁడిగాడ్పులచే శోషిల్లుచున్న మన వంశవృక్షమున కు నీరుపోసి రక్షించినదానవగుదువు. నేనేమో చెప్పితిననక చక్కఁగా నాలోచించి కర్తవ్యముచేయుము. నాయన్నకుమారులు నాయన్నరా జ్యము చక్కఁగానుండుటయే నాకోరిక.”

అప్పలుకులు విని కర్పూరమంజరి విస్మయమునొంది క్షణమాలోచించి తండ్రి కిట్లనియె. "నాయనా ! కాశ్మీరరాజ్యమునకు మన విక్రమసేనహర్షవర్ధనులకు క్షేమముగలుగుట నాకుఁ బరమసంతోషము. కాని యెవరుచెప్పినను మణివర్మ మిక్కిలి యోగ్యుఁడనియు, రాజకుటుంబమునకు హితకారియనియు నాత్మలాభపరాయణుఁడు గాఁడనియుఁ జెప్పుచున్నారు. నీమాటలుచూడ నతనివంటి మలిన వర్తనుఁడు లేఁడని స్పష్టమగుచున్నది. పెదనాయనకు మణివర్మ యపకారముసేయుచుండ నేఁ జూడలేదు. ఇంతవఱకు వినలేదు. అట్టి సజ్జనునిపై రాజద్రోహము, రాజహత్య మొదలగు మహాదోషముల నారోపించి నేనేవిధముగా నరవిందాదేవితోఁ జెప్పఁగలను? ఈపని చేయుటకు నాయంతరాత్మ యొప్పుకొనుటలేదు. ఒకసద్గుణవంతుని జెఱుచుట మహాపాతకహేతువు. కావున నన్ను నీ వీవిషయమున క్షమింపవలయు. మణివర్మయే హేమచంద్రహంతకుఁడని నీవుచెప్పితివి కాని ప్రపంచమున నెట్టి దుర్వాదుకయున్నదో యెఱుఁగుదువా! మాళవరాజాంతఃపురముననే నున్నకాలమున నే నిద్దఱు ముగ్గురివలన నీవే నీయన్నను జంపితివని—చంపించితివనివింటిని. అప్పలుకులు నేను నమ్మెదనా ? కర్పూరమంజరిని గన్నతండ్రిచేతులు భ్రాతృరక్తము తోడ నరుణంబులగునే! నీపై నపవాదము నెట్లు విశ్వసింపనో మణివర్మపై నారోపణలుగూడ నట్లె విశ్వసింపను. కావున నీపని నాతల పైఁ బెట్టకుము. అది నాచేతఁగానిపని." అని బాలికయూరకుండఁ జిత్రభానుఁడు "పోనీ! బిడ్డా! నీవాపని జేయలేకున్నను నాపైలోకులు మోఁపిన యపవాదము నీవు నమ్మలేదు. అదియే నాకుఁబరమసంతోషము. అదియే పదివేలు. ఇంకఁ బండుకొనుము" అని యామెంబంపి తానును శయనాగారమునకుఁ బోయెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

మణిశర్మ యరవిందాదేవి యాజ్ఞ శిరసావహించి యెప్పటి యట్ల రాజ్యవ్యాపారములఁ జూచుచుండెను గాని యాతనిమనస్సు యథాస్థితిని బ్రాపింపలేదు. చిత్రభానుఁడు శ్రీనగరమునకు వచ్చుటే యాతని కిష్టములేదు. వచ్చినను నతఁ డచ్చట నిలువఁ జేసియుండుట కిట్టదు. ఆతని కుటుంబము వచ్చు టంతకన్న నతనికి సరిపడలేదు. కుటుంబముఁ వచ్చి రాజపత్నిని బరామర్శచేసినపిదప సకుటుంబముగాఁ దా నూరు విడిచిపోవునట్లు దేవియెదుట వాగ్దానముఁ జేసి చేసినట్లు వీడు విడిచిపోకపోవుటగాక, మీఁదుమిక్కిలి యచ్చట స్థిరవాసము చేయఁ దలంచి యొకవిశాలభవనము నాక్రమించుకొనుట దానికి మిక్కిలి కష్టముగా నుండెను. అన్నిటికంటె నెక్కువగఁ జిత్రభాను పుత్రికయైన కర్పూరమంజరి నిరంతరము దేవికి సన్నిధానవర్తినియై యుండుట లోకజ్ఞుఁడైన యాతని కనుమానము హెచ్చించుచుండెను. అందుచేత నతఁ డేమిచేయుటకుఁ దోఁచక మూఢునియట్లు, కార్యపద్ధతి నిర్ణయింపలేకయుండెను. ఒకసారి కాశ్మీరరాజ్యముతో సంబంధమువదలుకొనుట యుక్తమని యతఁడు తలంచును; వెంటనే మృతుఁడైన హేమచంద్రునిఁ దలఁచియు లేఁబ్రాయముననున్న రాజకుమారులం దలఁచియు బిడ్డవలెఁ దన్ను నమ్మిన యరవిందం దలఁచియు నాయాలోచనమంతయునొండించును. ఒకతూరి చిత్రభానుని నూరు విడిచి తక్షణమె పొమ్మని సందేశ మంపవలయునని తలపోయును. రాణియాజ్ఞలేక యట్లుచేసిన నామె యెట్లుగాఁదలంచునో యని శంకించును. తన వేగులవాండ్రెంత తెలివిగలవారైనను లోలోపల నేమి జరుగుచున్నదో వారు తెలియఁ జేయఁ జాలరుగదా! ఏమి జరుగుచున్నదో? ఏమిపన్నుగడలు చిత్రభానుఁడు పన్నుచున్నాఁడో యని భ

యపడుచుండును. ఈవిధముగాఁ గొన్ని దినము లతఁడు తలపోసి తల పోసి యరవిందాదేవికడకుఁ బోయి యామెతో నీవిషయమై ముచ్చ టింపఁదలఁచి విక్రమసేనునిం బిలిచి "కర్పూరమంజరి లేనిసమయమున మీయమ్మతోడను నీతోడను నే నించుకపరిసంగింపవలతు. ఇట్లు మీ యమ్మతోఁ జెప్పుము" అని పలుక నక్కుమారుఁడు వల్లెయని తల్లి కడకరిగి యమ్మాట చెప్పెను. ఆమెయు మఱునాఁ డేకాంతమునఁ బరిసంగించుటకుఁ దగినసమయము స్థలము నిర్దేశించి యమాత్యుని రావించెను. మణివర్మ ముడుతలువడిన మొగము ముగ్గుబుట్టవలె నెఱ సినతల, మాంసహీనములై వ్రేలుచర్మములు, వయోభారమునకుఁ దోడు స్వయముగాఁ బైన వైచుకొనిన కార్యభారముచేతఁ గొంచెము వంగిన నడుము, దేవికిఁ గుమారునకు జాలిగొలుప వారిని సమీపించి సన్మానితుఁడై పీఠముపైఁగూర్చుండి మెల్లగ నిట్లనెను. "అమ్మా! చిరకాలజీవనము కష్టపరంపరాదర్శనముకొఱకే. కానిచో నట్టినరపా లచంద్రుని హేమచంద్రునిచేతులుమీఁదుగా నేనుబోక జీవచ్ఛవము నైయుందునా? చిత్రభానుని రాకనుగూర్చి నేను మీతో నీవఱకే మనవిచేసికొనియుంటి. అతఁడు వచ్చుటే ముప్పు. రానిచ్చుట తప్పు. చేసినతప్పు దిద్దుకొనుట యొప్పు. తనకుటుంబము మిమ్ముఁ బరామర్శ చేసినతరువాతఁ దా నీయూరు విడిచిపోవునట్లు మాటయిచ్చెను గదా? ఇప్పుడు చేసినపని చూడుఁడు. ఇచ్చట శాశ్వతనివాసము చేయఁదలం చికాఁబోలు విశాలభవనము నాక్రమించుకొనియె. ఏకువలెవచ్చి మేకు వలె బిగుసుకొనెనన్న సామెత నిజమైనది. మీమనసులో మీకెట్లు న్నదోగాని యతఁ డిక్కడనుండుటచే నేను ముండ్లమీఁద నున్నట్లు న్నాను. నామనస్సు నిప్పుల బొరలుచున్నది. జ్వరములేకయే నేను తాపపడుచున్నాను. రోగములేకయే నాకాహారద్వేషము గలిగినది. తెగులులేకయే నిద్రాశూన్యములైన రాత్రులు గడపుచున్నాను.

చిత్రభానుఁ డున్నచోట మనముండుట తాఁచుబామున్న యింట మెలఁగుట. వాని నుండనిచ్చుట కొంగున నిప్పు మూఁటగట్టుకొనుట. ఈవిషయములన్నియు నేను మున్నె సూచించియుంటిని. విశేషించి కర్పూరమంజరి మిమ్మునిజసత్రము పాయక తోడునీడవలె నున్నది. ఆమె పై మీకెంత మక్కువయున్నను నామె శత్రుని బిడ్డగదా. ఆమెకు మీపై నెంత యనురాగమున్నను మీపుతల్లిదండ్రులతరువాతివారు గదా! మీగుట్టుమట్టు లామెతండ్రి కెఱిఁగింపకుండునా? ఎంతమంచి దైనను బాలిక మీఁకు వారికి వైరమువచ్చినప్పుడు తండ్రిపక్ష ముం డక మీపక్షముండునా? అతఁడేమి దుస్తంత్రములఁ బన్నుచున్న వాఁడో మన మెఱుఁగము. నావేగులవాండ్రు విహంగకుఁడు కైరవుఁడు మున్నగువారు పలుతెఱంగుల వారిజాడలఁ దీయ యత్నించుచు న్నారు. కాని పైపైవార్తలేగాని లోపలిగుట్టు తెలియుట లేదు. కావున నోతల్లీ! వాని నిచ్చటినుండి వెడలనడఁచుట మంచిది. ఆదికా లమున మన మహారాజుగారే వానిని దేశభ్రష్టుని జేసిరి. కావున నింద మనమీఁదనుండదు. వెనుకటి మహారాజు చేసిన పనియే మన మిప్పుడుచేయుచున్నాము.బలవత్తరములైనపూర్వకారణములే యిప్పు డునున్నవి. అంతకన్న నెక్కుడు కారణములుంగలవు. కావున వానిని వెడలనడఁచుటకు నాకు సెలవిమ్ము. నీ ముదలయయ్యెనేని వానింబంపి వేయుటకు యత్నించెద. నగరమువిడిచిపోవునో లేదో నాకును సంది యమే. అందుచేత నే యత్నించెదనంటిని. మీఁదమీచిత్తము"అని పురోహితాభిలాషియగు వృద్ధామాత్యుఁడు వచియింప నద్దేవి విక్ర మసేనునివంకఁ జూచెను. విక్రమసేనుఁడు తల్లివైపు జూచెను.

అమ్మా! తల్లికొడుకు లొండొరులమొగములు చూచుకొని తెల్లఁబోవనేల? ఏదోకార్యపద్ధతి సత్వరమనిశ్చయింపుఁడు" అని యమాత్యుఁడు హెచ్చరింప రాజమాత యిట్లనియె. "తండ్రీ! నీపలు

కులు వేదవాక్యంబులుం బోలె సత్యంబులు. మా కెల్లచుట్టములునీవ! నీవంటి క్షేమంకరుఁడు మాకు వేయిజన్మములు దపస్సుచేసినను లభింపఁడు. నీయిష్టమెట్లో యట్లె నేను చేసెద. కాని యొక్కవిషయమా లోచింపుఁడు. మామఱఁది నిప్పు మూరువిడిచిపోవున్ననుట నిదురించుచున్న బెబ్బులిని మేల్కొలుపుట యగునేమో? పండుకొన్న త్రాఁచుబామును పడగవిప్పి యాడించుటయగునేమొ? రాజుచున్న నిప్పు మండించుట యగునేమో? ఆఁడుదానను రాజనీతి నెఱుఁగనిదానను. అందుచేత నామాటలే . పాటిగాఁ గొనక నీవును మాధవసేనుఁడును రాజభక్తియుక్తులగు దక్కనని మోగులతోడను గార్యాలోచనముసలిపి యథోచితముగావర్తింపుము. కర్పూరమంజరి చిత్రభానుని పుత్రికయైనను సుగుణరాశి. ఇక్కడిమాటలక్కడ నక్కడిమాట లిక్కడఁ జెప్పునదిగాదు. ఎక్కడిమాటలక్కడనే జీర్ణము చేసికొను స్వభావము దానిది. అయినను రాజ్యపరిరక్షణార్థము దానింగూడ నేఁ బరిత్యజించెద, అనవుడు మణివర్మ విక్రమసేనునివంక దిరిగి "కుమారా? సాలగ్రామము చిన్నదైనను బెద్దదైనను బూజ్యమె. రాజు బాలుఁడైనను వృద్ధుడైనను మాననీయుఁడె. కావున నీయభిమతముఁ జెప్పుమని యడిగెను. అడుగుటయు నతఁడు "అయ్యా! కిరీటభారమే నేను తలఁదాల్చితినిగాని రాజ్యభారము మోయువాఁడవు నీవు. దండపాణిప్రముఖులతోఁగూడ నీవాలోచింపుము: మనకు వారిపై ననుమానమున్నట్లు మనవర్తనముచే వారికిఁ దెలియనీయఁగూడదు. అందఱితోడిపాటు వారింగూడ గౌరవపురస్సరముగాఁ బిలిచి కార్యనిశ్చయముచేయుట కర్తవ్యము. మీశాస్త్రజ్ఞానము మీలోకానుభవము, మీబుద్ధివిశేషము నాశ్రయించి మీ యిచ్చవచ్చిన తెఱంగున వర్తింపుఁడు. మీకుపదేశము జేయుటకు నేనెవ్వఁడనని వినయమున బదులుచెప్పెను. అప్పలుకులు విని యాసచివాగ్రణి "సరే

మీయిరువురు నాకుందోఁచినపోల్కి సేయుమని సెప్పిరిగదా. మాధవసేనుఁడు సర్వకార్యములందును నన్ననుసరించును. దండపాణిని వజ్రిపాణినిగూడఁ బిలువనంపి వారిమతము దెలిసికొనియెద. వారు నాతో నేకీభవింపకపోయినను నేను చిత్రభానుని బురమువిడిచిపోవలసినదని చెప్పెద. ఏలయనఁ వారి రాజభక్తిసీగూర్చి నాకనుమానము గలదు. వారయినను జాటుచాటున వానికిసాయముచేయవలసినదేగాని సాహసించి బహిరంగముగా మనకు వ్యతిరేకముగా నుండఁజాలరు. అట్లు సేయుటకుఁగూడ వారికిఁ దగినహేతువులులేవు. ఇప్పటికి నేను సెలవుగైకొని పోయివచ్చెద" నని స్వగృహమునకుఁబోయెను.

ఆరేయి మణివర్మ దండపాణిని వజ్రిపాణినిఁ దన గృహంబునకుఁ బిలువనంపి మొదటినుండియుఁ జిత్రభానునకు హేమచంద్రునకు గల సంబంధ ముపన్యసించి యతఁడు భ్రాతృహంతయని లోకమునం గలవాడుకల నెత్తి నగరమున నతనినుంచుట కర్తవ్యమగునా కాదా యనుమాట గట్టిగా విచారింపవలసినదని వారితోఁ జెప్పెను. అప్పలుకులు వారికి శ్రోత్రపేయములుగా లేవు. మనసులోఁ జిత్రభానుని యెడఁ బ్రేమగలిగియుండుటఁజేసి వారిరువురును నెటుచెప్పుటకు వీలులేక గొంతసేపు మనసులలో వితర్కించుకొనిన పిదప దండపాణి యిట్లనియె. "ఆర్యా! చిత్రభానునిమీఁద నలుకవొడమి హేమచంద్ర మహారాజు వానిని దేశమునుండి వెడలనడఁచిన మాట నిజమె. అది యేపొరపాటని మేము తలంచుచుంటిమి. చిత్రభానుఁడు భ్రాతృహంతయనుమాట మేము నమ్మఁజాలము. మేమే కాదు బుద్ధిమంతులెవ్వరు నమ్మరు. అన్ననిమిత్తమతఁ డెంతో యడలుచున్నాఁడని వినుచున్నాము. అది కపటనాటకముగాక నిక్కమైనదుఃఖమే యని మా తలంపు. అతఁడిక్కడనున్నందువలనమన కేమియపకారము గలుగును? అతనింగదుపుటకందరిఁగలతుట్టంజెదరఁగొట్టుట. ఔఁగాములుచక్కఁగ

విచారించి మీాయిచ్చవచ్చిన తెఱంగునఁ జేయుఁడు. ఈకార్యము నాకు మాత్రి మిష్టములేదు." అదివిని మణివర్మ "వజ్రపాణీ! నీయభిప్రాయ మేమి?" యని యడుగ వజ్రపాణి "అయ్యా! అన్నదమ్ములకు నేమికారణముచేతనో మనస్పర్థలు కలిగినవి. వెనుకటి మహారాజు, విషయము సరిగ విమర్శించియో విమర్శింపకయో తమ్ముని వెడలఁగొట్టెను. హేమచంద్రునితో వైరము లంత మొందినవి. చిత్రభానుఁడు వెనుకటివైరము మఱచి మరల స్వదేశమునకు వచ్చినాఁడు. అతని జోలికిఁబోవుట యుక్తముగాదు. అదిగాక యతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? ధనమా, రాజ్యమా, యధికారమా, సైన్యమా, యతనిచేత నేమి గలదు? కావున మనమతని నుపేక్షించియుండుట సముచితమని నా మతము."

అప్పలుకులు విని వారిమనస్సులోనున్న భావము సంపూర్ణముగ గ్రహించి యంతకన్న వారితో నెక్కువ ముచ్చటించుట యప్రస్తుతమని యప్పటికి వారికిసెలవిచ్చిపంపి మణివర్మ తనమనస్సులో నిట్లు వితర్కించెను. "అన్నన్నా! రాజ్యతంత్రనిర్వహణము కడుం గడుఁ గష్టముగదా! ఇదియనేకాపదలకాస్పదము. ప్రమాదముమానవమాత్రునకు సహజము. అది మంత్రిపట్లవచ్చినా దానిని లోకము సహింపదు; రాజుసహింపఁడు. తలపెట్టినకార్యము శుభముగాఁ బరిణమించెనా యామంత్రి యభినవబృహస్పతియనియుఁ గలియుగ శుక్రుఁడనియు, యుగంధరుఁడనియుఁ బ్రకృతిజనులు వేయితెఱంగుల నన్నుతింతురు. దైవవశమున నక్కార్యము మంత్రిలోపములేకయే చెడెనా వాఁడు పనికిమాలినవాఁడు, దండనార్హుఁడు ననియానోళ్ళతోనె నిందింతురు. ప్రజాభిప్రాయము బహుముఖములు గలరాక్షసి. కార్యధురంధరులపట్ల లోపమువచ్చెనా యది వారిం దప్పక మ్రింగివేయును. రాజులచిత్తవృత్తులు నట్టివే. అందు రాజు పిన్నవాఁడైనప్పుడు

మంత్రిపాట్లు చెప్పవలసినదే లేదు. ఇక్కడ రాజు చిన్నవాఁడు. సంరక్షకురాలు తల్లి; యాఁడుది. చేయవలసినకార్య మతికష్టమైనది. చిత్రభానుఁడు పరమదుర్మార్గుఁడు. మిత్రు లెవరో శత్రు లెవరో తెలియకుండ నున్నది. దైవమా! ఏమి తెఱువు? ఇట్టి సందిగ్ధసమయ మెన్నఁడు రాలేదు. ఏమైన నగుఁగాక! దైవముమీఁద భారమువైచి రాజకుటుంబక్షేమము విచారించి నాబుద్ధికివచ్చినట్లు జేసెద. ప్రయత్నమే మనుష్యునివంతు; కార్యసిద్ధి దైవాయత్తము" అని నిశ్చయించి ద్వితీయమంత్రి యగుమాధవసేనుని మఱునాఁడు బిలువనంపి యాతనితో ననేకరాజకార్యములను ముచ్చటించి చిత్రభానునిప్రసంగముదెచ్చి నగరమునుండి బహిష్కరించుట కర్తవ్యమా యకర్తవ్యమా యని యడిగెను. మాధవసేనుఁడును మణివర్మ యట్ల యఖండరాజభక్తియుక్తుఁడు. ఆతనియట్లె చిత్రభానునియెడ విశ్వాసము లేనివాఁడు. అయినను మణివర్మ యట్లు కార్యనిశ్చయము సత్వరముగా నతఁడు చేయఁజాలఁడు. నోటనుండిమాట వెడలకమునుపు దాని నతఁ డెన్నిసారులో తూఁచును. భావమున నెన్నిసారులో దానిని మర్దనచేయును. అందుచేత నతఁడు చాలసేపాలోచనముచేసి కొట్టకొన కిట్లనియె. "అన్నివిధములఁ జిత్రభానుఁడు శ్రీనగరమునకు దూరమున నుండవలసినవాఁడె. కాని, మనమింత తొందరపడవలసిన యవసరమేమి? సాహసించినపక్షమున నేమిప్రమాదము సంభవించునో! వానిచర్యలు మఱికొంతకాలము కనిపెట్టి యవి విపరీతములయినపక్షమున మన మప్పుడు వానిని బహిష్కరింపఁగూడదా?" అనుచుండ నతనిమాట కడ్డమువోయి మణివర్మ "ఎంతకాలము మనము నిదానించుట? తలుపులు గొళ్ళెముపెట్టి వాఁడు నాలుగుచూరు లంటించినపిదప మన మేమి చేయఁగలము? వాఁడిచ్చట దుస్తంత్రవృక్షమును బెంపఁదలంచి మొక్క నాటినాఁడు. ద్రోహమును సేయుచున్నాఁడని నా నమ్మిక.

అది బ్రాహ్మణులైన గొడ్డళ్ళకైనఁ దెగనప్పుడు మన మేమి చేయఁగలము? మొలకయయిననాఁడె పెల్లగించుట కర్తవ్యము. కావున నామాట వినుము. నీవుపోయి చిత్రభానునిం గలసి సకుటుంబముగా నతఁడు శ్రీనగరము విడిచి వెళ్ళవలసినట్లు రాజశాసనమైనదని చెప్పుము. నేను చిన్నరాజుతోను రాణితోను మాటలాడితిని. ఎప్పుడో యొకప్పుడు మన మీకార్యము జేయవలసినవారమె. పెందలకడఁ జేయుట మంచిది" అని కఠినస్వరముతోఁ బలికెను. "మీచిత్తమువచ్చినట్లు జేసెద. ఈసాయంకాలమె పోయి చిత్రభానున కీవార్త నెఱింగించెద. ఆతని ప్రత్యుత్తరము మీకు నేఁ జెప్పెద" నని మాధవసేనుఁడు చెప్పి సెలవు గైకొని పోయెను.

ఏడవ పరిికరణము.

మణివర్మ సందేశము మాధవసేనుఁ డెఱిఁగింపకముందె దండపాణి వజ్రపాణులవలనముందుగఁజిత్రభానుఁ డెఱింగిసందేశముకడకువచ్చినప్పు డేమిచెప్పనొప్పునాయని విచారించుచుండెను. వార్తాహరు లెవ్వరై యుందురో యతఁడు ముందుగ నూహింపలేకపోయెను గాని మఱునాఁడు మాధవసేనుఁడు వచ్చినతోడనే యతఁ డాసందేశ మెఱిఁగించుటకె వచ్చియుండునని నిశ్చయించియు యథోచితగౌరవమున నామంత్రి నెదుర్కొని యర్హాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టి సేమ మరసి రాజకుటుంబముయొక్క క్షేమమడిగి పిమ్మట నక్కడకు నానిం దోడి తెచ్చిన పనియేమో తెలియఁజేయఁదగునని పలికెను. మాధవసేనుఁడు చేతులునలుపుకొనుచు మెల్లమెల్లగా నేదో చెప్పఁబూనెను.

"అయ్యా! మీరు నేఁడేదో యుత్కృష్టకార్యముమీఁద వచ్చినట్లు గనఁబడుచున్నారు. నసుకుచు మాటలాడవలసిన పనిలేదు. చెప్పఁదలఁచినమాట లేవో స్పష్టముగా గంభీరముగాఁ బలుకుఁడు. నావల్ల మీకెట్టిభయము లేదు. మనము ప్రాఁతచుట్టాలముగాని మొగమెఱిక లేనివారము గాము" అని చిత్రభానుఁడు కంఠమెత్తి పలికెను. "అయ్యా! నసగుచు సగము చెప్పఁదలఁచుకొని రాలేదు. చెప్పవలసిన దేమో సంపూర్ణముగాఁ జెప్పిపోయెద" నని మాధవసేనుఁడు చెప్పెను. "అదే నాకుకావలసిన"దని చిత్రభానుఁడు మరల నొక్కి పలికెను. అప్పుడు మాధవసేనుఁ డిట్లనియె—"మనము చిరకాల మిత్రులము. అయినను స్వధర్మనిర్వహణము మానవునకు విధిగావున నేనప్రియము చెప్పుటకు వచ్చితిని. ఇందుకు మీరు నన్ను క్షమింతురుగాక! మీయన్నగారు మిమ్ముఁ గొన్నికారణములచేత వెడలనడఁచిరి గదా! ఆక్షణమే మీరు దేశమును విడిచిపోయిరి. ఇప్పుడు రాజకుటుంబమును బరామర్శచేయుటకై వచ్చిరిగదా! మీరు మీకుటుంబము బంధుప్రియపరిచితులై వచ్చుట, విపత్సముద్రమున మునిఁగిన రాజపత్నిని రాజపుత్రులను సమాశ్వాసించుట యుక్తమె. మొట్టమొదట మీరు మీకుటుంబమువచ్చి పరామర్శించినపిదప నగరము విడిచి పోవునట్లు మాటనిచ్చిరి. మీమాట మీరు నిలుపుకొనుఁడు. మీరు మహారాజపుత్రులు. మహారాజసోదరులు. చంద్రవంశసంజాతులు. మీపూర్వులందఱు నాడితప్పనివారు. కావున మాటతప్పక సకుటుంబముగా మీరు శ్రీనగరము విడిచి మూఁడుదినములలో వెడలవలయు. ఇది రాజశాసనము. రాజమాతృశాసనము. మీరొకరిని శాసించువారే గాని యొకరిచే శాసింపఁబడువారుకారు. మీభృత్యులమైన మేము మీకుఁజెప్పవలసినవారము గాము. మీయన్నగారున్నప్పుడు మీరు వచ్చి వారియనుమతముననో వారిశాసనముఁబ్రతిఘటించియో యిక్కడ

నుండిన నదిశ్లాఘ్యమైయుండును. వారిమరణానంతరమున సమాశ్వాసము పేరుఁబెట్టి వచ్చి భర్తృవియోగముచేత మూలఁబడియున్న రాణి నిలోకానుభవము లేనిపిన్నరాజును లోకువచేసి యిచ్చటనుండుట భావ్యముగాదు. ఇదియేనా మనవి." అని సంపూర్ణముగానతఁడు చెప్పఁదలఁచినదంతయుఁజెప్పి ముగింపకమునుపే చిత్రభానుని మొగము నీచినకంపదుంపవలెనెఱ్ఱవడెను. కన్బొమలు ముడివడెను. కన్గొనలు గురివిందగింజలట్లెఱ్ఱపడెను. పెదవులదరఁజొచ్చెను. మేనుగగుర్పొడిచెను. ఆగ్రహాగ్రహము వానిని సంపూర్ణముగనావేశించి వశపఱచుకొనెను. అపుడు వానినోటనుండి యుచ్చైస్స్వరముతో నీక్రిందిమాటలు వెడలెను.

"మాధవసేనుఁడా! నీవును నీకన్న నీచుఁడైన మణివర్మయు మాయన్నతో నామీఁద గాలి ప్రోఁగుఁజేసి నేరములు కల్పించి ప్పినకొండెములుచెప్పి మాయిరువురమైత్రిఁజెఱిపి పరస్పరద్వేషములు గలిగించిరి. మాయలమూఁటలగు మీమాటలు వేదాక్షరములుగానమ్మి వెంగలియగుమాయన్న నన్ను దేశమునుండిపొమ్మనియె. అతఁడు పెద్దవాఁడగుటచేతను, నేనుమంచివాఁడనగుటచేతను, వానినిర్దయ మధర్మగర్భితమైనను వానియందలిగౌరవముచేత వానియాన శిరసావహించి యాలుబిడ్డలవెంట గొని నేను దేశాంతరములకరిగితిని. తండ్రిలేని బిడ్డలను నవవైధవ్యదుఃఖితయైనవదినెను జూడవచ్చుటతప్పా! నన్ను మీరుపొమ్మని నిర్బంధింపకపోయినపక్షమున నాయంతంటనేనేవెడలిపోయియుండునుగాని నాపురనిర్గమనమునుగుఱించి మీ రింత పట్టుబట్టుచున్నారు. గావున ముక్కంటి వచ్చినను నే నిక్కడనుండి కదలువాఁడనుఁ గాను. ఎవ్వఁడు వచ్చి నన్నిక్కడనుండికదపునో చూచెదఁగాక! వ్రేలితో నవ్వాలఁద్రోసివైచుటకిది గుండుగాని బెండుగాదు. మీబెదరింపులకుఁ బాఱిపోవుటకిదిపిల్లిపిల్లగాదు సింగపుఁగొదమగాని. ఇదినా

తండ్రి రాజ్యము, నా తాత దేశము, నాముత్తాతలయార్జితము. ఇదినాజ న్మభూమి. కావున నేనిక్కడనుండికదలను. స్వామిద్రోహులైననీవును మణివర్మయు నాఁడుదానిని జిన్నవాండ్రను గన్నుబ్రామి రాజ్యము పంచుకొనితినవలెనని చూచుచున్నారు గాబోలు! నేనిటనుండిపోనని మీపిన్నరాజుతోను రాజమాతతోను వృద్ధజంబుకమైన మణివర్మ తోనుగట్టిగఁజెప్పుము. పొమ్ము. పూర్వమిత్రుఁడవు బ్రాహ్మణుఁడవున నగుటచేఁ గరుణించితినిగాని కానిచో నిట్టిసందేశముఁదెచ్చినందుకుఁ గత్తితో నీకుత్తుక నుత్తరింపవలసినదే."

అట్లు చిత్రభానుఁడు కడుతీవ్రముగాఁబలుక మాధవసేనుఁడును రోషఘూర్ణితమనస్కుఁడై యిట్లనియె-"రాజకుమారా! కుత్తుకనుత్త రింతునని నీవుపలికిన నే జడియువాఁడనుగాను. నీ కట్టి సంకల్పము గలదేని నీ సంకల్పమీడేర్చుకొనుము. బ్రాహ్మణుఁడ నని నీవు దయ దలఁపనక్కఱ లేదు. మారాజశాసనము ననుసరించి మేము నీతోఁ జెప్ప వలసినమాట జెప్పితిమి. నీకడ మేము సేవజేసినను నీయాజ్ఞ నెఱవే ర్పవలసినవారమేగదా! సేవకులమీఁద నాగ్రహించిన లాభమేమి? వార్తాహరులను దెగటార్చుట పౌరుషము గాదనియు నీతి గాదనియు రాజపుత్రుఁడవైననీవే యెఱుఁగుదువు. ఎఱిఁగియుండియు నిట్టిసంభా షణలు చేయుదువని యెన్నఁడుఁదలంచియుండలేదు. హేమచంద్రు నియనుజునినోట నిట్టిమాటవెడలుటమిక్కిలి యాశ్చర్యము. సరే! మీప్రత్యుత్తరము మారాజునకు, రాజమాతకు నెఱిఁగించెద. ఇంక మాకుసెలవిమ్ము." అని చివాలునలేచిపోయెను. అతఁడు వెళ్లినపిమ్మ టఁ జిత్రభానుఁడును మాధవసేనునివిషయమునఁ దాను గావించిన సంభాషణ కఠినమై రాజకుమారోచితముగా లేదనియుఁ దాను తొందర పడెననియు నతఁ డించుక పశ్చాత్తప్తుఁడై విచారించి మరల నెప్ప టియట్ల బింకముగలిగి యుండెను.

రుద్రభట్టు చిత్రభానునితోఁగూడ శ్రీనగరమునకు వచ్చినది మొదలు వానికి నఖిలవిషయములయందు నుపదేశము చేయుచునే యుండెను. చిత్రభానుఁడు వానియుపదేశము పరమప్రమాణముగా, వేదవాక్యముగా గ్రహించుచుండెను. కొన్ని కారణములచేత రుద్రభట్టు బహిరంగముగ నెల్లవారికిఁ గనఁబడుట కిష్టపడమి మేడమీఁద నొకమూలఁ గృష్ణాజినము బఱచుకొని శాలువగప్పుకొని సంస్కృత గ్రంథమేదో చూచుకొనుచుండును. చిత్రభానుఁడుసన్నిధానమున కరిగి విషమసమస్యలవంటి సందిగ్ధవిషయములలో నాలోచనవడిగినప్పుడు బూర్వోత్తరపరిస్థితులఁబరికించి యుపదేశము చేయుచుండును. దండపాణియు వజ్రపాణియుఁ దప్ప రాజసేవకులలో నెవ్వరికి నతఁడు కనఁబడలేదు, మాధవసేనుఁడు తన్నువిడిచివెళ్లినతరువాతఁ జిత్రభానుఁడు మేడమీఁదికిఁబోయి రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి తనకు నయ్యామాత్యునకు జరిగినసంభాషణ మంతయుఁ జెప్పెను. అతఁడదివిని "రావలసినపరిస్థితులు వచ్చుచున్నవి. వీనికెంతమాత్రము నీవు జడియవలదు. నీవు మాధవసేనునకుఁ జెప్పిన ప్రత్యుత్తరము రాజకుమారోచితముగా నున్నది. అంత తీవ్రముగఁ బలికినందుకుఁ బశ్చాత్తాపము నొందితి నంటివి. పశ్చాత్తాపమున కవసరము లేదు. సన్నిపాతజ్వరమునకు మేకు గాల్చి వాత బెట్టుటయే మందు. ఇప్పుడునీవు దండపాణిని వజ్రపాణిని బిలిపించి కార్యాలోచనముఁజేసి తెంపుసేయవలయు. గొప్పసందిగ్ధసమయమువచ్చినది. నీవిప్పుడు సంశయింపక సాహసింపఁదగును. ఆదండనాథులిద్దఱు నేమికోరుదురో యవియెల్ల వారికొడఁగూర్చునట్లు బాసచేసి వారిని నీయధీనము చేసికొనవలెను. సైన్యమంతయు వారిచేతిలోనున్నది. వారు నీకువశవర్తులగుదురా కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి నీవశవర్తినియగును. ఈ రేయి వారిం బిలిపించి మంతనముండవలయు. అంతయు వారితో

నున్నది. అర్ధరాజ్యమడిగినను నిచ్చునట్లు వాగ్దానముచేయుము." అని గట్టిగాఁజెప్పెను. అట్లకాక! యని చిత్రభానుఁడు కరటకునిఁబిలిచి దండపాణి వజ్రపాణులను రాత్రిబిలుచుకొని రమ్మని యానతిచ్చెను. చీఁకటిపడినతోడనే కరటకుఁడు వారిరువురికడకుఁబోయి తన స్వామి సందేశమెఱిఁగించెను. జాముదాత్రియైనవెనుక వీథులు నిర్మనుష్యములైనవెనుక రాజవీథులు పరిత్యజించి వారు సందుగొందులంబడి చిత్రభానుగృహముఁజేరిరి. వారు లోపలఁబ్రవేశించినతోడనే వీథికవాటము దృఢముగా బంధింపఁబడియెను. చిత్రభానుఁడు వారినెదుర్కొని మేడమీఁదికిఁ గొనిపోయి రుద్రభట్టుసన్నిధానమున నిలిపెను. మొగమున వెండిరేకులదికినట్లు బూదిపిండికట్లుమెఱయ మెడలో స్ఫటికాక్షసూత్రముధగధగలాడుచుండ బ్రహ్మతేజ ముట్టిపడునట్లు - జింకతోలుమీఁదఁ బద్మాసనమువైచికొని యపరశివునివలెఁ గూర్చున్న యాబ్రాహ్మణునిఁ జూచియన్నదమ్ములు తత్పాదములకునమస్కరించిరి. అతఁడు "మనోరథసిద్ధిరస్తు" అనిదీవించి రత్నకంబళములపైఁగూర్చుండ నియమించిన వారందు సుఖాసీనులైయుండిరి. చిత్రభానుఁడును వారిప్రక్కనె గూర్చుండెను. రుద్రభట్టునకుఁ గుడిప్రక్క నొకమూఁకుడులో నగ్ని వెలుఁగుచుండెను. అది యారిపోకుండ నడుమనడుమ నతఁడే రెండుమూఁడు సమిధలువేయుచుండెను. అపుడురుద్రభట్టు మందముగానిట్లు సంభాషణ మారంభించెను.— "అయ్యా! నేను చిన్ననాఁటనుండి యాసేతుహిమాచలమగు భరతఖండమంతయుఁ దిరిగినాఁడను. ఎన్నో దేశములుజూచినాఁడను. ఎందఱోరాజులతో సంభాషించినాఁడను. బహుజనులస్వభావములను గ్రహించినాఁడను. కాని, మీవంటిసజ్జనులనెందుఁ జూడలేదు. మైత్రియనఁగా మీదే మైత్రి. మిత్రుని నిమిత్తము ప్రాణములనయిన ధారవోయునట్టి సజ్జనులను మిమ్మే చూచితిని. అట్లుకానియెడల నీయర్ధరాత్రమున

నీ గాఢాంధకారమున నెవ్వరెఱుఁగకుండ నతిరహస్యముగ ముసుఁగు లువైచుకొని యెంతోకష్టపడి మీ రీమిత్రుని గృహంబునకు వత్తురె? ఇంతశ్రమ మీ రేలపడవలె ? మీ రంతటివారు మీరు. విశేషించి కాశ్మీరసైన్యముల కధిపతులు. పిల్చినవాఁడో— రాజ్యములేనివాఁడు. పూజ్యతలేనివాఁడు. ధనములేనివాఁడు పరిజనములేనివాఁడు బలఁగములేనివాఁడు. అట్టివానిమాట తలఁదాల్చి మీరిట్లువచ్చుట మీచరిత్రమునకు వన్నెపెట్టుచున్నది. ఐశ్వర్యమున్నప్పు డందఱుమిత్రులె; ధనవిహీనునకు నాపత్కాలమున మిత్రులైనవారే మిత్రులు. అన్నయుఁ జుట్టములు, దేశీయులుఁ బరిత్యజింప నేకాకియై తిరుగు వీనిని మీరు చేపట్టినందుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. వేల్పులు సంతసింతురు. వెయ్యేల ! పరమేశ్వరుఁడు సంతసించును ? ఎడారిలో నోరెండి తిరుగు బాటసారికి మంచినీటినూయి దొరకినట్లు, పేరాఁకలికి నకనకంబడువానికి నట్టడవిలోఁ బండ్లచెట్టు దొరకినట్లు నిర్భాగ్యుఁడైన వీనికి వీనియదృష్టమున మీరు లభించిరి. ఇతనికి ముంగిట రెండుపెన్నిధానములు దొరికెను. రెండుకల్పవృక్షములు పెరటిలో లభించెను. ఆవృక్షచ్ఛాయ నింకజల్లఁగ మనఁగలఁడు. ఆశాఖలు బట్టుకొని పై కెగఁబాకగలఁడు. అతనిముంచినఁ దేల్చిన మీదేభారము." అనవుడు దండపాణి వినయముతో "స్వామీ! మేమేమిచేయఁగలము? పూర్వమైత్రిచేత మే మీయనను వదలలేక పట్టిపాకులాడుచున్నాము. మాచేతనైన సాయము చేయఁగలము. ఇప్పుడు మమ్ముఁ బిలువనంపిన కార్యమేదో సెలవియ్యవలయు" నని పలికెను. పలుకుటయుఁ జిత్రభానుఁడు వారి చెఱియొకచేయి తన చెఱియొకచేతితోఁ బట్టుకొని మెల్లగా నిట్టులనియె.— మిత్రులారా ! నేను భయపడుచునే యిటకువచ్చితిని. వచ్చినందుకు నే ననుకొన్నంతపని జరిగినది. మాధవసేనుఁడు నిన్నవచ్చి సకుటుంబముగా నన్నీయూరినుంచి పొ

మ్మని తమ రాజుయొక్కయు రాజమాతయొక్కయు శాసనమైనదని చెప్పెను. అది విని కోపపరవశుఁడనై నే నిక్కడనుండి కదలనని దృఢముగాఁ బలికితిని. ఆపలుకుల కేమి ! నన్నిక్కడ మీరుండుమన్న నుండెద. పొమ్మన్నఁ బోయెద. నాకు నిలువనీడ లేదు. చెట్లమీఁది పక్షికైనను నెలవున్నదిగాని నాకు నెలవులేదు. సువిశాలమైన యీ విశ్వమే నామందిరమైనది. నక్షత్రయుతమైన యాకాశమె మణిరంజిత వితానమైనది. మెత్తని పచ్చిక బయళ్ళు రత్నకంబళములైనవి. వృక్షచ్ఛాయలు పందిళ్లయినవి. అడవులు పూవుఁదోఁట లయినవి. రాజకుమారుఁడనై నందుకు నే నీవిధముగా భోగములననుభవించుచున్నాను. విదర్భలో నుండుదు మన్న నత్తవారి యింటబ్రతుకుకన్న హీనమైనది మఱియొకటిలేదు. అదిగాక చంద్రవంశజుఁడనై విక్రమసేనుని గారాబుకొడుకునై యమిత సౌఖ్యంబు లవ్వారిగా ననుభవించిన నేను పరులపంచల నౌకరిచేతిక్రింద నొదిగియుండఁగలనె? వెనుక మాయన్నయందలి గౌరవముచేతఁ నే నెట్టెటో వీడువిడిచి పోయితిని. ఇప్పుడు నాకిక్కడ నుండవలెనని యున్నది. మీయుత్తాలభుజలీల యూఁతకోలగా నే నిందు నిలువఁబడఁ దలఁచుచున్నాఁడ. మీరు ససైన్యముగా నాకు బాసటమై నిలిచిరేని యీకార్యముతుద నెగ్గును. ఇందుకు మీకు నేను బ్రత్యుపకారము మీయిచ్ఛాప్రకారముఁ జేసెద. నన్నిక్కడ సుప్రతిష్ఠితునిఁ జేసితిరేని మీకష్టైశ్వర్యములొసఁగుదును. చదరంగపుటాటలో నొకగుబ్బమును మఱియొకగుబ్బము గాచినట్లు నన్ను మీరు గాతురేని మిమ్ము నేను మహోన్నత దశలో నిలుపుదును. ఇన్నిమాట లెందుకు ! కాశ్మీరరాజ్యమే మీది. మీ మనస్సులో నున్నకోరికయేమో దాఁచక చెప్పుఁడు. సముఖమున రాయబారము లెందుకు? చల్లకువచ్చి ముంతదాఁచనేల? అని యుపన్యసింప దండపాణి వెంటనే యుత్తరమీయలేక సందేహించెను. అతని

మొగమునఁ జెమటలు తోఁచెను. అతఁడు భయపడినట్లు కనఁబడెను. వజ్రపాణి వెలవెలఁ బోయెను. చిత్రభానుఁడు దండపాణిమీఁదఁ జేయి వైచి "మిత్రుఁడా? ఏమి భయపడుచున్న ట్లున్నావు ? ఇది సేనాపతికిఁ దగినలక్షణము గాదు. క్షత్రియుఁడవు. మహావీరుఁడవు. జంకన్నది నీవున్నయూరనుండఁ గూడదు. అట్టిదానికి నీమనస్సు నెలవుగాఁ గూడదు." అని హెచ్చరించుచుండ దండపాణి "రాజద్రోహము. రాజద్రోహము." అని మెల్లఁగాబలికెను. అదివిని చిత్రభానుఁడు "రాజద్రోహమా ? నేనుమాత్రము రాజునుగానా ? ఈవఱకు నా యెడలఁ జేసిన ద్రోహమువూ ఁటేమిచెప్పెదవు. మిత్రులయినందుకు నాకుజరిగిన యన్యాయమునకు మీరు ప్రతిక్రియ సేయవలయు. అవి పిచ్చిమాటలు, రాజెవఁడు ? మీరాజు చనిపోయినాఁడు. ఈపసికూన నీకు రాజా ? మూలగూర్చున్న యావింతంతువు నీకు శాసకురాలా? ఇంత బ్రదుకు బ్రతికి చివర కాఁడుదాని శాసనములా నీవుశిరసావహింపవలసినది ? దుస్తంత్రపేటికయైన యాముసలిరాబందు మణివర్మయా నిన్ను శాసించువాఁడు ? ఛీ ! ఈ పిఱికితనము విడువుము. వజ్రపాణీ ! నీహృదయము వజ్రమునవలెనుండవలె. మున్ను నేపాళసైన్యముల నఱుమాడిన యాధైర్య మొకసారి నీమనమున నెలకొల్పుము. పిఱికికండలను దూరముగఁ దొలఁగింపుము. ధైర్యము చిక్కఁబట్టుము." అని మందలించెను. వజ్రపాణియేదో యుత్తరముచెప్పఁబోవుచుండ రుద్రభట్టందుకొని "రాజద్రోహము భీరువులమాట. మీరెవరిని రాజునుజేసిన వాఁడేరాజు. చిత్రభానుని రాజుంజేయుఁడు. అప్పుడుమీరు రాజభక్తులగుదురు. ఇతఁడు విక్రమసేనునికొడుకు గాఁడా ! శూరుఁడుగాఁడా ? రాజ్యము సమర్థతతోఁ బాలింపలేఁడా? సైన్యముల నడుపలేఁడా ! సమరముల విక్రమవిహారము సలుపలేఁడా ? వీనికేమి కొఱఁత ? మీ మనంబుల శంకలుబాఱఁద్రోలి యా

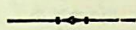
తని రాజుం జేసి ధనము, పలుకుబడి, యధికారము, నన్నియుఁగలిగి మీాకు మెలంగుఁడు. అదిగో! లక్ష్మివచ్చుచున్నది. మోఁకా లడ్డు పెట్టకుండ దక్కుమాలిన యీచిత్రభానుని బాగుచేసినప్రతిష్ఠ మీాకు దక్కుఁగాక ! మీాయభిప్రాయముఁ జెప్పుఁడు?" అని ప్రబోధింప దండపాణి మహాత్మా! సందియము లేదు. చిన్నరాజును దండపాణి మోసముచేసి శత్రుపక్షమునుఁ జొచ్చినాఁడని లోకాపవాదము గలుగునని సందియపడుచున్నాను." అని మెల్లగాఁ జెప్పెను. వెంటనే రుద్రభట్టు "లోకాపవాదమా? లోకులనందఱ మెప్పింపఁదరమా! మన కిష్టమైనపని మనముచేయవలయునే గాని లోకులిట్లనుకొందు రట్లనుకొందురని శంకించిన నొక్కకార్యముఁ జేయఁగలమా? స్వబుద్ధిననుసరించిపోవుట శ్రేయము. లోకులు కాకులు ఇష్టమువచ్చినట్లు కూయుదురు. ఆకూఁతలన్నిఁటిని మనము లెక్కసేయరాదు. ప్రతిమనుష్యునిఁ గొందఱునిందింతురు. కొందఱు మెత్తురు. ప్రతికార్యమును గొందఱుశ్లాఘింతురు. కొందఱు దూషింతురు. ఎల్లరు దేనిని మెచ్చరు. ఎల్లరు దేనిని దూషింపరు. "ఆత్మబుద్ధి స్సుఖఁచైవ" యను నార్యోక్తి వినవే? ఎల్లవారికినంతఃకరణ ప్రవృత్తియే ప్రమాణము. కావున నీవిందు సందియంపడక చిత్రభానుని కండవై నిలువుము. ఇదే సమయము. జంకినలాభము లేదు. వెనుదీసినఁ బ్రయోజనము లేదు. అదనుపదనుదప్పిన మరలఁ గూడిరాదు." అని గంభీరభావముతోఁ బలికెను. దండపాణి మాఱాడలేక వారియుపన్యాసములకు దాసుఁడై "మీాయిచ్ఛవచ్చినట్లు జేసెద. ఈశరీరము మీాది దీనిని మీాయిష్టము వచ్చినట్లుప యోగించుకొనుఁడు. నాతమ్ముఁడు నాతోడిపాటివాఁడే. మేము చిత్రభానునికొఱకుఁ జిచ్చుఱుకుమన్న నుఱుకుదుము. జలధిఁ బడుమన్నఁ బడుదుము. పంచప్రాణముల విడువుమన్న విడుతుము. కాని మేముగాక యితరసైన్యాధిపతులు కొందఱు గలరు. అందు

ముఖ్యముగ గధాధరుఁడు, శూలపాణిమున్నగు దండనాథులు రాజ భక్తికిఁ బేరుపడినవారు. సేనలోఁ బలుకుబడి వారికిఁగూడ మెండు గాఁ గలదు. వారు మనపక్షమురారు. ఆవిషయమై మనము గట్టిగ విచారింపవలెను. అదియటుండఁగా మాకోరికలుగూడ మీరు విన వలయుఁ జెప్పుమన్న జెప్పెద” నని చిత్రభానుని మొగమువంకఁ జూడ “నిస్సంశయముగాఁ జెప్పనచ్చును” అని యతఁడు పలికెను. “వ్యవహార ముపట్ల మొగమోటముగూడ” దని రుద్రభట్టు చెప్పెను. అప్పుడు దండపాణి యిట్లనియె. “నాకూఁతురు మణిమాలికను విజయసేనున కిచ్చి వివాహము సేయవలెనని చిరకాలమునుండి నేనభిలషించుచుంటిని. ఆవిషయమై మీయభిమతమేమో తెలుపవలయు. ఇది నావిషయము. మాతమ్మునిమనోరథముగూడ జెప్పెద నాకర్ణింపుము. సిగ్గుపెంపున వాఁడు చెప్పఁజాలకున్నాఁడు. మీకర్పూరమంజరి చెట్టబట్టవలె నని మావజ్రపాణి తడవులంబట్టి తలపెట్టియున్నాఁడు. మాతమ్మునిమనో రథము మీ రీడేర్పవలయునని కోరుచున్నాను. మాకింతకన్నఁ గోరి కలు లేవు. మనమన్యోన్యమనోరథసిద్ధులుచేసిసుఖింపవలెనని నాప్రార్థన” అని విరమింపఁ జిత్రభానుఁడు “ మన మిరువురము వియ్యమందుట నాకుఁ బరమానందకరము. విజయసేనుఁడు నీయల్లుఁడు నేఁడే యయ్యె నని నీవు నిశ్చయించుకొనుము. ఇఁకఁ గర్పూరమంజరిని వజ్రపాణి కిచ్చుట విషయమున దానిమనోరథమెట్లుండునో చెప్పఁజాలను. అయి నను దానిమనసు విఱిచి తప్పక నీకు వివాహముచేసెద” నని దృఢ ముగాఁ బలికెను. అతనిపలుకునే దృఢీకరింపఁదలఁచి రుద్రభట్టుగూడ నిట్లనియె—“ఇదియా మీకోర్కెలు! ఇందసాధ్యమైనదియు, నసం భవమైనదియు నేదియులేదు. విజయసేనున కెవ్వతెనో యొకబాలికను దెచ్చి వివాహము సేయవలయునుగదా. ఆకన్య మణిమాలికయే యగుఁగాక! మణిమాలిక గుణమణిమాలికయని విందును. అబ్బా

లిక విజయసేనుని సహధర్మచారిణియై యర్ధాంగలక్ష్మియై మహాపతి వ్రతయై సంతానవతియై భావికాలమున శ్రీకాశ్మీరరాజపట్టమహిషియై వర్ధిల్లుఁగాక యని మేమాశీర్వదించుచున్నాము. కర్పూరమంజరి యీ నాఁటిబాలికలవంటిది గాదు. జననీజనకులకు విధేయురాలు. చదువుల సరస్వతి. గానములపోవిు. చక్కఁదనంపు దీవి. ఆమె తండ్రిమాట విని తప్పక వజ్రపాణి చేయిపట్టును. వజ్రపాణికి శచీదేవియుంబోలె నీవజ్రపాణి కీమె యిల్లాలై పేరుప్రతిష్ఠలఁగాంచి జయంతునిఁబోలు నందనుంగని చిరంజీవినియై వర్ధిల్లుఁగాకయని దీవించుచున్నాఁడ. నా యాశీర్వచన మమోఘమగుఁగాక! దివ్యులు ప్రసన్ను లగుదురుగాక! చిత్రభానుఁడా! ఏమి యిది నీకిష్టమేగదా?" అన నతఁడు "సందేహ ములేదు. అట్లె జరుగుఁగాక" యనెను. "అట్లయిన మీరీయగ్ని సాక్షి గా నాయెదుటఁ బ్రమాణములు సేయుఁడు" అని రుద్రభట్టానతిచ్చి ఋగ్వేదములోని యగ్నిసూక్తమంత్రముఁ బఠించి యగ్నికభిముఖుఁ డై యుండెను. చిత్రభానుఁడు లేచి యగ్నికిఁ బ్రదక్షిణముఁజేసి "ఓ యగ్నిదేవా! నీవు సాక్షిగ మణిమాలికను విజయసేనునకు భా ర్యగాఁ జేసెద. కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణికి వివాహముచేసెద." అని నమస్కరించెను. అనంతరము దండపాణిలేచి వహ్నికిఁ బ్రదక్షి ణముసేసి "నేను సుఖదుఃఖములయందు నాప్రాణములకయిన నాస పడక చిత్రభానునిపక్షమున నుండెద. ఓయగ్నిదేవా! నీవిందుకుసాక్షి వి" అని ప్రమాణముచేసెను. వజ్రపాణియు నన్న చేసినయట్లే ప్రద క్షిణముఁ బ్రమాణముఁ గావించెను. అనంతరము వారిరువురు రుద్ర భట్టునకు నమస్కరించి గృహముల కరిగిరి. "వలలోఁ బెద్దచేపలు పడినవి. ఇఁక విజయమున కాటంకము లేదు. ఇఁక నిర్భయముగ నిద్రబొమ్ము" అని రుద్రభట్టు చిత్రభానుని బహూకరించి పంపెను.

———

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

అట్లు మాధవసేనుఁడు చిత్రభానునకుఁ దనసందేశ మెఱిఁగించి యాతని వీడ్కొని మణివర్మకడకుఁబోయి తాను రాజసందేశ మెఱిఁగించుటయు నతఁడు తన్నుఁ దూలనాడుటయు రాజశాసనముఁ దిరస్కరించుటయు లోనగువృత్తాంతమంతయు నొకయక్షరమైన విడువకుండఁ జెప్పెను. సందేశఫల మట్లేయుండునని యిదివఱకె మనంబున నూహించుటంజేసి మణివర్మ వానిపలుకులు విని విస్మయము నొందలేదు. కాని యటమీఁది కర్తవ్యమేమియని యతఁడు విచారింపఁ దొడఁగెను. "మాధవసేనుఁడా! దండపాణియొక్కయు వజ్రపాణియొక్కయు బలముజూచుకొని మనయెడ నిట్టి తిరస్కారభావముఁ జూపియుండునా, లేక మామయైన విదర్భరాజువలన సహాయ్యము నపేక్షించి యిట్లు తూలనాడియుండునా? ఏమని నీవూహించెదవు?" అని యడిగెను. "ఉభయుల ప్రాపుఁగూడఁ జూచుకొని నతఁ డట్లు పరుష ప్రలాపములు నోటవెడలనిచ్చెను. అందుముఖ్యముగ నిక్కడివారి బలముఁ జూచుకొనియె యతఁడు నిర్భయముగ నున్నాఁడు. అట్టిప్రాపు లేనియెడల రాజశాసనము ధిక్కరించుటకు వాఁ డెంతవాఁడు? పట్టుమని చూచితిమా పదిమంది సైనికులు లేరు. కావలసినవిత్తములేదు. పలుకుబడి యంతకుముందే సున్న. ఇట్టివానికి ధైర్య మెక్కడినుండి వచ్చును. ఏదో దృఢమైన మూలకారణ ముండియుండవలయు" నని పెద్దమంత్రికిఁ జిన్నమంత్రి యుత్తరమిచ్చెను. "సరే! ఈవార్త రాజమాతకు మన చిన్నరాజునకు నెఱిఁగించి వారియభిప్రాయ మేమో తెలిసికొని మనము చేయవలసిన యుపదేశముచేసి కర్తవ్య మిదమిత్థమని నిర్ణయింతము. శంఖమునఁ బోసినంగాని తీర్థము గాదుకదా? ఏకార్యమునకైన రాజశాసనము ప్రధానముగదా? పద పద. అక్క

డికి పోవుదము" అని యిరువురు రాచనగరునకుం జని యరవిందా దేవినిం గనుంగొనిరి. అప్పుడు మాధవసేనుఁడు తనకుం జిత్రభానునకు జరిగిన సంభాషణమంతయు వరుసగాఁ దెలిపెను. విక్రమసేనుఁడు తెల్లఁ బోయి మంత్రులవైపుఁ జూచెను. అరవిందాదేవి హృదయముః చెదరి నట్లు ముఖవైఖరి తెలియఁజేసెను. "అట్లయిన మనకు మరల దుర్దిన ములు సంభవించినవా" యని యామె హీనస్వరముతోఁ బలికెను. "సైన్యమునుబంపి యాతని నేల వెడలఁగొట్టఁగూడదు?" అని విక్రమసేనుఁడు బలికెను. "అదియే మేము జేయఁదలఁచుచున్నాము. కాని సేనాపతుల రాజభక్తి స్థిరముగానున్నదో యూఁగులాడుచున్న దో తెలిసికొనుట కష్టముగా నున్నది" యని మణివర్మ పలికెను. "వారింతలో నంతఃకృతఘ్నులగుదురా?" యని యరవింద వచియించెను. "నాకనుమానముగా నున్నది. అది యిప్పుడే నిశ్చయింపవల యును. కావున మనము ముందుగా గధాధరుని, శూలపాణిని బిలి పించి వారిమనస్సెట్లున్నదో కనుఁగొందము" అని మణివర్మ వాక్రుచ్చెను. "అట్లకాక!" యని నమ్మికగల బంటునొక్కనిఁ బిలిచి విక్రమసేనుఁడాదండనాథుల నిరువురఁ బిలుచుకొనిరమ్మని పంచెను. వాఁడు నతిత్వరితముగ నరిగి యాచమూపతులం దోడ్కొనివచ్చె. వారిని సముచితసత్కారములంగారవించి మణివర్మ సుఖాసీనులం జేసి హేమ చంద్రుఁడు చిత్రభానునిగుణముల రోసి దేశమునుండి వెడలనడఁచుట మొదలు నాఁటివఱకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతము మరలవారికి జ్ఞాపక ము చేసి యిట్లనియె—

"మిత్రులారా! రాజ్యమున కావశ్యములైన సప్తాంగములలో సైన్యకోశములు ప్రధానములు. సైన్యమున్నఁగాని రాజ్యలక్ష్మినిలువఁ జాలదు. కోశము సమృద్ధిగానుండినంగాని సైన్యము తనధర్మము తాను చేయదు. కాశ్మీరరాజ్యమునకు వలసినంత కోశసమృద్ధియున్నది. సైన్య

ము మీవంటిసేనాపతులుండుటచే సర్వలక్షణసంపన్నమై సమర్థమై
యున్నది. కాని రాజ్యమునకు వెండియుఁ జిత్రభానునివలనఁ గొన్నికలఁ
తలు సంభవించునని తోఁచుచున్నది. ఒక్కకడుపునఁబుట్టి యొక్కచో
బెరిఁగి యొక్కమంచమునం బవ్వళించి యొకకంచమునం గుడిచిన
హేమచంద్రుఁడే యతఁడని నమ్మఁజాలక గాఢమైన యనుమానము
మీఁద దేశమునందుండఁదగనివాఁడని వెడలనడచెనుగదా ! హేమ
చంద్రుని మరణమునుగూర్చి యెట్టి వాదుకలున్నవో మీరే యెఱుఁ
గుదురు. చిత్రభానునిచరిత్ర మొకనాటకముగా నున్నది. ఎవఁడో
హరిశర్మయనువాఁడు వచ్చి ప్రయాగలో చిత్రభానుఁడు మిక్కిలి దీన
ముగా మరణమొందెనని మాయమాటలుచెప్పి మహారాజుగారి
మనస్సు కలఁచెను. ఆమనఃక్షోభముచేతనే యాయన వికలచిత్తుఁడై
హరిశర్మచేతిబొమ్మయై యాడి మరణముఁ దెచ్చికొనెను. చిత్రభా
నుఁడు సజీవుఁడై తాయివలె నున్నాఁడు. చుట్టఱికమువంకబెట్టి తన
యన్నబిడ్డలయందలి ప్రేమరసమెల్ల నిక్కడవర్షించుటకు మరలవచ్చె
ను. వీరింబరామర్శించి వెడలిపోవుదునని చెప్పెఁగదా ! పిమ్మట నా
లుబిడ్డలందెచ్చె. పురమువిడిచి పోవలసినదని సందేశమంప రాజమాత
యొక్కయు, రాజుయొక్కయు శాసనము నిరాకరించి సందేశముం
గొనిపోయిన మాధవసేనుని దృణీకరించి తూలనాడెను. ఆతఁడు నగ
రమునందుండుట రాజకుటుంబమునకు రాజ్యమునకు ననర్థకము. అతని
నెట్లయిన వెడలనడువవలయు. కావున మీరందఱు నవసరమైనపక్ష
మున సైన్యములతో నాతనియిల్లు ముట్టడించి వానిని దేశమునుండి
యావలకిఁ బంపవలయు. కఱకుదనమెక్కుడైన మనము చుఱుకు
దనము నెఱపి వానిని బంధింపవలయు. బంధింపవలె నననేల? అవసర
మగునేని శిరచ్ఛేదముఁ జేయవలయు. ఇంతకఠినముగాఁ బలికితి నని
మీరు నొచ్చుకొనవలదు. మంత్రులు వైద్యులవంటివారు. వైద్యుఁ

డు దయాళుఁడయ్యు నిష్కరుణముగా వరిణామును భేదించునట్లు మంతులు రాజద్రోహులను నిర్దయాత్ములై దండింపవలయు. ఇవియెల్ల నేను మీకు జెప్పవలసినవి కావు. ఇదిగో మీరాజు! అదిగో ఆతని తమ్ముఁడు అదే హేమచంద్రమహారాజపట్టమహిషి. వారినిమువ్వురను మాకు మీకు మీసైన్యమునకు నప్పగించి హేమచంద్రమహారాజుస్వర్గస్థుఁడయ్యెను. మీరు రాజభక్తిఁ జూపవలసిన సమయమిది. మీచిత్తనైర్మల్యముఁ బ్రకటింపవలసిన తరుణమిది. మీయున్నతభావముల వెల్లడింపవలసిన యవసరమిది. రాజ్యలక్ష్మిని గాపాడవలసినయదనిది. కావున మీరుమృతుఁడైన హేమచంద్రునిఁదలంచి రక్షణీయమైన రాజ్యలక్ష్మినిదలంచి, బాలుఁడై యేమియునెఱుంగకయున్న రాజుమొగముజూచి నవవైధవ్యదుఃఖభారవినమ్రమైన దేవిమొగముఁజూచి, భగవంతుని మొగముఁ జూచి, మోమోటవిడిచి చిత్రభానునిమాయలలోఁబడక యాతని వెడలనడఁచుటకు సర్వప్రయత్నములఁ జేయవలయు. దండపాణి వజ్రపాణులవైఖరి వేఱుతెఱంగుగా నున్నదని యనుమానము గలుగుచున్నది. అయిన నిట్లు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాల. ఇది మీకు సమ్మతమగునో కాదో చెప్పుఁడు. మనసులో నొకటి పెట్టుకొని పై కొకటి చెప్పవలదు.

అప్పలుకులు గదాధరశూలపాణుల హృదయంబులం గదలించుటంజేసి వారుత్సాహపూరితులై రాజభక్తి ప్రేరితులైరి. గదాధరుఁ డిట్లనియె. "మహాత్మా! సైన్యము రాజ్యలక్ష్మికి నంగరక్షకబలము. అది సమర్థమై యుండదేని రాజ్యలక్ష్మి యచిరకాలంబునఁ బరహస్తగతయై నశియించు. ఇంతవఱకుఁ గాశ్మీరసైన్యంబులు సమర్థంబులై శత్రుదుర్భేద్యములై పరచక్రభయంకరములై యున్నయవి. దండపాణియు హేమచంద్రునియెడ భక్తితత్పరుఁడై యుండెను. ఆతని మనస్సు వాని తమ్ముని మనస్సు మాఱుటకుఁ దగినకారణ

ములు నా కగపడవు., అయినను దగినకారణము లుండినంగాని మీరు వారిచరిత్ర మనుమానాస్పదమని పల్కరు. వారెట్లయిన నగుదురు గాక ! నామాట జిత్తగింపుఁడు. ఈలోకముననెవఁడైన హేమచంద్ర మహారాజునెడఁ గాశ్మీరరాజవంశమునెడ నాజన్మాంతముఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండవలయునేని నిశ్చయముగ నట్టివాఁడు గదాధరుఁడే. గదాధరుని జీవనమంతయుఁ గాశ్మీరరాజుల ద్రవ్యమే. రక్తమంతయుఁ గాశ్మీరరాజుల ప్రేమరసమే. అట్టిగదాధరుఁడు కృతఘ్నుఁడగునేని నింకబ్రపంచమునఁ గృతజ్ఞత యనుమాట లేదనవచ్చును. నాపూర్వాపు వృత్తాంతము నిమ్మహాదేవియు నీచిన్నిరాజు నెఱుంగకపోవచ్చును గాని సంపూర్ణముగ మీరెఱుంగుదురు. నేనొకరాచబిడ్డఁడను. హిమాలయపర్వతప్రాంతమున నొకకొండపల్లియ మాయునికిపట్టు. మా తండ్రికృషీవలుఁడు. నాజననీజనకులకు నేనొక్కఁడనే పుత్రుఁడను. మందభాగ్యుఁడనైన నేనుదయించిననాఁడే నాతల్లి భూలోకమును బాసి పరమపదమునొందెను. నిఱుపేదయైన నాతండ్రినాకుందల్లియై పురిటి మంచమెక్కి యుగ్గుపాలుబోసి పెంచి మిక్కిలికష్టపడి నన్నుం బదియేండ్లవానిం జేసెను. ఆపదలకదృష్టహీనులు పరమబంధువులు. నాతండ్రి నాపదియవయేట నన్నును దనకు నితరులకుఁగూడ భారముగనున్నతన శరీరమునువిడచి పరలోకముననైన సుఖముకలుఁగక పోవునా యని యచ్చటికిఁ జనెను. అప్పుడు చేయునది లేక నేనుకొన్నదినంబులు చుట్టములయింట నిరుగుపొరుగు వాండ్రయింటఁ గాలక్షేపముఁజేసి వారిచేఁ దిరస్కృతుఁడనై కట్టగుడ్డలేక నిలువనీడలేక తినుటకన్నము లేక యాదరించుటకాప్తులులేక నాది యనిచెప్పఁదగిన పదార్థములేక పొట్టజరుగుటకుపాయముగానక మాధుకరవృత్తిచేత భిక్షాటనముచేత నొకపూఁటతిన్నట్లు నొకపూఁటతిననట్లు గొన్నిప్రొద్దులుపుచ్చి విసిగి దుండఁగులగు బాలకులఁ గొందఱంగలిసి చిన్నచిన్నదొంగతనము

లారంభించితిని. క్రమక్రమముగా సందారితేఱి పదియేనేండ్లప్రాయ
మున బందిపోటుల జట్టులోఁ గలసితిని. హేమచంద్రమహారాజుతండ్రి
విక్రమసేననృపాలుఁడు కాశ్మీరమును బాలించుచు దేశక్షేమమరయు
టకై మంచుకొండదాఁపున నున్న ప్రాంతములఁ గొకసారివచ్చెను. ఆ
ప్రాంతమున వసియించుజనులు "దురాచారులగు చోరులబారినుండి
తెమ్ము రక్షింపు"మని యాన రేందుని వేఁడ నతఁడక్కడఁ గొన్నిదినము
లుండి సైనికులచేత బందిపోటుల వెతకించిపట్టించి వారిలోఁ బెక్కం
డ్రకుఁ దగినదండనలవిధించి నన్నుంజూచి యిట్లనియెను. "ఓరీ! నీది
లేఁబ్రాయము. ఆకారమునుజూడ సద్వంశజాతుఁడవని తోఁచుచున్నది.
మొగము విలాసమును గ్రక్కుచున్నది. నీ తెలివి తేటలు నీసాహసము
నీబాహుబలము మంచిదారినుపయోగించిన లోకమునకెంతో మేల
గు. నీవు నీవృత్తిమాని వెనుకటికార్యములకై పశ్చాత్తాపమునొంది
సన్మార్గమున సంచరింతువేని నీభవిష్యచ్చరిత్రము శ్లాఘాపాత్రమగు
ను. ఈతలంపుల విడువుము. నావెంటరమ్ము" అని దయార్ద్ర హృద
యుఁడై పలికిన యానరపాలుని వాక్యములు నాచెవులలో నిప్పుడును
ధరించుచున్నట్లున్నవి. కరుణారసపరిపూర్ణములైన యాయనచల్లని
చూడ్కులు నామీఁదనిప్పుడు ప్రసరించుచున్నట్లున్నవి. శాంతరస
మొలుకు నామహాత్మునిమూర్తియిప్పుడు నాకన్నులఁ గట్టినట్లునవి.
ఆయనవాక్యామృతము నాశ్రవణములఁ బడినతోడనే నామనోమాలి
న్యమునీటం గడిగిన తెఱంగునఁ దొలఁగిపోయెను. మనస్సు నిష్కలు
షమయ్యెను. పశ్చాత్తాపమహాగ్నిచేఁ బాపపటలము భస్మమయ్యెను.
ప్రాఁతయాకులూడిపోయిన చెట్టువలెఁ గుబుసమూడ్చిన త్రాఁచు
వలె నామనసపుడు స్వచ్ఛమై యుండెను. వెంటనే నేనామహాత్ముని పాద
ములపైఁ బడి 'దేవా! నాతప్పులు క్షమింపుఁడు. నేను మహాపరా
ధిని. దండ్యుఁడను. మీదండనలకన్న మీహితోపదేశమే నాకు

గొప్పశిక్షయై నన్నుశుద్ధునిఁజేసెను. పశ్చాత్తాపమహాగ్ని నాహృదయముఁ గాల్చుచున్నది. ఇఁక నేసన్మార్గమున సంచరించెద. ఇఁక నన్ననుగ్రహింపుఁడు, అని వలవల నేడ్చి యారాజశేఖరుని పాదరాజీవముల నాబాష్పధారలచే నభిషేకించితిని. భూమండలాఖండలుఁడగు నప్పుడమితేఁడు నన్నుస్వయముగా దనచేతులతో నెత్తి వగవకు బాగుపడియెదవని ధైర్యముచెప్పి చేతితోఁవీపుపైఁదట్టి నన్ను స్నానము చేయింపుమనియు నూతనవస్త్రముల నాచేఁ గట్టింపుమనియు సేవకుల కానతిచ్చెను. వారట్లు గావించిరి. అప్పుడు నేను క్రొత్తమనుష్యుఁడనైతిని. నామనోవృత్తమునఁ గ్రొత్తతలఁపులను జివుళ్లు మొలకలెత్తసాఁగెను. మహారాజుగారితో నేను రాజధానికివచ్చి విద్యాభ్యాసము జేయ నారంభించితిని. నేను మిక్కిలి శీఘ్రగాజదివ గురువుల యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రిమునైతిని. ఎప్పటి కప్పుడు మహారాజుగారు నావర్తనముఁగూర్చియు నా విద్యాభివృద్ధిని గూర్చియు గురువులనడిగి తెలిసికొనుచు వచ్చిరి. సామాన్యవిద్యతోఁ బాటు ధనుర్విద్యయు నేర్చితిని. అం దనేక బహుమానములు వడసితిని. గురువులయు సహకారులయు మెప్పుఁగాంచితిని. అంతలో నమ్మహారాజు పరమపదము నందెను. హేమచంద్రమహారాజు రాజ్యాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. పితృభక్తిని హేమచంద్రుఁడు రామచంద్రుఁడు సత్యభాషణమున హేమచంద్రుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు ప్రసన్నభావమున హేమచంద్రుఁడు శరచ్చంద్రుఁడు. ఆతండ్రికిం దగినకొడుకు గావునఁ దండ్రిచే గారామునఁ బెంపఁబడిననన్ను మిక్కిలికనికరంబునం గని యమ్మహారాజు మరణంబువలన దుఃఖితుఁడనైన నన్ను నోదార్చి కొంత నేన కథిపతింజేసి వివాహముజేసి నన్నొకయింటివానిం జేసెను. ఆమహాత్మునిదయవలనగౌరవమార్జించితిని. ధనమార్జించితిని సంతానవంతుఁడనయితినిగృహారామక్షేత్రములసంపాదించితిని. మిత్ర

లపొగడ్తలకుఁజుట్టముల యాదరణకులోకులమన్నకునాస్వామి యనుగ్రహమునకుఁ బెద్దల దీవనలకు భాజనమైతిని. ఉదయమున లేచి హేమచంద్రునిపేరుఁ దలఁచి విక్రమసేనుని నామముఁదలఁచి, మ్రొక్కలిడుదును. నే వసియించు గృహమువారిది. తినెడియన్నము వారిది. కట్టుబట్ట వారిది. నాచర్మముఁగోసి పాదరక్షలుగఁ గుట్టి యామహాత్మునకిచ్చినను నాఋణముతీరదు. వారు మసిబొగ్గును దెచ్చి మాణికముఁ జేసిరి. నత్తగుల్లను ముత్తెపుఁజిప్పఁ జేసిరి. ఇత్తడిపుత్తడిఁ జేసిరి పశువును మానిసిం జేసిరి. ఇంతకన్న మహోపకార మెవ్వరు చేయఁగలరు? ఇట్టినేను గాశ్మీరరాజులయెడఁ గృతఘ్నుఁడ నగుదునేని— ఛీ! నాజన్మమేల? జంతువులకయినఁ గృతజ్ఞత కలదు. పరమనీచమైన కుక్క పిడికెడన్నముపైచిన నది యెన్నఁడు మఱువదు. వృక్షముల సైతము తమకుఁ జిన్ననాఁడు నీరువోసిపెంచిన మనుష్యులకు బ్రతికియున్నంతకాలమునీడనిచ్చును. కాయలిచ్చును. ఆకులిచ్చును. పండ్లనిచ్చును. చచ్చియువారికనేకవిధములనుపకరించును. క్షుద్రజంతువులు, మ్రానులుసయితిమట్లే కృతజ్ఞత గలిగియుండ నీశ్వరాంశసంభూతుఁడై జ్ఞానేంద్రియవ్యాపారముఁ గర్మేంద్రియవ్యాపారముఁ గలిగి విద్యాసంపన్నుఁడైన మనుష్యుఁడు కృతజ్ఞుఁడగుట యాశ్చర్యమా? అది లేనివాఁడు వానరుఁడుగాని నరుఁడుగాఁడు. కావున నోమహాదేవీ! యోరాజా! యోయమాత్యులారా! ఈగదాధరుఁడు రాజకుటుంబమునకు రాజ్యమునకు క్షేమకరమగునట్లు వర్తించును. రాజా! బాలుఁడవయినను రాజువగుటచే మాకుఁ బూజ్యుఁడవు. అందుచే మీపాదములపై నేను ప్రమాణము చేసెద” అని మహోత్సాహముతోఁ బలికి రాజకుమారునిపాదములు స్పృశియించి ప్రమాణముచేసి రాజభక్తి బ్రకటించెను. అంతకుముందు నిరుత్సాహముచేఁ గ్రుంగియున్న రాజమాతృ విక్రమసేనుల మనస్సులు నూతనోత్సాహ భరితములగుటయు వారిమొగములు వికాసవంతము లయ్యెను.

అంతట మణివర్మ "గదాధరా! నీవృత్తాంతముఁ గొంత నే నెఱుఁగుదును. నీ నడత నీమాటలకు విస్పష్టవ్యాఖ్యానముగా నున్నది. ఉప్పునీరు మంచినీరుగామాఱినట్లు ఎండ కాలవిశేషముచే వెన్నెలయైనట్లు దురాచారుఁడవు పరమసాధువైతివి. నాఁటనుండియు నీచరిత్రము శ్లాఘాపాత్రమై యున్నది. మేము నిన్నునమ్మి యుండెదము. శూలపాణీ! నీయభిమతమేమో చెప్పుము!" అని యడిగెను.

అనవుఁడు శూలపాణియిట్లనియె. "మహాత్మా! చెప్పుట కేమున్నది. కుత్తుకలో విసముఁబెట్టుకొన్నవాఁడుసైతము రాజునెదుట విపరీతముగాఁ బలుకునా? తేనె తేటలూడిపడునట్లే పలుకును. నానడతయే నాభావమును వెల్లడింపవలెను. పలు పలుకు లేల? నేనుఁ గదాధరునితోడివాఁడనే. అతనిమనస్సు నామనస్సునొక్కటియె. అవసరమగునేని మేమిరువురము మాప్రాణములను మాచిన్నిరాజునిమిత్తమై సమర్పించెదము. మాశిరస్సులు రాజ్యలక్ష్మికిఁ గానుకగానిచ్చెదము. ఇంతకన్న వేఱు చెప్పవలసినది లేదు. దండపాణిని వజ్రపాణిని గూడఁ బిలిపించి వీరిద్దఱిమెదుట వారిమనోగతము నరయుము. మాటలంబట్టియు ముఖలక్షణములంబట్టియు వారిభావమెఱుఁగవచ్చును. ఈవఱకుమీరు వారితో మాటలాడియుండుట వేఱు; రాజునెదుటఁ బలికించుట వేఱు."

"అది లెస్సయైనపని" యని మాధవసేనుఁడు హెచ్చరించెను. "వారు రాకుండనే మాకుముందుగా సెలవియ్యదగును." అని గదాధరుఁడు వెండియు నిట్లనియె. "ఈస్థితిగతులలో నామనవియొకటివినుండు! వెంటనే చిత్రభానుని వెడలఁగొట్టుటకు మనము ససైన్యముగా వానియిల్లు ముట్టడించుట కర్జముగాదు. వారిచేష్టలు మనము కనిపెట్టుచుందుము. మీదుమిక్కిలివచ్చినవెంటనే మేమువానిం దాకుదుము. రేపుమాపు వచ్చినతొందరలేదు. నాకిపుడు సెలవొసంగుఁ

డు. పోయి వచ్చెదను." అని యందఱవీడ్కొని శూలపాణిసహితుఁడై వెడలెను. మఱియొక పరిచారకుం బిలిచి దేవి దండపాణిని వజ్రపాణిని దోడి తెమ్మని బనిచెను. వాడతివేగమున వారిసదనముల కరిగి రాజశాసనమెఱింగించెను. "నీవుముందునడువుము మేము వెనుకవచ్చెదము" అనివారిరువురునొకముహూర్తము తమలోఁ దారురహస్యముగ మాటలాడుకొని సేవకుఁడరిగియొకగడియలో నేరాచనగరుఁ జొచ్చిరి. మనోమాలిన్యము పైకిఁదోచెనోయన్నట్లు మొగములుతొంటియట్లుండక వికాసశూన్యములై యుండెను. మణివర్మవారినిగూడ సబహుమానముగా గారవించి యుచితాసనంబులం గూర్చుండఁబనిచి మెల్లగ నిట్లనియె.— "ఇదివఱకు నేను మీతోఁ జిత్రభానునివిషయమై ప్రసంగించినను మనరాజుగారుగూడ దద్విషయమున మీయభిప్రాయమునుస్వయముగాఁ దెలిసికొనఁగోరి మాతృశాసనమున మిమ్ము రావించిరి. మీహృదయమకలంకమని నేనెఱుఁగుదును. అదియే రాజుగారు మీనోటవినఁగోరుచున్నారు. చిత్రభానుఁడు పురమునుండి వెడలవలయునా లేదా! తనయంతటఁదాను వెడలకున్న మీరాతని సైన్యసహాయమున దేశమునుండి తోలవలయునని మనరాజుగారియాశయము. దండాధినాథులగుటచే నీకార్యభారము మీపైఁబడియున్నది." ఆవచనంబులు విని దండపాణి మొగము చిట్లించుకొని యిత్తెఱంగునఁ బలుకఁజొచ్చె. "అయ్యా! మున్నొకసారి మీరీవిషయమునన్నడిగిరి. అప్పుడునాకుంబొలిన తెఱంగున మీకుత్తరమిచ్చితిని. చిత్రభానుఁడు పురమువెడలిపోవలయునో లేదో నిర్ణయింపవలసినవారు రాజుగారును మంత్రులైన మీరునుగాని మేముగాము. కార్యనిశ్చయము మీరు చేసినవెనుక మీయాజ్ఞాప్రకారము దళములఁగొని శత్రుమర్దనము చేయుటమాపని. అదియునుఁగాక మాటిమాటికి మమ్ముంబిలిచి మాయభిప్రాయ మడుగుటకు మేము రాజద్రోహులమా? కుట్రలుపన్నుచున్నామా? మాకు

మాత్రము గౌరవములేదా? ఇట్లవమానించుట మీకుఁదగునా?" యని కఠినస్వరముతోఁబలుకుచున్న యాదండపాణి మాటకడ్డమువోయి వి క్రమసేనుఁడు "అయ్యా! దండపాణీ! మీరు రాజద్రోహులని యెవర న్నారు? మీరు కుటిలురుపన్నుచున్నారని యెవరుపలికిరి! రాజకార్య విషయములను సమాలోచించుటకు మిమ్ముఁ బిలువనంపుట మిమ్మవ మానించుటా? మణివర్మ యాడినమాటలలో దోషమేమున్నది? మీ కింతరోసమునకుఁగారణ మేమి? రాజ్యక్షేమముఁ జూడవలసినవారు మంత్రులు దండనాథులుగదా! రెండుచెట్లకొమ్మలొండొంటితో రా పాడి నిప్పుబుట్టించి వనమెల్లఁ గాల్చునట్లు ప్రధానపురుషులగు మీరు పర స్పరవివాదములుగలిగి రాజకులమున కాపదవాటింపఁజేయుదురా? ఇ దిధర్మమా శూరకర్మమా?" అని గంభీరముగానడిగెను. అడుగుటయు దండపాణిమొదటికన్నఁ గొంచెము శాంతించి తనచిన్నప్రభువున కిట్ల నియె. "రాజా! మణివర్మవైఖరిఁ జూడ మాయెడననుమానము బూనిన ట్లు దోఁచుచున్నది. మేమనుమానింపవలసిన వారముగాము. ఈవఱకు రెండుసారులు మమ్మతఁ డీవిషయమునఁ బ్రశ్నించుటంజేసి యాత్మ గౌరవముఁ గలవారమగుటచే మాకించుక కష్టముగానున్నది. అందుచేనట్లనవలసివచ్చె. అంతేగాని దేవరవారియెడ మా కెట్టి దురభిప్రాయము లేదు. మే మెట్టి ద్రోహముఁ దలఁ చుకొనలేదు. మీయాజ్ఞకు బద్ధులము. మీ కనుసన్నలమెలఁగెదము. మీముదలయగునేని యెట్టిపనినైనఁ జేయఁగలవారము. కావున మాయందు సంపూర్ణవిశ్వాసము నిలుపవలయునని ప్రార్థించుచు న్నాము." అనవుడు మణివర్మ "నావైఖరింబట్టి మీ కాగ్రహము గలిగినదా? మీ కవమానము గలిగింపవలెనని నేఁ గలనైన దలఁచ లేదు. నామాటలలోఁగాని భావములోఁగాని నాముఖలక్షణములోఁ గాని మీ కవమానకరములైన చిన్నెలేవియు లేవు. ఒకవేళ మీకట్లు

దోఁచినపక్షమున నేను వయోవృద్ధుఁడను చంచలస్వభావుఁడను గావున నన్ను క్షమియించి రాజకార్యమును జక్కఁజేయుఁడు. మనకు వివాదములున్నపక్షమునఁ బిమ్మటఁ దీర్చికొనవచ్చు నని యనునయ పూర్వకముగాఁ బలికెను. అంతట వారు రాజును మంత్రిలను వీడ్కొని స్వగృహముల కరిగిరి.

వారు వెడలినపిదప మాధవసేనుఁడు మణివర్మతోఁ "జిత్తగించితిరా? వాని మాటలవరుస. వారినీడలుచూచి వారే భయపడుచున్నారు. అంతఃకరణము మలినమైనప్పుడు మానవుని కెదుటివారి మనస్సులుగూడ మలినములైనట్లు గనఁబడును. కామిలరోగికి జగమంతయుఁ బచ్చఁగాఁ గనఁబడునుగదా? చూచితిరా! గదాధరునిమాటలకు వీనిమాటలకు నెంత వ్యత్యాసమున్నదో. అతని రాజభక్తి హృదయమునుండి వెల్లివిరిసినది. వీని భక్తి జిహ్వాగ్రమునుండి వచ్చినది. కావున వీరిని విశ్వసించియుండుట శ్రేయస్కరముగాదు." అని వచియించెను. "నీవుయదార్థము వచించితివి. దోషాత్మునకు లేనిచోట ననుమానముగలుగును." అని మణివర్మ వాని కుత్తరమిచ్చెను. విక్రమసేనుఁడు చిఱునవ్వునవ్వి ఉన్నమాటన్న నులుకెక్కువన్నట్లు దండపాణికి నిర్హేతుకమైన యాగ్రహమువచ్చినది. మనము వీరివిషయమున జాగ్రతగానుండవలె నని పలికెను. "మీరిద్దఱు గదాధరశూలపాణులు నను నాలుగుస్తంభములమీఁద నిప్పుడు కాశ్మీరరాజ్యసౌధము నిలిచియున్నది. దండపాణి రాజభక్తి మలినమైనదో శుద్ధమైనదో సమయమను గీటురాతిమీఁదఁగాని తెలియదు. ఇంక మీరు మీపనులమీఁద నుండుఁడు." యని యరవిందాదేవి పలికి వారికి సెలవిచ్చెను.

తొమ్మిదవపరికరణము.

రాచనగరమునుండి వెడలి దండపాణియుఁ సోదరుఁడును స్వగృహంబులకుఁజనక యా రేయి వెండియుఁ జిత్రిభానుని గృహంబున కరిగి రాజగృహంబున నాఁడు జరిగినవృత్తాంతమంతయు దెలిపిరి. చిత్రిభానుఁడు తనయెడ వారికిఁ గల యమితానురాగమునకు సంత సించి కొండొకవడి పొగడి యిట్లనియె "మిత్రులారా! అయస్కాం తమునకు సూదికింబలె నాకును మీకును గాఢసంబంధము కుదిరినం దుకు నేను మిక్కిలి సంతసించుచున్నాను. మీచెవినిఁ బడిన చిన్న మాటయు దాచక నాకు వెంటనే తెలియఁజేయవలె నని మీరుసం కల్పించుట మనకార్యసిద్ధికి సూచకము. ముందుగా వారే కలహము నకు డీకొనునట్లు మనము చేయవలయునుగాని మనము దిగఁగూడదు. అందుచే నీలోపున సైనికులవిషయమున మీరు వలసినప్రియత్నము చేయుచుండుఁడు" అనుచుండ రుద్రిభట్టు "కీలకమంతయు సైన్యము లోనే యున్నది. దానింగలఁచుట కనేకప్రియత్నములు గావలయు. కొంతయత్నము మేముగూడఁ జేయుచున్నాము అది యిఁకమీఁద గాలక్రిమమున మీకుఁ దెలియఁగలదు" అని పలికెను. అనంతరము గొంతసంభాషణము జరిగినవెనుక దండపాణి యిట్లనియె. "మాకొక్క కోరికయున్నది. అది మీయిరువుర సన్నిధానమున విన్నవింపఁదలఁ చుచున్నాము. కర్పూరమంజరిని మావజ్రపాణికిచ్చి వివాహముచేయు టకు మీరంగీకరించిరి గనుకను మామణిమాలికను విజయసేనునకు బెండ్లిచేసికొనుటకు మీరిష్టపడిరిగావునను నీరెండుకార్యములకుఁ బ్రధానముచేసికొనవలెనని మే ముబలాట బడుచున్నాము. మావద్దు చెల్లించి యీకార్యము చేయవలయు."

అప్పలుకులలో మొదటిభాగము చిత్రిభానునకు రుచింపలేదు ఏలయనగుణముల పేటికయైన కర్పూరమంజరి వజ్రిపాణినివరించునో.

వరింపదో చిత్రభానుఁ డెఱుఁగఁడు. ఇంతకు మున్నా మెతో నాప్రసంగ ముచేయనే లేదు. రెండవభాగమైన మణిమాలికావివాహము చిత్రభానునకిష్టమే. ఆవిషయమై ప్రధానముచేసికొమ్మన్నను నతఁడు చేసికొనుటకు సిద్ధముగనుండెను. ఒకటిచేసి రెండవది మానినపక్షమున వారికను మానము కలుఁగఁవచ్చును. చేసిన రెండును జేయవలయు; మానిన రెండును మానవలయు. చిత్రభానున కప్పుడు విషమపరిస్థితులు తటస్థించెను. తాము తలపెట్టినకార్యములన్నియు ముగిసినపిదపఁ బ్రిధాములు చేయవచ్చునని చెప్పినచో వారికి విశ్వాసముండదని భయము. అందుచే నేద్దియుందోఁచక యతఁడు వెంటనే యుత్తరమీయకమనో వేదనము బడుచుండ వానిచేష్టలంబట్టి మనోగతభావమెఱిఁగి రుద్రభట్టు "దండపాణి కిట్లనియె, దండపాణీ! నీసంకల్పము మంచిది. 'శుభస్య శీఘ్రమ' మ్మను నార్యోక్తినిబట్టియు 'నాలస్య మమృతం విష,' మనున్యాయమునుబట్టియు నిట్టివి వెంటనే జరుగుటమంచిది. కాని యవి క్రొత్తవారివిషయమునఁగాని, మీవంటిపూర్వపరిచితుల విషయమునఁ గావు. మాటయే ప్రిధానముగాని మానవంతులకుఁ బ్రిధానము ప్రధానముగాదు. పసుపుం గుంకుమ పండ్లు దెచ్చి యొండొరుల కిచ్చి పుచ్చుకొనుటచేత నను కొన్నమాటలు స్థిరమగునా? కానిచోఁ గార్యములు భగ్నమగునా ? అగ్నిసాక్షిగఁ జేసిన ప్రిమాణముల కన్నఁ బ్రధానములు బలవత్తరములా? ఇది యొకముచ్చట. అదియు నాఁడువారిముచ్చట. మగవాండ్రు దానింగూర్చి యంత పట్టింపులు బట్టఁగూడదు. కాఁబట్టి కాలాంతరమున నన్ని ముచ్చటలు దీర్చికొనవచ్చును. ఇది విషమసమయము. తాంబూలములు పుచ్చుకొనుటకైనఁ బదుగురు బెద్దమనుష్యులు వచ్చుటకు వీలులేనితరుణముగదా యిది! పదిమంది జేరి వెల్లడిగా జరుగవలసిన శుభకార్యము చాటున మాటున జేసికొనుట యేటికెతగవు? కావున సర్వవిధముల నిది కాలాంతరమునగావచ్చును. మీఁద మీయిష్టము."

అదివజ్రకేమియుఁ దోఁచక యేమియుత్తరముజెప్పదునాయుని సందిగ్ధమనస్కుఁడై యున్నచిత్రభానునకు రుద్రభట్టు పలుకులు ధైర్యము గొలిపెను. అప్పలుకు లూఁతగాఁగొని చిత్రభానుఁడు వారినుద్దేశించి "విజయసేనుఁ డెక్కడికేఁగును? కర్పూరమంజరియెక్క డికరుగును? పరిధానములు కాకపోవు. వివాహములు, గాకపోవు., వివాహము పరిధానముగాని, ప్రధానము పరిధానము గాదు. చంచలచిత్తులకు మాటనిలకడలేనివారికి బ్రధానములుగాని మనకేల? ఈమహాత్ముఁడు సెలవిచ్చినట్లు గాలాంతరమునఁ గావచ్చు" నని పలుక వజ్రపాణి "యిప్పుడు చేసికొనినసందువలనఁ దప్పేమి" యని మెల్లగాఁ బలికెను. "నామాటయెటులున్నను జిన్నవాఁడైన మాతమ్ముని కోర్కె దీర్చుట సర్వోత్తమము" అని దండపాణి వాకుచ్చెను. వారుపట్టినపట్టు వదలకపోవుటచే సమయము దాటించుటకు రుద్రభట్టు "సరే! అట్లె యగుఁగాక! ప్రధానమున కైన మంచిముహూర్తముండవలయు. నేనా సుముహూర్తము బెట్టి మీకుం దెలియబరచెద. ఇది మీకిష్టమేకద?" యని పలికెను. "అహా! మాకిష్టమే" యని వారిరువురు సంతుష్టులై సెలవుఁ గైకొనిపోయిరి. వారు వెడలినపిదప రుద్రభట్టునకును జిత్రభానునకును నీక్రిందవిధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను.—స్వామీ! నేనిప్పుడు పిశాచమునకు సముద్రమునకు నడుమనున్నాడను. ముందరకువచ్చిన దయ్యము మ్రింగును. వెనుకకుఁబోయిన సముద్రతరంగములు ముంచి చంపును.

రుద్రభట్టు—ఏ మట్లనుచున్నాఁడవు?

చిత్ర—వజ్రపాణికోరిక దుర్ఘటముగా నున్నది. కర్పూరమంజరి మనస్సుచందము నేనరయలేను. అది వీనిపై వలపు నిలుపునో లేదో తెలియదు. అది వీనిఁగూర్చి మేలుపడదేని పండఁబాఱిన పాల

మెండబాఱినట్లు గార్యమంతయు భగ్నమగును. వీరు పరిధానమిప్పు డే చేయవలెననుచున్నారు.

రుద్రి — ఇందుకా యింతబెంగ? మానవుఁడు కష్టసమయముల యందే ధీరోదాత్తుఁడై, తన మనశ్శక్తినిఁ జూపవలయును. తొందర పడక బెంగగొనక కలఁతనొందక నరుఁడు నిర్మలమగు తటాకజలము వలెఁ బరివిమలమనస్కుఁడై యుండెనా యెంతెంత కష్టసమయము లందును మబ్బులేని యాకసమున సూర్యోదయమైనట్లు చక్కని యుపాయములు తోఁచును.

చిత్ర — అది జితేంద్రియులగు మీకు సాధ్యముగాని మావం టిసంసారులకు సాధ్యముకాదు. కష్టసమయము రాఁగానే మనస్సు నిప్పుఁద్రొక్కినకోఁతివలెఁజంచలమై యాలోచనకనర్హమైయుండును. కావున నిప్పుడు నాకేమియుఁ దోఁచకున్నది.

రుద్రి — నీ కూఁతురు మనోరథ మేమో తెలిసికొనకయే నీ వింత కలఁతజెందనేల? ఆమె నీకోరిక నిరాకరింపకపోవచ్చును. ఆమె నడిగిరమ్ము. కార్యము సఫలమయ్యెనా సరె! కాదేని నాఁటి కొకయు పాయ మూహింపఁజాలమా ?

చిత్రి — అట్లయిన నే నామెనడిగి వత్తునా ?

రుద్రి — ముందుగా నీవడుగుట యుక్తముగాదు. ఆఁడుబిడ్డల కుఁ జిన్ననాఁటనుండి తల్లిదగ్గరఁ జనవులు మెండు. కావున నామె మనోరథమేమొ తల్లిచే నడిగింపుము.

చిత్రి — సిగ్గుపెంపునఁ దల్లికిఁ జెప్పనిపక్షమున ?

రుద్రి — అంతకన్న నెక్కుడు నమ్మికయుఁ జనవులుగలవారు చెలిమికత్తియలు. చంద్రికను మల్లికను వేఱువేఱుగఁ బిలిచి రహస్య ముగ నడుగుము. రాజపుత్రికల తలంపులకుఁ జెలిమికత్తెలు దాపుడు బరిణలు.

చిత్ర—అట్లయిన నేను తద్విషయప్రయత్నమునను౦డెద. ఇవియన్నియుఁ దెలిసినతరువాతనే మనము సుముహూర్తమువూట నాలోచింపవచ్చును.

రుద్ర—నీకూఁతురు రాచనగరములో నన్నదికదా! మీనె య్యము లంతకంత కెడమగుచున్నప్పుడు మీపుత్రిక శత్రుగృహ మున నుండుట నీకును వారికిని శ్రేయముగాదు. వెంటనే బిలువనం పుము. పాముపగయుఁ బడగ చుట్టము నగునా?

చిత్ర—ఔను! ఆమెనిటకు దోడి తెచ్చుట యుభయులకు శ్రేయస్కరము. అట్లచేసెద.

అనియాతని వీడ్కొని చిత్రభానుఁడు దీర్ఘాలోచనావశంబున మెల్లమెల్ల నడుగు లిడుకొనుచు నభ్యంతరమందిరమునకుంజని యిందు మణిం గాంచి కర్పూరమంజరిని వెంటనే పిలిపింపుమని యానతిచ్చెను. అట్ల కాక యని యామె చంద్రికామల్లికలఁ బిలిచి "రాచనగరమున కరిగి బాలికం దోడి తె" మ్మని సెలవిచ్చెను. సెలవిచ్చుటయ తడవు గా వారిరువురు నచ్చోటికింజనిరి. ఆలోపున నిందుమణితోఁ జిత్రభా నుఁడు గృహకృత్యంబులంగూర్చి కొంతముచ్చటించి కర్పూరమంజరి మాటయెత్తి ప్రసంగవశమున నిట్లనియె. "బాలిక వివాహయో గ్యమగు వయస్సును బ్రాపించినది. ఇంక మనమాలసింపక వరాన్వేష ణమునకుఁ గడంగవలయు."

ఇందుమణి—నానోటితో నేననఁగూడదుగాని దానిం జూచిన వారందఱు నిది సర్వలక్షణసంపన్న యగుకన్య. దీని కనుకూలుఁడగు వరుఁడు లభించుట కష్టమని పలుమాఱు నాతో ననిరి.

చిత్రభాను—అన్నిలక్షణములు నొక్కచో గుమిగూడియుం డునా? చెఱుకునకుఁ గావలసినంత తీపియున్నదిగాని పండ్లు లేవు. పనసపండు గర్భమున రసవంతములైన తొనలుండును.

మీఁదిభాగము మిక్కిలి మోటగానుండును. విశేషించి పనసకుఁ బూవులు లేవు. మామిడికి జీడియుండును. సీతాఫలమునకు లెక్కలేనన్ని గింజలు. భానునియందు దుస్సహమైన వేడియుండును. చంద్రునియం దతిశైత్యముండును. అట్లే పురుషులయందు నొకఁడు సత్కులప్రసూనత గలిగియుండును. ఒకఁడు చక్కదనంబున కిక్కయగును. ఒకఁడు గానమునకు స్థానమగును. ఒకఁడు మాటలలోఁ దేనెతేటలు గురిపించును. ఒకఁడు విద్యానిధియై పుంభావసరస్వతియగును ఒకఁడు వాక్పటిమలో నపరశేషుఁ డనిపించుకొనును. ఒకఁడు మేటిమగంటిమికిఁ బేరువడును. ఒకఁడు సౌజన్యమునకు భాజనమగును. ఇన్ని శుభలక్షణములు నొక్కచో నుండునా? అది యసంభవముగాదా? అందుచే నేవో కొన్ని శుభలక్షణములు జూచి వరనిర్ణయము జేసికొనవలయును.

ఇందు—ఆలక్షణములు మీకును నాకును నచ్చవచ్చును. బాలిక మెచ్చవలదా?

చిత్ర—మెచ్చ కేమిచేయును? దివ్యౌషధుల నెన్నిటినో గలిపి వైద్యుఁడు మాత్ర జేసినట్లు బ్రహ్మదేవుఁడు సమస్తశుభలక్షణములు గల పురుషునిఁ గ్రొత్తగా మనకన్యకొఱకు సృష్టింపవలెను!

ఇందు—ఇదివఱకే సృష్టింపఁబడియున్నాఁడు. క్రొత్తసృష్టితోఁ బనిలేదు.

చిత్ర—అట్లయిన బాలిక యెవనిమీఁద మనసునిలిపినదో చెప్పఁగలవా?

ఇందు—ఇంతవఱకు నే నెఱుఁగను. ఇదివఱకేసృష్టింపఁబడినాఁడని మాటవరుసకంటిని.

చిత్ర—వజ్రపాణియని యొకసేనాపతి యున్నాఁడు. వాని నెఱుఁదువా?

ఇందు—నేనెన్నఁడుఁ జూడలేదుఁ వినియుంటిని.

చిత్రి—అతఁడు సేనాపతియగు దండపాణితమ్ముఁడు. అతని వంశము మంచిది. స్థితిమంచిది. ప్రాయమునను న్నవాఁడు. అతనికిచ్చి వివాహముచేయవలెనని నాకోరిక. అతనిం జేపట్టుమని బాలికతో నీవు నొక్కి చెప్పుము.

ఇందు—చెప్పెదనుగాని నామాటయందు దానికి విశ్వాసము లేదు. మల్లికకు దానికి నత్యంతమైత్రి దానిచేతఁ జెప్పింపుఁడు. బిడ్డ మాత్రము యుక్తాయుక్త మెఱుఁగదా! మంచిసంబంధమైనచో నది యేల నిరాకరించును ?

చిత్రి—మంచిదనుట నిస్సంశయము. నీవు చెప్పినట్లు మల్లికతోఁగూడ మాటలాడెదను.

అని సంభాషణ ముగించి యావలకు జనెను. సంధ్యాకాల మగునప్పటికి మల్లికాచంద్రికలు కర్పూరమంజరిం దోడుకొని గృహ ముం జేరిరి. రేయి భోజనమైనతరువాతఁ గర్పూరమంజరి పెందలకడ బండుకొనెను. ఆమె నిద్రఁబోవగాఁ జూచి చిత్రభానుఁడు మల్లికను దన పడకగదిలోనికిఁ బిలిచి పీటపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి కొంతసేపు దాని సేమమరసి రాజాంతఃపురమందలి వార్త లేమని యడిగి కొం డొకవడికిట్లనియె—“మల్లికా! నీయెదుట నిన్ను బొగడఁగూడదు గాని నీవు నిజముగా గుణపుష్పములతో నిండిన వల్లికవు. ముద్దుల మూటగట్టు నీమొగముఁ జూచినను గ్రమ్మతేనియలొలుకు నీపలు కులు విన్నను హృదయంగమములయిన నీగుణములు జూచినను నాకు బ్రహ్మదేవునిఁ దిట్టబుద్ధి. ఎందుకందువా? మతిలేని యాముసలిదయ్య ము బహులక్షణసంపదగల నిన్ను నేదో యొకమహారాజ గర్భమునఁ బుట్టింపక సేవకురాలిఁగా జేసినాఁడని. ఆవెఱ్ఱిముండకొడుకు చేసెడి సృష్టిలో నిట్టివి వందలకొలఁది గలవు. నిన్ను స్తోత్రము చేయుటకుఁ

గాదు నే నిట్లనుచుంట. యదార్థము నాకడుపులో దాఁగదు. చెడ్డమై న మంచిమైన కుండ పగులగొట్టినట్లు వెంటనే యనుట నాకలవాటు. కర్పూరమంజరి యొకర్తయే నాకుఁగూఁతురైనదని మఱియొకకూఁతురు లేకపోయెనని చాలాకాలము విచారించితిని. కాని నిన్నుఁ జూచుకొని యావిచారము పోగొట్టుకొంటిని. నీవే నారెండవ కూఁతురవు. అట్లగుటచేత మీ యక్కవిషయమున నీతో నొక్కమాట ముచ్చటింపవలెనని పిలిచితిని. బిడ్డ సంప్రాప్త యౌవనమైనది. వివాహయోగ్యకాలము ప్రాప్తించినది. వరాన్వేషణము చేయవలయును. నీ జిహ్వాదాని యభిప్రాయము ప్రతిఫలించు నద్దము. అందుచే నిన్నడుగుచుంటి. అది యీవఱకెవ్వనిమీఁద నైన మనసు నిలిపినదా? నిజము దాఁచక చెప్పు?" అనవుడు మల్లిక చిఱునవ్వునవ్వి "ఏమోనండి! నాకుఁదెలియదు. ఆమె మనస్సులో నేమున్నదో నా కెట్లు తెలియునండి" యని బదులుచెప్పెను.

అనుటయు నతఁడు వెండియు నిట్లనియె. "ఓసీ! నీవెఱుఁగని రహస్యములు దానికుండవు. దానిమనసులోమాట నీచెవిలో నుండును. చెప్పకపోతివా నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లె." యని నిర్బంధించి యడిగెను. "అయ్యో! ఇదేమిపాపమండి. చిన్నపిల్లలము. మాలో మేమేదో పరిహాసమునకో మఱెందుకో యెన్నోమాట లనుకొందుము. వాటివిషయమై నిర్బంధించి యిట్లుదిట్లుప్రయోగించిన మేమెట్లు బ్రతుకఁగలము? నన్నుమీరు నిర్బంధింపవద్దు" అని నిష్ఠురముగా నామె బలికెను. "పోని! నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లె గాఁబోలును. నీవు నాకూఁతురవని చెప్పితినిగదా! నీవును గర్పూరమంజరియుఁ దండ్రిలేని కూఁతులగుదురు గాక!" యని కఠినముగఁ బలికెను.

అప్పుడు చేయునదిలేక మల్లిక మెల్లమెల్లగా నిట్లనియె—"నాతో నామె చెప్పలేదుగాని మున్నామెకు జబ్బుచేసినప్పుడు మాళవరా

జకుమారుఁడగు మకరందుఁడువచ్చి వైద్యముచేసెను. అప్పటినుండి యాతనిమీఁద మనసునిలిపిన దేమోయని నాయూహ. అయ్యగారూ ! నే నీమాట చెప్పితినని యామెతోఁ జెప్పవద్దు. 'నీనోట నువ్వగింజదాగదు పనికిమాలినదానా' యని నామీఁద మీబిడ్డయుఁ జంద్రికయుఁ గోపించి దెప్పుదురు."

అనవుఁడు చిత్రభానుఁడు " బిడ్డా ! నీవుచెప్పినట్లు నేనుచెప్పను. కాని, నే నొక్కరహస్యము జెప్పెద. అది నీమనసులో నుంచుకొని పనిచేయుము. అట్లు చేసెదవా!" యని యడిగెను. "నాచేతనైనపక్షమున నదితప్పకచేసెద" నని యామె యుత్తరమిచ్చెను. అంతటఁ జిత్రభానుఁడిట్లనియె. "బిడ్డా ! మకరందునిమీఁద నిలిచినయామె మనస్సునునీవు త్రిప్పుటకుఁ బ్రయత్నము సేయవలయు. మకరందుఁడు బౌద్ధుఁడు. నాస్తికుఁడు. వేదశాస్త్రములు విశ్వసింపనివాఁడు. అట్టి వానిఁ జేపట్టఁ గూడదని నీబుద్ధికుశలతకొలఁది హేతువులఁగల్పించి దృఢముగా జెప్పుము. నీవు బుద్ధిమంతురాలవు. ఇటు జెప్పుమటుజెప్పుమని నీకునేఁ జెప్పవలెనా ? ఓసీ ! తెలియకడుగుచున్నాను. మకరందుఁ డేలాగుండును ?"

"ఏలాగుండునని చెప్పనుస్వామీ ! భూలోకమున విహరింపవచ్చిన మన్మథుఁడు. గుణములుచెప్పఁదలఁచితిమా వర్ణింపశక్యమే గాదు. దానికిందగిన పరాక్రమము. అందుకుఁదగిన విద్య. ఇదియదియననేల ? అన్ని మంచిగుణములున్నవండి!" యని మల్లికయుత్తరము చెప్పెను. చిత్రభానుఁడదివిని వెండియు నిట్లనియె. "ఎఱ్ఱఁగా బొఱ్ఱఁగా నుండఁగానే సరియా ? మేడిపండు మిక్కిలి మెఱయుచుండును. పొట్టవిచ్చితిమా పురుగులగుంపు. ఆకారముఁజూచి యెవ్వరిని వరింపరాదు. గుణములకేమి యెనటిగుణములు వారికుండును. ఎన్నిగుణములున్ననేమి? వాఁడు మనవాఁడు కాఁడు. బౌద్ధుఁడు. పాషండుఁడు.

అట్టివానిం జేపట్టుట పాపముగాదా" అనవుడు మల్లిక "స్వామీ! మకరందునివిడిచి యేరాజకుమారుని వరింపవలసినదని మీయభిప్రాయము." అని యడిగెను. అడుగుటయు నతఁడు మఱియు నిట్లనియె. "ఆఁ ఇప్పుడు మంచిదారికివచ్చితివి. చెప్పుచున్నాను విను. ఈపట్టణమున దండపాణియను సేనాపతిగలఁడు. అతని తమ్ముఁడు వజ్రపాణి కలఁడు. అతనిని వరింపవలసినదని నాయభిప్రాయము. అతఁడు సద్గుణవంతుఁడు. బాహుశాలి. సత్కులజాతుఁడు. ఎప్పుడైనం జూచితివా?"

అనవుడు మల్లికనవ్వుచు నిట్లనియె. "చూచితినండి! సన్నికల్లుమీఁది గంట్లవలె మొగముమీఁద మశూచకము మచ్చలుగలిగి నల్లగానున్నయతఁడే కాదా? చూచిచూచి యమ్మాయికొఱకుమంచి పెండ్లికొడుకు నేరినారండి! అతనియొడలతఁడే కదుపుకొనలేనంత లావు. అతనిశరీరమునుండి చమటలుగారినప్పుడు కొండమీఁదినుండి సెలయేళ్ళు ప్రవహించిన ట్లుండును. అతనిమీసములు మొగము నొకటే రంగుననుండును. వయస్సుచూచినను నలువదేండ్లకుఁ దక్కువ యుండదు. ప్రథమభార్య యున్నది. ఆమెవలన నలుగురో ముగ్గురో బిడ్డలుకలరు. ఈ వన్నె పెండ్లికొడుకును జేపట్టుమని చెప్పుటకు మాకు నోరెట్లాడును? మేమొకవేళ జెప్పినను నామె యెట్లు సమ్మతించును? అట్టివివాహము లోకులెట్లు మెత్తురు? చెప్పుటకు మాకే సిగ్గగుచున్నది. ఆపెండ్లికొడుకు సరసను మీబిడ్డయెట్లు కూర్చుండునండీ? వారిద్దఱు కాటుకముద్ద పసుపుముద్దవలె నుందురు." అని పరిహాసోక్తులు వలుకుచున్న మల్లికకుఁ బ్రత్యుత్తరముఁ జెప్పఁదలఁచి చిత్రభానుఁడిట్లనియె: "ఓసీ? శరీరమునల్లగా నున్ననేమి యెఱ్ఱఁగానున్ననేమి? కొఱుకుకొని తిందురా యేమి? వంశము గుణము భాగ్యము చూచుకొనవలెనుగాని రూపమెందుకే! అట్లయినఁ జైతన్యములేని బంగారపు బొమ్మను బెండ్లాడవచ్చునా? నీయుల్లసోక్తులు గట్టిపెట్టి నామాటవిని

నీచెలికత్తెదగ్గఱ వజ్రపాణిని జక్కఁగాఁ బొగడిపర్ణింపుము. అతఁడు సత్కులజాతుఁడనుము. గుణనిధానమనుము. పరాక్రమంబున రెండవ కుమారస్వామి యనుము. అతనిం జేపట్టిన వీరపత్నియగుననుము. అనంతరము వీరమాతయగుననుము. కావలసినంత భాగ్యమున్నదనుము. ఒకభార్యయున్నను దానే యగ్రమహిషి కావచ్చుననుము. స్త్రీకింత కన్నఁగావలసిన దేమున్నదనుము. ఓసీ ! ఇన్నిమాటలెందుకు? ఎట్లు చెప్పవలెనో యట్లుచెప్పి కార్యము సఫలముచేసితివా నీకొకరత్నాలహారము వెలలేనియొకముత్యాలహారము బహుమానమిచ్చెదను. నీ మేలు మఱచిపోను."

అతఁడు చెప్పినదంతయు విని మల్లిక "అయ్యా ! మీయాజ్ఞ శిరసావహించి నేనామెతోఁ జెప్పుదునుగాని యామెనామాట విశ్వసించునని నాకునమ్మకములేదు." అని యాయనయొద్ద సెలవుగైకొని మల్లిక శయనాగారమున కరిగెను. "ఈపలుకుముండయే శకునపక్షిలాగున విరుద్ధముగాఁ జెప్పెను. ఇఁకనామె నాకనుకూలముగఁ జేయునా" యని తనలో వితర్కించుకొనుచుఁ జతిభానుఁడు పండుకొనెను.

పదియవ ప్రకరణము.

కాశ్మీరరాజుసైనికులు వసించుటకు శ్రీనగరమునకుం బడమటఁ బ్రత్యేకముగా నొకపేటకలదు. అందుసైనికులు సేనానాయకులు మాత్రమే వసియింతురు. సైనికుల దేహపరిశ్రమలకు, వ్యాయామములకు, వారిబిడ్డల యాటలకు ధనుర్విద్యయందు నభ్యాసముచేసికొనుటకు మల్లయుద్ధములు, నేర్చుకొనుటకు యుద్ధవిశారదులగుటకు పుష్కరణములు గావించుకొనుటకుఁ దగు విశాలభూములక్కడ నేర్పడి

యున్నవి. ఉదయాస్తమయముల యందు సైనికులు నానావిధముల యిన సాధనములతో బహుపరిశ్రమలఁ జేసి నేర్చినవిద్య మఱపురాకుండునట్లు చేసికొనుచుందురు. యోధులు సాధారణముగా విద్యావిహీనులై యుండుటచే గ్రంథపఠనము చేతగాదు కావున బహుపురాణవేత్తలుధర్మశాస్త్రవిశారదులుచిత్రకథాకథనకుశలురు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలునగుబ్రాహ్మణులు స్కంధావారముఁజొచ్చి పూర్వరాజులచరిత్రములు మొదలగునవిచదివి వినిపించియు మనోహరములగుకథలుచెప్పియు వారిమనోరంజనముచేయుటయేగాక వారికిఁబుణ్యముపురుషార్థము నెఱిఁగించి యుక్తాయుక్తవివేచన జ్ఞానముఁ గలిఁగించుచుందురు. అందుచే బ్రాహ్మణులన్న వారికిఁ బరమభక్తి. వారునిజముగా స్వర్గమునుండి భూమి కవతరించిన దేవతలనినమ్మి యోధులు వారియిల్లాండ్రు మిక్కిలివినయంబుగదుర వారికి నమస్కారములుచేసి సన్మానించి యుచితాసనంబులనునిచి శక్తికొలంది ధనధాన్యాదుల నూత్నవస్త్రములనొసంగి సత్కరించుచుందురు. ఆఁడువాండ్రు, పగలు గృహకృత్యములందగిలియు మగవాండ్రు నానావిధ పరిశ్రమలఁజిక్కియుఁ దీరికలేకయుండుటంజేసి సాధారణముగాఁ బురాణశ్రవణాదు లప్పేటలో రాత్రులే జరుగుచుండును. పౌరాణికుని వసంతఋతు రాత్రులయందు వారు చల్లని లేఁతగాడ్పులువీచు బయళ్లయందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి వందలకొలఁది స్త్రీపురుషులు చేరి పురాణ మాలకించి యానందించుచుందురు. వర్షకాలమునను, శీతకాలమునను భజన మందిరములయందె యీసభలు జరుగుచుండును.

అత్తఱి నొక్కనాఁటిరేయి నొకబ్రాహ్మణుఁడు మార్గాయాసమున రోఁజుచు నొకయోధుగృహమునకుఁ బోయి "అయ్యా! పండుకొనుటకు నాకించుకతావు నొసంగు ధర్మాత్ము లెవ్వరైన నున్నారా? నేను బాటసారిని. బ్రాహ్మణుఁడను. పగలెల్ల నెండలో మలమల

మాడి నడచియున్న కతమున మిక్కిలిడస్సియున్నాఁడను. అడుగులు పుడపుడబొక్కినవి" యని యడిగెను. ఆగృహ యజమానుఁడగుజోదు "స్వామీ! మాయరుఁగుమీఁద మీరు పండుకొనవచ్చును. దయచేయుఁడు" అని యుత్తరమిచ్చెను. "నాయనా! నీకెంతైనఁ బుణ్యముగలదు. రక్షించితివి" అని యాబ్రాహ్మణుఁడు తనకృష్ణాజినము నాయింటియరుఁగుమీఁదఁ బెట్టి యంగవస్త్రముతో నడ్డికిఁగట్టిన యిత్తడిచెంబుఁ దీసి "నాయనా! పాదప్రక్షాళమున కుదకముకావలెను. చేరువ నెక్కడైన నూయికలదా?" యని ప్రశ్నించెను. "స్వామీ! అల్లదె నూయి" యని చూప విప్రుఁడు ముఖహస్తప్రక్షాళనముఁ జేసికొని కడుపునిండ నీరుద్రావి మరల నప్పాతియింటికిఁజని దర్భాసనముఁ బఱచుకొని యుచ్చైఃశ్వరముతో మహిమ్నస్తోత్రముఁ జదువ నారంభించెను. అదివిని జోదులనేకు లచ్చటఁజేరిరి. కొందరాశ్లోకముల యర్థమడిగి తెలిసికొనిరి. అది ముగిసినవెనుక వారిలో గొందఱు బ్రాహ్మణుని నామధేయము దేశము నామముఁ దెలిసికొనఁగోరి ప్రశ్నలడిగిరి. వారిప్రశ్నలకు బ్రాహ్మణుఁ డిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను. "అయ్యా! నాపేరు వేదశర్మ. నాది గాంధార దేశము. అందుఁ దక్షశిలయను గ్రామముగలదు. అది నానివాసస్థలము. ఏమహానుభావుఁడు సంస్కృతభాషయందలి శబ్దజాలమున కెల్లనియమముల నేర్పఱుపఁదలఁచి సర్వబుధజనశ్లాఘ్యమైన వ్యాకరణ శాస్త్రమువ్రాసిభాషా ప్రపంచము నుద్ధరించెనో సుశబ్ద ప్రయోగముజేసినప్పు డెవ్వని పవిత్ర నామము ప్రతిపండితునకు మొట్టమొదట జ్ఞాపకమువచ్చునో యట్టిమహానుభావుఁడు పాణినిజన్మించినట్టి గ్రామమది. ఆమహాత్ముఁడేగాక బహువ్యాకరణవేత్తలు, బహువేదపారంగతులు బహుపురాణసంవిదులు, సకలధర్మశాస్త్రవిశారదులు బ్రహ్మవాదులు, నచ్చటఁ బలువురుగలరు. ఆసేతు హిమాచలమగు భరతఖండమందలి నానాభాగ

ములనుండి విద్యార్థులై బ్రహ్మచారు లప్పురికివచ్చి భిక్షాటనముఁజేసి జీవించుచు గురు శుశ్రూషాపరాయణులై తమకభిమానశాస్త్రంబుల నే ర్చుకొని పోవుచుందురు. అది గొప్పవిద్యాసత్రము. సరస్వతికొలువు కూటము. చదువులకొట్టారు. కాశ్మీరదేశమున హిరణ్యపురముననాకుం జుట్టములున్నారు. వారింజూడఁదలంచి నేను పయనమై పోవుచున్నాఁ డ. మార్గపరిశ్రమమెక్కుడగుటచే నగరమునకుఁబోలేక నిప్పేటలో వి డిసినాఁడ. కాని కాశ్మీరదేశమింత యల్పకాలములోనే యింతదుస్థితికి వచ్చునని నేను స్వప్నమందైనఁ దలఁపలేదు. తక్షశిలలోని పండితులం దరిందుకై వగచుచున్నారు." ఈచివరవాక్యములు రెండు మెల్లగాననె ను. "ఏమి! అట్లనుచున్నారేల?" యని పలువురులొందరతో నడిగిరి.

"అయ్యో పొరబాటున నోరుజారి యనఁగూడనిమాటంటినే అయ్యా! బాటసారిని పేదబాపఁడను. ఈగొడవలు నాకెందుకు నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు. ప్రశ్నలవర్షముతో నన్నుఁదడుపకుఁడు" అని యతఁ డుబదులుచెప్పెను.

"స్వామీ! అట్లుగాదు. అదియేమోవిన్నదాఁక మామనస్సు లు తత్తఱపడుచున్నవి. మీరది చెప్పితీరవలయు. మీరుబ్రాహ్మణో త్తములు. లోకులందఱికి మేలుగోరువారు. అట్టివారు మాదురవస్థ యేమో తెలుపవలదా? దానికిం దగినప్రతిక్రియఁ జేసికొనుమా? అ ట్టివారు మీరు నోట పొరబాటుమాటరానియ్యనే గూఁడదు. మాట వచ్చినదా మూలముట్టఁ జెప్పవలయు" నని వారనిరి.

అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు బలవంతముమీఁద నిట్లు చెప్పఁదొ డఁగెను. "అయ్యా! ఇదిరహస్యము. అయిన మాదేశములో నంద ఱెఱిఁగిన రహస్యమే. గాంధారదేశపురాజగు భాగ్యవర్ధనుఁడు కొన్ని దినములలో మీదేశముపై దండువిడిసి జయించి తనరాజ్యమునఁ గాశ్మీరమును గలుపుకొనవలయునని ప్రయత్నము జేయుచున్నాఁడు.

చుట్టుప్రక్కల దేశములనుండి సమరమున ముక్కాకలు దీరినజోదు లను రావించి తనసేనలోఁ జేర్చుకొనుచున్నాఁడు. మహాటవులనుండి మదపుటేనుఁగులంబట్టి తెప్పించి కదనమున కాయత్తము సేయుచు న్నాఁడు. వేనవేలు పారసీకహయంబుల బహుధనములిచ్చి కొనుచు న్నాఁడు. పదివేలయేనుఁగులు, ముప్పదివేలగుఱ్ఱపుదళము ఏఁబదివేల కాల్బలము, పదివేల రథములు, రణమునకు సిద్ధమైయున్నవి. పదా తులందఱు నీటజరించుచేఁపల మింటఁబాఱెడుపులుఁగుల సైతము గు ఱిదప్పక నొక్కయమ్మునఁ గూల్పఁగల మేటివిలుకాండ్రు. అట్టిసే నతో జయముఁ గాంచవలయునను పేరాసతో మనంబున వెల్లివిరిసిన యుత్సాహముతో నమ్మహాసేనకుఁగావలసిన సకలసంభారములతో నతఁడురాఁగల శరత్కాలమున దండెత్తఁదలఁచు చున్నాఁడు. కట కటా! చిరకాలమునుండి స్వాతంత్ర్య మనుభవించుచున్న కాశ్మీరదేశ ము భూలోకస్వర్గఖండమని పేరువడసిన కాశ్మీరదేశము—హేమచం ద్రిమహారాజు పరిపాలించిన కాశ్మీరదేశము—వెల్లసిరులకు నిల్లగు కాశ్మీరదేశము—దిక్కుమాలినపడంతివలె నన్యవశవర్తిని యగుచు న్నది. రత్నగర్భవంటి యీదేశము మాసామ్రాజ్యములోఁ జేరునని నాకెంతో సంతోషముగానున్నను మీకురాగలదుర్దశఁ దలంచిన నా కడుపుచుమ్మలు చుట్టుచున్నది. మారాజునుగుఱించి వేఱు తెఱంగు నఁజెప్పుట నాకు ధర్మముగాదుకాని భాగ్యవర్ధనుఁడనఁగా నెవఁడో యె ఱుఁగుదురా? పాండవ ధార్తరాష్ట్రులకు మొదటఁ గలిగినమనస్ప ర్ధయను చిన్నిమొక్కను తన దురాలోచన లనెడుదోహదములచేత మహావృక్షముఁజేసి కురుపాండవ వైరమునకుఁ బ్రధానకారణుఁడై కౌరవకులమున గూఁకటివ్రేళ్లతో నాశనము జేసిన శకునివంశస్థుఁడు 'స్యాలకో గృహనాశాయ' యను సామెత నిజము జేసిన దుష్టచిత్తుఁడ తఁడు. అతని వంశస్థుఁడైన యీభాగ్యవర్ధనుఁడు వానికన్నఁ బదియా

కులెక్కవచదువుకొన్నవాఁడు. పరిజలను మంగలములోఁబెట్టి వేఁచి నట్లు హింసించును. భరింపరాని పన్నులుగట్టును. భాగ్యవంతుల గృహములపైఁబడి దోఁచుకొనును. ఎదురాడినవారి పుత్త్రులుదీయించి కోటకొమ్మలకుఁ గట్టించును. చక్కనియాఁడువాండ్రిందఱుఁదన పరిక్కకుఁ జేరవలసినదె. వానికి నీతిలేదు. ధర్మభీతిలేదు. పాపభయములేదు. శాపభయములేదు. అట్టిరాజుపాలనముక్రింద మేమెట్లు వేగుచున్నామందురో? విషక్రిమిన్యాయమున బ్రదుకుచున్నాము. వానిమంత్రులుకుటిలమార్గపరతంత్రులు. దేశము పరాక్రాంతమగుట కన్న జనులకుగొప్పకష్టము లేదుగదా? కాటకముల సహింప వచ్చును. ఈతిబాధల నోర్వవచ్చును. అంతఃకలహముల నడఁచుకొనవచ్చును. మహామారిమొదలగు ప్రళయరోగముల భరింపవచ్చును. కాని, పరరాజులపాలన మొక్కదినమైన సైరించుట కష్టము. దేశమందలి ధనధాన్యములనెల్ల నతఁడే తరలించుకొనిపోవును. రత్నగర్భలవంటి భూములు చవుటిపఱ్ఱలు జేయును. గనులన్నిటిని దవ్వుకొనిపోవును. తనదేశస్థుల కన్ని గొప్పయుద్యోగముల నిచ్చును. వెయ్యేల? జయింపఁబడిన దేశస్థులను బానిసలంజేయును. నోరున్నను వారు మాటాడరాదు. చెవులున్నను వినరాదు. చేరెడు కన్నులున్నను జూడరాదు. వారిసాహసము నమసిపోవును, ధైర్యము తఱిగిపోవును. మగంటిమి మంటిపాలగును. ధైర్యమును వెడలఁగొట్టి భీతి వారి మనస్సుల నాక్రమించును. అడుగడుగునకు వారు పరరాజులకుఁ జేతులుజోడించి జోహారులు సేయుదురు. పరులను బట్టులవలెఁ బొగడి స్తోత్రపాఠకులగుదురు. వెయ్యేల! పరరాజు పాలనములోనున్న జనులు మృగములకన్నఁ బులుఁగులకన్నఁ బురుగులకన్న నికృష్టమైన జీవనముఁ జేయుదురు. నాశత్రువులకైన నే నెన్నఁడట్టికష్టములఁ గోరను. "జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ" యనునార్యో

క్తి మీరు వినలేదా ? తల్లియు జన్మభూమియు స్వర్గముకన్న నెక్కు డని దీనిభావము. తల్లినిఁగోల్పోయి బ్రిదుకవచ్చును. బిడ్డలు మృతులైన బ్రిదుకవచ్చును. కులకాంతగూలిన మనవచ్చును. ధనముపోయిన బ్రితుకవచ్చును. కాని మాతృదేశము పరాక్రాంతమయినచో బ్రతుకఁజాలము. ఆదినమే దేశస్థులకు మరణదినము. ఆదినమే యాత్మగౌరవంబునకుఁ గడపటిదినము. సర్వసుఖముల కంత్యదినము. ఆదుర్దినము మీకు రాకపోవుఁగాక! ఆయాపద మీకుఁ దప్పుఁగాక!"

ఈసంభాషణము మొదట సామాన్యస్వరముతోనే యతఁడారంభించెనుగాని వెళ్ళినకొలఁది క్రమక్రమముగా నుత్సాహపూరితుఁడై యెలుఁగెత్తి చెప్పెను. అదివినునప్పు డచ్చట జేరిన సైనికులలోఁ గొందఱు "హాహా" యనియు, "శివశివా" యనియు, "హరిహరీ" యనియు "నెంతకర్మ మెంతకర్మ" మనియు సంతాపార్థకములైన పదముల నుచ్చరించిరి. అతఁడు సంభాషణ ముగించినపిదప నందులో నొకఁడు "గాంధార రాజునకు మనదేశముమీఁద నింతకోపమేల? మన మతని కే మపకారముఁ జేసితిమి?" యని తక్కినవారి నడిగెను. అందుకు వేదశర్మ యిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను.

"ఒకరాజు మఱియొక దేశముపై దండెత్తుటకుఁ గారణమవసరము లేదు. అపకారము చేయనక్కఱలేదు. మీ దేశము దుర్బలమగుట యొక కారణము. అతఁడు బలవంతుఁడగుట యొక కారణము. అతనికి గొప్పయాశలుండుట యొక కారణము. కారణము లరయ నేల? పెనుచేఁప చిఱుచేఁపం దినును. ముంగిస పామును జంపును. సర్పము కప్పను గబళించును. కప్ప పురుగులను మ్రింగును. పులి మేఁకం జంపును. ఇందొకదానికొకటి యేమి యపకృతిఁ గావించెను ? బలవంతులు బలహీనులం జెఱుపుట నైజము. అదియునుఁగాక కొన్నిజంతువులకు వలెనే కొందఱుమానవులకుఁగూడ దుష్కార్యాచరణము సహజము

నూలువత్తాలువెలగల చీర చిమ్మెట బొత్తలు పొడిచి పాడుసేయును. పరిశుస్తమయిన పుస్తకముల జదపురుగులు నాశనముఁ జేయును. కావున దురాత్ముల కపకారముతోఁ బనిలేదు. అంతియేఁగాక భూపతులాశాపిశాచగ్రస్థులు. నేలనాలుఁగుచెఱంగులేలినను వారియాశదీఱదు. మూఁడులోకములు హస్తగతములైనను వారి నావహించిన యాశాపిశాచమునఁ గలిదీఱదు. భూమండలమంతయు జయించినవాఁడు సైతము భగవంతుఁడు తనవిజయము నిమిత్తము నూతనఖండముల సృజియించిన బాగుండుననని తలంచుచుండును. ఇవియన్నియు నటుండనిండు! విభీషణుఁడు త్రేతాయుగమందు రావణసైన్యమునందె గాక ప్రతియుగమునందుఁ బ్రతిదేశమునందుఁ బ్రతిసైన్యమునందు నున్నాఁడు. తననెత్తురు తనజాడఁ జూపినప్పుడు తననీడతన్నుఁ బగతురకుఁబట్టియిచ్చినప్పుడు తనయడుగులజాడయె తన నెలవుఁ దెలిపినప్పుడు మానవుఁడు పరులచే హింసింపఁబడకఁబోఁడుగదా !”

ఈకడపటిమాటలు కర్ణములం జొఱఁబడి మనస్సునకు సూదులువలె నాటెను. “ఎవఁడావిభీషణుఁడు ? ఎవఁడా దేశద్రోహి ? ఈ రాజ్యమం దట్టివాఁ డుండఁగలఁడా?” యని కొందఱఱచిరి. “శాంతింపుఁడు. శాంతింపుఁడు” అని మఱికొందఱు వారిని వారించిరి. వేదశర్మ “క్రమక్రమముగా మీకే తెలియును. నిప్పులోపలియటకమీఁదఁబెట్టి యిల్లంటించినను మంటలు పైకి రాకపోవు. ఓపికపట్టి యుండుఁడు” అని బదులుచెప్పెను. అందులోఁ గొందఱు “స్వామీ! మర్మముబెట్టి మాటలాడి మమ్ముం జంపనేల ? ఇంతవఱకుఁ జెప్పితిరిగదా. తక్కినదిగూడ స్పష్టముగాఁ జెప్పుఁడు. మేము పరరాజులకు దాసులము కాలేము. బెబ్బులులవలెఁ బరసైనికులువచ్చి దేశమాక్రమించి యూళ్ళు కొల్లఁగొనుచుండఁగా మేము చూడలేము. కాశ్మీరదేశముకొఱకు, రాజకుటుంబముకొఱకు, మేము మానెత్తురు ధారవో

యుదుము. ప్రాణములు బలియిత్తుము. ద్రోహులను శిక్షింతుము. విష యము సమూలకముగాఁ దెలిపి మమ్మనుగ్రహింపుఁడు." అనిపలికిరి.

"అయ్యా! మీరు బలవంతపెట్టుచున్నారు గనుక చెప్పక తప్ప దు. మీరాజు చిన్నవాఁడగుటచే మంత్రులు లంచగొండులై దేశము పరుల కప్పగింపఁదలఁచుచున్నారు. మీరాజకుటుంబమునకు వెనుకటి రాజు సహోదరుఁడైన చిత్రభానునకు సరిపడదుగాని, యతఁ డధికా రము వహించునేని, నేఁటిమంత్రులు తొలఁగింపఁబడుదురేని రాజ భక్తిగల దండనాథులు మీవంటి శౌర్యధైర్యముఁగలబంట్లను రణ రంగమునకు నడుపుదురేని ఇటువంటిగాంధార రాజులనునూఱుమందిని మీరు జయింపవచ్చును. అన్నిబలములుకన్న నైకమత్యబల మెక్కు వది. అదియే జయమును సమకూర్చును." అని సన్న సన్నముగాఁ దన యుపన్యాసము ముగించెను.

ఆమాటలు వానినోట వెడలినతోడనే "మంత్రులే! మంత్రు లే! ఓరి రాజద్రోహులారా ! ఓరి దేశద్రోహులారా ! ఓరి! మీ మొగములుమండ. ఓరీ ! లంచగొండిముండకొడుకులారా" యని కొందఱు దూషింపనారంభించిరి.

"లంచగొండులు ధనమునకై దేశమునైన నమ్మివేయుదురు. వారిని నిలువనీయఁగూడ'' దని కొందఱు పలికిరి. "చిత్రభానుఁ డధి కారము వహించుట దేశక్షేమకర'' మని కొందఱు వచించిరి. "చిత్ర భానుఁడు భ్రాతృద్రోహి. వానికధికారమిచ్చుట త'' ప్పని కొందఱు భాషించిరి.

ఇట్లు పలువురు పలువితంబుల సంభాషించుచు నర్ధరాత్రిమగు టచే నిద్రాపీడితులై స్వగృహముల కరిగిరి. వేదశర్మ తెల్లవాఱుజా మున సైనికుల మనస్సులలోఁ జిచ్చువెట్టి తనదారింబోయెను.

మఱునాఁ డుదయమున సైనికులు లేచి గుంపులుగూడి వేద

శర్మచెప్పిన వృత్తాంతమంతయు బహువిధములఁ జర్చింపఁదొడఁగిరి. అది నిజమని కొందఱు నీలి వార్తయని కొందఱుఁ దమకుందోఁచిన పోల్కిఁ బలికిరి. "మంత్రుల నమ్మరా" దని కొందఱు "వారివంటి సజ్జనులు లే" రని కొందఱు వాదించిరి. చిత్రభానుఁడు దుర్జనుఁ డని కొందఱు సజ్జనుఁడని కొందఱు వక్కాణించిరి.

పిమ్మట దండపాణి వజ్రపాణియు, గదాధరుఁడు శూలపాణియు నెప్పటియట్ల రాఁగా వారి కావృత్తాంత మెఱిఁగించిరి. గదాధరుఁడు శూలపాణియు "నివియెల్లకల్ల. ఇవి శత్రువులకల్పనలు నమ్మరా" దని గట్టిగా జెప్పిరి. దండపాణియు వజ్రపాణియు "నిజమని నమ్మరాదు. కల్లయని త్రోసివేయరాదు. ఏపుట్టలో నేపామున్నదో మన మేమెఱుంగుదుము?" అని చెప్పి చాటుచాటునఁ దమకాప్తులయిన క్రింది యుద్యోగస్థులతో బాలరాజు పరిపాలనము చేటునకు మూలమనియు, సమర్థుఁడెవరైన రాజ్యాధికారమువహించిన మేలగుననియుఁ జెప్పుచు వచ్చిరి.

మఱునాఁడు మధ్యాహ్నమున కీవార్త కాఱుచిచ్చువలె శ్రీనగరమందంతట రేగెను. అత్యుత్సాహముతోఁ బ్రజలందఱు దీనిని గుఱించిమాటలాడు కొనుచుండిరి. ఏమూలఁజూచిన మనుష్యుఁ గుంపులే ఎక్కడనాలకించిన దండయాత్రా విషయమే. ఎక్కడ జర్చించిన మంత్రుల ప్రవర్తనమే. కొందఱు హేమచంద్రునిఁగూర్చి విచారించిరి. కొందఱు విక్రమసేనుని దురవస్థకుఁ జింతించిరి. కొందఱు మంత్రులను దూషించిరి. ఇన్నిమాటలేల? ఆఁడువాండ్రుమగవాండ్రు బాలురు వృద్ధులు భిక్షుకులు పరిచారకులు సర్వజనులు తద్విషయములనె జర్చించుచుఁ బనిపాటలుమాని యుండిరి. ఊరంతయు నట్టుడికినట్లుండెను. కొందఱు పిచ్చివాండ్రువలె సంచరించిరి. కొందఱు మంత్రుల యింటిమీఁదఁబడి వారిని గఠిన ప్రశ్నములనెడు రాళ్ళతో

యున్నారి. దండయాత్రాభయమునఁ గొందఱు నగరము విడిచి పల్లెల కుఁబోవఁ దలపెట్టిరి. క్రమక్రమముగా నీవార్త రాచనగరుఁజేరెను. విక్రమసేనుఁడు బిచ్చవడియెను హర్షవర్ధనుఁడు తల్లికడకరిగి యవ్వా ర్తచెప్పి యామె నాశ్చర్యసముద్రములో ముంచెను. కొంతసేఁపామె విచారించి యదికల్పితకథయని కొడుకులతోఁ జెప్పెను. నర్మదయేదో పనిమీఁద నగరములోనికిఁబోయి ప్రజలలో వ్యక్తమగుచున్నయమ్మ హోత్సాహము భయము స్వయముగాఁజూచి వచ్చినదగుటచే నదిచే తులు ద్రిప్పుకొని యభినయముఁ జేయుచు నేత్రవిభ్రమము చేతను ముఖవైలక్షణ్యముచేతను నెంతో చిత్రముగా వర్ణింపఁ దొడఁగెను నగర మెల్లుండెనో నగరునట్టె యుండెను. సేవకులు మిక్కిలి కలవళ ముపడిరి. గాంధారరాజ దండయాత్ర ప్రతివారి పెదవులమీఁద నుండెను.

మణివర్మయు మాధవసేనుఁడును బ్రజల కోలాహలమును దమ యభయప్రదానముచేఁ గొంతవఱకు నివారించి యరవిందా దేవికిని విక్రమసేనునకును దప్పక చిత్తక్షోభము గలిగియుండునని తన్నివార ణార్థము రాచనగరునకు దేవి పిలువనంపకయే పోయిరి. అరవిందా దేవి వారి నెప్పటియట్ల గారవించి గాంధారరాజదండయాత్రా విష యమున నేదయిన సత్యమున్నదాయని యడిగెను. ఆప్రశ్నకు మణి వర్మ యిట్లుత్తర మిచ్చెను.

“అమ్మా! ఇందు లేశమయిన సత్యములేదు. మన వేగుల వాండ్రు గాంధారదేశపు సరిహద్దులనుండి యీనడుమనే వచ్చినారు. ఆదేశము యుద్ధసన్నాహములేక నిస్తరంగమగు సముద్రమువలెనున్న దని చెప్పిరి. అదిగాక మనదేశమునుండి వణిజులు కొందరక్కడికి బోయివచ్చిరి. అక్కడనుండి బేహారముసేయుటకిక్కడికిఁగొందఱు వచ్చియుండిరి. వారెవ్వరీమాట చెప్పలేదు. ఇదియెవ్వరో రాజ

కుటుంబమునకు నగరజనంబునకుఁ జిత్తసంక్షోభము గలిగింపవలెనని పుట్టించినకల్లవార్త. ఇదినమ్మి మీరు మోసపోకుఁడు మీమనస్సులు ప్రసన్నములుగా నుంచుకొనుఁడు. భయము సర్వావయవములపటుత్వ మునడంచును. ధైర్యముంజెఱుచును. కార్యములనెల్ల విఘాత మొన ర్చును. కావున భయమున కెడమీయవలదు. మేముగూడ మిమ్ము ద్రోహము సేయుచున్నామని లోకములో నపవాదములు బైలుదేఱి నవి. మా విషయమై మేము చెప్పుకొనరాదు. మా పూర్వచరితము మాస్వభావము మాఋజుత్వములను గుఱించి సాక్ష్యమీయవలయును గాని మామాటలుగావు. దీనికి మీయంతఃకరణమే ప్రమాణము"

అనవుడు రాజమాత "ఇవి కట్టుకథ లని వికరిమసేనునితో మొట్టమొదటనే చెప్పితిని. మీపై మా కనుమానము లేదు" అని చెప్పెను. అమాత్యులు సెలవుగైకొని యంతఃపురము విడిచిపోయిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

వేదశర్మపలుకులవలనఁ గలిగిన యలజడి సంపూర్ణముగా నడఁ గకమునుపే మఱియొక విషయము రాజకులమునకు మహాందోళన ము గలిగించెను. వెనుకటిగొడవ జరిగిన నాలవనాఁటి రేయి రెండు గడియలుగడిచిన వెనుక రాచనగరు కడకుఁ నొక క్రొత్త పురుషుఁడు పోయి ద్వారరక్షకులంజూచి "అయ్యా! అరవిందాదేవి పుట్టినింటనుండి నేనువచ్చితిని. ఆమెజనకుఁడగు మహేంద్రదేవుఁడు నన్నతిరహస్య ముగా దేవిగారికొక రహస్యసందేశమెఱిఁగించిరమ్మని పనిచె తత్కారణమున నే నిటవచ్చితిని. నేనువచ్చినపని రాజకులమునకు మహోపకారకముగాఁ బరిణమించునుగావున మీరతిశీఘ్రమున నారాక

యన్నమహాదేవి కెఱింగించి దర్శనము చేయింపుఁడు" అని రహస్య ముగ జెప్పెను. అప్పలుకులువిని "మీరెవ్వరు? మీపేరేమి? పాంచ లనాయకులైన మహేంద్రదేవులు మిమ్ముమపంపిరని మిమ్ముమమ్మట కానవాలేమున్నది?" అనియడిగిరి. అనవుడు నప్పురుషుఁడు "నాపేరు సోమభట్టు నేను బ్రాహ్మణుఁడను. పాంచాలరాజ పురోహితుఁడగు హరదత్తుని పుత్రుఁడను. దేవిగారు నాతండ్రి నెఱుగుదురు. మహేం ద్రదేవునకు వివాహకాలమున నత్తవారిచ్చిన వజ్రపుటుంగరము నాకాయన కూఁతునకుం జూపుమని యానవాలుగ నిచ్చె. ఇదె యా యుంగరము. కావలయునేని దీనిం జేకొని మీరామెకుం జూపుఁడు" అని బదులుచెప్పి యప్పురుషుఁ డంగుళీయకము వారి కిచ్చెను. రాజ భటులు దానిం గైకొని యంతఃపురసంరక్షకునికడ కరిగి యావృత్తాం తముఁ జెప్పి యదివానికిచ్చిరి. అతఁడదియెల్ల నర్మద కెఱింగించి యుంగరమామెకిచ్చి దేవికడకుఁ బంపెను.

నర్మద దానిం బుచ్చుకొని యరవిందాదేవి కడకుఁ బోయి యవ్వార్త నెఱింగించెను. ఆదేవి దీపములవెలుఁగున నయ్యంగుళీయ కము ముందరిభాగము వెనుక భాగము మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ బరీక్షించి చూచి "ఓసీ! నర్మదా! ఇది మజ్జనకునకు వివాహకాలమున నా మాతామహులిచ్చిన యుంగరమే. కావున నితఁడు తప్పక మహేం ద్రదేవునిచేతఁ బంపఁబడినవాఁడేయై యుండును. లోపలికి రానిమ్మని చెప్పుము. పురోహిత నందనుఁడగుటచే నితఁడు పరము వైదికుఁడు గావున నన్నుం జూడఁదగును అనిదానింబంచెను. అదియు యథాక్రమముగా నంతఃపురరక్షకునకును నతఁడు ద్వారపాలకులకును దెలుప వారాభూసురుని నగరుఁ బ్రవేశపెట్టిరి. ఒక వృద్ధకంచుకిదారి జూప నాజన్నిగట్టు బహుద్వారములు గడచి యభ్యంతరమందిరముం జేరి కిశోరద్వయమధ్యమున నున్న యాఁడుసింగముంబోలి కుమారద్వయ

సమేతమైన యరవిందాదేవి మెట్టమెసుట నిలిచెను. ఆమెయుచితాసనంబున నాతనింగూర్చుండఁబనిచి మహేంద్రదేవునియుఁ దనతల్లియు సోదరులయు బంధుగులయు సేమ మరసి యాతని తండ్రిక్షేమ మడిగెను. తనతండ్రి కాలధర్మమునొందెనని యాతఁడు విన్నవించి యిట్లనియె. "అమ్మా! నాతండ్రి స్వర్గస్థుఁడగుటచేతనే మీ తండ్రిగారు మీయొద్దకు నన్నుఁబుత్తెంచిరి. ఆయనయున్న పక్షమున నాయననే పంపియుందురు." అనవుఁడు దేవి "అయ్యో! మహానుభావులైన మీతండ్రిగారు గతించిరా? సామగానమాయనతో నంతరించినదని చెప్పవచ్చును. నావివాహమాయనే చేయించిరి." అని వివాహము మాటజ్ఞప్తికి రాఁగానే తన నూతనావస్థను దలంచుకొని కన్నీరువెట్టుకొనెను. సోమభట్టు దేవిని సమయోచితముగా సమాశ్వాసించి యిట్లనియె.

"అమ్మా! నావచ్చినపని చిత్తగింపుము. మీ జనకుఁడైన మహేంద్రదేవుఁడు భర్తృవిహీనయైన నీయొక్కయుఁ భర్తృవిహీనులయిన మనుమలయొక్కయు సేమమరసి యతిరహస్యముగ మీకొక్క మాటచెప్పి రమ్మని నన్నుం బుత్తెంచెను. మీరది సావధానముగా నాలకింపుఁడు. సింధుదేశ నాయకుఁడగు పరంతపుఁడు కాశ్మీరదేశముపై దండు విడియవలెనని సంకల్పించి మహోత్సాహముతో మహాప్రయత్నము సేయుచున్నవాఁడు. పరంతపశబ్దము నేతిబీరకాయగాదు. అతఁడు పరంతపుఁడే. అతనికి మ్లేచ్ఛులు సమరదోహలులు చండప్రతాపులునగు పారసీకులు మిడుతలదండులువలెవచ్చి సాయము చేయుదురఁట. వారికి జీతములు బత్తెములు నీయనక్కఱ లేదఁట. దోఁపుడువలన నెంతసొమ్ము వారికిదొరకునో యంతయు వారికిచ్చినం జాలునఁట. సింధుదేశము నుండిగుఱ్ఱములకుఁ బేరువడియెఁ గావున నారాజు సేనలో గుఱ్ఱపు దళము మెండుగ నుండును. అవి గుఱ్ఱము

లుగావు లేఖ్యగాని. అదిగాక కాల్బలము గజబలము రథబలము గావలసినంతయుండును" అంతవఱకుఁ జెప్పునప్పటికి విక్రమసేనుఁ డందుకొని "దండెత్తువాఁడు సింధురాజనుచున్నారు. గాంధారరాజని చెప్పఁ"డని పలికెను. అనవుఁడు సోమభట్టు "కాదు. కాదు. సింధు నాయకుఁడే. దానికిం దగిన తార్కాణములున్నవి. లిఖితరూపకము లైన తార్కాణములు దొరకినవి. కానిచో శాస్త్రజ్ఞానము లోకాను భవము సంపూర్ణముగాఁగల మహేంద్రదేవునివంటి రాజసేతి కోవి దుఁడు తన పురోహితుని శ్రీమైక సాధ్యంబగు నీపయనమునకుఁ బురికొల్పి పంపునా?" యని యుత్తరమిచ్చెను. అనవుఁడు నరవిందా దేవి మిక్కిలి విస్మయమునొంది "ఏమీ! లిఖితరూపపకమగు తార్కా ణముదొరకినదా? ఎవరువ్రాసినది? ఎవరికి వ్రాసినది? ఎప్పుడువ్రాసి నది? ఏదేది! చూడనిమ్ము" అని మాటవెంబడి మాట వచ్చునట్లు మిక్కిలి తొందరతోనడిగెను.

అడుగుటయు సోమభట్టు "అమ్మా! ఎవరననేల! మనచేతులు, మనకాళ్ళు, మనకన్నులు, మనచెవులు వారు మనతోడు నీడలవలె మనతో నుందురు. ఆనీడలేమనకు శత్రువులు మన గోడలే మనకు శత్రువులుగదా" యని బదులుచెప్పెను.

అయ్యా! వారి నామధేయములు వినువఱకు లిఖిత రూపక దృష్టాంతములు చూచువఱకు నామనస్సు తత్తఱపాటు చెప్ప నలవి గాకున్నది. కావున నీక్షణమే వాటింబ్రదర్శించి స్థానముదప్పి భ్రమించుచున్న నామనస్సునకుం గుదురుపాటు గలిగింపుము" అని యరవిందా దేవి వానిం ద్వరపెట్టెను. అప్పుడు సోమభట్టు తనకృష్ణాజినముచుట్టవిప్పి యందుండి యొక యడపసంచిఁ దీసి యాసంచిలోఁ గట్టకడపటి సొరంగములో నట్టనడుమ సన్నగుడ్డ చుట్టఁబడి రెండు మడతలుగానున్న యొక భూర్జపత్రముఁదీసి విక్రమసేనుని చేతికిచ్చి చదువుమనెను. అతఁడు దీపముదగ్గఱకుఁబోయి యిట్లు చదివెను.

శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ త్రిభువనమల్ల కిన్నరేంద్ర ఘటాపం చానన పరరాజవేశ్యాభుజంగ సకలసమరాంగణ సార్వభౌమ ప్రముఖ బిరుదాంకితులును సింధుదేశాధీశ్వరులును నగు స్వస్తిశ్రీ పరంతప మహారాజుగారి దివ్యచరణారవింద సన్నిధికి- కాశ్మీరరాజమంత్రియు మీసేవకుఁడునగు మణివర్మ వందన శతపురస్సరముగా వ్రాసికొన్న విజ్ఞాపనము-

బౌద్ధభిక్షుకవేషధారియైన, మీవేగులవానిచేత దేవరవారు పరమాను గ్రహమున నాకు వ్రాయించి పంపిన లేఖనందుకొంటిని. కన్నుల నద్దుకొంటిని. పూవుదండవలె శిరమున ధరించితిని. ఈసేవకుని మీఁద నిర్హేతుకముగా మీకింత యనుగ్రహము గలిగినందుకు మిక్కిలి సంతసించితిని. నాహృదయానందము దెలియఁజేయుటకుఁ దగిన మాటలు నే నేరకున్నవాఁడ. మీరు కాశ్మీరదేశము దండెత్తఁ గుతూహలపడుచున్నట్లు వ్రాసినారు. ఆదేశమేపాటిబలము గలదని యడిగినారు. మీసంకల్పము శ్లాఘాపాత్రము, ఈరాజ్యము పూర్వము బలమైనదేగాని నేఁటికాలమున రాజు చిన్నవాఁడగుటచే రాజ్యము దుర్బలముగానున్నది. మానవశరీరమునం దరిషడ్వర్గమువోలె నీదేశమున నంతశ్శత్రువులు బలాఢ్యులు గలరు. వారిరాయిడిచేత నెలుకలు దొలిచినయిల్లువలె నీదేశము శిథిలమైయున్నది. దేశము సారవంతమై రత్నగర్భలగు భూములుగలదై స్వర్గఖండమువలె నుండుటంజేసి బాహ్యశత్రు లనేకులు దీనిపైఁ గన్నువైచియున్నారు. మాకు ముప్పది వేల సేనకంటె నెక్కువలేను. దేశస్థితియిది. సాయము జేయుమని నన్ను మీరు కోరినారు మీచిత్తప్రకారము నేను మీకుఁ దోడుపడియెద. నేను కోరుకొన్నచోట నాకు సారవంతములైన పదియగ్రహారములు, పదిలక్షల రూకలు మీరిచ్చెదనని వ్రాయుంచిరి. ఇరువది యగ్రహారములునాకు దయచేయవలెనని కోరుచున్నాను. మీఁద

మీచిత్తము మాచిన్నరాజునుబట్టి మీకప్పగించెద. కోటమీస్వాధీన
ము జేసెద ధనాగారమంతయుఁ దరతరములనుండిప్రోగుచేసిన ధనరా
సులతో నిండియున్నది. అచ్చట లక్ష్మితాండవమాడుచు మిమ్ముం
బిలుచుచున్నది. మీరువచ్చి యాక్రమించుటయే కొఱంత. ఈదేశము
మీస్వాధీనమగునేని స్వర్గము మీచేతికిందికివచ్చినట్లు. మేరుపర్వతము
మీయధీనమైనట్లు కైలాసము మీగడపలోనున్నట్లు ఆలస్యముచేయ
కవెంటనే బలములఁగూర్చుకొని రండు దండపాణియు వజ్రపాణియు
నేఁ జెప్పినట్లు వినరుగాని గదాధరుఁడు శూలపాణియు నాయింటి
కుక్కలు. వారునాపనుపు దప్పక సేయుదురు వారుతమతమ సైన్యభా
గములతో వచ్చి మిమ్ముం జేరుదురు. మాధవసేనుఁడుగూడ మనలోని
వాఁడె. ఆయువ్వురకుఁగూడ మీరు మనపనితీఱినవెనుక దగిన పారితో
షికములిచ్చి సంతోషపెట్టవలయు. మీరు నాపేర దీనికుత్తరము
వ్రాయునప్పుడు దానిలో నాపేరువ్రాయక యశోకవర్ధనునకని వ్రాయ
వలయును. పాములవానివేసమువేయించి నావేగులవానిని మీకడకీ
యుత్తరమిచ్చి పంపుచున్నాను. ఇదేవందన శతము.

ఇట్లు విన్నవించు మీ విధేయుఁడు,

మణివర్మ.

కుమారుఁడు జాబుచదువుట ముగించినతోడనే యరవిందా
దేవి "నాయనా! నీవు మణివర్మ వ్రాఁత నెఱుఁగుదువుకదా! ఇది య
తని వ్రాతయగునా?" యని యడిగెను. "తల్లీ! మణివర్మలేఖనము నే
నెఱుఁగుదును. అక్షరములుగుండ్రములై యాణిముత్తెములట్లులుండును
పంక్తులువంకఱలేక ముత్యాలకోవలుపఱచినట్లుండును. అక్షరములు
మిక్కిలి దగ్గఱఁగా వ్రాయుట యతనికలవాటు పెద్దగ్రంథముచిన్న
చోటున నతఁడిమిడింపఁ గలడు. ఆనైపుణ్యమిందు స్పష్టముగఁ గనఁ

బడుచున్నది. తలకట్లు పొల్లులు తీర్చుటలో నతని హస్తమున కొకా నొకవింత కౌశలముగలదు. అదియునిందుఁ గనఁబడుచున్నది. కావున నీవ్రాత యాతనిదే యని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అనియుత్తరము జెప్పెను. అదివిని యాదేవిసిట్టూర్పు విడిచి యీ వ్రాత తప్పక మణివర్మదేవైనపక్షమునఁ గాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి ముఖమున బ్రహ్మమిక్కిలిచెడ్డవ్రాతవ్రాసెనని నేను దలంచెద నట్లైకానిచో మేరువువంటిధైర్యమును సముద్రునివంటి గాంభీర్యమును రాజసామాన్య దుర్లభమయిన సౌజన్యమునుగల మాతండ్రిగారేల దారుణముగాఁ నస్తమింతురు! హా రాజ్యలక్ష్మి నీకును మాకును ఋణము దీఱినదా? మాపైని నీకు విసుగుదోఁచినదా మమ్మువిడచి పరరాజుల పాలుగాఁదలఁచితివా పరమేశ్వరునియమ మెట్లున్నదో యట్లు కాగలదు అని పలికి కుమారులధైర్య పడుదు రేమో యని వెంటనే శంక దోప నా ధోరణి దప్పించి యా దేవి వెండియు సోమభట్టు నుద్దేశించి "అయ్యా! ఇదియెట్లు మాతండ్రిగారికి దొరికినది?" యని యడిగెను. అందుకుసోమభట్టిట్లనియె. "అమ్మా! ఇది చిత్రముగా లభించినది. ఒకపాములవాఁడు కన్యాకుబ్జపట్టణమునఁ దనపాముల నాడించి ధనమార్జించుకొని యిందదుఁ దిరుగుచుండెను. ఒకనాఁడు వాఁడు తానార్జించినవిత్తముందీసికొని యూరుచివరనున్న కల్లంగడికి బోయి రెండులొట్టియలకల్లుద్రావి యొడలుమఱచికొంతసేపుఁ దొరలి కొంతసేపు నేలఁబొరలి తెలివివచ్చినతోడనే మరలకొంతద్రావి ప్రక్కనున్నవారితో నిర్హేతుకముగాఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వి వారిపైఁబడెను. అప్పుడు జుట్టుజుట్టు పట్టుకొని వాండ్రుపోరాడిరి. ఈ భూర్జపత్రము వాఁడు తన తలపాగలో జాగ్రత్తగాదాచెను. ఈకలహములో తలగుడ్డవీడిపోవుటంజేసి యిదినేలంబడెను. మహేంద్రదేవమహారాజుగారి వేఁగులవాండ్రు దేశమందంతట వ్యాపించియుందురుగావు

న నాఁడు కల్లంగడిలోనున్న యొకచారుఁడు మెల్లగా దీనిందీసికొని మహారాజుగారికిచ్చెను. ఈభూర్జపత్రిముయొక్క చరిత్రిమిది. ఇందు నమ్మకపోవుటకేమియులేదు. అంతయు సహజముగానున్నది. అసంభవమేమియుఁగానఁబడదు. కావున మీతండ్రిగారిట్లు మీతోఁజెప్పుమనిరి. మణివర్మను మాధవసేనుని నమ్మి మీయర్ధప్రాణము లాతని చేతంబెట్టవలదు. అవి పూలదండలుగావు. కుబుసమూడ్చిన కోడెత్రాచులు. అవి పగడములుగావు, చండ్రినిప్పులు. అవి క్షీరములుగావు, సున్నపునీళ్లు. అవి హంసలుగావు, కొంగలు. అవి గోవులుగావు గోచర్మముఁదాల్చిన బెబ్బులులు. కావున నమ్మిమోసపోకుఁడు. నీప్రాణములు బాలురప్రాణములు విషాగ్నులవలన శస్త్రాదిసాధనములవలనఁగాఁపాడుకొనునది." ఇది మీనాయనగారి సందేశము. దీనిని రత్నాభరణమువలె మీశిరంబునఁ దాల్పనగు. మహామంత్రిమువలె భక్తితో స్మరియింపవలెను. అమ్మా! నావచ్చినపనిమైనది. చీఁకటిపడిన తరువాత నగరుసొచ్చి రేయి రెండుజాములు గాకమునుపే యూరువిడిచి పోవలసినదని మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి. నేనిచ్చటఁ దెల్లవారువరకునుండరాదు. మీ యమాత్యులు మీసేనాపతులు నన్నుఁ బులిసిలుఁగులఁ బెట్టుదురు. మీతండ్రికి బురోహితుఁడనైమీకు హితమాచరింపవచ్చితిని. మేము ఛాందసులము. అలౌకికులము. ముక్కుకు సూటిగఁ బోవువారము. దారినవెళ్ళి దారినవచ్చువారము మీసేమమతనికివెంటనే యెఱిఁగింపుమనిగూడ మీతండ్రిగారు సెలవిచ్చిరి. అందుచే నాకు సెలవొసంగుము." అనిలేచెను.

అరవిందయు విక్రిమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడును లేచి వానికి నమస్కరించిరి. "అయ్యా! మేమీగడియవఱకు సేమముగా నున్నామని మానాయనగారితోఁ జెప్పుఁడు. ఇక్కడిస్థితిగతులనరసి నేనాయనకుఁ గర్తవ్యములు భూచించి జాబువ్రాసి విశ్వాసముగలబంటునంపెదను.

లంగల నడిగితినని జెప్పుఁడు. దైవానుగ్రహమున బ్రతికితిమా మరల దర్శనము జేయుదుమని జెప్పుము." అని యరవిందాదేవి వాకుృచ్చి వానినంపెను.

ఆభూర్జపత్రము విక్రమసేనుని చేతినుండి హర్షవర్ధనుఁడు దీసికొని చదువుకొని "అమ్మా! మనము దొంగలగుంపు నడుమనున్నాముసుమీ" యనిపలికెను. "కుమారా! అదియిటు తెమ్ము. నేనుజాగ్రత్తగాదాఁచెద" నని తల్లిపుచ్చుకొని మరలమరల దానింజదువుకొని "వత్సలారా! పొద్దుపోయినది పండుకొనుఁడు భయములేదు" అని వారిం బానుపులఁజేర్చి నిద్రపుచ్చెను.

అరవిందాదేవికిఁ జాలసేపు నిద్రపట్టనేలేదు. తెల్లవారుజామున నొకచిన్నకునుకు పట్టెను. అంతలోనే పగతురుకోటనాక్రమించి విక్రమసేనునింబట్టుకొని బంధించినట్లు దుస్స్వప్నము రాఁగా నామె నిద్రలో నయ్యోయయ్యో యని యఱచివగచి త్రుళ్ళిపడి మేల్కొని లేచి విక్రమసేనుని పాన్పుకడకుఁబోయి కొడుకుఁజూచుకొని యదికలగదాయని ధైర్యముఁదెచ్చుకొని సర్మదను లేపి తనదుస్స్వప్న మంతయు నెఱిఁగించి మరలఁ గన్నుమూసిన నెక్కడపాడుకలవచ్చునోయని శంకించి తెల్లవాఱునఱకు దానితో మాటలాడుచుండెను. తెల్లవాఱిన పిదప సమయోచిత కృత్యములుదీర్చి యాదేవి మణివర్మం బిలుచుకొనిరమ్మని యొక సేవకునిం బనిచెను.

అతఁడును స్నానసంధ్యావ్యనుష్ఠానములు దీర్చికొని సముచిత వేషంబుఁదాల్చి రాచనగరుఁజొచ్చి దేవిని సందర్శించెను. విక్రమసేను డామెప్రక్కనుండెను. వారిమొగము లెప్పటియట్ల బ్రసన్నములుగాక వేఱుభంగి నుండుటచే నేదో క్లిష్టవిషయము వారిమనస్సులం బీడించుచున్నదని వృద్ధమంత్రియూహించి కారణమడుగఁబోవుచుండ నంతలో నరవిందాదేవి యుచితాసనంబున నతనిం గూర్చుండఁబనిచి కడ

చినరేయి సోమభట్టు తెచ్చిన భూర్జరపత్రి మతనిచేతికిచ్చి చదువుకొమ్మనియెను. ఆసచివోత్తముఁడు లేఖ నామూలాగ్రముగఁ జదువుకొని విస్మితుఁడై యేమనుటకు నోటమాటరాక చదివినదే చదువుచు లేఖ దిరుగవేయుచు వెఱ్ఱివానివలె నుండెను. అప్పుడరవిందాదేవి వానినుద్దేశించి "అయ్యా! లేఖలోనివ్రాత నీయదియగునా?" యని యడిగెను. "అమ్మా! వ్రాతనాయదికాదు. ఈజాబునెన్నఁడు నేను వ్రాయలేదు. సింధునాయకుఁడగు పరంతపుని పేరు వినుటయేకాని వాని నెన్నఁడుఁ జూడలేదు. వానికినాకు సంబంధములేదు. కాని యీవ్రాత యచ్చముగ నావ్రాతవలెనే యున్నది. అక్షరముల పొందిక తలకట్లయొక్కయు పొల్లులయొక్కయు తీరు నేనువ్రాసినప్పుడెట్లుండునో యట్లె యున్నది. ఇదిచూడ నాకు మాయగా నున్నది." అని యతఁడు బదులుచెప్పెను.

"అయ్యా! వ్రాత నీవ్రాతవలెనున్నదా? అక్షరములుపొందిక తలకట్లతీరు పొల్లులతీరు నీవ్రాతలోనున్నట్లె యున్నవా! కాని జాబు నీవు వ్రాసినదికాదా? ఇదియెవ్వరైన విశ్వసింతురని నీవు చెప్పుచుంటివా? నీపలుకులు శిశువులు నమ్మవలయు. పశువులవంటి బాలిశులు నమ్మవలయు. మతిలేనివారు నమ్మవలయు. ఇట్టిపలుకులు నమ్ముటకు మేము వెఱ్ఱివాండ్రము కాము. నీవే తండ్రివి; నీవే సోదరుఁడవు, నీవే మా కేడుగడయు, మామామగారినాఁటనుండి మమ్ముం గొలిచియున్న వాఁడవు నని నేనెంతో విశ్వాసముంచి మాయర్థప్రాణములు నీకప్పగించినందుకుఁ బదిలక్షలరూకలకు నిరువది యగ్రహారములకు నాసపడి మాగొంతుగోయందలఁచితివా? పిన్నరాజును బట్టి పగతురకప్పగింపఁ దలంచితివిగా! ఇంతకన్నద్రోహమున్నదా? భర్తృవియోగదుఃఖమున మఱుఁగుచున్న నన్నుఁ జూడవైతివి. తండ్రిలేని పసిపాపలని జాలిపడవైతివి. నీవుబెబ్బులులకన్నఁ దోఁడేళ్ళకన్న విషసర్పములకన్న ఘాతుక కృత్యముల సేయఁదలఁచితివే? నీవు చేయఁదలంచుచున్న ద్రో

హామునకు యమధర్మరాజు నీ నిమిత్తమై క్రొత్తనరకముల సృష్టింప వలయుగాని పాతనరకములు పనికిరావు. నీ కగ్రహారములే కావల సినపక్షమున నన్నడిగిన నే నియ్యనా? రూకల నేనియ్యనా? బిరుదుల నేనియ్యనా? దీనికై గడ్డితినవలెనే? చిరకాలము జీవించితివే. ఎందుకు నీజీవనము? జగజ్జనులం బీడించుచు సర్పము వేయిసంవత్సరములు జీవించును. గదాధరుఁడు శూలపాణి మాధవసేనుఁడు మొదలగు నంద అనుగూడఁ జెఱచితివే. ఆహా? తేనెబూసిన కత్తి యని గడ్డి గప్పిన గొయ్యి యని యెఱుఁగక మేము మోసపోయితిమి. చాలు చాలు! చిత్రభానుఁడు పరమదుర్మార్గుఁ డంటివి. అతఁడుమ హారాజుగారిని వధించెనంటివి. ఆతనికన్న నీ యాధిక్యమేమి? నీదుశ్చరిత్రమువలన నిఁక నెవ్వరిని నమ్మఁగూడదను నీతి మేమునేర్చుకొంటిమి. బ్రాహ్మణుఁడవు వయోవృద్ధుఁడవు చిరకాలపరిచితుఁడవు కావున మేమూరకుండవలసి వచ్చెఁగాని నీవెట్టిశిక్షకైనఁ బాత్రుఁడవు. నీకంతఃకరణము లేదు. నీకుగుండెలు లేవు. కటికవాఁడైన నీకన్న యోగ్యుఁడు. రాక్షసులైన నీకన్నయోగ్యులు చాలుఁజాలు నిఁక బొమ్ము" అని యాగ్రహావిష్టయై యరవిందాదేవి యాతని గడుంగడుఁ దూలనాడెను. విక్రమసేనుఁడు "తాతగారూ! మాయమ్మ కోపోద్రేకమున మిమ్ముం దూలనాడిన దన్నమాటే కాని యీజాబుమీరు వ్రాసియని యెడల నిట్లుండుటకుఁ గారణమేమో చెప్పఁగలరా ? ఇది యసంభవముగాదా" యని యడిగెను. మణివర్మమొగము కళాహీనమయ్యెను. చిరకాలమునుండి కడువిశ్వాసముతోఁ దానొనర్చిన సేవయంతయు బూడిదఁబోసిన పన్నీరయ్యెనని యతఁడు మనంబున విచారించెను. అయినను ధైర్యముఁదెచ్చుకొని యిట్లనియె. "కుమారా! రాజపత్నియైనందున నీకుంబలెనె నాకుందల్లి. తల్లి బిడ్డలను లోపము న్నప్పుడు, లోపమున్నదని భావించినప్పుడు, చీవాట్లుపెట్టుటయుక్త

ము. నేను మహాపరాధముఁ జేసితినని నమ్మియామె బాణములవంటి మాటలతో నన్ను నొప్పించె. అందుకునే విచారింపను. రాజ్యమీస్థితిలో నున్నప్పుడు మిక్కిలి యనుమానాస్పదమైన యిట్టిలేఖచేయిఁ జిక్కినప్పుడు మీయమ్మయే గాదు— ఎవ్వరైన నిట్లేయందురు. ఈయపరాధమును నేను జేసినపక్షమున నామె యన్నమాటలన్నిఁటికి నే నర్హుఁడనే. నేనీతప్పు చేయలేదని నాయంతరాత్మ యెఱుఁగును; భగవంతుఁడెఱుఁగును మాధవసేనుఁడెఱుఁగును. ఇది శత్రువులకల్పనము. బ్రహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిఁ జేసిన విశ్వామిత్రుఁడువలె నావారిఁత కెవరో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు ప్రతిసృష్టి గావించినాఁడు. లోకములో నెంతెంత నెఱజాణ లైనఁ గలరు. పరమేశ్వరుఁడు సృష్టించిన యాకులంబోలిన యాకులు, పండ్లంబోలినపండ్లు మవ్వపుంజిగురులుం బోలిన మవ్వపుంజిగురులుఁ జిత్రింపఁగల చిత్రకారులున్నట్లే రూపంబులం బోలినరూపంబులనిర్మించు శిల్పులున్నట్లే వ్రాతలంబోలిన వ్రాతలసృష్టింపఁగల భూలోకవిశ్వకర్మలు, కలియుగవిశ్వామిత్రులు లోకంబునం గలరు. మీకు నామీఁద నాగ్రహముబుట్టించుటే వారి సంకల్పము. అందువారు సంపూర్ణముగాఁ గృతకృత్యులైరి. నన్ను మీరుతూలనాడినట్లు, నాయెడనమ్మిక గోలుపోఁయినట్లు నన్నుఁగొలువునుండి తప్పించినట్లు వారువిందురేని వారికార్యము నెఱవేఱినట్లు వారానందింతురు. ఎట్లయిన శత్రువులు సంకల్పసిద్ధులు. తల్లీ! నీవురోషావేశమున నన్నుం దూలనాడినను నేనాగ్రహింపను. నేను మనోవాక్కాయకర్మముల మీయెడ దోసమాచరింపఁదలఁతునేని కాశీమహాక్షేత్రమున గోసహస్రమును వధించినట్లే. కురుక్షేత్రాదిపుణ్య స్థలములలో బ్రాహ్మణహత్యలు చేసినట్లే. నాతల్లింజంపినట్లే. నాతండ్రింజంపినట్లే. ఇంతకన్న నేనేశపథంబులు చేయుదు ? నన్నుగుఱించి నేఁ జెప్పుకొనుట న్యాయముకాదు. సూర్యచంద్రులు సాక్షులుగా, భూ

మ్యాది పంచభూతములు సాక్షులుగా నేను మీయెడ కృతజ్ఞుఁడనై యున్నాఁడను. ఏపాపమెఱుఁగను నాచేసిన మేటిసేవ బూడిదఁబోసిన పన్నీరైనదని నాబ్రతుకు హాస్యాస్పదమైనదని నేను విచారించుచున్నాఁడను. ఏలఁనన మిత్రరాజభక్తి గల్గియుండుటచేత నేనావలఁ జిత్రభానునకుఁ బగతుఁడనైతిని. అతని మాయలను నరులలో మీరు చిక్కుకొటంచేసి మీకునేఁ బగతుఁడనైతిని. ఏమైననేమి ! మీరున న్నుఁగొలువు గో నుండి తప్పించిననుసరే, దూషించిననుసరే. రాజకులమునకు నామేనఁ బ్రాణములున్నంతసేవు నేనుపకారమేకాని యపకారముసేయను. నాతలఁదెగనేసి మీరు కోటకొమ్మలకుఁ గట్టించినను నేను విచారింపను. నామరణమువలనఁ గాశ్మీరరాజకుటుంబమునకు మేలగునేని నాజన్మముసార్థకమైనదని నేను సంతోషింతును. నాబుద్ధినాశరీరము, నాకాలము, నావయస్సు మీసేవకై గడపితిని. కొనయూపిరి యున్నంతసేపు నీకముందున్నట్లే చేయుదును. ఇట్లుసేయనైతినేని బంచమహాపాతకులు వోవుదుర్గతులకుం బోవుదును.

ఇట్లుసంపూర్ణమనోవేదనతో సంభాషించియావృద్ధసచివుఁడువారికడ సెలవుదీసికొని పోయెను. పోవుటకు సెలవిమ్మనియడిగినప్పుడుఁ గూడ సరివిందాదేవి వానితో మాటలాడఁలేదు. విక్రమసేనుఁడుమాత్రము "మంచిది. పోయిరం" డని పలికెను. మణివర్మ రాజాంతఃపురమున జరిగిఁ చిత్రకథయంతయు మాధవసేనునకు గదాధరాదులకుఁ దెలిపి రాజకుటుంబము చిత్రభానుఁడు త్రవ్వినగోతిలోఁ బడి లేవలేకయున్నదని మిక్కిలివిచారించెను. వారును దేవి ప్రమాదమునఁ దప్పుదారిందొక్కెనదని నొచ్చుకొనిరి.

మంత్రి వెళ్ళినవెనుక విక్రమసేనుఁడు తల్లితో మణివర్మచెప్పిన సమాధానము ప్రశాంతమైన సమయమున వెండియునాలోచింపఁదగియున్నదని చెప్పెను. "నాయనా ! మిత్రులెవ్వరో శత్రులెవ్వరో

దెలిసికొనుటకు వీలులేనియవస్థలో మనమున్నాము. నామనస్సు చెడి పోయియున్నది. అది చక్కబడినవెనుక నట్లజేయుదము" అని యుత్తరము చెప్పెను.

పండ్రెండవ పరికరణము.

చిత్రభానుడు కర్పూరమంజరికి వజ్రపాణిపై ననురాగము గలుగునట్లు జేయవలసినదని తనభార్యతోడను మల్లికతోడను దన వాక్పటిమమంతయు వినియోగించి చెప్పెనుగదా! తనయాశలన్నియు దానిమీఁదనె నిలిచియుండుటచే నప్పనియెట్లు పరిణమించునో యని మనసులో నింతింతయనరాని బెంగబెట్టుకొని యుండెను. "బాలికతో మాటలాడితివా? మాటలాడితివా?" యని యిందుమణిఁ బ్రతిదినము దొందరపెట్టుచుండెను. మల్లిక గంటఁబడినప్పుడెల్ల "బిడ్డయేమన్నది? చెప్పితివా?" యని యడుగుచుండును. మూఁడునాలుగుదినములు గడచినతరువాత నొకనాఁ డిందుమణి బిడ్డంబిలచి భర్తతనతోఁజెప్పిన విషయమంతయు నామె కెఱిఁగించెను. అదివిని కర్పూరమంజరి యనిష్టమును సూచించు చిఱునవ్వు నవ్వి యూరకుండెను. భావజ్ఞురాలయిన తల్లి యక్కన్యామతల్లి యుల్లముదానివలనఁ దెల్లముగనెఱిఁగి వల్లభునితో నావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. అంతనతఁడుమల్లికను ద్వరపెట్టి వేధించుటచే నామె కర్పూరమంజరితో మాటలాడి యామెభావమును జిత్రభానునికిఁదెలియఁజేసెను. "అయ్యా! మీబాలిక మీసందేశము నాముఖమునవిని నన్ను మొగముఁజూచునట్లు జీవాట్లు పెట్టినది. బుద్ధిలేదాయని యడిగినది. ఇట్టిసందేశములు తేవలదని నొక్కిచెప్పినది. కావున దేవరవారె స్వయముగా నామెన డుగుట సమంజసము. మీయెడఁగలభక్తినైన భయమునైన నామె

మీయుపదేశమును మన్నించి మీకోర్కెం దీర్పవచ్చును. ఇది మా కుసాధ్యముగాదు. ఆమెకెవ్వరియెడ గౌరవమున్నదో వారీపరిసంగ ము చేయవలయుగాని మిక్కిలిచనువుగల మాబోంట్లు చేయఁగూడదు. అనవుడు చిత్రభానుఁడు తలయూఁచి "సరే! ఆమె యభిమతము నేనే కనుఁగొనియెద" నని యారేయి భోజనానంతరమున బాలికయున్న గదిలోనికిఁబోయి సముచితాసనమునఁ గూర్చుండి "అమ్మాయి! నీతో నేనొక్కమాట చెప్పఁదలఁచి వచ్చితి. స్తిమితమనస్కవై వినుము" అని చెప్పెను.

ఎన్నఁడుఁ దన గదిలోనికిరాని తండ్రి యారేయి తనకడకు వచ్చుటచేత నతఁడు తన వివాహవిషయమునుగూర్చి పరిసంగింపఁదలఁచి యరుదెంచి యుండునని యామె గ్రహించి యతనికిం జెప్పఁదగిన సమాధానము ముందుగానూహించుకొని ధైర్యముతో నెదుటమంచముఁమీద గూర్చుండెను. అప్పుడు తండ్రికి బిడ్డకు నీక్రిందివిధమున సంభాషణము జరిగెను.

చిత్రభాను—కుమారీ! నేనును నీతల్లియు మున్ను జేసిన పూజలఫలముగా నోచిననోములపంటగా దేవతా వరప్రసాదమువలె మా యదృష్టవశమున లేకలేక యొక్కకుమారితవు జన్మించితివి. నాకు నీవొకకన్ను. నీతమ్ముఁడు విజయసేనుఁ డొకకన్ను. అందు నీవే నామనోరథంబవు. నాకనుల చందమామవు. నాబహిఃప్రాణంబవు. అట్లగుటచే నేను నిన్నొక్కకోరిక గోరఁదలంచి వచ్చితిని. అది నీవు సఫలముచేసెదవో బహుదుఃఖపరంపరచేత నవసియున్న నామనస్సు చెడిపోవునట్లు నిరాకరించెదవో యెఱుఁగ. ఏమనియెదవు?

కర్పూర—తండ్రీ! అది వినకుండ నేనేమియు త్తరముచెప్పగలను.

చిత్రభా—బిడ్డా! నీవదివిన్నదే. నీతల్లివలన వింటివి. మల్లికవలన వింటివి. అయినను నానోటఁగూడవిని సమాధానముఁజెప్పు. నీకు

వివాహయోగ్యకాలము ప్రాప్తించినది. తగినవరుని నన్వేషింపవలసిన భారము నాపైనున్నది. బిడ్డలకు మాతాపితలకన్న హితార్థులు క్షేమంకరులు నాప్తులు ప్రపంచమున మఱియొకరు లేరుగదా? అందుచేత మేమెల్లవిధముల నీమేలు నీసుఖముఁగోరి వరనిర్ణయము సేయుదుము. స్వయంవరమనుపద్ధతి రాచకొలమునను న్నది గాని దానివలనఁ గొన్నియరిష్టములుండుటచే నది నాకిష్టములేదు. బాలికలు నవయౌవనప్రేరితలై పౌర్వాపర్యములు విచారింపక భావికాలకష్టములనెన్నలేక "కన్యావరయతేరూప" మ్మనునట్లు గేవలము చక్కఁదనమునే చూచుకొని యే దరిద్రునో గుణహీనునో నాస్తికునో కులభ్రష్టునో విద్యాగంధశూన్యునో వరింతురు. స్వయంవరమునఁ బ్రమాదమున కెన్నో యవకాశము లున్నవి. కావున దానిని నే నంగీకరింప. అందుచే మేముచేసిన, నిర్ణయమునే నీవు తలయొగ్గి యనుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను. "మాతృదేవోభవ పితృదేవోభవ" యని వేదము చెప్పుచున్నది. మాతాపితలు బిడ్డల పాలిదైవతములు. వారిమాట యవశ్యము గ్రాహ్యము. అట్లగుటంజేసి నీవునామాట ననుసరింతువని నమ్మియుంటి. విశేషించి నీవు తక్కిన రాజకన్యకలవంటిదానవు కావు. కావ్యనాటకాదులేగాక శాస్త్రములఁ గూడ నభ్యసించిన దానవు. గుణగ్రహణపరాయణవు. సంగీతసాహిత్య ధౌరంధర్యమున నీకు సాటియగుకన్య నేఁటికాలమున లేదు. నాబిడ్డ వగుటచే నేను నిన్నుఁ బొగడఁగూడదు గాని నీవిద్యకు వినయము వన్నెవెట్టుచున్నది. ఈనాఁటికన్యలవలె గర్వము పెంకెతనము నీకడ నున్న పక్షమున నేనట్లు చెప్పుటకు రాకనేపోదును.

కర్పూర— తండ్రీ! స్వయంవరమునఁ బ్రమాదములున్నవనుట నిజమేకాని దమయంతి పొరబడినదా? రుక్మిణి పొరబడినదా? తల్లిదండ్రులకిష్టములేని పెండ్లికొడుకును జేపట్టినను సుభద్ర పొరబడినదా?

విద్యావతులైన కన్యకలు మనసులో నెంతవలపున్నను నెంత మోహ పరవశులైనను స్వయంవర సమయమునఁ దమకులగౌరవంబును వరుని యాభిజాత్యమును గుణసంపదను జూచుకొనకపోరు.

చిత్రిభా—బిడ్డా! అందఱు కన్యకలు దమయంతియట్టివా రగుదురా? అందఱు రుక్మిణివంటివా రగుదురా? ఎల్లరు సుభద్రలగుదురా? అవి పురాణములలోని గాథలు. అదియునుగాక కవిచాతుర్య మందు మెండుగా నుండును. కవులు గోరంతలు కొండంతలు జేసి వర్ణింతురు. ఆమాట నీవే యెఱుఁగుదువు. దాని కేమిగాని నీ వెవ్వరి కొఱకైన మేలుపడితివేమో చెప్పుము. నీవలపున కే రాజకుమారుఁ డైన గుఱియైనచో నది నాకెఱిఁగింపుము. అతఁడు స్వీకరింపఁ దగినవాఁడగునో కాదో చెప్పెద.

కర్పూ—ఆవిషయమున నేనిప్పుడేమియుం జెప్పఁజాల. (అని సిగ్గునఁ దలవంచినది.)

చిత్రి—అమ్మా; మాళవరాజనందనుఁడగు మకరందుఁడు నీకునచ్చినాఁడని కర్ణాకర్ణిగ వింటిని. అయ్యది నిజమగునో కాదో నీవు నాకెఱిఁగింపుము? నాకడసిగ్గుపడకుము. నీమనోభావము స్పష్టముగా దెల్పుము పెఱవాఁడనుగాను. కన్నతండ్రిని. నీభావము దెలుపుదువేని నేనందున్న గుణదోషము లుగ్గడించెద.

కర్పూ—భావమున కేమిగాని యక్కుమారునియందుఁగల గుణదోషముల నుగ్గడింపుము.

చిత్ర—బిడ్డా! గుణదోషము లుగ్గడింపవలసినదని నన్నడుగుచుంటివా? నీవు విద్యావతివి. గుణ గ్రహణ శక్తి కలదు. అనఁగూడదుగాని నాకన్న నెక్కువచదువుకొంటివి. నీవు గ్రహింపలేని గుణదోషముల నే నెన్నఁగలనా? అయినం దండ్రినిగుటచేతను బెద్దఱికము నామీఁదఁ బెట్టుటచేతను జెప్పెదవినుము—మాళవేంద్రుఁడగు

సుదర్శనుఁడు బౌద్ధుఁడు. మనము క్షత్రియులము. మనము వర్ణాశ్ర మధర్మములఁ బాటింతుము. వారికవి లేవు. మనకు యజ్ఞములు మొదలగు క్రతువులు కలవు. శ్రాద్ధములు మొదలగు పితృకర్మలు గలవు. సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలు కలవు. ఇవి వారికి లేవు. వారు వేదమును బ్రమాణముగా గ్రహింపరు. శాస్త్రములు విశ్వసింపరు. పురాణములు కల్పిత కథలందురు. ఆత్మ లేవందురు. ఉత్తర లోకఫలమును నమ్మరు జగన్నిర్మాణ ధురీణుఁడగు చతు ర్ముఖుని కన్నను, విశ్వరక్షణకళాప్రవీణుఁ డగు నారాయణునికన్నను జగత్ప్రళయకారణుఁడయిన శివునికన్నను, శాక్యకులుఁడైన గౌతమ బుద్ధుఁడె సర్వవిధముల నధికుఁడని వారు విశ్వసింతురు. ఇన్నిటికన్న గష్టమైన దింకొకటికలదు. వారు పరమేశ్వరుఁడు లేడందురు. అందుచే నాస్తికులు. ఇట్టి యపవిత్రమగు ధర్మ ముపదేశించి లోకులను ధర్మ భ్రష్టులను బరమపతితులను జేసిన యాగౌతమబుద్ధునకుఁ నధమగ తులేగాని యుత్తమగతు లుండవుగదా!

కర్పూర—తంత్రీ! బౌద్ధమతసిద్ధాన్తములు నీకు సరిపడకపో యినఁ బోవుగాక! నీచెప్పిన దోసములు బౌద్ధమతస్థులకడ నుండిన నుండుఁగాక! కాని, లోకోత్తర చరిత్రుఁడును, బరమపవిత్రుఁడును, సర్వదీనజనమిత్రుఁడును నయిన సిద్ధార్థుని నీవట్లుదూషించుట ధర్మము గాదు. ఆమహాత్మునికన్న నుత్తముఁడు నమ్మహనీయునికన్న మాన నీయుఁడు—నాదేవునికన్న మహానుభావుఁడు జగంబున మఱియొకఁడు గలఁడా ? ఆసిద్ధాంతములు నీవు చదువలేదు. వైదికధర్మనిరతు లగు పండితులవలన నిజములు కొన్ని యబద్ధములు కొన్ని విని సౌగత ధర్మములు నింద్యములని దురభిప్రాయముఁ గలిగియుంటివి. అదివట్టి పొరబాటు. చిత్తగింపుము. అమ్మహాత్ముఁడు పవిత్రరాజవంశమున జన్మించి మహీమండలమేలుట కర్హుఁడై యుండియుఁ దండ్రికొడుకుఁ

డె కొడుకయ్యు- నమితలావణ్యతారుణ్య సమేతయగు భార్యంగూడి యుండియు- సకలైశ్వర్యసమృద్ధిఁ గల్గియుండియు లోకము పాపభూయిష్టమై యున్నదని విచారించి దుర్గతిపాలగుచున్న మానవలోకము నుద్ధరింపసమకట్టి యాలుబిడ్డలను, దల్లిదండ్రులను, బంధుమిత్రులను భాగ్యభోగ్యములను విసర్జించి చీనిచీనాంబరములకు మాఱుగాఁ గాషాయవస్త్రములఁ దాల్చి, ముత్యాలహారములకు మాఱుగా రుద్రాక్షమాలలు ధరించి శిరమున రత్నమకుటమునకు మాఱుగా జటాజూటమువహించి, గమగమతావుల నీను కలపంబులకు మాఱు బూదిఁ బూసికొని, యుద్యానవనములురోసి వనముల డాసి, మేడలు విడిచి చెట్లనీడల విడిసి, హిరణ్మయపాత్రిముల త్యజించి మృణ్మయపాత్రిముల భుజంచి, పరమనిష్ఠాగరిష్ఠుఁడై తపంబు నేసి, మేను శుష్కిం పఁజేసి యింద్రియంబుల గెల్చి, జీవితముయొక్క పరమార్థముం గని పెట్టెను. ఆమహనీయుఁడు మధ్యమలోకమున కలంకారము. క్షత్రియుఁడగుటచే రాచకొలమాయునవలన వన్నె కెక్కెను. మానవలోకమాయనవలనఁ బవిత్రిమైనది. దయాదాక్షిణ్యములే యామహాత్ము నిమతమునకు మూలరాళ్ళు. ఆశాక్యసింహుఁడు మూర్తీభవించిన భూతదయయని చెప్పుట యతిశయోక్తిగాదు. భూతదయ యాతనికళేబరముతో నాఁడు దగ్ధమైపోయినదనుట పొగడ్తగాదు. శాంతమామహనీయునితో నాఁడుచితిమీఁద బూడిదయయ్యెనని పలుకుట కవిచాతుర్యముగాదు. ,ఆయన బోధామృత మాస్వాదించినవారు ధన్యులు. ఆయనం జూచినవారు కృతకృత్యులు. ఆయనమతము స్వీకరించినవారు పవిత్రులు. ఆయనవలన మానవులు పతితులు గాలేదు. పతితులు పావనులయిరి. దుర్జనులు సజ్జనులైరి. అపవిత్రులు పవిత్రులైరి. ఆభగవానుఁడు దేవుఁడున్నాఁడనిగాని లేఁడనిగాని చెప్పలేదు. అంత మాత్రిముచేత నతఁడు నాస్తికుఁడుగాఁడు, అతనిమతము నాస్తిక

మతముగాదు. అతఁడాస్తికులలో నగ్రగణ్యుఁ డని చెప్పవచ్చును. ఆస్తికులమని విఱ్ఱవీగు మానవులలో ననేకులు సత్యానాస్తికులు, ధర్మనాస్తికులు, దయానాస్తికులు, భక్తినాస్తికులు కలరు. ఆనాస్తికులలో నెందఱో యాస్తికులుగలరు. భూతదయాజితేంద్రియత్వమునను రెండును దన్మతమునఁ బరమసిద్ధాంతములు. ఆమత మవలంబించినవారు జీవహింసచేయరు. "ఆత్మవత్సర్వభూతాని" యనుధర్మము వారియందు స్థిరమైయున్నది. జీవహింసాభయముననే వారు యజ్ఞములు మానిరి.

చిత్రి—అమ్మాయి! బౌద్ధమతసిద్ధాంతములు నీతలకెక్కినవే. అవి యెక్కడనేర్చితివి? ఆమతమన్న నీకింతగౌరవము కలుగుటకుఁగారణమేమి? గురివెందగింజలు నిప్పులని, గాజుపూసలు జాతిరత్నములని, యెఱ్ఱనిపెంకులు కెంపులని నీవు భ్రమించుచుంటివి.

కర్పూ—తండ్రీ! నేను భ్రమించుటలేదు. నేను విదర్భలోనున్నప్పుడు మైత్రేయియను బౌద్ధయోగిని తఱుచు రాజాంతఃపురమునకువచ్చుచు బోవుచు శుద్ధాంతకాంతలకు నప్పుడప్పుడు సుగతస్వాములధర్మముల నుపదేశించుచుండెను. అవి నేను మిక్కిలి శ్రద్ధగవింటిని. పిమ్మట నామె పాళియనుభాష నాకుపదేశింప నందులోనున్న దమ్మపదము మొదలగు నుత్కృష్టగ్రంథములఁ జదివితిని. అదికారణముగా నాకు మహనీయుఁడైన బుద్ధదేవునిమీఁదను వాని మతముమీఁదను నమితగౌరవము గలిగినది.

చిత్రి—సహవాసదోషమున సుశీలురు దుశ్శీలురగుట యాశ్చర్యముగాదు. నీళ్ళకు వస్త్రములకు వాయువునకు వస్తుసహవాసములనుబట్టి సుగంధదుర్గంధములు గలుగునట్లే మనుష్యులకుఁ గూడ దుర్జనసజ్జన సహవాసమువల్ల దురభిప్రాయ సదభిప్రాయములు పట్టువడును. ఒకవేళ బౌద్ధమతములో నుత్కృష్టధర్మములున్నను బౌద్ధులందఱు సుగుణసంపన్నులగుదురా?

కర్పూ—తండ్రీ! అందఱు సుగుణవంతు లుండరు. కాని మాలవేంద్రుఁడగు సుదర్శనుఁడు లాతివారితోఁ బోల్పఁదగినవాఁడు గాఁడు. ఆయన గుణరత్నాకరుఁడు. అతఁడు తనదేశమున జీవహింస మాన్పించెను. ఆయన నిష్కళంకచరిత్రుఁడు పరమ కృపాళుఁడు ప్రజలం దన బిడ్డలుగాఁ జూచును. ఆత్మసుఖముకంటెఁ బ్రజాసుఖ మెక్కువగఁ జూచును. ఎక్కువ పన్నులుగట్టి ప్రజలబాధింపఁడు. బౌద్ధమతస్థులమీఁదఁ బక్షపాతము, వైదికమతస్థులమీఁద ద్వేషము లేదు. అందఱ సమానముగఁ జూచును. ఆయన కొడుకు మకరందుఁడు పితృమార్గానువర్తి. తలిదండ్రులకు విధేయుఁడు. ప్రజాబాంధవుఁడు. తండ్రివలెనే యతఁడుగూడ రాజ్యమందలి ప్రజలలోఁ దండ్రిలేనివారికిఁ దండ్రి. సోదరులులేనివారికి సోదరుఁడు. మిత్రులులేనివారికి మిత్రుఁడు. బిడ్డలులేనివారికి బిడ్డ. ఈవిధముగా వారు సర్వజనశ్లాఘనీయులై, కృపాసముద్రులై, ధర్మతత్పరులై, రాజ్యపాలనము సేయుచున్నారు.

చిత్రి—ధర్మతత్పరులై పరిపాలించుట నీవెట్లెఱిఁగితివి?

కర్పూ—మాళవదేశమున నేనున్నకాలమునఁ వారి యౌదార్యాదిగుణములు దెలిసికొనుట కనేకావకాశములు గలిగినవి.

చిత్రి—అంతఃపురమునందున్న విదేశాంగనకు నీకు లోకమునందలి వ్యవహారము, రాజుల పరిపాలనాపద్ధతులు దెలిసికొనుట కవకాశము గలిగినదా? ఎంతోకాలము దేశమందుండి నల్గడలు దిరిగి జనులతోఁగలసిమెలసియున్న వారికే తెలియుట కష్టముగదా నీకవలీలగాదెలిసెనని నీవనినంతమాత్రముననమ్మవచ్చునా? ఏదో యభిమానమున నిట్లనుచుంటివి.

కర్పూ—తండ్రీ! నాపలికినది సత్యముగాని యభిమానప్రేరితమైనమాటగాదు! శత్రువులయందైనను గుణమున్నచో గ్రహించుట సత్పురుషలక్షణము.

చిత్రి—గుణమున్న గ్రహింపవచ్చును. లేనిచో గ్రహించుటెట్లు ? , ప్రస్తుతాంశము విను! మకరందునిమీఁద నీవు వలపునిలిపితివో లేదో నీమాటలచే స్పష్టముగాఁ దేటపడలేదు. కాని, వానియెడనీకుఁ గల యభిమానముంబట్టి నీకాతనిపైఁ గూరిమిగలదని నేను నిశ్చయింపవలసివచ్చినది. మనము వైదికాచారసంపన్నులము. వారు వేదబాహ్యులు కర్మరహితులు, మనకువారికిం గలయిక యపేక్షణీయముగాదు. నీవు దేవాలయమున కరుగుదువు; వారు దేవాలయములను రోయుదురు. మనము శివకేశవులను బరమాత్ములుగా నెంతుము; వారు మనుష్యమాత్రుఁడైన బుద్ధునే యారాధింతురు. నడవడులలో నాచారములలో నభిప్రాయములలో మనకువారికి నమితభేదము గలదు. అట్టివారి మనసులెట్లు కలియును ? పొత్తులెట్లు కలుగును ? సామరస్యమెట్లు కుదురును ?

కర్పూర—తండ్రీ ! అన్నింటికి మనస్సుప్రధానము. మనస్సులో నిష్టమున్నయెడల నన్నిఁట సామరస్యము గుదురును. దంపతులుభిన్నమతస్థులయినను దాంపత్యమున భంగముండదు. భర్తశైవుఁడు, భార్యవైష్ణవియైన దాంపత్యములున్నవి. మతములో నెవరిష్టము వారిది. ఎవరియిచ్చవచ్చినట్లు వారు దేవతల నారాధించుకొనవచ్చును. అంతమాత్రముచేతఁ బరస్పరమైత్రికి భంగముండదు. అరమరలేని కూరుములునిలుపుటకు మతమడ్డము రాదు.

చిత్రి—బిడ్డా ! నీవు వెఱ్ఱిపడుచున్నావు. అట్టిదంపతుల కెన్నఁడుఁగాపురము సరిగాఁ బొసగదు. అయ్యదాసునకుఁబెట్టు నమ్మజంగమునకుఁబెట్టు నన్నసామెత నిజమగును. నీవుజక్కఁదనమొక్కటే మెచ్చి యాతని వరింపఁదలఁచు చుంటివి. వరునియందుఁ జూడఁదగినలక్షణమదియొక్కటియే గాదు. త్రాఁచుబాము తలలో వెలలేని మణియుండును. అదిచూపులకెంతో చక్కఁగానుండును. ఈగుణములంబట్టి

దానినెట్టివెంగలియైన మెడలో హారముగా వైచుకొనునే? దానింబ్రక్కలోఁ బెట్టుకొని పండుకొనునే? మెఱయుచున్నదంతయు బంగారమనుకొనవద్దు. కస్తూరీపంకముఁబూసికొన వచ్చునుగాని బురదఁబూసికొనఁ గూడదు.

కర్పూ—అయ్యో! చక్కఁదన మొక్కటేమెచ్చి కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటలేదు. మెడఁదాల్చునది కుసుమమాలగాని కోడెత్రాఁచుగాదు. మేనఁ బూసికొనునది మృగనాభిగాని, మెత్తనిబురద గాదు.

చిత్రి—బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు గావున వీరుఁడు బాణమునకుబాణము వైచినట్లు మాటకు మాట సమయోచితముగఁ జెప్పఁగలవు. యుక్తులనటుంచి నామాటవినుము. మకరందునిపై మక్కువ మానుము.

కర్పూ—అట్లయిన నెవ్వని పాణిగ్రహణము సేయుమందువు?

చిత్రి—భళి! ఇప్పుడు దారికివచ్చితివి. చెప్పుచున్నాను వినుము—ఈపట్టణమున దండపాణి వజ్రపాణియని యిరువురన్నదమ్ములున్నారు. వారు త్తమక్షత్రియులు; చంద్రవంశజులు. మనము పాండవసంతతి; వారు యాదవసంతతి. మనకువారికిఁ బూర్వకాలమునుండియు నిచ్చుకోలు బుచ్చుకోలుగలవు. వారిద్దరు సేనాధిపతులు, అసహాయశూరులు,నిర్వక్రపరాక్రములు. అందువజ్రపాణి భుజాబలమున భీమసేనుఁడు, ధనుర్విద్యయందు సవ్యసాచి. సౌజన్యమునందు సహదేవుఁడు, శాంతమునందు ధర్మరాజె.

కర్పూ—చక్కఁదనమందో?

చిత్రి—పాడుచక్కఁదనము. వరునకుఁ జక్కఁదనమే ప్రధానమా? అది యప్రధానమని నాయభిప్రాయము. అదిగాక మెవరి చక్కఁదనము వారికుండును. కన్ను ముక్కు చెవి నోరు కాలుసేతు

లు వంకరలేక సరిగానుండెనా యెట్టివరుఁడైనఁ జక్కఁగానుండును. గుణము ప్రధానముగాని చక్కఁదనమెందుకు ? తురాయిపువ్వు కట్టె ల్లగానుండును. అందములేదు. చందములేదు. వాసనలేదు. అతఁడు నల్లగానుండును. నల్లగా నున్నంతమాత్రమున యువతీదూష్యుఁడగునా ? అట్లయిన నల్లనివారికిఁ బెండ్లికాఁ గూడదా? కస్తూరి నల్లనై సువాసనలచేత మాననీయముగాదా? కోయిలనల్లనై మనోజ్ఞ ధ్వనులచే జగద్వంద్యముగాదా ? ఇంద్రనీలము నిగనిగకాంతుల నీనుచు నవరత్నములలో నొకటికాలేదా ? భగవంతుండగు పరమేశ్వరుఁడు స్ఫటికమువలెఁ దెల్లనిమేను గలవాఁడయ్యు నల్లనిదానిని పార్వతిని బెండ్లియాడలేదా ? శ్రీమహాలక్ష్మి బంగరుబొమ్మవలెనుండియు నీల మేఘశ్యాముఁడైన నారాయణుని వరింపలేదా ? నీలవర్ణము హరి హరులకు భార్యలతోడి కూటములు చెఱిపెనా ? పాంచాలి నల్లనిది; పాండవులు చక్కనివారు. ఇట్లెన్నో యుదాహరణము లున్నవి. కావున నల్లనివాఁడనిరోయక వజ్రపాణిం జేపట్టుము. అతఁడు వేయికన్నులులేని వజ్రపాణి. రక్కసులచేఁ బెక్కుసారులు కయ్యముల నోడిపోని వజ్రపాణి. మునిశాపంబును బొందనివజ్రపాణి. మధ్యములో కమండున్న వజ్రపాణి.

కర్పూ—రాజ్యములేని వజ్రపాణి. పూజ్యతలేనివజ్రపాణి యని చెప్పుము.

చిత్ర—అమ్మా ! ఆలాగు నిరసింపఁగూడదు. అందఱకు రాజ్యములుండునా ? శ్రీకృష్ణునకేమి రాజ్యము గలదు ? రుక్మిణీసత్యభామ మొదలగు కాంతలెంతమంది గుణములకువలచి యాతనిఁజెట్టఁ బట్టలేదు.

కర్పూ—ఆయనకిదివఱ కొకభార్యయున్నది గదా ?

చిత్ర—ఉండిననేమి ? చిన్నదానవయ్యు నీవె పెద్దభార్య వగు

దువు. నిన్నుఁ జేపట్టినపిదప నామె గౌరవము కడముట్టును. ఆమె నీకు దాసియై యుండును.

కర్పూ—హరిహరీ ! తండ్రీ! ఆయన చెట్టబట్టి యెంతో సుఖపడవలెననివచ్చి సంతానవతియై మహాపతివ్రతయై యాతని సేవించిన యిల్లాలిని నేను దాసిగా నేలుదునా ? అట్టిపాడుపని యెన్నఁడు నేఁ జేయను. నాదురదృష్టముచేత నొకవేళ నాతనిచెట్టఁ బట్టుటయే సంభవించునేని నేనాయనకు రెండవపత్నినై యామెకే నేను దాసినై యూడిగములు సేయుదునుగాని యాసాధ్వి మనస్సునకు రవంతయేని నొప్పిగలిగింపను సుమీ ! నీవు లక్ష్మీదేవిని శంకరునిఁ బ్రసంగవశమునఁ బేర్కొంటివి. నారాయణుని యందున్న గుణములు నీవజ్రిపాణియం దున్నవా ? దేవతలసామ్యము పనికిరాదు. దేనికయిన మనస్సుప్రధానము. మహారాజునకు మందిరములుకావలెను. విరాగికి విపినములు గావలెను. మనసునకు నచ్చినవాఁడె మన్మథుఁడు; నచ్చనివాఁడు నాగుఁబాము.

చిత్ర—ఇంతకు వజ్రిపాణినీకు నచ్చె నా, లేదా ?

కర్పూ—తండ్రీ ! అడుగుచుంటివి గాన జెప్పెద వినుము. అతనిచేయి బట్టుటకంటె శాశ్వతబ్రహ్మచర్యమున నుంట మేలు.

చిత్ర—బిడ్డా ! నీవాతని చేపట్టుటవలన! మనకుఁగొప్పయుపకారమగును. అదియేదందువేని—వజ్రిపాణియు వానియన్నయగు దండపాణియు మనపక్షమున నున్నారు. నీవు వజ్రిపాణిని జేపట్టుదువేని వారు హేమచంద్రుని వంశమును సింహాసనమునుండి కూలఁద్రోసి కాశ్మీరరాజ్యమునకు నన్నభిషిక్తుఁ జేయుదురు. నేను పెద్దనాఁడను. నాలుగైదేండ్లురాజ్యము చేసి చనిపోదును. నాయనంతరమున నీతమ్ముఁడు విజయసేనుఁడు రాజగును.

కర్పూ—(చెవులుమూసికొని) హరిహరీ ! ఎంతమాట ! విక్రి

మసేనుని రాజ్యభ్రష్టుం జేయుదురా? అందుకని నేను వజ్రపాణి పాణిగ్రహణము జేయవలెనా? నావివాహమిట్టి దుష్కార్యమునకై నుపయోగింపఁబడునా? కటకటా! అట్టిపాడుపనిలో నేనెన్నఁడు బా ల్గొనను. విక్రమసేనుఁడు తండ్రిలేనిబిడ్డ. మనమందఱమువానికి సాయ ముజేసి రాజ్యమునందతని సుప్రతిష్ఠితునిఁ జేయుటకుమాఱుగా నిట్టి దుష్కార్యము సేయఁదగునే? ఈకార్యము నింద్యము. దూష్య ము, నరకహేతువు. తండ్రీ! అట్టిపని యెన్నఁడు సేయకుము. విక్రమసేనుఁడు విజయసేనుఁడుఁ గూడ నా తమ్ములే. ఎవరు గద్దె నెక్కినను నాకు నిద్దయు సంతసమే. కాని, పైతృకం బగురాజ్యమునకు విక్రమసేనుఁడే యర్హుఁడు. అతఁడు రాజగుటే ధర్మము. ధర్మేతరములగు మాటలు నాకడఁ జెప్పవలదు.

చిత్ర—(రోసముతో) నయమున భయమున నే నెన్నివిధ ములఁ జెప్పిన నామాటలు నీమనసున కెక్కకున్నవి. తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నీకు మకరందుఁడు భర్త గాఁడు. నిన్ను వజ్రపాణికే పెండ్లిచేసెదను జూడు.

కర్పూ—(రోసముతో) తండ్రీ! అంతవఱకు వచ్చునేని నాశరీర మగ్ని కాహుతిఁ జేసెద. అంత కవకాశములేదేని—ఇదిగో! నాచేతి వజ్రపుటుంగరము. కర్పూరమంజరీశవమునే నీవు వజ్రపాణికి వివా హము సేయవలయునుగాని, యీమేనఁ బ్రాణములుండఁగాఁ జేయఁ జాలవు. ఒకవేళ నీవతనిచేత నామెడలోఁ ద్రాడుగట్టించి సంకల్పసిద్ధుఁ డగుదువేని యది నామెడ కురితాడగునుగాని మంగళసూత్రము గాడు. నీవు శూరుఁడవు. చలముగలవాఁడవు. నేను నీకడుపునఁ బుట్టిన కూఁతును. నీరక్తమే నానాళములలోఁ బ్రవహించుచున్నది. నీచలమే నాలోఁ బ్రతిఫలించుచున్నది. నేను మనస్సుచేత మకరం దుని వివాహమాశితిని. దేహముచేత వివాహముగాదేని, యీదేహ

మితరులకొఱ కుపయోగ పడకపోవుఁగాక! బలవంతముగఁ జచ్చి మఱియొకజన్మమెత్తినమైన నతనిం జేపట్టెద.

చిత్రి—బలవన్మరణమునఁ బిశాచమగుదువు.

కర్పూ—వజ్రపాణిని వివాహమాడి వానిభార్య యనిపించుకొనుటకన్నఁ బిశాచమైనను మంచిదే. రక్కసియైనను మంచిదే. ఆ పెనుభూతముతోఁ గాఁపురము సేయుటకన్న భూతమునైనను మంచిదే. వివాహము సామాన్య మనుకొంటివా? నీయిచ్చవచ్చినట్లు సేయుట కిది బొమ్మలపెండ్లి గాదు. రెండుహృదయము లొకహృదయము కావలె. రెండుమనస్సు లొకమనస్సు కావలె. భర్త చంద్రుఁడు, భార్య వెన్నెల. మగఁడు సూర్యుఁడు; మగనాలు కాంతి. గృహస్థుఁడు పూవు. ఇల్లాలు తావి. ఏకమనస్సుతో వా రవినాభావముగ నుండవలయు. బలాత్కారవివాహములు పనికిరావు.

చిత్రి—నీవు చచ్చిననుసరే! వివాహమాడి చావుము.

కర్పూ—ఆహాహా! నీవంటి తండ్రి ప్రపంచమున లేఁడు. నే మృతినొందిననుసరే నీకార్యమైనం జాలుఁగాఁబోలు!

చిత్రి—సరే! జాగ్రత్తగానుండుము. నీవు నాకు ధర్మపన్నములు చెప్పఁదొడఁగితివి. దీనిఫల మనుభవింతువుగాక!

అని గాటమగు రోసమునఁ జివాలున లేచి గదివిడిచి యవ్వలకుం బోయెను.

పదమూఁడవ ప్రకరణము.

ఆశాదేవత జగన్మోహనాకారముఁ దాల్చి హస్తమునఁ బహురసభరితమైన రాజ్యఫలంబును బట్టుకొని మొగమునఁ జిఱునవ్వు వెన్నెలలు గాయ "నన్ను మెప్పించితివేని యీఫలంబు నీయదియ

నీయదియ! త్వరపడుము. ప్రయత్నింపుము" అని యూరించుచుఁ బలు తెఱంగులఁ బురికొల్పుటం జేసి చిత్రభానుఁడు స్వలాభపరాయణుఁడై కన్నబిడ్డసౌఖ్యము వీటఁబుచ్చి నిష్కరుణుఁడై కర్పూరమంజరి నట్లు తూలనాడి తన శయ్యాగారమునకుం జని నేత్రములనియెడు గోలు ములనుండి రూక్షవీక్షణములను విస్ఫులింగములు చెదిరిపడ మొగము జేవురుబూసిన తెఱఁగున శోణమయి భయంకరముగఁ దోఁపఁ బండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు నిందుమణిం బిలిచి తనకుం గూఁతునకుం జరి గిన సంభాషణమంతయుఁ జెప్పి యామె పెంకెతనమునకుఁ దగిన దం డన చేయునట్లు ప్రేరిసబట్టెను.

ఇందుమణి మిక్కిలి భయపడి కూఁతుకడకుఁ బోయి శాంత వచనములతో నిట్లనియె. "బిడ్డా! మీతండ్రిగారి స్వభావ మెఱిఁగి యుండియు నీవాయన కంత కోపముఁ దెప్పింపఁదగునా? తండ్రిమాట వినవలదా? పితృవాక్యపాలనము నీవంటి విద్యావతియే చేయనిపక్ష మున సామాన్యబాలికలు చేయుదురా? నీవు తండ్రిని దిరస్కరించి తివని లోకమున వెల్లడియైన నది మన కప్రతిష్టగాదా? నీవు మిక్కిలి కఠినముగా మాటాడితివఁట! అట్టి కఠినోక్తులు తగునా?" అని మం దలించుటయుఁ గర్పూరమంజరి "అమ్మా! తండ్రిమాట వినఁదగి నదే. పితృవాక్యపాలన ముత్తమధర్మము. కాని, వివాహముపేరుపెట్టి నాకు దున్నపోతునో పెద్దపులినో లేక మఱియొక మోటపశువునో గట్టిపెట్టవలెనని తండ్రిగారు స్వలాభపరాయణులై సమకట్టినప్పుడు నే నాయనమాట నెట్లు శిరమునఁ దాల్తును? ధర్మము చెప్పినప్పుడు తం డ్రిమాట గ్రాహ్యము. అధర్మము పలికినప్పుడు గ్రాహ్యముగాదు. తండ్రి యసత్యమాడుమన్న నాడవలెనా? జనకుఁడు నరహత్య సలు పుమన్న సలుపవలెనా? తండ్రి నీతిమాలి వర్తింపుమన్న వర్తింపవ లెనా? ఆయన యధర్మము పలికెను.గావున-నే నాయన యాన దాఁటి తిని." అని బదులు చెప్పెను.

"బిడ్డా! చదువుకొన్నదానవు. నీకు నేను జెప్పఁజాలనుగాని యొక్కమాట వినుము! మహాత్ముఁడైన భీష్ముఁడు తండ్రిసుఖము కొఱకు స్వసుఖనిరభిలాషియై వివాహము మానుకొని బ్రహ్మచర్య దీక్షాపరతంత్రుఁడై లోకవంద్యుఁడయ్యెను. వివాహమేగాదు రాజ్యముగూడ జనకుని సుఖమునిమిత్తము తృణప్రాయముగాఁ బరిత్యజించెను. రఘురాముఁడు జనకుని శాసనంబున రాజ్యపరిత్యాగంబుఁ గావించి సుకుమారియైన జనకకుమారితోఁగూడ వనములకేగి పితృవాక్యపాలకులలో నగ్రగణ్యుఁ డయ్యెను. చెప్పఁబూనిన నిట్టి వనేకములు గలవు. వారి తెఱంగున నీవును నీజనకునినిమిత్తము స్వసౌఖ్యముల నాసింపక యాయన ప్రీతికొఱకు నీదేహము నర్పింపరాదె?" యని యిందుమణి యుత్తరము చెప్పెను.

"తల్లీ! రాజ్యములు వదలవచ్చును. వివాహములు మానవచ్చును. నేనును వలయునేని వివాహము మాని బ్రహ్మచారిణినై తపోవనమున కరిగి జీవయాత్ర జరిపెద. అది తండ్రిగారి కిష్టమగునేమో కనుఁగొనుము. కాని, యాసురపిశాచమునుమాత్రము చేఁబట్టను. వివాహమాడదలఁచితినా నామనసువచ్చిన రాజకుమారుని నాకు నచ్చిన గుణములుగలవానిని— నాకందోయి నలరించెడు లావణ్యవంతుని—నాహృదయము రంజింపఁగల రసికశిఖామణిని—నాప్రాణమునకుఁ బ్రాణమైనవాని—నామనోరథము సఫలముసేయువాని—నామేనికి గంధపుంబూతవలె నుండువాని— నొకలోకవంద్యుని— గుణరత్నాకరుని—సత్కులీనుని, విద్యావంతునిఁ జేపట్టెద. లేదా గార్గివలె శాశ్వత బ్రహ్మచర్య వ్రతమవలంబించి నారలుగట్టి కందమూలములు నాకలములు దిని జడలుదాల్చి మేను శుష్కింపఁజేసి కోరికలు మొలక లెత్తకుండఁజేసి పరమ పదమ నందెద. ఈ రెండు దారులేగాని మధ్యమార్గమునేనొల్ల. దాంపత్యమన నెట్టిదో యెఱుఁ

గుదువా? అదిగాక సుఖదుఃఖములయందద్వైతము. సర్వావస్థలలో నసంగతము. ఉదయమునకు విశ్రామము. ఆజన్మాంతము బరస్పరానంద సంధాయకము. అట్టిదికానిపెండ్లి పెండ్లిగాదు. తల్లీ! ఇన్నిమాటలెందుకు? విదర్భరాజపుత్రికయగు దమయంతి జగత్త్రియ నాయకులు వర ప్రదాతలు మహామహిమాఢ్యులునగు దేవతలువచ్చి తమ్ము వరింపుమని ప్రార్థించినను వారిం గ్రేగంటిచూపులనైనఁ దనుపకమానవుఁడు- తనవలపుకాఁడు నైన నిషధరాజును వరించెను. మఱియొక విదర్భరాజపుత్రిక రుక్మిణి తలిదండ్రులు నన్నదమ్ములు, బంధుమిత్రులు తన్ను శిశుపాలునకిచ్చి పెండ్లిచేయ నిశ్చయించినను వారి కన్నుఁబ్రామి యతిరహస్యమున శ్రీకృష్ణునియొద్దకుఁ దనకునమ్మకగల యొక బ్రాహ్మణుని రాయబారమంపి తన మనోరథమాయనకెరిగించి యాయనచేబలాత్కారముగాఁగొనిపోఁబడి రాక్షసవిధిచే నాయనను వివాహమాడెను. అదిగాక సాక్షాన్నారాయణావతారుఁడైన శ్రీకృష్ణుని యొక్కయు శేషావతారుఁడైన బలభద్రునియొక్కయుఁ జెల్లెలు, వసుదేవుని కూఁతురు, సుగుణభద్రి సుభద్రి తన్ను బలదేవుఁడు దుర్యోధనునకీయఁ దలఁచినను మేనత్తకొడుకగు నర్జునుని వలచి వలపించి పితృభ్రాతృవచన తిరస్కారముఁ గావించి యాతని వెంటఁ బోయెను. తల్లీ! వారి సాదృశ్యమేల తేఁగూడదు? నాచెప్పిన పలుకులన్నియుఁ జక్కఁగఁ బరిశీలించి తండ్రిగారి కోపమును శమింపఁ జేయుము. ఇంత కన్న నాచెప్పునదిలేదు." అని కర్పూరమంజరి బ్రతిమలాడవచ్చిన తల్లి కుత్తరమిచ్చెను.

పుత్రిక గట్టిపట్టుపట్టియున్నదనియుఁ దనమాటలామె తలకెక్కవనియు గ్రహించి యిందుమణి మాఱుమాటాడక పడకగదికిఁబోయి తనగుననునయంబులుగూడఁ దనయ యెడనిష్ప్రయోజనంబులైనవని యాగ్రహావిష్టుఁడైనభర్త కెఱింగించి యతని యాగ్రహము ద్విగుణముఁ జేసెను.

చిత్రభానుఁడా రేయి కన్ను మూయలేదు. చాలసేవు తోఁచక నటునిటుఁ బచారుచేసి తానుఁ దలపెట్టిన కార్యము ఫలోన్ముఖమునకు వచ్చినప్పుడు తానెన్నఁడుఁ దలఁపని విధమునఁ గూఁతురు వలన భగ్నమైనదని చింతించి కార్యసాధనము జేయుట యెటులనా యని విచారింపఁదొడఁగెను. గాఢముగ నిద్రించుచున్న రుద్రభట్టును మేల్కొల్పి కార్యాలోచనమడుగ వలయునని యొకటి రెండుసారులు వాని శయనించిన తావునకుఁ బోవ సమకట్టి యాతనికి నిద్రాభంగము సేయుట యనుచితమని మరలఁ దనలోఁదానే సమర్థించుకొని యూర కుండెను. అంత వేకువజామయ్యెను. తెల్లవాఱఁబోవుచున్నది. మేలు కొనుఁడోహోయని కాలపురుషుండు వైచిన కేకవోలెఁ గొక్కొరోకో యని కోడికూసెను. ఆకూఁతవినఁగానే రుద్రభట్టు మేల్కొని యఱ చేతులు తాపాడఁజేసి కన్నులు నులుముకొని పుష్పదంత విరచిత మైన మహిమ్నస్తవము పారాయణముఁ జేసికొనుచుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుఁడు సమీపించి యా స్తవము ముగిసినపిదపఁ గడచిన రేయి దనకుంగూఁతునకు జరిగిన సంవాదప్రకారము సమగ్రముగా విన్న వించి యిట్లనియె.

"స్వామీ! మీయాశీర్వచన ప్రభావమునఁ గార్యము దాదా పుగఁ బంటకు సిద్ధమైనది. పరమమూర్ఖురాలైన నాకూఁతువలనఁ బోటుపొడచూపిన సముద్రముపాటువడినప్పుడు వెనుకకుఁ దగ్గినట్లు కార్య ము యథాస్థానమునకుఁ బోవుచున్నది. ప్రధానముచేసినంగాని మనకు సేనాపతులు తోడుపడరు, వారితోడులేనియెడల మన మిచ్చటఁ జిల్లిగవ్వకైన మాఱము. బాలికమూఢయై నామాటలఁద్రోసిపుచ్చు చున్నది. వజ్రపాణి చక్కనివాఁడుగాఁడట. సవతియున్నదఁట. మాళ వ రాజనందనుఁడగు మకరందుఁడు మహీతలమున వెలసిన మన్మథుఁ డఁట! అతనినేగాని వివాహమాడదఁట. బుద్ధి విశేషమున శుక్రబృహ

స్వతులను జీరికింగొనని మీరే యుపాయాంతర మన్వేషించి తప్పు దారింబడిన యికార్యమును సరియైన త్రోవకుఁ ద్రిప్పవలయును."

అనవుడు రుద్రభట్టు మెల్లగా "ఆలాగా! బాలిక కడు మూర్ఖురాలుగానున్న దే. చదువుకొనిన యాఁడుది, చదువునేఱని మగవాఁడు పనికి రారని మొదటి నుండియు నేను వాదించుచుంటిని. నీకూఁతురు ముద్దుముద్దియగాక ముద్దులుమూటగట్టునట్లు విద్దియలు నేర్చి పెద్ద పండితురాలయినదని తద్దయు సంతసించితిమిగాని తుదకు నీకెదురు త్రొమ్మమీఁది కుంపటివలెనుండి సంతాపకారిణియగునని యూహింపవైతివి. 'న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి' యని మనువు వెఱ్ఱివాఁడై చెప్పెనా? మనువుమాటలు మనముఁ పెడచెవిని బెట్టుటచే మన కూఁతులు మనము తెచ్చిన మనువుల నొల్లక మన మనవులు సరకు గొనక యిచ్చవచ్చిన తెఱంగున మెలఁగుచున్నారు. తేలునకు ముల్లు పామునకు విసపుతిత్తి, బెబ్బులికి వాఁడికోఱయెట్టిదో పడఁతికిఁ జదువట్టిది. స్త్రీని నేలఁబెట్టి ఱాచివేయవలెనుగాని స్వాతంత్ర్య మీయఁగూడదు. వారియెడ జాలిపడఁగూడదు" అని చేతులతో నభినయించుచు మొగముఁ ద్రిప్పుచు వెండియు నిట్లనియె "వివాహమున నాఁడుదానికి స్వతంత్ర్యభావమా? తావలచినవానిని బెండ్లి చేసికొనుటా? రుక్మిణితోను సుభద్రతోను తనకు సామ్యమా? నక్క యెక్కడ, దేవలోకమెక్కడ? తల్లిదండ్రులు తెచ్చిన సంబంధ మంగీకరించి చచ్చినట్లు పడియుండవలసిన దే గాని యాఁడుబిడ్డవలపులు గిలపులు నిలిపి మనసు వచ్చిన వానిని బెండ్లియాడుటా? పూర్వకాలపుమాట నేను చెప్పను గాని యీ కాలమున స్వయంవరమనఁగా నాఁడుపిల్ల తన చూపులకు నచ్చినవానిని దగుల్కొని పోవుటయే. ఈవెఱ్ఱి యాగడములు సాగనీయఁ గూడదు. రాజా! నేనింత కఠినముగాఁ బల్కితినని మనసులో వేఱువిధముగాఁ దలఁపకుము నాబిడ్డయొకటి నీబిడ్డయొకటిగాదు

అదియే నాబిడ్డయగునేని నీ తెఱంగున నాతో వితండ వాదముసేయు నేని దాని శరీరము ఖండఖండములుచేయనా? ఇట్లనుట చేత నీబిడ్డం జంపుమనుటగాదు సుమీ! నామనస్సు మండిపోవుటచేత నిట్లంటిని. ఇందు కొక్కటే యుపాయమున్నది. కాలహరణమైనం గార్యము చెడును. దండపాణిని వజ్రపాణినిబిలిచి పరిధానముచేయుదము. కర్పూరమంజరివివాహమున కంగీకరించినదని మనమువారితోఁ జెప్పుదము. అబద్ధమెట్లుచెప్పుదునాయని నీమనస్సుశంకింపనచ్చును. ఇట్టివిషయమున శంకలుపనికిరావు. మనము తెల్లవాఱలేచి యెన్నియబద్ధములునుడువుట లేదు? రాజనీతికసత్యము కన్నతల్లి. సత్యముసవతితల్లి. రాజనీతి యసత్యమునఁబుట్టి యసత్యమునఁ బెరుగుచున్నది. అది యసత్యాత్మకమె రాజయినవాఁడు రాజనీతి నవలంబింపకతప్పదు. ప్రాణవిత్త మాన భంగములందు సూనృతంబువిడిచి యనృతంబు నాశ్రయింపవచ్చునని భగవానుండైన శుక్రుఁ డుపదేశింపలేదా? అందుచేత నిశ్శంకముగా మన మసత్యమును సత్యముగా మార్చి మాటాడవచ్చును. పరిణయ ముచేయుదునని వారికిఁ జెప్పిపంపుము. ఎల్లుండి మిక్కిలి మంచిది. తిథివారనక్షత్రములుసరిగాఁ గుదిరినవి. తారాబలచంద్రబలములు సమ కూడినవి. ఆదినమునఁ దప్పకప్రధానముజరుగునని వారికిం దెలుపుము. అతిరహస్యముగా జరుగవలెననిమాత్రము చెప్పుము. వానిసన్నిధిని నీవూరకుండుము. కర్పూరమంజరి సమ్మతించినదని నేనే చెప్పెద. వానితో నిన్నేవలచినదనిచెప్పెద. నీదర్శనమునకై నిరీక్షించుచున్న దనియెద. నీచేయిబట్టెడుభాగ్య మెప్పుడు లభించునాయని యువ్విళ్ళూరుచున్నదనియెద. నీపేరే యామెకు హరినామస్మరణమనియెద. నీవిజయములే పాడుచున్నదనియెద. అదియిదియననేల! ఏమనవలెనో యన్నియు ననియెద. భగవంతుఁడు కపటోపాయములకు గట్టితెలయి చ్చినాఁడు. వాటిని వాగ్రూపమున వెల్లడించుటకు నాలుకనిచ్చినాఁ

డు. ఆశక్తి నీకింక వినియోగించెద." అని నిశ్శంకముగఁ బలుకుచున్న రుద్రభట్టును జూచి చిత్రభానుఁడు "స్వామీ! ఎటువంటి క్లిష్టమార్గములనైన మీబుద్ధిరథము నిరాఘాటసంచారముఁ గలిగియుండును. చికిలిచేసిన కత్తివంటి మీబుద్ధి యెట్టిసంకటారణ్యములనైన ఛేదించును. మీమాటలు విషాదముచే జడములైన నామనస్సునకు నవయవములకు నెంతో చైతన్యముగలిగించినవి. మీరుచెప్పినట్లు జేసెదఁగాని కొట్టకొనకు మనము వివాహముచేయకపోవుదుమేని దండపాణియు వజ్రపాణియు మనము వంచించితిమని యాగ్రహించి యెదురుతిరిగి యపకారము సేయరా? ఈలోపున బాలికయభిమతముఁ దెలిసి కోపించి కార్యభంగము సేయరా? బాలిక యీవార్త విని యాత్మహత్య చేసికొనదుగదా? ఈమూఁడుశంకలు నామనంబును బీడించుచున్నవి. దీనికేమియుపాయము?" అనిపలికెను.

నిశ్శంకహృదయుఁడైన రుద్రభట్టు ప్రత్యుత్తరమునకై వెదకుకొనక తత్క్షణమే యిట్లనియెను. "కర్పూరమంజరికి వానిపై వలపు లేదనుమాట లోకమునఁ బొక్కకుండ మనము గోప్యముగ నుంచవలెను. ఈవార్త మనలో జీర్ణముకావలెను. ఎవ్వరియొద్ద నిది యెత్తవద్దని నీభార్యతో నొక్కి వక్కాణింపుము. చెలికత్తె లీమాట జారవిడిచిరేని బ్రతికియుండఁగానే నేలం బాతిపెట్టింతుమని చెప్పుము. సలసలకాఁగుచున్న నూనెలోఁ బారవేయించి వడియములట్లు వేయింతునని చెప్పుము. ఇట్లు చేసితిమేని యీమాట పైకిఁ బొక్కదు. మన కార్యమయినతరువాత వివాహము మనము సేయలేకపోయినను మనను వాఁడేమిసేయఁగలఁడు? బాలిక మొదట పెండ్లి కంగీకరించి పిదప దుర్బోధలవలన మానుకొన్నదని చెప్పవచ్చును. అదివినక వాఁడు తెగనీల్గి పెంకితనముచేసెనా వానిజుట్టు మనచేతిలో నుండును గనుక నోరు మూయించి శిరచ్ఛేదము జేయించెదము. బాలిక యాత్మహత్య

చేసికొనునేమో యని నీకు శంకగదా! చేసికొన్నపక్షమున నీపీడయే పోయినదని నమ్ముము. ఏదోరోగమువచ్చి చచ్చినదని మనము చెప్ప వచ్చును. దైవికమున కేమిచేయఁగలమని వాఁడు తన యదృష్టమును నిందించుకొనుచు నూరకుండి యెప్పటియట్ల మనకు సాయము జేయును. ఆమె బలవన్మరణమునొందిన నవ్వార్త లోకమునకుఁ దెలియకుండఁ జేసి నీబిడ్డ చెలికత్తెయైన మల్లికనో చంద్రికనో దెచ్చి యదే కర్పూ రమంజరియని వానికి వివాహము చేయుదము. వీఁడు చిన్నప్పుడెప్పు డో బాలికం జూచియుండును గాని యీనడుమ నెప్పుడుఁ జూడలేదు గదా? "శతకోటి దరిద్రాణా మనంత కోట్యుపాయాః" అని ప్రాచీ నులు చెప్పియేయున్నారు. 'నందో రాజా భవిష్యతి,' యని వినలేదే? నాఁటికొక్క దైవముండదా? భక్తవత్సలుఁడైన మహేశ్వరుఁడు నాశి ష్యునికార్యము భంగముసేయునా? వెనుకటియట్ల నేనెప్పుడో యొక నాఁటిరాత్రి రెండుజాములవేళ మహేశ్వరసాక్షాత్కారము జేసికొని నాకభీష్టసిద్ధిచేయుమని కోరెదను. భయపడకు."

చిత్రభానున కతఁడు చేసినయుపదేశము సమంజసముగా నుండెను. మూఁడవనాఁడు పరిధానమునకు సుముహూర్తము నిశ్చ యింపఁబడినదని యతఁడు వారి కెఱిఁగించెను. వారాదినమున రాత్రి జాముప్రొద్దుపోయినతరువాతఁ దమకాప్తులైన యిరువురు బ్రాహ్మ ణులం దోడ్కొని పసపు, గుంకుమ, పండ్లు, యగరు, చందనము, సుగంధపుష్పములు, వెలవేని యాభరణములు, మేలైన పట్టుచీరెలుఁ దెచ్చి తమతోడవచ్చిన సేవకులను వీథిలో నిలిపి వారైన నెఱుఁగ కుఁడ నింటిలోని వారెఱుఁగకుండ రుద్రభట్టు నెదుటఁబెట్టిరి. యథా క్రమముగాఁ బ్రధానముజరిగెను. ఈకార్య మతిరహస్యముగా నుం చవలసినదని వచ్చినబ్రాహ్మణులతో రుద్రభట్టు చిత్రభానుఁడుఁ జెప్పిరి. రుద్రభట్టు కర్పూరమంజరి వానిసమాగమమున కైతహతహం

బడుచున్నదని మిక్కిలి దృఢముగాఁ జెప్పెను. వజ్రపాణి మేరమీరిన యానందమునొంది కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణమహోత్సవమునకై యూటలూరఁ దొడఁగెను. భవిష్యత్కాలమునఁ దనకూఁతురు కాశ్మీరదేశపు రాణియగునని దండపాణి పరమానందమునొందెను. ప్రధానము ముగిసినపిదప వారు నిజనివాసముల కరిగిరి. చిత్రభానుఁడు రుద్రభట్టు తాము త్రివ్విన మాయాకూపమున నాఁపడిరని చెప్పు కొని నవ్వుకొని పిమ్మట నిద్రపోయిరి.

పదునాలుగవ ప్రకరణము.

తెల్లవాఱఁజొచ్చెను. "కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మిని దమవశము జేసికొనుటకై గొప్పకుట్ర జరుగుచున్నది. రాజభక్తులందఱు వెంటనే మేలుకొనుఁడో హో" యని కాలపురుషుఁడు పెట్టుబొమ్మవలె జాము కోడికూసెను. విషాదమాలిన్యమువోవఁ జిత్రభానునిమొగము తెలివొందినట్లు తూర్పుదెస తెల్లబాఱెను. విక్రమసేనుని పక్షముననున్న మిత్రులు క్రమక్రమముగా నిల్లె యంతరించుచున్న వారని తెలియఁజేయుటకో యన జుక్కలదృశ్యములు కాఁజొచ్చెను. రాజ్యలక్ష్మి పరహస్తగతమగుచున్నది. పరమేశ్వరా! కావుకావుమని పక్షులుసైతము మఱచుచున్నవో యన్నట్లు కాకులు కావుకావుమని కూయఁజొచ్చెను. అరవిందాదేవి మనంబున నెలకొన్న కొంచెపుటాసలుగూడ నడఁగుచుండినట్లు తెల్లవారుజామున నున్న చిలుపవెన్నెలలు క్రమక్రమముగా క్షీణించెను. దినమనియెడు కాంత నల్లచీర విడిచి తెల్లచీర కట్టినట్లు చీఁకటిపోయి వెలుఁగు ఏడమెను. క్రొత్తవేసముతో శీనగ

రంబునఁ జిత్రభానుఁడు పొడసూపినట్లు పొడుపు గొండమీఁదఁ జిత్ర వర్ణములతో భానుఁ డుదయించెను. ఎవ్వరికిం గానఁబడకుండఁ బైపైనిజరుగు చిత్రభానుని ప్రయత్నంబులట్ల యుదయకాల ప్రభాకరుని లేయెండలు మునుముందు నేలపైఁ బ్రసరింపక యిండ్లమీఁదను జెట్లమీఁదను వ్యాపింపఁజొచ్చెను. ఆతనిజతనంబులు క్రమక్రమంబుగ నిల్లేపురంబున వ్యాపించునని తెలుపుటకో యన లేయెండ లించుకించుక తీవ్రములై నేలం బఱువఁజొచ్చెను.

వైదికకర్మనిరతులగు బ్రాహ్మణోత్తములు స్నానముచేసి ప్రాతస్స్వాధ్యాయవిధులఁ దీర్చి భగవానుఁడగు భాస్కరున కర్ఘ్యప్రదానమొసఁగి నిత్యనైమిత్తికములకుం జొచ్చిరి. మూర్ఛనుండిలేచిన జంతువువోలెఁ బ్రపంచమంతయు వెండియుఁ జైతన్యముగలిగి వికాసవంతమయ్యెను. మానవులు తమతమవ్యాపారములయందుఁ బ్రవేశించిరి. రుద్రభట్టు తనమొగ మప్పటికిఁ బ్రజలకుఁ జూపఁదలఁచుకొనలేదుగావున దొడ్డిలోనున్న బావికడనే స్నానముచేసి ప్రాతరనుష్ఠానములఁ దీర్చికొని, వ్యాఘ్రసనమునఁ గూర్చుండియుండఁ జిత్రభానుఁ డాయనకడకుఁ బోయి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నాసీనుఁడయ్యెను. "రాజా! సుఖముగ నిద్రపట్టినదా?" యని రుద్రభట్టడిగెను. "దేవా? మీయనుగ్రహమున మనోవిచారములెల్ల దూరములగుటచే నిద్రపట్టినది. కాని, "రాజా!" యని పిలుచుచున్నారేమి? అది లభింపలేదే?" యని చిత్రభానుఁడు బదులుచెప్పెను. అప్పుడు రుద్రభట్టు చిఱునవ్వుమొగమున నంకురింప నిట్లనియె— "లభింపలేదా? నీమట్టుకు లభింపలేదని తోఁచుచున్నదిగాని, నాబుద్ధికి లభించినట్లు తోఁచుచున్నది. నీవు కాశ్మీరసింహాసన మెక్కినట్లు, నీశిరంబున నానారత్నవిరాజితమగు కనకకిరీటము భాసిల్లుచున్నట్లు బహుపుణ్యనదీజలంబులం దెచ్చి భూసురులు వేదోక్తముగ నీ కభిషేకము చేయుచున్నట్లు,

సామంతమహీపాలురు తమ మకుటకాంతుల నీపాదములకు నీరాంజనంబిచ్చునట్లు వంగి నీకు నమస్కరించినట్లు.హస్తకంకణంబులు ఘలుఘల్లుమని మొఱయ రాజులు కానుకలుగాఁబంపినయంగనలు నీకు వింజామరలు విసరుచున్నట్లు, హెగ్గడలు కైవారము సేయుచున్నట్లు పరిగ్గడలు రాజకార్యముల నివేదించుచున్నట్లు, రాయబారులు వినయంబునఁ దమతమరాజుల సందేశంబున నెఱిఁగించుచున్నట్లు నీవు వారిమనవిసనవులవిని మెచ్చి తలయూఁచి కృపారసపూరితములగు క్రీగంటిచూపులఁ జూచుచున్నట్లు నామనోనేత్రమున కిప్పుడే పొడగట్టుచున్నది. సర్వాలంకార శోభితమగు మదపుటేనుఁగు నెక్కి నీవు శ్రీనగరంబున నూరేగుచున్నట్లు నేలవేల్పులు గంభీరస్వరమున నిన్నాశీర్వదించుచున్నట్లు పౌరాంగనలు నీపై సక్షతలు లాజలు పూవులు జల్లి మందహాస విలసితములగు సుందరవదనారవిందములతో నిన్నుంజూచి యానందించి పసిఁడిపళ్లెరంబులఁ గప్పురంపుటారతులిచ్చినట్లు నామనోలోచనమునకుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాకపోయెడు కార్యంబు నామనంబున నింతదృఢముగా ముద్రియిడినట్లు నిలువను. పరమేశ్వరానుగ్రహము నీపై సంపూర్ణముగాఁగలదు. తెల్లవాఱుజామున భగవంతుండగు చంద్రశేఖరుఁడు నాకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి మీఁదఁ జేయివైచి తట్టి "వత్సా! నీ సంకల్పమీడేఱును. నీవింకఁ విచారంబుడక్కియుండుము. చాణక్యుఁడు చంద్రగుప్తునిమగధరాజ్యంబునఁబ్రతిష్ఠించినచందంబుననీవుచిత్రభానునిఁగాశ్మీరసింహాసనంబున నిలుపఁగలవుసుమీ" యని యానతిచ్చెను.అంతలోనాకు మెలకువవచ్చెను. శాంతరసమొలుకు నామూర్తిని, సువర్ణములవంటి సువర్ణములతోఁగూడిన యా చల్లనిమాటలను మఱియొకసారి కని వినవలెనని కుతూహలము పొడముచున్నది. మరలనెప్పుడోగాని లభింపదు. ఇఁక మనకార్యసిద్ధియైనట్లె.మనదే యాలస్యము. రాజ్యలక్ష్మి రాక్షసి

వంటిది. అది కామరూపిణి. చిఱునవ్వునవ్వి యొకనితో మేలమాడు ను. భయంకరాకారిణియై యొకనిని బెదరించును. ఎండమావులవలె దన యునికి నిజమని భ్రమింపఁజేసి వేఱొకని బేలుపుచ్చును. ఒకని నిజముగా ననుగ్రహించి బాగుచేయును. దానినెప్పుడు నమ్మరాదు మాంత్రికుఁడు పిశాచము దొరకినప్పుడు మంత్రిప్రభావమునఁ బట్టు కొని దిగ్బంధనముజేసి కదలనీక మెదలనీక దవవశము జేసికొనినట్లు రాజనీతికోవిదు లదను జిక్కినప్పుడు రాజ్యలక్ష్మింబట్టుకొని బంధింప వలయు. ఇప్పు డయ్యదను వచ్చినది. మనదే యాలస్యము. కార్య మునకు దిగవలయు."

అనవుడు చిత్రభానుఁ డుత్సాహపూరితుఁడై "ఏమిచేయవల యునో యిప్పుడెయానతిండు. చేసెద." నని బదులుచెప్ప రుద్రభట్టు వాని కిట్లనియె. "నీమగారిమంత్రియగు జయంతుని, మున్నునీతో వచ్చిన విదర్భరాజసేనాపతి నుగ్రసేనుని విదర్భకుఁబంపి యిచ్చటిపరి స్థితులు విదర్భరాజునకువిన్నవించి గొప్పసేనందీసికొని సాధ్యమైనంత వేగముగా రమ్మనుము. ఇక్కడ దండపాణియు వజ్రపాణియు దోడ్తో నివచ్చు సేనలకుఁదోడుగ విదర్భసేనయుండవలయు. అదియే మనకు ముఖ్యాధారము. అది ప్రథమకర్తవ్యము. తరువాత మనకరటకుని వాక్యవాయువులు ప్రశాంతమైన సేనాసముద్రమున సంక్షోభతరంగ ములను సృజియించినవి. పింగళుఁడు రాజకుటుంబము మనస్సునఁ బెట్టి నచిచ్చు నేఁటికినిమండుచునేయుండి షంత్రులయెడ విశ్వాసమును ద గ్ధముచేసియుంఁడును. రాజ్యలక్ష్మిని సమీపించుటకు మార్గమేర్పడినది' అనవుడు చిత్రభానుఁడు "ప్రథమమున నేమిః సేయవలయునో యది యానతిండు.అట్టిపనికిఁగూడ మీరుసుముహూర్తము నిర్ణయింపుఁడు. అమరేంద్రునకుఁ బృహస్పతియట్లు, దానవేశ్వరునకుఁ శుక్రుఁడట్లు మీరు మాకుధర్మోపదేష్టలు విజయము మీమాటననుసరించి పోవు

ను." అనివినయమున మనవిచేయు రుద్రభట్టు వెండియునిట్లనియె. "రాజా! సేనానివేశమునకుఁబోయి పాములవాఁడు 'నాగస్వరముతో వల్మీకములలో నిద్రించుపాములను లేవఁగొట్టి యాడించునట్లు చిత్రవిచిత్రములు మహోత్సాహభరితములునగు నీవచోగుంఫనలచేత సైనికులంబ్రబోధించి పురికొల్పుము. సింధుగాంధర నాయకులదండయాత్రలు నీ వాఁడునాటకమున కితివృత్తములగుఁగాక! నీయన్నగారి మరణము నాందియగుఁగాక! మణివర్మప్రముఖులు ప్రతినాయకులగుదురుగాక! నీవు కథానాయకుఁడవు. రాజ్యలక్ష్మి కథానాయిక. ఈనాటకమునకు నేనే సూత్రధారుఁడను. నీవువినిపించుకలాప. మెంతరసవంతముగానుండిన నంతత్వరలో నీకుజయముచేకూఱును. నీమాటలకుంజొక్కి సైనికులు తియ్యనీటికిఁ జేప లెక్కినట్లు నిన్ననుసరింపవలెను. ప్రస్తుతము నేనువచ్చుటకు వీలులేదు. అయినను నాయాశీర్వచనమె నిన్ననుసరించి నీకు జయమునాపాదించును. రేపురేయి మంచిముహూర్తమున్నది. మనశిష్యులు సైనికులమనస్సులు కలఁచెదరుగాక!

అనవుడు జితభానుఁడు "మహాప్రసాదము స్వామీ! యట్లచేసెద" నని వానికడ సెలవుపుచ్చుకొని యావలకుంబోయి తద్విషయప్రయత్నములనుండెను.

మఱునాఁడు తెల్లవాఱుజామున సేనానివేశమున నొక కలకలముగలిగెను. తలపై నాకుపచ్చని పద్దపాగ నమర్చి మోఁకాళ్ళంటుచున్న పాతనిలువుటంగి దొడిగి, మెడలో నొకగవ్వలదండవైచుకొని జనులు ధర్మార్థమిచ్చిన పాతగుడ్డలు రెండుభుజములపై వైచుకొని మెడలోఁగట్టుకొన్న కంచుగంట మాటిమాటికి కంగుకంగుమని మొఱయ నెడమభుజమునుండి వీఁపుమీఁది కొక కట్టుకుఁ దగిలించిన సంచి వ్రేలుచుండఁ గుడిచేతిలోనున్నఢక్కఁ ఢణఢణమువాయించుచు భయంకరముగా క్షుద్రదేవతల నాహ్వానించుచు నొకసాయిలఁవాఁడు

సైన్యనివేశమందలి వీథులలోఁ దిరుగఁజొచ్చెను. గంట మ్రోఁతయు డక్కచప్పుడును వానిపద్ద కేకలును నిందింపుచున్న సైనికులకు వారి యాఁడువాండ్రకు మేలుకొలుపులయ్యెను. అంతఁ లేచి వానిం జూచుటకు గుమ్మములలో నిలిచిరి. సాయిలవాఁ డిట్లు సంభాషించెను.

"ఆ! కాళీ! పల్కవే, భద్రకాళీ! పల్కవే, జగజ్జనీ! పల్కవే, భైరవీ పల్కవే, శాంకరీ, పల్కవే, తల్లీ నిజముపల్కవే, యక్షిణీ! పల్కవే, దుర్గా! పల్కవే, చెప్పవే నిజముచెప్పవే, సాయిలరామ జోగినోట పల్కవే, సత్యముచెప్పవే, ఈదేశమునకు గొప్పకీడురాఁ దలఁచియున్నది. పడమటినుండి పగరాఁదలఁచియున్నది. దక్షిణము నుండి దండురాఁగలఁచి యున్నది. రాత్రి రెండుజాములప్పుడు నల్ల చీరకట్టుకొన్న యాఁడది మొగమున పెద్దకుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్న యాఁడది, కాళ్లకు గజ్జలుకట్టుకొన్న యాఁడది, చీపురుపట్టుకొని యూడ్చుచున్నది. ఈరాజ్యములో సిరులన్నిఁటిని తానాలాగే యూడ్చెద నన్నమాట. మనుష్యుల జీవాలన్నియు నూడ్చెదనన్నమాట. తను వులుదక్కవన్నమాట. ఆతల్లి దుర్గకు నీదేశముమీఁద దయదప్పినది. ఇది పరరాజులపాలై పోనున్నది. గట్టివానిని బట్టుకొన్నపక్షమున రానున్న యాపద తప్పిపోవును. చిన్నవారివల్లఁగాదు. చిఱుతవారివల్లఁ గాదు. ఆఁడవాళ్ళవల్లఁగాదు. జాగ్రత్త జాగర్త! భద్రము! భద్రము! మేలుకొనుఁడు! మేలుకొనుఁడు! మూసినకన్నులు తెఱువుఁడీ, మోస పోకుఁడి. ప్రాణాలు దక్కించుకొనండి! బాగుపడుండి."

ఆమాటలువిని మనస్సులలో భయము శంకయు నెలకొన వానింబిలిచి కొందఱు "ఏమియాపదవచ్చు? నీకెట్లు తెలిసినది?" యని ప్రశ్నించిరి. ఆప్రశ్నలకు వాఁడిట్లనియె. "ఏమియాపదని చెప్పుదును! మానములు దక్కవు. మాటలుదక్కవు. తనువులుదక్కవు ధనములు దక్కవు. నీకెట్లు తెలిసినదని మీరడుగవద్దు. మేము భద్రకాళికి పెం

వుడు కొడుకులము. ఎల్లమారికమ్మ మాయిలువేల్పు. శంకరునిరాణి సాయిలరామజోగిని సాకును. అతఁడు రమ్మంటే యాతల్లి వచ్చును. పొమ్మంటే యాతల్లిపోవును. పలుకుమన్న పలుకును. నిలువుమన్న నిలుచును. అదుగో! ఆతల్లి. నానోట పలికించుచున్నది. ఇట్టిపరిశ్నల మీరు వేసితిరా తల్లికోపించి యిప్పుడే నిప్పులవాన గురిపించును. అట్టిపరిశ్నలడుగఁబోకుఁడు. అది మీకు మేలుగాదు. అదిమీకు మంచి గాదు. కొఱవిబెట్టి తలగోఁకికొనవద్దు."

అతనిమాటలు విన్నతోడనే యెల్లవారును భయమున గడ గడ వడఁకిరి. బుద్ధిమంతులగు పెద్దవాండ్రు పరిశ్న లడుగువారిని జీవాట్లుపెట్టి యాయుద్యమము మాన్పిరి. కొందఱు "స్వామీ! సాయిలరామజోగీ! మాతప్పు మన్నింపు" మని దండములుపెట్టిరి. కొందఱు రూకలు బియ్యము వస్త్రములు మొదలగుకానుకలు భక్తి యుక్తులై యాతనికి సమర్పించిరి. కాని, యాతఁడు వానిం గైకొనక యిట్టులనియె. "మాకు బట్టలువద్దు పాఁతలువద్దు. బియ్యమునకు రాలేదు. బిచ్చమునకు రాలేదు. రూకలువద్దు. కోఁకలువద్దు. మీ మీఁద దయచేత జగజ్జనని దుర్గ పంపఁగావచ్చితిని. కీడెఱిఁగించితిని. మేలుదారి తెల్పితిని. పోవుచున్నాను. పోవుచున్నాను. జాగ్రత్త! జాగ్రత్త!" అని వలుకవలసిన పలుకులు పలికి కలిగింపఁదలఁచిన యల జడి గలిగించి వెలుఁగు రాకమునుపె తనదారింబోయెను.

అంతట సైనికులు పరిపరివిధముల నవ్విషయమై చర్చింపఁ దొడఁగిరి. "ఎవఁడో బిచ్చగాఁడు పిలువనిపేరంటముగవచ్చి వానికిఁ దోఁచిన కూఁతలుగూసి పోయినాఁ"డని కొందఱనిరి. "బిచ్చగాఁడైన పక్షమున మనముసమర్పించిన తండులములు వస్త్రములు ధనము నేల గ్రహింపకపోవు నందుచేత నతఁడు తక్కిన సాయిలవాండ్రవలె జను లనుబీడించి తిరిపమెత్తువాఁడుగాఁడు. [illegible]తిపరిభావమున క్షుద్రదేవ

తల వశపఱచుకొన్న వాఁడుగాని సామాన్యుఁడు గాఁడని కొందఱు పలికిరి 'నట్టికూఁతలుగా వానిమాటలు త్రోసిపుచ్చరా'దని కొందఱు వచించిరి. "నల్లచీరగట్టుకొన్న యాఁడుది చీపురుపుచ్చుకొని యూడ్చుట శ్రేయస్కరముగా"దని కొందఱు వక్కాణించిరి.

అట్లు వారు గుంపులుగుంపులుగఁ జేరి ప్రాతఃకాలమునఁ బలు తెఱంగులఁ బ్రసంగించుచుండ నంతలో దండపాణి యశ్వారూఢుఁడై యచ్చోటికిఁ బోయెను. సైనికులు లేచి జోహారులుచేసిరి. "అట్లు గుంపులు గుంపులుగా జేరుటకు హేతు వే"మని యాసేనాపతియడుగ వారు వేకువనుజరిగిన వృత్తాంతమంతయుఁ బూసగుచ్చినట్లు జెప్పిరి. అదివిని దండపాణి యచ్చెరువుపడి "ఏమీ! నల్లచీరగట్టుకొన్న యాఁడుదియా? చీపురుపుచ్చుకొని యూడ్చుచున్నదా? చిన్న వాండ్రవల్లగాదు. బలుత వాండ్రవల్ల కాదనిచెప్పినాఁడా? గొప్పవారియండఁ జేరుమన్నాఁడా? జగజ్జననియైన మహాకాళి తనకీదేవరహస్యములు చెప్పినదన్నాఁడా? సరే! మనకేదో మూడఁదలఁచుకొన్నది. సాయిలవాండ్రి మాటలు కల్లలని మనము త్రోసివేయరాదు. వారికి క్షుద్రదేవతలు ప్రత్యక్షమగుచుందురు. కల్లు మాంసము మొదలగు పదార్థములు నివేదించి వారా దేవతలను వశముజేసికొందురు. అందుచే నాగతానాగతములు వారికిఁ దెలియుచుండును. నల్లచీరగట్టుకొన్న యాఁడుది మనపాలిఁటి నాశనదేవత. ఇదిచాల దుశ్శకునము. దీనికిం దగినప్రతిక్రియ మనము చేసికొనవలెను. పడమటనుండి పగవచ్చునని వాఁడు చెప్పెనుగదా! పడమటిపగ యనఁగా గాంధారదేశపు దండయాత్ర. దక్షిణమునుండి దండువచ్చుననఁగా సింధురాజు దండెత్తుట. ఇది మీరెఱుఁగుదుగా బోలు! పండ్లచెట్లుపై కాకులు విసరినట్లు ఫలవంతమగు దేశమును గొట్టి యాక్రమించుట కనేకులు సిద్ధమగుదురు. మనోజ్ఞవస్తు వెల్లవారి కాసగొల్పును. అట్లే కాశ్మీరరాజ్యము రాజసింహముల కామిషము

గానున్నది. ఆరాజులిద్దఱు వచ్చి చెఱియొకప్రక్క ముట్టడించిరా తలు పుసందునఁబడిన వెలగకాయవలె మనము నలిగిపోదుము. కావున మనము దీనికిఁ దగినప్రతీకారము సేయవలయు" నని వారి కుపదేశించెను. ఎట్టిప్రతిక్రియ! ఏమిప్రతిక్రియ ? యని వారు తొందరతో నడిగిరి.

అడుగుటయు నతఁడు స్వరము కొంచెము తగ్గించి "యెట్టిప్రతిక్రియ యని చెప్పుదును? దానికొక్కటే మందున్నది" అని స్వరము హెచ్చించి "మనరాజు బాలుఁడు. ఆలముల ముక్కాకలుదేఱిన మీవంటి పోటుబంట్లకు మొనగాఁడై నిలిచి మిమ్ము రణరంగములకుఁ దోడుకొనిపోయి మీమనస్సులు, నుత్సాహరసముతో నిండించి పురికొల్పి మీచేత సాహసక్రియలు చేయించి మన దేశమును రక్షింపఁగల మేటిశూరుఁ డొక్కఁడున్నాఁ"డని యూరకుండెను. అతఁడెవ్వఁడెవ్వఁడని యందఱడిగిరి. "అతఁడా—అతఁడా—చెప్పనా? మీరు నాచెప్పినచొప్పున చేయుదురా?" యని యతఁడు సందిగ్ధమనస్కుఁడై పల్కెను. "మీరుచెప్పినచొప్పునఁ దప్పక చేయుదుము. తప్పక చేయుదుము" అని వారైకకంఠ్యముగఁ బల్కిరి. "అతఁడీరాత్రివచ్చి స్వయముగానే మీతో మాటాడునులెండి. నేనిప్పుడాయనపేరు మీతోఁజెప్పను. భానుదర్శనమునఁ దామరలువిచ్చినట్లు వానింజూచి మీమొగములు వికసింపఁగలవు. చంద్రదర్శనమున స్రవించు చంద్రకాంతశిలలవలె మీమనస్సులు వానింజూచినంతనె యుత్సాహరసపూరితములై యుండగలవు. పేరుచెప్పుమని నన్నడుగవద్దు. నేఁటిరాత్రి జామయినతరువాత మీకడకాయనవచ్చును. మీరు భోజనములుచేసి సిద్ధముగనుండుఁడు" అని దండపాణి వారికినచ్చఁజెప్పి యథేచ్ఛంబోయెను. ఆవచ్చునట్టి మహావీరుఁ డెవఁడై యుండునా యని సైనికు లూహించుచు వారిరాక నిరీక్షించుచుండిరి.

పదియైదవ ప్రకరణము.

క్రమక్రమముగ సాయంకాలమయ్యెను. దీర్ఘప్రయాణముచేసి నతెలువరి గమ్యస్థానముఁజేరి విశ్రమించు తెఱఁగున భానుఁడు పశ్చిమాచలశృంగము నలంకరించెను. చరమగిరిమీఁద వ్రేలాడు జపాకుసుమగుచ్ఛమువలె నావృద్ధభానుని బింబము కట్టెఱ్ఱనై చూపఱకనులకు విందుసేయుచుండెను. చిన్ననాఁటిగుణములు చరమకాలమున నయిన విడువ వనుటకు దృష్టాంతరముగ నుదయవేళనున్న యారుణ్యమే ప్రభాకరునియందు సాయంకాలమునఁగూడ గనఁబడెను. ఆశ్రమచతుష్టయములలోఁ గట్టకడపటిదగు సన్యాసమును గర్మసాక్షియయిన ప్రభాకరుఁడు స్వీకరించి ధరియించిన కాషాయాంబరమో యనునట్లుసంధ్యారాగము నభోమండలమున వ్యాపించి దర్శనీయమయ్యెను. మహాసౌధముమీఁదనుండి క్రమక్రమముగాఁ గ్రిందికిదిగునట్టిపురుషునట్లు క్రమక్రమంబుగా దివాకరుఁడు క్రిందికిదిగిదిగి యస్తమించి యగోచరుఁడయ్యెను. చండశాసనుఁడగు పరమేశ్వరుని నియమప్రకార మెవ్వరిధర్మమువారు నిర్వర్తింతురని తెలియఁజేయుట కోయన సూర్యాస్తమానమున కనంతరమునకలవరమునఁ జంద్రోదయమయ్యెను. జనులకానందోదయమయ్యెను. కాలపురుషుండు గప్పుకొన్న తెల్లపట్టుపుట్టంబువలె విశ్వమంతట వెన్నెల వ్యాపించెను. మహాపురుషుని తేజము ముందఱనెందుకుం బనికిరాని యల్పపురుషుల ప్రభావముంబలె లెక్కకుమిక్కిలి యగుచుక్కలవెలుంగు శీతమయూఖుని తేటవెన్నెలలముందఱ వెలవెల బోయెను. చల్లదనములకు సీమయైన చందమామను జూచినతోడనే యెల్లజీవుల కనులు చల్లఁబడెను. ఉల్లములు చల్లఁబడెను. సేనానివేశములో సైనికులందఱుఁ దమకొఱకై రాదలఁచిన యాపద్బాంధవునిఁజూడ నుబలాటపడుచుఁ బెందలకడభోజనములుచేసి తెల్లబట్టపర

చినట్లు చంద్రికాపసరణముచేత వెలయుచున్న బయలునేల కరిగి గుంపులుగూడి తద్విషయికములైన ప్రసంగములు జేయుచుండిరి. ఎవరువచ్చినను నాతఁడేమోయని యఱ్ఱులెత్తి చూచుచుండిరి.

అంతలో దండపాణి యొకపురుషుని వెంటఁబెట్టుకొని యచ్చోటికివచ్చెను. అప్పురుషుఁడు కనఁబడినతోడనే "చిత్రభానుఁడు చిత్రభానుఁ" డని సైనికులు మెల్లమెల్లఁగా సనఁజొచ్చిరి. అందఱినోటఁ చిత్రభానుని పేరేయుండెను. అందఱకన్నులకు జిత్రభానుఁడే కనఁబడెను. చంద్రప్రభయు భానుప్రభయునేకకాలమున సంభవించినపక్షమున నెట్టియాశ్చర్యముజనించునో నాఁటిరేయి జనులఁకట్టి యాశ్చర్యము జనించెను. 'ఇతఁడు హరిద్వారమునఁ జచ్చినాఁడని వింటిమిగాదా' యని యొకరు "కాదుకా దీఁడుమ నిక్కడనేయున్నాఁ" డని యొకరు 'భ్రాతృమరణహేతు వితఁడే గాదా' యనియొకఁడు సదివట్టిమాట యని యొకఁడు పురమునుండి వీనిని వెడలనడువ మణివర్మ సమకట్టెఁ గాదాయని యొకరు గేవిగారుండుమనినారని యొకరు సైనికులు తమలోఁ దాఁరు నానావిధముల భాషింపఁజొచ్చిరి. అప్పుడు దండపాణి యచ్చటఁజేసిన జనులనుగూర్చుండఁబనిచి యుపోద్ఘాతముగా నిట్లు చెప్పెను.

"వీరులారా! అనేకయుద్ధములఁ బేరుగాంచిన శూరులారా! మీకు మొనగాఁడై మీదేశము పరాక్రాంతము గాకుండఁజేయఁగల మహావీరుఁడు మీయెట్టయెదుటకువచ్చి యున్నాఁడు. మీ కీయన చిరపరిచితుఁడుగాని క్రొత్తవాఁడు గాఁడు. ఈమహాశూరుని ప్రజ్ఞావిశేషములు మీరునావంటివానివలన వినఁగోరుట చిన్నదివ్వెసాయమున సూర్యబింబమునుజూఁడ గోరుటవంటిదని తలంచి యీమహాభాగుని విక్రమవిహారములు వర్ణింప నిచ్చగింపను. కుమారస్వామి దేవతలకు దళవాయియై మొక్కలు లగు రక్కసుల నుక్కడంచి దేవ

లోకము నుద్ధరించిన తెఱంగున నీరాజకుమారుఁడు శత్రుసైన్యముల నుఱుమాడి మీ దేశమునకు సౌఖ్య మాపాదింపఁగలఁడు. ఈయన హేమచంద్రమహారాజు తమ్ముఁడు, చిత్రభానుఁడు. అన్నగారి కుటుంబమును బరామర్శ చేయుటకును దనకు శక్యమైన సాయము జేయుటకును వచ్చియున్నాఁడు. విల్లుపట్టి నా రఘురాముని భృగురామునిఁ దలపించును. ఇతఁడు బాణంబువిడిచెనా శత్రువుఁడు ప్రాణంబు విడుచును. ఇతఁడు కలియుగార్జునుఁడు. మనల నాపత్సముద్రమునుండి యుద్ధరింపఁ గలవోఁడయిదే. మన విచారాంధకారమును మాపఁగల భానుమండలమిదే! మనసంతాపమడఁచి చల్లనినీడనిచ్చు వృక్షమిదే. కావున వీనినాశ్రయింపుఁడు. ఆయన చెప్పెడుమాటల సావధానులై యాకర్ణింపుఁడు" అనియతఁడు విరమించెను.

"జయము! చిత్రభానుఁడా జయము!" అనిసభాసదులలో ననేకులరచిరి. "స్వాగతము? మీకు స్వాగతము!" అని కొందఱు కేకలువైచిరి. "మీవచనామృతమునువర్షించి మాసంతాపముఁ దీర్పుఁ"డని కొందఱు బిగ్గఱగఁజెప్పిరి. అదివిని సభాస్థారులలోఁ దనకనుకూలమైనభావము పొడమినదని తెలిసికొని ధైర్యము దెచ్చికొని చిత్రభానుఁడు ముందరకువచ్చి సభాసదులముందఱనిలిచి యీవిధముగాఁ బ్రసంగించెను.

మహాయోధులారా! దండపాణిచెప్పినట్లు మీకునేను క్రొత్తవాఁడనుగాను. పూర్వపరిచితుఁడనె. హేమచంద్రమహారాజు తమ్ముఁడనని విక్రమసేనునిఁ రెండవ కొడుకునని నాపేరు చిత్రభానుఁడని మీరందఱెఱుఁగుదురు. మీలోననేకుల నేను మున్ను మాయన్నగారియనుగ్రహమునకుఁ బాత్రమయిన కాలమునఁ జూచియుంటిని. కొన్నియుద్ధముల మిమ్ముఁగొనిపోయి గెల్చియుంటిని. మీవలన నేనుపేరు గాంచియుంటిని. నావలనమీరు కీర్తిగాంచియుండితిరి. కాలవశమున

మంత్రులమాయలచేత నాకును మాయన్నకును మనంబుల స్పర్థలు జనించినవి. చాటుననుండి సమిధలువైచి సచివులు వైరాగ్నిని బ్రజ్వ లింపఁజేసిరి. ఆయగ్నిమాసోదరుల సహజమైత్రిని దగ్ధము జేసినది. ప్రేమను భస్మపటలముగావించినది. అప్పుడు మాయన్నమంత్రులమా టలువిని నిరపరాధిని-నిష్కపటిని-నిర్మలచిత్తుని-నిజసోదరుని నిరాధా రునిఁజేసి స్వదేశమునుండి వెడలనడఁచెను. అపుడు నేను సపుత్రము గా సకళత్రముగా నూరువిడిచి-దేశమువిడిచి-బంధుమిత్రులవిడిచిపోయి దారపుత్రుల విదర్భలోనిలిపి యత్తవారింట నుండుటయనుచితమని భావించి రాచబిడ్డనగుటచే నాత్మగౌరవమును బాటించి దేశలముపాలై తిరిగితిని. నాపడినకష్టములన్నియు వరుసగా మీకుఁజెప్పఁబూనితినే ని మీమనస్సులు విచారసముద్రమున మునుంగును కన్నీరువరదలై పాఱును ఒక్కొక్కసారి యాత్మహత్య చేసికొనుట యుక్తమని ప్ర యత్నించితిని. అదినామిత్రులు వారించిరి పక్షులకయిన గూడులుం డును. పులులకయిన దలఁదాచుకొనుటకు పొదలుండును. సింగముల కైన గుహలుండును. నాకంతమాత్రమైన నెలవులేకపోయినది. రాచ వాఁడనగుటచే నొకరినడుగఁజాల ఆగర్భ సుకుమారుఁడనగుటచే మేను వంచి పనిచేయఁజాల. అభిమానధనుఁడనగుటచే నీచవృత్తులం దిగఁజాల అన్నములేక-బట్టలేక-నిలువనీడలేక--చుట్టములులేక--పక్కములులేక యేకాకినై చిరకాలము తిరిగితిరిగి యీశ్వరానుగ్రహమున నెట్టెటో బ్రతికి యుంటిని. దైవమునేనమ్మియుంటిని. శివునినమ్మినవాఁడు చెడి పోవఁడని నానమ్మిక. ఎందుకుబ్రతికించెనో దైవమునన్ను బ్రతికించె ను. స్వప్నావస్థయందైన నేనుమాయన్నగారిని దూషింపలేదు. నా దురదృష్టమును నిందించుకొంటిని గాని మాసోదరుని నిందింపలేదు. ఆయననిష్కళంకచరితుఁడు. నిరుపమానత్యాగశీలి. లోకోత్తరచరి తుఁడు. అగ్నికి ధూమము పేరిటమాలిన్యముగలదు. చంద్రునకు మ

చ్చగలదు. కాని యమ్మహాత్ముని చరిత్రమునకు మచ్చలేదు. అతఁడు నేలపైననవతరించిన నారాయణుఁడే. అట్టివాని నీచల్లని సమయమున జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని మనమందఱముధన్యులమగుదముగాక! అట్టి మహారాజును-అట్టిదయాశాలిని-అట్టిశాంతచిత్తుని-అట్టిపరమపవిత్రుని నట్టి లోకమిత్రుని నట్టి సుగుణరత్నాకరుని- హా! దురాత్ములెవ్వరో దారుణవధముపాలు చేసిరిగదా! హా! హేమహాచంద్రా!! హా!భ్రాతృవత్సలా"అని కన్నులనీరు జోటజోటఁగార మాటాడలేక దుఃఖపరవశుడై నిలువఁబడలేక నేలపైఁజదికిలంబడెను. అతని దుఃఖముఁ జూడఁగానే సభాసదులకుఁగూడ మిక్కిలి విషాదము జనించెను. వారును బాష్పధారలచేతఁ దమ దుఃఖము బ్రకటించిరి. అనంతరమునఁ జిత్రభానుఁడువెండియు నిట్లు బ్రసంగించెను.

"ఆమహాత్ముని జంపించినవారెవ్వరో నేనెఱుఁగుదును. కానివారిపేర్లిప్పుడిక్కడఁ జెప్పను. పాపమెన్నటికయిన బయలుపడకమానదు. మగనిజంపి మొగసాలలో మొఱ్ఱలెత్తినది యను సామెత నిజముగా నాపైఁదోడును జంపించిన దురాత్ములే తమమీఁద నెవ్వరికనుమాన లేకుండఁ జేసికొనుటకై నేనే యాఘాతకృత్యముఁ జేసితినని లోకమునఁ బ్రవాదముబుట్టించిరి. ఎక్కడో నరులుచేరని నట్టడవులలోఁ గాకులయిన లేనికాఱడవులలో మృగములయట్లనేనును నాకు లలములు దిప పొట్టబోసుకొని గాలక్షేపముచేయుచుండ దుస్సహమయినయపవాదము వారు నాపైఁ బడవైచిరి. మహేశ్వరపూజా నిరతరములైన యీహస్తములా యిట్టిఘాతక కృత్యము జేయుట! మహానీయులగుమునిజనులకు నమస్కరించునట్టి యీచేతులా- యన్ననెత్తురుతోటి యపవిత్రములగుట? ఛీ! అట్టిపని నేనా చేయుట? విక్రమసేనునికొడుకా యీనింద్యకర్మకుఁ బాల్పడుట? ఈయపవాదము వచ్చిననాఁటంగోలె నాహృదయము విషాదాగ్నిచే మండిపోవుచున్నది. ఈసంతాపముచే

తనే నేను చిక్కసగమైతిని. నాహృదయ మెవ్వరయినఁ బరీక్షించిచూతురేని యది సంతాపమను యగ్నిలోఁ బడి కాలిపోవుచున్నట్లు దెలియును. నరుఁ డేదైన మోయఁగలఁడు. గాని నిందాభారము మోయఁజాలఁడు. నింద పడుటకంటె మరిందుట మేలు. నాపైనున్న యపవాదము బాపుకొనుటకే నిటు వచ్చితిని. నిర్హేతుకముగ నింద పైబడినను సజ్జనుఁడు దానిం బాపుకొనుట కర్తవ్యము. కర్తవ్యమగుటచేతనే గదా సాక్షాన్నారాయణావతారుఁడైన భగవానుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు శమంతకమాణిక్యాపహరణ ప్రవాదముఁ దనపైఁబడినపుడు తావాదోసమెఱుంగకపోయినను లోకాపవాదముఁ బాపుకొనుటకై దేశదేశములుతిరిగి జాంబవంతుఁ డమ్మణిని గ్రహించినాఁడని తెలిసికొని యాభల్లూక ప్రభువుతోఁ బోరాడి మణిం గ్రహించి సత్రాజిత్తునకిచ్చి నిందాభారమును ద్రెంచి హృదయమును జుల్కన జేసికొనెను. కర్తవ్యమగుటచేతనేకదా యిక్ష్వాకు కులప్రదీపకుఁడైనరాముఁడు నిర్మలచారిత్రమైన జనకరాజకన్యకను నిందకుపాలాలనియైన శంకింపక గహనాంతరములకుఁ బంపెను. మానవంతునకుఁ బ్రాణముకన్న సత్కీర్తి ప్రియము. అతఁ డసువులనైన విడుచునుగాని సద్గుణము విడువఁడు. అందుచే నేనట్టి మహాపాతకముఁ జేసినవాఁడను గానని మీరెల్లరు నమ్మి మున్ను మీమనంబుల దురాత్ములచే నాటఁబడిన యనుమానబీజంబులఁ బెల్లగింపవలయునని చేతులుజోడించి వేడుచున్నాను. ఏమి మీయనుమానములు తీరినవా లేదా? ఇంకను శంకాశల్యములు మీమనంబులఁ బీడించుచున్నవా?" అనిబిగ్గఱగాఁ నడుగ వారిలో ననేకులు "లే దనుమానములేదు. శంకలుతీరినవి" యని కేకలువైచిరి. వైచుటయుఁ జిత్రభానుఁడు "మంచిది ఇప్పుడు నేను ధన్యుఁడనైతిని. ఇప్పుడు నేను మనుష్యుడనని తలంచుచున్నాను. ఇప్పుడు నేను రాచబిడ్డనని గర్వించుచున్నాను. ఈమహాజనాభిప్రాయమేమో నాకు

ధైర్యము గలిగించుచున్నది. ఇంక నే ప్రస్తుతాంశములను గూర్చి కొన్ని మాటలుచెప్పి విరమించెద" నని యిత్తెఱంగున బలికెను.

"యోధులారా! పరమసాధులారా! మన దేశముకల్పవృక్షములులేని స్వర్గఖండము. ఈనేలయంతయు రత్నగర్భ సింధునది తన బాహువులతోఁ గాశ్మీరదేశలక్ష్మిని గాఢాలింగనముచేసికొన్నదో యన్నట్టు లుపనదుల నెల్లనెల్లయెడల వ్యాపింపఁజేసి దేశమును సారవంతము జేయుచున్నది. ఎక్కడఁజూచిన తీయని నీరు. ఎక్కడఁజూచిన ఫలవృక్షములు ఎక్కడఁజూచిన బచ్చనిపంటలు ఎక్కడఁజూచిన తృణకాష్ఠజలసమృద్ధి ఎక్కడఁజూచిన గామధేనువువంటి పాడిమొదవులు ఎక్కడఁజూచిన ధనధాన్యసమృద్ధి. ఇక్కడిపడఁతులు చక్కదనమున వేల్పుటువిదల వెక్కిరింపగలరు. ఈపర్వతములు-ఈసెలయేళ్లు-నీపూఁదోటలు-నీవనలక్ష్ములు-మధురగానములు సేయు నీవిహంగములు-నీనానావిధ జంతు సంతతులు జూచిన నెవనికన్నుకుట్టదు? ఎవని నోరూరదు? ఎవని కాస పుట్టదు? ఎవనిచిత్తముభ్రమింపదు? నవలావణ్యవిరాజమానయగు సుందరినిగన్నప్పుడు పరమయోగియైన వికలచిత్తుఁడగునట్లు వనంబులనియెడు శిరోజములు సరస్సులనియెడు నేత్రములు నదులనియెడు ముత్యాలహారములు వసుంధరయనియెడు మేనుగల-దేశాంగనంజూచి చుట్టుప్రక్కలనున్న రాజులు మంచివారైనను నాసపడుట సహజము. అందు ముఖ్యముగా నేలిక బాలకుఁడై నప్పుడు వెఱ్ఱివానియిల్లాలు వాడకెల్ల వదినెయైనట్లు దేశ మెల్లరాజులకు లోకువయై యాసలకు గుఱియై యుండును. ఇప్పుడు గాంధారరాజు మన దేశముపై దండువెడలఁ బోవుచున్నాఁడు. ఈవార్త మీరు వినియే యుందురు. విశేషించి సింధురాజుగూడ దీనిపైఁ గన్నువైచినాఁడు. చియ్యపట్టిన మేఁకను జూచిన బెబ్బులుల నోరూరదా? పడమటినుండి గాంధారులు దక్షిణమునుండి సింధురాజు మనపై దాడివెడలిన ముక్క

పచ్చల్లారనిముద్దుబాలుఁడు దేశమును రక్షింపఁగలఁడా! తన్నుఁగాఁచు కొనఁగలడా? సైన్యమునడుపఁగలఁడా? సన్నాహము సేయఁగలఁడా? చేయ గలఁడనుకొనుము. మంత్రులతనికిఁ గాళ్ళసంకెలలు. వారు హారముల కాసపడియు నగరిహారముల కాసపడియు, ధనములఁ గోరియు సౌఖ్య సాధనములఁ గోరియు పగఱతోఁ జేరి దేశమును వారికప్పగింపఁ దలఁచుచున్నారు. ఇంతకన్న రాజద్రోహముగలదా! ఇంతకన్న దేశద్రోహముగలదా? ఇంతకన్నఁ బాపముగలదా? ఇట్టి యమాత్యుల-స్వామిద్రోహుల-లంచగొండుల- దేశవిక్రయులఁ- బయోముఖవిషకుంభముల గోముఖవ్యాఘ్రములఁ గొఱతనేసిన బాపమున్నదా? మేనిచర్మమొలిపించిన దోషమున్నదా? బ్రతికియుండఁగ నిప్పులంబొరలించినఁ దప్పున్నదా? పాపము లేదు. లేదు దోషము లేదు. కాని రాజు బాలుఁడు, సాధుశీలుఁడు తల్లియాఁడుది. అసూర్యంపశ్య పరపురుషవిముఖ. మంత్రులె యామె చెవులు. మంత్రులె యామె కన్నులు. మంత్రులె యామె చేతులు ఇట్టిస్థితిలో నామె యేమిచేయఁగలదు! బాలుఁడేమిచేయఁగలఁడు? కావున మీ దేశసంరక్షణము యోధులయిన మీరు మహాయుధపాణులైన మీరు-శూరాగ్రేసరులయిన మీరు దేశాభిమానులైన మీరు- రాజభక్తులైన మీరు నేడుచేసికోవలయు. దానంజేసి దేశసంరక్షణమే గాక మీయాత్మసంరక్షణము రాజకుటుంబ రక్షణము మొదలగునవన్నియు జరుగును. మిమ్మునడుపుటకుఁ దగిన దళవాయి నేర్పరచుకొని నగరము చక్కఁజేసికొని దురాచారుల మేర మీఱకుండ బంధించి వలయు సాధనసామగ్రుల సమకూర్చుకొని పిమ్మట బగఱపైఁ నడువవలయు. యోగులైనను ముందుగా నంతఃపురశత్రువుల గెలుతురుగదా! తగిన మొనగాఁడుండిన గాంధారరాజుగర్వము క్షణములో నణఁపవచ్చును. సింధురాజుసేన త్రుటిలో నణఁపవచ్చును. మీకందఱ కిష్ట

మైనయెడల దండపాణి వజ్రపాణి ప్రముఖుల సాయమునుగొని నేనే గాంధారుల నెదిర్చి జయము చేకూర్చెద. కాశ్మీరరాజ్యము సురక్షితమైయుండుటే నాయభిప్రాయముగాని నాప్రజ్ఞ జూపుట నాయిష్టము గాదు జనవాక్యంతు కర్తవ్య మ్మను లోకోక్తినిబట్టి మీకందఱ కేదియిష్టమో యదియే చేయుట నాయిష్టము. మీయభిమత మెఱిగింపుఁడు." అని యుపన్యాసము విరమించెను. వెంటనే పెక్కండ్రు లేచి "అయ్యా! మీరే మమ్ము నడుపుఁడు. రాజ్యమును గాపాడుఁడు. దురాత్ములైన యామంత్రుల బంధింపుఁడు. స్వామిద్రోహుల సంహరింపుఁడు." అని బిగ్గరగా నఱచిరి. తొందర పడుట కర్తవ్యము గాదని కొందఱు లోలోపల ననుకొనిరి. కొంద ఱట్లు కాదని మూలిగిరి. కొందఱు స్పష్టముగాఁ దెలియకుండ గొణుగుకొనిరి.

మొత్తముమీఁద సైనికులలోఁ బెక్కండ్రు చిత్రభానుని గంభీరవచఃప్రభావమువలన సమ్మోహితులైరి. జనసామాన్యమునకు నేదేనొకవిషయము మనస్సుల నాటునట్లు చెప్పుట గడ్డిమేటికి నిప్పు పెట్టుట. అది చరచర యంటుకొని మహాజ్వాలగా మండునట్లె జనసామాన్యముగూడ నట్టిసంభాషణ విన్నపిదప నొడలు దెలియక వర్తించును. 'కలౌ సంఘేశక్తిః' యను నార్యోక్తి నిజము. సంఘశక్తికి మించిన శక్తి లేదు. అందుచేత సంఘమునెదుట సాహసోక్తులుబల్కి పురికొల్పుట యేనుఁగునకు సిడులుచూపుట యని భావింపవలెను. మదించిన యెద్దునకు కెఱ్ఱగుడ్డచూపుట యని తలంపవలెను. వేఁటకుక్క నుసికొల్పుట యని యెంచవలెను. జనసామాన్యస్వభావ మిట్టిదని యెఱిఁగినవాఁడగుటవలననే చిత్రభానుఁడు వారి చెవులలో నయ్యుపన్యాసవిషము బోసెను. అది వారి తలకెక్కెను. "రండు! లెండు! చిత్రభానుని సేవింపుఁడు. దేశము గాపాడుఁడు. ద్రోహులఁ దుదముట్టింపుఁడు." అను కేకలు వినంబడెను.

అప్పుడు చిత్రభానుఁడు "యోధులారా! మీరందఱు శాంతింపుఁడు. సాహసించి మెట్టిపని చేయఁగూడదు. నిదానించి కార్యములు చేయవలెను. అవిచారత సకలాపదలకు హేతువు. మీరు స్థిరబుద్ధితో నుండుఁడు. మఱి యెవ్వ రేమాటలు చెప్పినను వినకుఁడు. స్వకార్యపరతంత్రు లగుమంత్రులు తంత్రములుపన్ని మిమ్ముం జీలుపుచ్చఁ బ్రయత్నింతురు. వారిమాయలలోఁ బడవద్దు. ఎల్లియో జేపో నేను వచ్చి మిమ్ముం దోడ్కొనిపోయి కర్తవ్యముఁ గావించెద. ఇప్పటికి నాకు సెలవొసంగుఁడు." అని చెప్పి దండపాణిసహితుఁడై తననిలయంబునకుం బోయెను. అతఁడు వెళ్ళినపిదప సైనికులు పదల గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడి నోటికివచ్చినట్లు జెప్పుకొనఁజొచ్చిరి. "అతఁడే తమ్ము నడుపఁదగిన మొనగాఁ" డని కొందఱు పలికిరి. ఆహాహా! వానిభాతృప్రేమ కనుఁగొంటిరా! అతనిపేరెత్తఁగానే యెంతదుఃఖపడెనో యని కొందఱు, వానిపలుకు లన్నియు సత్యములే యం దొక్కటి పొరపాటు లేదని కొందఱు, వానికన్న మనకు గత్యంతరము లేదని కొందఱుఁ బలికిరి.

"ఈవెంగలిమూఁకను కల్లబొల్లిమాటలతో జీలుపుచ్చి యతఁడు స్వకార్యసాధనము చేసికొనుచున్నాఁ" డని కొంద అనిరి. కాని యిట్టివా రల్పసంఖ్యాకులై యుండిరి. అధికసంఖ్యాకులు చిత్రభానుని వలలోని చేఁపలయిరి. వానిచేతి కీలుబొమ్మలట్లాడఁదలఁచిరి. రెండు జాములరాత్రియైనపిదప నెల్లవారు స్వగృహంబులకుం బోయి నిద్రించిరి.

విక్రమసేనునిమీఁదఁ బక్షపాతమును మణివర్మమీఁద నభిమానమును సంపూర్ణవిశ్వాసమును గలసైనికులు కొందఱు తెల్లవాఱుజాముున లేచి గదాధరుని శూలపాణినిం గలిసికొని కడచినరేయి చిత్రభానుఁడునెఱపిన చిత్రవృత్తాంతమును దెలిపిరి. వారును కలఁత

జెందిన మనంబులతో మణివర్మ నిలయమున కరిగి చిత్రభానునిసాహ సమును, దండపాణి ద్రోహమును, సైనికుల మహోత్సాహమును దెలిపిరి. వారి పలుకులు విని యావృద్ధసచివుఁడు వారితో నిట్లనియె.

"మిత్రులారా! ఇంతవఱకు వచ్చునని నేను మున్నే కనిపెట్టి తిని. దేవి నామాటలు పాటి చేసినదికాదు. విశేషించి చిత్రభానుని మాయలవలన దేవి మనలనందఱ రాజద్రోహులుగాఁ బరిగణించినది. చేప లెఱ మ్రింగి చెడును. పక్షులు దమకములచేత భంగపడును. మా నవులు మాయలమారులవలన నష్టపోవుదురు. దేవి కెవ్వరో మన మీఁదఁ బలుకొండెములుజెప్పి మనపై ద్వేషముఁగలిగించిరి. ఇప్పుడు మన మేలుచెప్పిన నామెకు రుచింపదు. పైత్యరోగమున రుచిచెడిన జిహ్వకుఁ జక్కెరయుఁ జేఁదగును. అట్లే యోగ్యాయోగ్యముల విచారింపక సేవకులపూర్వచారిత్రములఁ దలంపక వంచకులమాయలం బడినవా రెఁడమావులు నీళ్లనినమ్మి నశియింతురు. ఇప్పు డొకపనిచేయుట కర్త వ్యము. మీరుపోయి మీపక్షముననున్న సైనికులనందఱ వారితోఁ జేరకుండఁ జేయుఁడు. రాణికి మాధవసేనునిముఖమున నీవృత్తాంత మెఱిఁగించెద. మీఁద నామెయిష్టము. ఇంతకు విక్రమసేనునకు రాజ కుటుంబమునకు దుర్దినములు వచ్చినవి. మనకు దుర్దినములు వచ్చినవి. చిత్రభానుని యదృష్టము పండినట్లు గనఁబడుచున్నది. అఘటనఘట నాసమర్థుఁడైన పరమేశ్వరునిలీలల నథమాధములైన మనమెట్లు తెలి సికొనఁగలము? వేగమెపోయి మీరు పనిచేయుఁడు. నేనును మాధవ సేనుని బిలిపించి కర్తవ్యము చేసెదను."

గదాధరాదులు తద్వచనము లాకర్ణించి వానిపనిచిన తెఱఁగు నఁ జేయఁజనిరి. మణివర్మ మాధవసేనుని బిలువనంపి దేవి కావృత్తాం తము దెలియఁబంచెను.

పదియాఱవ ప్రకరణము.

రాజ్యవ్యాపారము లీతెఱంగున నుండ వజ్రపాణి గృహవ్యాపార మెట్లుండవలెనో యట్లుండెను. పరిధానమైననాఁటంగోలె నతఁడు ధర్మపత్నియైన సునందను మున్ను గారవించినట్లు గారవించుట మానెను. వెనుకటియట్లు దంపతు లిష్టాగోష్ఠి చెప్పుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను. విరసోక్తులే గాని యాతనినోట సరసోక్తులు రాకపోయెను. అంతఃపురమున క్షణకాలమైన నతఁడు నిలువకపోయెను. ఏదో కారణము గల్పించుకొని యామె యతనితోఁ బలుకఁబోవ నతఁడు తగినయుత్తరము జెప్పక విసుగుజెందుచుండును. ఆమె సమావేశమే వానికిఁ గిట్టకపోయెను. దానికిం గారణమేమని యామె బహువిధంబుల నరసెనుగాని కారణ మామెకుం బొడగట్టలేదు. కారణ మరయుమని పలుమాఱు పరిచారికలకుం జెప్పెనుగాని వారు నందుఁ గృతకృత్యులు కాలేకపోయిరి. కర్పూరమంజరీవిరహమున నతఁడు మఱుఁగుచుండ భర్తచేసెడి యనాదరణంబున నామె తపరుచుండెను. అట్లు దంపతు లిద్దఱు వేర్వేఱుకారణంబులు మనస్తాపమునొందుచుండుటచే గృహము శోభావిహీనమైయుండెను.

ఒకనాఁడు వజ్రపాణి గాఢనిద్రపోవుచుండెను. సునంద మందమతియై తన పానుపుమీఁదఁ బండుకొని నిద్దురరామి దనయవస్థ గూర్చి యిట్లు తలపోసెను. “మిక్కిలి మక్కువగల హృదయేశ్వరుఁ డాకస్మికముగ నూతనపురుషుఁడట్లు మాఱిపోవుటకుఁ గారణమేమి? నే నెఱిఁగినంతవఱకు నాచేసిన యపచార మేమియు లేదు. ఎప్పటియట్ల వినయవృత్తిగలిగియుంటి. మునుపటియట్ల యాయన మనస్సు రంజించుటకై యత్నించుచుంటి. ఆయన కనుసన్నల మెలఁగుచుంటి. నాపాలిదైవమని నమ్మికొంటి. ఆయనయడుగులు కన్నుల నద్దుకొను

చుంటి. ఇఱుప్రొద్దులు రుచ్యంబులగు భక్ష్యంబులు సేవకులచేతఁ జే యించి సమర్పించుచుంటి. గీచినగీటు దాఁటకుంటి. అనృతము చెప్పి తినా? అప్రియము పలికితినా? పరపురుషులతో సంభాషించితినా? ఎన్నఁడేని దలవాఁకిటనైన నిలిచితినా? ధనవ్యయముచేసితినా? అత్త లయెడ నాఁడుబిడ్డలయెడ దుర్వినయంబు సల్పితినా? ఆయనచుట్టములం జుల్కన జేసితినా? ఏమి నావల్లలోపము? ఎవరితప్పు వారికిఁ దెలియదుగదా? అడుగులొత్తుదమన్న స్పృశింపనీయరు. ఊడిగ ములు చేయుదమన్న నొల్లరు. మాటలాడింతమన్న పలుకరు. కేదారరాగమన్న నీయనకెంతో యిష్టము. తఱచుగా వీణెయమీఁద నది వాయింపుమని నన్ను గోరుచుండెడివారు. కొంతకాలమునుండి యా మాటయేలేదు. పాడుదునాయని యడిగిన వలదని తలయూచుటయే గాని మాటమైనం జెప్పరు. నామీఁదరాగ మీదారినున్నప్పుడు కేదారరాగమెందుకు? ప్రాణేశ్వరుని మనస్సునకెక్కని పడఁతి జీవిత మేల? ఆయన చిత్తరంజనము సేయని చెలువమేల ఆయన కానందము గలిగింపని యలరుఁబోఁడి బ్రిదుకేల? నావలనఁగల తప్పేమో చెప్పక యొప్పరికించినప్పుడు నేనేమిసేయుదలయు? నాతప్పు నాకుఁ జూపిన దిద్దు కొని తగినతెఱంగున మెలంగుదునుగదా!" యని చింతించుచు రెండు కనుగొలఁకులనుండి వేఁడినీరు పానుపుపైఁబడ సునంద వెచ్చనియూ ర్పులు విడుచుచు నిద్రించుచున్న భర్తపై చూపుఁ్కలు నిగిడించెను. అతఁడు గాఢనిద్రలో కర్పూరమంజరీ! కర్పూరమంజరీ! ఏలసిగ్గుపడి యెదవు" అని పలవరించెను.

అప్పలుకులు చెవినిబడినతోడనే యప్పొలఁతిమిన్నకు మగని మనసుం దెలిచిచూచుటకు సరియైన తాళముచెవి దొరకినట్లయ్యెను. కర్పూరమంజరి యెవ్వతెయో యామె యెఱుఁగును. ఆమెకు వివా హము కాలేదని యెఱుఁగును. ఆమె యసాధారణలావణ్యవతియని

యెఱుఁగును. ఆమెచూపుతూపు లెవ్వరిపైఁబడునో వారి హృదయ ములగాయములుపడునని యామె యెఱుఁగును. అప్పుడామె వెం డియు నిట్లు తలపోసెను. "చిత్రభాను పుత్రికయైన కర్పూరమంజరిపై నీయనకు వలపునిలిచినదని నిద్రావశమున నప్రయత్నముగ నీయన నోట వెడలినమాటలవలనఁ దెలిసినది. ఈయనంగూర్చి యామెయే మేలుపడెనా లేక యాలోకైక సుందరి నిమిత్త మీయనే పరితపించు చుండెనా? ఎట్లయిననేమి? బంగారమువంటి నాకాఁపురము చెడిపోయి నది. నిక్షేపమువంటి నాసంసారము నిస్సారమగుచున్నది. ఒకయొ ఱలో రెండుకత్తు లిముడునా? ఒకయర్ధశరీరములో నిరువురు పడఁ తులు నిలుచుట కవకాశమున్నదా? ఒకతెను ద్రోసిరా జనవలె, రెం డవదాని నచ్చోట నెలకొల్పవలె. ఇంతకన్న గత్యంతర మేమున్నది? పెద్దదానను. జవ్వనము కొంతవఱకుఁ జెల్లిపోయినదానను. మగని మనసు రంజింపఁజాలనిదానను. నేనే యొత్తిగిలయుఁగాని నిండు జవ్వనంబును నెఱజాణతనంబును జక్కఁదనంబును సౌకుమార్యంబును గల లేమ తొలఁగిపోవునా? అఱువదియవయేఁట యగ్నిగుండ మన్నట్లు పదునైదేండ్లు కాపురముజేసి సంతానవతినైన నాకు నీనాఁ టికి సవతిపోరా! నేను వయసుమరలినదాన నగుటచే మిసమిసలాడు లేజవ్వనంబుగల క్రొత్తపెండ్లికూఁతురు మీఁదనే యీయనకు గౌరవ ముండును గాని నామీఁద లేశమైననుండదు. ఆమె యడుగులకు మడు గులొగ్గుచు నామె చిఱునవ్వుల కలరుచు, నామెబొమముడుల కడ లుచుఁ బొద్దులుపుచ్చవలయుఁ గాఁబోలు! హా! పరమేశ్వరా!" యని విచారించుచు నొకమాఱు పాన్పుమీఁదినుండిలేచి యిట్టటు దిరు గుచు నొకమాఱు పండుకొనుచు నొకమాఱు భర్తను లేపఁదలఁచి నిద్రాభంగము సేయఁగూడదని మరల వెనుకకుఁబోయి తెగులు లేని వేదనం బడుచుండెను.

అంతలో నాలవజాము కోడికూసెను. కోడికూసినకొలఁదిసేప టికిఁ గాకులు కావుకావుమని యఱచెను. అప్పుడు వజ్రిపాణికి మెలఁ కువవచ్చెను. వచ్చినతోడనే యతఁడు మంచముమీఁద లేచికూర్చుం డి కన్నులు తుడుచుకొని మహేశ్వరధ్యానము చేసికొని మంచము దిగెను. సునంద చేతులుజోడించి మగనియడుగులమీఁదబడి కన్నీటితో వాటిం దడుపఁజొచ్చెను. అతఁడు మిక్కిలి విస్మితుఁడై విస్మయము నకు భయముతోడుగ మిక్కిలితొట్రుపాటుతో "సునందా! ఏమిది? యేమిది? ఎన్నఁడు లేనిపని చేయుచుంటివి. నీకేమికష్టము వచ్చినది? బిడ్డలు సుఖముగా నున్నారా? నీపుట్టినింటినుండి యేదేని చెడువార్త వచ్చినదా? నీశరీరమున నేదేని రుగ్మతకలిగినదా? చెప్పు చెప్పుము." అని పాదములపైనున్న ప్రాణసఖిని జేతులతో లేవనెత్తెను. ఆమె కన్నీరు విడుచుటయేగాని యాతనిమాటలకు బదులు చెప్పదయ్యె.

అతఁడు భయముకొట్టింప నామె వీఁపుపైఁ జేయివైచి తట్టి కల్యాణీ! భయములేదు. చెప్పు చెప్పు. పాడుకల యేదేని గంటివా? భయపడకు చెప్పు చెప్పు"మని వెండియు హెచ్చరించెను. కొంతవడి కామె యూరడిల్లి గద్గదస్వరముతో నిట్లనియె. "బిడ్డలింతవఱకు సుఖ ముగా నున్నారు. ఇఁకమీఁద వారికిసుఖ ముండదని విచారించుచు న్నాను. నాపుట్టినింటివారికి నేటివఱకుఁ గుశలమే. ఇఁకముందది యుండదని వెఱచుచున్నాను. నాశరీరమందింతవఱకు రుగ్మతలేదు. ఇఁకముందు జీవితశంక గలుగవచ్చునని భయపడుచున్నాను. పాడు కల నేనేదియుఁ గానలేదు. దేవరవారికే యట్టిది వచ్చినదని మనవి చేయుచున్నాను.

అప్పలుకులువిని వజ్రిపాణి తెల్లబోయి "సుందరీ! నీపలుకులు నాకర్థమగుటలేదు. ఇది పిశాచభాషవలె నున్నది. విస్పష్టముగాఁజెప్పి నామనస్సును జక్కంజేయు"మని పలికెను. అనవుఁడు సునందకంఠ

గాన్ధర్వము కొంతవఱకు దిండుపడ స్పష్టమైనభాషతో నిట్లుత్తరము జెప్పెను. "అయ్యా! నేను మీకంటికిఁ బెద్దపిశాచమువలె గనఁబడు చుండుటచేత నాసంభాషణము పిశాచభాషవలె మీకుఁదోచుచున్నది. మీమనస్సు చక్కఁజేయుట నావంటివానికి శక్యమా? కొంత కాలము నుండి దుర్గంధమునకుఁ దొలఁగినట్లు నాకు మీరు దవ్వుదవ్వుగఁ దొలఁగుచున్నారు. కస్తూరమంజరీ కారణమున దుర్గంధము తొలఁగి బోవునుగదా! నాకంపు దొలఁగించుకొని వెంటనే మీకింపుగలుగు నట్లు కర్పూరమంజరిని హృదయముచెంత ధరింపుఁడు. భర్త భరింప లేని మగనాండ్రను బావులు భరించును. వాఁగులు భరించును. భగ వానుఁడైన పావకుఁడు భరించును. మనసులోఁ గర్పూరమంజరిపై మీకు మక్కువగలదని యెఱుఁగనుగాని మీ వైఖరియంతయు మాఱిపోవుట నేఁగనిపెట్టుచుంటిని. కంటిచూపుకఱవయ్యె. నోటిమాట యరుదయ్యె. కలలోనైన నేఁబనికిరాక కర్పూరమంజరి కావలసివచ్చె. ఎనలేని యామమత లేయేటఁ గలసె! ఆప్రేమ యెందరిగె! ఆవిశ్వా సమే దేశాంతర మరిగె? ఇంతలోనే నాకింతదురవస్థ కలుగునని నేనె న్నఁడు దలంపనైతి. ఒక రాటను రెండుపశువులం గట్టిన నవి యొం డొంటిం బొడుచుకొని చచ్చును. నేను కొంతకాలమైన సుఖమనుభ వించినదానను. పదికాలములపాటు కాపురముచేసినదానను. సంతాన వంతురాలను కొంతవయసు మీఱినదానను జవ్వనము సడలిన దానను కావున నాకు సెలవొసంగుఁడు భర్తకుఁ బ్రియముసేయు టయే భార్యకు ధర్మముగనుక వాచకన్నియనగు నేను మీకును భూమి కిని భారముగానున్న నామేనువిడిచి మీకన్నుల చందమామయైన వన్నెలాడికై తావొసంగెదను. అదే! నిదురించుచున్న మాచిన్నబిడ్డ లం గాచికొనుఁడు. సవతితల్లి కప్పగింపక మీరే కనిపెట్టుఁడు. మీరు విక్రమశాలురై యనేకరణరంగముల విజయములుగాంచి విఖ్యా

తులుబడసిన మహాత్ములరు. ఇట్టిమహనీయులకు భార్యనైనందుకు నేను సంతసించుచున్నాను. ఏదువు తనువుఁ బసుపుకుంకుముతోఁ గాటికిఁబోయినకాంత కడుధన్యురాలు. అందుచే నాకు సెలవొసంగుఁడు. రేపు తెల్లవారకమునుపే మీకన్నులు చల్లనగునట్లు మీ మనస్సు చక్కఁబడునట్లు—మీమనోరథము సిద్ధించునట్లు—మీ సంకల్పమున కాటంకముదీరునట్లు—మీయుద్యమము సఫలమగునట్లు-తగినమగఁడు గావలెనని తహతహపడుచున్న యాతలిరుఁబోడి తపము ఫలించునట్లు—నేను చేయఁదలఁచినకార్యముఁ జేసెద" అని రోషావేశంబున నాయెలనాఁగ యింక నేమియో పలుకఁబోవుచుండ వజ్రిపాణి యెఱ్ఱఁబడిన యామెకన్నులను దృఢనిశ్చయము దెలుపుచున్న యామె మొగమును-గంపించుచున్న గాత్రమును-తొట్రుపడుచున్న యామెమాటలను జూచి విని యేమియుందోఁచక భయవిహ్వలుఁడై యామె రెండుచేతులు బట్టుకొని యిట్లనియె.

"కల్యాణీ! నీమాటలనుబట్టి కలలో నేను కర్పూరమంజరియను మాట దలపెట్టితినని తేటపడుచున్నది. నీవు విస్పష్టముగఁ జెప్పక పోయినను నీసంభాషణమువలన నది గ్రహింపవచ్చును. స్వప్నములు నీవెఱుగనివిగావు. అదృష్టపూర్వములు నశ్రుతపూర్వములు స్వప్నమున మనము గనుచుందుము. స్వర్గమునకుఁ బోయినట్లు కలగందుము. అప్పుడేమేమో పలవరింతుము. అవియన్నియు నిజములగునా? చిత్రభానుని కూఁతురు కర్పూరమంజరియని యొక త్తె కలదు. ఆపేరు నాకుమిక్కిలి చిత్రముగా నున్నది. అది క్రొత్తపేరు. రమణీయమైన పేరు. మనోహరమైన పేరు. అందుచేత నాకీనారి యాఁడుబిడ్డ పుట్టునేని దానికా పేరుపెట్టవలెనని సంకల్పించుకొని తలఁచుగా మనసులో దాని స్మరియించుచుందును. అందుచేఁ గలలోనప్పేరు పలవరించితి గాఁబోలు! ఇంతమాత్రమునకై యింతగొడవ కావలెనా? క

ర్పూరమంజరి త్రిలోకసుందరి. లేజవ్వని. అట్టిదానిని వయస్సుచెల్లిన నాకిచ్చి తండ్రి పెండ్లిసేయునా ? నాయందమును నాచందమునుజూచి యాబాల నన్ను వరించునా ! ఇటువంటి పిచ్చితలంపులు తలలోఁ బెట్టుకొని సాహసంబులు చేయఁదలంతువా ? నేను కొంతకాలము నుండి యెప్పటియట్లనీతోఁ జనవుగా మాటలాడకపోవుటకు గొప్పకారణముగలదు. రాజ్యవ్యవహారములు యథాపూర్వముగ లేవు. పరిస్థితులు మాఱినవి. సేనలలో గొప్పకలఁతబయలు దేఱినది. వైదేశికులు మనదేశముపై దాడివెట్ట గమకించుచున్నారు. నిరంతరము ఘాటికిం బ్రతిక్రియలు వెదకుచు నామనస్సు స్తిమితముగా లేదు. అందుచే నట్లుంటిని. అంతేగాని నామనస్సులో నీపై నలుకలేదు. నీవె నాయర్ధాంగము. నీవె నాబహిఃప్రాణము. నీకన్ననాకు వేఱులేదు. కఠినోక్తులు గట్టిపెట్టుము. సాహసము నుపసంహరింపుము. నన్ను మన్నింపుము. బిడ్డల నడలఁ జేయకుము. నా కప్రతిష్ఠ ఘటింపకుము. నేను మనోవాక్కాయ కర్మములనీయెడ నెట్టివిరుద్ధభావములేని వాఁడను. నమ్ముము. మనకుటుంబము పరువుగలది. అవసరమునూలిన యల్లరిచేసి యప్రతిష్ఠ సంఘటింపకుము" అని బతిమాలుటయు సునంద "సరే! మీచిత్తము వచ్చినట్లు చేయుఁడు. బహుభార్యాపరిగ్రహణమునకు మీ కధికారము గలదు. పరకాంతాసక్తులయిన పురుషులు తఱుచుగా నసృతంబునకు వెఱువరు. వారు చేయుబాసలు, ప్రమాణములు, విశ్వసింపఁదగినవి కావు. వారిసంభాషణలకు సత్యమునకు, చీకటికిఁ వెలుతురునకుఁగల దూరముండును. పాలముంచుటకు నీటముంచుటకు మీరె సమర్థులు. ప్రాణేశ్వరుఁడె దైవంబని నమ్మి యిల్లాలి నుసురుపెట్టఁ గూడదు." అని కఠినముగాఁజెప్పి గదివిడిచిలోనికిఁ బోయెను.

పఱ్రిపాణి కలలోఁ దానుపేలిలిన పేలాపనలవలన కార్యమిం

తనచెడివచ్చినదని విచారించి యామె సాహసకృత్యములఁ జేసినపక్ష మున హానియు లోకనిందయుఁ దనకు సంప్రాప్తించుటయే గాక కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణ మహోత్సవముగూడ తప్పిపోవచ్చునని భయపడి యిల్లాలినదివఱకే తిరస్కారభావమునఁ జూచుటతప్పని గ్రహించి యికమీఁద నామెనులాలించి గౌరవించుటయే కార్యసాధక మని నిశ్చయించెను. కాని యతఁడు మిక్కిలి యాలస్యముగా మే ల్కాంచెను. తనయనునయములామెయెడఁ బనిసేయలేదు. తనమాట యెడ నామెకు విశ్వాసము గలుగలేదు. ఆమె హృదయమెంతమా త్రము మాఱలేదు. ఆమె యింటనడయాడుచున్నను మనస్సు మహా వాయుపథమున సంచరించుచు నెన్నెన్నోపాట్లు పడుచుండెను. స్త్రీల కు సాహసము మెండని యతఁడు పెద్దలవలనఁ బలుమాఱు వినియుం డుటచే నామె యాత్మహత్యచేసికొనునేమో యనుభయమున నతఁ డా పగ లిల్లు గదలక నారాత్రియు నిద్రవోవక జాగ్రత్తగనుండెను. ఆరేయిసునంద నిదురింపనేలేదు. మంచముమీఁద గూర్చున్నది కూర్చున్నట్లె యుండెను. పండుకొమ్మని భర్తయెన్నివిధముల బతి మాలినను శయనింపదు. ఆరేయి సతీపతుల జాగరణముతోనే గడ చెను.

మఱునాఁటినుండి సునంద కుమతి చలించెను. ఊరకామె నవ్వు ను. కారణములేకయె పెద్దపెట్టున నేడ్చును. ఆహారము ముట్టదు. "కర్పూరమంజరీ, కర్పూరమంజరీ" యని పిలుచును. ఒకచోటస్థిర ముగానిలువక గృహమునందు, గృహముచుట్టునున్న దొడ్డియందుఁ దిరుగుచుండును. నిష్కారణముగా బిడ్డలం గసిరికొట్టును. పరిచారికు లందిట్టును. అయ్యయ్యో ! నన్నుసేవకులు కొట్టుచున్నారని కేకలు వేయును. తినుటకేదేని బెట్టిన విసముపెట్టుచున్నారో యని యఱచు ను. మాటిమాటికి మొత్తుకొనును. రొమ్ముమోదుకొనును. విలువ

గలదువ్వాలువలుదెచ్చి చింపును. ఏలచింపెదవన బొమ్మలకు బట్టలు కావ లెనను. అద్దములు పగులఁగొట్టును. అట్టిపనిచేయవలదని భర్త నివా రింప తలగోడకుఁ గొట్టుకొనును. చీనిచీనాంబరములు మైలపడినవని తడుపును. తన యమూల్యాభరణములఁ దీసి పరిచారికలంబిలిచి యొ క్కొక్కరికొక్కొకనగ పంచిపెట్టును. ఇల్లుకాలిపోవునని వంకబెట్టి పొయిలో నిప్పులార్పును. కర్పూరమంజరి యామెకంటె కనుఱుణ ముఁగనఁబడఁ జొచ్చెను. తనవెనుక నామెనడచుచున్నట్లు చెప్పును. కర్పూరమంజరియటక మీఁదనున్నదని నిశ్చయమైచుకొని యటక మీఁదనెక్కును. పెరటిలోనున్న పొదరిండ్లలోను గృహమండలి చీఁ కటిభాగములలోను మంచముక్రిందను, బఱువుచుట్టలలోను భోషాణ మునందును నిలువెత్తునను న్న గుండిగలలోను, కర్పూరమంజరి యు న్నదని శోధించిచూచును. కర్పూరమంజరి యింటఁబ్రవేశించునని చెప్పి కవాటములు బంధించును. నిశ్శబ్దముగానున్న సమయమునను భర్తం బిలిచి "యదిగో కర్పూరమంజరి. వీథిలోనుండి నన్నుఁబిలు చుచున్నది. వినఁబడినదా" యని యడుగును. "పిలుచుటలేదు. నీది నట్టిభ్రిమ" యని భర్త బదులు చెప్ప అయ్యో! అంతబిగ్గరగాఁ బిలుచుచున్నప్పుడు మీకు వినఁబడకపోవుటేమి? ఇది పట్టిమాట. నాకంటిలో దుమ్ముగొట్టవలెనని మీరీలాగనుచున్నారు." అని కొఱకొఱమనుచు భర్తందూలనాడును. ఛీ! నాయింటికి రాకు నాభర్తంబిలచుటకు సివెవ్వతెవే? వచ్చితివా నీనెత్తురు కంటఁజూచె ద. రాచకూఁతురవైనయెడల రా, నేను రాచబిడ్డనే" యని కత్తిచే తఁబూని కర్పూరమంజరి వీథిలోనున్నదాని తలుపులుదెఱచి పరుగె త్తిపోవును.

వజ్రిపాణి తన నూతనవధూ సమాగమము ప్రియత్నమీవి ధముగాఁ బరిణమించినందుకుఁ దద్దయువిచారించి యది స్వయంకృ

తాపరాధమేయని నిశ్చయించి పశ్చాత్తాపమునొందిన గార్యములేసని గ్రహించి యామెను నలుగురుపరిచారికల కప్పగించి తలకు నిమ్మకాయలురుద్ది స్నానముచేయించుచు గదిలోనుండి యావలకురాకుండఁ దలుపులు మూయించుచు నొకవైద్యునింబిలిచి చికిత్సచేయింపఁ జొచ్చెను.

వైద్యుఁడు చేయిచూచుటకురాఁగా ‘ఛీదుర్మార్గుఁడా! నీవు కర్పూరమంజరికిఁ దండ్రివటరా నీవు కన్యాదానముచేయుటకు వచ్చితివా? యని మీఁద నుమ్మివైచెను. పరిచారికల కప్పుడప్పుడు చెంపకాయలు దగులుచువచ్చెను. బిడ్డలు తల్లియవస్థఁజూచి తండ్రిం గౌఁగిలించుకొని యేడ్చిరి. బిడ్డలదైన్యముఁజూచి తండ్రియు బాష్పాకులితలోచనుఁడయ్యెను. లోకైకసుందరిని బెండ్లియాడి భూలోకస్వర్గమనుభవింపఁదలఁచుచుండఁగా భూలోకనరకమనుభవింపవలసి వచ్చినదేయని యతఁ డింతింతయనరాని చింతచే స్రుక్కుచుండెను.

వలవంతలు వంతలుగా మాఱుట యత్యద్భుతముగదా! మనుజుఁడు తలఁచినదొక్కటి. దైవముగావించినదొక్కటి యనుసామెత వజ్రపాణియెడల నిజమయ్యెను. మానవుఁడాకాశమున మేడలు గట్టయత్నించును. స్వర్గమర్త్యపాతాళముల కేకసూత్రము పన్నును. కాని యఘటనఘటనాసమర్థుఁడును, సర్వశక్తుఁడును సర్వనియామకుఁడును నైనపరమేశ్వరుఁడు తఱచుగా వారితలంపుల భగ్నము చేయుచుండును.

పదునేడవ ప్రకరణము.

"మల్లికా! ఏమియుపాయమే నీవెంతో చతురమతివని సఖీజనము చెప్పుకొనును. జనకుఁడు నన్ను వజ్రపాణికిచ్చుటకుఁ గృతనిశ్చయుఁడైనాఁడు. పట్టినమకరందుని చెట్టఁ బట్టవలె; లేదా నావంటి దైవోపహతలకుఁ బ్రాణసఖియైన మృత్యుదేవతను గాఢాలింగనముఁ జేసికొనవలెను. ఇంతియేగాని మఱియొక పురుషుని కేలువట్టనోపను. అతఁడు నవమన్మథుఁడెగాని, మర్త్యలోకమునకు దిగివచ్చిన జయంతుఁడుగాని, పురుషాకృతి దాల్చిన వసంతుఁడుగాని, యా మదనునింగన్నతండ్రిగాని యెవఁడైన నాకక్కఱలేదు. ఆతనింగలియు టెట్లే? ఎక్కడయుజ్జయినీ పట్టణము! ఎక్కడశ్రీనగరము! ఎన్నివందల యామడలదూరమున్నదే! మనశ్శబ్దము నపుంసకలింగ మని పాణిని, శాకల్యుఁడు మొదలగు వైయ్యాకరణులు వచించిరి. కాని యది నపుంసకలింగము గాదు. నపుంసకములకు సంచలన మెక్కడిదే? నపుంసకమైనయెడల నిమేషమాత్రమున నిన్నివందల యామడ పైనముజేసి మహానుభావుఁడైన మకరందుని కడకెట్లు పోఁగలదే? 'ప్రమాదోఽధీమతామపి' యన్నట్లు మహామేధావంతులగు వైయాకరణులుగూడ శాస్త్రరచనలలోఁ బొరపడియుందురు. నామనస్సు నిజముగా నపుంసకమైన నేనెంతసంతోషింతునే? నపుంసకములైన త్రాళ్ళవలెఁ దీఁగలవలె నిదియొకచోటఁ బడియుండిన నెంతబాగుండునే? దీని కీసంచలన మెక్కడినుండి కలిగినదే? ఇంతవేగ మెక్కడినుండి వచ్చినదే? ఒక్కనిముసమైన నాదగ్గఱనుండదేమే? నేనన్న దీనికింత గిట్టకున్నదేమే? ఇది కోఁతివంటిదిగదా! దీనిని బంధించుట కేశృంఖలములు లేవుగదా చతురమతివి నీ వట్టి సంకెళ్ల నిర్మింపలేవుగదా? నీ తెలివి తెల్లవాఱినట్లే యున్నది. నాకుఁబనికివచ్చు నుపాయమేదియు నీకడలేదు ఓసీ! ఆ

మహానుభావుని పాణిగ్రహణభాగ్యము చేకుఱినను జేకుఱక పోయినను చిఱునవ్వు వెన్నెలలుగ్రక్కు నాతని ముఖచంద్రమండలము నొక్కసారి చూపవే. ఈ మహోపకారమునకు నీఋణమెన్నఁడైనఁ దీర్చుకొందునే. ఆహాహా! ఏమే యాముఖలావణ్యము. ఏమే యాకర్ణాంతము లైన యాసోగకన్నులతీరు ఏమే యామీసకట్టు సిరికి నివాసమైన తెలిదామరపువ్వులనెవ్వఁడుచేసెనో యాకన్నుల నాతఁడే చేసెను. శరత్కాలచంద్రమండల మెవ్వఁడు నిర్మించెనో యాతని మొగము నాతఁడే నిర్మించెను. బంగార మెవ్వఁడు సృజియించెనో వానినెమ్మేను నాతఁడే సృజియించెను. వెన్నెల నెవ్వఁడు గావించెనో యామందహాసముల నాతఁడే గావించెను. చందమామలోని లావణ్యము వసంతుని మార్దవము పచ్చవిల్తుని చక్కఁదనము మూఁడును మూఁడుపాళ్ళు వైచి చతురాస్యుఁడు తన పురుషసృష్టి సార్థకమగునట్లు వీనిం జేసి యుండును. చెలీ! అట్టిపురుషుని సందర్శించుటెట్లే? ఒక్కసారియతని జూచి యీమేను విడువవలెనని యున్నది. ఏల యిట్టిపని యందువా విను. అతఁడతి దూరమందుండుటచేతను నావంటి కన్నియలు పెక్కండ్రువాని కిచ్ఛామాత్రమున సులభముగా లభింపఁ గలుగుట చేతను నతనికాలి గోటికయినఁ బరిచర్య సేయుటకు నేను తగియుండక పోవుటచేతను నతని దాసీజనంబులోనైనఁ జేరి యాతని యూడిగముసేయ నేఁదలపెట్టినను నాజనకుఁడు నన్ను విడిచిపెట్టక పోవుటచేతను నా కాతని చరణంబు దుర్లభమనియు మరణంబ శరణంబనియు నిశ్చయించుకొంటిని. కాని యాతనిఁ జూచి ప్రాణంబు విడువవలఁతు. ఆహాహా! పులుఁగు లెంతయదృష్టవంతులే. తెక్కలకలిమిచే నవి యెక్కడికి నుగదలంచిన నవి యక్కడికరిగిపోవునుగదా. విమాన సంచారముచే యు దేవతాంగన లెంతయదృష్టవంతులే. ఎవనైన నొక్కజోగి మనకడకువచ్చి ప్రవరాఖ్యునకుంబలె మనకు నొక్కపాద లేపనమిచ్చిన దాని

ప్రభావమున మన మొకసారి యుజ్జయినికి జెప్పపాటు కాలమునఁబోయి యతనిదర్శించి నమస్కరించి రాఁగలుగుదుముగదా! మందభాగ్యులకు మనకట్టి యదృష్టము పట్టునా? పోనీ! నిరాశ జెందుదమన్న మేన నుసురులున్నంతవఱు కాశాబంధము తెగదు. అసువులతోడనే యాశలు నశించును. స్వతంత్రించిపోవుటయన్న పనికిమాలిన యీ రాచ కొలమునఁబుట్టితిమిగదా! అడవులలో యథేచ్ఛముగా సంచరించు చెంచు కన్నియలు తొలిమేనులు నేమిమేలునోములు నోచిరే? ఈ పాడురాచ కులమునఁ బుట్టిన కతమున మావంటి కన్నియల సూర్యంపశ్యలై చీఁకటులువోలె మేడలలో మిద్దెలలో నడఁగియుండవలయును. జంతువులకు స్వేచ్ఛయున్నది. పక్షులకు స్వేచ్ఛయున్నది. కీటకములకు స్వేచ్ఛయున్నది. సరీసృపములకు స్వేచ్ఛయున్నది. కాని చైతన్యముగలిగి జ్ఞానసంపత్తిగలిగి మెలంగు మెలంతులకు స్వాతంత్ర్యమన్నది లేదు. ‘నస్త్రీస్వాతంత్ర్యమర్హతి’ యని మనువుచేసిన శాసనమెట్లు లోకమునఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నదే? ఈశాసన మెన్నటికయిన మాసిపోవునే? సఖీ! నాకోరికలిసుక పాతరవలెఁ దఱుగకున్నవి. ఎన్నోచెప్పితినని నీకు విసుగుగలుగుచున్నదిగాఁబోలు చెప్పినవి చెప్పఁగా నిఁకచెప్పినన్ని యున్నవి. ఎన్ని దినములు చెప్పినను దఱుగవు. చెప్పుటకు మాటలుచాలవు. వాల్మీకిగాని వేదవ్యాసుఁడుగాని వేదవ్యాసుని యబ్బగాని మనసులోనున్న యూహాల సరియైన మాటలలోఁ దెలిపి సంపూర్ణ భావప్రకటనము చేయఁగలఁడే. అది కవికేగాదు రవికైన సాధ్యముగాదు. అట్టిచో నేనెట్లు నీకు నచ్చఁ జెప్పఁ గలను? అదియునుఁగాక వలవంతయొక్క తీవ్రపువేఁడిమి వలవంతయను చిచ్చునఁబడి మాడెడువారికేగాని పెఱవారికిం దెలియదు కన్నియవైనను నీపుణ్యమున నీకట్టియలమట కలుగదయ్యె మల్లికా! తల్లి కడనైనఁ జెప్పనొల్లని గుట్టుమట్టులు నీకడఁ జెప్పుకొంటి తల్లి కన పిమ్మట మీ కప్పగించినది. కావున నీవు తల్లికన్న నెక్కుడు

దానవు. అందుచే నాయత్తులికము తీఱునట్లు తగిన తెఱంగు నీవచేయవలయు. అట్టియదృష్టము నాకబ్బునా?" అనికన్నుదోయి నీటికతమున మంచుగ్రమ్మిన కెందామరతేకుల చందంబున నలర నామె విచారాక్రాంతయై యటమీఁదఁ బలుకలేక యూరకుండెను. మల్లిక తన చెఱంగుతో నామెకన్నీరు తుడిచి "సఖీ! నేడు నీ కడుపులోనున్నదెల్ల వెళ్ళఁ బుచ్చితివి. మనస్సును గలఁచునట్టి విషయములు వమనములవలె బైకివచ్చెనేని మానిసికి సుఖముండును. దుఃఖములు మిత్రులతోఁ జెప్పుకొన్నఁ గొంతవఱ కుపశమించును. చెలికాండ్రతోఁ జెప్పుకొన్నపక్షమున నానంద మతిశయించును. కావున నీకుఁ గొంత హృదయభారము తగ్గిపోవును. ధైర్యము దెచ్చుకొనుము. విచారములవల్లఁ గార్యములుగావు. ధైర్య కవచముఁ బూనిన వారిని గష్టములు బాధింపఁ జాలవు. నాచేతనైన సాయము నేఁ జేసెద. ఏమి చేయుదునాయని విచారించుచున్నాను. ఉపాయము తోఁచకున్నది." యని బదులు చెప్పెను.

"ఓసీ! నా విచారము కొంత డీలుపడుననుచున్నావు. నాహృదయమించుకేని జులకపడలేదు. నామనోవ్యథతగ్గలేదు. అతని కటాక్ష వీక్షణములు ప్రసరింపవలె. నామనస్సు చల్లఁబడవలె. నీవంటి బుద్ధిమంతురాలి కొక్కయుపాయమైనఁ బొడఁగట్టకపోవుట నాదురదృష్టము. అయిన దృఢముగానాలోచింపుము నేనును నాతమ్ముఁడు విజయసేనుఁడట్లు మగపుట్టువు పుట్టక కట్టిడి యాడుపుట్టువు పుట్టిన కతమున నిట్టి బెట్టిదంబులు వాటిల్లె. సీ! స్త్రీ జన్మమెత్తఁ గూడదే. అందులో రాచకన్నియయై పుట్టఁ గిట్టదు. పేదదాననై పుట్టి యిచ్చవచ్చిన మగని చెట్టబట్టి సుఖింపనైతినిగదా" యని కర్పూరమంజరి పలుకుచుండ మల్లికయందుకొని "నెచ్చెలీ! నీ కష్టములు నీకున్నట్లె పేదలకష్టములు పేదలకుండును. సకలసౌఖ్యము

లుండి స్వాతంత్ర్యములేక నీవు విచారించుచున్నావు. స్వాతంత్ర్యముం డియే సౌఖ్యములేక కడలేనికష్టముగండ్లఁబడు కటికిపేదలయవస్థలు పర్ణింపఁదరమా? జలచరములస్థితి స్థలచరములకు గాదు. జలస్థలచరముల స్థితి ఖచరములగు పక్షులకురాదు. సుఖమున్నచోట దుఃఖముతప్పక యుండును. కింనీడ దీపమువెనుకనే యుండును. ఛాయ సూర్యుననుసరించియేయుండును. పేదదానవైనంతమాత్రమునుసుఖపడవు. భాగ్యవంతురాలయినంతమాత్రమునఁ గష్టపడవు. ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి యిట్లనుకొందువు. దానికేమి! అతనితోనీకు సమాగమమెట్లు గలుగునా యనువిషయమునుగూర్చి విచారించుచున్నాను. పోనీ! ఇదివిను. విదర్భరాజనందనయగు రుక్మిణి తనమనోరథసిద్ధికై వాసుదేవునికడకు బ్రాహ్మణుని దూతగానంపినట్లు మనముగూడ నెవ్వరినైన మకరందుని కడకంపుదమా?" యనిపలికెను.

"పంపవచ్చునుగాని మనము సంపూర్ణముగా విశ్వసింపఁదగిన బ్రాహ్మణుఁడు మనకెవ్వఁడుదొరకును? రుక్మిణీదేవికున్న స్వాతంత్ర్యము మనకుఁగలదా? పోతుటీఁగమైన మనయింటఁజొఱరాదు. ఎట్లో సూర్యచంద్రులుమాత్రము మన యావరణలోఁ బ్రవేశించుచున్నారు. మనకట్టిపురుషుని దర్శనమెట్లగును? మాతండ్రి యింటలేనప్పుడు నీవెవ్వరినైనఁ దోడ్కొనివచ్చుటకయిన వీలులేకుండ రుద్రభట్టు హిమాలయపర్వతమువలె మనకడ్డముగనున్నాఁడు. ఇతనివైఖరిఁజూడ మాతండ్రికేవో దురాలోచనలు చెప్పుచున్నట్లు తోచును. ఇతనివలన మనకుఁగొంతయపకారము జరుగుచున్నదని నాయభిప్రాయము. ఎట్లైనను బ్రాహ్మణసందేశము వలనుపడదు. మఱియొక యుపాయమ న్వేషింపుము." అని యామె బదులుచెప్పెను.

"పోనీ యెవరినిబంపుమనియెదవు?" అని మల్లికయడిగెను. "చెలీ! యెవ్వరిబంపుమని నేనుచెప్పఁగలను. వెళ్లెడువారికి ధైర్యముం

డవలె. ఏలయన నెక్కవలసినపర్వతములుగలవు. దాఁటవలసినయేళ్ళు గలవు. కడువవలసినకాఱడవులుగలవు. మెలఁగవలసిన మృగములుగలవు. విశేషించి క్రూరులగుచోరులు దారులుగాఁచియుందురు. వారిబారినుండి తప్పించుకొనవలయు. రెండవది నెఱజాణతనముండవలయు. ఏలయన—ఆమహాత్మునికడకుఁ బోవునప్పుడు సమయాసమయములెఱుఁగవలయు. అసమయంబునఁ జేసిన దర్శనము కోపహేతువుగావచ్చును. అకాలమందునాటినవిత్తనమువలె ప్రయత్నము నిష్ఫలమగును. దర్శనముసేసినపిమ్మట మాటనేర్పుండవలయు. సమయోచితముగా-సందర్భోచితముగాఁ బలుకగలవారు ప్రపంచమున మిక్కిలితక్కువగాఁగలరు. ఎదుటివారిమనసు నొవ్వకుండ వారికిష్టులగువారిమీఁద నిందలువేయకుండఁ దనకార్యంబు సాధించుకొనునట్టి నేర్పరితనముండవలయు. ఇట్టివెన్నో గలవు. ఇట్టిగుణములుగలవారు మనకెట్లులభింతురు? ఎన్నివిధములఁజూచిన నట్టిగుణసంపద నాచెలిమికత్తెయొద్దనే గలదు" అని చిఱునవ్వుమొగమునఁదోఁపఁ గర్పూరమంజరి పలుక మల్లిక "సరిసరి! నేనాయిట్టిపనికిఁ జాలినదానను. ఇదిపురుషులకుసాధ్యమయినపని. ఆఁడదానికలవియగునే! ఇట్టిసాహసంబునమకట్టుటకు నేనంతవలంతినే? కొండలెక్కఁగలనా? ఏఱులుదాఁటఁగలనా? మృకములబారినుండి తప్పించుకొనఁగలనా? ముష్కరములగు తస్కరులచేతఁబడకుండ దాఁటిపోఁగలనా? ఏబాటసారులగుంపునయినఁ గలసిపోయి సుఖప్రయాణము చేయఁగలననుకొనుము. ఉజ్జయిని జేరుదుననుకొనుము. ఆయుధపాణులచే సురక్షితమైన రాచనగరు బ్రవేశింపఁగలనా? నాకామహారాజకుమారునిదర్శన మగునా? అగుననుకొనుము. నన్నాయనపూరకింగొనునా? ఒకవేళనాదరించి మాటలాడుననుకొనుము. నేనంతజాణతనముగలిగి పూర్వోత్తరవిరోధములేకుండ సందర్భశుద్ధిచెడకుండ నాతనిమనసు నొవ్వకుండఁగార్యముపొసఁగునట్లు మా

టలాడగలనా? ఇది నాకుఁదగనిబరువు. నాకుశక్యముఁకానికార్యము. నాకనుచితమైనకర్మము. కావున నింకొక్కని నియోగింపుము'' అని యుత్తరమిచ్చి తనయసామర్థ్యమును జెప్పుకొనియెను.

"సఖీ? నీవేయిట్లన్న గార్యసాధనమగుటెట్లే? పోనీ? ప్రయత్నముడుగుదమన్న నాప్రాణ మాశయను తోడిమినంటిపెట్టుకొనియున్నది. నిరాశయను గాలి యించుకవీచిన నా ప్రాణపుష్పమూడి క్రిందఁబడును. అతనిచేత నేనుని రాకరింపఁబడితినా యీమేనువిడిచెద. అతనిమనంబున నేమూలనైన నేనుఁటినా మనప్రియత్నముసార్థకమగును పోనీ, యీమహారాజు కుమారునివిడిచి మఱియొకనిపై దృష్టిపఱుపుదునన్న నట్టిసాహస విక్రమార్కుఁడేఁడీ? అట్టిదానరాధేయుఁడేఁడీ? అట్టిపండితారామచైత్రుఁడేఁడీ? అట్టి రసికశిఖామణి యేఁడీ? అట్టి మధ్యమలోకమందారమేదీ! ఏఁడీ వెదిలుమఁడఁచిచూపుము; రత్నములలో వజ్రిమట్టు-చుక్కలలోఁ జంద్రుఁడట్లు పువ్వులలోఁ గమ్మసంపెంగయట్లు, మృగములలో సింగమట్లు, మకరందుఁడు తనకుఁదానె సాటియై దండిమగలకు దండిమగఁడై, మన్మథమన్మథుఁడై, రాజరాజై శోభిల్లుచున్నాఁడు. ఇట్లనుటచే నితరరాజకుమారుల నిందించుచుంటినని తలంపకుము. అట్లుచేయుట నాసంకల్పముగాదు. మహనీయుఁడైన మకరందుని గుణవర్ణనము యథాస్థితిగ నేఁచేయుచుంటిని. అట్టివాని చెట్టఁబట్టనిచో నీజన్మమేల? ఈపుట్టుకవ్యర్థము, అడవిలోఁ బుట్టినపువ్వడవిలోనే నేలను రాలి చివికి మంటిలోఁ గలిసినట్లు నావిద్దియ-నానె ఙజవ్వనము-నాచక్కఁదనము మంటిపాలు గావలసినదె. కావున మనచిరకాలస్నేహముఁదలంచియైన, నాయందలి జాలిపెంపుననైన సహజమైన నీసౌజన్యాతిశయమువల్లనైన నాపనుపుసేయుము. సత్కార్యసిద్ధికొఱకుఁ బోవుచుంటిగావున నీకేయాపదలురావు.' అని గడ్డముపట్టి బ్రతిమాలుకొనెను.

"చెలీ? నన్ను బ్రతిమాలనక్కఱలేదమ్మా. ఈమేనుమీఁది నే ను తినునన్నముమీఁది, నాకట్టుబట్టమీఁది. ఈశరీరము మీయిచ్చవచ్చినట్లు చేసికొనవచ్చును. ఒకవేళ మధ్యమార్గమున నే నేబెబ్బులినోటనైనఁ బడి మృతినొందినను నేరు విచారింపరు. ఏలయన దానియాఁకలిదీర్చినదాననగుదును. ఏహానిలేకుండ నుజ్జయిని జేరితినా ప్రియసఖి కార్యము జేసినదాననగుదును. ఎట్లయిన నీపనుపు జేసి నాతనువు ధన్యము నేసికొనియెద. కాని, మీతండ్రితోఁ జెప్పి యిల్లుగదలవలయు. ఏ వంకబెట్టి యాయనకడ సెలవుపుచ్చుకొందును. నాతల్లిదండ్రులు మూఁడుగాళ్లముదుసలులయిరి. వారు రమ్మనినాకు వర్తమానమంపిరి. తప్పక నే పోవలెనని చెప్పిపోయెద నీయుంగరమునాకిమ్ము. ఆయనకానవాలు జూపెదను. నీవేదైన లేఖయిచ్చెదవా? అట్లయిన వ్రాసియిమ్ము. ఏమిచెప్పుమనెదవో చెప్పుము. ఈ రేయి మీయయ్యకడ సెలవుగైకొని తేపు బైలుదేఱిపోయెద. మీనాయనగారునన్నొంటిగఁబోనియ్యరు. నక్షత్రకునివంటి వృద్ధకంచుకుని జంబుకుని నా వెంట నంపుదురు. సరే ఆనల్లమందుతాతకు నాలుగుగంజాయాకులిచ్చితినా కునికిపాట్లు బడుచు దారిలో నేచెట్టుక్రిందనో కూర్చుండును అప్పుడు జేపరమేశా యని చాఁటుదును. ఇంకశాంతింపవమ్మా!" యని యామెచిత్తమూఱిల్లునట్లు మల్లిక పలికెను.

కర్పూరమంజరి ముఖారవిందమువికసించెను. నేత్రములు విశాలములయ్యెను. చిఱునవ్వు మొగమునలంకరించెను. శరీరమందంతట నుత్సాహరసము వ్యాపించెను. ఆనందముపట్టజాలక యామె మల్లికను గౌఁగలించుకొని" సఖీజనమనఁగా సుఖదుఃఖసమానమైనజనము. నానిమిత్తమున నీప్రాణములనైన విడువఁదలఁచితివిగదా! నీఋణము వేయిజన్మములకయిన నేను దీర్పఁగలనా?" యని వెండియునిట్లనియె.

"ఓసీ! ఏమిచెప్పుమని నీతోఁజెప్పుదును. అదిచెప్పు మిది

చెప్పు మని నేఁజెప్పఁజాలను. చెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పుము. నా యలమట యంతయుఁజెప్పుము. నీవుచూచినదంతయుఁ జెప్పుము. చెప్పఁగూడనిదంతయు విడిచిపెట్టుము. సమయోచితముగాఁజెప్పుము. మిక్కిలి దీనముగాఁ జెప్పిన లోకువవగును. ఎక్కువబెట్టుసరిగాఁజెప్పినఁ గార్యముచెడును. కార్యశకటమును నడిమిత్రోవ నడిపింపవలయును. పరులతో సంభాషించునప్పుడు వానిం జేరకుము. విసుగుగానున్నప్పుడు పలుకరింపకుము. విచారాక్రాంతుఁడైనప్పుడు నీసోదెచెప్పకుము. ఒంటిగానున్నప్పుడు చిత్తముప్రసన్నమైయున్నప్పుడు మొగముకల కలలాడుచున్నప్పుడు దీర్ఘాలోచనాపరతంత్రుఁడుకానప్పుడు మెల్లగఁ జేరివిన్నవింపుము. నాశరీరమాయనదే యనుము. నాప్రాణమాయనదే యనుము. నామనస్సాయనదె యనుము. నాహృదయమాయనదె యనుము. నాజీవితమతనియాధీన మనుము. పరమేశ్వరుని సమ్ముకొని ప్రయాణముసేయుము. అంతటఁగార్యసిద్ధికరతలామలకము. ఇదిగో! నాయుంగరముతీసికొమ్ము. ఇదియాతనికిచ్చిరమ్ము. ఆయనయేదేని మరలనిచ్చినఁ గనులనద్దుకొందుననుము. పొమ్ము శుభమగుగాక !"

ఆరేయిమల్లిక చిత్రభానునితో మాతాపితృసందర్శనార్థము పోవుదునని చెప్పి యాయన నొడఁబఱిచి మఱునాఁడు వఱువాత వృద్ధకంచుకియైనజంబుకుని చిత్రభానునియాజ్ఞాప్రకారము వెంటఁబెట్టుకొని బైలుదేఱెను.

రెండుదినములుగడచెను. మూఁడవనాఁడు తెల్లవాఱుజామున వీథిగుమ్మముకడ నేడుపువినఁబడెను. అప్పుడే మెలకువవచ్చిన సేవకులు తలుపుదెఱచి యదియేమోయనిచూచునప్పటికి వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు జంబుకుఁడునిలిచెను. వారువానినెట్లో లోపలికిఁదెచ్చిరి. వాఁకిటిలో నరుగుమీఁదఁగూర్చుండి వాఁడువెక్కివెక్కి యేడువఁజొచ్చెను. సేవకులుకలవరముపడిరి. అదివినియింటివారందఱు లేచిరి. వానిని లోపలికి

దోడ్కొనిరమ్మని చిత్రభానుఁడాజ్ఞాపింప సేవకులట్లుచేసిరి. ఆదుఃఖమునకుఁ గారణమేమని చిత్రభానుఁడు, రుద్రభట్టు, వానినెన్నివిధములనడిగినను వాఁడు వారిపలుకులువినిపించుకొనక "అయ్యో! అయ్యో! నాతల్లీ! నాతల్లీ!" యని బొమ్మమోఁదుకొని యేడువఁ జొచ్చెనేగాని యుత్తరమీయఁజాలకపోయెను. చిత్రభానుఁడుచీవాట్లు పెట్టెను. సేవకులేడువవద్దని బ్రతిమాలిరి. ఎట్టకేలకు వాఁడిట్లుబదులు చెప్పెను.

"ఏమిచెప్పుదునుతండ్రీ! బైలుదేఱిననాఁటిరాత్రియే . నేనును మల్లికయు నొకసత్రపుటరుగుమీఁదఁ బండుకొనఁగా దగ్గఱయడవిలో నుండి పెద్దపులి వచ్చి దానిని లాగుకొనిపోయెను. నేను దుడ్డుకఱ్ఱ పుచ్చుకొనితఱిమికొట్టితినిగాని యదిమల్లికనువిడువక పాఱిపోయెను. ముసిలిముండకొడుకును నన్నైనఁదీసికొనిపోయినదికాదు. దుంపలాటి బిడ్డనుదీసికొనిపోయినది" అనిపెద్దపెట్టునయేడ్చెను.

సేవకులాశ్చర్యపడిరి. కర్పూరమంజరి వగపుచే నేలఁజదికిలఁబడెను. చిత్రభానుఁడు కటకటాయనెను. చంద్రికయు నిందుమణియు గర్పూరమంజరిని లోనికిందీసికొనిపోయి పానుపుజేర్చిరి.

ఆమెకప్పుడు రెండువిచారములుపట్టెను. ప్రాణమిత్రమైన మల్లికమరణమొదటయొకటి తనసందేశముమకరందునకందకపోవుట మఱియొకటి. ఇవియొకదానికంటె నొకటిబలవత్తరమయినవిషాదకారణములు. మధ్యాహ్నము జంబుకునిబిలిచి యామె జంబుకా నిజముచెప్పు చెప్పు మల్లికను బెబ్బులియీడ్చి కొనిపోవుచుండ నీవు చూచితివా?" యని గుచ్చిగుచ్చియడిగెను. "అమ్మా! మీపాదములనాక్షి. పెద్దపులిలాగుకొనిపోవుచుండఁగా నేనుకన్నులారఁజూచితిని" అనివాఁడుబదులుచెప్పెను. అన్నివిధముల దైవముతన్ను బాధచేసెనని కర్పూరమంజరిదుఃఖపరవశయై రెండవసఖయైనచంద్రికతో నెట్టెట్టోకాలక్షేపము చేయుచుండెను.

పదునెనిమిదవపరిశిష్టము.

మణివర్మనియుక్తుండై మాధవసేనుఁడు రాచనగరునకరిగి కంచుకిచేతఁ దనరాక నరవిందాదేవి కెఱిఁగించి యామెయాజ్ఞాప్రకారము లోని కరిగి యథోచితసత్కారముల నంది సుఖాసీనుఁడై మణివర్మ చెప్పినట్లు చిత్రభానుఁడు సేనానివేశమునఁ జేసినచర్యలెల్ల వినిపించెను. అది వినఁగానే యామెగుండె జల్లుమనెను. రాజకుటుంబమునకు మూఁడఁదలఁచినయాపద యామెయెట్టయెదుటఁ గనఁబడెను. ప్రక్కనున్న విక్రమసేనునిం జూచి యాదేవి విచారసూచక మగు హీనస్వరముతో నిట్లనియె. "నాయనా! కాశ్మీరరాజ్యవృక్షమునకుఁ బురుగులు పట్టినవి. ఈకీటకములు తరువును నిర్మూలముచేసినంగాని విడువవు. దొంగయు మనుష్యుఁడేయనుసామెతనుబట్టిమనకు హితులెవ్వరోయహితులెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలకున్నాము. ఎవరినినమ్మవచ్చునో యెవరినినమ్మఁగూడదో మనమెఱుఁగము. ఇదిచూడ నాకొక్కశ్లోకము జ్ఞాపకమువచ్చుచున్నది. చిన్ననాట మాతండ్రి మహేంద్రదేవుఁడు నాకు విద్దెగఱపుటకై తర్కవాచస్పతియని బిరుదు బొందినజయదేవుఁడను పండితుని నియమించెను. ఆయనప్రస్తావవశమున నొకనాడీశ్లోకముజదివి నాకర్థము చెప్పెను. అదిమిక్కిలిరసవంతమగుటచే నేనుదానినివల్లించితిని. క్రొత్తకుండ మీఁద జేసిన సంస్కారమట్లులేతమనస్సు మీఁదఁబడినభావములు మఱపునకురాక యాజీవితాంతముండును గనుక నాకిప్పటికి నది జ్ఞాపకమే.

శ్లో. అగ్రే వ్యాధః కరధృతధనుః పార్శ్వయోర్జ్వాలమాలాః
పృష్ఠే వహ్నిర్దహతి విపినం సన్నిధౌ సారమేయాః
ఏణీ గర్భా దలసగమనా బాలికాః పాదలగ్నాః
లక్ష్మీనాథ! త్వ మసి శరణం కిం కరోమి క్వ యామి.

"కుమారా! దీనిభావమిది. ఒకమగలేడిగురవస్థలోనుండి యిట్లు విచారించినదఁట. ఎట్టయెదుటఁ జేతవిల్లుబూని కిరాతుఁడునిలిచి యున్నాఁడు. కావున ముందుకుఁ బాఱిపోవుటకు వీలు లేదు. వెనుకకుఁ బాఱిపోవుదమన్న వెనుకప్రక్క భయంకరమైన కాఱుచిచ్చు వనముం గాల్చుచున్నది. ప్రక్కలకుఁ బఱుగెత్తుదమన్నఁ గిరాతుఁడు వలలు పన్ని యున్నాఁడు. సమీపమందు వేఁటకుక్కలు సిద్ధముగానున్నవి. ఆఁడులేడి చూలుదాల్చియున్నది. పరుగెత్తఁదలఁచుకొన్నను వీలు లేదు. పైఁగా బిడ్డలుకాళ్ళకడ్డముగాఁదగులుచున్నవి. ఓలక్ష్మీనాథా నీవేశరణము. నేనేమిచేయుదును. ఎక్కడికిఁబోవుగును.'

మనయవస్థయు నట్లేయున్నది. మంత్రులనమ్మెదమన్న వారు సింధుగాంధారరాజులకువశులై రూకలకై మనరాజ్యమును మనలను విక్రయింపఁదలచుకొన్నారు. సేనాపతులు సేనలనుజిత్రభానునివశము చేయఁదలఁచుకొన్నారు. చిత్రభానుఁడు సోదరుం గడతేర్చినట్లే నన్నును సోదరపుత్రులను రూపుమాపఁదలఁచుచున్నాఁడు. నాయనా! మీరుచిన్నవాండ్రు. లోకానుభవము లేనివాండ్రు. నేనో కోటదాఁటి వెళ్ళుటకు వీలులేని యాఁడుదానను. దీనజనమందారమై దేవతా శిరోమణియై సకలలోకరక్షకుఁడై వెలయుచున్న శ్రీమన్నా రాయణుఁడే మనల రక్షింపవలయు. అగతికులకుఁ గతియు ననాథలకు నాథుఁడు నైనజగన్నాథుఁడు నాఁడు విరటుపుత్రికకడుపులోనున్న పరీక్షితుని సురక్షితుఁజేసినట్లు మిమ్ముఁ గాచుగాక! మనుష్యయత్న మనునడ్డుగట్లు భగవదిచ్ఛ యనుప్రవాహమును వారింపఁ జాలవు." అని నిష్ఠురముగాను దయనీయముగాను సంభాషించుచున్న దేవినుద్దేశించి మాధవసేనుఁడు వినయముగ నిట్లనియె—

"తల్లీ! నేనును మణివర్మయు రాజకుటుంబమునెడ నమితవిశ్వాసముఁగలిగి చేతులుగట్టికొని మీపనులు చేయుటకు సిద్ధముగనున్నను.

మాయెడ మీకు లేశమైన నమ్మిక లేదు. మేము మీవిశ్వాసమునకు వెలియైయున్నాము. చండాలురకుం దొలఁగుబ్రాహ్మణులట్లు కుష్ఠు రోగులకుం, దొలఁగు సుశరీరులట్లు దుర్గంధమునకు దూరముగఁబోవు మానవులట్లు మీరు మమ్ముఁ బరిత్యజించుచున్నారు. చిత్రభానుని దుస్తంత్రము లనియెడు పెద్దయేఱులువచ్చి మిఱ్ఱుపల్లముల నేకము జేసి నవి. అందుచే నేదిమెఱకయో యేదిపల్లమో తెలియక మీరుజల మంతయు మేటిమొసళ్ళతో నిండిన యపాయకర ప్రదేశమని భయ మందుచున్నారు. మాయొట్లు మాభాసలు మాప్రమాణములు మా పూర్వచారిత్రములు మీకడఁజిల్లిగవ్వకైనఁ బనికివచ్చినవిగావు. మే మేమి చేయుదుము? మాయుపదేశము విషాన్న మట్లుమీకు రుచింపదయ్యె. ఇప్పటికిని మేము మీయాజ్ఞా బద్ధులము. మీప్రియకింకరులము. మీకు వశవర్తులము. మాచేత మీయిచ్చవచ్చి న కార్యములు చేయించుకొనుఁడు. అట్లుకానియెడల మీరట్లు తూ లనాడినను మణివర్మ మరల నన్నేల మీకడ కంపును. అతఁడు చిత్ర భానునకు మీకుఁగూడ విరోధియైనందుకు బిట్టు వగచుచున్నాఁడు. గదాధర శూలపాణులు మీకుఁబరమ విధేయులు రాజభక్తులు. మీతిరస్కారమున రాజభక్తులు శూరశిఖామణు లగువారిరువురు పగతులతోఁ జేరుదురేమోగాని యింతదనుకవారు మనపక్షమేయు న్నారు. మీఁద మీచిత్తము.”

అని మాధవసేనుఁడు తనవిశ్వాసమును దృఢముగాఁ దెల్పుట యు విక్రమసేనుఁడు తల్లికిట్లనియె. “అమ్మా! నీకు నేఁజెప్పవలసిన వాఁడనుగాను. అయినను నాపలుకులు సరిగావిచారించుము. మాధ వసేనునిమాటలు నాకునచ్చినవి. సైన్యములు పరాధీనములగుచుండు టచేతఁ గార్యభారమీ యమాత్యులమీఁదఁబెట్టి మీతండ్రి యైన మహేంద్రదేవుని కడకును మాతండ్రికి పరమమిత్రమైన సుద

ర్శనుని కడకును సాహాయ్యము నిమిత్తము సందేశములంపుట మంచి
ది. నాబుద్ధికింజూడ మాధవసేనుఁడే యిప్పనికిఁ దగినవాఁడు. మీఁద
నీయిష్టము" అనుటయు నరవిందాదేవి కొంతసేపు మనంబున నాలో
చించి "కుమారా! నీవు రాజవు. శాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడవు. చక్క
గానాలోచించి యేది కర్తవ్యమో చేయుము. నాబుద్ధికే దారియుఁ బొ
డకట్టుటలేదు. మనకండఱుఁ బగతురేయగుటచేత మనమానప్రాణ
ములు చిత్రభానునిచేతఁ గోల్పోవుటకంటెఁ జిరపరిచితులైన మణివర్మ
మాధవసేనులచేతనే గోల్పోవుట యుక్తము. కావున గొత్తకటికవాని
నేనమ్మినట్లు వీరినే నమ్ముకొనియుందము. మణివర్మతో మంతనముండి
మాధవసేనుఁడే సుదర్శనునికడకు మాతండ్రికడకు సందేశము గొం
పోవుఁగాక!" అని పలికెను.

అనవుడు మాధవసేనుఁడు చింతిల్లుచు "తల్లీ! మేమెన్నివిధ
ముల మొఱపెట్టుకొనుచున్నను మీరింకనుమమ్ము చిత్రభాను పరిము
ఖులతో సమానులుగాఁ జేయుచున్నారు. కాని కాలక్రమమున మా
ప్రవర్తనమే మూపలుకులకు వ్యాఖ్యానమగుఁగాక! నేను మణివర్మ
తో నాలోచించి మహేంద్రదేవునికడకు సుదర్శనునికడకు సందే
శముగొనిపోయి సాధ్యమైనంత వేగముగా వారిని సేనలతోఁ గూడఁ
దోడ్కొనివచ్చెద. మహేంద్రదేవునకు సుదర్శనునకును మీరుజాబులు
వ్రాసి సిద్ధముగ నుంచుఁడు. నేనుమణివర్మతోఁజెప్పి రేప పయనము
జేసెద. నాకు సెలవొసంగుడు." అని పలికి వారి యనుమతి వడసి
పోయెను. అతఁడు చన్నపిదప నరవిందాదేవి కుమారునిఁజూచి "నా
యనా! నాతండ్రికి వ్రాయవలసినజాబు నేనేవ్రాసెద. సుదర్శనుఁడు
పరపురుషుఁడగుటచే నేనాతనిపేర నేమియువ్రాయనొల్ల. ఆజాబునీవ
లిఖింపుము" అని చెప్పి తనగదిలోనికరిగి జనకునిపేర జాబువ్రాయఁ
దొడగెను. విక్రమసేనుఁడు తనజాబువ్రాసి తల్లికిట్లు వినిపించెను.

"శ్రీమన్మాళవమహీపాలు రగు స్వస్తిశ్రీ సుదర్శన మహారాజుగారికి—కాశ్మీరపాలకుఁ డగు విక్రమసేనుఁడు వినయపూర్వకముగా నమస్కరించి చేసిన విజ్ఞాపనము.

నాకు మీపరిచయభాగ్యము లేకపోయినను మాజనకుఁడు హేమచంద్ర మహారాజుగారును మీరును వారణాసీ నగరమున సబ్రహ్మచారులై సహాధ్యాయులై ప్రాణమిత్రులై యుండినందున నేను మీకుఁ బుత్రప్రాయుఁడననియు మీరునాకు జనక ప్రాయులనియు భావించి చనవుగల్పించుకొని యీ లేఖవ్రాసి పంపుకొంటిని. ఈలేఖం దెచ్చినయతఁడు మాకమాత్యుఁడు. మాధవసేనుఁడు సింధుగాంధిర వల్లభులు మాదేశముపై దాడివెడలుదురని లోకమునఁ బ్రవాదము గలిగినది అదియటుండ. మాపినతండ్రి చిత్రభానుఁడు మజ్జనకునిచే దేశభ్రష్టుఁడు గావింపఁ బడియు నతని మరణానంతరమున శ్రీనగరముఁజొచ్చి చన్న యన్న మీఁదను నిందున్న యన్నబిడ్డలమీఁదను నెంతో ప్రేమ నభినయించి సేనల సేనాపతులఁ దనవశముజేసికొని యేదో ద్రోహము సేయఁదలఁచుచున్నాఁడు. మాతండ్రిగారి దారుణమరణముఁ దలంచియు బాలుఁడను నిస్సహాయుఁడను నైన నాదీనస్థితిఁ దలఁచియుఁ బగతురబారినుండియు నాప్తుఁడట్లు మేఁకవన్నె పులియైయున్న మాపినతండ్రి బారినుండియు మమ్ముఁ దప్పించి కాశ్మీరరాజ్య పరిరక్షణము సేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను. హేమచంద్రమహారాజు బ్రతికియున్నవాఁడని మీరుభావింపుఁడు 'మిత్ర మాపది జానీయా' త్తను న్యాయమునులెన్నగా గమనింపుఁడు. ఆర్తరక్షణపరాయణులు, దయాసాగరులు, పరోపకార ధురంధరులు, నిష్కళంక చరిత్రులు, మత్పితృసఖులు నగు మీకు నేనింతకన్న విస్తరించి వ్రాయనక్కఱలేదు. ఈయమా

త్యుఁడే తక్కిన విషయము లన్నింటిని మీకుం దెలుపఁగలఁడు. వే యేల? కాశ్మీరరాజ్యలక్ష్మి మీకు రక్షణీయ మాళవకాశ్మీరంబు లక్క చెల్లెండ్రట్లు యుండవలయునని కోరెద.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుఁడు,
విక్రమసేనుఁడు

ఆజాబు నామూలాగ్రముగఁ గొడుకువినుపింప విని సంతసించి యరవిందాదేవి తనవ్రాసిన లేఖయుఁ మిత్రుఁడు లిఖించిన జాబును ముసలికంచుకియగు ముంజునిచేతికిచ్చి మాణివర్మకడకంపెను. అతఁడది చూచి మాధవసేనుని బయనముచేసి పంపెను.

షండోమ్మిదవపరికరణము.

ఒకానొకమహాకవి వర్ణించినట్లు నాఁటిరేయి గాఱుచీఁకటులు నరుల మేనుల నల్లపూతలు బూసినట్లు గగనమునుండి కాటుకవానలు గురిసినట్లు నలుదెసలవ్యాపించి దుష్టుఁడగుయజమానునికిఁ జేసినసేవ యుంబోలె దృష్టి నిష్ఫలమగునట్లుచేసెను. శ్రీనగరమంతయు నిద్రామోహితమై నిస్తరంగమగు సముద్రిమట్లుండెను. పగలెల్ల బహువ్యాపారపరతంత్రులై శ్రమపడియుండుటం జేసి నగరవాసులలో దాదాపుగ నందఱు గాఢనిద్రిందగిలి విశ్రాంతిసుఖ మనుభవించుచుండిరి. పరద్రవ్యాపహర్తలు పరకాంతాసక్తులు మొదలగు దుర్వినీతులుమాత్రము గుహలవిడి మెఱనిమిత్తము సంచరించుదుష్టమృగంబులవలె భయపడుచు రాచబాటలువిడిచి సందుగొందులంబడి

ముసుఁగులువైచికొని వలయుసాధనసామగ్రిలగ్రహించి తమనీడలు చూచి తామెశంకించుచుఁ తమదుర్యశమువలె లోకమెల్లనిండిన యాగాఢాంధకారమున సంచరించుచుండిరి. ఆకాశలక్ష్మి తనవేయి కన్నులుదెఱచి నేలపైజరుగుచున్నదంతయుఁ గనిపెట్టుచున్నదోయనునట్లు నభోమండలమున లెక్కలేనిచుక్కలు మిణుకుమిణుకుమని మెఱయఁజొచ్చెను. నూతనపురుషులు మున్నెన్నఁడుఁజూడని సందులలోఁజొచ్చిన ఆవుల మోరలెత్తి కుక్కలు మొఱుగఁజొచ్చెను. నగర రక్షణమునిమిత్తమయి నియోగింపఁబడిన రాజభటులు కొంతసేపు తిరిగి యేయరుఁగుమీఁదనో యేస్తంభముచాటుననో నిద్రాదేవికి విధేయులై యామెపనుపు చేయుచుండిరి. తెగుళ్లచేతనిద్రపట్టక బాధపడురోగులమూల్గులు నిలువనీడలేక వీథులలో నెవరిపంచనో నిద్రించు పాంథులగుఱ్ఱులు చెట్లమీఁదనడుమనడుమఁ బలుఁగులమెలుంగులు పైనఁజెప్పినకుక్కలమొఱుఁగులుదప్పఁ బట్టణమున నితరశబ్దమేదియు లేదు.

సేనానివేశముమాత్ర మారేయి మిక్కిలిసందడి గలిగియుండెను. సైనికులు తమతమయాయుధంబులఁ ధరించి సమరసన్నద్ధులై మహోత్సాహభరితులై యుండిరి. దండపాణియు, వజ్రపాణియుఁ గవచంబులుదొడిగి శిరస్త్రాణంబులుధరించి యశ్వారూఢులై డాలు కత్తులు, విండ్లు నమ్ములు మొదలగు నాయుధవిశేషంబులఁబూని సైనికులలో ముఖ్యులగువారితో వారువారు గావింపవలసినకృత్యంబులనుపదేశించుచుండిరి. సైనికులలోఁ గొందఱు దండపాణిఁగలసి యాసన్నాహమెందుకని ప్రశ్నింపనాతఁడు "ఈసన్నాహము మన రాజకుటుంబరక్షణార్థమే గాంధార రాజపరిజనులు మాఱువేసములు వైచుకొని మనపట్టణంబున సంచరించుచున్నారు. వారింబట్టవలయు అందునిమిత్తమై యాయుధహస్తులగు వేయిమందిజోదుల మేము తోడ్కొనిపోవుచున్నాము" అనిబదులుచెప్పెను.

"అట్టివారింబట్టుటకు వేయిమందిచాలుదురుగదా! తక్కిన సైనికులనందఱ సిద్ధముగనుండవలయునని యేలచెప్పవలయు?" నని వారుమరలనడిగిరి. అందుకుదండపాణి యిట్లనియె. "మీరుసైనికులు మేముసేనాపతులము. మేమాయుధములు పూనుమన్న మీరుపూన వలసినదె. ఎవరితలఁగొట్టుమన్న వారితలఁగొట్టవలసినదె. ఎక్కడికిఁ బొమ్మన్న నక్కడికిఁబోవలసినదె. ఏమిసేయుమన్న నది సేయవలసి నదె పరిశ్నలువేయుటకు మీకధికారములేదు ప్రిబలసమరసన్నాహ ముచేసి దండనాయకులుదండునడిపించునప్పుడు ప్రితిసైనికుఁడు నిలు వంబడి యెక్కడికి? ఈదండయాత్రియెందుకు? ఇదిన్యాయ మదియ న్యాయమని వితర్కమారంభించినపక్షమున రాజ్యతంత్రిమొక్కని మునముజరుగునా? సమరములుజరుగునా? జయములుచేకూఱునా? ఎవరిధర్మమువారు చేయవలయును. రాజాజ్ఞ మేముమన్నింపవలె. మా యాజ్ఞమీరుమన్నింపవలె. ఇట్టిపరిశ్న లింకెవరయినఁజేసిరేని నట్టి వారిశిరస్సులు వెంటనేఖండింపఁబడును." అని దండపాణి కఠినముగా బలికెను. ఆయుత్తరముతో వారు ప్రశ్నలుమానిరి. అప్పుడుదండపా ణి సైనికులనందఱ బారులుగానిలువఁబెట్టి వారితోనిట్లనియె "ఈస మయమున రణదుందుభులు వాయింపఁగూడదు. నాయాజ్ఞలేక మీరు కేకలువేయఁగూడదు. ఒండొరులతో మాటలాడఁగూడదు. నడచు నప్పుడుకాలిచప్పుడు గాఁగూడదు. నేనుముందునడచెదను నావెంటనే గోవువెంటఁదగిలిపోవు దూడవలె మీరురావలయును నేనెవ్వరియింటి దగ్గఱ నిలిచెదనో మీరచ్చటనిలువవలయును. నేనెవ్వరిబంధింపు మన్న వానిని బంధింపవలయును. ఏవిధమైనపరిశ్నలనడుగఁగూడదు. దీపములుచేతఁబట్టఁగూడదు. అయిదుగురు రొక్కబారుగా నిలువవలె. వారివెనుకనైదుగురు వారివెనుకనైదుగురు నీవిధముగా వేయిమంది యు రెండువరుసలు చిన్నబారులుగాఁదీరి నడువవలయు. ఈనిబంధన

లన్నియు మనంబునఁ బెట్టుకొని నా వెంటరండు." అని సేనాపతి యాన తీయ సైనికులప్పుడే మెదలుచేసి యొక్కబారుగాఁ జేరి యొకరి వెనుక నొకరు నిలువఁబడిరి. మొట్టమొదట దండపాణి యశ్వారూఢుఁడై నడువ జొచ్చెను. వజ్రపాణి సేనకు వెనుక గుఱ్ఱమెక్కి రాఁజొచ్చెను. నిశ్శబ్దముగా మనుష్యవాహిని ప్రవహించునట్లు చిన్న సేన నడచి పట్టణముఁ జేరెను.

రెండుజాములు రాత్రి యయ్యెను. పట్టణద్వారముకడ నాజానేయతురంగ మెక్కి కవచశిరస్త్రాణములు ధరించి యాయుధపాణి యైన యొక మహాయోధుఁడు వారిం గలిసికొనెను. వాని కిరుప్రక్కల విచ్చుకత్తులతో నలుగురుజోదు లంగరక్షకులుగా నుండిరి. గాఢాంధకారముగుటచే సైనికులాతనిని గుర్తింపలేకపోయిరి. కాని దండపాణి తన గుఱ్ఱము నాతనిగుఱ్ఱము సమీపమునకుఁ దీసికొనిపోయి మెల్లగా "సరిగాసమయమునకే వచ్చితివే" యని హెచ్చరించెను. ఇంతకుమున్నె వచ్చితినని యాతఁడు బదులు చెప్పెను. "మున్ను మనమనుకొన్నట్లు వానిం బట్టుకొనవలసినదేగదా?" యని దండపాణి యడిగెను. "ఆహా! సందియమేమి? అదే ప్రథమ కర్తవ్యము. తరువాత. పిలునుబట్ట రెండవపని" యనియాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఈసంభాషణము గుఱ్ఱము నడుపుచునే వారు చేసిరి. సైన్యము నిశ్శబ్దముగా వెనుక వచ్చుచుండెను. వారు క్రమముగా రాజవీథిం బ్రవేశించి యటనుండి కొన్ని ప్రక్కవీథులం జొచ్చి విశాలమయిన యావరణము- నయ్యావరణములో రమణీయమైన యుద్యానము నయ్యుద్యానమధ్యమున మనోహరమైన సౌధము- గలయొకస్థలముఁ జేరిరి. సింహద్వారము బంధింపఁబడియుండెను. గోడ యెత్తుగనుండెను. దండపాణి నలుగురుజోదులం బిలిచి "యీగోడ దాఁటిలోపలికి దుమికి తలుపు దీయుఁ" డని యానతిచ్చెను. వెంటనే యొక యోధుఁడు కూర్చుండెను.

వానిభుజములపై నింకొకయోధుఁడెక్కెను. అంతట మొదటివాఁడు లేవఁగా వానిభుజారోహణముచేసిన సైనికుఁడు గోడమీఁదికెక్కి యాగోడదరినున్న చెట్టెక్కి మెల్లగా నావరణములోనికి దిగెను. అట్లె యిద్దఱుముగ్గురు చేసి లోనప్రవేశించి మొదటివానికిఁదోడై కవాటముఁ దెఱచిరి.

దండపాణి నూఱుమందిజోదుల నావరణమునం బ్రవేశింపుమని తక్కినవారినంటికి నన్నిదెసలఁ గావలియుంచి యింటిలోనుండి యీఁగయైన నావలకుదాటిపోకుండ చూడుమని యానతిచ్చెను. సైనికులు కడుత్వరితముగానట్లుచేసిరి.

లోపలి ప్రాంగణపుఁ దలుపులకు సూక్ష్మాగ్రములుగల యినుప బాగడలు వేయఁబడియుండెను. గ్రంథులనడుమ నినుపఱేకులు తాపటముచేయబడెను. భుజములతో గెంటినఁ దలుపులూడి రావని దండపాణి యుపదేశముమీఁద నరువురు సైనికులు గొడ్డళ్ళుదీసికొని తలుపులు పగులగొట్టనారంభించిరి. చప్పుడువిని యింటిలోనందఱు మేల్కొనిరి. ఎవరువారని మేడమీఁదనుండి యొకవృద్ధుఁడు గంభీరముగఁ గేకవైచెను. మేడక్రిందనున్న వారందఱు దొంగలుదొంగలని యాక్రందనముఁ జేసిరి. చుట్టుప్రక్కలనున్నవారు కొందఱాచప్పుడువిని గృహములోనున్నవారి యాక్రందనమును నాలకించి వీథిలోనికి రాఁబోయిరి. కాని సైనికులువారి నింట్లనుండి రాకుండఁ జేసిరి. తలుపులంతలోఁ బగిలిపోయెను.

దండపాణి, వజ్రపాణి, చిత్రభానుఁడు లోపలఁబ్రవేశించిరి. గృహదీపికలు వెలుఁగుచుండుటచేత వానినాయమున వారుమేఁడమీఁదికిఁ గొందఱుసైనికులం దీసికొనిపోవసముకట్టిరి. మేడతలుపులుగూడ బంధింపఁబడెను. గృహమునందున్నస్త్రీలు బాలురు సేవకులు దొంగ

లు దొంగలని గృహమునంతయుఁ బ్రతిధ్వనులిచ్చు నట్లాక్రందనము జేయుచుండిరి. మేడతలుపులుగూడ గొడ్డలి పెట్టులవలన భేదింపఁబ డెను. మున్ను పేర్కొనఁబడిన ముఖ్వురునాయకులు కొంతమంది సైనికులం దీసికొని మేడమీఁదికరిగిరి. మేడమీఁద విశాలమయిన చావడిలో దొంగలనెదిరింపవలెనని చేతఖడ్గములుబూని నిలువంబడి యున్న వృద్ధుని మణివర్మనుజూచి చిత్రభానుఁడు "సైనికులారా! వీనిచేతిలోని ఖడ్గము లాగుకొని రెక్కలు విఱచికట్టుఁడు" అని యా జ్ఞాపించెను.

అప్పలుకులతని నోటనుండి వెలువడినవో లేవో వెంటనే యొ క సేవకుఁడు ఖడ్గమూడఁదీసికొనెను. మఱియిద్దఱు మాంసహీనములై శల్యచర్మావశిష్టములయిన యాతని రెక్కలంబట్టుకొని వెనుకకుఁదీసి మోటత్రాళ్ళతో విఱిచికట్టిరి. మణివర్మ వారింజూచినతోడనే విస్మి తుఁడై మొదటమాటలాడ లేకపోయెను. తరువాతనించుక తొట్రుపాటు లోనుండి వెలువడి మాటలాడఁ గమకించుచుండఁగనే నోటమాటరాక మునుపే యాదారుణకృత్యముజరిగెను. "మీరావచ్చినవారు? అర్ధరా త్రిమున నిల్లుజొచ్చుటచేతను గొడ్డళ్ళతో దలుపులు బగులఁగొట్టుటచేత ను నేను దొంగలనుకొన్నాను. దొంగలు ధనము హరింతురు. మీరు ప్రాణధనముహరింప వచ్చినారు. చిత్రభానుఁడువచ్చి యిట్టిదుండగ మునేయుటలో నాశ్చర్యములేదు. కాని దండపాణీ! అపిథమున దేవి గారియొద్దను నాయొద్దను నీవును సీతమ్మఁడును రాజభక్తి నభినయించి మీకపకార మెన్నఁడునేయనివాని నేదోష మెఱుంగనివాని-బిత్రువి హీనుని-వికృమసేనుని ద్రోహభావమున విడిచి యాతనిఁజేరుట మి మ్మ మొదటినుండియు నెంతోగౌరవమునఁ జూచి మహోన్నత ప దవిలోనికి దెచ్చిన నన్ను-శతవృద్ధుని బద్ధునిఁ జేయుట మహాశ్చర్య ముగొల్పుచున్నది. పూవుదండయనుకొన్నది పామయినది. ఇంద్ర

నీలము మసిబొగ్గయినది. మీరు గావించిన రాజద్రోహమునకు మీ యన్నదమ్ము లిరువురు నిహపరలోకముల రెంటనుగూడఁ దగినఫలం బనుభవింతురు." అని మణివర్మ కోపావేశమున నెఱ్ఱబాఱిన మొగముతోఁ దడబడునట్లు పలుకుచుండ నంతలో జత్రిభానుఁ డడ్డముతగిలి యావృద్ధామాత్యు నుద్దేశించి యిట్లనియె.

ఓరీ, దురాత్మా! వృద్ధమర్కటమా! కాదు-కాదు. వృద్ధ జంబుకమా! విక్రమసేనునకు వారు ద్రోహముచేసిరా? ఇట్లనుటకు నీకు నోరెట్లాడెనురా? నీకాత్మలేదా? అంతఃకరణములేదా? సిగ్గులేదా? మహానుభావుఁడైన హేమచంద్రుని మాయోపాయములు బన్ని చంపించి విక్రమసేనునికి మహోపకారముఁ జేసిన దుర్జనుఁడవు నీవు. మొదటి నుండియు నాకును నాయన్నకును స్పర్థలు గలిగించి వైరానలము వృద్ధినొందించిన నన్ను దేశమునుండి వెడల నడపించిన పాపాత్ముఁడవు నీవు. విక్రమసేనుండను బాలునిపేరు పెట్టి కాశ్మీరరాజ్యమంతయు నేకచ్ఛత్రముగ నేలుచుఁ బ్రజలను దరిద్రులనుజేసి ధనములుదోఁచుకొని కుబేరుఁడవగుచున్న కుచ్ఛితాత్ముఁడవు నీవు. సింధుగాంధార మహీధవులను నిక్షేపము వంటి యీ దేశములమీఁద దండెత్తిరమ్మని యాహ్వానించి కొన్నియగ్రహారములు వానిరిలన లంచముగా గ్రహించి దేశమును-దేశస్థులను- రాజకుటుంబమును మాకులగౌరవమును వారికి విక్రయింపఁదలఁచిన నీచాతినీచుఁడవు నీవే. పాన్పుమీఁది పాము వలె మాయన్నయొద్ద నీవుమంత్రివై యుండి మెట్టకేల కాతనిఁదుదముట్టించిన పాతకుఁడవు నీవే. నిన్నునమ్మి యాయన ప్రాణముఁ గోలుపోయెను. రాజ్యము నీకప్పగించి బిడ్డల నీకప్పగించి యాయన బలవన్మరణమునొంద నీవు దేశ మితరులకప్పగించుచుంటివి. మాయన్నబిడ్డలను భార్యను బరామర్శచేయ నేనిటకు వచ్చియుండ నన్నూరువిడిచి పొమ్మని యాజ్ఞాపించిన యమాత్యశేఖరుఁడవు నీవేగావా? నన్ను బొ

మ్మనుటకు నీవెవ్వఁడవు? ఈరాజ్యము నీయబ్బసొమ్మా? నీతాతసొమ్మా! నాయన్న రాజ్యము. నాతండ్రి రాజ్యము. మాయన్న చెవులలో విసముపోసి నాఁడు నన్ను వెడలఁగొట్టించి నేఁడు ను నట్టియాటలే యాడఁజూచితివి. నీయాట లంతముందుసమయము వచ్చినది. నీదుశ్చరిత్రము వెల్లడియగు కాలము వచ్చినది. నీమలినవర్త నపుగోడకు నేఁటిదనుక మాయ యనువెల్లవైచి జగద్వంచనముఁ జేసి తివి. ఇప్పు డేమిచేసెదవు! కాశ్మీరరాజ్య ప్రధానమంత్రుల భుజము లు విఱిచి కట్టఁబడిన వేమి? మీకు స్వతంత్రము లిప్పుడు సాఁగవేమి! ఇప్పుడయిన బుద్ధిగలిగి బ్రతుకుము.” అని యతఁ డూరకుండ దండ పాణి “అయ్యా! మా రాక మీ కాశ్చర్యముగా నున్నదా? మేమువిక్ర మసేనుని మోసపుచ్చితిమా? ఇంకను మహాశ్చర్యము జూచెదవుగాక నీకన్న మేమెక్కువ వంచకులముగాము. నీవు గావించినద్రోహముల కన్న మేమెక్కువ ద్రోహములు చేయఁజాలము. నీవు ద్రోహముల పుట్టవు. నీపితరుల నేవిషయమున దూషింపనవసరములేదు. నీచేసిన యపచారములకన్నిఁటికి ఫలముగా భగవంతుఁ డీపాట్లుదెచ్చె” నని యతఁడు తన్ను మొదటనాడినమాటల కుత్తరమిచ్చెను.

అప్పుడు మణివర్మ సగము పండ్లూడిపోవుటంజేసి బొంతబోసి గానున్న నోటనుండి కొన్నిమాటలు తెలియకుండునట్లు వారికిట్లనియె “చిత్రభానుఁడా! పిల్లి కన్నులుమూసికొని పాలుద్రాపి తన్నెవ్వరుఁ జూడలేరని సంతసించును. అట్లే నీకావించిన మహాపాతకములు లో కు లెఱుఁగరని నీవు భ్రమించి పరమపవిత్రుఁడట్లు నిష్కళంకవర్తను డట్లు నిరపరాధులగు నితరులపై దోషారోపణముఁ జేయుచుంటివి. నీ వర్తనము చక్కఁగా నరసియే నీయన్న నీవు పాముకన్న ద్రోడే లుకన్నఁ బెబ్బులికన్నఁ గ్రూరుఁడవని నిన్ను దేశభ్రష్టునిఁ జేసెను. నీ సంచారములన్నియు [illegible] [illegible] [illegible]తములు. నీ

చైదము లన్నియు దురాచారములు. నీది హృదయము గాదు. జాతిముక్క. నీ కంతఃకరణము లేదు. దయలేదు. దాక్షిణ్యములేదు. ఎగ్గులేదు. సిగ్గులేదు. ఆశాదేవత నిన్నావహించినది. భ్రాతృహంతవు ఏకగర్భజనితుఁడైన సోదరుని జంపించిన మహాపాతకునకు ఆనెత్తురు కూడు భుజించి సుఖింపఁదలఁచిన పరమదుర్మార్గునకు-జగద్వంచనమే ప్రధానవ్యాపారముగాఁగలఖలునకు నీకుఁ గ్రుడ్డివానికిఁ బట్టపగలుగూడ నంధకారమయమైతోఁచునట్లు, మావంటి రాజభక్తులు, మావంటి ధర్మమార్గానుచరులు, మావంటి నిరపరాధులు, దురాచారులుగాఁ గనఁబడుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది? నీవు మాయన్నగారి దారపుత్రుల బరామర్శించుటకు రాలేదు. ఆపసికూనలం గూడఁ గడతేర్చి యీగద్దియ నాక్రమింపఁ దలఁచివచ్చితివి. ఆయభిప్రాయముతోనె యేదో యెఱబెట్టి యీదండనాథుల వశముఁజేసి కొంటివి. ఈసేన స్వాయత్తము జేసికొంటివి. ఈముఖ్యులు నీచూపులలోఁబడిరి. సింధుగాంధారరాజుల దండయాత్రా కథలు నీకల్పించిన ప్రబంధములు. అవియెల్ల నీదు స్తంత్రములు. ఈవంకబెట్టి వీరింజంకఁ బెట్టుకొంటివి హాతవిధి హేమచంద్రునకు, వానికుటుంబమునకుఁ బ్రతికూలుఁడై యుండుటంజేసి నీయాగడములు సాఁగుచున్నవి. పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడున్నపక్షమున- నతఁడు దయాళుఁడైన పక్షమున-శిష్టజనసంరక్షణంబును, దుష్టజనశిక్షణంబును వానికి నైజములైనపక్షమున--ధర్మమనున దీపప్రపంచమున నున్నపక్షమున—“సత్యమేవ జయతేనానృత”మ్మను వేదవాక్యములు సత్యములైనపక్షమున వేదశాస్త్రంబులుపరిభావంతములైన పక్షమున నేఁడుగాకున్న మఱియొకనాఁడయిన నీవొనర్చిన మహాపాతకములకుఁ బ్రతిఫలముగా నీవు భగ్నమనోరథుఁడవై సర్వవిధములు జెడినీచమరణంబు నొందకపోవు. నీచేసిన దుశ్చేష్టలు వ్రాయ జాలక చిత్రగుప్తుఁడు ... ... నీనిమిత్త

మై యమధర్మరాజు క్రొత్తనరకము నిర్మింపవలెను. విక్రమసేనుని గ ర్భము చెడఁ బుట్టితివి. కాశ్మీర రాజ కుటుంబమునకుఁ గలంకముఁ దె చ్చితివి. హరిశ్చంద్రుఁడు, రామచంద్రుఁడు భీష్ముఁడు, యుధిష్ఠిరుఁడు రఘువు, రంతిదేవుఁడు మొదలగుమహనీయులైన రాజర్షులకు జన్మకా రణమైన క్షత్రియ వంశము నీవలన మలినమై యవమానిత మైనది. చల్లని చంద్రుఁడు పొడమినపాలసంద్రమునందు హాలాహలము పుట్టి నట్లు ధర్మస్వరూపుఁడు హేమచంద్రుఁడు పొడమిన సద్వంశమునఁ బ రమనీచుఁడవు పరమపాతకుఁడవు నీవుసంభవించితివి. నీవెన్నిధర్మప న్నములు జెప్పిన నమ్మువారులేరు. నీవన్న నించుకైన నాఁకు గౌరవ ముగాని భయముగాని లేదు. నీబంట్లు నాకించుకేనియు నెఱపుగోలు పలేరు." అని యంతతో నాఁగక మణివర్మ వెండియు రూక్షవచనంబు లఁ బలుకఁ బోవుచుండ నొకసేవకుఁడు "స్వామీ! వీనికుత్తుక నుత్త రింతునా? సెలవయిన వీనితలతాటిపండువలె మీయడుగులకడఁ బ డవేయుదు. దేవరవారికి వీనియందు నింతశాంతమెందు" కని ఖడ్గ పాణియై ముందఱకు వచ్చెను. చిత్రభానుఁడు వానిని వారించి ఓయీ నీభక్తికి సంతసించితిని. బంటువైన నీకున్నభక్తిలో సహస్రాంశమీ పాపకర్మునకున్న పక్షమున మా రాజ్యమింతవఱ కేలవచ్చెను? కాని వీనిని వీనినిపుడు చంపవద్దు. ఈచాటుచావు వీనికిందగదు. వీనిబహిరంగ ప్రదేశమున జెట్టునకుఁగట్టి యురిదీసి మాంసాము దినుఁ బేచేవెరిఁగిన వీనిమాంసము కాకులు గ్రద్దలు దినునట్లు వీని కళేబరమును రుద్ర భూమిలోఁ బడవేయవలెను. కావునవీనినిప్పటికి రక్షించితి" ననిబంటు నావలకుఁ ద్రోసివై చెను.

"ఓహో! నన్నిప్పటికి నీవురక్షించితివా! దయామయుఁడవు గావున మహోపకారముఁ జేసితివి. నేను మరణమునకు భీతిల్లువాఁడ నుగాను. నీవంటిపందలు మరణమునకు వెఱతురు గాని, నేను వెఱువ.

నేను వృద్ధుఁడను. రేపో నేఁడో చావవలసిన వాఁడను. నీచేత జచ్చినను నేనో తెగులుచేతఁ జచ్చినను నాకొక్కటే. పరమేశ్వరుఁడు ప్రపంచమున మానవ వినాశముకొఱకుఁ గొన్నితావుల మహామారకములయిన తెవుళ్ళను, మఱికొన్ని తావుల నీవంటి దురాత్ములను సృజించుచుండును. రోగములును మీవంటివారును సన్నిహితజ్ఞాతులు. జగద్వినాశనమునకై జనియించుచుందురు. నేను మరణించినను జీవించినంత కాలము విశ్వాసముతో స్వామికార్య నిర్వహణ పరిణీతుఁడనగుటచేతను, మనోమాలిన్యము లేక నడచుటచేతను, పరవంచనా విముఖుఁడనగుటచేతను, నాకుత్తమగతులు ప్రాప్తించునని నమ్మకగలదు. జన్మాంతరమొందినను నేను మరల నరజన్మమే పొందుదును. ఇంక నీవు మృతినొందితివేని మహానరకములలో స్త్రీహంతలు శిశుహంతలు గురుహంతలు మాతాపితృభ్రాతృహంతలు మొదలగు మహాపాతకులు పోవు దుర్గతులకుఁ బోవుదువు. ఒకవేళ జన్మాంతరమొందినను, నుత్తమమగు మానవజన్మమెత్తక పాము, పెద్దపులి మొదలగు ఘాతుకమృగ జన్మమో లేక, హేయమైన కీటకజన్మమో నీవెత్తుదువు. మరణాంతరమున నాకళేబరమును నీవెక్కడ బాఱవైచినను నాకు విచారము లేదు. నా మాంసము పశులు తిని యాకలిదీర్చికొనుటచేఁ "పరోపకారార్థమిదం శరీర' మ్మను మాట యొక్కంత సార్థకమైన దని నేను సంతసింతును. శరీరము భగవానుఁడైన యగ్ని దేవున కాహుతి యైనను మంటిపాలైనను, విహంగములకాహారమైనను, నామనంబునకు విచారంబు గలుగదు. విగత ప్రాణమయిన వెనుక వట్టి కట్టెవంటి యీ దేహమేమైన నేమి? అది నీనైచ్యమునే తెలియఁ జేయును. నీదౌర్జన్యమునే ప్రకటించును. నీఘాతుకవృత్తినే వెల్లడించు. నీక్రౌర్యమునె చాటును. అది నేచూడఁబోను.' అని మణివర్మ నిర్భయముగా నిశ్చలమనస్సుతోఁ బరిభాషుని దూలనాడెను."

"ఓహో! నేను పందను. నీవు శాంతిసుగుణుడవు. నీకు భయము లేదు. నిజమే! ఇదియొక్కటియే నీనోట వెడలినసత్యము. నీకు దేవుని భయము లేదు. పాపభయము లేదు. లోకాపవాదభయము లేదు. నీవంటివారికే యుత్తమగతులు వచ్చినపక్షము జారులకుత్తమగతులు చోరులకుత్తమగతులు, రాజద్రోహులకుత్తమగతులు, నీవు జేరుదువేని యవియుత్తమగతులన్న పేరు గోల్పోవును. నీపేదరికతనము మేమెఱుంగుదుముగాని నీవు ధనమెందు దాచితివో చెప్పుము. కాశ్మీరరాజ్యమంతయు దోచుకొని నీ యిల్లునిధినిక్షేపములతో నింపితివని వినుచున్నాము. అవియెల్లనిక్కడ గ్రక్కుము.' అని చిత్రభానుడు వాకొనెను.

"నేను ధనము సంపాదించినమాటకల్ల. మానధనము నాకడఁగలదు. యశోధనము కొంతకలదు. ధర్మసాధనమే సాధనము. ఇంతకన్న నాదగ్గఱ ధనములేదు' అని మణివర్మ జెప్పెను.

ఆహా! నీకుమానధనములు యశోధనములుగూడగలవా? భూమిమీఁదనవతరించిన దంభుఁడవేనీవు. ఈయాత్మస్తుతి కేమిగాని ధనమెక్కడనున్నదో చూపుము. చూపవేని నీగ్రుడ్లు దీయించెద. నీనెత్తురుకుక్కలు నాకునట్లు గుఱ్ఱముల గొట్టు కశలతో జీవమలచింతకు నిన్నుఁ గట్టించి కొట్టించెద ఓరీ! జోదులారా! గుడ్డలాముకములో ముంచి వీనిచేతులకుం గాళ్ళకుం జుట్టినిప్పంటించుఁడు. అవికాగడాలవలె వెలుఁగవలయు. అప్పుడుగాని వీఁడుధనము దాఁచినచాటుచోటులు జూపఁడు. నేనన్నంతపని జేయించెద. జాగ్రత్త. నీవువృద్ధుఁడవని బ్రాహ్మణుఁడవనిచూచువాఁడనుగాను. వజ్రపాణీ! మేడదిగి వెల్లిస్త్రీలశరీరములమీఁద నున్న నగలన్నియుఁ దీసి కొనిరమ్ము. తమంతట తాము నగలనొసగరేని సాహసికులను నీబంట్లను వారిమీఁది కం

పి యంగనలని సంశయింపక, సర్వాభరణముల దీయింపుము. ఆడు వాండ్రను స్పృశియించిరని యవమానించిరని పరుషోక్తులాడిరని నేనువారినిదండింపను." అని చిత్రభానుఁ డానతిచ్చెను.

అనవుడు మణివర్మయిట్లనియె. "నీకావించుపాపముల దండ లో నింకను కొన్ని గుర్తిచ్చవలసియున్నవి. ఇప్పుడుతలపెట్టినదుష్కృత్యములు దండను పూర్తిచేయఁగలవు. కానిమ్ము! గుర్తిల్లుదీయించి నను నాకువెల్తి లేదు. గుర్తిల్లున్నపక్షమున నీవంటిపాపాత్ములను జూడ వలసివచ్చును. బాహ్యనేత్రములు లేకున్నను మనోనేత్రముతో ఫాల నేత్రునిజూచుచుఁ గాలముఁబుచ్చెద. ఎన్నిదెబ్బలు నీవునన్నుఁగశల తోఁగొట్టింతువో నన్నియు వడ్డితో నాపక్షమున దండధరుఁడు నీ కిచ్చును. భగవానుఁడైన యగ్నిహోత్రునకు నాశరీరము మరణానంతరమైన నాహుతికావలసినదే. అదిజీవించియుండఁగానె యైనపక్షమునఁ గడుంగడు మేలుగదా! రక్తమాంసహీనమై యెండుకట్టవలె నున్న నాశరీర మామహాత్మునకు నల్పకాలమే వినియోగించునని విచారించెద. అదియుఁగాక భర్త మృతినొందినప్పుడు మహాపతివ్రతలగు మనదేశపుటంగనలు మగనికాటిపై నెక్కి పదియాఱువన్నె పసిండికెనయగు తమమేనుల నగ్నిహోత్రునకు నిర్విచారముగాఁ గంటఁబడియైనఁ బెట్టక యమ్మా యనక యబ్బా యనక యాహుతులుగా సమర్పించుచున్నారు. అట్టియాఁడువాండ్రే యబలలే యట్టిసాహసములు చేయుచుండ మగవాఁడ నయిననేను క్షణముసేపు భగవానుఁడైన యీతిహోత్రుని గాఁగలించుకొనియుండఁజాలనా? "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః" అని యమృతబిందూపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. మనుష్యునిబంధమునకుఁగాని మోక్షమునకుఁగాని మనస్సేకారణము. మనస్సుస్థిరపఱచుకొన్నవారికి మున్నీరు మోకాలుబంటి, గండకత్తెర పుష్పమాల, అగ్నిప్రవేశమా

రామప్రవేశము, మరణము దేశాంతరప్రయాణము. కావున మమ్మునీ బెదిరింపులు వెఱపింపఁజాలవు. అవి చిన్నబిడ్డలకడఁజెప్పుము. నేను మృత్యుదేవతకు సమీపమందున్నవాఁడను. వార్ధకోద్రేకముగల యీశరీరముకు మీవలనకే నాకగపడుచున్నది. వృద్ధునిజంపెదను యాప్రతిష్ట నీకువచ్చుటకై నీకీదుర్బుద్ధులుపుట్టినవిగాని నేనెట్లయిన మరణింపకమానను. నాకడ ధనముమాత్రములేదు. నీయిచ్చవచ్చినట్లు చేసికొమ్ము. బ్రాహ్మణుఁడని వృద్ధుఁడని-శంకలుగాని జాలిగాని నీకుండునని నే నెన్నఁడు దలంప లేదు."

ఈసంభాషణము జరుగుచుండఁగానే వజ్రపాణి సౌధముదిగి దిగువభాగమునకువెళ్లి మణివర్మభార్య మొదలగు స్త్రీజనముల నిర్బంధించి సమస్తాభరణములను దీసికొని తెచ్చెను. అంతటఁజిత్రభానుఁడు వీఁడుధనమున్నతావులు చూపలేదు. కావున వీనిని కారాగృహవాసుని జేయవలయు. అప్పనియిచ్చటచేయఁదగదు. వీనిం గారాగృహమున బంధింపుఁడు. అచ్చటనేచిత్రవధచేయవచ్చును. వజ్రపాణీ! ఆయాభరణంబులు నీకడనే యుంచుము. మెఱియులవంటినలువురు జోదులను వెంటనిచ్చి వీనిం గారాగృహమునకనుపుము. అచ్చట వీనినిబంధించి నిరంతరము పదుగురుభటులు కావలియుండవలయు" నని యానతియ్య 'నట్లే' యనివజ్రపాణి మొదలగు నలుగురు కలకబంట్లబిలిచి మణివర్మఁదోడ్కొనిపొమ్మని చెప్పెను. వారాతని రమ్మని లాగి తోడ్కొనిపోయిరి.

కాలవశమున వచ్చుసుఖదుఃఖముల ననుభవింపకతీఱదని లోకజ్ఞానసంపన్నుఁడగు మణివర్మ తననివాసగృహమును విడిచి కారాగృహమున కరిగెను. చిత్రభానుఁడు ససైన్యముగా దండనాథయుతుఁడై పిమ్మట మాధవసేను గృహమునకరిగెను. అదియుఁగవాటభేదముఁజేసి ప్రవేశించి చూచునప్పటికయ్యమాత్యుఁడు లేకపోయెను. వానిగృహ

ముఁగూడ దోఁచుకొని వారుపిమ్మట కోడికూఁతవేళకు గదాధరుని యింటికింజని యాతనిబంధించి యాతనియిల్లు కొల్లవెట్టి పిమ్మట శూలపాణిమందిరమునకరిగి వానిబంధించి యాతనిగృహముందోఁచుకొనిరి. అంతలోఁ బ్రభాతమయ్యెను.

ఆఱువదియవప్రకరణము.

రాజ్యలక్ష్మి తానుచిత్రభానునివశము గావలసివచ్చినందుకు విలపించుచున్నదోయన్నట్లు పులుఁగులయెలుంగులు నలుదెసలనెసగెను. చిత్రభానునిబారిఁబడకుండఁ దన్నుఁగావుమని యామె పరమేశ్వరుంబ్రార్థించిన తెఱంగునఁ గాకులు కావుకావుమని యఱచెను. కోపోద్దీపితమయిన చిత్రభానుని నెమ్మొగంబువగిది భానుమండలము పొడుపుగొండపయి జపాకుసుమశోణంబై కనంబడెను. రాజ్యరమాదేవికి మున్నుతోడై నిలిచినమిత్రులందఱుఁ గ్రమక్రమంబుగ వెనుకబడినట్లు తారక లదృశ్యములయ్యెను. చిత్రభానునిపన్నుగడలు గూఢభావమునుమాని వెల్లడియైనట్లు చీఁకటి యంతరించి వెలుఁగుదోఁచెను.

చిత్రభానుని యాజ్ఞాప్రకారము సైనికులు గదాధరశూలపాణులంగూడఁ జెచ్చెరఁజెఱలోబంధించి కాల్యకృత్యంబులఁదీర్చుకొనుటకు నిజనివాసంబుల కరిగిరి. దండపాణియు వజ్రపాణియు నిర్వర్తితకాల్యకృత్యులై చిత్రభానుసమేతముగ జాముప్రొద్దెక్కినప్పటికి సేనానివేశమునకరిగిరి. విక్రమసేనునియెడ భక్తిగలసైనికు లనేకులు మణివర్మయొక్కయు గదాధరశూలపాణులయొక్కయు బంధనమువిని

శోకించిరి. వారల్పసంఖ్యాకులయినను దమ్మునడపింపునాయకుఁడున్న పక్షమున మహోత్సాహముతో వెంటనేచని వృద్ధామాత్యుని సేనాపతులను బంధముక్తులఁ జేయఁదలంచిరిగాని గదాధరశూలపాణులు సయితము కారాబద్ధులగుటచే తత్త్రాణఁ జేయునదిలేక దైవము హేమచంద్రకుటుంబమునకు విముఖుఁడై యున్నాఁడని తలంచియూరకుండిరి. తక్కినవాండ్రందఱు మనసులో విక్రమసేనునిమీఁద గొంతయభిమానమున్నను దమయభిమానము నిష్ప్రయోజనమగుటచే రెండవ పక్షముఁ జేరుట లాభకరమని చిత్రభానునిపక్షముఁ జేరిరి. బలహీనుల విడిచి బలవంతులఁ జేరుట లోకులకు నైజమేగదా!

మణివర్మప్రముఖులను జిత్రభానుఁడు జెయిలోనుంచెనని వారి యిండ్లుకొల్లగొనెనని నగరమంతట వెల్లడియయ్యెను. చిత్రభానుని బిట్టుగుకయను పిట్టపిడుగు లింకెవ్వరిమీఁదఁబడనున్నవోయని పౌరులలో ననేకులు గుండెలు చేతఁబట్టుకొనియుండిరి. విక్రమసేనునికొలువులోనున్న గొప్పయుద్యోగస్థులు చిన్నయుద్యోగస్థులుఁగూడ భీతచేతస్కులయిరి. ధనవంతులు చిత్రభానుఁడు తమయిండ్లు గొల్లబెట్టునేమో యనుభయమునఁ దమతమవిత్తంబుల నాభరణంబుల భూగర్భంబున నిక్షేపించిరి. ఎక్కడఁజూచినఁ జిత్రభానునిదుండగములే ప్రజలు చెప్పుకొనఁజొచ్చిరి.

ఆవిషయము రాచనగరునందుఁగూడ దెలిసెను. విక్రమసేనుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యమునొంది తల్లి కావార్త నెఱిఁగించెను. అరవిందాదేవి పిడుగువంటి యవ్వార్తవిని "కటకటా! వృద్ధుఁడైన మణివర్మ కారాబద్ధుడయ్యెనే" యని జాలినొంది గదాధరాదులుగూడ బంధింపబడుటచేఁ దమకు గృహమందున్న పరిచారకులుదప్ప హితులయిన యాప్తులు నగరమందు లేరని విచారించి యేక్షణమందో తమకుఁ

గూడ నేదో మహాపాయమువాటిల్లునని నిశ్చయించుకొనిరి. మాధవ సేనుఁడు సుదర్శనునకు రాయబారమెఱిఁగించి సాయము గొని తెచ్చు నప్పటికిఁ గార్యము పాకముదప్పునని యుఁ దమకు రావలసిన యిక్కట్టులన్నియు వచ్చునని యు వారు తలంచు చుండిరి.

అంతలో గజదిస కేయి మణివర్మ ప్రముఖులమీఁదికిం జనిన సైనికసహస్రము వెంటరాఁ జిత్రభానుఁడు దండపాణి వజ్రపాణులు తనకిఱుగెలంకుల నడువ రాజవీథినుండి కోటనైపు జనెను. రాత్రి కొంతజీ వంతయినది. పగలు కొంతజీవంతు వచ్చినదని పురజనులు భయభ్రాంతులయిరి. కొందఱు తలుపులు మూసికొనిరి. కొందఱు మేడలెక్కి చూచిరి. కొందఱు దొడ్డిదారినిఁ బొరుగూళ్లకుఁ బయనమై పోయిరి. అందఱు నెవ్వగచే భోజనంబులుమాని కూర్చుండిరి. "హా! హేమచంద్రా! నీకును నీసంతతికి నెట్టిదురవస్థవాటిల్లినది!" అనికొందఱు వెచ్చనూర్చి విచారించిరి.

అట్లుసేనాసమేతముగఁ జిత్రభానుఁడు కోటకుంజనియె. భయ పడి కావలివాండ్రు నిశ్చేష్టులయిరి. ఎవరియాటంకములేక సత్రము మును చాటసాగులు జేసినట్లు జిత్రభానుఁడు స్వసైన్యముగఁ గొలువు కూటముఁజొచ్చి యందాసీనుఁడయ్యెను. అంతఃపురమున హాహాకా రములు సెలంగెను. హర్షవర్ధనుఁడు మిక్కిలి భయంపడి యన్నకడకు బోయెను. వర్మనభయముచే గడగడవడఁకి యరవిందాదేవిపాదము లప్పైఁబడెను. ఆమెయు నివ్వెఱపడి నోటమాటలేక గోడకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండెను. అంతలోఁ జిత్రభాను డంతఃపురపరిచారకుని రావించి విక్రమసేనుని నరవిందాదేవిని దానుచూడవలయునని చెప్పెను. ఆ కంచుకియువ్వార్త వారికిఱువుర కెఱిఁగించి రావచ్చునని చెప్పెను. అప్పుడు చిత్రభానుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడై యంతఃపురముఁబ్రవేశించి విక్ర

మసేనుఁ డెదుర్కొని సన్మానింప లోపలిగది జొచ్చి యుచితాసనమునఁ గూర్చుండెను. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు వానిప్రక్క నిలువఁబడియుండ వారినతఁడు గూర్చుండఁబనిచెను. ప్రక్కగదిలో సరళింపాదేవియుండెను. అప్పుడు చిత్రభానుఁడు వదినకు వినఁబడునట్లు కుమారులతో నిట్లనియె.

"కుమారా! నేనిప్పుడు సేనాసమేతముగ నీకోటఁజొచ్చి తినని నీవు భయపడనక్కఱలేదు. నేను నీకెట్టికీడుఁజేయఁదలంచి రాలేదు. నామనస్సు స్ఫటికమువలె నిష్కళంకమైయున్నది. నాకెట్టి ద్వేషమునులేదు. కాశ్మీరరాజ్యమునీయది. నీవదానికి నిరంకుశప్రభువవు. నీతమ్ముఁడుహర్షవర్ధనుఁడు యువరాజు. నీవురాజవై యుండ నీయనుమతిలేక నీసేనాపతులను నీకళములను వశముచేసికొని నేను కడచినరేయి గొన్నిసాహసంబులుచేసి నేఁడుమహాసాహసంబున సేనాసమేతముగ నీకోటకువచ్చుటకుఁ గారణంబేమియని నీవె నుడుగవచ్చును. బాలుఁడవగుటచే భయమున నీవడుగకున్నను నట్టిప్రశ్న నీవడిగినట్లే భావించి దానికుత్తరము నేజెప్పవలసినవాఁడ. కాశ్మీరరాజ్యమును జూడ నెండలకోకన్నెయ్యగానున్నది. గాంధారవసుంధరాధిపుఁడు దీనిపై దండువెడలఁదలఁచియున్నాఁడు. చతురంగబలసన్నాహము జరుగుచున్నది. ఈవఱకే యాతఁడు బయలుదేఱియుండును. దక్షిణము నుండి సింధునాయకుఁడగు పరంతపుఁడు బెబ్బులి మేకపై దుముకునట్లు మనవిషయంబుపై నుఱుకఁదలఁచుచున్నాఁడు. పరంతపుఁడు పరంతపుడనుటకు సందియములేదు. భాగ్యవర్ధనుఁడు మనదేశము జయించి నిజభాగ్యవర్ధనుఁడగును. ఆనరపాలురిద్దఱు మనమంత్రులను మనసేనాపతులలో గొందఱిని వశవర్తులుగాఁ జేసికొనియున్నారు. మనప్రధానామాత్యుఁడు మణివర్మను, ద్వితీయామాత్యుఁడు మాధవసేనుఁడును బరమనీచులై యాత్మలాభపరాయణులై ధర్మమాపులై

దేశమును బరరాజులకు విక్రయింపఁదలఁచుచున్నాఁడు. దానికిందగిన సాక్ష్యము నాకడ నున్నది. మాయన్న వారియందే విశ్వాసముంచి చెడిరి. మీరును వారినే నమ్మి చెడుచున్నారు. మాయన్నం జంపించిన మహాపాతకుఁడు మణివర్మ. కొన్ని గ్రామముల కాసపడి కొంతధనమున కాసపడి గొప్పబిరుదులకాసపడి మేటిపదవులకాసపడి కాశ్మీరమును గోవును కటికవానికమ్మినట్లు సింధుగాంధారరాజుల కమ్మఁ మణివర్మదలఁచుచున్నవాఁడు. మణివర్మయనగా దేనెబూసినకత్తి. మణివర్మయనఁగా మేఁకవన్నెపులి. మణివర్మయనఁగా బ్రాహ్మణవేషమునున్న చండాలుఁడు. మణివర్మప్రక్కలోఁ బాము. నీవు బాలుఁడవు. నీతల్లి శుద్ధాంతకాంత కావున మీరిరువురు వ్యవహారమెట్టిదో యెఱుఁగరు నీవు నీతండ్రివలెనే మాయామర్మము లెఱుంగనివాఁడవు ఎవరేమిచెప్పిననదినమ్మెదవు తెల్లనివన్నియు బాలనియు నల్లనివన్నియు నీళ్ళనియు విశ్వసింతువు. రాజనీతియందు నీవు సంపూర్ణకుశలుండవుగావు పాపము నీకు వయస్సేది? ఒకచెంపగొట్టినఁ బాలు నొకచెంపగొట్టిన నీఁరుగారు లేఁతప్రాయముగదా! అంతలోనే విద్యాభ్యాసము సమగ్రముగాకుండ జనకునిచావు రాజ్యభారవహనము మనోవ్యథాప్రారంభము మున్నగు నిక్కట్లుగలిగినవి. దేశమిట్టిదుర్దశలో నుండుటచే నిన్న రేయి దుస్తంత్రకారకుఁడును దేశద్రోహియు రాజద్రోహియునైన మణివర్మను బట్టి బంధించితిని. మాయలాడు మాధవసేనుఁడు లేఁడట. వాఁడు వచ్చినతోడనే బంధించెదను. గదాధర శూలపాణులు మణివర్మ శిష్యులేయై దళములను మనకు విరుద్ధముగా నడపింపఁ దలఁచుచున్నారని దెలిసి వారినిఁగూడఁ గారాగృహబద్ధులఁ జేసితి. సింధుగాంధారప్రభువులు చతురంగబలములతో మహాసన్నాహముతోఁ దండువిడిసినను మనకింక భయములేదు. అంతఃశత్రువులయిన మణివర్మప్రముఖులు బంధింపఁబడిరి గావున బాహ్యశత్రువులు సులభముగా నిర్జింపఁబడు

 జ

దురు. ఇఁక మీరందఱు గుండెలపైఁ జేతులు వైచికొని హాయిగా ని
ద్రింపవచ్చును. మనసైన్యమునంతను నేనే నడపి కదనరంగమునకుం
గొంపోయి బల్లిదులగు పగతుఱ జయించి చెల్లాచెదరుగఁ దోలి కా
శ్మీరరాజ్యలక్ష్మిని సుస్థిరముగఁజేసెద. మీరిందే యుండుఁడు. నీవు
చేతవిల్లుదాల్పకుండ-జెక్కుచెదరకుండ-మెడలోని పువ్వులదండయైన
నలుగకుండ-మేనంజెమ్మటయైనఁ గ్రమ్మకుండ-నవలీలగ నరిబలంబుల
జయింపఁ గలవు. మేమందఱము మీబంట్లము. ఈదండపాణియు
వజ్రపాణియు నీకుద్రోహులుగారు! రాజ్యపరిరక్షణము నిమిత్తము
నీనిమిత్తము వారు నన్ననుసరించిరి. నాయన్నరాజ్యము-నాయన్న
బిడ్డలరాజ్యము-పరాక్రాంతమగుచుండనా నన్నుఁగానట్లు నేనూరక
జూచుచుండుటకంత యభిమానహీనుఁడనా? పరాక్రమశూన్యుఁడనా?
పుట్టినది రాచపుట్టుకగాదా? మూతిమీఁదనున్నది మీసముగాదా?
చేతఁబట్టినది ఖడ్గముగాదా? నాయన్నకునాకు మనస్పర్థలుండిన నుం
డుగాక! 'మరణాంతాని వైరాని' యని మహానుభావుఁడైన వాల్మీకి
చెప్పియున్నాఁడు. ఆమనస్పర్థలాయనతోనే పోయినవి. పసిబాలురయి
న మీకాపదవచ్చినఁ బ్రతిక్రియగావింపక నేనూరకుండఁగలనా?
మీయాపద నాయాపదగాదా? నీవింక భయపడకుము. శంకవిడువుము
మూర్ఖులు నీకనేకవిధముల దుర్బోధచేయుదురు. వానింజెవిపెట్టకుము.
నాయుపదేశము మనంబున నిలుపుకొందువేని నిశ్చలగ్గగు. నాయంత
రంగశుద్ధియు నాధర్మప్రవర్తనము నానిష్కామవ్యాపారము ల
క్రమంబున నీవ యెఱుంగఁ గలవు. ధాత్రి నిష్కంటకము
చేసి నీకప్పగించి తపోవనంబున కరుగవలెనని నాసంకల్పము నాకే
విధమైన కోరికలులేవు. సుఖదుఃఖముల ననుభవించితిని. కాశ్మీర రాజ్య
ము పరహస్తగతముగాకుండఁ జూచుటయే నామనోరథము. కుమారా
దీనికి నీవేమందువు?' అని చిత్రభానుఁడు దీర్ఘోపన్యాసము జేయుటయు-

విక్రమసేనుఁడు విని యేమనుటకుం దోఁచక పినతండ్రివైపు జూచుచుం డెను. "కుమారా! నీయభిప్రాయ మేమని యతఁడు మరలనడిగెను."

"అయ్యా! నేనేమి చెప్పఁగలను? మీరు పెద్దలు. సర్వధర్మములు తెలిసినవారు. సింధుగాంధారరాజుల దండయాత్రలగుఱించియు మనము వాని నిమిత్తమై చేయవలసిన ప్రతిక్రియలగుఱించియు ముందుగా నాతోడ మీరాలోచింపలేదు. మణివర్మప్రముఖులును గారాబద్ధులను జేసినప్పుడు నాచెవిని వేయలేదు. అన్నియు జరిగిన పిదప నన్నడిగిన నేమిచెప్పగలను? మీరెట్లుండుమని సెలవిచ్చిన నట్లేయుండెద. ఏమిచేయుమన్ననది చేసెద. ఈనగరము విడిచిపొమ్మన్న నాత్మ్మనిఁ దల్లిని వెంటఁబెట్టుకొని పాంచాలమునకుఁగాని మఱియొక దేశమునకుఁగాని పోయెద. మీరెండిరిమెక్కినగద్దె మీరేయెక్కుఁడు. అంతఱకు రాజ్యములేయున్నవా? అందఱ కైశ్వర్యములేయున్నవా! నాయభిమతమునుగనక్కఱలేదు. మీయిచ్చవచ్చిన తెఱంగున మీరు సేయవచ్చును." అని విక్రమసేనుఁడు మొగముచిన్నపుచ్చుకొని యుత్తరము చెప్పెను.

"కుమారా! తొందరపడకుము. మీరు దేశమువిడిచి వెళ్ళనేల? మణివర్మప్రముఖులపై నీకు సంపూర్ణ విశ్వాసముగలదు. గావున వారిసంబంధించిన పక్షము నీకు సమ్మతమని ముందుజెప్పనయితి. నేనను సేనాపతులను వశముజేసికొంటినని యంటివి. నీపని నిమిత్తము నేను వారిదోడ తెచ్చితినిగాని నాపనికి గాదు. నేను వారిని వశముచేసికొనలేదు. వారికే నేను వశుఁడనైతిని. నీతో జెప్పి చేసినను జెప్పక చేసినను నీపనిచేయుటయే నాకుఁ బ్రధానము. కావున నిందియొక తప్పుగా బట్టుకొనకుము. నీవు మీయమ్మతోడ స్తిమితముగా నాలోచించుకొనుము." అని చిత్రభానుఁడు విక్రమసేనుని వీడుకొని కొలువుకూటమునకువచ్చి తన నిమిత్తమై కనిపెట్టుకొనియున్న

సైనికులను సేనాపతులను గలసికొని వారితోఁగూడి కోటవిడిచి స్వగృహంబునకుంబోయెను. దండనాథులు సైనికులు వానికడ సెలవుగైకొని స్వగృహములకుం జనిరి.

అటఁ జిత్రభానుఁడు చన్నపిదప సరవిందాదేవి విక్రమసేనుంబిలిచి యిట్లనియె. "కుమారా! చిత్రభానుఁడు మనయెడ నభిమానముగల వారినందఱ బంధించినాఁడు. సైన్యమును వశపఱచుకొన్నాఁడు. దండనాథులు వానికి వశంవదులైరి. మణివర్మ మొట్టమొదటనుండియుఁ జేసిన యుపదేశము మనముఁ జెవిబెట్టకపోవుటఁ జేసి యింతవఱకువచ్చినది. అతఁడే ఋజుమార్గవర్తనుఁడు. సింధుగాంధారవల్లభులంగూడి యతఁడు దుస్తంత్రములు పన్నెనని మనమునిశ్చయించుట పొరపాటేమో! కాని యాజాబు లతఁడు వ్రాసినట్లు యెవఁడో సృష్టించినాఁడని యాతఁడు మొఱవెట్టుకొన్నను మనము వినమైతిమి. ఆతని విశ్వసించిన చో నింతవఱకు రాకపోనేమో? 'స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః' యను నార్యోక్తి నావంటి బుద్ధిహీనురాలి చేష్టలంబట్టి పుట్టియుండవచ్చును ఈవైపరీత్యమునకు నేనే కారణమునైతిని. బిడ్డా! చేతులార నీభాగ్యమును నేను వెడలఁగొట్టితిని. ఇప్పుడేమి చేయుదుము? మనరాజ్యవ్యాపారము చుక్కానిలేని యోడపగిది నున్నది." అని విచారించుచున్న తల్లిం జూచి విక్రమసేనుఁడు "అమ్మా! నీవు విచారింపవలదు. కార్యములు కన్నీటి కాలువలలో మునిఁగిపోవును. కన్నీరు కార్యములను సరిగాఁజూడనియ్యదు. దుఃఖము దుర్బలలక్షణము. ధైర్యమెన్నటికి మునుఁగనినావ. దానినెక్కిన వాఁడు సురక్షితముగా దుఃఖసాగరమీఁది యవ్వలియొడ్డుఁ జేరుదురు. నీవుధృతిఁ బాల్చియుంటివా మేము త్సాహవంతులమగుదుము. నీవు ధృతిదప్పిన మామతిచలించు. కావున ధైర్యమును నూఁతగోల విడువకుము." అనిచెప్పి యామెనూరడించెను.

చిత్రభానుఁడు మధ్యాహ్నమున దండపాణి వజ్రపాణులం

బిలిచి "విక్రమసేనుఁడు మాతృభ్రాతృసమేతుఁడై దేశమువిడిచి పాంచాలమునకుం బోయెద నని చెప్పె. అతఁడు గాని వానిపరిజనము గాని చుట్టములు గాని కోట దాఁటి పోకుండ నన్నిద్వారములయొద్ద నన్నిబురుజులయొద్ద ముక్కాకలందేరిన మేటిపగలఁ గావలి యుంచుఁడు. మాధవసేనుని జాడలరయుఁడు. అతఁ డేదో రాజకార్యము మీఁదనే పైకిపోయియుండునని నేఁ దలంచెద" నని చెప్పి వారింబనిచి మణివర్మమాధవసేనులకు బదులుగా నూతనమంత్రుల నియమింపఁ దలఁచి యెవ్వరిని నియమింతుమని రుదభ్రట్టుతో నాలోచించెను. అతఁడుకొంచెముసేపాలోచించి "నీకుమంత్రులెందుకు? నీవుమహేందుఁడవు. నేనుబృహస్పతి యట్లుసకలవిషయముల ధర్మోపదేశముఁ జేయుచుండెద. నామనస్సేనీమనస్సు. నేనునీకు హితమేయుపదేశింతును. నీచేత హితమే చేయింతును. ఒకవేళ మంత్రుల నియోగింపవలసివచ్చిన నిక్కడివారిని నియోగింపకుము. సమర్థులయినయమాత్యులను విదర్భాపురమునుండి రావింతము. ఇక్కడివారు నమ్మఁదగిన వారుకారు. నీబుద్ధిబలము వినియోగించి నీవొక్కఁడవేపాలించుచుండుము." అనియుపదేశించెను.

అదిలెస్సగానున్నదని భావించి చిత్రభానుఁడు నాఁడు మొదలుకొని ప్రతిదినముఁ గోటకుంబోవుచుఁ గొలువుకూటమున విక్రమసేనుని గద్దెపైనునిచి ప్రక్కను దానొకచిఱుగద్దియ వేయించుకొని కూర్చుండి దండనాథులను సామంతులను నగరమందలి ప్రధానపురుషులనురావించి కొలువుదీర్చి రాజ్యవ్యాపారములను విక్రమసేనుని పేరం జక్కఁబెట్టఁదొడఁగెను.

ప్రజలలో ననేకులాతనివర్తనముఁజూచి సముచితముగా నున్నదని మెచ్చిరి. నగరమందలిసంక్షోభము క్రమక్రమముగా డించుపడెను. చిత్రభానునిపట్ల దుర్నయమెద్దియులేదని పౌరులుచెప్పుకొన

జొచ్చిరి. వ్యవహారము మిక్కిలికట్టుదిట్టముగా జరుగఁజొచ్చెను. జారులుచోరులున్నను దుండగులు చండశాసనుఁడగు చిత్రభానునకు భయంపడఁజొచ్చిరి. దేశమందు బందిపోటులు మున్నగునల్లరులు క్రమక్రమముగనడఁగెను. అరవిందాదేవియు విక్రమసేనుఁడును జిత్రభానునిమనస్సనియెడు నోడ యేకడకుఁబోవునో యేరేవు జేరునో తెలియక యాతనివర్తనమంతయు నాటక మనియు నభినయ మనియు దలంచుచుండిరి.

మణివర్మకడ విశేషధనమున్నదని చిత్రభానుఁడు సంపూర్ణముగనమ్మి యతనినెట్లయిన హింసించి యానిక్షేపమును గనుగొనవలెనని ప్రయత్నములుచేయుచుండెను. దండపాణింబిలిచి యొకనాఁడతఁడు మణివర్మను మిక్కిలికఠినముగా హింసించి విత్తంబుదాఁచినచోటు దెలిసికొమ్మని యానతిచ్చెను. దండపాణి "స్వామీ! ఇంటిలోనేమూలనో యతఁడు సొమ్ముపాతిపెట్టియుండును. కావున మనమిల్లంతయుఁ ద్రవ్వించిచూతము. అక్కడనది కానఁబడనినాఁడు వానిని హింసింపవచ్చు" నని యుత్తరమిచ్చెను. "అదిలెస్సగానున్న" దని యక్కార్యమునకుఁ జిత్రభానుఁ డంగీకరించెను.

మఱునాఁడు ఖనికులచేత నిల్లంతయు నొక్కనిలువులోతు ద్రవ్వించిరి. ఎముకలు మసిబొగ్గులు ప్రాతకుండపెంకులు కొన్ని రాగిశాసనములు మున్నగునవేకానఁబడియెనుగాని యొక్కరూకయైన నచ్చటఁ గనబడలేదు. అవ్వార్త దండపాణి చిత్రభానున కెఱిఁగింపనాతఁడు భగ్నమనోరథుఁడై మణివర్మ మఱెచ్చటనో ధనముదాఁచియుండుననినమ్మి వానిం గ్రూరదండనలపాలు చేసిన నత్తావుబయటబడునని నిశ్చయించెను. ఒకనాఁడుసాయంకాలము చిత్రభానుఁడు దండపాణియు వజ్రపాణియు మఱిపదుగురు భీకరాకారులగు బంటులు మణివర్మయున్న కారాగృహముఁ జొచ్చిరి "నీవార్జించినధనరాసులు

మణులు మొదలగు నమూల్యపదార్థములు నీవెచ్చటదాచితివో చెప్ప దవాలేక దారుణవధపాలయ్యెదవా" యని చిత్రభానుఁడడిగెను.

"ధనమునాకడ లేదని యిదివఱకే చెప్పితిని నన్ను మీరెంత హింసించినను ప్రాణములేగాని నాణెములు నాకడఁగ్రహింపలేరు. నెత్తురుచుక్కలేగాని మణులుమీకు దొరకవు. చివికిపోయిన యెముక లేగానిపసిఁడికణికలు మీకుఁలభింపవు. చర్మమేగాని భర్మముమీకు లభింపదు. ఏదోవంకబెట్టి నన్నుహింసించుటయే మీసంకల్పమైన మీరట్లు చేయవచ్చును. పాపము మూటఁగట్టుకొనుటయే మీకోరిక యైనయెడల నట్లుచేయవచ్చును. అపకీర్తిసంపాదనము నీయభిమత మేని నన్ను నీయిచ్చవచ్చునట్లు హింసింపవచ్చును. పరమేశ్వరుఁడు సాక్షిగా భూమ్యాకాశములు సాక్షులుగా నే సత్యము బలుకుచుంటిని ధనమునాకడలేదు. నాశరీరము వేఁడివేల్పుకు కింధనముగా మీరిడినను యావజ్జీవము బంధనమునను నుంచినను ధనముమాత్రము నేను మీకియ్య జాల" నని యమ్మనసలిమంత్రి యుత్తరమిచ్చెను.

"వీనిప్రమాణములు నమ్మఁజాలము. వీనికాలు సేతులకుగుడ్డలు చుట్టి కాల్పుడ" డని చిత్రభానుఁడానతిచ్చెను. "అట్లెగాక!" యని మొఱకులగుకఱకుబంట్లాముదమునఁ గుడ్డలు తడిపి వానిచేతులకు మోచేతులవఱకుఁ గాళ్ళకు మోకాళ్లవఱకుఁజుట్టిరి. ఒకఁడు సమిధలు వైచి యగ్నిహోత్రము రవులుకొల్పుచుండెను. మణివర్మ లేశమయి న భయపడక విషాదముంజూపక కూర్చుండి కన్నులు మూసి సమక చమకములతో మహేశ్వరుని లోలోన ధ్యానించుకొనుచు మరణము నకుసిద్ధముగానుండెను. "ఇదేగుడ్డలకు నిప్పంటించుచున్నాము. క్షణ ములో భస్మమయ్యెదవు. జాగ్రత్త! ధనమెక్కడనున్నదో చెప్పు" మని దుష్కరులగు బంట్లు మఱియొకసారియడిగిరి. మణివర్మ ధ్యానపరుఁడై నిరుత్తరుఁడయ్యెను.

"స్వామీ! ముమ్మాటికి సెలవేనా? నిప్పంటింతునా" యని చిత్రభానునివంక దిరిగియొకఁడడిగెను. చిత్రభానుఁడు దండపాణివంక జూచెను. దండపాణి కప్పని యిష్టము లేకపోయినను దనయేలిక కాగ్రహ మువచ్చునేమో యని యతఁడు వలదనఁజాలక వజ్రపాణివైపుజూచెను ఆయాజానుబాహువులు ముసలితనమందైన వన్నెదఱుగనియాపచ్చని మేను విశాలమై యప్పుడు ముడుతలతో నిండియున్న ఫాలభాగము ను మాంసహీనములై వ్రేలుచున్న చర్మమును జూడ సేనాపతుల కిరు వురకు మనస్సుకరిగెను. వారుచిత్ర భానున కుత్తరమీయ కూర కుండిరి.

"చంచలులారా! మీమనస్సులు చలించినవి. మీరు సేనా పతులై పరసేనల రూపుమాపుటకేగాని పరిచితులకడమీరుపనికి రారు. మోమోటము జాలి మిమ్మలముచున్నవి. ఓరీ! నిప్పు బాగుగా మంటజేయుము రా" యని మాటసరిగా ముగించెనో లేదో యంతలో వృద్ధకంచుకియగు జంబుకుఁడువచ్చి "స్వామీ! కర్పూర మంజరి కర్పూరమంజరియని" యేడ్చుచుఁ బలికెను. "ఏమిరా! కర్పూర మంజరి కేమి?" యని చిత్రభానుఁడు తొట్రుపడియడిగెను. "ఉరిబెట్టు కొనె. ఉరిబెట్టుకొనె" నని వగర్చుచువాఁడుచెప్పెను. చిత్రభానుఁడు భయసంభ్రమములతో విసవిసనడచుచుఁబోయెను. దండపాణియు వజ్రపాణియు వానివెనువెంటఁజనిరి. సేవకులు నాఁడప్పనిచాలించిమణి వర్మకట్లు విప్పి తలుపులుబిగించి యావలకుంబోయిరి. వజ్రపాణి జంబుకుని బిలిచి మెల్లగాఁ గర్పూరమంజరి యురివెట్టుకొనుటకుఁగార ణమడిగెను. "చెలికత్తెయైన మల్లిక పెద్దపులిచేఁ బట్టువడి చచ్చిపోవు టచే బెంగవెట్టుకొని యామె మాధవీలతతో మెడకురిపెట్టుకొన్నది" యని యతఁడుబదులుచెప్పెను. "బ్రతికియున్నదా మృతినొందినదా?" యని మరలవానినడిగెను. "ఏమో తెలియదు. మాటలేదు. చూపు లేదు. నాడిలేదు. బ్రతికియున్నదో చచ్చిపోయినదో నేనెఱుఁగను" అనివాఁడుత్తరముచెప్పెను.

ఇరువదియొకటవపరిచ్ఛేదము.

సునంద మతి యించుకేనియుఁ జక్కబడలేదు. ఆమెయున్మాదము నానాటికి హెచ్చుచుండెను. ఇంటనున్న చెంబులు తాను మోయగల చిన్నబిందెలు తనసగలు దీసికొనిపోయి యామెదొడ్డిలో నున్ననూతిలోఁ బడవైచుచుండును. అట్లు పాఱవైచెదవేమమ్మా యని సేవకు లడిగినప్పుడు "అయ్యో! కర్పూరమంజరి యెత్తుకొని పోవును. అందుకని దాఁచుచున్నాను" అని బదులుచెప్పును. రమారమి సంవత్సరమువయస్సుగల యామెచిన్నబిడ్డ నొకనాఁడు చంకఁ బెట్టుకొని బావికడకుఁ గొనిపోయెను. వెంటనే పరిచారిక యొకర్తె పరుగెత్తుకొనిపోయి "ఏమమ్మా! బిడ్డ నేమిచేసెదవు?" అనియడుగ "ఓసీ! కర్పూరమంజరి వీనిం దీసికొనిపోవును. కాఁబట్టి యీనూతిలో బందుకొనఁబెట్టెద" నని బదులుచెప్పెను. వెంటనే యప్పనికత్తె బిడ్డకుఁ బ్రాణభంగ మగునని యామెచేతిలోనుండి బిడ్డను బలవంతముగా లాగుకొనెను. ఆపెనఁగులాటలో సునంద సేవకురాలిని గట్టిగా గఱచి నాలుగుమూఁడుచోట్ల గాయములు చేసెను. గదిలోఁ బెట్టి తాళమువైచినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని కాలునొప్పి వచ్చినదని లేనిపోనివంకలు బెట్టి తలుపు దీయుమని పెద్దపెద్ద కేకలు వేయును. పరిచారకు లాయలపుల సరకుసేయకపోయిరేని గదిలోఁ దనతల గోడకుఁబెట్టి గట్టిగఁగొట్టుకొనును. తలుపుదీసినపక్షమున నేదో చేటుపుజేయుచుండును. రెండుమూఁడుపిల్లికూనలను సేవకులు చూడకుండ నూతిలోఁ బడవైచి చంపెను. ఆమెయవస్థఁజూచి వజ్రపాణి మిక్కిలి ఖేదమునొందుచుండెను. ఎట్టిగట్టివైద్యులచేతఁ జికిత్సచేయించినను నామె యున్మాదము హెచ్చెనేగాని తగ్గలేదు. మనోవ్యాధికి మందు లేదుగదా! [illegible] సునంద [illegible] లేదు సరేకదా

భర్తకుం జుట్టుపక్కలవారికిఁ గంటిమీఁద గునుకు లేకుండ నడచు చుండును. ఎవరో యెదుట నున్నట్లు భావించి వారితో వాదము సేయుచుండును.

కర్పూరమంజరిని వజ్రపాణి కిచ్చి వివాహముచేయుట నిశ్చయమయినదని యీమెయున్మాదముపల్లనో ప్రధానమయిననాఁడు వచ్చినబ్రాహ్మణులవెంగలితనముననో యెట్లో పట్టణమునం బొక్కెను. పెండ్లి లేదు. పేరంటము లేదు. ముందుమునుపటిభార్యకు మాత్రము వజ్రపాణి పిచ్చియెత్తించినాఁడు గదా యని లోకులు చెప్పుకొని చాటుచాటున వాని నెగతాళిసేయఁ జొచ్చిరి. ఎందఱు హసించినను నెంద ఱధిక్షేపించినను మఱెందఱు నిందించినను భార్య యున్మాదిని యైనను గర్పూరమంజరిముఖముఁ దనమనోనేత్రముతోఁ జూచుచు సకలసంతాపహారక మయినయామె దృఢాలింగనము దనకుఁ జేకురి నట్లు భావించుచు నప్పుడప్పుడు స్వప్నములలో నామెసమాగమ సుఖము క్షణకాల మనుభవించుచు వజ్రపాణి యిల్లాలిదురవస్థ కెడ నెడ వగచుచున్నను మొత్తముమీఁద సంతోషముతోడనే దినములు పుచ్చుచుండెను. విశేషించి రాజ్యము చిత్రభానునివశమగుటచేఁ దన కింకను గొప్పపదవులు చేకూరునని యాసపడి యుండెను. కర్పూర మంజరి యురివెట్టుకొన్ననాఁడు చిత్రభానునివెంట నరిగి యామె బ్రతికియున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకును రతీదేవికిఁ బ్రతిరూప మని పేరువడసిన యాకన్నియమేనివన్నియయు ముఖవిలాసమును నొక సారి జూడవలయుననియు నాతఁడు భయసంభ్రమములతోఁ బోవు చుండ నంతలో నతనిసేవకుఁడు పరుగుపరుగున వచ్చి వగర్చుచు "మహాప్రభూ! మహాప్రభూ! ఇల్లు——ఇల్లు——" అని యఱచెను. "ఏమియిల్లు? ఏమియిల్లు? వేగము చెప్పఁగదరా" యని యతఁడడుచ్చ ట నాఁగి యడుగ "మనయిల్లు కాలిపోవుచున్నది స్వామీ! రండి

రండి" యని యేడ్చుచుఁ బలికెను. "అయ్యో! అయ్యో! ఏమిరా యిది" యని వజ్రపాణి నడచుచు నానిసి బ్రశ్నింప నాసేవకుఁడు నడచుచునే వాని కిట్లుత్తరముఁ జెప్పెను.

"స్వామీ! ఏమి చెప్పుదును? సేవకుల కందఱకు నిగ్రిపట్టినది. అమ్మగారు దీపము చేతఁబుచ్చుకొని మీరు పఱుపులుకుట్టించుటకై యీనడుమ దెప్పించిన దూదిబుంగల నంటించినారు. ఇంటిలో నా భాగమంతయుఁ బూర్తిగా నంటుకొన్నతరువాతఁ గాని మా కెవ్వరికి మెలఁకువ రాలేదు. అంతలోఁ జుట్టుపక్కలవారు వచ్చి యిల్లంటు కొన్నదని కేకలువైచిరి. పొగ నలుదెసలం గ్రమ్మెను. మంట లెగసి మిన్నుముట్టెను. మీబిడ్డలం దీసికొని మేము బయటఁబడుటయే మిక్కలి కష్టమయ్యెను. ఇంటిలోనిసామాను దీయుటకయిన నవకాశ ము లేకపోయెను. దైవానుగ్రహమువలన బిడ్డలను దేవిగారిని మాత్ర ము బ్రతికించితిమి. ఆమె నీవలకు రమ్మన్న రాదు. చలిమంట కా గెద నిక్కడ నుండనీయండి యని బలుకఁ జొచ్చెను. చేతులు పట్టు కొని యామెను బలాత్కారముగా నీవలకు లాగితిమి."

ఈసంభాషణము జరుగుచుండఁగనె వారిద్దరు వారియిల్లు న్నవీథికి వచ్చిరి. ఆకోలాహల మేమని వర్ణింపవచ్చును? ఆకలకల మెంత యని చెప్పఁగలము? అత్తఱి గాలి విసరుగా వీచుచుండుటచే వజ్రపాణిగృహము గాక నిరుగుపొరుగుననున్న రెండిండ్లు గూడఁ బర శురాముప్రీతి యయ్యెను. వజ్రపాణి సర్వస్వము వీతిహోత్రున కేకా హుతియయ్యెను. నగలు నాణెములు చీనిచీనాంబరములు విండ్లు నమ్ములు నమ్ములపొదులు చిత్తరువులు రొక్కము సమస్తము దగ్ధ మయ్యెను. ఇదియంతయు దగ్ధమైనను నతఁడు విచారింపకపోవునుగాని తనమనోరథము తనపాలిటిచింతామణి తననిధి తననిక్షేపమునైన కర్పూరమంజరియు నురివెట్టుకొని విగతజీవమైనదని యతని కింతింత

యనరాని విషాదము గలిగెను. కర్పూరమంజరి లేకపోవుటచేఁ దన యిల్లుగాలినలోపము భార్య యున్మత్తయయినలోపము ఘోరముగా గనఁబడజొచ్చెను. పాప మతనికా రాత్రి పండుకొనుటకుఁ దావు లేదు. మఱునాఁడు పండుకొనుటకు నెలవులేదు. కట్టుకొనుటకు బట్టలులేవు. ఇంటిముందర నిలువఁగానే పిల్లలు తండ్రిం గౌఁగలించు కొని యేడ్చిరి. సునంద భర్తయెదుటకుఁబోయినిలిచి "ఏమండి! బాగున్నదా! మనము క్రొత్తయిల్లు కట్టుకొందము కర్పూరమంజరి రాకుండఁజేసితిని. చూచితిరా" యని నవ్వుచుఁ బలికెను. అతఁడే మియు ననక స్తంభమువలె నిలబడి తనదురవస్థను దలంచుకొని తన గృహమువలెనే మండిపోవుచున్నతనమనస్సును జల్లార్చుకొనలేక తన యింటియెదుట నున్నయొకయరగుపైఁ జదికిలఁబడెను. బిడ్డలును వానితోఁ జని యతని కిరుప్రక్కలఁ గూర్చుండి కొంతసే పక్కడనే వట్టినేలఁ బండుకొని నిదురించిరి. తనువొత్తని మెత్తనిపాన్పులనత్త మిల్లు తనబిడ్డలు బెడ్డలుగుచ్చుకొనునట్లు గటికినేలఁబవ్వళించి యొడ లెఱుంగక నిదురింపఁజూచి యతడుకన్నుల నీరువెట్టుకొని యిరుగు పొరుగువారి సమాశ్వాసములవలన నూఱడిల్లి పొరుగువారు పాన్పు దెచ్చి పండుకొమ్మన్నను బండుకొనక రేయియెల్ల మేల్కొని తద్గృహ మందే దృష్టినిలిపియుండెను. కాలుచున్న యాగృహముఁ జూచు చున్నప్పుడతఁడు తనమనోరథమెల్లనట్లె దగ్ధమయినదని తనయాశ లెల్ల బూడిదయైనవని, తనసౌఖ్యములెల్ల నేలపాలయినవని విచారించి తనభవిష్యదవస్థ యెట్లుండునో యనితలపోయఁజొచ్చెను.

అంతలోఁ దెల్లవాఱెను. తొల్లియతిరమణీయముగానున్న తన భవనమొక్కరాత్రిలో భస్మమగుట కతఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్య మొందెను. ఆమాఁడినబోడిగోడల-నాకాలుచున్న-దూలముల నా

వేరులుచున్న పెంకుల-నాకూలుచున్న వాసములఁజూచి యతఁడు కాల గతి మిక్కిలిచిత్రమయినదనియు దానికన్న విచిత్రమయినది మఱి యొకటిలేదనియు నీశ్వరేచ్ఛ యగమ్యాగోచరమనియుఁ బ్రపంచమంత యు వినశ్వరమనియుఁ బెద్దలుచెప్పుమాటల స్మరించుకొనెను.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము.

సిప్రానది భాగీరథీమొదలగు మహానదులవలె మహావాహిని గాకపోయినను ముక్తిప్రదములయిన నగరములలో నొకటియని పురాణప్రసిద్ధిగాంచి మహాకాళేశ్వరస్వామికి నిలయమై వెలయు నుజ్జయినీనగరమునఁ బ్రవహించుటచే నదియు నొకపుణ్యనదిగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండును. అక్కాలమునఁ బ్రతిదినముఁ దీర్థవాసులు వందల కొలందివచ్చి యయ్యేటస్నానము జేసి మహాకాళేశ్వరునిదర్శించి స్థల పురాణమునువినిగతకల్మషులైనట్లు సంతసించి పోవుచుందురు. అయ్యే టియొడ్డున రామణీయకపురాళియనందగుపూవుఁదోఁటయొకటికలదు. అయ్యలరుదోఁటనడుమఁ గమలాకరంబగు కమలాకరంబొండు న యనోత్సవము చేయుచుండు. దానియొడ్డునఁ జూచువారికన్నులకు విందులుసేయు సౌధమొండునిర్మింపఁబడియె. సిప్రానదీతరంగములఁ గౌఁగలించుకొని యాసంపర్కమునఁ గడుంగడుజల్లనై యటనుండి మెలతోఁటఁజొచ్చి కుసుమపరిమళంబులఁ జూఱఁగొని మెల్లమెల్లగ మలయానిలుఁడుకొలంకుఁజొచ్చి యన్నిటితుంపురుల మేనదాల్చి గవాక్షద్వారమున సౌధంబుజొచ్చి యందున్నవారి నానందపరవశులఁ జేయుచుండును. మాళవరాజనందనుఁడగు మకరందుఁడు తఱచుగా న య్యుద్యానమున విహరించుచుండును. ప్రాయికముగా నక్కాలంకున

జలకమాడుచుండును. వేమారు వేడుకచెలికాఁడు చంద్రచూడునిం గూడి మేడమీఁదఁ గూర్చుండి మలయమారుత సుఖమనుభవించి యుద్యానవనరామణీయకము సంశర్శించి కనులం దనుపుకొనుచుండును. వసంతసమయములందును శరత్కాలములందును రాకాచంద్రమండలము నిండువెన్నెలలు గాయునప్పుడు నమ్మేడ నంటియున్న పాలరాతి మిద్దెపైఁ గూరుచుండి చల్లనిపండువెన్నెలల సుఖమనుభవించుచుండును.

ఒకనాఁడు కర్పూరమంజరీవిరహమున నతఁడింటికిఁ బోవక నా మెలదోఁటలోనేయుండి సాయంకాలమయినపిదప జగన్మోహనంబగు ధవళప్రభతో నుదయించిన శరత్కాలసంపూర్ణచంద్రమండలమును జూచి దానివలనఁ దనప్రియురాలి మొగంబును బండువెన్నెలలవలన నామెలావణ్యమును స్మరణకురాఁగ మిద్దెపైఁగూర్చుండి "మోచందమామా! మేడమీఁదనుండువారికిఁ గ్రిందివారు సేయు పనులెల్ల నగపడునట్లు గగనప్రాసాదమధిష్ఠించిన నీకు సకలభూతచేష్టలుఁ గరతలామలకముగదా? నీవుచల్లనివాఁడవు కావున నాగ్రహము లేనివాఁడవు. కాఁబట్టి నిన్నొకప్రశ్నయడిగెదను దయచేసిచెప్పుము. నీవు కాశ్మీరమునకరిగితివా? శ్రీనగరముంజూచితివా? అందుమాకర్పూరమంజరి కనఁబడినదా? ఆమెసుఖముగానున్నదా? ఏమి! యుత్తరము చెప్పవు? ఔను నీవేల చెప్పెదవు? ఆమె మొగమునకు నివాళినిచ్చుటకయినను నీనెమ్మొగము పనికిరాదుగదా! కళంకితమైనది నీమొగము. అకళంకమైన దామెవదనము. ఎంతవారికయిననీర్ష్యయుండకపోవునా? అందుచేసిగ్గుపడి నీవామెంజూచియుండవు. నిన్నడిగిన బ్రయోజనమేమి?" అనికామార్తుఁడు చేతనంబులంబలె నచేతనంబులంగూడ సంబోధింతురను నార్యోక్తి నిజముగఁ జిత్తవికారమున జాబిల్లింజూచి యసంబద్ధప్రలాపములుచేయు మిత్రునిదగ్గరి చంద్రచూడుఁడు మీఁదఁ

జేయివఁచుచి తట్టి తన మొగము నతని మొగముకడఁ జేర్చి "వయస్యా! ఇదియేమి నీకు వెఱ్ఱియెత్తినదా? లేక నీవేఁదోటలో నేదయ్యమయిన సోఁకినదా? లేక మద్యపానముఁ జేసితివా? చందమామకు నోరున్నదా నాలుకయున్నదా నీవడిగిన ప్రశ్నల కుత్తరముఁ జెప్పుటకు? చంద్రుఁడనఁగా మన వంటి పురుషుఁడనుకొంటివా? నీవు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తవు. చంద్రుఁడనగా సూర్యానువర్తియగు గ్రహమని నీ వెఱుఁగవా? చాలు చాలు! నేను హనుమంతునివంటి ధైర్యసారముగలవాఁడనుగనుక భయపడ లేదుగాని, మఱి యొకరు నీయసంబద్ధసంభాషణములు విన్న బెదరి మేడదూకి పాఱిపోదురు. నీకలాపముఁ గట్టిపెట్టు" మని మందలించెను.

అప్పుడు మకరందుఁడు చంద్రచూడుని చేయిబట్టుకొని మెల్లగ నిట్లనియె—"మిత్రమా! నీవు నన్నెఱుఁగనివానివలె భాషించెదవేల? స్వప్నముననైన నేను మద్యపానము సేయుదునా? భూతములు పిశాచములు పిఱికివాండ్రపైఁ బడునుగాని నాపైఁ బడవు. కర్పూరమంజరీ వియోగదుఃఖము దుస్సహమగుటచే నేనేమేమో కొన్ని యసందర్భములు పలికియుంటిని. దానంజేసి నామతి చలించెనని నీవు దలంపకుము. ఎంతవారించినను నామనస్సు కర్పూరమంజరీ సమక్షమున కరుగక మాననదిగాదు. దానిమాటలలో నేమితీఁపియున్నదో-దాని మొగమున నెంతయాకర్షణశక్తియున్నదో- దానిసాన్నిధ్యమం దేమివిశేషమున్నదో-దానికన్నులతో నేమివశీకరణపరిభావమున్నదో-నేనెఱుంగనుగాని నామనస్సు వేయిసార్లుపిలిచినను గొలుసులువైచిలాగినను నాకడకు రాకున్నది. అదిదానిమాయలలోఁ బడినది. దాని చెలిమి కత్తెలుపన్నిన వలలలో నదిలేసులుకొని యెంగావలదు! మాటలాడించు శక్తిమనస్సుదిగదా? అదిదగ్గఱ లేనప్పుడు-దగ్గఱనున్నను సరిగాలేనప్పుడు నోరుతనంతటవచ్చినట్లు వేఁగును. చంద్రచూడుఁడా! నీవుచూచి

తివో లేదో, చూచినను మెచ్చితివో లేదో, కాని, కర్పూరమంజరి సౌం దర్యము వర్ణనాతీతమని చెప్పుట వర్ణనముగాదు. దాని సోయగంబుఁ గనువిచ్చి యొక్కసారి జూచునేని గాలకంఠుని కఠోరహుంకారంబున మూర్ఛిల్లి యాతని కంటిమంటల మ్రగ్గిన మదనుఁడు తన నియతిని రతిని విడిచి మరలదానికొఱకై భూమండలంబున నవతరించి సాంగుఁడై యనంగశబ్దముఁ బోఁగొట్టుకొనఁడా? వసంతుఁడు తానుజూచుభాగ్యముగలవాఁడగునేని జివురుటాకులు మేనుగాఁ జేసికొని మాధవీలతాదులు కరచరణంబులుగా నిర్మించుకొని ఫలరసంబులు రక్తంబుగా నమర్చుకొని కలువరేకులు కన్నులుగాఁ గావించుకొని దొండపండులు మోవిగాఁబెట్టుకొని శుకపికంబులనుండి పలుకులు పుడికిపుచ్చుకొని మాటలుగాఁ జేసికొనిమూర్తిమంతుఁడై దన్నువరింపుమనిదాని యడుగుఁదోయిఁబడి వేఁడుకొనఁడా? అది నలుకూబరుని కంటఁబడిన గడుముసలిదైన శృంగారరస మెల్లఁగోల్పోయిన రంభను నవ్వులకుం దోసివయిచి జవ్వనియగు నిన్వనజాక్షికై తహతహంబడఁడా? వారిమాటయేల! సంసారములరోసి సౌఖ్యములబాసి కాంతారాంతరవాసులై గాలియు దుంపలు నాకులు నలములు దిని చెట్లనీడల వసియించుచుఁ జర్మంబులందాల్చు బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నులైన మౌనులు సైతము పల్లమునకుం బోవునీరుపగిది జపములు తపములు సాలించి నీళ్లు నీటఁగలిపి దాని వెంటంబడరే! ఆచక్కదనముఁ గవులువర్ణింపజాలరు. చిత్రకారులు చిత్రింపఁజాలరు."

అనుచుండఁ జంద్రచూడుఁడు "మిత్రమా! ఆమెకై నీవింత తహతహఁ బడుచుంటివి. నిన్నామెవలఁచునా? లేక యిది చమురుదండుగ భాగవతమా!" యనియడిగెను. "మిత్రుఁడా! ఆప్రశ్నకు నే నుత్తరము జెప్పఁగలనా? నాచక్కదనము, నా తెలివితేటలు, నాజవ్వని యడుగుఁదామరలకు దాస్యముచేయుటకయినఁ దగవని నేఁదలంచెద.

ఎందఱురాజకుమారు లామె కేలువట్ట యత్నించుచున్నారో యెందఱు నృపకుమారుల దూతలామెకడ దర్శనముగాక వేచియున్నారో యెం దఱు లేఖలనువ్రాసి విజ్ఞాపనము లంపుకొనుచున్నారో, యెందఱు దానితండ్రిం బతిమాలుచున్నారో యెందఱుదాని పొందుగూర్పు మని దానిచెలిమికత్తెలకు లంచములిచ్చుచున్నారో యెందఱామె మనఃప్రీతికై కట్నములు కానుకలు నంపుచున్నారో, యెందఱామె చేఁ దిరస్కృతులై లజ్జావశంబునఁ దలయెత్తుకొనలేక యున్నారో, యెందఱామె సమాగమముఁ దమకులభించునని యువ్విళులూరుచు న్నారో! నన్నా యామెవలచుట? నాకా యాసమాగమ సౌఖ్యము గలుగుట? నేనా యంతపుణ్యముచేసినవాఁడను? మిత్రుఁడా! మనస్సు కున్న వేగము మనుష్యుని కేలయుండగూడదు? తిరస్కరిణీవిద్యాప్రి భావము నేఁడు కలియుగమందున్నపక్షమున దేవదూతయై నలుఁడు పరులకంటఁ బడకుండ విదర్భాపురముఁజొచ్చి దమయంతీసమాగ మముఁ బడసి యామెదర్శంబున నేత్రంబులనుసంభాషణంబునశ్రవణం బులను ధన్యంబులఁ జేసికొనినట్లు నేనును బ్రియురాలిదర్శించి నాన యనశ్రవణంబులఁ జరితార్థములఁ జేసి నని? చిలుకవారువము నెక్క చిగురువిలుతుఁడును, గరుడగమనుఁడగు కమలలోచనుఁడును నెంత ధన్యులోగదా? క్షణములోఁ గామితప్రదేశంబులకరిగి కృతార్థులవు చుందురు గదా! మానవునకేశక్తియు లేదుగదా? మనుష్యుని దౌర్బ ల్య మిట్టివిషయముల స్పష్టముగఁ గనఁబడుచుండును. ఆమెచిత్తవృత్తి యెట్లున్నదో తెలియదు. మిత్రుఁడా! నీవు మాఱువేసమున శ్రీనగ రమునకుఁబోయి తెలిసికొనలేవుగదా!" అని మకరందునకు పరిపరివిధ ములఁ బ్రియురాలిచక్కదనముఁ దలంచి గుణములఁదలంచి తనకా మెనుసంప్రాప్తించువిధమెఱుఁగక వ్యథలుపడుచుండ మిత్రుఁడగుచం ద్రచూడుఁడు నానావిధములగు సాంత్వనవాక్యములఁ బలికి యూరడించుచు నిట్లనియె.

"వయస్యా! నీవు లేదన్నను నేను నమ్మఁజాల. నీతల చెడిపోయి నది. ఏదో పిశాచము నిన్నావహించినది. తోఁటలలో దొడ్లలో నపరాహ్ణ మనక యర్ధరాత్రి మనక తిరుగఁగూడదు. నీకు భూతవైద్యము చేయింపవలెను. లేనిచో నిటువంటిపిచ్చి యేమిటి? ప్రపంచములో నామె కన్న నందగత్తియ లేదందువు. ఆమెతల దన్నినవా రెందఱో యుం డవచ్చును. కాదాయనంటె కొంచెమెత్తుతోలు. ఆలుచిప్పలవంటికన్ను లు. ఈమాత్రపువారు లోకమున నుండకపోరు. తావలచినది రంభ తామునిఁగినది గంగ యన్నట్లు నీకంటికామె రంభలాగు మేనకలాగు కనఁబడుచున్నది. ఆమె నిన్ను మెచ్చకపోయినయెడల మఱియొక దానిని బెండ్లిచేసికొనవచ్చునులే. పెండ్లాలు దొరకకపోరు. నావంటి దరిద్రునకు వివాహము గాదుకాని నీకేమి తక్కువయ్యా! ఈమె దాఁటి పోయినయెడల నేనే వెళ్ళి మఱొకదానిని గుదిర్చెదనులే." అనవుడు మకరందుఁడు "మిత్రుఁడా! వలపెట్టిదో యెఱుఁగని ఘోటకబ్రహ్మ చారికి నీకు సుందరాంగులను మెచ్చుకొనుటగూడ దెలియునా! వల పులోని తీపి నీకపరిచితంబు గొడ్రాలు ప్రసవవేదన నెఱుఁగనట్లు బ్రహ్మచారి విరహతాపము నెఱుఁగఁజాలఁడు. ఆయెలనాగ నాకుఁ జే కుఱదేని నేను జన్మాంతముదాఁక బ్రహ్మచారినై యుండెద. కాని మఱియొకదాని కేలువట్టను" అని మఱియేమో చెప్పఁబోవుచుండ నంతలో సేవకుఁడగుదెంచి "మహాప్రభో! ఎవ్వఁడో నూతనపురుషుఁడు మీకొఱకై వచ్చియున్నాఁడు" మీదర్శనము గోరుచున్నాఁడు. అని విన్నవించెను.

"పూవుదోఁటలో నున్ననన్ను నడిరేయి వెదకికొనుచువచ్చిన వారెవ్వరు చెపుమా? సరే! తోడ్కొనిరమ్ము" అని మకరందుఁ డాన తిచ్చెను. సేవకుఁడా పురుషుని వెంటఁ బెట్టుకొని మకరందునిజూపి క్రిం దికి దిగిపోయెను. నూతనపురుషుఁడు మకరందునకు వంగి జోహారు చేసి నిలువంబడియెను.

తెల్లని మొగము, తలమీఁద తెల్లనిపాగా, మోకాళ్ళనుదాఁకు తెల్లని నిలువుటంగీ, పాదములను స్పృశించు తెల్లనిలాగు గల యప్పురుషుని జూచిమకరందుఁడు "మీదేయూరు? మీరేమిపనిమీఁద వచ్చిరి" అనియడిగెను. "అయ్యా! నాది కాశ్మీరదేశము. శ్రీనగరము కాఁపురము. నేను చిత్రభానుని సేవకుఁడను. నన్ను జయంధరుఁడందురు. ఆయనసందేశము మీకుఁదెచ్చితిని" అని యప్పురుషుఁడుత్తరము జెప్పెను.

"సందేశము నాకా, మాతండ్రిగారికా?" యని యతఁడు మరల నడిగెను. "స్వామీ! మీకే" యని యతఁడు బదులుచెప్ప "సరే! కూర్చుండి వినుపింపు" మని మకరందుఁడు పలికెను. అనవుడు జయంధరుఁడిట్లు విన్నవించెను. "దేవా! చిత్రభానుఁడు కాశ్మీరరాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొని పాలింపఁబ్రయత్నించుచున్నాఁడు. అందు మీ సాహాయ్యమును గోరుచున్నాఁడు. అట్లు తోడుపడుదురేని తన కూఁతురు కర్పూరమంజరిని మీకిచ్చి వివాహముసేయఁ దలఁచుచున్నాఁడు." అనుచుండఁ జంద్రచూడుఁ డడ్డమువచ్చి "ఆమె కీతనిపై వలపున్నదా? బలవంతవివాహమా?" యని యడిగెను. నావుడు జయంధరుఁడు వెండియు నిట్లనియె. "స్వామీ! చిత్తగింపుఁడు. ఆమోహనాంగి మిమ్మేగాని మఱెవ్వరిని వివాహమాడదఁట. మకరందుఁడే నాబహిఃప్రాణము. ఆయన నన్ను వివాహమాడఁడేని నేను బ్రహ్మచారిణినై జీవితముగడపెదను గాని మఱియొకరాజకుమారుని కేలువట్టనని శపథంబు జేసెను. మీనిమిత్తమే తపముసేయుచున్నది. ఆమె శ్రీనగరమునన్నను మనస్సు నిరంతర ముజ్జయినిలో నుండును. విరహతాపమున నామె చిక్కి సగమైనది. రాజకుమారా! మీరు చేపట్టరేని యామె జీవింపదు. ఆశాబంధమే యామెనింతవఱకు నిలిపినది. ఆమె యవస్థఁజూచి తండ్రి మీకడకుఁ నన్నుంబంపెను. మీరామెను

రెండుసారులు చూచియుండిరఁట. వెనుకనొకసారి విదర్భలో జ్వరపీడి తయైనప్పుడు మంచిమందు లిచ్చి బ్రదికించిరఁట. రెండవసారి భిల్లుల బారినుండితప్పించి కాపాడిరఁట. ఆరక్షణమురక్షణముగాదు. నేఁడు గాచుటయే కాచుట. మీహస్తస్పర్శన మామెతాపము జల్లార్చును. మీముఖదర్శన మామె యలమటఁదీర్చును. ప్రస్తుత మామె స్వప్న ములలో మిమ్ము దఱచుగాఁ జూచుటం జేసియు, మీ నామస్మరణం బు గావించుటం జేసియు నామె జీవించుచున్నదిగాని లేనిచో నీపాటి కామె మఱియొకలాగైయుండును. మఱియు చెప్పవలసిన విషయము లున్నవిగాని మగవాఁడనగు నేను శుద్ధాంతవాసినియైన యాఁడుదాని గుట్టు నింతకన్న విప్పిచెప్పనొప్పదు. అంతయు నీవే భావించుకొను ము” అని యూరకుండుటయుఁ జంద్రచూడుఁడు “సాహాయ్యము జేయని పక్షమున మీరాజు కూఁతును మకరందున కీయఁడాయేమి?” యని యడుగ జయంధరుఁడు “స్వామీ? అట్టిపరిస్థితి తటస్థించునేని గర్పూరమంజరి చిత్తమెట్టులుండునో చెప్పఁజాలను. ఐన నింతవలవంత గల కాంత తండ్రి కిష్టములేకున్నను దానెవ్వరిగూర్చి మేలుపడెనో యాతనినే వరించునుగాని వేఱు తెఱంగునఁ జేయునా?” యని బదులు చెప్పెను.

అదివిని మకరందుఁడు తనలో “హృదయమా! నీకింకను శాంతిఁగలుగదు. ఆయిందువదన హృదయము నిన్నుఁ గలియఁగోరు చున్నది గాని దానిలో నింకను మిషగలదు. తండ్రికి నేను సాయప డినఁగాని యది చేకుఱదు. నేనన్యథా వర్తించితినేని గర్పూరమంజరి చిత్తవృత్తి యెట్లుండునో గదా! దేవుఁడు వరమిచ్చినను నర్చకుఁడు వరమీయఁడన్నట్లు కూఁతు మేలుపడుచున్నను దండ్రి యంతరాయ ముఁగలిఁగింపవచ్చునుగదా! అయినను నామీఁద నామెవలపు నిలిపిన దను చల్లనివార్తశ్రవణానందకరముగా వింటిని. ఇదియేచాలు. ఈ

పునాదిపై నాయాశాసౌధముం గట్టవచ్చును" అని తలంచి బహిరంగముగా నిట్లనియె. "జయంధరా! సాయముచేయుటకుఁగాని చేయకపోవుటకుగాని నేస్వతంత్రుఁడను గాదుగదా! ఇందుకు నాతండ్రిగారు సుదర్శనమహారాజుగారె ప్రమాణము. ఈవిషయమై వారితో నే బ్రసంగించి కర్తవ్యముగావించెద. నీవు మాయతిథివై యుండుము. మాపట్టణమునఁ జూడవలసిన విశేషములఁ జూడుము. కర్పూరమంజరి నన్ను వలచి యనుగ్రహించిన దని శుభవర్తమానము చెప్పుటచే నిదిగో నీహారము నీకుఁ బారితోషికముగా నిచ్చుచున్నాను. గ్రహింపుము."

అనవుడు మహాప్రసాదమని జయంధరుఁడు దానిం గ్రహించి "దేవా! మీకు నాపైఁగలదయకు సంతసించితిని. నేను మీయతిథినై యుండఁజాల. నాకీనగరమునఁ జుట్టములుగలరు. వారికడ నుండెద. సెలవొసంగుఁడు." అని వంగి నమస్కరించి వాని యనుజ్ఞవడసి యచ్చోటు వాసిపోయెను.

అవ్వెనుక మకరందుఁడు చంద్రచూడుంజూచి "మిత్రమా! ఈతనివాలకము చిత్రముగానున్నది. నడక యాఁడుదానినడక. మాట లాఁడుదాని మాటలు పలుకు నప్పుడచ్చముగ నాఁడుదివలె గన్నులు త్రిప్పును. చేతులతో నభినయించును. ముదుకఁడగు బ్రహ్మదేవుఁడు మతిలేక యాఁడుదానిం జేయఁబోయి పొరపాటున మగవానిం జేసెఁగాఁబోలు!" నని యామెమాటలచమత్కృతిసి సందేశార్థములను దలంచుకొనుచు నారేయిగడపెను.

తెల్లవారెను. మకరందుఁడు రేయియంతయు జాగరముసేయుటచే మిక్కిలి బడలి ప్రజాగరణభారము సడలుటకయి వనలక్ష్మి మించు టద్దమువలె నున్నయక్కొలంకునీట స్నానమాడెను. చంద్రచూడుఁడు మిద్దెమీఁద గొడ్డువలెఁ బండుకొని గాఢముగ గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రపోవుచుండెను. ప్రభాకరుని లేతకిరణములుసయితి మాతనిని మేలు

కొలుపలేకపోయెను. మకరందుఁడు కూర్చుండినను నిలిచియుండినను స్నానమాడుచుండినను, నిటునటు దిరుగుచుండినను నతని మనస్సు సర్వావస్థలయందుఁ గర్పూరమంజరిమీఁదనే యుండెను., ఆమెతన్ను ప్రేమించునో లేదో యని మున్ను సంశయించుచుండెను. ఆమె తన్ను గాటముగా వలచియున్నదని యిప్పుడు తెలిసినను జనకుని నియమమునుబట్టి యామె తనకు దుర్లభురాలని బెంగపెట్టుకొనెను. "ఏమిచేయుదు నిందెవరు నాకుఁ దోడుపడుదు" రని బూవుఁదోఁటలో నడయాడుచుండ సేవకుఁడొక్కఁడు వచ్చి "మహాప్రభూ! నాయన గారి సెలవైనది. దయచేయుఁడు" అని మనవిచేసెను. "ఇదే వచ్చు చున్నా" నని యాతఁడు వానివెంటం జనియె.

సుదర్శనమహారాజు స్నానముజేసి సౌగతమతప్రకారము నిర్వర్తింపవలసిన ప్రాతఃకాలకృత్యముల నియమపరతంత్రుఁడై సెలపి పరిశుద్ధవస్త్రముల ధరియించి యంతఃపురమున రాయబారులకు దర్శనమిచ్చు గదిలో నున్నతాసనంబునం గూర్చుండెను. ఆతని యెట్టయెదుట వృద్ధుఁడైన యొకబ్రాహ్మణుఁడు సముచితంబగు పీఠమునఁ గూర్చుండి సుదర్శనుఁ డడుగుప్రశ్నలకు త్తరముచెప్పుచుండెను. అంతలో మకరందు డచ్చటికిఁబోయి తండ్రికి నమస్కరించి వానియనుమతిని బ్రక్కం గూర్చుండెను. సుదర్శనుఁడు "కుమారా! మనయెదుట నున్న యాబ్రాహ్మణుఁడు కాశ్మీరరాజమంత్రిలలో నొకరగు మాధవసేనుఁడు. హేమచంద్రుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు విక్రమసేనుని పంపున నన్నుం జూడవచ్చె. సందేశార్థములన్నియు విక్రమసేనుఁడు వ్రాసి యిచ్చిన లేఖలోఁగలవు. అది నీవొకసారి చూడు" మని యాజాబతనికిచ్చెను. మకరందుఁడు లేఖ నామూలాగ్రముగాఁ జదువుకొని విషయములన్నియు గ్రహించి మరల దానిని దండ్రిచేతికిచ్చెను. అంతట సుదర్శనుఁడు కుమారు నుద్దేశించి యిట్లనియె. వత్సా! బాలుఁడైన

విక్రమసేనుని జాబు జూచినదిమొదలుకొని నాకడుపు జాలిపెంపున జుమ్మలుచుట్టుచున్నది. హేమచంద్రునిం దలఁచిన నాకిప్పుడు సైతము గంట నీరువచ్చును. అతఁడు నేను సహాధ్యాయులము. అతనివంటి పరిశుద్ధుఁడు లోకమున లేఁడు. మంచితనము మూర్తీభవించినదని చెప్పవచ్చును. అట్టిమహారాజు దుర్మరణము పాలగుటయు, మాయలమారియగు చిత్రభానుఁడు రాజ్యమాక్రమింప దలఁచుటయు, విక్రమసేనుఁడు బాలుఁడగుటయు, దండనాథాది నియోగులు స్వామిద్రోహులగుటయుఁ దలంచిచూడ మనమవశ్యమాతనికిఁ దోడుపడవలయునని దోఁచుచున్నది. ఇంతకన్న హేమచంద్రునకు నేనేమి సాయముచేయ గలను? అతఁడు సంతసింపకపోయినను వానియాత్మమైన నాయభిమానమునకు సంతసించును. నీవిందుకేమందువు? ఇది నీకుసమ్మతమగు నేని నేఁడుమొదలు సమరసన్నాహంబుగావించి కతిపయదివసములలోఁ జతురంగబలంబులం దోడ్కొని మనదండనాథుఁడైన కంఠీరవదేవుఁడును, నీవును శ్రీనగరమునకుం బోవలయును. నేనిచ్చటనుండి రాజకార్యముల నడిపెద. అట్లు పోవుటకు నీకిష్టములేదేని సేనాసమేతుఁడనై నేన కాశ్మీరమునకుంబోవుదు. నీవు నగరముననుండి నాస్థానమున రాజ్యపాలనము నెఱపుచుండుము.”

అనవుడు తనప్రియత్న మక్కఱలేకయే పితృప్రేరణంబునఁ దాను గాశ్మీరమునకుఁ బోవుటకవకాశము గలిగినదని కర్పూరమంజరీ దర్శనాభిలాష ముందరికిఁ ద్రోయ నతఁడు “దేవా! మీచిత్తమెట్లోయట్లుచేసెద. నన్నుబొమ్మన్న నేనపోదు. ఇచట నుండుమన్న నుండు. దేవరవారేప్రమాణము. కాని పెద్దలగుటచే మీరుకదలుటకు వీలులేదు. కంఠీరవదేవునిసాయమున నేనపోయి కార్యంబు నిర్వర్తించెదనని విన్నవించెను. “వత్సా! నాకదిపరమసంతోషము. నీవెంటరత్నసేనుని వానికుమారుఁడగు భద్రసేనుని తీసికొనిపొమ్ము. చంద్ర

చూడుఁడు పిఱికివాఁడు. యుద్ధమన్న వెఱచును. అతఁడు నీలోఁ రాఁడు కావున భద్రసేనుఁడే నీకుచెలికాఁడై హితోపదేష్టయై చేదోడై వాదోడై మెలంగును." అని సుదర్శనుఁ డానతిచ్చెను.

అప్పుడు మాధవసేనుఁడు లేచి చేతులుజోడించి వారుగావించిన యుపకారమునకుఁ దనకృతజ్ఞతం దెల్పుచునిట్లనియె. "మహాప్రభూ! నేనువచ్చునప్పుడు మీరేమందురోయని మిక్కిలి సంశయించుచు వచ్చితిని. మీరుబాలుఁడగు విక్రమసేనునియెడఁ జూపిన దయ నిరుపమానము. మిత్రులన్న నాపద్బాంధవులన్న మీరె. చనిపోయిన మిత్రుని దలంచి చిన్నవాఁడగు వానికుమారున కివ్వ రుపకారము సేయుదురు? పరోపకారార్థ మిదంశరీరమను వాక్యము మీయందసార్థమైనది. మారాజుపక్షమున మారాజమాతపక్షమున, సమాత్యులపక్షమున మీకు నే ననేక కృతజ్ఞతాసూచకవందనము లాచరించుచున్నవాఁడ. పాంచాలనరపాలుఁడగు మహేంద్రదేవుని దర్శనము చేసివచ్చితిని ఆతఁడుగూడఁ దనదౌహిత్రునకు సాయముచేయుఁదలఁచినాఁడు. మీరుభయులు గూడి రేని జిత్రభానుని బరాజితుని జేయుట మిక్కిలి సులభము. నాకనుజ్ఞనొసంగుదురేని మరలబాంచాలమునకరిగి పాంచాలసైన్యములఁ దోడుకొని నేను కాశ్మీరమునకుఁబోయి మీరాక కెదురుచూచుచుందునని వారిమునల గైకొని మాధవసేనుఁడు వెడలిపోయెను.

అతఁడు నిర్గమించుటయు మకరందుఁడు పరిస్థితులట్లు మాఱి నందుకుఁ దనలోనిట్లువిచారించెను. "ఇప్పుడు నేనేమిచేయుదును! విక్రమసేనునికి సాయముసేయుమని మాధవసేనుఁడువచ్చె. తనకుఁ దోడుపడుమని చిత్రభానుఁడు దూతనంపె. చిత్రభాను పుత్రికయందు నామనసు లగ్నమైయున్నది. ఆమెకై చేనాతనిఁ జేరుటయుక్తముగాదా! కాని ధర్మమాలోచించినపక్షమున బినతండ్రిచే వంచితు

డైన విక్రమసేనునికే నేను దోడుపడవలయు. నామన స్సుమ్యేల లూఁగుచున్నది. ప్రాణసఖీసమాగమముఁ గోలుపోవుదునా, ధర్మపరిత్యాగము చేయుదునా? వివాహములేకపోయిననుసరే ధర్మమే నేననుసరించెద. "యతో ధర్మ స్తతో జయః" యను నార్యోక్తి సార్థకము గాకపోవునా!

ఇరువది మూఁడవ ప్రకరణము.

ధర్మదేవత మూర్తీభవించినట్లు జితభానుఁడు కాశ్మీరమునఁ బ్రజాపాలనము సేయుచుండెను. రుద్రభట్టు ప్రజలకు బహిరంగముగ దర్శనమీయక చిత్రభానునకు నన్నివిషయముల దనుజనాయకునకు శుక్రాచార్యులట్లు హితోపదేశము చేయుచుండెను. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకుఁ దనమీఁద నెంతమాత్రము ననుమానములేకుండునట్లు జితభానుఁడు ప్రవర్తించుచుండెను. రాజకుమారులచేతఁ బగలు విద్యాభ్యాసము చేయించుచుండుము. తగినశిక్షకుల నేర్పఱచి సాయంకాలములవారికి విలువిద్దియ నేర్పించుచుండెను. ప్రతికార్యమునందును విక్రమసేనునియాలోచనమడుగుచుండును. సింధుగాంధారవసుంధరాధిపులదండయాత్ర లెందుచేతనో,యాగిపోయెను. రాజ్యనౌకయొక్క చుక్కాని దాను ద్రిప్పుచుండుటచేఁ బరరాజులు భయంపడిరి. దండయాత్రలుమానిరని యతఁడు సైనికులతోడను దండనాథులతోడను, నృపకుమారులతోడను నగరవాసులతోడను బలుమాఱు జెప్పుచు వచ్చెను. మణివర్మను మొదటఁ దలఁచుకొన్నట్లు చిత్రభానుఁడు ధనమునిమిత్తమై హింసింపలేదుగాని కారాగృహమందు బంధించియుంచెను. అతని కెట్టి సౌకర్యములు నొడఁగూర్పఁబడలేదు. స్నానమునకు

జలమైన నతనికి దుర్లభమయ్యెను. దినమున కొక్కసారి జొన్నరొట్టె లభింపఁజొచ్చెను. కటికనేలం బండుకొనుచుండెను. మాసినగుడ్డలైన నుదికించుకొనుట కుత్తరవులేదు. తొఱ్ఱగుట మొదలయిన యెల్లపనులకు నొక్క మంటిముంతమాత్రము వానికీయఁబడెను. జీవముతోనయిన నుంచనిచ్చుటకు దండపాణి మాటసాయమె ముఖ్యకారణమై యుండవచ్చును. పునరాలోచనమీఁద దండపాణి కిష్టములేనిపనిగావించుట తనకు శ్రేయస్కరముగాదనితలంచి చిత్రభానుఁడు హింసా ప్రకరణమునుండి మరలియుండవచ్చును.

చిత్రభానుఁడు వేఁటయందుమిక్కిలి తమకముగలవాఁడు. మృగయాక్రీడయందుఁ దనకుమారుఁడైన విజయసేనునకును విక్రమసేన హర్షవర్ధనులకును నభిరుచిగలిగించెను. వేఁటపేరుచెప్పినవారు మిక్కిలి యుత్సాహముతో వెడలుచుండెడివారు. విక్రమసేనుఁడు చిన్ననాట నుండియు మృగయాక్రీడ కలవడినవాఁడగుటం జేసి వేఁటకతఁడు ముందడుగు వేయుచుండెను. రెండుమూఁడుసారులు పినతండ్రివెంట వారిరువురు మృగయాక్రీడలకరిగి సాయంకాలమున కింటికివచ్చిరి. ఎన్నఁడో యేదోయపకారము చేయునని మహాభయము బిడ్డలకుఁ దల్లికి నుండినను జిత్రభానుని వర్తనముకొంతవఱకు వారికి నమ్మిక గలిగించుచుండెను. అయినను వారు జాగరూకులై యుండిరి.

అట్లుండ నొకనాఁడు చిత్రభానుఁడు విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు విజయసేనుఁడు దండపాణి నజ్రిపాణులు మఱికొందఱాప్తులుఁ బరివేష్టింపఁ గొలువుండి నగరవాసుల వ్యవహారములఁ దీర్పులు చెప్పుచుండ సూర్యాస్తమయసమయమున.జిఱుచీఁకటులు పడుచుండ నొకయాటవికుఁడు గోచిపెట్టుకొని కంబళిమీఁదఁ గప్పుకొని చేతనొకదుడ్డుకఱ్ఱఁ బట్టుకొని పరుగుపరుగునఁ గొలువుకూటముసొచ్చి "దండాలుసామీ! దండా" లని నేలసాగిలంబడి మొక్కినిలిచెను. "ఎవఁడవు రానీవు?

ఏమిపనిమీఁద వచ్చితి" వని చిత్రభానుఁడడిగెను. అందుకువాఁడు ప్రభువుతో నిట్లు మనవిచేసెను.

"నేను గొల్లలచిన్నవాఁడను దేవరా! మంచుకొండదగ్గఱ చాల లమేకములు చిఱుతపులులు సివంగులు పెచ్చుపెఱిఁగి మాపసరముల ను గసగస నమలివేయుచున్నవిదొరా! పసులమందలుతగ్గిపోయినవి. ఏలి నవారు వేఁటలాడి యామెకాలను చంపి మాకింతకూడుపెట్టవలె దేవ రా! లేకున్న మేము బ్రితుకజాఁలము పసరాలే మాసొమ్ములు పసరా లేమా బ్రితుకులు రక్షించు దేవరా! రక్షించు"అని మొఱవెట్టెను.

వాని కుయ్యాలించి చిత్రభానుఁడు కన్నకొడుకును నన్నకొడు కులను జూచి "వేఁటకై యరుగుదమా? గోరక్షణముకన్నఁ బుణ్యకా ర్యములేదు. అది యుభయతారకమయిన సత్కర్మ. పాపమీ పేదగొ ల్లలు మనకవశ్యము రక్షణీయులు." అని యడుగ వారు మువ్వురు వల్లెయని యుత్సాహముతోఁ బలికిరి. మఱునాఁడుదయమున మృగ యాక్రీడకుఁ గావలసిన సన్నాహమంతయుఁ జేయఁబడెను. ఉరులు, నుత్సులు, వేఁటకుక్కలు, జిగురుగండెలు, దీపములు, బోనులు, విండ్లు, నమ్ములు, బల్లెములు పట్టుకొని వాటినుపయోగించుటయందు నేర్పుగలగు వేఁటకాండ్రు మహోత్సాహముతో కొలువఁజిత్ర భానుఁడు వేఁటకై బైలుదేఱెను.

"మంచుకొండ చాలదూరము. కొన్నిదినములకుఁగాని వచ్చు టకు వీలులేదు. ఎప్పటివార్త లప్పటికిఁ దెలియవు. మనస్థితి బాగు లేదు. ఏపని మెటిదో తెలియదు. కావున మీరు పోవలదు. నాయన లారా" యని యరవిందాదేవి బిట్టలంబ మాలెనుగా వేఁట తమ కము వారిని ముందుకు గెంటెను. మహోత్సాహముతో మువ్వురుకు మారు లొకరథ మెక్కిరి. చిత్రభానుఁ డొకరథమెక్కెను. పరివార ము ముందుసడచెను. దండపాణియు స్వల్పసైన్యముతో వారి వెను

వెంట జనెను. ఆబలఁగమెల్ల హిమవత్పర్వతప్రాంతమున కరిగి గుడారములలో బసచేసి యైదుదినములు వేఁటాడి మృగ్కడిమెకములఁ జెక్కుంటి నక్కడించి గొల్లపల్లియలఁ యిక్కటులఁ దొలగించిరి.

విక్రమసేనుఁడు మూఁడుపులులం గొట్టెను. హర్షవర్ధనుఁడొక్క చిఱుతం జంపెను. విజయసేనుఁడు రెండు భల్లూకములఁ గడతేర్చెను. చిత్రభానుఁడు రెండు సింగంబులం గూల్చెను. దండపాణి రాత్రి వేళ మంచెమీఁద బొంచుండి చెఱువులో నీరుద్రావుచుండ గొప్ప పులియనుకొని యొకగాడిదను జంపెను. అయిదుదినములు వేఁటాడి విశ్రాంతినిమిత్తమై వారు గుడారములు విడచి సమీపమున నొక కొండమీఁదనున్న చిన్నకోటలో విడిసిరి. అక్కడ రెండుదినములు గడపిరి. అక్కడి ప్రకృతిసౌందర్య మతిమనోహరముగా నుండెను ఆయున్నతప్రదేశమునుండి చూడఁ బ్రథమచరమసంధ్యారాగముల విశేషశోభాసౌభాగ్యము పద్మరాగమణీయకాంతులను మించి వారి కన్నుదోయి కమితానందముఁ గూర్చెను. ఆకాశము నందుకొనుటకు హిమవంతుఁడు చాఁచినదీర్ఘబాహువులో యన్నట్లు వెలయుమహోన్నత శృంగములతోడను, కొండరాజు తొడిగిన తెల్లని నిలువుటంగీయో యనునట్లు విలసిల్లు మంచుతోడను చేవయు నున్నతియు దట్టమయిన యాకులగలిమియుఁ గలిగి సూర్యరశ్మినడ్డగించు మహావృక్షములతోడను నింద్రధనుస్సువలె నానావర్ణములుగలిగి నలుగెలంకులఁ బరుగులెత్తు విహంగములతోడను, ప్రాయములు నైశ్వర్యములు నిల్లే యతివేగంబునఁ గడచిపోవునని నీతి లోకంబునకుం దెలుపుటకో యన నతివేగంబున మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బ్రవహించు సెలయేళ్లతోఁగను, కొండగుహలు ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు బొబ్బలిడు బొబ్బ మెకంబులు బెబ్బులులు మొదలగు ఘాతుకమృగంబులతోడను విండ్లు చేబూని మెకంబుల వేఁటాడుటకయి విసవిస నడచిపోవు వేఁటకాం

డ్రితోడను, వేటకాండ్రి వెనువెంట వారి కమ్ముల నందించుచు నుత్సాహముఁ గలిగించుచు నడచు కిరాతాంగనలతోడను విరాజిల్లు నమ్మంచుగొండం జూచి విక్రమసేనుఁడు మును పెన్నఁడుఁ బట్టణంబులఁ జూచినప్పుడు పొందని మహానందము నొంది తమ్మునకు విజయసేనునకు, వనంబులకు నుపవనంబులకుఁ గలభేదంబు దెలుపుచుఁ దొల్లి యిందే మహేశ్వరుం గూర్చి గౌరి యఖండతపంబు గావించె. ఇందే జగంబునకు మాతాపితలు పురాణదంపతులు నైన పార్వతీపరమేశ్వరులకుఁ గల్యాణమహోత్సవము జరిగె. ఇందే సప్తమహర్షులు ననేక యాగములు జేసి హవిర్భాగములచే వేల్పులం దనిపిరి. ఇందే నరనారాయణ నివాసమైన బదరికాశ్రమ మున్నది. ఇందే గంగానది మొట్టమొదట నెలవు జేసికొన్నది" యని తత్సంబంధములయిన పురాణగాథల వర్ణించుచు నా రెండుదినములు గడపెను. రెండవనాటి రేయి వారందఱు సుఖముగా భుజియించి ప్రియభాషణంబులు సలిపి పండుకొనిరి. విక్రమసేనుఁడు హర్షవర్ధనుఁడు నొకగదిలో శయనించిరి. చిత్రభానుఁడు విజయసేనుఁడు మఱియొకగదిలోఁ బవళించిరి. కొలఁది పరివారము నచ్చట నునిచి కార్యాంతరములమీఁద దండపాణి యా సాయంకాలమే పట్టణాభిముఖుఁడై పోయెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు గాఢనిద్రావశస్తులై యెప్పటియట్ల ప్రభాతకాలమున మేల్కొని లేచిరి. లేచి చూచునప్పటికి విజయసేనుఁడు చిత్రభానుఁడు వారి కగపడలేదు. ఏఁబదిమంది యాయుధహస్తులయిన సైనికులును తమకు వంటలు నుపచారములు మొదలగునవి చేయుటకు నిద్దఱు ముగ్గురు సేవకులు మాత్రము గనఁబడిరి. "పిన తండ్రి యెందరిగె"నని విక్రమసేనుఁడు సైనికులలోఁ బ్రధానపురుషుఁడగు శక్తివర్మయను వాని నడిగెను. "మహాప్రభూ! ఏదో తొందరపని మీఁద వారు మిమ్ము లేపుటకైన నవకాశములేక గుమారుని మిగిలిన

పరివారమును వెంటఁగొని నిన్న నడిరేయి పురమునకుం జనిరి. ఇట్లు మీతో మనవిసేయుమని నాకానతిచ్చి" రని యాతఁడు బదులు చెప్పెను.

"ఏమీ! తొందరపనిగలిగినదా? మమ్ము లేపుటకైన నవకాశము లేకపోయినదా: కుమారుని బరివారమును వెంటఁగొని చనెనా? ఆహా! మాయమ్మ పోవలదని చేసిన హితోపదేశమును నేను నిరాకరించి మోసపోతినిగదా!" యని విక్రమసేనుఁడు తమ్మునిఁ జూచి "హర్షవర్ధనా! ఎంతయు మోసము వాటిల్లినది. మనల విందువిడిచి బుద్ధిపూర్వకముగా విజయసేనునిం దోడ్కొని చిత్రభానుఁడు పురమున కరిగినాఁడు. దురాత్ముఁడను వేఁటకు నే నొక్కఁడను రాక నిన్నుగూడ దీసికొనివచ్చితినిగదా మనరాకకై యెంతో యాత్రముతో నిరీక్షించుచుండు మనతల్లి మనము గనఁబడకపోవుటచే నెంతగుందునో, యెంత బెంగపెట్టుకొనునో, యామె చిత్తమెంత క్షోభించునో, ఆ మెహృదయము భిన్నముగాకయుండునా! ఇంకనామె యన్నముదినునా ? నిదురించునా? మనకిది కారాగృహముగాని గృహముగాదు: మనమికమీఁద బందితులముగాని రాజపుత్రులముగాము. ఈఘాతుకకృత్యము చేయుటకే యతఁ డీవేఁటపన్నుగడ పన్నినాఁడు. అతని సంకల్పము ముప్పాతిక నెఱవేరినది. మనమింద దిక్కులేక మనమొఱలువినువారు లేక మనసంతాప మార్చువారులేక మనకోరికల దీర్చువారులేక యీవనవృక్షములట్ల మన్నఁడో నాశనమొందవలసియుండును. అహా! ఏమిగతి? తమ్ముఁడా నేఁబోయిన విచారములేదు. నీవయిన నమ్మకొఱకుండిన బాగుండును గదా!" యని విచారగ్రస్తుఁడై పలికెను.

అదివిని హర్షవర్ధనుఁడు "అన్నయ్యా! నీవేలపోవలె నేనెందుకుండవలె నేను నీతోడివాఁడనే. ఉండిన నిరువురముందము. పోయిన నిరువురము పోదము. నీవుచెప్పినట్లుతల్లి పొందుతల్లడమింతింతగాదు.

ఆమె జీవింపనేజీవింపదు. అమ్మ దూరదృష్టిగలదై యిట్టియాపదల శంకించి మనలం బోవద్దన్నది. మనమామె మాటవిన్నాముకాము. మాతృశాసనతిరస్కారమునకుఁ దగినఫల మనుభవింపవలయునుగదా” యని దీనాననుఁడై ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

ఆదినమునవారు వంటలుచేసి సేవకులుపిలిచినను బతిమాలినను భుజింపలేరు. శక్తివర్మ వారికడఁజేరి “ప్రభువులారా! భోజనము సేయుఁడు. ఎన్నిదినములు మానెదరు? ఇదియొక్కనాఁటిదిగాదు. మీకిదిశాశ్వతమైనచెఱ. మీరీయిల్లుగదలి యావలికిఁబోకుండ మమ్మ మీపినతండ్రి కాఁపుఁబెట్టెను. నాచిన్నియన్నలారా! అంతటిమహారాజు గర్భమునఁబుట్టి యంతటి మహైశ్వర్యము ననుభవించి తుదకిట్టి దురవస్థపాలయినమిమ్ముఁజూడ మిక్కిలి కఠినుండనయిన నాహృదయముగూడ చలించుచున్నది. మేమేమి చేయఁగలము? సేవకులము. దుర్భరమయిన కుటుంబరక్షణమునకుఁగా శరీరమన్యుల కమ్మకొన్నాము. ప్రభువులయాజ్ఞ శిరసావహింపవలయు. లేనిచోమాబుఱ్ఱ లెగిరిపోవును. మాకూఁడు పడిపోవును. కడుపుకక్కుర్తికై ప్రభువుల కడఁగొలువుచేసి యిట్టిదుష్కార్యములు చేయవలసి వచ్చినందుకు మేము మిక్కిలి దుఃఖపడుచున్నాము. మాకు స్వాధీనమయిన పనిలేదు. సేవకులంతఃకరణము చంపుకొని గుండరాయిచేసికొని యుండవలయు మేము మనుష్యులలో లెక్కగాదు. కాబట్టి మమ్ముల క్షమింపుఁడు నాయనలారా” యని కంటనీరుపెట్టుకొనెను.

“శక్తివర్మా! నీవేమిచేయఁగలవు? మేమదృష్టవంతుల మయిన పక్షమున మాతండ్రికట్టి దుర్మరణమేల కలుగును? చిత్రభానున కిట్టి దుర్బుద్ధి యేలపుట్టును? ఒకరిని నిందింపనేల? మాభాగ్యమునే నిందించుకొందుము నీవువిచారింపకుము” అని విక్రమసేనుఁడు వాని నూఱడించెను.

ఇరువది నాల్గవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుఁడు వేటనుండి కుమారునితోడను బలగముతోడను మరలివచ్చెనని విని యరవిందాదేవి తనకొడుకులుగూడ వచ్చుచున్నారని వారింజూచి యానందింప నుబలాటపడుచుండ వారెంతసేపటికి రారయిరి. ఆమె సాయంకాలమువఱకు వారినిమిత్తము నిరీక్షించి యాత్రి యంతకంత కెక్కువకాఁగఁ దన నందనులు రాకబోవుటకుఁ గారణమేమో తెలిసికొనిరమ్మని దండపాణిగొద్దకు సేవకులనంపెను. తనకావిషయ మెంతమాత్రము తెలియదని యాతఁడుత్తరముజెప్పెను. బెంగ యినుమడింపఁ బుత్రవత్సలయయినయా దేవి నలుగురు బంట్ల నాలుగుప్రక్కలకంపి వేటకాండ్రను దద్విషయమై కనుఁగొని రమ్మని పంపెను. తమకావిషయము తెలియదని వాండ్రును దెలిపిరి.

అరవిందాదేవి తొట్రుపాటు వర్ణనాతీతమయ్యెను. అప్పుడామె వృద్ధకంచుకియయిన ముంజునింబిలిచి చిత్రభానునియొద్దకరిగి తద్విషయ మరసిరమ్మని పంపెను. వాఁడును సత్వరంబయరిగి యతనికిజోహారొనర్చి వినయపూర్వకముగా రాజకుమారు లేలరాలేదని యడిగెను అతనికిఁ జిత్రభానుఁడిట్లనియె. "కుమారులు సేమముగానున్నారు. మంచుకొండ చరియలలో నొకదానిమీఁద మనోహరమైన కోటఁ గలదు. వారక్కడ గొంత కాలముండి యవ్వన సౌందర్యము శైల సౌందర్యముఁ జూడవలయునని కోరుటచే వారినక్కడ నుంచివచ్చితిని. భయములేదని మీరాణిగారితోఁ జెప్పు. పో."

ఆమాటవిని ముంజుఁడు వెంటనేరాచనగరున కరిగి యేమియుత్తరము వచ్చునోయని తత్తరపడుచున్న రాణికెఱింగించెను. అమ్మాటలు శూలపుంబోటులవలె నామెకర్ణములనాఁట నిలువఁలేక నేలం గూలంబడి "అయ్యో! నర్మదా! నర్మదా ! దురాత్ముఁడయిన చిత్ర

భానుఁడు నాకొడుకులఁ గడతేర్చినాఁడేతల్లీ! కటకటా? నాపసిపాపల నితఁడు తకకడుపునఁబెట్టుకొనెనే. అయ్యో! ఏమిసేయుదునే? నర్మదా! ఏదో ఘాతుక కృత్యము జరిగినదే. ఓసీ! నేనునిలువలేను. నా గుండెలు కొట్టుకొనుచున్నవి. మనస్సు మండుచున్నది. ఒడలు వడఁకుచున్నది. తల తిరుగుచున్నది. కన్నులుచీకట్లు గ్రమ్ముచున్నవి. నీవు వచ్చి పట్టుకొనవేనన్ను. ఎవరితోఁ జెప్పుకొందునే? మణివర్మలేఁడు మాధవసేనుఁడులేడు. గధాధర శూలపాణులులేరు. ఎంతదిక్కుమాలినదాన నైతినే! ఇప్పుడేమియుపాయమే ? ఆలోచన చెప్పువారయినలేరే? నీవేమనియెదవే?" యని పరిపరివిధముల నాక్రోశింపఁ దొడఁగెను.

ఆమెదుఃఖముజూచి నర్మదవెఱఫుంజాలియు మల్లడిగొన నేమి చెప్పుటకుందోఁచక నెట్లుసమాశ్వాసించుటకు నుపాయము గానక "అమ్మా! నేను పోయి నీమఱఁదిగారిని గనుఁగొని వత్తునా" యని యనెను. "ఓసీ! నీవుకాదు వెళ్ళవలసినది. నన్నేయచ్చటికిఁ దీసికొనిపొమ్మా. నేనాయిందుమణి యడుగులమీఁదను గర్పూరమంజరిపాదములయొద్దను బడి నాచిన్నియన్నల నాకర్పింపుమని ప్రార్థించెద. తీసికొనిరా. రథము తీసికొనిరా. జాఁగుసేయకు. నిమేషమాత్రమాలసించితివా యేమిజరుగునో నీవేయెఱుఁగఁగలవు" అని కఠినముగాఁ బలుకుటయు నర్మద యప్పని తప్పదని సారథినొక్కనిం బిలిచి యరదంబు పన్నించి దేవినందుఁ గూర్చుండఁబెట్టి దాను నామెప్రక్కను గూర్చుండెను.

కోటకావలి నిమిత్తము చిత్రభానునిచే నియమింపబడిన ముఖ్యకుజోదులు స్యందనము నిలిపి కోటలోనుండి యావలికెవరిఁబోని య్యవలదని చిత్రభానునియాజ్ఞ యయినదని దెలిపిరి. అప్పలుకులు విని మహాగ్రహపూరితచిత్తమై కోపావేశంబునఁ బలుకులు తడబ

డు నరవింద రథములోనుండి బిగ్గరగా "ఓరీ! ఎవఁడురా నాస్యందన మాఁపఁగలవాఁడు ? ఈరథ మెవ్వరిదిగా దలంచితివి. హేమచంద్రమహారాజ పట్టమహిషియుఁ గుమార విక్ర సేనుని మాతయునగు నరవిం దదిగా గ్రహింపుఁడు. ఆనయిచ్చుటకుఁ జిత్రభానుఁ డెవ్వఁడు? నిలుపుటకు మీరెవ్వరు? సూతుఁడా! రథము సాఁగనిమ్ము. ఎవ్వరేనినడ్డమువచ్చిన నేనే రథము దిగి గుఱ్ఱముముందర నడచెద. వారిప్రభువు నాజ్ఞాప్రకారము నన్నుం జంపుమనియీబంట్ల తోఁ జెప్పుము" అని పలికెను. భీషణమ్ములైన యాభాషణములు ధైర్యశోషణముగావింప నాజోదులు భయకంపితులై యేమియుఁ ననఁజాలక నోర్తిగిలిరి. రథము నిరంతరాయముగ సాఁగి చిత్రభానుని గృహముముందరి కరిగి నిలిచెను. కుమారవియోగ సంజనితమయిన మనస్తాపమున నోడలెఱుఁగక దేవియెదుటనున్న వారెవ్వరో తెలిసి కొనకయే నర్మద దారిజూప సింహద్వారముదాఁటి లోపలికవాటము లుదాఁటి యభ్యంతరమందిరమున కరిగెను. అరిగి "యిందుమణి యెక్కడ? ఇందుమణి యెక్కడ?" నని విచారించి సేవకులవలన నామెయున్న చోటెఱిఁగి యాతావునకుం జనెను.

అప్పుడు కర్పూరమంజరియు నిందుమణియు నొకమంచముపై గూరుచుండి యేదో మాటలాడుచుండిరి. విజయసేనుఁ డామెరాక జూచి విసవిస మేడమీఁదికరిగి తండ్రి కెఱిఁగించెను. అరవిందాదేవి తనయింటికి వచ్చునని చిత్రభానుఁడెన్నఁడు దలఁపలేదు. అతఁ డదరి పడెను. రుద్రభట్టు మహాశ్చర్యము నొందెను. వెంటనే చిత్రభానుఁడు మేడదిగి క్రిందికివచ్చెను. అరవిందాదేవి గదిప్రవేశించినతోడనే మహాశ్చర్యముచేఁ గన్నులు పెద్దవిచేసి చూచి యిందుమణియుఁ గర్పూరమంజరియు మంచముమీఁదినుండి దిగ్గునలేచి నిలిచిరి. అర వింద వారియిరువురపాదములపైఁ బడి "అమ్మా! పుత్రభిక్షము పెట్టుఁడు పుత్రభిక్షము పెట్టుఁడు" అని వేడుకొనెను.

అగోడవ వారేమియు నెఱుంగకపోవుటచే వారిరువురుఁ దెల్ల బోయి చేతులతోఁ నామెనెత్తి "అమ్మో! ఇదియేమివెట్టి? మాయడుగులమీఁద బడఁజెల్లునా? తల్లీ! మీముందర మేమెంతవారము? బిడ్డలకేమియాపద వాటిల్లెను!" అని తొట్రుపాటుతోఁ బలికిరి. అందు కరవింద వారింజూచి తనకొడుకులు చిత్రభానునితో వేఁటకరుగుట, బలగమంతయువచ్చిసను వారు రాకపోవుట, కొండకోటలో నున్నారని చిత్రభానుఁడు చెప్పుట మొదలగు వృత్తాంతమంతయుగద్గదస్వరముతో దుఃఖపూరితమై తెలిపి "తల్లీ !కర్పూరమంజరీ! నీవు నాకన్న కూఁతువుగాకున్నను నిన్నే నాబిడ్డగాఁ జూచుకొంటి. ఇద్దఱు మగబిడ్డలు నాకొకయాఁడు బిడ్డ యని సంతసించుచుంటిని. అమ్మా! నీతమ్ముల రక్షింపుము. తమ్ములం జూపుమని నీ తండ్రి నడుగుము. చూపఁడేని ఇదిగో! నేను రాచకూఁతురను సాహసంబులందు ముందంజవేయుదానను. ఇదిగో! నాచిన్నకత్తి మొలలోనున్నది. ఇప్పుడె నీతండ్రి చూచుచుండ నీవు నీతల్లియుఁ జూచుచుండఁ బొడుచుకొని బిడ్డలకు దూరమై, భర్తకు దూరమై, వసుంధరాదేవికిని మీకును భారమైన యీశరీరము మీతండ్రిపాదములయొద్ద విడిచెదను. ఆయన కనులు చల్లఁబడుఁగాక! ఇదివఱకే భ్రాతృహంతయని పేరువచ్చినది. ఇప్పుడు శిశుహంతయైనాఁడని నాయనుమానము. ఇప్పుడు నాచావుచే నాయన పాపశరీరమునకు మకుటమేర్పడును. బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! పద. నీతండ్రియొద్దకుఁ బద. తల్లీ! యిందుమణీ! పద నీపతికడకు పద" అని మిక్కిలి యార్తయై తీవ్రముగ భాషించెను.

చిత్రభానుఁడు ప్రక్కగదిలోనుండి యప్పలుకులు వినుచుండెను. రుద్రభట్టు వానప్రక్కనేయుండి యతని చెవిలో నేదో గుసగుసలాడుచుండెను. కర్పూరమంజరి యామె దీనదశఁ జూచి మెత్తనిచిత్తము మిక్కిలి యుత్తలపాటునొందఁ దత్తఱంబునఁ దండ్రికడ

కరిగి "నాయనా! ఏమిది? తమ్ముళ్లేమయిరి? ఎందుండిరి. కుశల ముగనున్నారా? ఆమెబిడ్డల నామెకప్పగింపుము. నీకీ యపవాద మేల? ఇదివఱకే నీతలపైఁ బడిన లోకాపవాదములు చాలవా? ఆదుర్యశోభారమున నీవెగాక మేముగూడ క్రుంగిపోవుచుంటిమి. ఆయపకీర్తియను నంధకారమువలన మనకులప్రతిష్ట నల్లఁబడినది. సత్వర మామెబిడ్డల నప్పగింపుము" అని మందలించెను.

చిత్రభానుఁడు బిడ్డనుడువుల నాలించి "అమ్మాయి! నీతమ్ము లు కుశలముగనున్నారు. ఏల యీామె తొందర? వారు హిమవత్ప ర్వతసౌందర్యముఁ జూడ నుబలాటపడుటచే నచ్చట నునిచితిని. పది దినములలో వత్తురు. మహారాజ్ఞి అంతఃపురవాసిని ఈమెయేమి, యీరాత్రి తొందరతో వచ్చుటేమి! ఇంత మనఃక్షోభమెందుకు? ఏమిమునిఁగిపోయినది. ఇప్పుడు కోటకు జనుమనుము" అని నిర్విచార ముగ నుత్తరమిచ్చెను.

అదివిని యరవిందాదేవి మహారోషమున నిట్లనియె.- "ఏమి మునిఁగిపోయినదా? నామనస్సు దుఃఖమున మునిఁగిపోయినది. మీా పలుకులు నే నమ్మఁజాలను. ఒకవేళ వారు బ్రతికియేయుండిన వారిని నీవు చెఱలో బంధించితివి. అందుకే యమాయకులైన పసిబిడ్డలను మాయమాటలుచెప్పి వేఁటవంకబెట్టి దూరము తీసికొనిపోతివి. నేను రాణినా? నేను రాణినిగాను. నేను నీదాసిని. నారాణితనము నాఁడేపో యినది. నేను కోటకుంజనను. నాబిడ్డలులేని కోట శ్మశానముగాని కోటగాదు. నాచిన్నియన్నలులేని నగరుఁ నట్టడవిగాని నగరుకాదు. నాబహిఃప్రాణములు లేనియాభవనము సముద్రముగాని భవనము గాదు. ఆకోట నేఁ బ్రవేశింపను. నాబిడ్డలఁ జూచినదాఁక యానగ రులో నే నడుగుపెట్టను. నన్నుఁజంపి శవమును శ్మశానమునకయినఁ బంపుము. లేదా నాకొడుకులయొద్దకయినఁ బంపుము. వారింజూడమి

నాకన్నులు వాఁచిపోయినవి. ఏరీ! నారత్నాలరాసులు? ఏరీ! నాబంగారుబొమ్మలు? ఏరీ! నావరాలకుప్పలు. ఏరీ! నాసింగపుఁగొదమలు. ఏరీ! నాముద్దులమూటలు. ఏరీ! నా గారాల కానాచులు. చూపవా? ఇదిగో చూరకత్తి పొడిచిచంపు. నీసేతులతోనే నన్ను నాభర్తయొద్దకుఁ బంపు." అని యతని కాళ్లసమీపమున నేలపై సాగిలఁబడెను.

అప్పలుకులు విన్నవారందఱు భయమున గడగడవడఁకిరి. జాలిగుండెగల చిత్రభానుని మేనుసయితము కంపించెను. "ఇది మనకుఁ దగదు. ఆమెను బిడ్డలయొద్దకైనఁ బంపుఁడు. లేదా, బిడ్డల నామెయొద్దకైనఁ దీసికొనిరండు" అని యిందుమణి చెప్పెను. "తండ్రీ! నాగుండెలు వ్రీలుచున్నవి. నాతమ్ములం దీసికొనివచ్చి యామెకుం జూపుము. నేనును వారిం జూడవలఁతు"నని కర్పూరమంజరి జనకుని తోఁబలికెను. అప్పలుకులు విని చిత్రభానుఁడు "ఆమెయు మీరు నింతనిష్ఠురోక్తులు బలుకనేల ! ఆమె నిప్పుడె బిడ్డలయొద్దకు బనిచెద. ఉండుఁడు" యని యవ్వలకుం జని కరటకపింగళులం బిలిచి వారితో నేదో పదినిమేషములు చెప్పి మరల వచ్చి, యీసేవకు లిరువురు నీరథముపైవచ్చి నిన్ను నీబిడ్డలున్నచోటికిఁ దీసికొనిపోఁగలరు. వదినె! రథమెక్కుము. నర్మదంగూడ దీసికొనిపొమ్ము నీవు నీబిడ్డలంగలిసి మరల నిక్కడికి సుఖముగా వత్తువుగాక! " అని చెప్పెను.

- "నాకిదే మహోపకారము. ఇదేపోయివచ్చెద" నని వారినందఱి నామంత్రణముచేసి యరవిందాదేవి నర్మదంగూడి యరదమెక్కెను. కరటకపింగళులు సారథికిరువంకల నయ్యరదముమీఁదనే కూర్చుండిరి. పయనముసాగెను. కరకటపింగళులు చూపినదారినె సూతుఁడు స్యందనముఁ దోలెను.

అట్లు రెండుదినములు వారు ప్రయాణముచేసి రెండనాఁటి సాయంకాలమునకు నట్టడవుల నడుమనున్న యొకచిన్న కొండకోటం

జేరిరి. ఆకోటచుట్టుఁ గొండలుగలవు. ఒకటిరెండుచెంచుల పల్లియలు గలవు. "ప్రయాణశ్రమచే మేము మిక్కిలి యలసితిమి రెండుదినము లిక్కడ విశ్రమించి పిమ్మట మీకొడుకులున్నచోటికిఁ బోవుద"మని కరటకపింగళులా దేవితోఁ జెప్పిమిక్కిలి కష్టముమీఁద నామె నొడం బఱిచిరి. వారక్కడనుండగానే ముప్పదుగురు జోదులు సాయుధులై వచ్చి వారించేరిరి. ఈబలగమెందుకని యరవిందాదేవి కరటకపింగళుల నడుగమనము కొండలోనుండి పయనముసేయవలయు. మన కంగ రక్షగా మీమఱఁది పంపె" నని వారుత్తరము చెప్పిరి.

ఆబలగముచేరిన మఱునాఁటిరేయి నెల్లరు గాఢనిద్రం దగిలి యుండఁ గరటకపింగళులు నిదురించుచున్న సూతుని మెడ కురిబోసి వానిం గడతేర్చి యొకకొండవాఁగునంబాఱవయిచి యరదముమీఁద నెక్కి దానిం దోలుకొని శ్రీనగరమునకుం జనిరి. మఱునాఁ డుదయ మునఁ గరటకపింగళులను సూతునిఁ గానక యరవిందాదేవి వారేమ యిరని యంగరక్షకుల నాయకునడుగ నతఁడిట్లనిమె.

"అమ్మా! ఈకొండకోట మీకుఁ జెఱసాల. మీరిందుండ వలయు. మిమ్మిటనుండి కదలనీయఁగూడదని చిత్రభానుఁ డాన తిచ్చెను. సూతుఁడేమయ్యెనో మేలుఁగము కరకటకపింగళులు నిన్నరేయి శ్రీనగరమునకుం బోయియుందురు. మీకుగావలసిన సకల పదార్థములు దెచ్చి యీయవలయునని మీమఱఁది యానతిచ్చె. మీ కేవికావలయునో యవి నర్మదచేత మాకెఱిఁగింతురేని మేమవి తెచ్చి మీకు సమర్పించువారము." అని యున్నదున్నట్లుగ రక్షకనాయ కుఁడు పలుక దనకొడుకుల నచిరకాలమునఁ గలసికొనఁగలుగుదునని పుట్టెడాస పెట్టుకొనియున్న యాదేవి పిడుగడఁచినట్లు నిశ్చేష్టయై నేలంగూలెను. నర్మదయు దుఃఖాక్రాంతమనస్కయై యామెమొగం బునఁ జల్లనినీరు జల్లి సాధ్యములైన శైత్యోపచారములం జేసెను.

అంతట గొంతుకొనుచు కావేరి మూర్ఛనుండి మేల్కొని "హా! కుమారు లారా! మిమ్మింక జూచెడుభాగ్యము నాకులేదు. మీరు జీవించియు న్నారను నమ్మికయే నాకుఁబోయినది. ఆదురాత్ముఁడు మి మ్మేమా మోపాయములనో కడతేర్చి యుండును. నన్నుమాత్రము చేతులారఁ జంపక మీనిమిత్త మాజన్మాంతము విలపింపుమని నాగరకులు రాని నట్టడవిలోఁ బడవైచె. ఇఁక నేమిసేయుదు? నర్మదా! ఇఁక నీబ్రతు కెందుకే? తీసికొనిరావే విసము! జానెడుత్రాఁడు తేవే! చిన్నకత్తి నా చేతికియ్యవే! నాచిన్నయన్నలారా! అటువంటిప్రాణేశ్వరుఁడు గతిం చినను మీరిరువురు నారెండుకన్ను లనుకొని నాబహిఃప్రాణములను కొని నాకన్నుల చందమామయనుకొని నాతపఃఫలములనకొని నేను బోయినయెడల మీకు సుఖములు జరుగవని, నేను ప్రాణేశ్వరునితో సహగమనముచేయక, తరువాతనయిన నసువులు విడువక జీవించి యుంటి. ఇఁక నాజీవనమువలనఁ బ్రయోజనమేమి? హా! యెంత దురవస్థ ప్రాప్తించినది. ఓచిత్రభానహతక! నాకారాగృహనివాస మునకు నేను విచారింపను. నామరణమునకు నేను చింతిల్లను. రాజ్య ములేదని విచారింపను. సామ్రాజ్యమంతయు నీ వేలుకొన్ననుసరే. కోటిసామ్రాజ్యములకన్న నెక్కుడుప్రియములయిన నాగారాబు బిడ్డల నాచిన్నకూనల- నాకియ్యరాదా? వారిమొగములే నాకు సామ్రాజ్యసుఖము నిచ్చును. వారిమాటలే నాకు ధనములమూటలు నా తండ్రులారా! జీవించియున్నపక్షమున మీరెంత దురపిల్లుచు న్నారో? మీరెంత కష్టపడుచున్నారో? ఆదురాత్ముఁడు మిమ్మే హింసలుపాలు చేయుచున్నాఁడో? జీవచ్ఛవము నయిన నన్నును బరలో కగతుఁడైనమీతండ్రినిదలఁచిమీరెంతగుందుచున్నారో? మిమ్మతఁడు వధించియుండిన బలవన్మరణ సమయమున మీరెంత సంక్షోభించిరో అయ్యో! తనయులారా, పలుకరేమి? నన్ను కౌగలింపరేమి! నాకభ

యమొనఁగరేమి? హర్షవర్ధనా! హర్షము వర్ధిల్లజేయవేమి? అయ్యో! హర్షముగాదు—బాష్పవర్షము వర్ధిల్లఁజేయుచున్నావు. విక్రమసేనా! రావేమి? నాయంగదదీర్పవేమి? హా, హేమచంద్రభూపాల! నీబిడ్డలగతియెట్లయినదో చూడుము" అని విలపించుచు మాటిమాటికిమూర్ఛిల్లుచుఁ జిత్రభానుని దెగడుచు విధిని దూఱుచుఁ దనయదృష్టమును నిందించుకొనుచుఁ గొడుకుల సుగుణంబుల నుగ్గడించుచు సౌందర్యంబుల వర్ణించుచు మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె నుండెను. ఆదినము మొదలుకొని యామెయన్నము ముట్టదయ్యె. నిదురవోవదయ్యె. నర్మద యాత్మహత్యచేసికొనకుండ నామెను బలుతెఱంగులఁ గాపాడుచుండెను.

అట్లయిదాఱు దినములు గడచినపిదప నొకనాఁటినడిరేయి రక్షకభటులు నర్మదయొద్దను నిద్దురందగిలియుండ నరవిందాదేవి చప్పుడుగాకుండ గడియలుదీసి తలుపులఁ దెఱచి మెల్లమెల్లగ నావలకుంజనియెను. తెల్లవాఱువఱకు నర్మదకు మెలఁకువరాలేదు. మెలకువవచ్చినయనంతర మామె దేవింగానక మనంబుకలఁతజెంద నాగృహము నాలుగుప్రక్కల వెదకి కావలివాండ్రకావార్త నెఱిఁగించెను. వారును జుట్టుప్రక్కల కొండలు గుహలు వనములు వెదకి తమ కామె యెందుంగానఁబడలేదని చెప్పిరి. నర్మద రాణియవస్థకుఁ దనయేకాకిత్వమునకు బిట్టువగచుచుఁ దన్నావలకుఁ బోనిమ్మని కావలివాండ్రను వేఁడుకొనెను. రాజు సెలవులేక యట్లుచేయుటకు వీలులేదనివారు చెప్పిరి. దేవి మతిచెడి తమ్ముఁ బేలుపుచ్చి యర్ధరాత్రమున నెందో యరిగినదని యంగరక్షకులనాయకుఁడు చిత్రభానునకుఁ దెలుపుమని సేవకులనంపెను.

"నర్మదను విడువవలదనియు వారందఱక్కడనే యుండవలసినదనియుఁ జిత్రభానుఁడు మరల వారికుత్తరువులంపెను. పదిదినములు

గడచినపిదప నొకనాఁ డాకచించు దేవి తప్పిపోయినదని చెప్పుకొను చున్నయంగరక్షకులతో నిట్లనియె. “అయ్యా! ఇక్కడికినాలుగుక్రోసుల దూరమున నొకగొప్పనాఁగున్నది. నేను వేఁటకుఁ బోయినప్పు డందులో నొకయాఁడుదాని శవము గనఁబడినది. మొగము చేఁపలు తినివేయుటచే నానవాలు తెలియలేదు. వ్రేళ్ళుగూడ చేఁపలు కొఱికి వైచినవి. విగ్రహముచక్కనిది. అది రాణిగారి శవము కావచ్చును. మీఁద మీచిత్తము.” అని వాఁడెఱిఁగింప నాఁబంటులు బద్ధగించి ‘ఇప్పుడు శవమును జూడనేల? పోయినదెట్లోపోయినది” యని యూరకుండిరి.

అవస్థలు తప్పినప్పు డెంతవారయినను దమబంటులకుఁగూడఁ జులకనయగుదురుకదా!

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము

హేమచంద్రుని కుటుంబమును రాజధానికిఁ బాపి కొండలవాలు గుట్టలపాలుచేసి చిత్రభానుఁడు తాను మునుపు నివాసముచేయుచుండిన గృహమువిడిచి కోటలోఁ బ్రవేశించెను. పేరునకు విక్రమసేనుఁడే రాజని చెప్పు చున్నను నిజముగాఁ జిత్రభానుఁడే కాశ్మీరదేశ మహారాజై రాజ్యవ్యాపారములు యథేచ్ఛముగా, నిరంకుశముగా నిర్భయముగాఁ జక్కఁబెట్టుచుండెను. అంతదనుక జిత్రభానుని యింటఁ దాఁగి యుండి ప్రజలకుఁ దన మోముఁ జూప సంశయించుచుండిన రుద్రభట్టు చిత్రభానుని మంత్రియై సకల కార్యములయం దతని కుపద్రష్టయై కొలువుకూటమున నాతనిప్రక్కం జేరి కూర్చుండి సభాసదులయు, రాయబారులయు మన్ననలునడయుచుండెను. ఆతని మొగము

కంఠధ్వని బాహువులతీరు, కన్నులసొంకము మున్ను గుహలో హేమచంద్రుని చేలుపుచ్చిన హరిశర్మ మొగమువలె నున్నదని పోలికలవలనఁ గొందఱనుగ్రహించి యట్లుండుటకుఁ గారణమేమని యనుగఁ దలపెట్టిరిగాని చిత్రభానున కందువలనఁ గోపమువచ్చునేమోయని శంకించి యూరకుండిరి. విక్రమసేనహర్షవర్ధను లెందున్నవారని యెట్లున్నవారని యెవ్వరే నెప్పుడేని యడుగ వారు మాతృసమేతముగా హిమవత్పర్వతప్రాంతములందలి కొండకోటలలో సుఖముగా నున్నారనియుఁ బ్రకృతిసౌందర్యము వారిని సమాకర్షించుటచే నచ్చోటువిడిచి రాఁజాలకున్నారనియు నిప్పటివార్తలప్పుడు తెలియుచున్నవనియు నతఁడు చెప్పుచుండెను. అమ్మాటలువిని బంధువులును ముఖ్యముగఁ గర్పూరమంజరియునమ్మి వారి కేయపాయములేదని భావించు చుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు వేగులవాండ్రు చిత్రభానునికడకు వచ్చి వానితో నిట్లువిన్నవించిరి. "దేవా! మాధవసేనుఁడు పురికొల్ప మాళవరాజసైన్యములు మనపై దండు విడియుచున్నవి. ఆసేనను వారి సేనానాయకుఁడగు కంఠీరవదేవుఁడు మొనగాఁడై నడుపుచున్నాఁడు. మాళవరాజనందనుఁడగు మకరందుఁడు మీఁదఁ బోవుటకు స్వయముగా నరుదెంచుచున్నాఁడు. ఇరువదివేలు కాల్వురు, ఐదువేలాశ్వికులు నేనూరుమహాగజములు వారివెంటవచ్చుచున్నవి. అవిగాక వేనవేలు శిబిరానుచరులు, బహుసహస్రములు పశువులు. పశువులకుగడ్డి సైనికుల భోజనపదార్థములు మితిమీరియున్నవి. వారుజ్జయినీపురము బయలుదేరఁగానే దేవరవారికీవృత్తాంతము దెలియఁజేయ మిక్కిలివేగముగా వచ్చితిమి. మీఁద దేవరచిత్తము."

అనవుడు చిత్రభానుఁడు త్రుళ్ళిపడి "ఆలాగా! మనమింకజాగరూకతమై నుండవలయు." నని వారిం బనిచి దండపాణిని వజ్రపాణిని

తక్కిన చమూపతులను బిలువనంపి చారులు తనకు విన్నవించిన వృత్తాంతమంతయు వారికెఱిఁగించి సమరసన్నాహము చేయింపుమని యానతిచ్చెను.

వెంటనే సేనాపతులు క్రొత్తసైనికులం జేర్చుకొని వారికి విలుపిద్దియనేర్పి సాంగ్రామికశాస్త్రమునం బరిచితులం జేసిరి. కోట బురుజులు దృఢతరంబుగఁ జేసిరి. అగడ్తనిండ నీ రెక్కించిరి. కోటలలో రెండేండ్లు పగతులు ముట్టడించినను సైనికులుచిక్కుపడకుండునట్లు సంభారముల నిలువఁజేయఁజొచ్చిరి. ప్రతికోటయందు-ముఖ్యముగా శ్రీనగరకోటయందు శస్త్రచికిత్సకులను నియమించి వారికిఁ గావలసిన పరికరముల సమకూర్చిరి. ముప్పదివేలకాల్బలము, బదివేలయాశ్వికబలము సహస్రగజబలము నచిరకాలములో సిద్ధమయ్యెను

చిత్రభానుఁడు తనయాప్తసేవకుఁడైన కరటకునిం బలిచి యిట్లుచెప్పెను. "ఓరీ! విదర్భరాజసైన్యములు మనకుఁదోడుపడుటకు బైలుదేరునని చారులునిన్న చెప్పిరి. నీవు మధ్యేమార్గమున వారింగలిసికొని వారుకాశ్మీరమునకు వచ్చుటకుమాఱుగా మనపక్షమున మాళవదేశముమీఁద దండువిడిసి యాదేశమును స్వాధీనముచేసికొని సుదర్శనుని సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేయవలయునని చెప్పవలయు. ఇవిగో నా ముద్రవైచినజాబులు. జయంతునకునుగ్రసేనునకునేనిచ్చుచున్నాఁడ. వీనింగొంపోయి వారికిఁ జూపుము. ఇప్పుడు మాళవదేశమును జయించుట మిక్కిలి సులభము. ఏలయన వారిసేనయంతయు మనమీఁదికివచ్చుచున్నది. ఉజ్జయినిలో నిప్పుడు దళము స్వల్పముగానుండును. అందుచే నారాజ్య మవలీలగా మనవారిచేతఁ బడును. నేఁ జెప్పిన మాటలేగాక నీవును నీబుద్ధికిం దోఁచినట్లు సమయోచితములగుమాటలు చెప్పి మనపైఁ గత్తికట్టినందుకు మాళవరాజునకు బుద్ధివచ్చునట్లు చేయుము. సుదర్శనుఁడు స్వయంకృతాపరాధఫల మనుభవించుఁగాక!

మిక్కిలి వేగముగా నడచు నొంటెపై నెక్కి పదుగురాశ్వికులం దోడు కొని బేహారివేషమున నీవుపొమ్ము. నీవిదివఱకు మాకొఱకుఁబడిన కష్టము లకు నీకు మేము కాశ్మీరమునందో, మాళవదేశమునందో, నీవు కోరు కొన్నచోట నాలుగుమూఁడగ్రహారము లియ్యఁదలఁచుకొన్నాము. నీవును, బింగళుఁడును నాకు రెండుకన్నులై, రెండుచెవులై, రెండు చేతులై, రెండుకాళ్లై, యుపచరించుటంజేసి నాప్రయత్నములు ఫలోన్ముఖము లయినవి." అని పలుక కరటకుఁడు "స్వామీ! మావ లన నేమున్నది? దేవరవారియాజ్ఞాబలమే మాచేత నన్నిపనులు చేయించినది. అట్లె పోయివచ్చెద" నని వీడ్కొని మఱునాఁడు పయనమై పోయెను.

మకరందుఁడు మహాసేనాసమేతుఁడై యమాత్యనందనుఁడగు భద్రసేనుఁడు తనకు సహకారియై మనోరంజనము సేయుచుండ, చండ శాసనుఁడగు కంఠీరవదేవుఁడు సేనలునడుప మహాసన్నాహముతో నుజ్జయిని వెడలి కర్పూరమంజరీ సమాగమాభిలాష తన్నుఁ ద్వర పెట్ట నిరంతర ప్రయాణంబులు సేయుచుండెను.

చిత్రభానుఁడును సంగ్రామసన్నాహములఁ జేయుచు నొక నాఁటిరేయి రుద్రభట్టుంగూడి కార్యాలోచనము సేయుచు దండ పాణిం బిలువనంపెను. అప్పుడు రెండుజాములు రాత్రియయ్యె. దండ పాణి కోటఁజొచ్చి రుద్రభట్టసమేతుఁడై యున్న చిత్రభానుం జూచి పిలువనంపిన కారణమేమని యడిగెను. చిత్రభానుఁడు కొంచెము సేపు సందేహించి "శంకింపక చెప్పవయ్యా! దండపాణి మనవాఁడే" యని రుద్రభట్టు పురికొల్ప మెల్లమెల్లఁగ నిట్లనియె.

"మిత్రుఁడా! నీసాయమున స్వర్గతుల్యమగు కాశ్మీరదేశము నేఁడు నాపాదాక్రాంతమై యున్నది. నీతోడ్పాటువలన నే నిప్పుడు రాజమహేంద్రుఁడ నగుటకు సిద్ధముగ నున్నాఁడను. ఇప్పుడు నే నిం

నేను సాక్షీరాజును గాలేదు. ఆకార్యముకూడ నీవే తీర్పవలయు. రాజ్యవ్యాపారమంతయు నేను జక్కఁబెట్టుచున్నను రాజు విక్రమసేనుఁడే గదా? నేను వాని సేవకుఁడనే గదా? నాణెములపయి వాని పేరు, వాని రూపము, ముద్రింపవలయుఁ గదా? రాయబారులతో వాని ప్రతినిధి నని మాటలాడవలయుఁ గాని 'యహ మస్మి' యని స్వతంత్రముగ నేను బలుకుటకు వీలు లేదు గదా! ఈ నైచ్యము నాకెంతమాత్రము సమ్మతముగ లేదు. ఇన్ని బంధమునుండి తొలఁగింపవలసినవాఁడవు నీవు. నీకన్న సమర్థులు లేరు." అని వెండియుఁ బలుకఁ బోవుచుండ దండపాణి వాని మాటకడ్డముపోయి "ఇందు నేఁ జేయవలసిన దేమున్నది? మీరు రాజైతిరి గదా! పట్టాభిషేకము జేయుమన్న మేము జేసెదము. అట్లు చేయుమని సెలవా?" యని యడిగెను.

అడుగుటయుఁ జిత్రభానుఁ డిట్లనియె. "మిత్రుఁడా! రెండుప్రక్కల రెండు బల్లెములట్లు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు జీవించియుండ నేను పట్టాభిషేకమెట్లు చేసికొందును? నేను రాజునెట్లగుదును? రాజ్యము నిష్కంటకమయిన తరువాతఁ గదా నేను గద్దెనెక్కుట. ఆ రెండుముండ్లు పెఱికి వైచిన తరువాత సుఖముగా నేను గద్దెమీఁదఁ గూర్చుండెద. అప్పుడు పట్టాభిషేకము జేసికొనియెద."

"అట్లయిన నిప్పుడేమి చేయవలయు?" నని దండపాణి యాత్రిముతో నడిగెను. "ఏమి చేయవలయునో యెఱుఁగవా?" యని చిఱునవ్వునవ్వి చిత్రభానుఁడు రుద్రభట్టు మొగము జూచెను. రుద్రభట్టు దండపాణిమీఁదఁ జేయివైచి 'కర్తవ్యము నీకు మేము దెలుపవలయునా? ఆ రాచబుడుతల నిద్దఱ నీవు కడతేర్చితివా మన యెత్తికోలు తుదనెగ్గును. ఇది నీచేతిలోని పని" యని పలికెను.

అప్పలుకులు దండపాణిశ్రోత్రములకు మిక్కిలి దారుణములై వినంబడెను. అతఁడదరిపడెను. గుండె జల్లుమనెను. "అయ్యో! రాజకుమారులం గడతేర్చుటా? అబ్బబ్బ! అది నా కిష్టము లేదు. ఆపని నేను చేయుటా? హరిహరీ! ఏమిమాట? ఆపలుకులు నాతోఁ జెప్పకుఁడు. రాజ్యవిహీనులై వా రేకొండకోటలలోనో వారితల్లి కడుపుచల్లగా- హేమచంద్రునిపేరుగా బ్రతికియుండవలయునుగాని, యిట్టిదుర్దశపాలు గాఁగూడదనినా యభిప్రాయము. ఛీఛీ! ఈపాపమునకు నే నొడిగట్టఁజాల. ఇదినేఁజేయఁజాలను, వినజాలను." అని భయకంపితుఁడై పలికెను.

అతనివాలకము జూచి చిత్రభానుఁడు ముసిముసినవ్వులు నవ్వి యిట్లనియె. "దండపాణీ! నీవు నీపేరునకుఁ దగినట్లు యమధర్మరాజువలె నిర్దయుఁడనుకొంటినిగాని యింత దుర్బలహృదయుఁడవని నేననుకొనలేదు. భయపడకు. ధైర్యముదెచ్చుకో! సేనాపతులు యమధర్మరాజట్లు- మృత్యుదేవత యట్లు- జాలిలేక యుండవలయు."

"అయ్యో! వారు నాకేమపకారము చేసిరని వారిని నేను గడతేర్చుదును.? చంద్రమామకు వన్నెలు దిద్దునట్టి యాముద్దుమొగములుజూచిన వారి నెవ్వఁడు హింసింపఁ జేతులు చాఁపఁగలఁడు? వారిని జంప నెవరిమనసొప్పును? అందు విక్రమసేనుఁడు వెనుక నన్నొకసారి బ్రదికించెను. నాకొడుకు నొకసారి బ్రతికించెను. రాజభక్తి యుండవలదా? దానికేమి కృతజ్ఞతయుండవలదా? కృతజ్ఞతకేమి! మానవలక్షణమైన జాలియుండవలదా? అబ్బబ్బ! ఆమాట నాతోఁ జెప్పవద్దు. మనకు రాజ్యము స్వాధీనమయినది. వారిజోలి మన కెందుకు? వారివారిని వారినుండనీ! వారు బిచ్చమెత్తుకొనియైన బ్రతుకఁగలరు" అని దండపాణి స్పష్టముగాఁ బలికెను.

అది విని చిత్రభానుఁడు నొచ్చియు వానిమనసు నొడంబఱుప నిట్లు వ్యాఖ్యానించెను- "దండపాణి! నీవు తప్పుదారిం బడుచున్నావు. రాజభక్తియేమిటి? నీకు విక్రమసేనుఁడు రాజుగాఁడు. నేను రాజును నాయెడల నీవు భక్తిగలిగి నాశాసనము నీవు శిరసావహింపవల యును. కృతజ్ఞత యనునది యర్థములేనిమాట. అది తెలివితక్కువ వాండ్రపడి. జాలియనునది భీరుజనలక్షణము. మనహృదయము లోక ప్రాంతములు మజ్జనశీలములై యుండవలయు, లోకప్రాంతము పుష్పసుకుమార ములై యుండవలయు. రాజకార్య ధురంధరులు-ముఖ్యముగా దండ నాయకులు జగన్నిర్మూలన పరాయణుఁడగు రుద్రుఁడట్లు, జంతుజాల గ్రసనతత్పరమైన మృత్యుదేవతయట్లు జాలియనుమాట దరిరాకుండ వర్తింపవలయు. ముద్దుమొగము లనుచుంటివి. మృత్యుదేవత యెం తెంతో ముద్దులమూటగట్టు చిన్నబిడ్డల నెందఱిఁ గబళించుటలేదు? దానికోరలు జాలినెఱుఁగునా? వారు నాకేమపకారము జేసిరంటివి. అట్లయిన నీకెన్నఁడు నపకారము సేయని శత్రుసైనికుల వేలకొలఁది మందిని యుద్ధములో నిష్కారణము నీవేల చంపుచుంటివి? వారెన్న డైన నీకెగ్గులాచరించిరా? అపకారముచేయనీ, యుపకారముచేయనీ- పగతుఁడు పగతుఁడే. కావున వారి సౌందర్యము నీపనికడ్డము రాఁగూడదు. నీకృతజ్ఞత నీకార్యమున కంతరాయము గలిగింపఁగూ డదు. రాజభక్తి నీమార్గము నిరోధింపఁగూడదు. కావున నక్కుమా రుల నిద్దఱిఁ బరరాజకంఠలుంఠన మాచరించు నీవాఁడి కత్తికి నెఱఁ జేయవలయు."

అనుచుండ రుద్రభట్టంతలో నందుకొని వాని నిట్లు హెచ్చరించె- "దండపాణీ! నీకించుక మరణతత్త్వ మెఱిఁగించెద వినుము! మరణ ము సకలజంతువులకు సహజము. ఎప్పుడో ప్రతిజంతువు చావక మా నదు. మరణము విధినిర్ణయము. జంతువులం బలాత్కారముగఁ జంపున

ప్పుడు కత్తియెట్టినిమిత్తమాత్రమో చంపువాఁడు నట్టినిమిత్తమాత్రుఁడే. భగవానుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు భగవద్గీతలో నీవలెనే కఱకుదనము విడిచి పిఱికితనముఁ బూనిన యర్జునున కేమియుపదేశించెను? నీవు శరీరమునేగాని యాత్మను హింసింపఁజాలవు. ఆత్మకుఁ జావులేదు. దానికి నాశము లేదు. శరీర మాత్మతొడిగెడు యంగీ. నరుఁడు ప్రాఁతబట్టల విడిచి క్రొత్తబట్టలఁగట్టుకొన్నట్లే, ప్రాతయిల్లు విడిచి క్రొత్తయింటఁ బ్రవేశించినట్లె, మునుపటి దేహమువిడిచి యాత్మ క్రొత్తదేహము స్వీకరించును. బ్రహ్మయీవిధముగా నాశిశువులకిద్దఱకు మరణము విధించెను. విధినిర్ణయ మనతిక్రమణీయము. నీవుగాకున్న మఱియొకఁడైన వారిం జంపును. అకాలమరణము వారి మొగముల మూఁడుబంతుల వ్రాసియున్నాఁడు. అది నీవు తుడిచివేయఁజాలవు. ఈపనిచేసిన నీకు దోసములేదు. ఒకనిశిరస్సు ఖండింపుమని రాజానతిచ్చును. అట్లు ఖండించిన సేవకుని కేమైనపాపముగలదా? పాపముగాని, పుణ్యము గాని యది రాజుదే. అదియునుఁగాక నే నేజంతువును జంపనని నీవు ముక్కుమూసికొని కూర్చుండఁగలవా? వేఁటాడి యెన్నిజంతువులం జంపుచున్నావు. నీపొట్టనింపుకొనుటకై యెన్ని మేకముల నెన్నిపులుఁగుల హింసించుచున్నావు? ఎన్నినల్లులఁ జంపుచున్నావు! జలముద్రాగునప్పు డెన్ని కీటకముల నీవెఱుఁగక మ్రింగుచున్నావు. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములలో వాయువుతోఁగలిసి నీకంటికగపడని పరమాణుతుల్యములగు కీటకము లెన్నివేలు నీకడుపులోనికిఁ బోవుచున్నవో యెఱుఁగుదువా? అదియెల్ల హింసగాదా? హింసలేకుండ నీవుక్షణమయిన జీవింపఁగలవా? ఈవెఱ్ఱిమాటలు విద్వాంసులకడఁ గట్టిపెట్టుము. లోకములోఁ జంపువాఁడు లేఁడు. చంపఁబడువాఁడు లేఁడు. స్వలాభము నిమిత్తమైమనము పేలనుజంపినట్లు నల్లుల నలిపినట్లు—క్రూరమృగములఁ గూల్చినట్లు—మనకడ్డమువచ్చినమానవుల సయితము దయాదాక్షిణ్యములేక జంకుగొంకులేక సంహరింపవలయు."

అనుచుండ జితభాను డడ్డమువచ్చి "మిత్రుఁడా! అన్నిటి కేమి? ఈవిషయమాలోచింపుము. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు బ్రతికి యుండిన నేఁడు మాళవరాజు వచ్చుచున్నట్లె మనపైఁగోపమువచ్చిన ప్పుడు పగరాజులు వారిని గద్దెనెక్కించుటకై వచ్చుచునేయుందురు. వారున్నంతకాలము మనకీ యలజడియున్నదే. వార స్తమించినఁగాని మనకీశ్రమ య స్తమింపదు. అదిగాక యీరాజ్యము నాదియని నీవు తలంపకుము. నేనిప్పుడుగద్దెయెక్కినను వయస్సుమళ్ళినవాఁడనగుటచే నచిరకాలమున మృతినొందుదును. అటమీఁద రాజుగావలసినవాఁడు నీయల్లుఁడు విజయసేనుఁడు. అబాలకుల సంహరించుట నానిమిత్త ముగాదు. నీయల్లునినిమిత్తము. నీకూఁతురునిమిత్తము. జాగ్రత్తగా నాలోచించుకో! మాళవసైన్యము రాకమునుపే మనమీపనిచేయవల యును. వారి నీలోఁగడతేర్చితిమా మాళవసైన్యములు తమప్రయ త్నములు వ్యర్థమని మరలిపోవును. ముందువెనుక లాలోచించుకొ నుము" అని కొంతయుత్సాహముతోఁ నచ్చఁజెప్పెను.

రుద్రభట్టు చేసిన తత్త్వోపదేశము కొంతవఱకు దండపాణి మతము మార్చెను. పిమ్మట విజయసేనునిదే కాశ్మీరరాజ్యమని చి త్రభానుఁడు వక్కాణించినతోడనే దండపాణిమనస్సు సంపూర్ణముగ మాఱెను. విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు తనయల్లుని సింహాసనారోహణ మున కంతరాయము గలిగించునట్టి కంటకములని వానికిందోఁచెను. ఆత్మలాభపరాయణత వానిమనస్సులోనున్న కృతజ్ఞతను రాజభక్తిని జాలిని దోసివైచి యాస్థానము నాక్రమించెను. అతని హృదయ మప్పుడు ఱాయివైపోయెను. అప్పుడతఁడు "సరే! మీచిత్తమువచ్చి నట్లుచేసెద. ఏనాఁడు సేన మీవశముజేసితినో యానాఁడే నాశరీరము గూడ మీవశముఁ జేసితిని. ఈచేతులు మీవి. వీనిచేత మీయిచ్చ వచ్చినపని జేయించుకొనుఁడు." అని యుత్తరమిచ్చెను.

అప్పుడు చిత్రభానుఁడు సంతసించి వానిం గౌఁగలించుకొని మిత్త్రుఁడవన్న నీవే మిత్త్రుఁడవని ప్రశంసించెను. దండపాణి వంటి మనుష్యుఁడు ప్రపంచమున మఱియొకఁడు లేఁడని రుద్రభట్టు కొనియాడెను. అప్పుడు చిత్రభానుఁడు వెంఁశియు నాతని కిట్లనియె—"నీవు రేపుదయమున నేపొమ్ము. అక్కడ శక్తివర్మ యున్నాఁడు. అతఁడు నీకీవిషయమునఁ దప్పక తోడుపడును. వాఁడు మనకు విధేయుఁడు. కార్యసాధుఁడవగు నీకు నేను వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. నీకు శుభమగుఁ గాక! పొమ్ము." అంతట రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి చిత్రభానుని కడ సెలవుగైకొని పోయెను.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము.

దండపాణి వడిగాఁ బయనముచేసి రాజకుమారులు వసియించుకొండకోటకు మిక్కిలి సమీపముననున్న యొకపల్లియఁ జేరి యందలి గ్రామాధికారియింట విడిసి తనరాక రాజపుత్త్రులకుఁ దెలియకుండ శక్తివర్మను బిలుచుకొనిరమ్మని యొకసేవకునంపెను. వాఁడును సత్వరమరిగి సేనాధిపతి సెలవయినదని రహస్యముగఁ దెలిపి శక్తివర్మం దోడ్కొనిపోయెను. దండపాణి వానింజూచి సముచితసత్కారములు జేసి పరిజనంబునంతను నావలకంపి వానినొకగదిలోనికిఁ బిలుచుకొని పోయి చిత్రభానుని శాసనంబునఁ దాను గావింపఁదలఁచిన దారుణకర్మ మతనికెఱిఁగించి తనకుసాయము జేయుమనికోరెను.

ఆనుడువులు చెవినిబడినతోడనే శక్తివర్మ భయంబును విస్మయంబును మనంబునఁ బెనఁగొన దండపాణికిట్లనియె. "అయ్యా! నీవు పిల్లలుగలవాఁడవు. నేనును బిడ్డలఁగన్నవాఁడను. కటికవాఁడైనఁ జేయ

వెఱచు నీఘోరకృత్యమును నీవు స్వయముగాఁ జేయ నెట్లువచ్చితివో నేనూహింపఁజాలకున్నాను. మిక్కిలి యల్పపదవిలోనుండి మిక్కిలి యున్నతపదవికి నిన్నుఁదీసికొనివచ్చి నీవృద్ధికెల్లఁగారణమయిన హేమచంద్రునిఁ దలఁచియైన నీపనిమానవచ్చునే బెబ్బులిబారినుండి నిన్నును జలగండమునుండి నీకొడుకును బ్రతికించిన విక్రమసేనుని దలంచియైన నీకూ్రరకర్మము మానవచ్చునే! అనాథయై దిక్కుమాలి విలపించుచున్న యరవిందాదేవిని స్మరించియైన నీపాపకర్మమునకుం దొలఁగగవచ్చునే. ముద్దులుమూటగట్టు నాబిడ్డల చక్కదనమును సౌకుమార్యమునుఁ జూచియయిన నీదుష్కార్యము విడువవచ్చునే! ఆకుటుంబముతోఁ జిరకాలసంబంధముగలిగి వారివలవ బాగుపడిననీకు నిప్పనిసేయుటకు మనసెట్టులొప్పనయ్యా? నీమనసొప్పిన నొప్పెఁగాక! ఇట్టి దుష్కార్యముననీకునేఁదోడుపడఁజాల. నాయుద్యోగమునుండి నన్ను రాజుతొలఁగించినను సరే—నాకుమరణదండన విధించినను సరే—నేనిప్పనియొల్ల. రాజకుమారవధము జేసి యానెత్తుటికూఁడు దిని మనుటకంటె నాఁకలిచేఁ జచ్చుట మంచిది. చావలేకున్న బిచ్చమెత్తి బతుకుటమంచిది. గోచిపెట్టుకొని యడవిలో ముక్కుమూసికొని తపముసేయుట మంచిది. అంతెగాని యీపనినేఁ జేయఁజాల" నని కూర్చున్నచోటునుండి చివాలున లేచినిలిచెను.

దండపాణియుఁ దనపీఠమునుండిలేచి శక్తివర్మచేయిపట్టుకొని "ఓయీ! నీమాటలఫలమేమో నీ వూహింపలేకున్నావు. రాజాజ్ఞాతిరస్కారము కోడెత్రాచుతోఁ జెరలాటమువంటిది. అదికత్తిమీఁది సాము. నిప్పులు కొంగునఁ గట్టుకొనుట. జాగ్రత! అతఁడలిగెనా నీశిరచ్ఛేదముఁ జేయింపకమానఁడుసుమీ!" యనిబెదరించెను.

"ఇటువంటి సత్కార్యమున-శిరస్సు పోయినను మంచిదే. నీబిభీషికలకు నేను భయపడువాఁడనుగాను. ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో

యట్లు జరుగుఁగాక!" యని శక్తివర్మ యవ్వలకుఁబోయెను. పోయి యతఁడు తనకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడు రక్షకభటులలో ముఖ్యుఁడునయిన చండుని బిలిచి తనకును దండపాణికింజరిగిన సంభాషణమంతయు రహస్యముగ నెఱింగించి కర్తవ్యమేమని యతని యాలోచన మడిగెను. చండుఁడు శక్తివర్మవలెనే దుష్కార్య విముఖమయిన చిత్తవృత్తిగలవాఁడగుటంజేసి యతఁడు చేసినపని ప్రశస్తముగానున్నదని ప్రశంసించెను. "మిత్రుఁడా నీవుమెచ్చుటంజేసి నాకెంతో ధైర్యము వచ్చినది. అట్లయిన మనకు రాఁదలఁచిన యపాయముఁ దప్పించుటకయి నాకొకయుపాయము దోఁచుచున్నది. అది వినుము" అని శక్తివర్మచండుని చెవిలో రహస్యముగాఁ గొంతసేపు గుసగుసలాడెను.

అంతలో సాయంకాలమయ్యెను. కాలపురుషుని శరీరమందలి వ్రణమువలె సూర్యబింబమెఱ్ఱనై పశ్చిమాద్రిసంగమమునఁ గానఁబడియెను. ఆవ్రణమునుండి దొరంగు కొన్నెత్తురోయన సంధ్యారాగము కట్టెఱ్ఱనై దెసలవ్యాపించెను. వ్రణబాధచేఁగాలపురుషుండు మూల్గుచున్నప్పుడు గల్గుధ్వనియోయన గూఁడులఁ జేరఁబాఱు పులుఁగులయెలుఁగు లెసంగెను. నెత్తురు గడిగివైచి కాలపురుషుని పానుప్పైఁబఱచిన నల్లదుప్పటియోయనునట్లు కాఱుచీఁకటులు విశ్వమంతయు వ్యాపించెను. వ్రణసంబంధమయిన దుర్గంధము పొడమకుండ నాపాన్పున వయిచిన హారతికర్పూరపుఁ బలుకులో యనునట్లు నభోభాగమున నక్షత్రములు విరాజిల్లెను.

విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు సూర్యాస్తమయ మైనతోడనే పరమేశ్వరునిహృదయపీఠమున నునిచి ధ్యానముచేసి మాతృవియోగదుఃఖమున నన్నముసరిగా రుచింపకున్నను నేదోవిధముగా సేవకుల వేఁడికోలుచేఁ గొంచెముభుజించి పడకగదిఁజేరి మేదోయాలోచించుకొనుచు నొండొరులతోఁ బలుకకయూరకుండిరి. కొంతసేపటికి "తమ్ముఁ

డా! ఏమిటినీవాలోచించుకొనుచున్నావు?" అని విక్రమసేనుఁడు హర్ష వర్ధనునడిగెను.

"అన్నయ్యా! మరేమియులేదు. నిన్నరాత్రి మనయమ్మకనఁబడినట్లు,నాచెక్కిలినొక్కి ముద్దాడినట్లు, ఇంతచిక్కిపోయినావేమితండ్రీ యని నన్నడిగినట్లు నన్నుఁజూచికన్నీరు వెట్టుకొనినట్లు నేకలగంటిని. అందుచేత నేఁడుదయమునుండి విచారముగానున్నాను. బాష్పపూరితమయిన మనయమ్మమొగము నాకిప్పుడుగూడ గనఁబడుచున్నది. అన్నయ్యా! ఇఁక మన యమ్మమొగమెప్పుడుఁ జూడలేముగదా? ఆమెయొడిలోఁ దలపెట్టుకొని పండుకొనుభాగ్యము కలుగదుకదా? నిండారు ప్రేమతో నామె మనకుఁ బసిఁడి గిన్నెలోఁ బాయసము పెట్టించి యారగింపుమని బతిమాలు సుఖదినంబులు రావుగదా? అహా! అన్నయ్యా ఎన్నఁడు తల్లితోఁగలిసి యుంటిమో యెన్నఁడు సుఖపడితిమో యవన్నియు స్వప్నవృత్తాంతములే యయ్యెను." అని బహులు చెప్పి వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను.

విక్రమసేనుఁడు తొట్రుపాటుతోఁ దనమంచము మీఁదినుండి లేచి తమ్మునికడకుఁబోయి తమ్ముని మంచము మీఁదగూర్చుండి వెనుకప్రక్కనుండి రెండుచేతులుచాచి తమ్ముని గౌఁగిలించి "నాయనా! విచారింపకుము. కలిమిలేములు కావడికుండలు. ఐశ్వర్య మనుభవించి కష్టమువద్దన్నఁ బోవునా? సుఖదుఃఖములు దివారాత్రములు వలెఁ బర్యాయమున వచ్చుచుండును. వానిని వారించుట కేరికిం దరముగాదు. ఇఁక నమ్మనుజూచు భాగ్యము మనకుఁగలుగదు. ఏమన భర్తృవియోగముచే నిదివఱకే యామె కృశించియున్నది. ఈ పుత్రశోకమున నామె యీపాటికే మృతినొందును. చిత్రభానుఁడు మనలఁగూడ బ్రతుకనియ్యఁడు. ఏదోమాయోపాయమున మనలంగడ తేర్చి సింహాసనమెక్కుటకె యత్నఁడు ప్రయత్నించుచుండును. అందు

చే మనకష్టములు చాలకాలముండవు. బంధమునుండి గాకపోయినను దేహబంధమునుండి మన కచిరకాలములో విముక్తి కలుగును. అది యును మేలే. ఈజీవన్మరణముకన్న నిజమయిన మరణమే మనకు మహోపకారముగావచ్చును." అనివిక్రమసేనుఁడుపలుకుచుండనంతలో దండపాణివీథిగుమ్మముకడకుఁబోయెను. సింహద్వారముకడఁజండుఁడు శక్తివర్మయు నేదోమాటలాడుచుండిరి. దండపాణిఁజూచి వారిరువురు లేచినిలిచిరి. "శక్తివర్మ! నీనిశ్చయము మాఱలేదుగద?" యని యతఁడడిగెను. "అయ్యా! మిమ్ముఁవిడిచివచ్చినపిదప నేను ముందువెనుకలాలోచించుకొని నీకుఁదోడ్పడుటకే నిశ్చయించుకొంటిని. ఈవఱకు నాచేసినతప్పు క్షమింపుఁడు! ఈచండుఁడుగూడ మనకుసాయపడును." అని శక్తివర్మ బదులుచెప్పెను.

"శహబాస్! మంచిపనిచేసితివి. రా నావెంటరా. తలుపుదీయుము." అని దండపాణి చెప్పెను. అప్పుడు శక్తివర్మ తాళముఁదీసి తలుపు తెఱచెను. రక్షకభటులు లోపలిసేవకులు గాఢనిద్రం దగిలియుండిరి. చండుఁడు శక్తివర్మ వెంటరా దండపాణి లోనఁబ్రవేశించి తలుపులుబిగించి "చండుఁడ! ఈగృహావరణమున నీవొకగోయి త్రవ్వి సిద్ధముగానుంచుము. బాలుర నందు వెంటనే పూడ్చిపెట్టవలయును." అని యానతిచ్చెను. వాఁడట్లకాకయని దొడ్డిలోనికరిగెను. తలుపుచప్పుడువిని "యిప్పుడిచ్చటికెవ్వరువచ్చుచుందు"రని వారు సంశయపడుచుండమిణుకుమిణుకుమనుదీపపువెలుంగున నెవరోమనుష్యులు వచ్చుచున్నట్లు గానఁబడెను. "నేను దండపాణిని; ఇతఁడుశక్తివర్మ" అని కఠినస్వరముతో మాటవినబడెను. "ఓహో దండపాణియా? ఏమిది మామీఁద నింతదయవచ్చినది? చిన్ననాయనగారు మాసేమమరసి రమ్మని మిమ్ముఁ బంపిరా? లేక కార్యాంతరములమీఁద నీపాఠింతములకువచ్చి పూర్వప్రేమచే మాకుశల మరయుటకు మీరే స్వయ

ముగా వచ్చిరా? ఎట్లయిననేమి మీరాకవలన మాకిప్పుడు పంచప్రాణములు లేచివచ్చినవి. ఎల్లచుట్టములంజూచినంతయానందము మాకిప్పుడుగలుగుచున్నది. ఓహో! ఇది యెంతసుదినము? నేఁటిప్రాతఃకాలమున మేమెవ్వరిమొగము జూచితిమోకాని మీదర్శన లాభము గలిగినది. రమ్ము! రమ్ము! ఈపానుపుమీఁదఁ గూర్చుండుము. మాయమ్మ సుఖముగానున్నదా? మావియోగదుఃఖమున మేనువిడిచినదా" యని విక్రమసేనుఁడు వానిని సబహుమానముగా గారవించిపలికెను. తల్లిక్షేమముగురించి యేమిచెప్పునోయని వినుటకై హర్షవర్ధనుఁడు మిక్కిలి తత్తఱపడుచుండెను. అప్పుడు దండపాణి పరుషస్వరముతో "మీయమ్మయెట్లున్నదో నేనెఱుఁగను. ఎక్కడనున్నదో నేనెఱుఁగను. చిత్రభానుఁడుపంపుటచేత నేనిక్కడకు వచ్చితిని." అని బదులు చెప్పెను.

"అహా! మాచిననాయన దయార్ద్రహృదయుఁడై మమ్ముబంధవిముక్తులఁ జేయుమని నిన్నంపెనా? మాకు మేలుదినములు వచ్చినవా? కాని మాయమ్మ యెక్కడనున్నదో నీవెఱుఁగవా? మాతాతమహేంద్రదేవుఁడామెను దీసికొనిపోయెనా?" యని విక్రమసేనుఁడు కొంతసంతోషముతోను గొంతవిచారముతోను బలికెను "ఆహా! దేహబంధ విముక్తులఁ జేయుమని మీచిననాయన నన్నుఁబంపినాఁడు" అని తనలోననుకొని దండపాణి బహిరంగముగా నిట్లనియె.

"కుమారులారా! నేనుమీకిప్పుడు గొప్ప యప్రియము దెలుపవచ్చితిని. నేను మిక్కిలి మందభాగ్యుఁడను. ఘోరవార్త తెలుపుట ఘోరకృత్యముసేయుట నాపాలఁబడినది. ఇది రాజశాసనమగుటచేఁ జేయకతప్పదు. నేను చెప్పుటకెంతో శంకించుచున్నాను.—"అనవుడు విక్రమసేనుఁడు చిన్నవోయి మెల్లగా "నయ్యా! మీరుచెప్పఁదలఁచినది చెప్పవచ్చును. మేము దలంచినది చేయవచ్చును. మీకార్య

ము వలదనువారులేరు. అడ్డగించువారులేరు." అనిపలికెను. హర్షవర్ధనుఁడు నిశ్చేష్టుఁడై కూర్చుండెను. అంతట దండపాణికినివిక్రమసేన హర్షవర్ధనులకును నీక్రింది విధముగా సంభాషణజరిగెను.

దండ—కుమారులారా! యీరాత్రి మిమ్మిద్దఱ సంహరింపవలసినదని చిత్రభానుఁడు నన్నుఁబంపె.

విక్ర—ఆఁ! ఆఁ! సంహరింపుమనియె పంపెనా?

హర్ష—అయ్యో! తల్లీ! (అని పాన్పుపై మూర్ఛవోయెను.)

విక్ర—అప్పని చేయనిశ్చయించి నీవువచ్చితివా?

దండ—ఆహా! నిశ్చయించుకొనియే వచ్చితిని. (అని మొలనుండి కత్తిదీసెను.)

విక్ర—ఈఘాతుకకృత్యమును జేయ నీమనసొప్పినదా?

దండ—మనసొప్పిననేమి, యొప్పకున్ననేమి? రాజాజ్ఞ చేయకతప్పదుగదా?

విక్ర—ఎవఁడు నీరాజు? నేను కానా?

దండ—చిత్రభానుఁడు మారాజు. నీవుకావు. నీవు కారాగృహవాసివి.

విక్ర—ఎవఁడు నన్ను కారాగృహవాసిని జేసినది? ఎవఁడు నన్ను రాజ్యభ్రష్టుఁజేసినవాఁడు?

దండ—నీపినతండ్రి చిత్రభానుఁడు.

విక్ర—అయ్యో! దండపాణీ! నీనోట నెటువంటి నిష్ఠురోక్తులు వినవలసివచ్చెను. నాతండ్రిమరణమునకుఁ గారణభూతుఁడయిన మా పినతండ్రిమాయలలోఁ బడి నీవు నీరాజుంజంపవచ్చితివా? చిన్నికుమారులమనియైన సందియములేదా నీకు? అంతిమకులమన్నమాట యయిన నీకు దోఁచలేదా? నీది హృదయముకాదా? నీవుమానవుఁడవుకావా? ఘాతుకమృగంబవా? దానవుఁడవా? ఘాతుకమృగములు సయితము

తమజాతిమృగముల జోలికిఁ బోవు. దానవులు వైరము లేకుండఁ దమ తోడిదానవులఁ దుడమట్టింపగు. నీకును నాకు నెండైన వైరము న్నదా? నిన్నెన్నఁడైన నే దూలనాడితినా? నీమనసు నొచ్చునట్టి పరు షోక్తులాడితినా? నీకార్యములకు నే నాటంకము గల్పించితినా? ఏల మాపై నీకింత నిష్కారణక్రోధము? ఏల యింతనిర్దయ? నీహృదయ ము పుష్పసుకుమారమయినదే! ఇంతకఠినమెట్లయ్యెను. ఈ కాఠిన్య మును న్నెన్నఁడు నేఁ జూడలేదే? నామీఁద నీవు చూపెడు నాదయా రస మెందుఁబోయె? ఆప్రేమపూర్వకభాషణంబు లెందరిగె? అయ్యో! దండపాణి! నీ వెంతలో నిట్లుమాఱితివి? నీహృదయము మాఱినను నా హృదయము నీదెస మాఱలేదు. నీవు నాకు వెనుకటి దండపాణివై యున్నావు. నాఁడు వేటలో బెబ్బులి గొబ్బున నీపైఁబడుచుండ విసవిస వెంట నమ్ముఁదొడిగి నేను దానింగూలనేసి నీప్రాణము రక్షిం చినప్పుడు నీపై నాకెట్టి ప్రేమగలదో నేఁడును నా కట్టిప్రేమయే కలదు. నేను మహారాజనందనుఁడనయ్యు- కడుసుకుమారుఁడనయ్యు న త్తఱి విలువగల దువ్వలువలు దాల్చియున్నవాఁడనయ్యుఁ- జెఱువు లోఁబడి మునుకలువేయుచుఁ బ్రాణములుగోల్పోవసిద్ధముగానున్న నీకొడుకును గాపాడుటకై చెఱువులో నుఱికిననాఁడు నీపై నాకెట్టి కూర్మిగలదో నేఁడు నట్టికూర్మియే గలదు. ఈహృదయము నీహృద యమువంటిదికాదు. కాకపోయినందుకు దీనిని దప్పకదండింపవలయు కావున నీచేతిలో దీపపువెలుఁగునఁ దళతళమెఱయుచున్న నీఖడ్గపుం గొనతో ముందుగా నాహృదయముం బొడిచి దాని నీవలకుఁ దీయు ము. ఇదిగో! నాహస్తము. నాఁడు బెబ్బులిని నీనిమిత్తమై కోలం గూలనేసిన హస్తమిది. నీకఱకుగత్తితో నీచేతిని ముందుగా నఱ కుము. నీకుమారుని నిమిత్తమై ముందువెనుక లాలోచింపకుండఁ జెఱువులోఁబడిన యీశరీరమును నీవాఁడికత్తితోఁ దుత్తునియలు చేయుము. ఇదిగో! నాశరీరమును నీ కప్పగించుచున్నాను.

అంతలో నతనిచేతి కత్తి పిడిదగ్గఱఁ జమటపట్టుటం జేసి యా ఖడ్గము జాఱి క్రిందఁబడెను. అప్పుడు విక్రమసేనుఁడు మఱల సంభాషణ మందుకొని యిట్లనియె.

"దండపాణీ! సంపూర్ణజ్ఞానముగలిగి, చైతన్యముగలిగి, యుక్తాయుక్తవివేకముగలిగి, ఘాతుకకృత్యము చేయఁదలఁచి వచ్చిన నీకన్న చైతన్యశూన్యమైన యీ కత్తియే మంచిదని తోఁచుచున్నది. ఈ దుష్కార్యము చేయఁజాలక కాఁబోలది క్రిందఁబడెను. అయినను నీవు చిత్రభానున కెట్లు వశవర్తివో యీకత్తియు నీకట్లు వశవర్తిని యగుటచే మాపినతండ్రి చెప్పినచొప్పున నీవు చేయఁదలఁచుకొనినట్లే, నీవు సేయుమన్నట్లీకృపాణియుఁ జేయఁదలఁచుచున్నది. నా ప్రాణములమీఁద నా కంత యాసలేదు. ఈ కారాగృహవాసముకన్న స్వర్గలోకవాసమే నాకు సౌఖ్యప్రదము. అచ్చట మాతండ్రితోడనే గూర్చుండెదను. మాపినతండ్రివలన భయములేనిచోట దండపాణిఖడ్గమునకుఁ బ్రచారములేనిచోట రాజద్రోహులు లేనిచోట ధనమునకై యెట్టి ఘాతుకకృత్యమైనఁ జేయనొడంబడెడు నీచులు లేనిచోట నేను సుఖముగా నుండెద. కాని! యదిగో? నీయెట్టయెదుట నామంచముపై మూర్ఛిల్లియున్న యాపసిపాపని నాగారాబు తమ్ముని హేమచంద్రుని రెండవపుత్రుని నరవిందాదేవి ముద్దులపట్టిని సకలజననయనానందకరుని సింధుచంద్రునకు వన్నెలుదిద్దఁగల మొగము గలవాని చక్కెరవిల్తునిదలపించు చక్కఁదనమువాని నీవెన్నిసారులోఁ జిన్ననాఁట నెత్తికొని ముద్దులాడినవాని, మాహర్షవర్ధనుని బ్రతికింపుము. మాతండ్రి నిమిత్తమై యాతనిని జీవింపనిమ్ము. మహాశోకసముద్రముననున్న మాతల్లినిమిత్తమై యాతని బ్రతికియుండనిమ్ము. నానిమిత్తమై యతనిని జీవింపనిమ్ము. హేమచంద్రునివంశము నిర్మూలముగాకుండ నీమొలకకు నీదయారసమువోసి పెంచుము. ఈతఁడు

మీచిత్రభానుని రాజ్యమున కడ్డురాఁడు. వానికి సన్న్యాసమిప్పించి వనాంతరముల కంపుము. ఇదిగో వానిని బ్రతికింపుమని చేతులు జోడించి నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను. నీవు బాసచేసితివేని నేను సుఖముగా శరీరము వాయుదును. నాకు నీకడఁగల చనవుపెం పున నీవరమిమ్మని నిన్ను వేఁడుకొనియెద."

దయనీయములయిన యాతని పలుకులు శక్తివర్మహృదయ మును గరఁగించి గన్నీరు స్రవింపఁజేసెను. కాని స్వలాభపరాయ ణతచే శిలీభూతమైన దండపాణి హృదయమునుమాత్ర మవి కరఁగింప లేకపోయెను. "విక్రమసేనా! నీవేఁడికోలు నిష్ప్రయోజనము. చిత్ర భానునియాన నేను సంపూర్ణముగాఁ జెల్లింపవచ్చితిని. మీయిరువు రంజంపి గాని నే నిచ్చోటు విడువ. నీతమ్మునిచావు నీవు చూడలేవు గావున ముందు నిన్నే వధించెద. నేను సగముసగముపనులు చేయు వాఁడనుగాను" అని దండపాణి ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచుండ నంతలో హర్షవర్ధనుఁడు మూర్ఛదెలసి "అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! బ్రతికియు న్నావా! అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! నన్నొకసారి కౌఁగలించుకొ నుము." అని కోరెను.

విక్రమసేనుఁ డట్లె చేయుట కటుపోవుచుండ దండపాణి వాని నాఁపి "కౌఁగలింతలు గివుఁగిలింత లిప్పుడెందు" కని బిగ్గఱగాఁ బలి కెను. అప్పుడు హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లగాలేచి "దండపాణీ! మాయన్న నుజూడకుండ నే జీవింపఁజాలను. నాకీబ్రతుకుమీఁద నేవ పుట్టినది. కావున నన్నుజంపి మాయన్నను బ్రతికింపుము.మాయన్న చాలమం చివాఁడు. చదువుకొన్నవాఁడు. నాకడపటిప్రార్థనమంగీకరించివానిని జీవింపనిమ్ము. వానికి మీరాజ్యమక్కరలేదు. ఏగాంధారదేశమున కయినఁ బోయి బ్రతుకు" నని కేలుమొగిచి మ్రొక్కెను. "ఓహో అన్నను బ్రతికింపుమని తమ్ముఁడు, తమ్ముని బ్రతికింపుమని యన్న

ప్రార్థనలుచేయనారంభించిరా! మీటక్కరితనము లు నాకడసాగిరావు మీ పంచాంగముఁ గట్టిపెట్టుఁడు" అని దండపాణి నిష్ఠురముగాఁ బలికి హర్షవర్ధనుని దనచేతితో నొకప్రక్కకు గెంటి "శక్తివర్మా! వీని నావలి కీడ్చుకొనిపో." అని యానతిచ్చెను. శక్తివర్మ యీబాలు నింబట్టుకొని ప్రక్కనున్న మఱియొక గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి లోపలఁబెట్టి తలుపు వైచెను.

"అయ్యా! అయ్యా దండపాణీ! అయ్యా! శక్తివర్మా! కడపటి సారి మాయన్నను గాఁగలించుకొననిండు కడపటిసారి మాయన్న ముఖారవిందముఁ జూడనిండు! చివరవఱ కతనిసన్నిధినే నన్నుండ నిండు!" అని హర్షవర్ధనుఁడు మొఱపెట్టఁజొచ్చెను.

"దండపాణీ! దండపాణీ! ఒక్కనిమిషమాఁగుము. ఒక్కసారి నన్నావలిగదిలోనికిఁబోనిమ్మా. ఒక్కసారి నాతమ్మునినాలింగనముఁ జేసికొననిమ్మా! ఒక్కసారి వానిని ముద్దాడనిమ్మా. అధమపక్షము మీ వరమయిన నాకు దయసేయుమయ్యా! నీకెంతో పుణ్యముండును." అని విక్రమసేనుఁడు ప్రార్థించెను.

"చాలుచాలు! నీకలాపము గట్టిపెట్టుము. పండుకొనుము. ఇప్పుడే ముందుగా నీశిరఃకర్తన మాచరించెద" నని దండపాణి పలుకుచుండ నంతలో గోయితప్రివ్వ చండుఁ డచ్చటికి వచ్చెను. "చండా! శక్తివర్మా! వీనిని నేలఁబడవయిచి కాలుసేతులు పట్టుకొనుఁడు" అని యాతఁ డానతిచ్చెను. "అయ్యా! నన్ను బలాత్కారముగాఁ బండుకొనఁబెట్ట నక్కఱలేదు. నా కాలుసేతులు పట్టుకొన నక్కఱలేదు. నేనీసమయమునఁగూడ మీ కేవిధమయిన కష్టమును గలిగింపను. ఇదిగో! పండుకొనుచున్నాను." అని విక్రమసేనుఁడు నేలఁబండుకొని చేతులు జోడించి "నారాయణా! నారాయణా! నారాయణా!" యని హరినామస్మరణ చేయుచుండెను. దండపాణి ఖడ్గ

మునె త్తి యేపక్కనుండిగొట్టిన నొక్కయేటున శ్రమలేకుండఁ దల తెగిపడునో యాపక్కను నిలిచి ఖడ్గ మెత్తెను. అంతలో శక్తివర్మ కనుసన్న సేయ వెంటనే చండుఁడు దండపాణిమెడలో నొకత్రాడు తగిలించి త్రిప్పకొనయున్న యుంగరములోనుండి రెండవకొనపోనిచ్చి శక్తికొలఁది లాగెను.

ఇది తెప్పపాటుకాలమున జరిగెను. లాగినతోడనే చేతిలో నున్న కత్తి చేతిలోనుండఁగానే దండపాణి 'ఆ! ఆ!' యని మూల్గుచు గురక విడుచుచు వెనుకకుఁ బడెను. నిముసములో నతనిప్రాణము పోయెను. కన్నులు మూసికొని హరిధ్యానముసేయుచున్న విక్రమ సేనుఁడు కన్నులు తెఱచి చూచునప్పటికి శక్తివర్మయుఁ జండుఁడును నేలఁబడియున్న దండపాణిని దలయొకరు, బాదములొకరుఁబట్టుకొని యావలకుం గొనిపోవుచుండిరి.

అన్నయ్యా! అన్నయ్యా! యని యావలిగదిలోనుండి హర్ష వర్ధనుని మొఱ లతని చెవిలోఁ బడుచుండెను. విక్రమసేనుఁడు లేచి కూ ర్చుండి భయవిస్మయసంభ్రమంబులు మితి మీఱి పరవశునిఁజేయ నేమిదియని యడుగఁజాలక గ్రుడ్లప్పగించి చూచుచుండెను. చండుఁ డును శక్తివర్మయు దండపాణికళేబరమును బాలురనిమిత్తము త్ర వ్వియుంచినగోతిలోఁ బడవయిచి పూడ్చిరి.

పరమేశ్వరునిలీల లెవ్వఁడు గ్రహింపఁ గలఁడు? ఆత్మలాభ పరాయణుఁడై యధర్మమనక యకార్యమనక ఘాతుకమృగములీల రాజనందనుల మ్రింగింపఁదలఁచివచ్చిన దండపాణి కృపాణినైన నెత్త కమునుపే యసువులుబాసి క్షణములో దండధరునివీటికివిందయ్యెను ఉత్తరక్షణము మనదిగాదని పెద్దలు చెప్పుమాట నిశ్చయముగదా! మానవుఁడు తనమనంబున నాకసంబున మేడలుగట్టి పదునాల్గులోక ములఁ బాలింపఁ జూచుచుండును. దైవము వానిసంకల్పముల వికల్ప ములఁ జేయుచుండును.

అట్లు వారిరువురు దండపాణిని మహీగర్భమునఁబూడ్చి రాజనందనులకడకువచ్చి గదితలుపులుతీసి హర్షవర్ధను సేవలకుఁ దీసికొని వచ్చి "కుమారులారా! దండపాణి తానుత్రవ్వుకొన్నగోతిలోఁ దానే పడెను. అదురాత్ముని పాపమే యాతని జంపినది. మీరింకలెండు. మిమ్మీచెఱనుండి విడిపించి యావలకుఁ దోడుకొనిపోయెదము. మీరు మావలన నెట్టియుపాయమును శంకింపకుఁడు. మేము రాజభక్తులము. మీపాన సేవకులము. చిత్రభానునిదుండగములు మేము సహింపఁజాలక వానిచేఁ బేరితుఁడై మిమ్ముఁవధింపవచ్చినదండపాణిని దుదముట్టించితిమి. మిమ్ము సురక్షితముగా గాంధారదేశమునకుం గొనిపోయెదము. మీఁద దైవమున్నాఁడు. మనభాగ్యము సరిగా నుండునెడల భాగ్యవర్ధనుఁడు మీకుఁ దోడుపడవచ్చును. ఇచట నాలస్యముచేయుటకు వీలులేదు. రండు! సేవకులు మేలుకొనకమునుపే పోవుదము."

అనవుడు నక్కుమారులు "శక్తివర్మా! మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుఁడు" అని బదులుచెప్పిరి. అంతట శక్తివర్మయుఁ జండుఁడును వారిచేతులుబట్టుకొని నిశ్శబ్దముగా నావలకుఁ దోడ్కొనిపోయిరి. అప్పటికి రెండుజాములరాత్రియయ్యెను. సేవకులలో నెవ్వరు మేలుకొనలేదు! చప్పుడుగాకుండఁ దలుపు వయిచి వారు నలుగురు నాగాఢాంధకారమున బైలుదేఱి మెల్లమెల్లగానడచి తెల్లవారునప్పటి కొకయామడపోయి యొకపల్లియఁజేరిరి. ప్రాతఃకాలకృత్యములచ్చటఁ దీర్చుకొన్నపిదప శక్తివర్మ చండునిబిలుచుకొనిపోయి రహస్యముగ నిట్లనియె—"రాకొమరులు దండపాణియు, నీవును నేనును హఠాత్తుగా నదృశ్యులమయితిమని కావలివాండ్రు నేఁటియుదయమునఁ దెలిసికొని భయంపడి వడివడిగాఁబోయి చిత్రభానున కెఱిఁగింతురు. దండపాణి బిడ్డలంజంపక తన్ను వంచించెనేమో యని శంకించి యారాజు బిడ్డలను మనలను వెదకుటకై నలుదెసలకు సేనలనంపును.

అతిఁ డావులించినవారి కేరివులెంచును. మనముపట్టుబడితిమా భంగ మువాటిల్లు. కావున నీవుచిత్రభానునికడకుఁ బోయి యాతనిం దప్పు దారిం బెట్టుము. ఈవిధముగా నతనితోఁ జెప్పుము." అనియాతనిచెవి లో నొకరహస్యము జెప్పి పొమ్మనియెను. చండుఁడును నతనియుపదే శము మంచిదేయని రాజసుతులంజూచి "తక్షశిలలో నేను వెండియు గలిసికొనియెద. మీరక్కడ నుండుఁడు" అని చెప్పివారిని వీడ్కొని పోయెను.

విక్రమసేనుఁడు చండశక్తివర్మలకుఁ దన కృతజ్ఞతం దెలిపి ముందుజేయవలసినపని యేమని శక్తివర్మనడిగెను. "గాంధారదేశము నకరిగి భాగ్యవర్ధనుని సాహాయ్యమడుగుట సమంజస" మని యతఁ డుత్తరముజెప్పి వారినందు కొడంబఱచి దారిబత్తెము నిమిత్తము విక్రమసేనుని మేనిమీఁదనున్న యాభరణంబులలోనొకదానిని విక్రి యించి రొక్కముచేఁబూని వారి యన్నపానాదులకుఁ గఱవు లేకుం డఁజేసి మార్గాయాసములేకుండ బండ్లమీఁద నెక్కించి వారిమనఃఖే దములు బాపుటకు వినోదములైన కథలుజెప్పుచు గ్రామీణుల చిత్ర చిత్రములయిన యాచారవ్యవహారములం జూపుచుఁ బయనము చేయిం చుచుండెను.

కొండకోటకడఁ గావలి యున్నసైనికులు వంటవాండ్రు మొ దలగు పరిచారకులు బాలకులను చండశక్తివర్మలంగానక యేదో మోసముజరిగినదని చండశాసనుఁడగు చిత్రభానుని యలుకకు భయ పడి తమలో నొకపెద్దంబిలిచి యవ్వార్తరాజునకు విన్నవింపఁబనిచిరి.

ఇరువదియేడవప్రకరణము.

"ఈపాటికి దండపాణి గ్రామదేవతకు మేఁకపోతును బలి యిచ్చిన చందమున నాదారిలో ముండ్లవలె నున్న యాకింభకుల నిసువుర నణఁకియుండును. బ్రతికియున్నప్పుడువలెనే యాకఃజ్జలిసువురు నొండొరుల కేలుఁబట్టి యముపురియింటికిఁ జని యీపాటికిఁ బ్రేత కాంపులయి యుందురు. ఉయ్యాలలో నిద్రపోయినట్లు వారీపాటికి గోతిలోఁ బెద్దనిద్దురపోవుచుందురు. ఇప్పుడో రేపో మాపో యాశుభ వార్త నాకు రాకమానదు. ఇంక వారితల్లింగూడ దెగటార్చినంగాని నావ్రతము సమాప్తముగాదు." అని చిత్రభానుఁ డొకనాఁడు తన లోఁదాను వితర్కించుకొనుచుండ నంతలో ద్వారపాలకుఁడు "దేవా! దండపాణికడనుండి మనచంద్రుఁడు వచ్చియున్నాఁ"డని విన్నవించెను. సత్వరమ ప్రవేశపెట్టుమని యతఁడాజ్ఞ నొసఁగఁ జందుఁడు ద్వారపాలక ప్రేరితుఁడై రాజదర్శనము జేసెను. చిత్రభానుఁడు వానిసేమ మడిగి దండపాణి పంపిన సందేశమేమని యడుగ నతఁడు వినయంబున నిట్లనియె.

"దేవా! దండపాణి విజ్ఞాపన మిది—స్వామీ! దేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగ నేను సురక్షితముగా మంచుకొండకుఁ బడమటి పక్క నున్న మనకొండకోటఁ జేరి, చండశక్తివర్మలసాయమున నిసువురబాలకుల నాకత్తికెఱ జేసి, లోభిధనమునునిక్షేపించినట్లు వారిం గోతిలోఁ బెట్టి పూడ్చి కృతకృత్యుఁడనై దేవరవారి యనుగ్రహము నకుం బాత్రమునయితిని. స్వామికార్యనిర్వహణప్రవీణుఁడ నగుటచే నేనుజరితార్థుఁడనయితిని. కానిపితృవిహీనులయి యగతికుల లయినబాలకుల విష్కారణముగా వధించుటం జేసి నామనస్సునిక్కలి

దుఃఖపరవశమై యున్నది. ఈమహాపాతకము బాపుకొనుటకు నేను ను, శక్తివర్మయుఁదీర్ఘయాత్రలు సలుపవలెనని సంకల్పించుకొంటిమి. ఈమహాదోషపంకమును జగత్రయపావనకరమగు భాగీరథీజలమె కడు గవలయు. బదరీనారాయణ సందర్శనమే మాయాత్మలకుఁ బ్రశాంతి నొసఁగవలయు. కురుక్షేత్రనివాసమే మాచిత్తసంక్షోభంబు మాన్పవ లయు. సరయూనదీ జలపానమే మాహృదయములను జల్లపఱుపవల యు. కావున నీమహాక్షేత్రముల కరిగి మేము పావనులమగుటకు దేవర వారు సెలవియ్యవలయునని ప్రార్థించుచున్నాము. మాళవరాజ్య సైన్యములుమనప్రాంతముల వచ్చి విడియునప్పటికి మేము వెండియు దేవరవారిదర్శనముజేసి వారితో సమరంబు గావించెదము. నేనెప్పుడు మీకువిధేయుఁడైన బంటనే కావున నన్ను మన్నింపవలయు' నని మహాప్రభూ! దేవరవారితో సేనాపతి మనవిసేయుమనియె"

అప్పలుకులు విని చిత్రభానుఁడు తానను కొన్నట్లు రాజనంద నుల దండపాణిమ్రింధింపఁజేసినందుకుమిక్కిలి సంతసిల్లి "చందుఁడా! దండపాణి ఖాందనుఁడు రాచపుట్టుక పుట్టినవాఁడు రుద్రుండునుం బోలె మానవసంహారంబు సేయుచుండు. అందుచే ననుదినము విచా రించుచునె యుండవలయు. ఇంతమాత్రమున నతఁడు పశ్చాత్తప్తుఁ డై తీర్థయాత్రలు చేయవలయునా? ఎట్లో యతఁడు మనశ్శాంతి గావించుకొనుఁగాక!" యని యాదారుణకృత్యమునకుఁ దోడ్పడి నందు కతఁడు చందునకొకప్రశస్తమైన ముత్యాల సరమొకటి పారి తోషికముగా నిచ్చెను. ఆపసదనంబు గైకొని చందుఁడు తనకృతజ్ఞ తం దెలిపి చేతులు జోడించి తనకుఁగూడ తీర్థయాత్రలు సేయఁగుతూ హాలము గలదని విన్నవించి శక్తివర్మ దండపాణులం గలసికొనుటకు సెలవిమ్మని ప్రార్థించెను. అట్లకాక యనినృపతి యానతియ్య నతఁడు

యథేచ్ఛంజని నిరంతరప్రయాణంబుల రాజపుత్రి సమేతుఁడయిన శక్తివర్మం గలిసికొని తనకును జిత్రభానునకును జరిగిన సంభాషణ మంతయుఁ జెప్పి వారల సంతసింపఁజేసెను. వారు నలుగురు క్రమ క్రమంబుగా నడచి కాశ్మీర గాంధార దేశముల సరిహద్దుఁ జేరిరి.

ఇఁకఁ జిత్రభానుఁడు మఱునాఁ డుదయమునఁ దనప్రియసేవకు నొక్కనిఁ బిలిచి వానిచెవిలో నేదో రహస్య ముపదేశించెను. అదివిని వాఁడు తనపనిమీఁద బోయెను. ఆసాయంకాలమునఁ గొండకోటకడనున్న రక్షకభటులలోఁ బెద్దవచ్చి "రాజపుత్రులు, దండపాణియు, జండశక్తివర్మలు నకస్మికముగ నదృశ్యులైరి" రని చిత్రభానునితో విన్నవించిరి. అదివిని చిత్రభానుఁడు "తద్విషయమై మే మరసెదము. మీ రిక్కడ గావలి యుండ నక్కఱ లేదు. సత్వరమరం" డని యానతిచ్చి వానిం బంపెను. రాత్రిజామగునప్పటికి వగర్చుకొనుచు నొకసేవకుఁడు పరుగు పరుగునవచ్చి తత్క్షణమే రాజదర్శనము కావలెనని కోరెను. ద్వారపాలకులు వానిరాక నరపాలునకెఱింగించి వారిసెలవుగైకొని యాతెంకను లోనికంపెను. అప్పుడు వాఁడు చిత్రభానునకు సాగిలఁబడి మ్రొక్కి వెక్కివెక్కి యేడ్వనారంభించెను. చిత్రభానుఁడు తొట్రిల్లిన ట్లభినయించి కారణమడిగెను. ఇంటిలోనిసేవకులు కంచుకిజనము, ఇట్టు ప్రక్కలఁజేరి యక్కజంపడి చూచుచుండిరి. అప్పుడాసేవకుఁడు వానితో నిట్లు విన్నవించెను—"స్వామీ! ఏమనివిన్నవింతును? విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు శక్తివర్మతోఁగలిసి కొండకోటనుండి బైలుదేఱి సింగములవేఁటాడుటకై పరిసరారణ్యముల కరిగిరి. ఒకయాఁడుసింగము రెండుమగసింగములు నొకపొదలో నప్పుడే చంపి తెచ్చిన యొకయెద్దును భక్షించుచుండెను. ఆమహావీరులుముగ్గురు వింట్ల నారితొడిగి తీ

వరిబాణంబులు సంధించి మూఁడుసింగంబులపై మూఁడుబాణంబుల నేసిరి. ఎఱిమిాఁదనున్నవేమో యాసింగములు వ్రేలియకాలరుదుఱి నట్లు మహాక్రోధపరశవములై తమపైఁబడినబాణము లెంతవేగమున బోయెనో యంతవేగమున వచ్చి మువ్వురిపైఁబడి తత్క్షణమే యామువ్వురం గడతేర్చెను. శక్తివర్మ కేమికాని మహాప్రభో! రాజకుమారులు పోయినందుకు నేను మిక్కిలి విచారించుచున్నాను. ఇంతకు దైవనిర్ణయమిట్లున్నది" యనిమరల నేశ్వఁ జొచ్చెను.

అవ్వచనంబులు కర్ణంబులసోఁకుటయు "హా! కుమారులారా" యని యతఁడు మూర్ఛిల్లెను. సేవకులందఱు మిక్కిలి కలఁతనొంది హాహాకారములు చేసిరి. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజరియు లోపలి నుండివచ్చి శైత్యోపచారములు చేయించి కారణ మేమని యడిగిరి. వార్తాహారుఁడయిన యాకింకరుఁడే యావృత్తాంతము మరలఁజెప్పి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. కర్పూరమంజరి యవ్వార్త విని యతిశోకమగ్నయయ్యెను. ఇందుమణికన్నులనుండి బొటబొట బాష్పములు దొరఁగెను. సేవకు లందఱు "కటకటా! ఎంతకష్ట మని విలపించిరి. చిత్రభానుఁడు శైత్యోపచారములవలన సేదదేఱి "హా! కుమారులారా! మిమ్ముఁబాసి నేనెట్లుజీవింతునురా! మీతల్లి యీవార్త విని యెంత శోకించుచున్నదోకదా? అయ్యో! మాయన్నగారివంశమైన లేకపోయిన దే. ఓమూలదైవమా! నాఁడు హేమచంద్రునకట్లు దారుణమరణము విధించితివి. గుణరత్నాకరులు—లోకైకసుందరులు—నగునాతని బిడ్డలనైనఁజూచి సంతసింపకుండ వారింగూడ నీపొట్టంబెట్టుకొంటివా? పాపాత్మురాలా! మృత్యుదేవీ! నీకంటికిఁ బేలగింజయుఁబెద్దయయ్యెనే? నీయాఁకలి దీర్చుకొనుట కింతకన్న నీకు మఱియొకజంతువు దొరకదా? ఆచక్కదన మేమి? ఆలావణ్య మేమి? ఆవినయసంపద యేమి? ఆ

విజ్ఞానమేమి? హా! అంతటి గుణవంతులను భగవంతుఁడుబ్రతుకనిచ్చె
నా? అయ్యో! మీరు సంచరించిన యీకోటలో నేనెట్లు తిరుగనేర్తు?
ఆకొలువుకూటములో నేనెట్లు కూర్చుండఁగలను? నాయనలారా! ఏది
చూచినను మీరే జ్ఞాపకమువచ్చుచున్నారు. అయ్యో! ఏమిచేయుదు?
విజయసేనుఁడితో నాకు ముగ్గురుకుమారు లనుకొంటిని. ఆకొండకోట
లో నుండవలదని నేనెన్నివిధముల బతిమాలినను యువజన సులభమైన
యుత్సాహముచేవారు నామాట పెడచెవింబెట్టి యచ్చోటు విడువరైరి.
విధినిర్ణయమిట్లుండ నావంటివారలు వారికేల రుచించు? అయ్యయ్యో!
ఆపాడుసింగపు వేట యేల వచ్చెనో? శక్తివర్మా! వయోవృద్ధుఁడవు,
ప్రాజ్ఞుఁడవు, నీవైన నాచిన్నిపాపల మృగయాక్రీడనుండి మరల్పఁజాలవ
యితివే? మృత్యుదేవత సిగబట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోవుచుండ నీవేమి
చేయఁగలవు?" అని పలుతెఱంగుల విలపింపఁ దొడఁగెను.

అప్పుడందఱుఁ గన్నీరు విడిచినవారే. అందఱు హాహాయన్న
వారే. కర్పూరమంజరి విషాదము వర్ణనాతీతమై యుండెను. ఆమె
నిజముగా విక్రమసేన హర్షవర్ధనులు తనతమ్ములే యని భావించుచు
న్నందునని వ్యార్తయామెకు దుర్భరమై యుండెను. ఆరాత్రి యా
మె నిదురయేలేదు. జగన్మోహనాకారులయిన యాయిరువురు బా
లకులు చిఱునవ్వులు తళుకొత్తు నెమ్మొగములతోఁ దనయెట్టయెదుట
నిలిచి మాటలాడినట్లు మనఃప్రీతికరమైన కథలుచెప్పినట్లు—నామె
భావింపఁజొచ్చెను. రెండుజాముల రాత్రియైన పిదపఁ జిత్రభానుఁడు
గాఢముగానిద్రించి ప్రభాతమున లేచి మరలదుఃఖింపనారంభించెను.
గడియప్రొద్దెక్కు నప్పటికి రాజపుత్రులమరణవార్త పట్టణమంతయు
వ్యాపించెను. హేమచంద్రుఁడు మృతినొందిననాఁడు పట్టణ మెట్లుదుః
ఖాంధకారమగ్నమయ్యెనో నాఁడు నట్లేయుండెను. ప్రతిగృహము
నుండి హాహాకారములు చెలఁగెను. చిత్రభానుఁడే వారింజంపించియుం

మునని కొందఱనిరి. వేటలో సింగము వేటుతప్పించుకొని మీఁద బడి సప్పుడు చిత్రభానుఁడేమిచేయఁగలఁడని కొందఱు వచించిరి. తండ్రికిం గొడుకులకుఁగూడ దారుణమరణమే విధి నిర్ణయించుటయా శ్చర్యమని కొందఱు భాషించిరి. ఆనాఁడు చంటిబిడ్డలు, రోగులు, వృద్ధులు దక్కఁ దక్కిన పురజనులు భోజనములే చేయలేదనుట యతిశయోక్తి గాదు.

మఱునాఁ డుదయమునఁ జిత్రభానుఁడు కొలువుకూటమున కరుగలేదు. వజ్రపాణి ప్రముఖ సేనాపతులుచిత్రభానునిసందర్శించి పరామర్శచేసిరి. పురజనులలోని ప్రముఖులుగూడనట్లుచేసిరి. చూడవచ్చినవారియందఱ యెదుటఁ జిత్రభానుఁడు గొడ్డుఅచిన ట్లఅచి యేడ్చుచు బహువిధముల రాజకుమారుల గుణములఁ బ్రశంసించుచుఁ దనదుఃఖమును బ్రకటింపఁ జొచ్చెను. ఆనాటకమంతయు నెఱిఁగియు రుద్రభట్టు తక్కినవారివలె దుఃఖోపశమన వాక్యములం జెప్పుచు నితిహాసంబులలోని గాథలుదెలుపుచుఁ బ్రక్కనఁగూరుచుండెను. అది మొదలుకొని దుఃఖాతిశయమునఁ జిత్రభానుఁడు పదిదినములు కొలువుకూటమునకుఁ బోవనేలేదు. రాజ్యవ్యాపారములఁ జూడనేలేదు. రాయబారులకు దర్శనమియ్యనేలేదు. ఆలుబిడ్డలతోనయిన మనసిచ్చిమాటాడలేదు. ఇదినటన మని కొందఱు నిజమనికొందఱు, పురజనులు చెప్పుకొనసాఁగిరి.

ఇరువదియెనిమిదవప్రకరణము.

పాంచాలదేశాధీశ్వరుఁడగు మహేంద్రదేవుఁడు తనకూఁతురు మనుమలు మహోపద్రవసముద్రమున మునిఁగిపోవుదురని సూథవ

సేనుఁడు తెలిపినతోడనే వృద్ధుఁడయ్యుఁ గాశ్మీరముపై దండువిడియుటకుఁ జిత్రభానుని దండించుటకు సమరసన్నాహముజేసెను. 'ఆలస్య మమృతం విష' మ్మన్నట్లు వారిసన్నాహవ సిద్ధమగునప్పటికి హేమచంద్రనికుటుంబమునకు రావలసినకష్టములన్నియు వచ్చెను. అయినను వారది గుర్తెఱుంగక కాశ్మీరముపై దండయాత్ర జరిపిరి. మహేంద్రదేవుఁడు వృద్ధుఁడు. ఆతనికిం గొడుకులు లేరు. అధికారము వహించెనని యోగు లందఱు పరస్పరమత్సరగ్రస్థులయి రాజకార్య నిర్వహణముకన్న నొండొరులయెడఁ గలతమద్వేషమునకుఁ బ్రతిక్రియలు చేసికొనుటలో నెక్కువ శ్రద్ధ గలిగి నిరంతరము దుస్తంత్రములఁ బన్నుచుండిరి. ఆకారణమునఁ బాంచాలసైన్యము దుర్బలమై యుండెను. మహేంద్రదేవుఁడు కాశ్మీరమునకుఁ బోయి తనమనుమలఁ దన కప్పగింపు మనియు దేశము విడిచిపొమ్మనియుఁ జిత్రభానునకు సందేశమంపెను. చిత్రభానుఁ డారాయబారిని బరాభవించి తగినయుత్తరము జెప్పకయే పంపెను. పాంచాలసేనాపతులలోఁ గొందఱు లంచగొండులై చిత్రభానునకు వశులైరి. పాంచాలకాశ్మీరసైన్యములకు యుద్ధము జరిగెను. మహేంద్రదేవుఁడు యుద్ధమునఁ బరాజితుఁడై రాజధానికిఁ బాఱిపోయెను. రాజభక్తి గలసైనికులెల్లఁ దమ కోపినకొలఁది పోరాటమునల్పి మ్రండిరి. ప్రాణభీతిగల యోధులు చిత్రభానుని కోడి నలుదెసలకుం బరుగులెత్తి ప్రాణములఁ గాచుకొనిరి. మాధవసేనుఁడును భగ్నమనోరథుఁడై పలాయనమె శరణంబుగాఁ జేసికొనెను. పాంచాలదేశమును గొల్లబెట్టింపవలె నని రుద్రభట్టునుపదేశమునఁ జిత్రభానుఁడు సంకల్పించెనుగాని యాపహానం రంభముతో మాళవరాజసైన్యములు దమపై వచ్చుచుండుటంజేసి యతఁ డాసంకల్పమును వదలుకొని మకరందుని దాఁకుటకు సర్వసన్నాహములు సేయుచుండెను.

అంతలో మకరందుని సేనలు పొడకట్టెను. మాళవసైనికులు మహోత్సాహముతోఁ బోరాటంబున కెదురుచూచుచుండిరి. నగరంబునకుఁ బడమటివైపున మాళవసైన్యములు విడిసెను. కాశ్మీరనగరముఁ జూచినతోడనే మకరందునకుఁ గర్పూరమంజరి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. తన కామెపై నెంతవలపున్నను నామెకుఁ దనపై నెంత మక్కువ యున్నను దా నామెతండ్రికి విరోధియై కాశ్మీరముపై దండువిడియుటచే నతఁ డాకన్నియం దనకీయఁడనియుఁ గన్నియయుఁ దండ్రికిం బగతుఁడైన రాకొమరుని కేలు పట్టుటకిచ్చగింపదనియు నిశ్చయించి తనదురదృష్టముంగూర్చి వగచుచుండెను. మకరందుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడై వచ్చియున్నవాఁడని వినినది మొదలుకొని కర్పూరమంజరి తనపై నతని కనురాగ మున్నను బగతునిబిడ్డ యగుటచేఁ దన కేలువట్టఁడనియుఁ, దనతండ్రితో సమాగమమునకు శక్యమైనన్ని యంతరాయములఁ గల్పించు ననియు నిశ్చయించి తనయాశ యడుగంటె నని వాపోవఁజొచ్చెను.

ఉజ్జయినిలో నాఁడు మకరందునకుఁ జిత్రభానునిసందేశమెఱిఁగింపఁబోయిన జయంధరుఁడు మాళవరాజస్కంధావారముతోఁ గలసి పయనము జేసినపక్షమున సురక్షితముగాఁ దనయూరు జేరవచ్చునని దాని ననుసరింప పోయి రెండుదినములు శిబిరమున నుండి యకస్మికముగా నదృశ్యుఁడై కాశ్మీరనగరద్వారముకడ నిలిచి మకరందుని రాయబారి నని చెప్పి కోటలోఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమంబునఁ గక్ష్యాంతరంబులు గడచి ద్వారపాలకునిచేతఁ జిత్రభానునిసమీపమునకుఁ గొనిపోఁబడెను. చిత్రభానుఁడు వానిం జూచి "మకరందుఁడు మా కేమిసందేశములఁ బంపెనని యడిగెను.

అనవుడు జయంధరుఁ డిట్లనియె. "దేవా! ఆగ్రహింపకుందురేని జిన్నవిన్నపము జేసెద నాచేసినయపరాధంబు క్షమింపుఁడు.

నేను మకరందునిరాయబారిని గాను. మీయంతఃపురపరిచారిక యయినచంద్రిక నాప్రాణమిత్రము. ఈసందడిసమయమున నన్ను లోపలికి మీబంట్లు రానీయరనిశంకించి మకరందునిదూత నని చెప్పితిని. చంద్రికతో నొక్కసారి మాటలాడవలయు దేవరవా రనుజ్ఞ నొసంగుదు రేని యట్లుచేసి, పోయెద." అనవుడు విస్మితుండై చిత్రభానుండు "ఏమీ! చంద్రికమిత్రమవా నీవు? సరే! అట్లయిన దానిం బిలిపించెద నుండు" మని చంద్రికను రావించెను. అది వచ్చి యాతనిమొగముం జూచి "ఇతఁ డెవరో నే నెఱుఁగ" నని చెప్పెను. "అయ్యో! నన్నెఱుఁగవటే! ఇంతలోనే మఱచితివటే! మహాప్రభూ! దేవరవారే నన్ను గుర్తింపలేదా? నేను మీయింటనే పెరిగితిని. మీయడుగుల నీడనే బ్రతికితిని. మీయనుగ్రహముచేతనే వర్ధిల్లితిని. అమ్మగారు నన్నెఱుఁగుదురు. మీయమ్మాయి నన్నెఱుఁగును. దేవరవారు రాజకార్యములగొడవలోనుండి మఱచిరి." అని జయంధరుఁడు నవ్వుచుఁ బలికెను.

ఆకథ కడుఁ జిత్రముగా నుండుటచేఁ జిత్రభానుఁడు కర్పూరమంజరిని నిందుమణిని నచ్చటికి రావించి యప్పురుషుని గుర్తింపుమని చెప్పెను. అమ్మా! నన్ను మీ రెఱుఁగరా యని జయంధరుఁడు బలుకఁ గర్పూరమంజరి తెప్పపాటువేయక చూచి ముఖమైఖరియుఁ గంఠధ్వనియుఁ దనకుఁ బూర్వపరిచితములైనట్లు తోఁపఁ జప్పటులు చఱచి "నాయనా! ఈవిగ్రహము పురుషవిగ్రహము గాదు. మల్లికయే మాఱువేసము వైచికొని యిట్లువచ్చెనని నాకుఁదోచుచున్నది" యని నవ్వుచుఁ జెప్పెను. అప్పలుకులు విని చంద్రిక "ఔనండి! ఇది నిజముగా మనమల్లికయే. ఏమే! నీసరసము చట్టుబండలుగాను" అని దగ్గఱకుఁబోయి తలపాగ నూడఁదీసెను. అప్పుడు దీపములవెలుఁగున దాని మొగమ్ము విస్పష్టమై కనఁబడెను. "అయ్యో! నిన్ను పద్దపులి

యీడ్చుకొనిపోయి చంపెనని జంబుకుఁడు చెప్పె. ఎట్లు బ్రతికి వచ్చి తివే" యని చిత్రభానుఁ డడిగెను. "స్వామీ! మనజంబుకుఁడు గం జాయిత్రాగి యామైకముతోఁ బండుకొని నన్ను బెబ్బులి యీడ్చి కొనిపోయినట్లు కలగని యుండవచ్చును. దానిమత్తుచేతఁ బయనము లో నాకు సాయముచేయుటకు మూలుగా నాకంతరాయములు గలి గించుటం జేసి వానిని వదలించుకొని నే నావలికిఁబోతిని. ఆలాహిరి వాఁడు కలయే నిజమనుకొని తన్ను వంచించిపోయిననన్నుఁ గానక మీతో నట్లు మనవిచేసియుండవచ్చును" అని మల్లిక మందహాస సుందరమైనవదనముతో నుత్తరమిచ్చెను. అదివిని నవ్వి చిత్రభానుఁ డు "ఓసీ! నీయాఁడువేసముకన్న మగవేసమే బాగున్నదే. చాలు. నీవుచేసినప్రతిజ్ఞ చాలును. నీప్రతిజ్ఞకు సంతసించితిమి. ఈపాటికి నీవ భ్యంతరమందిరమునకుఁ బో!" అనిసుండలింపఁ జంద్రిక దానిచేయి బట్టుకొని లోపలికిఁదీసికొనిపోయెను. ఇందుమణియుఁ గర్పూరమంజ రియు లోపలికరిగిరి. పిమ్మటఁ గొంతకాలము పరస్పరవియోగదుఃఖ మున సంతప్తలయిననెచ్చెలులకు విస్రంభసంభాషణ మారంభమ య్యెను అప్పుడు చంద్రిక ముందుగా నిట్లనియె. "ఓసీ! మల్లికా! నీవు మృతినొందితివని మే మతిదుఃఖముపాలయితిమి. నీనిమిత్తము బెంగపెట్టుకొని కర్పూరమంజరి యురివెట్టుకొన్నది. ఆయుశ్శేషముం డుటచే తోడనే యది కనిపెట్టి పెద్దపెట్టున మొఱ్ఱలుపెట్టితిని. నాకు య్యాలించి వెంటనే కంచుకులు పరువెత్తుకొనివచ్చి యీమెను రక్షిం చిరి. మెడ కీమెతగిలించుకొన్నతీఁగత్రాడు దీయుటకయిన నాకుఁ జేతులువచ్చినవికావు. నామెడలు నేనెఱుఁగను. దైవానుగ్రహమున నెట్లో బ్రతికినది."

"అయ్యో! ఉరివెట్టుకొన్నదా? అయ్యో! ప్రాణసఖీ! ఎంత పనిచేసితివమ్మా! నీవు లేనియెడల సంసారము నసారము. మధ్యమలోక

ము దీపరహితము. జగము జీర్ణారణ్యము. మానవులనేత్రేంద్రియములు నిష్ఫలము. మాకుమరణమే శరణము లోకమును శోకమగ్నముజేసె దవా? మన్మథుని గర్వహీనుఁ జేసెదవా? నీ కింతసాహసముగూడనా? నావంటి నెచ్చెలులు నీకెంతటో లభింతురు. నాకొఱకై ప్రాణము విడు వఁదగునా?" యని యామెసాహసమును గర్హించి మల్లిక తనప్రయాణ విశేషంబులఁ జెప్పి వారిని బొద్దుపోవువఱకు నలరించెను. ఆమాటలు వినుచుఁ జంద్రిక మెల్లగ నిదురపోయెను.

అనంతరము కర్పూరమంజరి మల్లికను దనకు మిక్కిలిదగ్గఱగ రమ్మని పిలిచి యిట్లనియె.—"మల్లికా! నిన్నుఁజూచి కొన్నిమాస ములే యయినను జిరకాలమునుండి చూడనట్లు కన్నులు వాఁచిపో యినవే. నిన్నుఁజూడఁగా నాప్రాణము లేచి వచ్చినది. హృదయ ముప్పొంగినది. మనస్సు సంతోషముఁ బట్టఁజాలకున్నది. కన్నులకఱ వు తీరినది నీవొకర్తవ యైనను వేయిమందిచుట్టములు వచ్చిన ట్లు న్నది. ఇంతకుఁ గార్యసిద్ధియైనదా లేక నీప్రయాణమునకు దేహశ్ర మము మాత్రమే ఫలమా?" అనిపలుక స్నేహస్నిగ్ధభాషణముల మ ల్లిక మరల నెచ్చెలి కిట్లనియె. "సఖీ! నీకునాయెడఁ జిన్నటనుండియు నిట్టిప్రేమయే గలదు. అట్లు నీవనుకొనుటకు నీసౌజన్యమే కారణము గాని నాయందలి గుణవిశేషము గాదు. బెంగపెట్టుకొనకు. కార్యసిద్ధి కొంతవఱకయినది. నా ప్రయాణము వ్యర్థము కాలేదు. బహుశ్రమ లుపడి నేనుజ్జయినిఁ జేరి వేడుకఁ జెలికానితోఁ గూడి వెన్నెలలో ముచ్చ టలాడుచున్న మకరందుని జూచి మగవేసముతో వెళ్ళితిని. మగవే సమేల ధరింపవలెనందువో? మహాత్ముఁడయిన మకరందుఁడు పర స్త్రీలతో మాటలాడఁడు. జవ్వనులమొగమయినఁ జూడఁడు. కావున నాగుణరత్నాకరుని మగవేసమునం జూచుట మంచిదని యట్లుచేసితి.

నీహృదయ మాతనియందు లగ్నమైనమాట విన్నవించితిని. అతఁడు ను నీనిమిత్తమై పరితపించుచుండెనని వేడుకచెలికాఁడగు చంద్రిచూడునివలనఁ దరువాత వింటిని. కాని, యతఁడు మీతండ్రిపై దాడి వెడలియున్నాఁడు. మునుపే నీతండ్రి వీనియల్లుడన మొల్లకయున్నాఁడు. ఇప్పు డీతనిమీఁద మీయయ్యయలుక నూఱురెట్లు హెచ్చెను. కావున సుఖసుఖాన మీతండ్రి నిన్నితనికియ్యఁడు. ఇందుకు దైవమే స్వయముగా దాత్యము నహింపవలెను గాని మనుష్యులవలనఁ గాదు. పరమేశ్వరుఁ డఘటనఘటనాసమర్థుఁడు"

అదివిని కర్పూరమంజరి "ప్రియసఖీ! నీపలుకులలోఁ గొంత యాస యున్నది. కొంతయాస లేదు. అతఁడు నాయందనురక్తుఁడై యుండుటంజేసి యాశాబంధము తెగకయున్నది. మాయయ్యకు విరోధియగుటంజేసి వెంటనే నిరాశ యంకురించుచున్నది. ఆశానిరాశలనడుమ నామనం బూఁగాడుచున్నది. ఈకలహ మెట్లు పరిణమించునో తెలియదు. ఇందు మకరందునకు మరణమే సంభవించునేని నా మనోరథము లాతనితో మంటఁగలియునుగదా. లేక పోరితంబున మాయయ్య కడ తేరునేని దండ్రింజంపినవాని నెట్లు చేపట్టఁగలను? దైవ మొక్కఁడే యిందు సాయము జేయఁ దగినవాఁడు. నేను గౌరీసేవానిరతురాల నగుదునేని భగవతి కాత్యాయని నామనోరథ మీడేర్పఁ గాక!" యని తన మనోవేదన చెలిమికత్తె కెఱిఁగించి రేయి చాల గడచుటచే నిట్టూర్పు విడుచుచుఁ బండుకొని కన్నుమూసెను. మల్లిక మార్గాయాసముచే మిక్కిలియలసియుండుకతనఁ బడిన దేపాటుగా గాఢనిద్రసుఖ మనుభవించెను.

ఇరువది తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

ప్రభాతమయ్యెను. తీర్థయాత్రలు సేవింపనరిగిన దండపాణి రాకపోవుటంజేసి చిత్రభానుఁడు విషణ్ణహృదయుఁడై యుండెను. వజ్రపాణి యంతకుమున్ను రెండుమూఁడుసారులు తనయన్న యెందుండెనని చిత్రభాను నడుగ నతఁడు కార్యాంతరంబుల దేశాంతరంబుల కరిగెనని యుత్తరము చెప్పెనేకాని యథార్థము వచింపనేలేదు. అన్న రాక దవ్వయినకొలఁది వజ్రపాణి కనుమానము హెచ్చెను. అతని మనంబు పరిపరివిధంబులం బోయెను. "ఏమహారాజునొద్దకయినఁ జిత్రభానుఁడు వానిని రాయబారిగాఁ బంప, నారాజు వానియసువు లపహరించియుండునా? మార్గమధ్యంబునఁ జోరకిరాతాది భయంబున మ్రందియుండునా? రోగపీడితుఁడై దేహత్యాగముచేసి యుండునా? వైరాగ్యంబున సన్యసించి యుండునా?" యని వజ్రపాణి పలుతెఱంగుల నూహించుచు నిదమిద్ధమని నిశ్చయముచేయలేక యానాఁ డుదయమునఁ జిత్రభానుని సందర్శించి తనసోదరుని విషయమునఁ దనకుఁగల సందియముల నెఱిఁగించి నిశ్చయవార్తఁ దెలుపుమని వేఁడెను. చిత్రభానుఁడు వానిసంశయములఁ బాప నత్తఱియదార్థమంతయుఁ జెప్పి యిట్లనియె. "నీయన్ననుగూర్చి నీ వెంతబెంగగొంటివో నేనును నంతబెంగఁ గొనియున్నవాఁడ. అతఁడు లేకపోవుటచే నాసేనాముఖము తిలకహీనమై యున్నది. నాకుడిచేయి పడిపోయినట్లున్నది. మా శివరాజసైన్యములు పెచ్చుపెఱిఁగి యున్నవి. అతఁడు లేఁడన్నమాట వారికిఁ దెలిసికాఁబోలు గర్వోన్మత్తులై వారు సంచరించుచున్నారు. నీవు మేటిమొనగాఁడవు, మహాశూరుఁడవు నని నే నెఱుఁగుదును. అయినను నతనికి నీవు నీ వతనికిఁ దోడైనయెడల మాశివసైన్యంబు

లేగావు—మహేంద్రిసైన్యంబులయినను దైన్యంబునొందకమానవు. నీ వొంటిగాఁడ వయితివనినేను విచారించుచున్నాను. నే నొంటిపక్క తోనున్న పక్షివలెనున్నాను. నీవు మీాయన్నకొఱకై బెంగబెట్టుకొనకుము. ఈయుద్ధమయిన వెంటనే కరటక పింగళులను గాశీ హరిద్వారబదరీ నారాయణాది క్షేత్రముల కంపి మీాయన్ననిమిత్తమై వెదకింతము. చిత్రభానుఁడే మీాయన్నయనుకొనుము."

వజ్రపాణి కాపలుకులంత దుఃఖోపశమనముఁజేయకపోయినను సంశయనివృత్తిఁ జేసినందున నాతనిమనస్సు కొంత పరిశాంతి జెందెను. ఆమఱునాఁడు యుద్ధముసేయుట కిరువురు నిశ్చయించుకొనిరి. ఉభయసైన్యంబుల భేరీభాంకరణంబులు దెసల మాఱుమ్రోఁగెను. ఉభయసేనలలోని బంట్లకు నుత్సాహము మిక్కుటమై యుండెను. గజబృంహితంబులు, హయహేషితంబులు, రథనేమిధ్వనులు, పదాతుల యుత్సాహసభరిత వచనములు మిన్నుముట్టెను. ఆనాఁటిరేయి నాపక్కఁ జిత్రభానుఁడువజ్రపాణి మొదలగువారును, నీపక్క మకరందుఁడు,కంఠీరవదేవుఁడు మున్నగువారును దమతమనెలవుల నుచితస్థానముల నిలిచి పిఱికితనము పటాపంచలై పోవునట్లు—వీరరసము మనంబుల నిండియుండునట్లు గయ్యంబులకు సైనికులం బురికొల్పుచుండిరి.

అంతలోఁ దెల్లవాఱెను. ఉభయులమనంబుల నెలకొన్నక్రోధాగ్నివలె భానుమండలము కానఁబడియెను. ఆక్రోధాగ్నిమంటలో యనఁ దొలిసంజకెంజాయ దెసల నలముకొనెను. మంట లెగసిన తోడనే నంతరించు పొగచందంబున మంచు క్రమక్రమంబుగ నదృశ్యమయ్యెను. సైన్యములు మేనం బూసికొన్న వీరగంధముల చందంబున లేయెండలు వ్యాపింపఁ దొడఁగెను. రణదుందుభులు మొఱసి సన్నసేయ నుభయసేనలు తలపడెను. ప

నుంగుల నేనుంగులు దాఁకెను. అశ్వకు లాశ్వికులం దలపడిరి. పదా
తులు పదాతులం గలిసి పోరాడిరి. సాయంకాలమువఱకుఁ గయ్యము
ఘోరముగా జరిగెను. ఒకమాఱు జయము వారికిఁ జేకురినట్లు మఱి
యొకసారి వీరికిఁ జేకుఱినట్లు దోఁచెను.

కంఠీరవదేవుఁడు కంఠీరవంబట్లు పోరాడి, యపరాహ్ణంబున
వజ్రపాణిప్రయుక్తమయినవాలుటమ్ముఁ దెగటార్చ నేలంగూలె. ఆతఁ
డీల్గినకొంతసేపటికిఁ జిత్రభానుండు ప్రయోగించినకఱకుటమ్మున మక
రందునకు గాయము తగుల నతఁడు మూర్ఛిల్లె. చికిత్సకొఱకు పరి
జనులు స్కంధావారమునకు వానిం గొనిపోయిరి. మదపుటేనుఁగు
మీఁద మకరందుఁడు కనఁబడకపోయినతోడనే పరసైన్యంబులు మ
కరందుఁడు మ్రందెనని కోలాహలముచేసి సంతోషసూచకముగా
రణదుందుభులు మ్రోయించిరి. భద్రసేనుఁడు తనమిత్రునకుఁ బ్ర
మాదకరమైనగాయంబు తగిలెనేమో యని శంకించి చికిత్సకులచేత
వ్రణపట్టికలు వేయించి సముచితమైనయుపచారంబులు చేయిం
చుటకు వెంటనే శిబిరంబున కరిగెను.

పరసైన్యంబులకోలాహలంబులు విని మాళవసైన్యంబులు
భీతిల్లి పలాయనము సేయఁ జొచ్చెను. తెలివివచ్చినతోడనే తనగాయ
మునయిన లెక్కసేయక జొటజొటఁగాఱుచున్న నెత్తురుసోనలతో మక
రందుఁడు మరల నశ్వము నెక్కి మెలుఁగెత్తి కయ్యమునకుఁ దనసై
న్యంబులఁ బురికొల్పెఁ గాని వంచినతల యెత్తక భటులు పోయిన
పోకం బోయిరి. విజయలక్ష్మి చిత్రభానునిం జేపట్టెను. పరసైన్యం
బులు మాళవులం దఱిమితఱిమి కత్తుల నఱికియు బల్లెములం బొడిచి
యు, నమ్ముల నేసియు, గదలం జఱిమియు నాశనముచేయఁజొచ్చెను

మకరందుఁడు ధైర్యమువిడువక రణముఖంబున నిలువ భద్ర
సేనుఁడు మఱికొందఱుభటులు వాని కపాయంబు శంకించి బలిమిని

గుఱ్ఱ మెక్కించి యావలకుఁ దీసికొనిపోయిరి. గాయములకుఁ జికిత్స చేయఁబడలేదు. నెత్తురోడికకగట్టి పాఱుచుండెను. దాహముచేనాల్క యిగుర్చుకొనిపోవుచున్నను వెనుక పగవారు తఱుముచున్న కతమున మంచితీర్థము ద్రాగుటకయిన నవకాశము లేకపోయెను. నెత్తురు మిక్కిలి మేననుండి పోవుటచేనతఁడు దుర్బలుఁడై సోలిపోవఁ జొచ్చె. భద్రసేనుఁ డాతనిగుఱ్ఱముమీఁదనే యెక్కి వానిం దనఱొమ్మునకుం జేరవైచుకొని పట్టుకొనియుండెను. అశ్వము సుశిక్షితమైన దగుటచే యజమానునవస్థ నెఱిఁగి మిక్కిలివేగమునఁ బరుగెత్తఁజొచ్చెను. శిబిరము విడిచి కొంతదూరము వారు పరుగెత్తి యొకచిన్నపల్లియం జేరిరి. అప్పటికి సాయంకాల మగుటచే శత్రువులకు వీరిజాడ తెలియలేదు. కావున వారు మిక్కిలి వేగమున ముందుకుసాగి పోయిరి. భద్రసేనుఁడు మకరందుని మెల్లగాఁదోడ్కొనిపోయి వ్రణచికిత్సకుఁ డాగ్రామమున నున్నాఁడాయని యడిగి తెలిసికొని గ్రామీణు లొక మంగలివానిం జూప వానిచే నారేయి యారాకొమరునకుఁ దగు చికిత్సలు చేయించెను.

మకరందునకుఁ దీవ్రమైనజ్వరము వచ్చెను. కలఁతనిద్దురయే గాని గాఢమగునిద్దుర పట్టలేదు. నాలుగైదుసారులు దాహము తొ గెను. పెక్కుసారులు పలువరించెను. అందొకసారి "కర్పూరమంజరీ! ఎంతకాలమునకుఁ గనఁబడితివి!" అని నిదురలోనే మందహాసపురస్సరముగాఁ బలికెను. వెంటవచ్చిననలుగురు సేవకులు మార్గమధ్యమున శత్రుబాణపరిహారముల నీల్గుటచే వాని కంగరక్ష సేయవలసినవాఁడు భద్రసేనుఁ డొక్కఁడే యయ్యెను.

ఎంతదూరము పోయినను మకరందునిజాడలు పొడకట్టమి మకరందుం బట్టుకొనుటకై వెడలినచిన్నబలఁగము వెనుకకుఁదిరిగి వచ్చి పరిసరంబున నున్నపల్లియలు శోధింపఁదొడఁగెను. గాయము

తగిలినమూఁడవనాఁడు మంగలి కట్టువిప్పి పుండు మానుదలపట్టినదనియుఁ బ్రాణాపాయములేదనియుఁ జెప్పెను. అదివిని మకరందుఁడిట్లనియె "భద్రసేనుఁడా! సంగరంబున గాయముదగిలి నేను మూర్ఛిల్లినప్పుడు నన్నక్కడ నుండనీయక నీవు నన్ను శిబిరమునకుం గొనిపోయి మిక్కిలి తప్పుచేసితివి. మనసేనలు పలాయనము లగుచున్నప్పుడు గాయము లెక్కసేయక యశ్వారూఢుఁడనై నేను మరల సమరరంగమునకు వచ్చినప్పుడును నీవు నన్నక్కడ నిలువనీయకపగతుఱు పట్టుకొందురని భయపడి యిటు తీసికొనివచ్చితివి. నీ విట్లు చేయని పక్షమున నే నీపాటికి మృతినొంది వీరస్వర్గమునఁ బ్రాఁతకాపునై యుండుదునుగదా! నా కట్టిగౌరవముఁ గలుగనీయకపోతివి. నాప్రాణరక్షణమే చూచుకొంటివి గాని. దీనికన్న వేయిమడుంగు లధికమైన నాప్రతిష్ఠారక్షణము జూడనయితివి. నీయుద్దేశము మంచిదయినను నీకార్యము శ్లాఘాపాత్రము గాదు. రణముఖంబున క్షత్రియుఁడు మడమ తిరుగక వెనుకంజ యిడక పగఱతోఁ బోరవలయు, లేదా తనకై ప్రాణంబుల నర్పించినవీరయోధ సహస్రమధ్యమునఁ దానుం బడి ప్రాణములు విడిచి కదనరంగ మలంకరింపవలయు. అట్టిపుత్రుని వలననే తల్లి వీరమాత యగును. అట్టిమగనివలనఁ భార్య వీరపత్ని యగును. నామరణముకన్న మకరందుఁడు పందయై పాలికలను విడిచి పాఱెనని లోకులు చెప్పుకొందురేమో యనుసడికి నే నెంతయు భయపడుచున్నాఁడ. ప్రాణాపాయము లేదని చికిత్సకుఁడు చెప్పినందుకు నాకు సంతసము లేదు."

అనవుడు భద్రసేనుఁడు "మిత్రుఁడా! "జీవన్భద్రాణి పశ్యతి' యనునార్యోక్తి వినవే? బ్రతికియుండిన నెన్నో శుభములు గానవచ్చు. ఎందఱోపగతుఱ గెలువవచ్చు. ఎన్నో విజయముల బడయవచ్చు. ఎంతోయశోధనము నార్జింపవచ్చు. ఊరక మృతినొందిన నేమి

ప్రియోజనము? "శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధన'మ్మనుమాట వినవె? నిన్నెఱింగినవా రెవ్వరు నిన్నుఁ బిఱికిపందయని యధిక్షేపిం పరు. సమరములో నీవు మహాద్భుతముగఁ బనిసేయలేదే? అదిగాక సమరమును నీయంతట నీవు విడిచి రాలేదు. నీవు సొమ్మసిల్లినప్పుడు దుర్బలుఁడవైనప్పుడు నిన్ను బలిమిం దోడ్కొనివచ్చితిమి. గాయ ము మానినవెనుక కాయము దృఢమయినవెనుక నీవు మరలఁ బగ తురపైఁజని గెలువవచ్చు." అనియక్కుమారుని సమాశ్వాసించెను.

మకరందునినిమిత్త మన్వేషించుచున్నసైనికులనాయకుఁడు ప్రసేనుఁడు నాఁటియుదయమున నె యాపల్లియఁ జొచ్చి గ్రామాధికా రులం బిలిపించి మకరందునిజాడలు తెలియునా యని యడిగెను. నిజముగా వారతనిని జూడకపోవుటచేఁ దా మేమియు నెఱుఁగనట్లు జెప్పిరి. అతఁ డది నమ్మక ప్రతియిల్లు శోధింపుమని సైనికుల కాన తిచ్చెను. ఇచ్చినదే చాలునని దుండగులయిన యాసైనికులు వంట యిండ్లనక పడకగదులనక యటకలనక దొడ్లనక తోఁటలనక యెల్లతా వుల వెదకి యంగనల నవమానించి తమకుఁ గావలసినపదార్థములఁ నెల్లఁ జెప్పియుఁ జెప్పకయుఁ దీసికొని పోయిరి.

అట్లు వెదకుచు నిల్లిల్లుఁ దిరుగుచుండ నొకమంగలియింటిలోఁ గంబళిపఱచినను లకమంచముపైఁ బండుకొన్నయొకపురుషుఁడు, వాని పరిక్కం దాటియాకులచాపపైఁ గూర్చున్నయొక్కపురుషుఁడు సైని కుల కగపడిరి. ఆమంగలిగుడిసెలో వారు దీపములయట్లు వెలుఁగు చుండిరి. ఇద్దఱు సుందరపురుషులే. ఇద్దఱు విశాలనేత్రులే. ఇద్దఱు మనోహరవర్చస్కులే. ఇరువురు నాజానుబాహులే. ఇరువురు స్ఫుర ద్రూపులే. అగుటచే మాళవరాజనందనుఁడు వారిలో నొకఁడై యుండునని ప్రసేనుఁ డూహించి మంచముపైఁ బండుకొన్నపురుషు నిం జూచి నీపేరేమని యడిగెను. "నాపేరు మకరందుఁ"డని యతఁ డుత్తరముచెప్పెను.

వెంటనే భద్రసేనుఁడు లేచి "అయ్యా! మకరందుఁడతఁడు గాఁడు. నా పేరు మకరందుఁడు" అని పలికెను. "నిజము చెప్పుఁడు ఇం దెవ్వరు మకరందుఁడు?" అని మరల నతఁ డడిగెను. "నేనే మకరందుఁడ. నేనే సుదర్శననందనుఁడ." నని మకరందుఁడు వెండియు నుత్తరమిచ్చెను. "అతఁడు కాఁడు. నేనే మాళవరాజనందనుఁడ" నని భద్రసేనుఁడు బదులు చెప్పెను. "మిత్రుఁడా! అబద్ధమాడకుము" అని మకరందుఁడు "మిత్రుఁడా! అసత్యము పలుకకుము" అని భద్రసేనుఁడును నొండొరులం గర్హించుకొనుచు మాటలాడిరి. "అతఁడు మామంత్రికుమారుఁ డైనభద్రసేనుఁడు. నేను మకరందుఁడ" నని మరల నాతఁడు బలికెను. "అయ్యా! అతఁడు నామిత్రుఁడు భద్రసేనుఁడు. నేనే మకరందుఁడ" నని వెండియు భద్రసేనుఁడు వక్కాణించెను.

వారిసంభాషణము ప్రసేనునకును, సైనికులకును, జికిత్సకుఁడగుమంగలికిని, నచ్చట గుమిగూడిన గ్రామీణులకును మహాశ్చర్యముఁ గలిగించెను. అత్తఱిఁ బ్రసేనుఁ డిట్లనియె "ఆహా! మీచరిత్రము మిక్కిలి చిత్రముగానున్నది. ఎవ్వఁడు రాజనందనుఁడో యెవఁడు వానిమిత్రుఁడో తెలియుట లేదు. మీరు మాకు శత్రువు లయినను మీయుదారభావమును మేము బ్రశంసింపక తప్పదు. ఇందు మంత్రినందనుఁడు తనస్వామికుమారునిప్రాణమును గాచి తనప్రాణము పగఱ కప్పగింపఁ దలఁచుచున్నాఁడు. ఓహో! అతనిచరిత్రము మిక్కిలి శ్లాఘ్యము. రాజనందనుఁడు తనమేను దాఁచుకొనక తనకొఱకై నిష్కారణముగాఁ దనమిత్రుఁ డేల పోవలెనని యథార్థము చెప్పుచున్నాఁడు. మంత్రినందనుఁడు బొంకుట పరోపకారార్థము. రాజనందనుఁడు సత్యముపలుకుట పరోపకారార్థము. వీరిం గన్నతల్లిదండ్రులు ధన్యులు వీరిజన్మలు చరితార్థములు. అయినను మాకుఁ

బగతులగుటచే వీరినిరువుర నేనిప్పుడు బంధించి మారాజుకడకుఁగొని పోక తప్పదు. ఓహో! క్షాత్రధర్మము నిష్కరుణముగదా! నే నన్యథా వర్తింతునేని నాచేతులతో నాకంఠముఁ గోసికొన్నవాఁడనగుదును. అయ్యా! మీరిరువురు లెండు. నావెంట రండు"

అపుడు భద్రసేనుఁడు ప్రసేనునిం జూచి "అయ్యా! మీరు మూఁడురున్నారు. మేమిద్దఱమున్నాము. నీవామూఁకకు మొనగాఁడవు. నీవొక్కఁడవాయుధముబూని మాతోఁబోరి మమ్ముఁగెలిచి యట మీఁద మమ్ము బంధించి తీసికొనిపొమ్ము. లేదా మమ్ముఁ జంపుము అంతియ కాని క్షత్రియవంశమునం బుట్టి మీవెంట బందెలదొడ్డికిఁ బోవుపశువులవలె మిన్నక వత్తుమె!" యని వీరరస ముట్టిపడునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. నావుడు ప్రసేనుఁడు "నీమిత్రుని రమ్మను నీవు కాదు. అని పలియింప మకరందుఁడు చివాలున మంచమునుండి లేచి వద్దు! వద్దు! నీగాయము ప్రమాదకర మగునని వెనుక భద్రసేనుఁడు వాదించి వారించుచున్నను వినక ప్రక్కనున్న ఖడ్గము దీసికొని "వీరుఁడా! నీమాటయే చెల్లుఁగాక!" యని ప్రసేనునియెట్టయెదుట నిలిచెను.

భద్రసేనుఁడు వానిని వారింప బహువిధప్రయత్నములఁ జేసెఁగాని గాయుపడిన వానిని సులభముగా గెలువవచ్చు నని నీచమతితోఁ బ్రసేనుఁడు వానినే కోరుకొనుటచేతను మకరందుఁడు లేనియుత్సాహముఁ దెచ్చుకొని సమరసన్నద్ధుఁ డగుటచేతను, భద్రసేనుఁడు చేయునది లేక కను లప్పగించి చూడవలసి వచ్చెను. అప్పుడు ప్రసేనునకు మకరందునకు భయంకర మగుఖడ్గయుద్ధము జరిగెను.

ఖడ్గములపరస్పరసంఘట్టనమువలన జనించినవిస్ఫులింగములు ప్రసేనమకరందులనేత్రగోళములనుండి వెలువడుక్రోధాగ్నివిస్ఫులింగములతోఁ బియ్యమొందెను. ప్రసేనుఁడు భీషణభాషణంబులతో

వాళవరాజనందనుని బలుసారు లధిక్షేపించెనుగాని యతఁడు వాటికి దనకటకటతిట్లపోటులచేతనేగాని మాటలచేతఁ బ్రత్యుత్తరమియ్యలేదు. ప్రేక్షకులు మహాశ్చర్యముతో నాద్వంద్వయుద్ధముఁ దిలకింపఁ జొచ్చిరి. వెనుకటిగాయముచేత రక్తక్షయముజెందిన తనచెలికాని కేసమయమున నెట్టియుపాయము సంభవించునోయని భద్రిసేనునిగుండె కడు భయంబునం గొట్టుకొనుచుండెను. ఎట్టకేలకు నూతనముగాఁ గయ్యమునకుఁ దలపడినప్రసేనునికన్న మహాయుద్ధపరిశ్రాంతుఁడై గాయమునఁ జిక్కి సురిక్కియున్నమకరందుఁడే మిన్నయని యెల్లవారికిం దోఁచెను.

ప్రసేనుఁడు పరిశ్రాంతుఁ డయ్యెను. మకరందుని ఖడ్గప్రహారమున నాతఁడు చేయి తెగి నేలం బడెను. మకరందుఁడును మేన ముచ్చెమటలు గ్రమ్మ నతిశ్రాంతుఁడై నేలఁ జదికిలంబడెను. అప్పుడు ప్రసేనునిబంటులు తమనాయకుఁడు నేలంగూలుట జూచి సైపక హుమ్మని యుంకించి మకరందునిమీఁదికి దుమికిరి. తోడనే భద్రిసేనుఁడు యొఱలోనుండి తనకరవాల మూడఁబెఱికి యమ్మూకపైఁబడి ముందుకువచ్చిన యేవురుబంట్లను నఱికితక్కినవారిపయిఁబడెను. వెంటనే వారు వానియెదుట నిలువలేక గాలికెగిరిపోవు దూదిపింజలచందంబున నలుదెసలకుం బరువెత్తిరి.

యావరు మకరందునియొక్కయు, భద్రిసేనునియొక్కయు సౌజన్యంబును, సౌహార్దంబును, విక్రమంబును వేయినోళ్ళం గొనియాడిరి. అప్పుడు భద్రిసేనుఁడు తా మచ్చోటనుండుట క్షేమంబుగాదని మిత్రునకుం దెలిపి ముందుగా నయ్యూరు విడిచి పరిసరంబుననున్నయడవికింజని యటమీఁదఁ దమకర్తవ్యమును విచారింపఁ జొచ్చిరి.

ముప్పదియవ ప్రకరణము.

అరవిందాదేవి నర్మద గాథనిద్రలోనున్నప్పుడు కావలివాండ్ర కుం దెలియకుండ నిజనివాసంబు విడిచి నడిరేయి యెందేనిం జనియె నని చెప్పఁబడియెఁగదా! అంతఃపుర మెన్నఁడు విడిచి యెఱుఁగని యాసుకుమారి, యసూర్యంపశ్యయైన యామహారాజ్ఞి, మేడనెక్కిన నలసిపోవు నామెలఁత మిన్న, పులుఁగుల యెలుంగుల విని కలంగు నయ్యాదిగర్భేశ్వరి, మహాటవులలో నెండయనక గొండయనక మెట్ట యనక పల్లమనక వెనుకదిరిగిచూడక యాహారంబు వర్జించి యేమృగం బులైనఁ దమయాఁకలిదీర్పఁ గొనుటకయి, తన్నుమ్రింగిన బాగుండునని యేపామయినఁ గఱచిన మేలని యేసెలయేటినీటిలో నయినఁ గొట్టు కొనిపోయిన యుక్తమనుచు నడచిపోఁ జొచ్చెను. ముండ్లుగ్రుచ్చు కొనుటచే నామెపాదములు పుండ్లయ్యెను. పొదలకుం దొలఁగక వానిం దాకిపోవుటచే మేను గీచుకొనిపోయి నెత్తురులోడుచుండెను. ఎండలో నడచుటచే నడుగులు పొడపొడఁబొక్కెను. శిరోజములు మొగమున వీఁపునఁ జెల్లాచెదరై పడియుండెను.

మూఁడవనాఁడు మధ్యాహ్నము రెండుజాములవేళ నామె దుర్భరముగా నున్న తనజీవితమును దుదముట్టింపవలె నని సంకల్పించి యొకయేటియొడ్డునఁ జేరి వస్త్రము బిగించి కట్టుకొని సూర్యునికి నమస్కారములు చేసి యెత్తుగానున్నచోటు జూచుకొని యటనుండి గుభాలున నయ్యేటినీట దుమికెను. దుమికి రెండుమున్కలు వైచెను. రెండవమున్క వైచి తేలునప్పటికి నామెశిరస్సు కాషాయాంబరధారియగు నొకబిక్షువు చేతంబట్టి శిరోజములు గ్రహించి యవ్వలి కీడ్చెను. కడుపుని [illegible] లేదు. ఆభిక్షువు

తనశిష్యుని సాయమున నామె నొకచెట్టుక్రిందఁ బడవయిచి సమయోచితోపచారములఁ జేసి నీరు గ్రిక్కించెను. అంతట నామెకుఁ దెలివి వచ్చెను. పిమ్మట నాభిక్షు వామెనుఁజూచి యట్టియాత్మహత్యకుఁ గారణ మేమని యడిగి యామె పూర్వవృత్తాంతమునుగూర్చి పరిశ్నించెను. ఆమె కొంతసేపు ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పుట కిష్టపడక మౌనముదరివహించి యగ్గురుశిష్యులు పరిశ్నలనియేడుముండ్లు మాటి మాటికిఁ గుచ్చుటచే సహింపక యెట్టకేల కిట్లనియె.

"అయ్యా! మీరునాకుఁ బరమశత్రులు గాని మిత్రులుగారు. నామనంబు నతిదారుణంబుగా బాధించుచున్న దుర్వారవేదననుండి నేను విముక్తినొందుటకు సాధన మేర్పఱచుకొన నది సాగనీయక నాకు మీరు మహాపకారముఁ జేసితిరి. మీకిందువలనఁ బాపమేకాని పుణ్యములేదు. పుత్రశోకజ్వరపీడితనయిన నాకుఁ జల్లని యానదీజలములు సుఖపరిదాయకము లగును. కావున నిప్పు డయిన నన్నందుఁ బోవనిండు. ఈప్రాణములమీఁద నా కాశలేదు. గర్భమందున్న విషము గ్రుక్కవలెను నరుఁడు బాధపడునట్లె నే నీప్రాణములుబోఁ గొట్టుకొనువలెను నతిబాధపడుచున్నాను. ప్రాణత్యాగమే నాకు సుఖము. శరీరవిసర్జనమే నామనోవేదనమునకుఁ జికిత్స. కావున నాయందనుగ్రహముంచి నన్నుఁ జావనిండు!"

అని వేఁడుకొన నాభిక్షువు లక్కజంపడి "తల్లీ! మేము భిక్షువులము. బౌద్ధులము. జీవహింసకుఁ బరాఙ్ముఖులము. చూచి చూచి నిన్నుఁ జావనిత్తుమే? నీకు మరణమే విధింపఁబడినయెడల మాకంటఁ బడకపోయియుండువు. మేము తక్షశిలకుఁ బోవుచున్నాము. అక్కడ వేనవేలు యోగినులున్నారు. నిన్నక్కడికి మేము గొంపోదుము. మావెంట రమ్మ! భగవానుఁడయిన శాక్యసింహుని ధర్మంబులు విని నీ కిష్టమయినపక్షమున వాని ననుసరించి దుఃఖసాగరము నీఁ

దఁగలవు. నీ వైఖరిఁ జూడ మహారాజాంతఃపురవాసినివలెఁ గానఁ బడుచున్నావు. నీకిష్టమగునేని నీచరిత్రము మాకుఁ జెప్పుము." అని పలికిరి. అప్పు డామె తనవృత్తాంత మంతయు వారి కెఱిఁగింప వారు కాశ్మీరమహారాజపత్నియుఁ బాంచాలరాజనందనయు,నైనయాదేవి కిఁ బ్రాపించిన దురవస్థకునెంతేసదురపిల్లి యతిగౌరవంబునఁగడునాద రంబున నింతింతయనరాని వినయంబున, నామె కుపచారంబులు సల్పి నెమ్మనంబున ధైర్యము పురికొల్పి యాత్మహత్య మహాపాతక మని దానిపై రోఁత బుట్టించి తక్షశిలం జేర్చిరి. అక్కడ నుపనిషద్రహస్య పరిజ్ఞాతలై వైదికమతావలంబకులైనసన్యాసులను, శాస్త్రాధ్యయన ములనిమిత్తమైవచ్చి విద్యలం గఱచుచున్న బ్రహ్మచారులను, ధమ్మ పదము, త్రిపిటకము, హీనాయనము, మహాయనము మొదలగు బౌ ద్ధగ్రంథపఠనంబులచే ధన్యులై, విశాలము లగువిహారములందు విడిసి యున్నబౌద్ధభిక్షువులను, బరమనిష్ఠాగరిష్ఠులై బ్రహ్మచర్యవ్రత దీక్షా పరతంత్రలై యగ్నిశిఖల వలెఁ బవిత్రలైన భిక్షుణీజనమును, జూచి సంతసించి యాభిక్షుణీసమూహముతోఁ గలసి కాలక్షేపముఁ జేయఁ జొచ్చెను.

అట్లు శక్తివర్మ సింగపుంగొదమలవంటి రాకొమరులఁ దీసికొని కాశ్మీరగాంధారదేశముల సరిహద్దులం జేరునప్పటికిఁ జండుఁడు నిరంతరము లయినప్రయాణంబులం జేసి వారిం గలిసికొనెను. గాంధారదేశపు సరిహద్దులం బాలించు వీరసేనుఁడు లోకోత్తరలావణ్య విశేషంబులు గలరాకొమరుల నెమ్మొగములు జూచి వారు సామాన్యులు గా రని గ్రహించి వారిని రావించి వారిచరిత్రములడిగి శక్తి వర్మ ముఖమున నంతయుఁ దెలిసి జాలినొంది యతిస్నేహంబున వారిం గారవించి రాజకుమారులకుం దగినయాడిగంబులఁజేయించి యందలము లెక్కించి చండునకు శక్తివర్మకు నశ్వముల నిచ్చి యిట్లనియె-

"మా మహారాజుగారు భాగ్యవర్ధనుఁడు సత్పురుషుఁడు. మీచరిత్రము విన్న జాలినొంది మీకు సాయముఁ జేయును. ఆయనకుం గొడుకులు లేరు. సౌదామిని యనుకూఁతురుగలదు. పదునాలుగేండ్ల ప్రాయము గలది. మిక్కిలి చక్కనిది. తగినవరుని సంపాదింపలేక యాయన మేఱమీఱినవిచారము నొందుచున్నాఁడు. అందుచే నాయనకు మీరాక పరమసంతోషజనకమై యుండును. కావున మీరీవాహనంబులెక్కి యచ్చోటికిం జనుఁడు. నేను మీరాక వారికి ముందుగాఁ దెలియఁ బఱచెద."

అనవుడు శక్తివర్మ మహాప్రసాద మని వానిమన్నన నంగీకరించి కృతజ్ఞతఁ దెలిపి బాలకులం దోడ్కొని గాంధారమునకుం జనియెను. గాంధారనాయకుఁడగు భాగ్యవర్ధనుఁడు వీరసేనునిజాబు చూచుకొని సంతసించి రాజకుమారులకు నెదురుకోలుపల్పి తోడుకొని రమ్మని తనయమాత్యు నంపి వారు తన యంతికమున కరుదెంచినపిదప వారిని కౌఁగిలించుకొని యెంతయు సన్మానించి సంపఁగినూనెతో రాకొమరులకుఁ దలయంటించి యమూల్యవస్త్రాలంకారముల నాభరణంబుల నిచ్చి యభ్యంతరమందిరంబున విడియఁజేసెను. చండశక్తివర్మలకును దగిన గౌరవంబు సలిపెను. ఆరేయి కుమారులవలన శక్తివర్మవలన మంచమునలకడ నున్నకొండకోటలో జరిగిన దారుణవృత్తాంత మంతయు విని భాగ్యవర్ధనుఁడు వానిమంత్రులు మహాదుఃఖపరవశులై దాని నాఁపుకొనలేక బాలకులతో నేడ్చి చిత్రభానుని దౌర్జన్యమును వేయితెఱంగుల గర్హించి యక్కిరాతునకు భగవంతుఁడు తగినదండనము చేయఁడే యని యొక్కపెట్టునఁ బలికిరి. బాలకులం జూచినదిమొదలుకొని భాగ్యవర్ధనుఁడు వారియెడ నత్యంతస్నేహంబు గలిగి విక్రమసేనునకుఁ దనగారాబుకూఁతురగు సౌదామిని నిచ్చి పెండ్లిచేయవలె ననియుఁ దనతమ్ముని కూఁతు రయిన చిత్రరేఖ

ను హర్షవర్ధనున కిచ్చి వివాహము సేయవలె ననియు నిశ్చయించి జ్యేష్ఠునిఁ గాశ్మీరసింహాసనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టవలయు నని సంకల్పించెను. తనమనోనిశ్చయమును మంత్రులకు సేనాపతులకు రహస్యముగఁ జెప్పి దండయాత్రా సన్నాహమును జేయింపుమని యానతిచ్చెను. ఆనతిచ్చుటయే తడవుగా రాజకార్యపరతంత్రులగుమంత్రులు గజరథతురగ పదాతిసైన్యంబుల నాయత్తము సేయఁ జొచ్చిరి.

గాంధారరాజాంతఃపురమున రాజకుమారులుసకలసౌఖ్యముల ననుభవించుచున్నను తల్లిజాడ తమకుఁ దమజాడ తల్లికిఁ దెలియకపోవుటచే నెల్లయపుడు మాతృవియోగదుఃఖమున సురిక్కుచుండిరి. ఆ మెజాడల నరయుటకై నిపుణులగు వేగులవాండ్రింబంపుమని భాగ్యవర్ధనునిం బ్రార్థించిరి. ఆతఁడు వారియభీష్టపరిపూరము జేసెను.

మాధవసేనుఁడు, మహేంద్రదేవుసిబలములు పరాజయము నొందినతోడనే తాను పరాజితుఁడై మహేంద్రదేవునితోడఁ బాంచాలపురమునకరిగి యపజయమువలన నిర్విణ్ణుఁడై యున్న యా ముదుసలికేనికి ధైర్యముఁ గొలిపి యుత్సాహము పుట్టునట్లు పూర్వరాజులచరిత్రింబులు పురాణగాథలు , జెప్పి జయము తప్పక సేకూరు నని నమ్మికపుట్టఁబలికెను. అతఁడును మాధవసేనుని దనకు హితోపదేశకునిగా నేర్పఱచుకొని రాజభక్తిశూన్యులయిన నియోగులఁదొలఁగించి స్వామిభక్తియుక్తుల నధికారములందు నియోగించి మరల సమరసన్నాహము జేయింపఁజొచ్చెను. ఈసారి యుద్ధములో జయమయిన సేకురవలయు లేదా, తనప్రాణములయినసమరరంగమున కర్పింపవలె ననియు మాధవసేనుఁడునిశ్చయించుకొని యతఁడు దృఢప్రయత్నము జేయఁజొచ్చెను.

అట రత్నసేనుఁడు మాళవరాజసైన్యము లోఁబోయి నానా ముఖంబులం ...

ప్రియత్నములఁ గావించెను. ఆతని ప్రయత్నము లరణ్యరోదనము లయ్యెను. ఆతని మనస్సు పరాజయమువలన జనించిన పరాభవమున ను దనకొడుకు రాజుకొడుకుం గానఁ బడమిఁ బొడమిన విషాదమువ ల్లను మిక్కిలి దుఃఖనిలయమై యుండెను. "నన్నునమ్మి నాసామర్థ్య మందు విశ్వాసము గలిగి తనకొడుకున కేయపాయము రాకుండ నే ను జేయఁగల నని మనోనిశ్చయముగలిగి సేనల నావశముజేసి పంపి నందుకు నేనింతచేసితిని. పోనీ! జయాపజయములు దైవికములు. వా టికేమి మఱియొకసారి గెలువవచ్చు ననుకొందము. అతఁడు తనకు మారుని నా కప్పగించె. చంద్రప్రభాదేవి పంచప్రాణము లాతని మీఁదనె పెట్టుకొనియుండు. ఆతలిదండ్రులు నాకొడుకు కేఁడనియడిగిన నేమిచెప్పుదును? ఇంక మాభద్రసేనునిమాట నే నేమనుకొందును? పరమమిత్రు లయినయక్కుమారు లిరువురు సమరమున మడిసియుం దురా? పగతురచేఁ జిక్కియుందురా? ఏమిగతి! ఏమయిననేమి. నేను మాళవంబున కరిగి సుదర్శనుని గాంచి దండయాత్రా విషయము లాత నికిఁ జెప్పి సమాశ్వాసించి మరల యుద్ధసన్నాహము జేయించెద... ఈపరాభవవ్రణము విజయంబను నౌషధంబునం గాని కుదురదు." అని రత్నసేనుఁడు తనలో వితర్కించి యోడ నడిసముద్రమున ... లినప్పుడు దానిచెక్క నొకదానిం బట్టుకొని సాగర మీఁది ప్రాణము లు దక్కించుకొను బాటసారివోలె నాతఁడు హతశేష మయినసేనఁ గూర్చుకొని యుజ్జయినీనగరసమీపమునకుం బోయెను. పోవునప్ప టికి మాళవదేశస్థితి యెట్లుండవలెనో యట్లుండెను.

మగటిమి నెఱపఁగల సైనికు లందఱుఁ గాశ్మీరదేశముపై దం డు విడియుటకుఁ బోయినందున విదర్భరాజుసైన్యంబులు సిట్టిగొళ్లెము లు లేని తలుపులు గలయింట దొంగలు సులభముగఁ జొచ్చినట్లులా హారశూన్యమై కృశించియున్న వానిమీఁద రోగములు దాఁటినట్లు

మాళవముఁ జొచ్చి యనాయాసమున నిలిచియున్న యల్పసైన్యముల నోడించి రాజధాని నాక్రమించుకొని సుదర్శనునిం బాఱఁదోలి కోటలో విడిసెను.

సుదర్శనుఁడు సకళత్రముగ సపరివారముగ ఘూర్జరదేశముఁ జొచ్చి యా రాజు తనకుఁ బూర్వమిత్రుఁ డగుటచే వాని కతిథియై వానిసాయమున మరల మాళవరాజ్యముపై దండు విడియవలయునని ప్రయత్నము సేయుచుండెను.

రత్నసేనుఁ డావృత్తాంత మంతయు విని విధి కాశ్మీరరాజకుటుంబమునకే గాక మాళవరాజకుటుంబమునకుఁగూడ విముఖుఁడై యుండుటఁ దెలిసికొని రాజధానికిం బోవక తనవెంటనున్న యల్పపరివారముతో ఘూర్జరదేశమునకుం జని యారాజున కాశ్రితుఁడై దీనుఁడై యున్న సుదర్శనుం గాంచి దండయాత్రా పర్యవసానముఁ జెప్పి మకరంద భద్రసేనులజాడలు తెలియవని విన్నవించెను. పుత్రవియోగము రాజ్యభ్రంశముకన్న నావరపాలున కధికసంతాపముఁ గలిగించెను. ఎల్లదేశములయందు వానిజాడలు భద్రసేనుని వార్తలు దెలిసికొనుటకై సమర్థులగు పురుషులను బంపుమని యతఁ డానతిచ్చెను. నిజపుత్రవియోగముచేఁ గుందుచున్నను రత్నసేనుఁడు మాళవరాజ్యసింహాసనమునందు సుదర్శనుని మరల బ్రతిష్ఠించుటయే ప్రధానకర్తవ్యముగాఁ జేసికొని ఘూర్జరనాయకుని యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రమై సేనలు ప్రోగుజేయుటలోను దదితరసన్నాహము జేయుటలోను శక్యమైనకృషిఁ జేయుచుండెను.

మకరందుఁడు సమరమునఁ బరాజితుఁడై గాయపడినాఁడని కర్ణాకర్ణిగ విని కర్పూరమంజరి మితిలేని విషాదమునొంది నిద్రాహారంబులు వర్జించి మిగులఁ జిత్తము పరితపింపఁజొచ్చెను. ప్రసేనుఁడు కడతేఁరెనని డనభయభ్రాంతులై పాఱివచ్చిన హతశేషసైనికులు

చిత్రభానున కావృత్తాంత మెఱిఁగించుచుండఁ జాటునసుండి విని మల్లిక పరుగుపరుగునఁ గర్పూరమంజరికడకుఁ బోయి "సఖీ! నీకుఁ బ్రియ మెఱిఁగించెద. ప్రియ మెఱిగించెద" ననియెను. "ఓసీ! మరణమునకు సిద్ధముగా నున్నదానికిఁ బ్రియమేమున్న దే?" యని యామె విసుగుతోఁ బలికెను. "సఖీ! అమంగళము నోట రానీకుము. మకరందుఁడు సుఖముగా నున్నాఁడు. గాయము కుదిరినదట. అది కుదుపటయే గాదు. మన సేనాధిపతులలో నొకఁడైన ప్రసేనుని ద్వంద్వయుద్ధమునఁ దాఁకి గుల్చునంతటి బలము కూడ నతనికిఁ గలిగినదఁట. శౌర్యరాశియైన ప్రసేనుఁడు చచ్చినందుకు మీతండ్రిగారు చింతిల్లుచున్నారు." అని మల్లిక విన్నవించెను.

అప్పలుకులు కర్ణరంధ్రములఁ జొచ్చినతోడనే పండుకొనియున్న కర్పూరమంజరి దిగ్గున లేచి పాన్పుపైఁ గూర్చుండి "మల్లిక! ఏమేమి? ఆయన సుఖముగా నున్నాఁడా? నిజముగా నాకుఁ బ్రియ మెఱిఁగించితివే. ఇదిగో! ఈ యుంగరము నీవు పారితోషికముగా గ్రహింపుము. నా కాయనపాణిగ్రహణభాగ్యము లభించినను లభించకపోయినను జీవించి యున్నవాఁ డనియు, సుఖముగా నున్నవాఁ డనియు వింటి నదియె చాలు!" ననిపలికి కొంతయూరటఁ గలిగి వెండియు నెన్నఁడైన నాతనిసందర్శనము జేయు పుణ్యకాలము లభింపఁజేయు మని కాత్యాయనిదేవిని బ్రార్థించెను. మల్లిక యామె కోరిక నెఱవేర్చు మని భగవతి గౌరిని దానును వేఁడుకొని "సఖీ! తప్పక నీ కాతనిసమాగమము గలుగునని యెందుచేతనో నాకు గొప్పయాస గలదమ్మా! అందుచేత నీ వూరటగలిగి యుండుము." అని ధైర్యము జెప్పెను. "ఓసీ! నీవంతకన్న నేమనియెదవు? నీప్రియసఖ బెంగటిల్లి చిక్కి శల్యమై మృతినొందు ననుభయమున నీ వాశాగుటికలు నాచేత మ్రింగింపఁజూచుచున్నావు. ఏమైన సగఁ

గాక! మన మేమిసేయఁగలము!" అని నిట్టూర్పువిడిచి వెండియుఁ బాన్పుపైఁ బండుకొనెను.

అట్లరణ్యమునందు మకరందభద్రసేనులు కొండొక వృక్షచ్ఛాయఁజేరి యెటుబోవఁదగునని సమాలోచనము సేయఁజొచ్చిరి. అప్పుడు మకరందుఁడు తనమిత్రున కిట్లనియె. "భద్రసేన! నే నుజ్జయినికిఁ బోఁజాలను. ఏలయన నే నెంతో మొనగాఁడ నని మహాసైన్యముం గూర్చుకొని కాశ్మీరముపై దండువెడలి యుద్ధమునం దోడి పోయి గాయపడి పందనై రణరంగము విడిచి పాఱిపోయి యిప్పు డేమొగముఁబెట్టుకొని యుజ్జయినిం బ్రవేశింతును? నాయం దెంతో గౌరవముగ ల యుజ్జయినీపురవాసుల మొగము లెట్లు చూతును? సిగ్గులేక నాతండ్రి నెట్లు చూతును? నే నాయన కడుపుచెడఁ బుట్టితిని. నాజననమువలనఁ బవిత్రమయిన మాళవరాజవంశమునకుఁ గళంకము గలిగినది. చంద్రప్రభాదేవి వీరమాత యగుటకు మాఱుగా భీరుమాత యైనది. కర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణము నాకు సంప్రాప్తింపక పోవుటయే మేలయ్యె. నావంటిపందను బెండ్లిచేసికొన్నపక్షమున నామె వీరపత్ని గాక భీరుపత్ని యై సాటిరాజకన్యకలలోఁ దల వంచుకొనవలసి యుండును. హేమచంద్రునితనయులకు సాయము జేసి వారి నుద్ధరింపవలెనని వచ్చి నే నింత జేసితినిగదా! ఆబిడ్డ లేమయిరో తెలియదు. ఛీ! నాబ్రతుకేల? మిత్రుఁడా నేనింక నింటికి రాను. భగవానుఁడైనబుద్ధదేవుని కపిలవస్తునగరమున కరిగి భిక్షువునై యుండెద. లేదా, భిక్షుకసాహస్రము గలతక్షశిలకుఁ జని వారి శిష్యుఁడనై జ్ఞానసంపాదనముఁ జేసెద. పరాభవాగ్నిదగ్ధమగుచున్న నామనస్సున కింతకన్న దారి పొడకట్టుటలేదు."

అధైర్యద్యోతకము లయిన యాతనివచనముల నాలకించి భద్రసేనుఁడు నవ్వి "మిత్రమా! నజిము మొత్తపడినది. అగ్ని వేఁడిం

గోల్పోయినది. ఏమి! యీవిచిత్రము. నీకింత యధైర్యము గలుగనేల? యుద్ధములు జూదములవంటివి. రణముల జయాపజయములు జూద మండలి జయాపజయములవంటివి. చట్టు నెక్కెడువాఁడే పడెడు వాఁడు. భారతయుద్ధమునఁ బాండవులు కౌరవులచే నెన్నిసారులు భంగపడలేదు? కాని యెట్టకేలకు వారు గెలువలేదే. శ్రీమన్నారా యణుని యవతార మయినకృష్ణుఁడు జరాసంధునిచేఁ బలుసారులు కయ్యమున నోడిపోయి యెట్టకేలకు వానిని భీమార్జునసహాయంబున సంహరింపలేదే? కావున నొకసారి యోడితి మని వీరుఁడు సిగ్గుపడి సమరపరాఙ్ముఖుఁడు కాఁగూడదు. నరుఁడు కార్యసిద్ధికై యాజ న్మాంతము ప్రయత్నించుచుండవలసినదె. అధైర్యము మానవుని వెలుతురునుండి తీసికొనిపోయి గాఢాంధకారమునఁ బడవేయును. ధైర్యమను తేప విపత్సముద్రములు నీఁదుటకు సాధనము. ధైర్యము వంటి మిత్రము మఱియొకటి లేదు. ఏమిత్రమును విడిచినను భయము లేదుకాని ధైర్యమిత్రమును విడిచితివా చెడిపోదుము. కావున వైరాగ్యమును విడిచి మీవియోగమునకై దల్లడిలుచుండు తల్లిదం డ్రులను సందర్శించి దుఃఖోపశమనముఁ జేయుము. మరల మహా సన్నాహము జేసి కాశ్మీరముపై దండు విడిసి చిత్రభానునిం గెలువు ము. జయమువలనఁ గలిగెడుమహాయశస్సు నేఁటిపరాభవకళంకమును గప్పిపుచ్చఁగలదు. లెమ్ము! లెమ్ము!" అని యుత్సాహరసపూరిత మయినపలుకులు పలికెను. అప్పలుకులు విని మకరందుఁడు "మిత్రు డా! పరాభవం బనుమేఘపటలముచేత నిండుగ నాక్రమింపఁబడి నామనస్సు జ్ఞానతేజముం గోల్పోయి యుండుటచే నట్లంటి. నీపలు కులు యుక్తియుక్తములై యున్నవి. నీచెప్పినట్ల చేసెద. కాని మా ర్గాయాసమున నేను మిక్కిలి డస్సినాఁడ. తొలుత కించుక మంచి నీరుదొరకిన సేదదేరి పయనముసేయఁగలుగుదు. అది యీనట్టడవి

లో నెట్లులభించు?" నని నిట్టూర్పు విడిచి చెట్టునీడం బండుకొని యెను. "మిత్రుఁడా! భయపడకు. అడవులలో నేరులు, వాఁగులు, చెఱువులు నుండకపోవు. నే నీసమీపమున నెందయిన జలాశయ మున్నదేమో యరసి యుండినం దెచ్చెద. ఈనీడను విశ్రమింపుము" అనిపలికి తోడనే యాతఁడు జలము నన్వేషింప బైలుదేరెను.

అమితమైన యాయాసమున నలసియున్నకతమున మకరందు నకు మహీరుహచ్ఛాయను బండుకొనినతోడనే నిదురపట్టెను. నిదుర సుఖమెఱుఁగదన్న సామెత నిజము గదా! చంద్రశాలలలో దాసదాసీ విలాసినీజనములు వట్టివేళ్ళవీవనల విసర మెత్తనిహంసతూలికాతల్పం బులపైఁ బవ్వళించుమహారాజకుమారునకు నట్టడవిలోఁ జెట్టునీడ వట్టి నేలఁ బండుకొన్నను సుఖనిద్రపట్టెను. భద్రసేనుఁడు వనంబునఁ గొంత దూర మరిగి మనోహరములయిన తామరపూవులతోడను, జల్లని తియ్యనీటితోడను విలసిల్లునొక్క చెఱువుంగనుఁగొని రాశీభూతమ యినభగవంతునిదయారసముగా దానిని భావించి విశాలములయిన తామరాకులు దొన్నెలుగాఁగట్టి నాలుగుదొన్నెలనిండ నీరునించి మిత్రుని నోరెండిపోవునేమోయనుభయమున నతివేగంబున వచ్చి చెట్టుకడఁజూచునప్పటికి మకరందుఁ డక్కడ లేకపోయెను. భయము విస్మయము, సంభ్రమము మనంబున మల్లడిగొననతఁడు దాహమున కాగలేక నీరుకొఱకెందైనఁ జనియెనేమో యని శంకించి "మకరం దుఁడా! మకరందుఁడా!" యని యెలుఁగెత్తి పిలిచెను. అప్పలుకుల కుత్తరము లేదు. వెంటనే సందియములు హెచ్చెను. మనస్సు విషా దాక్రాంత మయ్యెను. శరీరమందుఁ జేవ డిందుపడియెను. నిలువలేక చెట్టునకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండి యతఁ డిట్లు విచారించెను. "ఇతఁ డేమైయుండును? అతిపిపాసావశమున మృతినొందినచోఁ గళేబర మిం దుండవలయునుగదా? అట్లు కాదు. దుష్టమృగము లేవైన డస్సి బల

హీనుఁడై యున్నయాతనిఁ గొనిపోయియుండునా? లేక చోరులు, కిరాతులు వీనిం జంపి యుందురా? హా! విధీ! ఆబాల్యవర్ధితస్నేహుల మగుమాకు మహారణ్యమధ్యమున నెడబాటు గలిగించితివే! ఏమి సేయుదు నెవ్వరి నడుగుదు, నెందుఁబోదు? ఈయడవులందు వెదకుచుఁ గానఁబడఁడేని యిందే శరీరము విడిచెద" నని గమ్యస్థాన మిది యని నిర్ణయించుకొనకయె మిత్రునన్వేషించుటకై పయనము చేసెను.

ముప్పదిరెండవ ప్రకరణము.

పట్టినదెల్ల బంగరగా మయినట్లు చిత్రభానునకుఁ దలపెట్టినతరువాత జయముతరువాత జయము చేకూరుటచే లోకమున వానికి గొప్పఖ్యాతి గలిగెను. కాశ్మీరదేశప్రజలెల్ల మాళవపాంచాలురపరాజయముఁ దెలిసినతరువాత "భళి! చిత్రభానుఁడా. భళి" యని ప్రశంసింపఁజొచ్చిరి. ఆవిజయములు వానిపూర్వదోషముల మఱపింపఁజొచ్చెను. ప్రజలు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులమాటయే మఱచిపోయిరి. అరవిందాదేవి యెచ్చటనున్నది? యనియడుగువారే తక్కువయిరి. రాజభక్తులు, సదాచారులు మాత్రము చిత్రభానుఁడు సింహాసనము నిమిత్తమై చేసినదురితములను గర్హించి విక్రమసేనహర్షవర్ధనుల గుఱించియుఁ దల్లింగూర్చియు విచారించుచుండిరి. చిత్రభానునిగర్వము నకు మేరలేకపోయెను. అతఁడు నేలనుండియు నభోవీథిని సంచరించునట్లు వర్తింపఁజొచ్చెను. దానికిం దగినట్లు రుద్రభట్టు పలుతెఱంగుల వానివిక్రమంబుల వినుతింపఁ దొడఁగెను.

ఒకనాఁడు వారిరువురుఁ గూర్చుండిమాటాడుచుండఁ బ్రసంగ వశమున రుద్రభట్టిట్లనియె—"రాజా! నాచెప్పినచొప్పున నీవు రాజ

వైతివిగదా! మహేంద్రదేవుఁడోడె. మాళవసైన్యమోడె. మకరందుఁడు కథానశేషుఁ డయ్యె. సుదర్శనుఁడు రాజ్యశూన్యుఁ డయ్యె. నీప్రతాపాగ్నికిఁ బగతుఱదళములు మిడుతలై పోయినవి. భరతఖండమునందు నేఁటికాలమున నిన్నుమించినరాజులు లేరు. రామరంతిదేవమహాభిషమాంధాతృప్రముఖు లగురాజన్యులతోడ సమానుఁడ వైతివి. నీయశోలతలు హిమాలయము మొదలుకొని రామసేతువువఱకుఁ గలభారతవర్ష మంతట నలముకొన్నవి. అనేకమహీపాలురు నీసఖ్యము నపేక్షించుచున్నారు. రత్నగర్భలవంటిభూములు గలమాళవపాంచాల దేశంబులు నీపాదాక్రాంతము లైయున్నవి. రాజులు నీయానఁ బూలదండవలె శిరంబున ధరించుచున్నారు. రాజన్యమకుటమాణిక్యకాంతులు నీపాదపద్మములకు నీరాజనము వెట్టుకాలము సంప్రాప్తించినది. కష్టములు గట్టెక్కినవి. ఇంక నీవు పట్టాభిషేకముఁ జేసికొమ్ము. తద్విషయికప్రయత్నముఁ జేయించెద. నీవనుజ్ఞ నిత్తువేని దానికిం దగుసుముహూర్తము నిర్ణయించి వలయుపనులం బ్రారంభించెద." అనిపలుక జితారిభానుఁడు "పట్టాభిషేకమున కంత తొందర యేమి? ఎప్పుడో చేసికొనవచ్చును. మాళవపాంచాలురు మరల వత్తురేమో చూడవలయుఁగదా!" యనిబదులుచెప్పెను.

"మాళవపాంచాలురు మరల వచ్చుటా! చచ్చినవాఁడు మరల బ్రతుకఁడు. పగిలినకుండ మరల నదుకుకొనదు. నేల నొలికిననీరు మరల నెత్తుట సాధ్యమా? మహేంద్రదేవుఁడు శతవృద్ధుఁడు. రాజ్యవృక్షమునకుఁ జీడపురుగులు పట్టినవి. మాళవుఁడు బౌద్ధుఁడు. నాస్తికుఁడు. పరమేశ్వరుఁడు నాస్తికులఁ దల యెత్తనిచ్చునా? ఆస్తికులలో నగ్రగణ్యుఁడ వయిననీచేత భక్తవత్సలుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు లోకద్రోహు లగుబౌద్ధులను నాశనము జేయింపఁ దలఁచినాఁడు కాని యీసందర్భమున నిన్నొక్కవర మడిగెద. అది యేదన క్రొత్తగా

జయింపఁ బడి మనయధీన మయినమాళవదేశమునకు నీకుమారుని విజయసేనుని రాజుగాను నన్నాతనిమంత్రిగాను నీవు నియోగింప వలయు నని నాకోరిక. ఈముద్దుచెల్లింపుము. ఈవేఁడుకోలు నను గ్రహింపుము. ఈవర మొసఁగుదువేని మున్ను నష్టమైననాప్రతిష్ఠ మరల బ్రతిష్ఠింపఁబడును సుదర్శనుఁడు చేసినపరాభవమువలన నేను తొల్లి పూవులమ్మినయూరిలోఁ గట్టె లమ్మితిని. నీయనుగ్రహ మున్నపక్షమున వెండియుఁ గట్టె లమ్మినయూరులోఁ బూవు లమ్మెద. పూవు లమ్మటే కాదు. ఉజ్జయినీపట్టణమును మంగలమునం బెట్టి వేచెద బౌద్ధవిహారముల నెల్ల నేలమట్టము జేయించెద. వాటితావున శివాల యముల నిర్మించెద. నాస్తికాధముఁడయినసుదర్శనునినివాసమువలన నపవిత్రము లయినయాయంతఃపురముల, మేడల, మిద్దెలఁ బరశు రామప్రీతి గావించి నిర్మూలించి యచ్చట ముండ్లకంపలు వేయించి జిల్లెడుమొలకల నాటించెద. అంతేగాదు సుదర్శనుఁడు నన్ను నిండు కొలువుకూటములోఁ బరాభవించి దేశభ్రష్టుఁ జేసిననాఁడు సభాభవ నమం దుండియు నన్నుఁబురస్కరించుకొని యొక్కమాటయిననాడక యూరకుండిన యధముల నందఱ బుద్ధివచ్చునట్లు తగురీతి దండించె ద. అదియునుఁగాక పలుమాఱు నాతో దైవాస్తిక్యమునుగూర్చియు వేదప్రామాణ్యాదులఁ గూర్చియు, వాదులునల్పి రాజు వారిపక్షము న నున్నకతమున వానిబలమున నన్నోడించి యపహాసించిన దేవసిం హుఁడు, హిరణ్యమిత్రుఁడు, సత్యమిహిరుఁడు మొదలగు మానవా ధముల నాస్తికబుద్ధుల బౌద్ధపాంసనులఁ బండులొలిచినట్లు మేనితో ళ్ళ నొలిపించియు బ్రతికియుండఁగానె గడ్డివాములలోఁ బెట్టి కాల్పించి యుఁ జెఱుకుగట్టులట్లు గానుగలలో వైచి పీడించియు, నానాహిం సలపాలు జేసి చిరకాలంబుననుండి నామనంబునమండుచున్న క్రోధా గ్నిని వారినెత్తురులవలనఁ జల్లార్చుకొనియెద. కేసరి యనునమాత్య

నొక్కనే రక్షించెద. అతఁ డెప్పటికిని నాపక్షమువాఁడే. మొన్న జరిగిన కయ్యంబునఁగూడ నాతఁడే వైదర్భుల కాయువుపట్లు చెప్పి కోట పునవారియధీనము జేసినాఁ డట. ఇదియె నీవు నాకుఁ జేయవలసిన మహోపకారము." అని తీవ్రముగా రుద్రభట్టు విన్నవింపఁ జిత్రభానుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి "మహాత్మా! చిరకాలమునుండి మీమనఃపేటికలో నడఁగియుండిన క్రోధసర్పము నేఁడులేచి పడగ విప్పి యాడుచున్నదే. ఇంతదనుక రాజుచున్న క్రోధాగ్ని నేఁడు మండుచున్నది. ఈశాంతమూర్తిలో నింతదారుణమయిన క్రోధానల మెట్లడఁగియున్నదో యెఱుఁగకున్నాను. మీరు మహానుభావులగుటచే నింద్రియములు మీయధీనములు. క్రోధాదుల నడఁపఁగలరు. ఇచ్చవచ్చినప్పుడు ప్రజ్వలింపఁజేయఁగలరు. అట్లు మీకోరిక ప్రతికారము జేసెద. ముందుగా నేను వజ్రపాణియు, మాళవమునకరిగి యచ్చటిపరిస్థితుల స్వయముగాఁ దెలిసికొని దేశ మధీనము జేసికొని మరలివత్తుము. వచ్చినతరువాత నాపట్టాభిషేకము శరత్కాలమునఁ జేయింపవచ్చును. అభిషేక మయినవెనుక విజయసేనుని మిమ్ము మాళవమునకంపెద. మీరునాకుఁ జేసిన మహోపకారములకు నేనిపాటిచిన్నపని మీకొఱకై చేయుట యబ్బురమా? మీ రడిగినది మిక్కిలి తక్కువకోరిక. సద్బ్రాహ్మణు లగుటచే మీరు నిస్పృహులు. అశ్వము లడిగిరా, యాందోళిక లడిగిరా? గజము లడిగితిరా? కాంచనములడిగితిరా? హారములడిగితిరా? యగ్రహారము లడిగితిరా? ఈవట్టిచిన్నకోరిక తీర్పనియెడల నాజన్మమేల? ఈకోరికయేగాదు-రాజ్యమునుగూడ మీపాదములకడ సమర్పించెద. రాజ్యమే కాదు—ప్రాణములనయిన నిచ్చెద." అని కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా సంభాషించి వరమిచ్చినట్లు మాటయిచ్చెను.

అతని వినయంబునకుఁ గృతజ్ఞతకుఁ జాలసంతసించి రుద్రభట్టు

"రాజా! బూడిద బూసికొని, నీర్కావిగుడ్డలు గట్టుకొని పండ్లు, పాలు, దిని తపంబు జేసికొను పరమవైదికునకు నాకు నశ్వములేల యాందోళికలేల హారములేల, యగ్రహారములేల! అవి యాగర్భశ్రీమంతులై భగవంతునివలనఁ బ్రజాపాలనాధికారము జన్మముతోడనే వహించిన మీవంటి ప్రభువులకు విధినిర్ణీతములు. కృష్ణాజినములు, దర్భాసనములు రుద్రాక్షములు జటాజూటములు మొదలయినవి మానిమిత్తము నిర్మింపఁబడినవి. ఆశలు జయించినవారు బ్రాహ్మణులుగదా! అసంతుష్టిగల బ్రాహ్మణుఁడు సంతుష్టిగల క్షత్రియుఁడు చెడుదురని వినలేదా? రాజా! ఇంక నీపట్టాభిషేక ప్రయత్నము జేయించెద. సామంతరాజులకును సాటిమేటి నృపులకును నభిషేకమహోత్సవమునకు రమ్మని సగౌరవంబుగా నాహ్వానములఁ బంపించెద. సింధువు, సరస్వతి, భాగీరథీ యమున మొదలగు పవిత్రనదీనదంబులజలములు స్వాధ్యాయవేత్తలయిన బ్రాహ్మణోత్తములచేతఁ దెప్పించెద. ప్రతిదేవాలయమున నీయభ్యుదయమునిమిత్తమై యభిషేకములఁ జేయించెద. నగరమందంతటను సూర్యరస్మి గనఁబడకుండ బందిళ్లు వేయించి యనఁటికంబముల నాటించి తోరణములఁ గట్టించి వీథివీథులయందు శృంగారలక్ష్మి ఘులుఘల్లుమని తాండవనృత్యము సలుపునట్లు—దేవేంద్రుఁడు తనవీటికన్న నిది యందముగా నున్నదని వేయికన్నులఁ దెఱచి చూచి వెఱఁగుపడునట్లు—పుర మలంకరించెద. దేశమందున్న భూసురోత్తముల నందఱ రావించెద., సంతర్పణముల సమారాధనములఁ జేయించెద. భూరిదక్షిణలచే వారిని దనివి నొందించెద. బ్రాహ్మణాశీర్వాదములతోడను, బ్రజలయానందధ్వనులతోడను, మంగళతూర్యరావంబులతోడను, వారవిలాసినీ గానధ్వానములతోడను, భూనభోంతరములు నిండునట్లు—దశదిశలు మాఱుమ్రోయునట్లు—గగనము బీటలువాఱునట్లు—మహేంద్రుఁడు నన్ను మించినభూమండలా

ఖండలుఁడు వీఁ డెవఁడురా నూతనముగా వచ్చెనని గుండెలు పీచుపీచుమన బెదరిబెదరి చూచునట్లు- చూపఱునీపురము కలియుగవైకుంఠమని యానందించునట్లు—నీకీర్తి యాచంద్రతారార్కము భూమిపై నిలుచునట్లు—మహోత్సవముఁ జేయించెదఁ జూడు. అని యుత్సాహరసము వెల్లివిఱియఁ బలికెను. చిత్రభానుఁడు రుద్రభట్టుం జూచి ముసిముసి నవ్వులు నవ్వి తలయూఁచెను.

అనంతరము వజ్రపాణి వచ్చుటయు నతనిని జయములవిషయమై ప్రశంసించి పట్టాభిషేకానంతరము నావచ్చని పందిళ్లలోనే కర్పూరమంజరి నిచ్చి వివాహము జేయించునట్లు జెప్పి పంచెను. వజ్రపాణి యాసన్నవివాహమహోత్సవమున కువ్విళ్యూరుచుఁ బిచ్చిదయిన తనయిల్లాలిని బిడ్డలను వివాహమున కడ్డురాకుండ నామెపుట్టినింటికిఁ బంచెను.

ముప్పదిరెండవ ప్రకరణము.

పూర్వప్రకరణమున వర్ణింపఁబడిన ప్రసంగము జరిగినరెండవనాఁడు చిత్రభానుఁడు రుద్రభట్టు కోటలో నొకగదిలోఁ గూర్చుండి రాజ్యవ్యవహారములఁగూర్చి ప్రసంగించుచుండఁ బదుగురు రాజభటులతోఁగూడి సుషేణుం డను చిన్న సేనాపతి దర్శనాపేక్షియై ద్వారపాలకులచేతఁ దనరాక తేని కెఱిఁగించెను. రావచ్చునని ప్రభు వానతీయ నతఁడు లోని కరిగి జోహారు చేసి యిట్లువిన్నవించెను. "మహాప్రభూ! దేవరవారిపంపున నల్పసేనం దీసికొనిపోయి యొకయడవిలో మాళవరాజకుమారుఁడగు మకరందుని బట్టుకొంటిని. ఆతఁడు ప్రియా

ణఖేనమునఁ గాఁబోలు చెట్టునీడను సొమ్మసిలి నిద్రపోవుచుండె. ని ద్రాపరవశుఁడై యుండఁగానె కాళ్ళకుఁ జేతులకు సంకెళ్ళు దగిలించి గుడ్డతో నొకజోలికగట్టి యందు వానింబడవైచి తోడ్తెచ్చితిని."

అదివిని చిత్రభానుఁడు మహాసంతోషముతో "ఏఁడీ! ఆకుఱ్ఱ వాఁ డేడీ!" యని ససంభ్రమముగాఁ బలికెను. "ఆపాపాత్ముఁడు పట్టువడినాఁడా?" యని రుద్రభట్టు అడిగెను. "స్వామీ! యతఁడు వీధి లో నున్నాఁడు సెలవైనయెడల దోడ్తెచ్చెద"నని సుషేణుఁ డుత్తర ముజెప్పఁ దోడ్కొనిరమ్మని రాజు సెలవొసంగ నావల కరిగి జోలి కనుండి మకరందుని ప్రభువుసన్నిధికి నడిపించెను. సంకెళ్ళబరువున నతఁడు సరిగా నడువలేక తొట్రుపడుచు రాజసన్నిధిం జేరెను.

వెనుకటి కయ్యమునఁ గలిగిన గాయమువలన రక్తహీనుఁడై సొక్కినవాని, మార్గాయాసమునం బడలి వాడినపూవుదండయుం బోలె నవసియున్నవాని, శృంఖలాబద్ధములైన కాలుసేతులు గలవాని, నల్లకలువ రేకులకు వన్నెలు దిద్దువిశాలనేత్రములవాని, నవమదను నైన మెచ్చని సోయగమువాని, శరత్కాలచంద్రమండలమునకు సాటియగు నెమ్మొగమువాని, మాళవరాజకుమారుని గనుంగొని చిత్రభానుఁడు వాని చెలువంబునకు నచ్చెరువడి "ఆహా! ఏమిచక్కఁ దనము? ఏమి యీముఖవిలాసము! ఏమి యీకన్నులతీరు! నాజన్మమ ధ్యమున నే నింతచక్కని రాకొమరునిం జూడలేదు. ఇందుచేతనే మాకర్పూరమంజరిమనస్సు వీనియందు లగ్నమై యున్నది. పాయ మూఁను దున్నజవ్వని యీభూలోకమన్మథునిఁ జూచినపక్షమున వీని పొందునకై యాసింపకుండునా? ఇట్టి సుకుమారుని, నిట్టిజగన్మోహనా కారుని నే నెట్లు కారాగృహబద్ధుఁ జేయుదును? అయినం బగవాఁడు గదా!" యని తనలో వితర్కించి "సుషేణ! ఇతనిని గారాగృహ మున బంధింపుము" అని యానతిచ్చెను. "పాముపిల్లను వెంటనే చం

పక విడుచుట ధర్మముగాదు. రాజా! మీాఁద నీచిత్తము" అని రుద్ర భట్టు చెప్పెను.

"ఓహో! నీవు రుద్రభట్టువుకావా? మాతండ్రిని వంచించి తత్ఫలముగా దేశభ్రష్టుఁడవై యిందుఁ జేరి యీారాజునకు దుర్బుద్ధులుగఱపుచుంటివా? మరణమన్న నాకించుకయు భయము లేదు. పాపకర్ముఁడవైన నీకే మరణభయముగలదు. పుట్టినవాఁడు గిట్టక మానఁడు; గిట్టినవాఁడు పుట్టక మానఁడు." అని మకరందుఁడు రుద్రభట్టున కుత్తరము చెప్పెను. అంతలో సేవకులు వానిని మెల్లగా నావలకుఁ దీసికొనిపోయి కారాగృహమున బంధించిరి.

"మల్లికా! నీ వేమో చంద్రికతో రహస్యముగాఁ జెప్పుచుంటివి యేమే? వినాపరిసంగములో మకరందుఁ డనుమాట నాచెవిని బడెను. యథార్థము జెప్పవే! అతఁ డేమైనాఁడే? ప్రాణముతోనున్నాఁడా? నామీాఁద దయ యుంచి చెప్పవే?" యని కర్పూరమంజరి యడుగ మల్లిక యెప్పటికంటున నది యామెకుఁ దెలియకమాన దని మకరందుఁడు కారాబద్ధుఁడైనవార్త యామె కెఱిఁగించెను.

అది విని కర్పూరమంజరి యింతింత యనరానివంతం డగిలి మల్లికం జూచి యిట్లనియె. "ఓసి! మెత్తనిచిగురుటాకుల మెచ్చనియా యడుగులు సంకెళ్ళ నెట్లోర్చునే? ఆబాహులతికలు శృంఖలాబద్ధములై యెంత నలిగెనో? నిరంతర మంతఃపురవాసముఁ జేయు నాసుకుమారి కారాగృహంబున నెట్లుండఁగలఁడె? కటికినేలం బవ్వళింపఁగలఁడె? తినుటకు వీలులేని యామోటకూఁడు నాసుకుమారి తినఁగలఁడటె! అయ్యయ్యో! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము. అదియటుండ నాతండ్రి వానిం బ్రతుకనిచ్చునఁటే? అతఁ డొకవేళ బ్రతుకనిచ్చినను దురభిమనస్కుఁడైన రుద్రభట్టు వానిని వధింపుమని నాతండ్రిం బురికొల్పి కృతకృత్యుఁడు గాకపోవునే? అయ్యయ్యో! నేనున్నతావుననే వాని కవసాన

దశ సంప్రాప్తించుచున్నదా!" యని పరిపరిభంగులఁ దలపోయుచుండె ను. నాఁటంగోలె నామె పట్టినేలం బవ్వళింప నారంభించెను. ఆహా రము వర్జింప సంకల్పించెను. చెలిమికత్తెలు బహువిధములాశ్వాసించు కిం చుక దిని యూరకుండును. చెఱసాలలో నతఁడెట్లు కష్టపడుచుండెనో యంతఃపురమం దుండియుఁ దాను నట్టికష్ట మనుభవింపవలెనని సం కల్పించెను. వివాహమైన తరువాత భార్య పతివ్రతయై భర్తృమార్గ మనుసరించుట లోకమం దున్నదిగాని పాణిగ్రహణము గాకముందే కామించినపతి కొఱకిడే లోకమని యాతనికొఱకై కష్టములు పడుట యెందుఁ జూడలేదని చెలికత్తెలామెతో నని యప్పటినుండి మరల్పఁ బ్రయత్నించినను నామె మానదయ్యె.

అట మకరందుఁడు కారాగృహవాసి యయ్యుఁ దనహృదయ మునఁ గర్పూరమంజరిని నిలుపుకొని యన్నపానాదులఁ దెచ్చినపరి చారకులను గావలివాండ్రను, గర్పూరమంజరీకుశలవార్తల నడుగుచు నామెంగూర్చియే స్వప్నములఁ గాంచుచు నామెతో మనస్సమాగ మసుఖము బడయుచు నామెం గలసికొనుటకు నుపాయమేదియైన లభించునాయని నిరంతరముఁ జింతించుచుఁ గాలము పుచ్చుచుండెను.

మకరందునిఁ జూచినది మొదలుకొని సుకర్మునిమీఁదఁ గల దీర్ఘక్రోధముచేత రుద్రభట్టు మకరందుని జంపింపవలయునని దృఢ సంకల్పము గలిగియుండెను. వాని చక్కఁదనముఁ జూచియు, వాని పైఁ దనకూఁతున కనురాగ ముండుటచే వానిని వధించిన దనకూఁతు రేమగునోయని సందేహము గల్గియు రుద్రభట్టు ప్రేరణచేసినను జి త్రభానుఁడు మాళవరాజనందనుని జంపింపక యూరకుండెను. అందు చే రుద్రభట్టుకు మనస్స్వాస్థ్యము లేకపోయెను. త్వరితముగా వాని నెట్లు తుదముట్టింపవచ్చునని యుపాయములు వెదకుచు నొకనాఁడు వజ్రపాణిం బిలిచి యిట్లనియె— "వజ్రపాణి! నీకొక్క హితోపదేశముఁ

జేసెద. అది నీమనస్సులోనే యుంచుకొమ్మ! చిత్రభానున కైన నిది తెలియనియ్యవద్దు. ఈయుపదేశము నాకడుపులో జనించి నీకడుపులో నస్తమింపవలయు. కర్పూరమంజరిని జిత్రభానుఁడు నీకిచ్చి వివాహము సేయఁదలఁచినమాట నిజము. కాని, కర్పూరమంజరి యీమకరందు ని వలచినది. నీయం దామెకు లేశమయిన ననురాగములేదు. అను రాగములేకపోవుటయేగాదు. నీపేరువిన్ననామెకుఁ దలయేఱు. దానికిఁ దోడుగా వీఁడిక్కడికి వచ్చుట యనర్థకము. వానిని వెంటనే సంహ రింపవలసినదని చిత్రభానునితో నేను రెండుమూఁడుసారులు చెప్పి తిని. ఎందుచేతనో యతఁడు సంహరింపక యూరకున్నవాఁడు. కావు న నక్కుమారుని దెగటార్పుమని నీవునుబట్టుపట్టి చిత్రభాను నొడం బఱుపుము. వానిరక్తము కన్నులఁ జూచినఁగాని నీవు నిద్రపోకుము. వానిమీఁద నాకేమియుఁ గోపములేదు. కాని, నీవివాహము నిమి త్తమై నే నీయలమటఁ బొందుచుంటిని. నీవు కర్పూరమంజరి కేలు వట్టిననాఁడు నాకన్నులు చల్లఁబడును. చిత్రభానుని పట్టాభిషేకముఁ జూచి, నీపాణిగ్రహణమహోత్సవముఁజూచి, యనంతరము నేసుతపం బుచేసికొన హిమాలయమున కరిగెద. ఈరెండే నాసంకల్పములు. అందు మొదటిది జరిగినట్లె. రెండవదియు జరిగినట్లేగాని వీనిం దెగ టార్చిన నిస్సందేహముగా నది జరుగును. కావున నప్పని యతివేగం బున జరుగునట్లు బ్రయత్నింపుము."

ఆపలుకులు చెవిని బడినతోడనే వజ్రపాణివజ్రహృదయము నీరయిపోయెను. పోవుటయు నతఁడు కఠిన స్వరముతో రుద్రభట్టున కిట్లనియె. "అయ్యా! కర్పూరమంజరి నన్నే వలచినదని నానిమిత్తమే పరితపించుచున్నదని నానామమే స్మరియింపుచున్నదని ప్రధానమైన నాఁడు నీవే గదా చెప్పితివి. ఆనోటితోనే యామెకు నాయం దను రక్తిలేదని నాపేరువిన్నఁ దలయేఱని యెట్లు చెప్పఁగలుగుచుంటివి? ఈరెం

డుమాటలలో నేది నిజము?" అని యడిగెను. అనుగుటయు రుద్రభ ట్టు తనమాటలకుఁ గలపరస్పర వైరుధ్యము మనంబునకుఁ దట్ట న య్యిక్కట్టునుండి తప్పించుకొనుటకు వెంటనే యుపాయ మన్వేషించి యిట్లనియె "ప్రధానమయినదినములలో నాబాలిక యక్లై నిన్ను నల చి యుండెను. ఈనడుమ మకరందునిఁ జూచెనఁట! చూచినదాదిగా వానికై పరితపించు చున్నదఁట ! పడుచుకన్నెలకు బాగోగులు గలవా? ఎదుటనున్నవాఁడె పెండ్లికొడుకు. అంతేగాని నామా టలలో వైరుధ్యము లేదు. లేదు కావుననే నీమేలుకోరి వెంటనే చెప్పితిని. నాఁడట్లు నీతోఁ జెప్పితినన్నమాట నాకు జ్ఞాపకములే దా? కావున నీవు నామీఁద ననుమానపడక నీకార్యసిద్ధికై పాటుప డుము."

ఆమాటలు వజ్రపాణికి నచ్చెను. మఱునాఁ డావిషయమై చి త్రభానునితో నొక్కచెప్పవలెనని యతఁడు సంకల్పించుకొని యింటి కిఁ జనెను. అతఁడు పోవునప్పటికి వాని యత్తవారియూరినుండి వచ్చిన యొకసేవకుఁడు నమస్కరించి యొకజాబు చేతికిచ్చెను. ఆజాబు తీసికొని యామూలాగ్రముగఁ జదువుకొని "హా! దైవమా" యని నేలఁ గూర్చుండెను. సేవకులు "స్వామీ! ఏమియాపదవాటిల్లె" ననియ డుగ నతఁ డుత్తరము చెప్పక జాబు చేతికిచ్చెను. వారు జాబు చదు వుకొని "అయ్యో! సునందాదేవి యున్మాదవశమున నూతిలోఁ బడి మరణించెనఁట! తల్లిలేని యాపిల్లలదుఃఖము వర్ణనాతీతమైనదఁట. హా యెంతకష్టము. ఇల్లు కాలిపోయినది. ఇల్లాలు కూలిపోయినది. గోరు చుట్టుపై రోఁకటిపోటన్నమాట నిజమైనది" యని విచారింపఁదొడఁ గిరి. అప్పుడు వజ్రపాణికి దుఃఖముతో గాఢపశ్చాత్తాపము గలిగెను. తనయనాదరణమువల్లనే, తనయప్రియసంభాషణములవల్లనే, తనయజా గ్రత్తవల్లనే, యామెకు మనశ్చాంచల్యము గలిగినదనియు నెట్లయిన

నామెమరణమునకుఁ దానే కారణమనియు భావించి వాపోవఁజొచ్చె ను. ఆవార్త తెలిసినతోడనే మిత్రులు బంధువులు వచ్చి సమయోచితసంభాషణంబుల నూఱడించిరి. వజ్రపాణి మఱునాఁ డుదయమున నవ్వార్తఁ జత్రభానునకుఁ దెలిపి పయనమై యత్తవారియూరు జేరి మాతృహీను లయినబిడ్డల నోదార్చి యుత్తరక్రియలు సమాప్తమగువఱకు నక్కడనే యుండెను.

ఇల్లాలిమరణవార్త వినినతోడనే యతఁడు విషాదపరీతమనస్కుఁడైనను దినములు గడచినకొలఁది దృఢచిత్తుఁడై కర్పూరమంజరీపాణిగ్రహణమునకు మొదటియాటంకము భార్యమరణముతోఁ దీఱ...యు, మకరందునివధతో రెండవది గతించిపోవు ననియు, దైవము తన కనుకూలుఁడై యపకారరూపకమైనయుపకారముచేసె ననియు భావించి యొకవిధముగా సంతసింపఁజొచ్చెను.

ముప్పదిమూఁడవ ప్రకరణము.

జనకునికౄరస్వభావమును, రుద్రభట్టుయొక్కదుష్టవృత్తియు లెస్సగా నెఱిఁగినదగుటచేఁ గర్పూరమంజరి మకరందునకు వారిరువురివలన నేదే నపాయము వాటిల్లవచ్చు నని శంకింపఁజొచ్చెను. ఆతనికి బంధమోక్షణముచేయవలెనని మల్లికతోఁ బలుమాఱు జెప్పుచుండును. ఎన్నివిధంబులఁ జూచినను శక్యము గాకపోయెను. అందువలనఁ గర్పూరమంజరిమనస్సు తామరాకులోనినీటివలె స్థిమితము లేక యుండెను మల్లిక కర్పూరమంజరికి మనస్సంతోషమునుగూర్ప మకరందునిఁ జెఱనుండి విడిపించుటకై యెన్నోపన్నుగడలు పన్నుచుండెను. అట్టిసమయమునఁ జిత్రభానుఁడు మృగయాక్రీడనిమిత్తము

రాజధానివిడిచి సపరివారముగా నరణ్యముల కరిగెను. విజయసేనుఁడు రుద్రభట్టు రాజ్యవ్యాపారములఁ జూచుటకై నగరమం దుండిరి. అత్తఱిఁ గర్పూరమఁజరి మల్లికంబిలిచి "ఓసీ! మాయయ్య వేఁట కరిగెను. నిన్నసాయంకాల మాయన యభ్యంజనస్నానముచేసి వ్రేలి యుంగరముఁ దీసి యొకపీటపైఁబెట్టెను. నేఁటిప్రాతఃకాలమున వేఁట కరుగనప్పుడు దానిని దీసికొనుట మఱచిపోయెను. అది నాకు దొరకినది. ఆయంగుళీయకము నీకిచ్చెద. మాళవరాజనందనునిబంధమోక్షణమున కది యుపయోగపడునేమో విచారింపుము. ఇట్టివిషయములలో నీవు మిక్కిలి నిపుణురాలవు కావున లెస్సగా నాలోచించి మాళవరాజకుటుంబము నుద్ధరింపుము. మాతండ్రి రాకముసుపే యీపని జరుగవలయు. అతఁడు వచ్చెనా యిఁక నాసయుండదని నాయభిప్రాయము. మకరందుఁడు తనమీఁదఁ గత్తి గట్టి కయ్యమునకు వచ్చెనని యాయనపైఁద మాయయ్యకుఁ గ్రోధము. శత్రువైనసుదర్శనునిసూనుఁ డగుటచే రుద్రభట్టునకు ద్వేషము. వజ్రపాణికి నాకతమున వానిపై మత్సరము. కావున నీనగర మతని కగ్నిహోత్రపుం బుంత. ఎంతవేగముగా విమోచనమైన నంతక్షేమము. పాణిగ్రహణమైననుసరే, కాకపోయిననుసరే! ఆమన్మథమన్మథుఁడు బ్రతికినం జాలును. ఇందు నీవు కృతకృత్య వగుదువేని నాకు మహోపకారము జేసినదాన వగుదువు." అని బహువిధముల బ్రతిమాలి చెప్పెను.

"అమ్మా! ఉంగర మిటుదెమ్ము. దీనివలనఁ గార్యసాధన మయ్యెనా మంచిదె. కానియెడల నీయుంగరము నీకుఁ దెచ్చియిచ్చెద నెట్లయిన నాతని బంధవిముక్తుని జేయవలయు ననియేనాసంకల్పము. ఆసుకుమారుని గారాగృహమున నుంచుట దిరిశనపువ్వు నెండలోవైచుటయని నేనెంతో విచారించుచున్నదానను. నాకే యింతమనోవ్యథయుండఁగా నీమన స్సెంత మఱుఁగుచున్నదో చెప్పవలయునా?

యని యంగుళీయకముఁ దీసికొని యారేయి చాలసేపు నిద్రపోవక దానినుపయోగించువిధము నాలోచింపఁదొడఁగెను. ఎట్టకేల కామె కొకయుపాయము పొడకట్టెను. మఱునాఁడుదయమునఁ గర్పూర మంజరినిజూచి మీతండ్రి వ్రాసినలేఖ యేదయిన నీయొద్దఁ గలదా? యని యడిగెను.

"మున్నువిదర్భలో నున్నప్పుడు మాయయ్యవ్రాసినజాబొకటి నాకడఁ గలదు. అది యెందుకు? కావలసిన నిచ్చెద" నని యామె బదులు చెప్పెను. "ఎందుకని నీవడుగకు. పనియైనపిదప దానిప్రయో జనముఁ జెప్పెద. ముందాలేఖ నిటు దెమ్ము" అని యామెకడనుండి జాబుం గైకొని రహస్యముగా నొకగదిలోఁ గూర్చుండి యేదో వ్రాసి యేదో పన్నుగడ బన్ని కర్పూరమంజరికడ సెలవుగైకొని యెందే నరిగెను.

సాయంకాల మయ్యెను. ప్రభాకరుఁడస్తమించెను. జగమునం దెల్లెడ నిండియున్నయజ్ఞానమువలెనే కారుచీఁకటులు నలుదెసల వ్యా పించెను. చరమాద్రిఁ గ్రుంగినభానుఁడు ధరించినయనంతకోట్యవతా రములో యనునట్లు దీపములు ప్రతిగృహంబున నలంకరించెను. సుషే ణుఁడు తనగృహంబున బిడ్డలముద్దులాడుచు నుండెను. అప్పు డొక సేవకుఁడు వానిదర్శనము జేసి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచెను. "నీవెవ్వఁడవు? ఏమిపనిమీఁద వచ్చితివి?" అని యాతఁ డడుగ నాసే వకుఁ డిట్లనియె. "మహాప్రభూ! చిత్రభానుమహారాజుగారిసన్నిధి నుండి వచ్చితిని. ఆయన యీజాబు మీకిమ్మని నాచేతికిచ్చె." నని యొకలేఖ చేతికిచ్చెను. సుషేణుఁడు దీపపువెలుఁగునఁ దానినిట్లుజదువ దొడఁగెను.—

"చిరంజీవి యైనసేనాపతిసుషేణునకు, కాశ్మీరమహీపాలుఁడు చిత్రభానుఁడు వ్రాసినశాసనము. మకరందునితండ్రియగుసుదర్శనున

కును, మాకును సంధిజరిగినందునను, సుదర్శనుఁడు మాకు విధేయుఁడై సామంతరాజై ప్రతియేటఁ గప్పముగట్ట నొప్పుకొనినందునను మకరందుని బంధమునుండి మేము విడిపింప నిశ్చయించినారము. కావున నీవీజాబుజూచినయాక్షణమే యారాకుమారుని జెఱనుండి విడిపింపవలసినది. ఇతఁడు మాళవరాజసచివుఁడు. వీనిపేరు వినయంధరుఁడు. మాకును మాళవరాజునకును వీనిద్వారముననే యుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నవి. నీకు నమ్మికగలుగుటకై నానామాక్షరములు గలయంగుళీయకము వీనిచేతికిచ్చి పంపుచున్నాఁడను. ఇది యానవాలుగా గ్రహించి నీవు వెంటనే వాని విడిచిపుచ్చునది.

ఇట్లు,

కాశ్మీరనాయకుఁడు, చిత్రభానుఁడు"

లేఖఁ జదువుకొని సుషేణుఁడు ప్రభువుగారియుంగర మేదియనియడిగెను. తోడనే వినయంధరుఁడు దాని నతని కిచ్చెను. అది పుచ్చుకొని యాసేనాపతి దీపపువెలుఁగున దానిని బాగుమాఱుశోధించి యది తనప్రభువుదే యని తెలిసికొని తక్షణమే వినయంధరుని వెంటఁబెట్టుకొని కారాగృహమున కరిగి తలుపులుదెఱపించి మకరందుం జూచి "నిన్ను విడువుమని మహారాజుగారియాన యైనది. నీ యిచ్ఛవచ్చినచోటికిఁబొమ్ము!" అనిచెప్పెను. మకరందుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి పెద్దపులినోటఁ దలయిడి చావకుండఁ బైకివచ్చినవానివలె తన్నుభావించుకొని చిత్రభానుఁడు తన్ను విడిపించుట కేమి కారణముండుననుచు వితర్కించుచుఁ గారాగృహమునుండి వెలువడి వీథిలోనికి వచ్చెను. అత్తఱి వినయంధరుఁడు వానిం గలసికొని "దేవా! నేను మీ కాప్తుఁడను. మీరు నన్నిప్పుడు గుర్తింపలేరు. మీరిప్పుడు బంధవిముక్తులయినను మీ కపాయము తప్పలేదు. ఇచ్చోటు విడిచి యీక్షణమే మీరు వెడలిపోవలయు. నగరమువెలు

పల మీానిమిత్తమై నేను కల్యాణలక్షణసంపన్నమై యతివేగవంత మైన యాజానేయతురంగమును సిద్ధముచేసి యుంచితిని. అచ్చోటనే మీా కాహారముగూడ నేర్పఱచితిని. నావెంటవచ్చి యాయాహారము భుజించి యాయశ్వమెక్కి పయనముజేసి తెల్లవాఱకమున్నె జాలద వ్వానుగవలయు. ఎందుకని పరిశ్నింపక నాచెప్పినచొప్పున మీారు చేయుఁడు. కర్పూరమంజరీపాణిగ్రహణ మయినతరువాత నేనిట్లుచేయు టకుఁ గారణము లామెవలననే తెలియఁగలవు." అని విన్నవించెను. అప్పలుకులు విని వెండియు నెట్టిప్రశ్నముల నడుగక మకరందుఁడు వినయంధరునివెంట నరిగి యాహారముభుజించి యాహయము నెక్కి యథేచ్ఛంజనియెను. వినయంధరుఁడు వానిని సాగనంపి నగరంబుఁ బ్రవేశించెను.

మఱునాఁ డుదయమున మల్లిక కర్పూరమంజరిం గలసికొని మకరందుఁడు బంధముక్తుఁడై కడచినరేయి సురక్షితముగా నావలకుఁ బోయె నని విన్నవించెను. కర్ణామృతము లయినయప్పలుకులు విని కర్పూరమంజరి సంతోషమున వికసితముఖయై "సఖి! నన్నుఁ గొంగి లించుకొనుము. నీవు మాళవేంద్రునకుఁ బుత్రభిక్షము బెట్టితివే. సఖి వన్న నీవే సఖివి. ఆఁడుదానవన్న నీవే యాఁడుదానవు. వేయిజన్మ ములకైన నీఋణముఁ దీర్చికొనఁగలనఁటే?" యని కృతజ్ఞతం దెలిపి బహూకరించెను. అప్పుడు వారీక్రిందివిధముగా మాటలాడిరి.

మల్లిక—అమ్మా! నేను చేసినదేమున్నది? దైవ మనుకూల మైనపక్షమున నెట్టికార్యమైనఁ జుల్కనగా సాధింపవచ్చును. అప్పుడు గుండులు నీటిలోఁ దేలును. ప్రతికూలమైన బెండులు మునుంగును. మనయత్నము నిమిత్తమాత్రము; కార్యసిద్ధి యీశ్వరాయత్తము. ఇంతకు నీవు సంకల్పసిద్ధురాలవు.

కర్పూ—ఓసీ! అతఁ డెట్లు విముక్తుఁడయ్యెనో చెప్పవే?

మల్లిక—చెప్పదనులే తొందరేమి! అత్రిము కొంత సేపు నడం చుకొనుము.

కర్పూర—పోనీ, యుంగర మెక్కడనున్నదో చెప్పుము?

మల్లిక—ఉంగరము సుషేణునియొద్దనున్నది.

కర్పూర—అతనియొద్ద కెట్లుపోయినది?

మల్లిక—వినయంధరుఁ డాతని కిచ్చెను.

కర్పూర—వినయంధరుఁ డెవ్వఁడు?

మల్లిక—నీకు నమ్మినబంటు.

కర్పూ—ఏమిది! నానమ్మినబంటా? నాకడ నెవ్వఁడైన యిగ వాఁడు పనిచేయుచున్నాఁడఁటె? మనకంచుకిజనములోనైన నట్టివాఁ డున్నాఁడా?

మల్లిక—ఉండనీ, లేకపోనీ. అతఁడు నీలెంక.

కర్పూర—(కోపముతో) ఓసీ! మల్లిక, మద్యపానము జేసితివా? లేక నిన్నేదేనిఁ బిశాచ మావహించినదా?

మల్లిక—మహారాజులకు, మహారాజపుత్రికలకు, మద్యము సులభముగా లభించునుగాని పేదదానికి నాకెట్లు దొరకును? నేనే పిశాచమునై యెల్లవారి నన్నమునకు, వస్త్రమునకుఁ బీకికొని తినుచుండ నన్ను వేఱొకపిశాచ మావహించునా?

కర్పూ—ఈయసందర్భప్రలాపములఁ జూడ మకరందుఁడు సురక్షితముగా నటనుండి దాఁటెనో లేదో యనిసందియము గలుగుచున్నది.

మల్లిక—నేను మల్లిక నగుదునో కానో యనువిషయమును గూర్చి సందేహపడుచున్నావా?

కర్పూ—నీవు మల్లికవే! సందియము లేదు.

మల్లిక—అట్లయిన మకరందుఁడు దాఁటిపోవుటలో సందియము లేదు.

కర్పూ—ఓసీ! నీవకోరిక్కలు క్షణముగట్టిపెట్టి వినయంధరుఁ డెవ్వఁడో సరిగఁజెప్పవే?

మల్లిక—అమ్మా! నాఁటిజయంధరుఁడే, నేఁటివినయంధరుఁడు

కర్పూ—జయంధరుఁ డెవ్వఁడే నాకు జ్ఞాపకములేదు?

మల్లిక—కర్పూరమంజరిపక్షమున నుజ్జయిని కరిగి యామె వలపు మకరందుని కెఱిఁగించినవాఁడె జయంధరుఁడు.

కర్పూ—(సంతోషముతో) ఓసీ! నీయిల్లు బంగారుగాను. నీవు మగవేషము దాల్చి వినయంధరుఁ డని పేరుపెట్టుకొని సుషేణుని వంచించితివా యేమి?

మల్లిక—అమ్మా! నాచేతఁ బగటివేషములు రాత్రివేషములు వేయించి మీ రంతఃపురమునఁ గూర్చుండి మీతలపెట్టిన కార్యములందు సిద్ధిఁగాంచుచుందురు.

కర్పూ—ఓసీ! నీప్రజ్ఞ శ్లాఘాపాత్రమే! నీ వేమహారాజునొద్దనైన మంత్రిత్వముఁ జేయఁ దగుదువె.

మల్లిక—నీవు మకరందుని జేపట్టి మాళవంబునకు మహారాజ్ఞివైనప్పుడు నీకడ మంత్రిత్వము జేసెదనులే. అప్పుడుమాత్రము నన్ను మఱచిపోకుము.

కర్పూ—సఖీ! నాశరీరమును నేను మఱతునేని నాప్రాణమును నేను మఱతునేని నిన్ను మఱతును. కాని వక్రసంభాషణము లేకుండ జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పుము?

మల్లిక—అమ్మా! చెప్పుట కేమున్నది? పరిచారికనైనను జదువుట, వ్రాయుట లెస్సగా నేర్చినదాన నగుటచే మకరందుని వెంటనే పడిపింపుమని మీయయ్య వ్రాసిన టోకజాబు వ్రాసితిని.

అక్షరములు మీయయ్యవ్రాసినయక్షరములవలె నున్నవి.

కర్పూ—గదిలోఁ గూర్చుండి చేసినపని యిదియా!

మల్లిక—మతేమి చేసితి ననుకొంటివి? తలుపులు మూసికొని తపముజేసికొంటి ననుకొంటివా? ఆజాబునకుఁ దోడుగా నుంగరమానవాలు జూపితిని. దానితో నంతపని జరిగినది.

అని తనకావించినకృషి యంతయు మల్లిక సవిస్తరముగాఁ జెప్పి యామె నానందసముద్రమున ముంచెను.

ముప్పదినాలుగవ ప్రకరణము

అట్లరణ్యమునఁ బ్రియమిత్రునిం గానక భద్రసేనుఁడు పొదలు గుహలు చెలువులు వాఁగులు మొదలగు సమస్త ప్రదేశములు వెదకివెదకి వేసారి మకరందునిదశనుగూర్చి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁ జాలక, స్వదేశమునకరుగుట కంతకుముందే యిష్టములేక పాంచాల దేశమునకుం బోయి యటనుండి మిత్రునిజాడ లరయవచ్చునని రాజధానియైన కన్యాకుబ్జమునకుం జనెను. చని తనరాక మంత్రుల కెఱిఁగించుటయు, వారు మాళవరాజసచివుఁడైన రత్నసేనునికొడుకగుట చే వానిని గడుంగడు గౌరవించిరి. పూర్వపరిచితుఁడగు మాధవసేనుఁడు వానిరాకకు మిక్కిలి సంతసించి మకరందునిజాడ లడిగి తెలియఁజాలక యెంతేని వగచెను.

మకరందుఁడు నాఁటిరేయియెల్ల నయ్యుత్తమ తురంగంబు నెక్కి తెల్లవాఱునప్పటికిఁ జాలదవ్వరిగి యచ్చటఁ బ్రాతఃకాలకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని గుఱ్ఱమునకు మేఁతవైచి దానికి విశ్రాంతి నొసంగి దాను నొక్కచోట విశ్రమించి మధ్యాహ్నము మఱలఁ బయన

మై సాయంకాలమగునప్పటికిఁ గాశ్మీరదేశపుంబొలిమేరదాఁటి పాంచాలదేశముం జొచ్చెను. ఒక గ్రామమునం దారాత్రి విశ్రమించి యపాయము గతించినందున స్తిమితమనస్కుఁడై యతఁడు మెల్లమెల్లగాఁ బయనముజేసి తాను ఖిక్కిలిడస్సిపోకుండఁ బ్రాణాపాయము దాఁటించిన గుఱ్ఱము చెడిపోకుండఁ బయనంబులు సేసి కతిపయదినంబులకు రాజధానియగు కన్యాకుబ్జముఁ జేరెను. చేరి రాచనగరుముందట గుఱ్ఱము నిలిపి తననామధేయాదులు ప్రతీహారివలన మహేంద్రదేవునకు విన్నవింప నారాజన్యుఁడు మకరందునిఁ దనమందిరమునకు రావించి సన్మానించి యాతనివలన రణమందలి పరాజయమును, దానివెనుక జరిగిన కారాగృహనివాసాదులును విని విస్మయమును జాలియు నొంది యచ్చటఁ గొన్నిదినంబులుండుమని వేఁడెను. అట్లకాక యని బహువిధముల వారిచే సత్కృతుఁడై యచ్చటనుండితనమిత్త్రుఁడగు భద్రసేను నచ్చటం గలసికొని కౌఁగలించుకొని యాకస్మికముగాఁ దానగపడకపోవుటకుఁ జిత్రభానుప్రేరితులైన సైనికులు తన్నుఁబట్టుకొనుటయే కారణమని చెప్పి తనచరిత్రకథనముచేత వానిం దుఃఖపరవశుం జేసెను.

అంతరంగము గలసినమిత్త్రులు కలసినప్పుడు గల్గునానంద మనుభవైకవేద్యమేగాని వర్ణింప నలవిగాదు. అయ్యిరువురుఁ దమక్షేమవార్తలు దమజాడలు దెలియక దుఃఖపిల్లుచుండు తల్లిదండ్రులకుఁ దెలియఁజేయింపఁదగునని మహేంద్రదేవునితోఁ జెప్ప నాతఁడు విశ్వాసముగలబంట్ల నప్పనికై మాళవంబునకుఁబంపెను. పిమ్మటఁ గొన్నిదినములచ్చటనుండి కాశ్మీరరాజ్యముపై మరల దండువెడలవలయునని మహేంద్రదేవునితోఁ జెప్పి మాధవసేనునితోడను, దక్కిన పాంచాల మంత్రులతోడను, మంతనంబుండి యాసారి వేఱువేఱుగాఁగాక మాళవ పాంచాలసైన్యము లేకమై పోరాటము సలిపినఁ దప్పక జయంబు

నేకూరుసని యట్లు చేయునట్లు వారి నొడంబఱచిరి. అవ్వల మకరం దభద్రసేనులు ప్రయాణమై తమదేశంబునకుం జనిరి. వారరుగునప్పటికి సుదర్శనుఁడు రత్నసేనుఁడు ఘూర్జరంబుననుండిరి. అందుచేవారు రాజధానికిం జనక ఘూర్జరవిషయంబునకుం జని మహారాజాధిరాజై శ్రీమంతుఁడై పండితులకుఁ గవులకుఁ బేదలకు సాధులకు నాశ్రితులకు నాశ్రయుఁడై సుగుణరాశియై, భూలోకమందారమై యున్నసుదర్శనమహీపాలుఁడు కాలవక్రగతిచేత రాజ్యభ్రష్టుఁడై కుంజరంబు దోమకుత్తుకఁజొచ్చిన తెఱంగునఁ దనకన్న నన్నివిధంబులఁ దక్కువవాఁడగు ఘూర్జరేంద్రునియింట నతిథియై వానిపంచ నుండవలసి వచ్చినందుకుఁ దద్దయు విచారించి ముందుగా నమ్మహీపాలునిం గనుంగొనిరి. సుదర్శనుఁడు తనబిడ్డను, మంత్రిబిడ్డనుగూడ కౌఁగిలించికొని "నాకు నేఁడు వేయిరాజ్యములు చేకురినట్లు సంతసించుచున్నాఁడను. ఇఁకరాజ్యసంపాదనముసులభము. మీరాయాగమనమే శుభాగమనము. ఈదినము సుదినము. దుర్దినములు నేఁటితో గతించినవి. నాకుఁ జిరమిత్రుఁడును, సాధుశీలుఁడు నైన ఘూర్జరనాయకుఁడు సేన నాయత్తము చేసియున్నాఁడు. ఇంక మన మీసేనం గైకొని మనరాజ్యంబు మనముసంపాదింపవలయు" నని చెప్పి మితిమీఱిన యానంద మొందెను. రత్నసేనుఁడు కుమారాగమనముచే నానందపరవశుఁ డయ్యెను. చంద్రప్రభాదేవి మరల వచ్చి తనకంటఁబడి యడుగులకు మ్రొక్కిన కొడుకును లేవనెత్తి హర్షబాష్పములచే నాతని మూర్ధము నభిషేకించెను.

సైన్యము దండయాత్రకుఁ దగియుండుటచే మకరందుఁడు సేనాపతియై ఘూర్జరసైన్యమును మాళవదేశంబునకుఁ దీసికొనిపోయెను. రాజ్య మాక్రమించుకొనియుండిన వైదర్భులకును, మకరందునినాయకత్వమునసున్న ఘూర్జరులకును, సందడికయ్యము జరిగెను. మాళ

వేంద్రకుమారుని ప్రతాపాగ్నికి వైదర్భులు శలభములైరి. రాజవా హనునిసేన సంపూర్ణముగాఁ బరాజయమొందెను. హతశేషులు నానాముఖములఁ బరుగులెత్తిరి. మకరందుఁడు సుదర్శనుని మరల మాళవరాజ్యసింహాసనము నందుఁ బ్రతిష్ఠించెను. రత్నసేనుఁడు య థాపూర్వకముగ సమాత్యుఁడయ్యెను. కేసరి రెండవసారియుఁ ద్రో హియై వైదర్భులతోఁగూడి వారివలనలంచములు గ్రహించి దేశాప కారియగుటచే వానింబట్టి సుదర్శనుఁడు కారాగృహంబున నుంచెను. దేశమునం బ్రశాంతము నెలకొన్నపిదప మకరందుఁడు కాశ్మీరదేశ దండయాత్రకై సైన్యసన్నాహము జేయఁబూనెను.

అటఁ జిత్రభానుఁడు వేఁటనుండి రాజధానికి మరలివచ్చినపిదప సుషేణుఁడు వానిని దర్శించి "దేవరవారియాజ్ఞా ప్రకారము మకరం దుని విడిచిపుచ్చితి"నని మనవిచేసెను. అదివిని చిత్రభానుఁ డదరిపడి "ఏమీ! నాయాజ్ఞాప్రకారము మకరందుని విడిచితివా? మూర్ఖుఁడా! అనృతము లాడి నన్ను వంచించెదవా?" యనిబిట్టలుకతోఁ బలికెను. "దేవా! శాంతింపుఁడు ఇదిగో! మీజాబు. ఇదే మీ రానవాలుగాఁ బంపిన యుంగరము." అని సుషేణుఁడు రెంటినింజూపెను. "ఎవఁ డీ యుంగరమును దెచ్చినవాఁడు!" అని మరలరాజయడిగెను. "ఎవఁడో వినయంధరుఁడఁట! మాళవసచివుఁడఁట! మీరు పంప వచ్చినాఁడట" యనిసుషేణుఁడు బదులుచెప్పెను. అదివిని చిత్రభానుఁడు త్రాఁచుబాము వలెనెగిరిపడి "దురాత్ముఁ డెవఁడో మోసముజేసెను. నాయుంగరము! నావ్రేలినుండి జాఱిపోయియుండవచ్చును. అదితీసికొని నా సేవకులు నన్ను వంచించియుందురు. అంతఃపురమందు నగరమందుఁగూడ నెం దరో ద్రోహులున్నారు. ఆద్రోహులలో నీవొకఁడవై యుండ వచ్చును. అయ్యయో! పరమశత్రువు దాఁటిపోయెనే? వాఁడు మన కడనుండిన సుదర్శనుఁడు కాఁబోలునని వచ్చునే! ఛీ! దురాత్మా!

నీమొగము జూడఁగూడదు. ఇదియంతయు నీవలననే జరిగినది. అతని స్థానమున నిన్నే కారాగృహమునం దుంచెద." నని రాజభటులం బిలిచి చెఱలో సుషేణుని బంధింపుమని యానతిచ్చెను. నిర్దోషియైన సుషేణుఁడు నిష్కారణముగా బంధింపఁ బడినందుకుఁ గర్పూరమంజరి మనస్సున మిక్కిలి విచారించెను. చిత్రభానునకు నంతఃపుర సేవకులపై నెంతో యనుమానము గలిగెనుగాని కర్పూరమంజరిపైఁ గలుగలేదు. నిజస్థితి దెలియక పోవుటచే నతఁ డెవ్వరిని దండింపఁ జాలకపోయెను గంజాయిమత్తుచేత జంబుకుఁడు చిత్రభానుని ప్రశ్నలకు నసందర్భము లైనయుత్తరములు చెప్పుటచే బెత్తముతో నాలుగుదెబ్బలు తినెను.

అట గాంధారవల్లభుఁడైన భాగ్యవర్ధనుఁడు విక్రమసేనుని గద్దె నెక్కించుటకు నిశ్చయించి కాశ్మీరముపై దాడివెడలుటకు మహాస న్నాహము సేయఁబూని తనకడనున్న శక్తివర్మం జూచి యిట్లనియె. "ఓయీ! నీవు మాపక్షమునఁ బాంచాలవల్లభుఁడైన మహేంద్రదే వునికడకు సందేశముఁ గొనిపోవలయు. మహేంద్రదేవుఁడును సమర సన్నాహము చేయుచున్నాఁడని చారులవలన వినియుంటిని. అతఁ డొకసారి మే మొకసారి వేర్వేఱుగాఁ జిత్రభానునిం దాఁకిన జయ ము చేకురకపోవచ్చును. ఉభయసైన్యంబులు గలసి యేకముఖము గాఁ బోరిన జయ మవలీలగాఁ జేకురును. కావున శరత్కాలమునఁ గార్తికమాసమున శుద్ధపూర్ణిమనాటికిఁ దనసైన్యమును దోడ్కొని కాశ్మీరముఁ బ్రవేశింపు"మని యామహారాజుతోఁ జెప్పుము. అనాఁ టికి మనమును గజరథతురంగాది చతురంగబలంబులతో నాదేశముఁ బ్రవేశింతము. నాముద్రగల జాబులుగూడ నిచ్చుచున్నాను. ఇది యాషాఢమాసముగదా! వర్షకాల మాసన్నమగుచున్నది. అదియుద్ధ మునకు వీలైన సమయముగాదు. నీవు స్వల్పపరివార సమేతుఁడవై వెంటనేపొమ్ము." అని యానతిచ్చుటయు శక్తివర్మ మహాప్రసాద

మని జాబులనందుకొని మితపరివారముతోఁ బాంచాలమునకరిగి రాజధానిం బ్రవేశించి మహేంద్రదేవుని సందర్శించి సందేశార్థ మెఱింగించెను. అతఁడు సందేశార్థములకు సమ్మతము దెలిపి తనమనుమలు భాగ్యవర్ధనుని చెంత నున్నకుశలవార్త విని మిక్కిలిసంతసించి దౌహిత్రులప్రాణములు రక్షించినందుకు శక్తివర్మకు రత్నాభరణములు పారితోషికముగ నిచ్చి గౌరవించెను.

పిమ్మట శక్తివర్మ యాస్నృపాలునికడ సెలవుగైకొని గాంధారమున కరిగి మహేంద్రదేవుఁడు సందేశార్థము నంగీకరించెనని విన్నవించెను. మాళవ పాంచాల గాంధారదేశములం దొక్కసారిగా దండయాత్రాప్రయత్నములు మిక్కిలిత్వరితముతోఁ జరుగఁజొచ్చెను. కార్తికమాస శుక్లపక్షమునఁ గాశ్మీరమునకు ససైన్యముగా రావలయునని మహేంద్రదేవుఁడు సుదర్శనునకు రాయబారమంపెను. అతఁడు దాని నంగీకరించెను. మాధవసేనుఁడు శక్తివర్మవలనఁ రాజకుమారుల క్షేమ మెఱింగి మువ్వురురాజు లేకమగుటచేఁ దప్పక జిత్రభానుఁడు కూలిపోవునని నిశ్చయించి “కార్తికమాస మెప్పుడువచ్చు నెప్పుడు సేనలు కాశ్మీరముఁజొచ్చు, నెప్పుడు చిత్రభానుఁడుజచ్చు” నని యాశుభదినముల కెదురుచూచుచుండెను.

విద్యాపీఠ మైనతక్షశిలలో నేఁటేఁట శ్రావణమాసమున గొప్ప విద్యాపరీక్ష జరుగుచుండును. అత్తఱి విద్యార్థుల వారు వారు నేర్చిన శాస్త్రములలోఁ బండితులు పరీక్షించి యర్హులగువారికి విద్యానిధి సాహిత్యచక్రవర్తి వేదాంతకేసరి మొదలగుబిరుదములును మిక్కిలి విలువగలశాలువలును ధనమును బారితోషికములుగా నొసంగబడుచుండును. ఆవిద్యాపీఠమంతయు గాంధారరాజులపోషణముక్రింద నుండుటచే భాగ్యవర్ధనుఁ డేఁటేటనప్పరీక్షాసమయమున కక్కడికివచ్చుచుండును. ఆసంవత్సరమును భాగ్యవర్ధనుఁడు విక్రమసేనహర్షవర్ధనుల

వెంటఁబెట్టుకొని తక్షశిలకుఁ బోయెను. పండితులచే విద్యార్థులు పరీక్షింపఁబడిరి. శ్రోతలు మహానందభరితులగునట్లు సామవేదము గానముచేయఁబడెను. మందిరములు ప్రతిధ్వనులిచ్చునట్లు ఋక్కులు యజుస్సులు నధ్యయనము చేయఁబడెను పూర్వమీమాంసకులు నుత్తరమీమాంసకులు, నుచ్చైస్స్వనములతో సలిపి తమ తమ శాస్త్రములే సరియని సిద్ధాంతీకరించుటకు మహావాదములు సలిపిరి. కపిలుని నిరీశ్వర సాంఖ్యముం పతంజలిసేశ్వర సాంఖ్యము, గౌతమకాణాదులమతములు,పండితుల జిహ్వారంగములయందు నాట్యము చేసెను, బుద్ధదేవప్రోక్తము లయిన త్రిపిటకములయందును దమ్మపదాది గ్రంథములయందును దగుపరీక్షలుజరిగెను. భిక్షుకులకు, సన్న్యాసులకుఁ గాషాయాంబరములు, విద్వాంసులకు విలువగల సేలువలు విద్యార్థులకు వస్త్రములు వైదేశికులకులగు పండితులకు ధనములు మొదలగునవి భాగ్యవర్ధనుఁడు విరివిగానిచ్చి విద్వజ్జనవంద్యుఁడయ్యెను

విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు తత్పురముఁ జూడఁబోయి యొకబౌద్ధవిహారమున భిక్షుణీవేషముతోనున్న యొకయంగనంజూచి మొదట నెవ్వరోయనుకొని సాఁగి కొన్నియడుగులు నడచి మరల ననుమానము దోఁప వెనుకకు నడచి యాపడఁతి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. ఆమె తల వంచి వారివంక జూడక యేదో యాలోచించుచున్నట్లుండెను. "అన్నయ్యా! అమ్మ-అమ్మ చూడు. చూడు" అని హర్షవర్ధనుఁడు మెల్లగాననెను. "ఔను! ఆనవాలుపట్టుటకు వీలులేకుండ వెఱ్ఱిదానివలె నున్నది." అని విక్రమసేనుఁడు దగ్గఱకుఁబోయి "అమ్మా! అమ్మా!" యని పిలిచెను. ఆమెతలయెత్తిచూచెను. ఎట్టయెదుట నామె తపఃఫలములువలె బంగారుబొమ్మలవలె నిరువురుసూనులు కనఁబడిరి. కనఁబడినతోడనే యామె యానందపరవశయై లేచి నిలువఁబడి యిరువురు బిడ్డల నొక్కసారి కౌఁగలించుకొని (నాయనా! బ్రతికియున్నారా?

నాయనా! నీవు విక్రమసేనుండవేనా? నాయనా! నీవు హర్షవర్ధనుఁడవేనా? మీరు నాచిన్నియన్న లేనా? దృష్టిదోషముచేత నేనెవరిబిడ్డలనో నాతనయులుగా భావించుచున్నానా?" యని మహాసంభ్రమముతోఁ బలికెను. "అమ్మా! నేను విక్రమసేనుఁడనే. నేను హర్షవర్ధనుండనే. తల్లీ! నీవెంతమార్పు జెందితివి? మేమే సరిగా గుర్తింపలేకపోతిమి" అని వారు తల్లిని గౌఁగలించుకొనిరి. భిక్షుకభిక్షుణీజనములు మాతాపుత్రుల సమాగమ సౌఖ్యమును గన్నులారఁ జూచి సంతసించి యభినందించిరి. బిడ్డలు తల్లిని భాగ్యవర్ధనునివిడిదికిం దీసికొనిపోయి యాతని కెఱిఁగించిరి. ఆతఁ డామెను బహూకరించి మాతాపుత్రుల సమాగమము భావికాలశుభమునకు సూచకమని వక్కాణించెను. తల్లియు బిడ్డలుఁ దమతమకష్టముల నొండొరులకుం జెప్పుకొని తత్తత్సమయోచితముగా దుఃఖమును నానందమును నొందుచువచ్చిరి. అచ్చటఁ గొన్ని దినములుండి భాగ్యవర్ధనుఁడు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను నరవిందాదేవిని దోడుకొని స్వనగరంబున కరిగి యుద్ధసన్నాహముఁ జేయుచుండెను.

ఆవర్షర్తువతిరమణీయముగా నుండెను. గ్రీష్మకాలమునఁ బ్రభాకరుని చండమయూఖములఁ దైక్ష్ణ్యమునకు గగనమంతయు బీటలువాఱఁ గాలపురుషుఁడు బీటలుగానఁబడకుండ మెత్తినబురదయో యనునట్లు నభోమండలమంతయు మేఘపటలసంఛన్నమై కనఁబడెను భీష్మంబగు గ్రీష్మమునఁ దాపమునకోర్వలేక తహతహం బడినభూదేవి మేనఁ జల్లుకొన్న పన్నీరోయన వెల్లివిరిసి నేలఁబడుచున్న యాకాశగంగయో యన వర్షములు సాంద్రములై కురిసెను. ఉఱుములధణంధణధణధ్వానములతోడను, నెడనెడఘల్లుఘల్లుఘల్లుమనిపడి మెఱుపిట్టపిడుగులచప్పుడులతోడను బెకబెకబెకలాడుగోదురుకప్పలయులివులతోడను, బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనించుచుండెను. భగ్నమనోరథులై పరితపిం

చువారికి నెడనెడం బొడకట్టునల్వాళలంబోలెఁ దళతళతళమని కన్ను లకు మిఱుమిట్లుగొలుపునట్లు మెఱుపులు మెఱయఁజొచ్చెను. గ్రీష్మ కాలమునఁ బ్రభాకరుని చండతైక్ష్ణ్యముచేత నెండి సుక్కినజలా శయశిశువులను వెండియుఁ బ్రకృతిలక్ష్మి దృఢగాత్రులం జేయుటకు నొసంగెనుస్తన్యమో యనఁ బయోధరములనుండి శుద్ధపయోధారల వెల్లివిరియున ట్లొసంగెను. నదీనదంబులు పొంగెను. వాఁగులునిండెను తటాకములు జలపూర్ణము లయ్యెను. ప్రపంచ మంతయు జలమయ మయ్యెను. మార్గంబు లరికట్టఁబడెను. ప్రయాణములు దుస్సా ధ్యములయ్యెను. ప్రపంచమంతయుఁ జల్లఁగా నున్నను నావర్షకాల మున మకరందుని మనస్సు వియోగవేదనాసంతప్త మగుటంజేసి య తఁడు సౌఖ్యముం గనక నిరాశామేఘచ్ఛన్నము లయినయాదినము లను దుర్దినములనుగా భావించి కాల మెట్లెటో గడుపఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరియు మకరందుఁడట్ల ప్రియవిరహసంతాపమునఁ బొ క్కుచు నాదుర్దినము లెన్నటికయిన గతింపకపోవునా,యని మంచికాల మున కెదురుచూచుచుండెను.

ముప్పదియైదవ ప్రకరణము.

శరత్కాలము ప్రాపించెను. అయ్యది పరమేశ్వరసృష్టికిఁ బ్రతి సృష్టి చేయంజాలు మహాకవివాక్ప్రౌఢిమకును జిత్రకారుని తూలి కానైపుణ్యమునకును నతీతమై సౌందర్యనిలయమై యతిశోభావంత మై యలరఁజొచ్చెను. భూమండలమున రాజేంద్రులు ధనుస్సులు పూని విజృంభింతురుగావునఁ దనధనుస్సుతో నింక బనిలే దని కాఁ బోలు మహేంద్రుఁడు తనచాపంబును గగనమందుఁ బ్రదర్శింపక

దాఁచెను. వానకాఁగున మేఘమండలముచే నాచ్ఛాదితుం డయిన సహస్రమయూఖుఁడు బంధవిముక్తుఁ డయినమహాతేజశ్శాలియుం బోలె మున్ను జడమైనబ్రహ్మాండమున కంతకు వెండియు నఖండ చైతన్యము గలుగునట్లు దేదీప్యమానప్రభలతో వెలుఁగఁజొచ్చెను. దిక్కులు ప్రసన్నములయ్యెను. బురద లెండ నేల గట్టిపడెను. జనుల గమనాగమనముల కనుకూలముగా బాటలేర్పడెను. మున్ను కూలంకషములై దేశంబులపై దండువెడలి గృహారామక్షేత్రాదుల నాశనంబుఁ జేసినమహావాహినులు తమగాంభీర్యముం గోల్పోయి విజృంభణము నెడలి సామాన్యజనులు తమ్ముఁదాఁటిపోవుపాటి రేవులు గలిగి కల్మషరహితములైన నిర్మలోదకములుగలిగి యక్కడక్కడఁ దమ తిప్పలు బైలుపడఁ దొంటియైశ్వర్య మంతయుం గోలుపోయి గర్వ హీనులై నెల్లవారికిఁ జులకనౌ పేదల ట్లుండెను. సరోవరములు పగలు వికసించి కనుపండువు సేయుతామరలతోడను, రాత్రులు వికాసము జెంది నయనాభిరామంబు లగుకలువలతోడను వెలయుచు నిరంతర మందహాసమునఁ గళకళలాడునెమ్మొగంబులు గలవిలాసవతులట్లు శోభిల్లుచుండెను. ఏసరసుఁడు తనయింటికి వచ్చిన నాసరసునిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి యాదరించువెలవెలఁదుకలట్లు సరోవరంబులు పట్టపగంట దర్శనంబిచ్చుప్రభాకరుని, రేలఁగానఁబడు శీతమయూఖునిఁ బద్మదళ హస్తములతోడను గలువతేకులచేతులతోడను గౌఁగిలించుకొనుచు వారికరస్పర్శల ధన్యత నొందుచుండును. ఆకాశమున నగస్త్యనక్షత్రము తోఁచెను. రాకాచంద్రమండలము నిశల నిష్కళంకమై నిరుపమానమై నితాంతమనోహరమై నేత్రపర్వమైనపండువెన్నెలలు గాయఁజొచ్చెను. నిశాలక్ష్మి వెన్నెలయను తెల్లదువ్వలువ గట్టి నక్షత్ర మాలిక యనుముత్యాలసరిముఁ దాల్చి వర్ణనాతీతమైనశోభ గలిగి విరాజిల్లుచుండెను. పొలము లన్నియుఁ బండఁబారెను. వసుంధర

సస్యభరితమై చూలుదాల్చి నెలలునిండినపడంతుకవలె దర్శనీయమై యొప్పెను. ఎప్పుడు శరత్కాలము వచ్చు, నెప్పుడు మహావాహినీ సమూహముల గొని కాశ్మీరముపై దండువిడియ నగు నని నిరీక్షిం చుచున్న గాంధార పాంచాలమాళవేంద్రులకుమాపుదాల్చినతమమనో రథముంబోలె నాశరదృతువు కనఁబడెను.

గాంధారసైన్యంబులు భీష్మంబులై గ్రీష్మంబట్లు పరసైన్యం బుల శోషింపఁజేయఁగలిగి యుండె. బాణవర్షంబులఁ బగతుఱ ముంపఁజాలి పాంచాలసైన్యంబులు వర్షర్తువుల ట్లుండెను. మాళవేం ద్రసేనలు శీతకాలంబట్టు లెల్లవారి గడగడ వడఁకింపఁజాలియుండెను బాణంబులు, తూణంబులు, నరదంబులు, ద్విరదంబులు, ధనుస్సులు క్షుభితమనస్సులు, హయంబులు, భటచయంబులుఁ గలిగి మూఁడు సేనలు నేకకాలమున సన్నిధియయినముక్కారులట్లు, ముచ్చిచ్చులట్లు ముక్కాఁకలఁ దేరి మువ్వన్నెవలువలుఁ దాల్చినజోషులుగలిగి బైలు దేఱి కార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాఁటికిఁ గాశ్మీరదేశముం బ్రవేశించెను. తనచేఁ బరాజితులైనమాళవపాంచాలభూపతులు మఱల మూఁకలం గూర్చుకొని తనపై నెత్తివత్తురని చిత్రభానుఁడు తలంచుచుండెనుగాని గాంధారనాయకుఁడు తనపై దాడివెడలునని యాతఁడెన్నఁడును దలంచియుండలేదు. మువ్వురురాజులును సకలసమరసన్నాహంబుఁజేసి కొని దనపై దండువిడియుచున్నా రని చారులవలన విని చిత్రభానుఁ డు తత్తఱపడి తనసేనలఁ జక్కఁజేయఁజొచ్చెను. విశ్వసింపఁదగినబం ట్లను దండపాణిని వెదకుటకై కాశీమొదలగుమహాక్షేత్రములకుఁ బంపెను. క్రొత్తజోదుల సేనలోఁ జేర్చుకొనెను. మగఁటిమి గలజోదు లను జిన్నదండనాథులుగఁ జేసెను. వలయు ప్రయత్నము లన్నియుఁ జేసెను. వైదర్భులను సాయమురమ్మని సందేశమంపెనుగాని వారు మకరందునిచేఁ బరాజితులై నిశ్శేషముగాఁ జెదిరిపోవుటచే నెట్టిసా

హాయ్యమును జేయఁజాలరయిరి. కావునఁ జిత్రభానుఁడసహాయుఁడై తనలావును నమ్ముకొనియుండవలసినవాఁ డయ్యెను.

యథానిర్దిష్టముగఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమనాఁటికి మూఁడుసైన్యములు శ్రీనగరపరిసరంబుల విడిసెను. గాంధారవల్లభుఁడు, పాంచాలనాయకుఁడు, మాళవరాజనందనుఁ డగుమకరందుఁడు నొండొరులం గలసికొని కుశలంబు లరసి సమరం బెట్లు జరుగవలయునో యావిధానము నుగూర్చి తర్కించిరి. భాగ్యవర్ధనమహేంద్రదేవులు తమదళంబులకుం గూడ మకరందుని దండనాథుని జేసి యాతనియాజ్ఞాప్రకారము నడువవలసిన దని తమసేనానాయకుల కాజ్ఞనొసఁగిరి. భాగ్యవర్ధనునివెంట వచ్చినవిక్రమసేనహర్షవర్ధనులు, పాంచాలసైన్యముతో వచ్చినమాధవసేనుని గలసికొని తమకై బెంగ వెట్టుకొనినయావృద్ధమంత్రి కానందముఁగలిగించిరి. విక్రమసేనుఁడు గాంధారసైన్యమున నొకభాగమునకు దండనాథుఁడై మకరందునియాజ్ఞ నిర్వర్తించుచుండెను. గాంధారవల్లభుఁడు మకరందమహేంద్రదేవులతో నాలోచించి తనయమాత్యుఁడయినజీవసిద్ధినిఁ జిత్రభానునికడకు రాయబారిగాఁ బంపెను. ఆతఁడును గాశ్మీరనరపాలునికడఁ జెప్పవలసినసందేశార్థము లన్నియు జాగరూకతతో సంగ్రహించుకొని చిత్రభానునిసందర్శనము వేఁడి వానియనుమతమున సన్నిధి కరిగి సత్కృతుఁడై తన సందేశమును నెఱిఁగింప ననుజ్ఞ వేఁడెను. అప్పుడు వారికి క్రిందివిధమున ముచ్చటించిరి.

జీవ—మహారాజా! మాప్రభు వగుభాగ్యవర్ధనుఁడు సంగ్రహముగా సందేశ మెఱిఁగించి రమ్మని పంపెను. ఆసందేశమిది: గతించినదానిని మరల ద్రవ్వుకొనుట నిష్ప్రయోజనము. విక్రమసేనుని గాశ్మీరసింహాసన మెక్కించి హర్షవర్ధనుని యువరాజుజేసి నీవు సకుటుంబముగాఁ గాశ్మీరరాజ్యము విడిచి పోదువా లేక, కయ్యమున

కియ్యకొందువా? ఇందు నీ కేదియిష్టమో దానింజేయుము. ఇంతే సందేశము.

చిత్ర—ఇంకను విక్రమసేనహర్షవర్ధను లెక్కడ? వారు మృతి నొందిరి. చచ్చినవానిని రాజుం జేయుటెట్లు? యువరాజుం జేయుటెట్లు?

జీవ—రాజా! నీవు మేలుకొనియుఁ గలఁ గనుచున్నావు. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు జీవించియున్నారు. దండపాణి త్రివ్వించిన గోత్రిలో దండపాణియే పడియెను. రాజపుత్రులం జంపఁ దలఁచి వచ్చి తాఁ జచ్చె. నీవారాయాసముద్రంబున మునిఁగిపోక రాజపుత్రులు సురక్షితులయి గాంధారమునకు వచ్చి నేఁడీసేనతో నిటకు వచ్చియున్నారు.

చిత్ర—(తెల్లబోయి) ఏమేమీ! బ్రతికియున్నారా? ఇది పరిహాసమా? నీవు మతి తప్పి మాటాడుచున్నావా?

జీవ—పరిహాసముగాదు. మత్తసంభాషణముగాదు. నిజము.

చిత్ర—బ్రతికి యున్నను సరె చచ్చినను సరె! రాజ్యము నే నియ్యను. వెంటనే యిచ్చోటు విడిచి పొమ్ము. లేకున్న నీప్రాణములు దక్కవు.

జీవ—చిత్తము. ఇదే సెలవుపుచ్చుకొనుచున్నాను. (అని వెడలిపోయెను)

అప్పలుకులు వినినదాదిగాఁ జిత్రభానునిమనస్సు మిక్కిలి సంక్షుభిత మయ్యెను. "ఏమీ! దండపాణి మృతినొందెనా? రాజకుమారులు బ్రదికి యున్నారా? రాకొమరులు చచ్చి రని దండపాణి తీర్థయాత్రలు సేవించుచున్నాఁడని చంద్రుఁడు చెప్పినమాట యబద్ధమా? చండశక్తివర్మలనః వంచించి యుందురా? అయ్యయ్యో! సర్వముఁ జెడిపోయినది. నాకట్టిన మేడలు కూలిపోయినవి.' అని తనలోఁ

జింతించుకొనుచు రుద్రభట్టుకడకుఁ బోయి జీవసిద్ధిసందేశ మెఱిఁగించెను. అతఁడును మొదట నమ్మాట నమ్మక యెట్టకేలకు రాయ బారమునం దబద్ధముండ దని నిశ్చయించి యెట్లయిన సమరసన్నాహామే కర్తవ్య మని యుపదేశించెను.

చిత్రభానుని ధైర్యము సడలెను. సందేశార్థము పిడుగడచినట్లు వానియుత్సాహము నడంచెను. దండపాణి వచ్చుననునాస యడుగంటెను. అట్టి క్లిష్టసమయమున భ్రాతృమరణవార్త వజ్రపాణి కెఱిఁగింపఁగూడ దని యవ్వార్తఁ దనమనంబుననే యడంచుకొనెను. దండపాణి లేకపోవుటయు వెనుకటియుద్ధములో మెఱియలవంటిజోదులు, దండనాథులు హతు లగుటయు, బొక్కసములో నిధనము తన్నిమిత్తమై వ్యయమగుటయు రాజకుమారులు బ్రతికియుండుటయు మున్నగువిషయములు చిత్రభానున కమితవిషాదముఁ గలిగించెను. ధనము చాలమి నగరమందున్నసంపన్ను లగుబేహారులను నితరగృహస్థులను రావించి యుద్ధమునిమిత్తము తనకు సొమ్ముగావలె నని చెప్పి యిమ్మని యడిగెను. ఇచ్చినవారిని మఱియంత హెచ్చుగా నిమ్మనియు, లేదన్నవారిని దప్పక యియ్యవలసిన దనియు నిర్బంధించి పీడించెను. ప్రజలు భయభ్రాంతులై చిత్రభానుని దూషించి వానివినాశమును గోరిరి. కొందఱు పాఱిపోయిరి. పరుగెత్తినవారిని యతఁడు పట్టితెప్పించి శిరచ్ఛేదముఁ జేయించి వారియిండ్లు దోపించెను. తనజయమునిమిత్తము దేవాలయంబులఁ బ్రార్థనలు చేయవలసిన దని బ్రాహ్మణోత్తముల నియోగించెను. రాజువలన భూరిసంభావనల నపేక్షించినబ్రాహ్మణోత్తములు వానికి జయముబ్రసాదింపు మని పరమేశ్వరుం బ్రార్థించిరి. దేశాభిమాను లగుబ్రాహ్మణులు మరల వాని కపజయమును మరల విక్రమసేనునిబ్రతిష్టయుఁ గావలె నని సర్వేశ్వరుని వేడుకొనిరి. రుద్రభట్టు చిత్రభానునివిజయమునిమి

త్తమై గ్రహశాంతులు చేయనారంభించెను. గ్రహదోషనివారణార్థము బ్రాహ్మణులకు భూరిదానము లిప్పించెను.

జీవసిద్ధి తనసందేశపర్యవసానమును భాగ్యవర్ధనాదిప్రభువుల కెఱిగింప వారు యుద్ధసన్నద్ధులయిరి. రణభేరులు మ్రోఁగి కోటలో నున్నయంగనలగుండియలు జలుజల్లు మనఁజేసెను. ఆభయంకరధ్వానములకు నభమునఁ బాఱెడుపిట్టలు చుట్టచుట్టుకొని బిట్టఱచుచు నేలం బడియెను. గాంధారసైన్యములు పట్టణమున కుత్తరమునను బాంచాలవాహినులు పడమటను, మాళవసైన్యములు దక్షిణమునను విడిసి స్కంధావారమును నిర్మించుకొనెను. ఊరికిఁ దూర్పున సింధువున కుపనదియైన జీలమునునది ప్రవహించుచుండుటచే నచ్చట నెవ్వరును విడియుటకు వీలులేకపోయెను. కార్తికశుద్ధ పంచమినాఁటియుదయమున యుద్ధ మారంభమయ్యెను. చిత్రభానుఁ డిష్టదేవతలకుఁ గృహదేవతలకు వేదవేదాంగపారంగతు లగువిప్రులకు రుద్రభట్టునకు నమస్కరించి కడపటివారియాశీర్వచనములఁబడసి కవచంబును శిరస్త్రాణంబును దొడిగి విల్లుబూని వజ్రపాణియుఁ గుమారుఁడు విజయసేనుఁడు దక్కినసేనాపతులు వెంటరా రణరంగముఁ జొచ్చెను. అతఁడు తనసైన్యమును మూఁడుభాగములుచేసి యొకభాగంబునకుఁ దాను మొనగాఁడై భాగ్యవర్ధనునిమీఁదికి నడిపెను. రెండవభాగమునకుఁ దనకుమారుఁ డైనవిజయసేనుని దండనాథునిగఁజేసి కొందఱుచిన్న సేనాపతులను వానికి సాయమిచ్చి మహేంద్రదేవునిమీఁది కంపెను. మూఁడవభాగము వజ్రపాణికిచ్చి మకరందునిమీఁది కంపెను. నాలుగుసైన్యంబులఘోషము నాలుగుసముద్రములమహాఘోషము ననుకరించెను. సమరము కురుపాండవయుద్ధమును జూపఱకు స్మరణకుఁ దెచ్చెను. ముందుగాఁ జిత్రభానుఁడు భాగ్యవర్ధనుం దలపడెను. విజయసేనుఁడు మహేంద్రదేవునిదాఁకెను. వజ్రపాణి మకరందునిమీఁదికం

జనెను. గ్రద్దతెక్కలు గట్టినవాలుటమ్ములు యోధులచేతులనున్న విండ్లనడుమనుండి కా_ఱుమబ్బులనుండి వర్షధారలట్లు జివ్వుజివ్వున బడఁ జొచ్చెను. ఖడ్గపాణులగు జోదులచేసఁ ఱుకఁబడినవీరులశిరంబులుమృత్యు దేవత తిని పాఱవైచిన తాటిపండ్లయట్లు ముంజలట్లు నామెపానపా త్రింబులట్లు తోఁచెను. పాదంబులు తెగిన యూర్ధ్వభాగంబులు శిరం బులు లేని మొండెంబులు, బాహువులు తెగి కొమ్మలు తెగినమ్రానులట్లు గచుపట్టు కళేబరములు మిక్కిలిభయంకరములై కానఁబడియెను చచ్చినవారు, మరణవేదనఁ బడుచున్నవారు, ప్రాణములు గుటగుట లాడుచున్నవారు, కట్టకడపటిశ్వాసలు విడుచుచున్నవారు, దాహపీడి తులై మాటాడలేక సన్నలు చేయువారు, పేదచూపులుచూచువారు, ప్రాణావసాన సమయమున గూండ్రించువారు, బాధపడలేక యఱచు వారు, హరిహరీ యనువారు, నయి పడినజోదులు పలుతెఱంగులగు నవస్థలకుఁ బాలయిరి.

కయ్యము మూఁడుదినములు జరిగెను. మొదటినాఁ డెవ్వారు గెలిచిరో యెవ్వ రోడిరో చెప్పుటకు వీలులేకపోయెను. రెండవనాఁడు విజయసేనుఁడు మహేంద్రదేవునివాలుటమ్మున మూర్ఛిల్లి యొడలు తెలియక పడియెను. తోడనే యంగరక్షకులు వానిని శిబిరము నకుం గొంపోయిరి. వానిసైనికులు పగఱకు వెన్నిచ్చి పరుగిడిరి. చిత్రభానుఁ డవ్వార్త విని తనగారాబుకొడుకున్న నెలవునకరిగి శస్త్ర వేదనాపరవశుఁడై నయా తనింజూచి జీవనాశ లేదని విచారాకాంతుఁ డయ్యెను. మునుపున్న యల్పోత్సాహముగూడ వానినివిడిచెను. "కు మారా! నీ నిమిత్తమే గదా యీరాజ్యము సంపాదించుట? నీనిమి త్తమేగదా మాయలుపన్ని యెన్నెన్నో పాపములుచేయుట? తండ్రీ! నీవు లేనిచో నా కీసమరమేల? సామ్రాజ్యమేల?" యనిగుట్టు గలవాఁ డగుటచే లోలోపల దుఃఖపడి పైకి గాంభీర్యము వెలిపుచ్చి సైనికుల

మనంబుల నుత్సాహముఁ బురికొల్పుచుఁ గుమారునకుఁ దగుచికిత్సలఁ జేయింపఁ జొచ్చెను. చిత్రభానుని యుత్సాహమట్లే వానిసైన్యమును రెండవనాఁటికిఁ బలుచఁబడెను. మూఁడవనాఁటిమధ్యాహ్నమున మకరందునిచే వజ్రపాణి తెగటారెను. పాప మాతనికిఁ గర్పూరమంజరీ పాణిగ్రహణమహోత్సవము లభింపకున్నను వీరపురుషోతకమయిన శస్త్రమరణము గలుగుటచే మందారమంజరీసమేతలయిన యచ్చర మచ్చెకంటులకేలువట్టు భాగ్య మొదవెను. దండపాణి లేకపోవుట చేతను విజయసేనుఁడు గాయపడుటచేతను. వజ్రపాణి నిహతుండగుట చేతను, చిత్రభానునియుత్సాహాగ్ని చల్లవడెను. వాని సేనలుగాంధారుల పోటులకును పాంచాలురయేటులకును, మాళవుల ప్రహారములకును, నిలువలేక వెనుకదిరిగిచూడకపరుగెత్తిరి కొందఱు ప్రాణరక్షణమునకై నదిలోఁబడిమునిఁగిచచ్చిరి. కొందఱు మొసళ్లపాలయిరి. కొందఱు దూరముకొట్టుకొనిపోయిరి. యుద్ధభూమి గుఱ్ఱములయుఁ బదాతులయు, నేనుంగులయుఁబీనుఁగులతోడ నతిభయంకరమై హేయమై మృత్యుదేవతరాజధానివలె నుండెను.

చిత్రభానుఁడు శత్రువులు తఱిమి తఱిమి మీఁదిమీఁదికి రాఁగ సేనలు లేక యుత్సాహములేక నూఱుమందిసైనికులతో యుద్ధభూమి విడిచిపోయెను. జీవసిద్ధి కొంతసేనతో వానివెనువెంట నంటి పోయి తఱిమి దాదాపుగ నందఱుంజంపె. చిత్రభానునకు రెండుకన్ను లట్ల రెండుచేతులట్లు బనిచేసిన కరటకపింగళులు వెంటరా నతఁడు గత్యంతరములేక ప్రాణరక్షణముకొఱకు జీలమునదిలోఁ బడెను. ఈఁతయందు మిక్కిలి పరిశ్రమచేసినవాఁ డగుటచేతను నప్పటికి సాయంకాలమగుటచేతను జీఁకటిచాఁటున నెట్టెటో దూర మీఁదికొనిపోయి రెండుజాముల రాత్రివేళ కవ్వలియొడ్డుం జేరి తడిబట్టలతో గడగడ వడఁకుచు నేకాకియై యవ్వలియొడ్డుఁ జేరి తనయవస్థ నాత్మ భవి

ష్యత్కర్తవ్యమునుగూర్చి తనలోఁదాను వితర్కించుకొనుచుండఁ గ రటకపింగళులును దడిసిన బట్టలతో వచ్చి వానిం గలసికొనిరి. ఆసా యంకాలమున యుద్ధభూమియందు నెత్తురు లేరులై ప్రవహించెనను ట యతిశయోక్తిగాదు. ఏనుఁగుతొండము లనెడు తూములనుండి నెత్తుటివఱదలు వసుంధరపై విచ్చలవిడిగఁ బ్రవహించెను. ఆనెత్తురు వసుంధరాదేవిదాల్చినకుసుంభారుణవస్త్రమట్లు-మృత్యుదేవత యిఁట సంతోషమునఁ జల్లుకొన్న వసంతమట్లు-నాకసమునుండి నేలకు విజృం భించిన సంజకెంజాయయట్లు నెఱసెను.

చిత్రభానుఁడురణరంగమువిడిచిపాఱిపోయినపిదపమకరందుఁడు "భానుఁ డస్తమించె. చిత్రభానుఁ డస్తమించినట్లేయింకసైన్యములు శిబిరమునకుం జనుఁ" డని యానతిచ్చి కోటచుట్టుఁ గొంతసేనఁ గావ లిపెట్టెను. చిత్రభానుని పరాజయమును బలాయనమును విని రుద్ర భట్టు తద్దయు వగచి కోటయొక్క దొడ్డిగుమ్మముఁ దెఱచి పాఱిపోవు చుండెను. మాళవసైనికులలోఁ గొంద ఱాప్రాంతమును గాచుచుండు టచే వారాతనిం బట్టి మకరందుని కప్పగించిరి. మకరందుఁడు వానిని మాధవసేనునికడకుఁ గొంపోయెను. అతఁడు పేదకుఁ బెన్నిధి దొర కినట్లె సంతసించి కాలుసేతులు గట్టిగా బంధింపఁ జేసి వాని నొకగు డారమునఁ బడవైచి చుట్టు నమ్మికగల బంట్లం గావలియుంచెను.

ముప్పది యాఱవ ప్రకరణము.

మఱునాఁ డుదయమున భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరందమహేంద్ర దేవులను దన స్కంధావారమునకు రావించి కోటస్వాధీనము జేసికొ నుటకై పోవలె నని చెప్పెను. అప్పుడు మకరందుఁ డిట్లనియె. "కో టలోఁ జిత్రభానునికుటుంబ మున్నది. వారు శుద్ధాంతకాంతలు. చిత్ర

భానుఁ డనేకదురితములు చేసియుంట నిజము. కాని యాతని యా లుబ్ధు లాదోసములం బాలుగొనలేదు. కావున నారి కేవిధమైన యవమానముగాని, యగౌరవముగాని మనము తలపెట్టఁగూడదు. అదియునుఁగాక గాయపడిన విజయసేనుఁడుఁగూడఁ గోటలో నున్నాఁడు. ఆతనియెడ మన మనాదరణము జూపఁగూడదు. మఱియొక మాటగూడ జెప్పఁ దలఁచితిని. సమరవిజయగర్వముచే మనసైనికులు సేనాపతులు శ్రీనగరమును గొల్లగొట్ట నుబలాటపడుచుందురు పురజనుల కించుకేనియు నలజడి కలుగఁగూడ దని నామతము. వారు చేసిన యపరాధ మేమియు లేదు. నాపలికిన పలుకులు మీకు సమ్మతము లగునేని మనమందఱముఁ గోట నాక్రమించుకొందము" అనవుఁడు విక్రమసేనుఁ డిట్లనియె. "మకరందునిపలుకులు నాకు సమ్మతములు. మాపినతల్లి యిందుమణి సాధుశీల. కర్పూరమంజరి తన సోదరుఁ డగువిజయసేనునియెడ నెంతయభిమానము గలిగియున్నదో మాయెడ నంతయభిమానము నంతప్రేమ గలిగియున్నది. విజయసేనుఁడు దుర్జనుఁడు గాఁడు. తండ్రి దుశ్చరితుఁ డనుకారణమున పినదండ్రితనయుని హింసించుటధర్మముగాఁదు. నాపినతండ్రి దండ్యుఁడుగాని తత్కుటుంబముగాదు. పురజనులునాయందనురక్తులు. కావున వారు మనయాదరంబునకుం బాత్రములు."

వారిరువురపలుకులు సహేతుకముగా నుండుటచే మహేంద్ర భాగ్యవర్ధనులు వారు చెప్పినచొప్పున నడువఁ దలంచిరి. వారందఱు మాధవసేనునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని యాయుధపాణు లైనకొందఱు సైనికులఁ దోడ్కొని కోటం బ్రవేశించిరి వారివలనఁ దమ కేమి యపాయమువాటిల్లునో యని భయపడుచున్న యంతఃపురజనంబునకును బరిజనంబునకును నభయప్రదానంబు చేసిరి. విక్రమసేనహర్షవర్ధనులు జీవించియున్నారని తెలిసినప్పటినుండియుఁ గర్పూరమంజరి మిక్కిలి

సంతసించి వారిం జూడ నభిలషించుచుండెను. విక్రమసేనుఁడు భ్రాతృసమేతుఁడై యంతఃపురమున కరిగి యిందుమణికి నమస్కరించి యెట్టయెదుట నిలిచెను. ఆమె వానిని మెల్లగాదీవించి తనభర్తవిషయమై విచారించుచుఁ దలవంచుకొని యుండెను. కర్పూరమంజరి విక్రమసేనహర్షవర్ధనులను కౌఁగలించుకొని హర్షవర్ధనుని ముద్దుపెట్టుకొని "తమ్ములారా! మీరు మగల నాకంటఁబడినందుకు నామనస్సు పరమానందము నొందుచున్నది. వెనుకటిదంతయు మఱచిపొండు. మీయమ్మ యెక్కడనున్నది?" అని వారిం బరామర్శ చేసెను. అప్పుడు విక్రమసేనుఁడు "అక్కా! దైవానుగ్రహమున వెండియు మిమ్ముఁ జూచుభాగ్యము గలిగినది. పాపపుతపగను వెండియు నుజ్జీవింపఁజేయఁ దలఁచుకొనలేదు. మీకు మావలన నెట్టిభయము లేదు. చేతులారఁ జేసికొన్న దుష్కృతఫలము మీతండ్రి యనుభవించును. విజయసేనునెడగూడ మా కెట్టి చెడ్డతలంపులు లేవు. మీరునిర్భయముగా నుండుఁడు." అనిచెప్పి యనంతరము విజయసేనునికడకుఁ బోయి వానికిఁగూడ నభయం బొసంగి వరిణవైద్యుల రావించి వానికిం జికిత్సలుచేయఁ బనిచెను. పిమ్మట వారంపలు వెండియు స్కంధావారంబునకుం జనిరి.

మాధవసేనుఁడు పట్టణంబునకుం జని మణివర్మయొక్కయు శూలపాణి గదాధరులయొక్కయు, దుస్థితిఁ దెలిసికొనివచ్చి వారిని బంధవిముక్తులఁజేయు మని విక్రమసేనునితోఁ జెప్పెను. అట్ల కాక యని కొంతపరివారమునిచ్చి యతఁ డాకార్యముచేయుటకు మాధవసేనుని నియోగించెను.

మాధవసేనుఁడు పరివారసమేతుఁడై కారాగారంబున కరిగి యుపవాసంబులచేతను, దేహపీడచేతను, మనోవిచారముచేతను మిక్కిలి కృశించి యాసవాలుపట్టుట కయిన వీలులేనిస్థితిలోనున్న

తనమిత్రుని మలినవస్త్రధారుని కృశీభూతగాత్రునిఁ గనుఁగొని కన్ను ల వేఁడికన్నీ రొలుక గాఢాలింగనముఁ జేసికొని సమరవృత్తాంత మంతయు నాతనితోఁ జెప్పి విక్రమసేనునివిజయ మెఱిఁగించి బంధ విముక్తుని జేసెను. అనంతరము గదాధరశూలపాణులఁగూడ నాతఁడు విడిపించెను. వారుమువ్వురును తోడనే గృహంబులకుం జనక తమకృ తజ్ఞతను రాజభక్తిని బాలుఁడైన విక్రమసేనునకుం దెలుప నాతని నిలయంబునకుం బోయి యెట్టయెదుట నిలిచిరి. మణివర్మఁ జూచిన తోడనే విక్రమసేనుఁడు లేచి నమస్కరించి కౌఁగలించి "తాతగారు! మాకొఱకై మీరు చెప్పరాని యిడుమలు బడితిరి. మిమ్ము వెండి యు మేము చూతుమనుకొనలేదు. మొదటఁ బ్రతికూలముగానున్న ను దైవము తుదకు మన కనుకూలుఁడయ్యె." నని పరామర్శపూ ర్వకమగు పలుకులు పలికెను. మణివర్మ వానిని దమ్ముమనిఁ గనుఁగొన గల్గినందుకు సంతసించి యల్లే మూర్ధాభిషేకము జరుగునని సూచిం చుటకో యన నానందాశ్రువులచే వారిశిరంబుల నభిషేకించి "నాచి న్నియన్నలారా! మృత్యుదేవతకోరలనడుమఁ జిక్కియు నదృష్టవశ మున జీవింపఁగల్గితిరి. దురాత్ముఁడైన చిత్రభానుఁడు రణమునఁ జచ్చి నాఁడా, చేసినపాపము వడ్డితోఁగట్టి కుడుపకపోవునా? లేదా వ్రణశేష ము, రణశేషము, ఋణశేషము నుంచఁగూడ దనిపెద్దలు చెప్పుదురు. వానిని విచ్చలవిడిగాఁ జరింపనిచ్చితిమా పిచ్చి కుక్కను గ్రామమున విడిచినట్లె. కావున సైన్యమునంపి వానిం బట్టి తెప్పింపుము." అని బహూకరించి హితోపదేశముజేసి సెలవుగై కొనియెను. గదాధరశూలపాణులును దమకృతజ్ఞతం దెలిపి చనిరి.

అనంతరము రుద్రభట్టు నేమిచేయఁ దగునని భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరంద మహేంద్రదేవులను, మాధవసేనుని విక్రమసేనహర్షవర్ధను లను బిలిపించి యడిగెను. మకరందుఁడు వానిని దేశమునుండి వెడలఁ గొట్టుట కర్తవ్యమని పలికెను. వానికి యావజ్జీవము కారాగృహమున

నుంచఁదగునని విక్రమసేనుఁ డనెను. "బ్రాహ్మణో న హంతవ్యః" యని ధర్మశాస్త్రము చెప్పుచున్నదికనుక నామనుమఁడు చెప్పినట్లు మకరందుఁడు చెప్పినట్లు జేయుట సముచితమని వృద్ధుఁడైనమహేంద్ర దేవుఁడు వాక్రుచ్చెను. మాధవసేనుఁడు వారిమాటలకిష్టపడక రోషా వేశముగలిగి యిట్లనియె. "అయ్యా! మీరందఱు మూర్ధాభిషిక్తులు ధర్మాధర్మ విచక్షణులు. మీ రెఱుఁగని ధర్మములు లేవు. నేను మీ కేవిషయమునం జెప్పఁదగినవాఁడను గాను. అయినను నాదొక్క చిన్నమనవిగలదు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుటచేనవధ్యుఁడని పాంచా లవల్లభుఁడు పలికె. ఆయభిప్రాయముచేతనే విక్రమసేనుఁడు యావజ్జీ వకారాగృహవాసము విధించె. పరమదయాళువగుటచే మకరందుఁడు వానిని దేశభ్రష్టుని జేయుమనియె. మీమాటలు నాకు సరిపడవు. వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁడు చండాలుఁడు. చండాలుఁ డనుట చం డాలుర నవమానించుట. చండాలురు గూడ వీనికర్మలంజూచి సిగ్గుప డవలయును. కటికవాండ్రుసైతము వీనిచర్యలం జూచి కంపింతురు. వీఁడే హరిశర్మయనుపేరుపెట్టుకొని చిత్రభానుంగూడి హేమచంద్ర మహారాజుం జంపించెను. వీనియుపదేశంబుననే చిత్రభానుఁడు బాలకు ల దారుణంబుగఁ జంపింపఁదలఁచె. అగ్నికి వాయువు తోడైనట్లు దు రాచారుఁడైన చిత్రభానునకు వీఁడుమంత్రియై యుపదేష్టయై యుం డెను. వీఁడు చేయని పాతకము లేదు. వీనియెడ దయబూనుట యను చితము. వీనియెడ జాలిబూనుట పాతకమున కభ్యుదయము గలిగిం చుట. అధర్మమును బ్రోదిసేయుట. జాతముచేత విప్రుఁడైనంతమా త్రమున దురాచారుల క్షమించుట శ్లాఘాపాత్రముగాదు. కావున వీనిని దారుణవధముపాలుచేయుట మంచిది. ఏనుఁగుకాలిక్రిందవైచి త్రొక్కించియో కొఱతవేసియో వీనిని తుదముట్టింపవలయు." అప్ప లుకులు విని భాగ్యవర్ధనుఁడు వాని నటచేయుట యుక్తమనిపలికెను.

మీయిష్టమని మహేంద్రదేవుఁ డూరకుండెను. అంతకుమున్న పెద్ద లుచెప్పినట్లు వినకపోవుటచేఁ దమకెన్నో యిడుములు కల్గినవని యెఱిఁగి విక్రమసేనుఁడు వారిమాట కెదురాడఁడయ్యె. మకరందుఁడు వధింపవలదని పలుమాఱు చెప్పెను గాని వానిమాట సాగదయ్యె. రుద్రభట్టుం దోడ్కొనిరమ్మని భాగ్యవర్ధనుఁ డాజ్ఞయిచ్చెను. సంకెళ్ళబరువున మెలమెల్లగ నడుగులిడి నడచుచు గతగర్వుఁడై దీనాననుఁడై రుద్రభట్టు రాజసన్నిధిం బ్రాపించెను. అతనిం జూచి భాగ్యవర్ధనుఁ డిట్లనియె. "బ్రాహ్మణుఁడా! చిత్రభానునితోఁ గలిసి కాశ్మీరరాజకుటుంబమునెడ నీవు పొనర్చినమహాఘాతుకకృత్యములకు నీకు మరణదండన విధించినారము. మదపుటేనుఁగుకాలిక్రిందవైచి త్రొక్కించి నిన్నంతమొందించుట సముచితంబని సభాసదులు నిర్ణయించిరి. నీవర్చస్సుచూడ బ్రహ్మతేజ ముట్టిపడుచున్నది. అదిగాక నీవు వేదవేదాంగపారగుఁడ వని గూడ వింటిని. అట్టినీవ యక్కటికము లేక యక్కటికవానిచందమున దుష్కార్యంబులం బొనర్చితివి. కావునఁ దత్ఫల మనుభవింపుము" అనియానతీయ రుద్రభట్టు బాష్పాకులితలోచనుఁడై "మహాప్రభువులారా! నావయస్సును, నాకులమును, నావిద్యను, మీ రాలోచించి నన్ను క్షమింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాఁడ. నాయాలుబిడ్డలకు దిక్కెవ్వరు లేరు. నేను మిక్కిలి పేదవాఁడను. మీశరణముఁ జొచ్చినాఁడను. మీపాదము లాశ్రయించి బ్రతుకవలసినవాఁడను" అనిబాలుఁడట్లు వెక్కి వెక్కి యేడ్చెను.

మకరందుఁడు చూడలేక చోటువాసి యవ్వలికిం బోయెను. మాధవసేనుఁడు "మహారాజులారా! ఇతఁడు నాటకమండలిపాత్రమట్లు సకలరసము లభినయింపఁగలఁడు. ఇప్పు డేడ్చి మీహృదయంబులు కరఁగింపఁగలఁడు కావున మీరు మెత్తపడవద్దు. ఈతఁ డింపక

న్నను దారుణమైనశిక్షల కర్హుఁడు. బ్రతికియుండఁగా వీనిం గాల్చినను దోసము లేదు. ఇట్టికలుషాత్మునిసంపర్కమువలన నతిపవిత్రుమగునగ్నిహోత్రుఁడు మలినుం డగును. కావున నిదే వీనికిఁ దగిన శిక్ష" యని కఠినముగాఁ బలికెను.

"బ్రాహ్మణుఁడా! నీమీఁద నెవ్వరికిం జాలి లేదు. 'అవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభ' మ్మని మీవంటిపెద్దలే చెప్పినారు. కావున నీవు చేసినవ్యవసాయమునఁ బండినపంట నీవ కుడువవలయు. కార్యమొకఁడు చేయ ఫలము మఱియొకఁ డనుభవించునా? మాయారూపము దాల్చి హేమచంద్రునివంటిరాజచంద్రుని పొట్టం బెట్టుకొంటివి. అట్టినృపచంద్రుఁడు మరల మనకు లభించునా? ఛీ! నీమొగముఁ జూడఁగూడదు పొమ్ము." అని భాగ్యవర్ధనుఁడు కోపోద్రేకుఁడై పలికెను. అంతట సేవకు లాతని నవ్వలికిం దోడ్కొని పోయిరి.

గాంధారరాజులయొద్ద కాళరాత్రియనుమదపుటేనుఁగు కలదు. సేవకులు దానిం దోడితెచ్చి గాంధారస్కంధావారమునకు నెట్టయెదుట నిలువంబెట్టి వలదు వలదని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నరుద్రభట్టును లాగియు గెంటియుఁ ద్రోసియు నాదంతావళమునంతికమ్మునకుఁ దీసికొనిపోయి యొకయినుపగొలుసుఁ దెచ్చి రుద్రభట్టునడుమునకుఁ గట్టి దానినేనుఁగుకాలికిబంధించిరి. అప్పుడు రుద్రభట్టు తన కట్టిదారుణమరణము విధి నిర్ణయించె నని మనస్సమాధానము జేసికొని కన్నులు మూసికొని పరమేశ్వరునిధ్యానము జేసి నేలం బండుకొనియెను. మావటీఁడు మత్తేభము నంకుశంబునం బొడిచి ముందుకు నడిపించెను. తోడనే యయ్యిభ ఘీంకరించి యతిభారములై ఱోళ్లవలె నున్నతనపాదములు రుద్రభట్టువక్షస్థలంబునఁ బెట్టి త్రొక్కి తొండమున వాని లేవనెత్తి గిఱ్ఱునఁద్రిప్పి నేలఁ బడవైచెను. రుద్రు

భట్టు కొన్నిత్తురులు గ్రిక్కకొని యమమందిరమునకుం జనియెను. సైనికులందఱు మహాభయముతో విస్మయముతో నాతనిదుర్మరణ ముఁజూచి జాలినొందిరి. శ్రీనగరపౌరు లాబాలగోపాలముగ నవ్వార్త విని సంతసించిరి.

గాంధారనాయకుఁడు మణివర్మచేసినహితోపదేశము ననుసరించి చిత్రభానునిఁ బట్టి చంపుటో లేక బ్రతికియుండఁగా శ్రీనగరంబునకుం గొనితెచ్చుటో కర్తవ్యమని కొంతసేనతో జీవసిద్ధిని వానికొఱకై పంపెను. జీవసిద్ధియు నది దాఁటి వానిజాడ లరయుచుఁ బరిసరంబుల నున్నయరణ్యములు వెదకుచుఁ గొంతిద వ్వరిగెను. ఒకయేటియొడ్డున నొకకొండగుహలోఁజిత్రభానుఁడు కరటకపింగళసమేతుఁడై తనయాప్తసేవకులు పిట్టలం గొట్టితెచ్చి యిచ్చినమాంసంబును గొన్నిపండ్లను మెసవి కాలక్షేపము సేయుచుండెను. ఒకనాఁటి సాయంకాలము చీఁకటివడినవెనుక నాగుహలో మువ్వురుఁగూర్చుండి తమదురవస్థను వగచుచుండఁ బింగళుఁడు విచారాక్రాంతుఁడై యిట్లనియెను. "మహాప్రభూ! దేవరవారినిమిత్తమై మేము మేను దాచుకొనక యేపని జేయుమన్న నాపని జేసితిమి. మీరు మీయన్నం జంపునపుడు మేమెంతో సాయము జేసితిమి. ఎన్నోమాయవేషములం దాల్చితిమి. నేను విశారదనామముతో మాళవదూత ననిబొంకి మీయన్నమనసు కలఁచితిని. గాంధారదేశబ్రాహ్మణవేషము, సాయిలవానివేషము, కరటకుఁడు వైచి యెంతో చిత్రముగాఁ గథాకలాపము వినిపించి సైనికుల కుద్రేకముఁ గలిగించెను. నేనును మహేంద్రదేవునిపురోహితవేషము వేసి యాయనయుంగరము దొంగలించుకొనివచ్చి రాజకుటుంబముమనసు కలచితిని. మీరు వేఁటకు వెళ్లఁదలఁచినప్పుడు నేనెగొల్లవాఁడ నైతిని. రాకొమరులు పులినోటఁబడి చచ్చిరని నేనెబొంకితిని. మీయానదాఁటక యెన్నిదుస్తంత్రముల

నై సంబన్నితిని. కాని దైవము మన కనుకూలముగ లేకపోవుటంజేసి మనప్రయత్నములన్నియు భగ్నములయ్యెను. ఇంక నేమిచేయుదము? ఎందుంబోవుదము? మాబ్రతుకు, మాసుఖము, మీతో నున్నది. ఆలుబిడ్డలకు దూరమైతిమి. అన్నవస్త్రములకు వెలియైతిమి. పరమేశ్వరుఁడు మనమీఁద నిర్దయుఁడగుటకుఁ గారణమేమో" యనియంగలార్చుచుండఁ జిత్రభానుఁడు దైన్యసూచకమగు హీనస్వరముతో "ఓరీ! మీవలన లోపములేదు. నే నేయాట లాడుమన్న నది యాడితిరి. అయినను మనము దైవోపహతుల మగుటచే నపజయమైనది. అయినను మేనఁ బ్రాణములుండ మనప్రయత్నము విడువఁదగదు. ఈయాటవికులం గూర్చుకొని క్రిమక్రమముగా దేశపుంగొననున్న గ్రామముల నాక్రమించి మెల్లగ విజృంభింతము." అనిపలుకుచుండ మనుష్యులు నడచివచ్చుచున్నజాడ వారికి వినన య్యెను. వెంటనే పింగళుఁడు గుహవెలుపలికి వచ్చి శబ్ద మాలకించి ‹మనుష్యుల యడుగుల చప్పుడువలెఁ గొంతదూరము వినఁబడుచున్నది. మనలం బట్టం బగతులు వచ్చుచున్నా రేమో? ఈవలకురండు. పాఱిపోదము." అని తొ్రటుపాటుతో ‹ ‹లికెను. అదివిని వెంటనే లోపలనున్న యిరువురు వెలుపలికి వచ్చి శబ్దమాలకించిరి. అంతలో జీవసిద్ధిసైన్యము మిక్కిలి దగ్గఱకు వచ్చుటచే సేవకసమేతుఁడై చిత్రభానుఁడు ప్రాణరక్షణమునకై పరువెత్తసాగెను. అదికనిపెట్టి జీవసిద్ధియు సైనికులును వారిం దఱుమనారంభించిరి. కాలిలో ముండ్లు విఱుగుటంజేసి పింగళకుండు నడువలేక యొకచోటంబడెను. సైనికులు వానిం బట్టి తుత్తునియలుగా నఱికివైచిరి. చిత్రభానుఁడు తనపాదములు పరుగెత్తనిచ్చినంతవేగముగాఁ బరుగెత్తుచు నొక చెంచుపల్లియ డాసి యయ్యూరు వెలుపల నున్నపాడునూతిలోఁ బడెను. చీఁకటిచాటున నది కానఁబడకపోవుటచే నట్టిపరిణామము సంభవించెను. అందు నీరులేదు గాని

పాములు, జెఱ్ఱులు, కండచీమలు మొదలగునవి విశేషముగ నుండెను. తేళ్ళుకుట్టెను. పాములు కఱచెను. కండచీమలు పీకెను. అతఁడాబా ధలుపడలేక పెద్దపెట్టున నఱచి మరణవేదన బొందెను. చెంచుపల్లియ లోనివారందఱు నడలి మేల్కొనిరి. అంతలో నాతఁడెక్కడున్నాఁ డో నెవ్వరుఁ జెప్పనక్కఱలేకయే వానియఱపులే యెఱిఁగించుటచే జీవసిద్ధి యానూతికడకుఁబోయి సైన్యసమేతుఁడై దానియొద్దను నిలి చెను. కొంతసేపటికిఁ గ్రమక్రమముగాఁ జిత్రభానుఁడు స్మారకము దప్పి హీనస్వరంబున నేమేమో గొణుగుకొనుచుఁ గాలధర్మము నొందెను.

మఱునాఁ డుదయమువఱకు జీవసిద్ధి యచ్చట నుండి శవముం దీయించి సైనికులతో నిట్లనియె. "ఆహా! చూచితిరా? యెంతయున్న తవంశముననో జన్మించెను. ఎన్నివిద్యలనో నేర్చెను. కాని దురాశా పీడితుఁడై దుస్సహవాసములంజేసి దుర్నయంబున కొడిగట్టిదుస్తం త్రింబులఁబన్ని దుష్కార్యములాచరించితుదకీదురవస్థందెచ్చికొనియె. రాజద్రోహియయ్యెను. భ్రాతృద్రోహియయ్యెను. దేశద్రోహియ య్యెను. శిశుహంత కాఁదలఁచెను. తరువాత నరక మున్నదో లేదో గాని యీనూతిలోఁ బడినదిమొదలుకొని ప్రాణముపోవువఱకు భూ లోకమందె నరకక్లేశమనుభవించెను. శిష్టజనసంరక్షణంబును దుష్ట జనసంశిక్షణంబును జేయ దీక్షవహించినదాక్షాయణీవల్లభుఁడు పర మేశ్వరుఁడు పాపఫలంబు దురాత్ములననుభవించునట్లు జేయకపో వునా? పాప మెన్నటికిని జయముగాంచదనియు, సత్యమే జయించు ననియు ధర్మమే సర్వోత్కృష్టమైవర్ధిల్లుననియుఁ దుదకు వారికి మిగి లినది పాపమేయనియు నీనిచరిత్రమువల్ల నేర్చికొనవచ్చును."

అనియుపన్యసించి శవమును భాగ్యవర్ధనవిక్రమసేనులకుఁ జూపఁదలఁచి కట్టుకు గట్టించి దానిపైఁ బెట్టించి సేవకులచేత మో

యించుకొని నదియొడ్డునఁబెట్టించి నది దాఁటి తాను స్కంధావార మునకుం జని విక్రమసేనునకు భాగ్యవర్ధనునకు మకరందునకు మాధవసేనునకు నవ్వార్త జెప్పి రహస్యముగ వారిని నదిదాటించి యావలియొడ్డునకుఁ దీసికొనిపోయి శవముం జూపెను. చిత్రభానుఁ డస్తమించె నని వారప్పుడు నిజముగా నెఱిఁగి సంతుష్టు లయిరి. విక్రమసేనుఁడు వానిదురవస్థకు విచారించి బాష్పాకులితలోచనుఁ డయ్యెను. మాధవసేనుఁడు చేతులారఁ జేసికొన్నది యనుభవింపకతప్పునా యనెను. మకరందుఁడు జాలిపడెను. మరల నడవికిం గొనిపోయి యచ్చటనే దహనసంస్కారము చేయుఁడని భాగ్యవర్ధనుఁ డాజ్ఞ యిచ్చెను. ఆవార్త చిత్రభానునికుటుంబమునకుఁ దెలియకుండ రహస్యముగ నుంచుమని కాలాంతరమునఁ దెలియఁజేయవచ్చునని విక్రమసేనుఁడు వారినిగోరెను. శాస్త్రచోదితములైనయుత్తరక్రియలు లేక తనవారలకు విచారించునాప్తజనము లేక, దిక్కులేక చిత్రభానుఁడు వనమధ్యంబున నెండుటాకులు గాలినట్లు దగ్ధుఁడయి యపకీర్తికాయమును లోకంబున విడిచి పోయెను. చిత్రభానుఁడు నూతఁ బడినరాత్రి కరటకుఁడు పేరఁగలిగొన్నపెద్దపులివాఁతం బడి యంతకపురంబుఁ జేరెను.

ముప్పదియేడవ ప్రకరణము.

చిత్రభానుఁడు మృతినొందినవెనుక నొకమాసమువఱకు నూరకుండి భాగ్యవర్ధనుఁడు మకరందమహేంద్రదేవులతో నాలోచించి విక్రమసేనునకుఁబట్టాభిషేకము సేయ నిశ్చయించెను. మాతామహుఁడైనమహేంద్రదేవుఁడు నానాదేశాధీశ్వరులకు మనుమనియభిషేకమహోత్సవమునకు రావలయునని యాహ్వానముల నంపెను. మాళ

వేందుఁడైనసుదర్శనుఁడు సింధునాయకుఁడైనపరంతపుఁడు ఘూర్జర వల్లభుఁడైన కువలయేశ్వరుఁడు మున్నగుమహీనాయకులు తమతమ పరివారములతో మహావైభవమున వచ్చి శ్రీనగరమునఁ దమనిమిత్తఁ మేర్పఱుపఁబడినవిడిదలలో విడిసిరి.

నగరమంతయు సింగారింపఁబడెను. ఎచ్చోటఁజూచినఁ బచ్చని పందిళ్ళు. ఏద్వారమునఁజూచినఁ గనుపండువుసేయుతోరణములు. ఏగుమ్మముముందరఁ గనుఁగొన్న గొలలతోనిండిన యనఁటికంబములు. ఏగోడలు వీక్షించిన నతిమనోహరములైనచిత్తరువులు. ఏమేడలఁ జూచినఁ బట్టుపతాకములు. ఏనెలవునదర్శించిన సర్వాలంకారశోభితలైన విలాసవతులు. యమున, సింధు, భాగీరథి, సరస్వతీ, ప్రముఖము లగుపుణ్యవాహినులతోయంబులు హేమకుంభములతోఁ దెప్పింపఁబడెను. ప్రకృతిజనంబులలో ముఖ్యులు తన్మహోత్సవదర్శనార్థమై వచ్చిరి. భాగ్యవర్ధనుని యానతి బూని చండశక్తివర్మలు తగుపరివారముతో గాంధారనగరమున కరిగి కుమారాభిషేకమహోత్సవము గనుఁగొనుటకై యరవిందాదేవిని దోడితెచ్చిరి. తల్లియుం గొడుకులుఁ గలసికొని పరస్పరాలింగనసుఖంబు ననుభవించిరి.

సిద్ధాంతులు నిర్ణయించినసుముహూర్తంబునమహారాజులయు, సామంతులయు, మంత్రులయుఁ, జుట్టములయుఁ బ్రకృతిజనంబులయు సన్నిధిని బురోహితుఁడగునిగమశర్మ విక్రమసేనుని గాశ్మీరసింహాసనంబునఁ గూర్చుండఁబెట్టి పుణ్యనదీతోయంబులతో నభిషేకించెను. అరవిందాదేవిసహజమగుమాతృవాత్సల్యముచేతఁ గన్నుదమ్ములనుండి దొరఁగునానందబాష్పములతోఁ బుణ్యనదీజలములఁ బవిత్రమైనకుమారునిమూర్ధమున వెండియు నభిషేకించెను. ఉదయశైలము నలంకరించినభానుమండలమట్లు నవరత్నఖచితమైన సువర్ణపీఠము నధిష్ఠించిన దేదీప్యమానప్రభలతో విరాజిల్లుమణిమయమకుటంబు నొదలఁ

దాల్చి, కుమారభావంబుదాల్చి వచ్చిన హేమచంద్రుఁడుంబోలె వెల యు విక్రమసేనునిం జూచి మహేంద్రదేవప్రముఖబాంధవులు సుదర్శ నాదిమిత్రులు, భాగ్యవర్ధనప్రముఖులగునాప్తులు నానందించిరి. వంది మాగధులు కైవారము జేసిరి. వైతాళికులు జయగీతములఁ బాడిరి. వృద్ధు లాశీర్వదించిరి. ప్రకృతిజనంబులు భళి భళీ యని ప్రశంసించి సంతసించిరి. విరివిగా జరిగినయన్నదానమునఁ బేదలు సంతుష్టులైరి. భూరిసంభావన లందుకొని కవులు, పండితులు, బహుశ్లోకగర్భితము లైనదీవనలనిచ్చిరి. నగరమంతయు నుత్సవమయమయ్యెను. ఒకచో వి ప్రులవేదఘోషములు, వేఱొకచోఁ బణ్యాంగనలయాటలు, గొండొక చోఁబుణ్యాంగనలపాటలు, నొకచూలగానవినోదములు, నొకనెలవునఁ బండితశిరోమణులవాదములు నొకతావున మిత్రులసరససల్లాపములు నొకయెడ బాంధవులపరస్పరపరామర్శలు నిట్లునగరమంతయు మహా నందమయమ్మై నయనపర్వమ్మై మనోహరమై యుండెను.

ఉత్సవానంతరమున విక్రమసేనుఁడు తనకుందమ్మునకుఁ బ్రా ణప్రదాతలైనచండుని శక్తివర్మను బిలిపించి వారిరాజభక్తిని గొని యాడి చెరిమూఁడుగ్రామములు పన్నులులేకుండ నగ్రహారములుగా నొసఁగెను. అదియునుఁగాక దమనిమిత్తమ్మై కష్టపడినవారికిఁ, బ్రాణ ములుగోల్పడినవారికి, నుచితరీతిని బారితోషికముల నొసంగి వారి కుటుంబములకు జీవనాధారముగల్పించెను. చిత్రభానునియొక్కయు దండపాణి వజ్రపాణులయొక్కయు దుర్బోధనలవలన వికలచిత్తులై తనపైఁదిరుగుబాటుచేసినసైనికుల నందఱను క్షమించి మరలసైన్య మునఁ జేర్చుకొనెను. మణివర్మను, మాధవసేనుని, మంత్రులుగా నియమించెను. గదాధర, శూలపాణులు సేనాపతులైరి.

భాగ్యవర్ధనుఁడు తన గారాబుకూఁతురైన సౌదామినిని విక్ర మసేనునకును, దనతమ్మునికూఁతురగు చిత్రరేఖను హర్షవర్ధనునకును, నిచ్చి వివాహము సేయసంకల్పించినట్లు మహేంద్రదేవునితోడను,

నరవిందా దేవితోడను, జెప్పి పెరియనుమతివడసి మాఘమాసంబునం గళ్యాణంబులు జరుపందలంచి సుముహూర్తము నిశ్చయించెను. మహేంద్ర దేవుండు తానతివృద్ధుండై రాజ్యభారము నిర్వహింప లేకుండుటచేం దనరాజ్యమున హర్షవర్ధను నభిషేకించి వానికి యుక్తవయసువచ్చువఱకుం దా నాతనికిం దోడై యుండి యనంతరము దపోవనమున కరుగ నిశ్చయించెను. భాగ్యవర్ధనుండును దనకుం దమ్మునకుం బురుషసంతతి లేనందునం దనపరోక్షమునవిక్రమసేనుండే గాంధార దేశమునకుం గూడ నేలికగాంగలండని యెల్లరాజులయెదుట నొక్కివక్కాణించెను.

సుదర్శనుండు మకరందుని మిత్రుండగు చంద్రచూడునివలనం దనకుమారుండు కర్పూరమంజరిపై వలపునిలుపుటవినియున్నకతమున విక్రమసేనుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము నిమిత్తము నిర్మింపంబడిన పచ్చని పందిళ్లలోనే కర్పూరమంజరిని మకరందునకు వివాహము సేయు టుచితమని యరవిందా దేవికిని నిందుమణికిని నిగమశర్మముఖమున సందేశమంపెను. అరవిందా దేవి యాసందేశము నాదరముతో విని యావివాహము నంగీకరించెను. భర్తృ మరణవార్త తెలియక పోయినను నిందుమణి మహాపతివ్రత యగుటచే నాతనికొఱకై చెంగగొని యన్యులతో మాటలాడక సరిగా నన్నము ముట్టక నిదుర పోవక దుఃఖపరవశయై యుండియు, సంప్రాప్తయావన యైనకూంతు నవివాహితగాం జిరకాలముంచుట యనుచితంబని తలంచి యనుకూలుండైన వరుండు చేకూరినప్పుడు వాని కామెనీయకపోవుట యధర్మమని భావించి యరవిందా దేవిం బిలచి యిట్లనియె "అక్కా! మీామఱందితోంబాటు నేనును మీాకు లేనిదానినే యని భావింపుండు మీామఱందివలన మీాకైన మహోపకారముల నెల్ల మరచిపొండు. చిన్ననాంటనుండి కర్పూరమంజరిని నీవె పెంచితివి. అది నీబిడ్డకాని

నాబిడ్డ కాదు. కడుపునఁగాంచుటచే నేను తల్లినైతిని, పెంచుటచే నీవు తల్లివైతివి. దానికి నామీఁదకన్న నీమీఁదనే మక్కువ మెండు. నేను బహుకారణములచేఁ బరిజనముఖము జూడఁజాల కావునఁ గర్పూరమంజరిని మాళవరాజనందనుఁ డగు మకరందునకిచ్చి పెండ్లిచేయింపుము. జనకునికి జడిసి యబ్బాలిక పైకిఁ జెప్పలేదుగాని యామె రహస్యముగ బౌద్ధమతమును స్వీకరించినది. వెనుక దండ్రితోఁగూడ నొకసారి బుద్ధదేవునిసిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించుచు గంభీరముగ మాటలాడెను. అందుచే బౌద్ధధర్మప్రకార మామెకు వివాహము సేయింపుము." అని పలికి యాగకుండ వచ్చుబాష్పధారలను చీరచెరఁగుతోఁ దుడుచుకొనియెను. "ఇందుమణీ! విచారింపకు. నీమనోభీష్టము నేను నెఱవేర్చెద. నీకు విక్రమసేనహర్షవర్ధనులతో ముగ్గురుకొడుకులనుకొనుము. నీవు చెప్పినట్లు కర్పూరమంజరి నాబిడ్డయే. కర్పూరమంజరికి శుభముహూర్తమున వివాహముచేయించెద." నని యరవిందాదేవి నుడివి యామె యలమట దీర్చి వివాహమునకు ముహూర్తమేర్పఱచి యావార్త సుదర్శనునకెఱింగించెను. సుదర్శనుఁడును వెంటనే వార్తాహరుల నుజ్జయినికంపి చంద్రప్రభాదేవిని రత్నసేనప్రముఖులగు మంత్రులను రావించెను. అరవిందాదేవి వేగగమనముగల యొంటెలమీఁదఁ బ్రయాణనైపుణిగల పరిజనుల విదర్భకంపి వివాహమునిమిత్తము సకుటుంబసపరివారముగా రాజవాహనుని రమ్మని యాహ్వానమంపెను. అందఱును వివాహమహోత్సవదర్శనార్థము వచ్చిరి. తక్షశిలనుండియు మఱి తదితర ప్రదేశములనుండియు బౌద్ధభిక్షుక భిక్షుణీజనములు తండోపతండములుగ వచ్చి శ్రీనగరమున విడిసిరి. కామందకి యను బౌద్ధయోగినియు, జినదాసుఁడను బౌద్ధగురువును విజయముచేసి సౌగతధర్మప్రకారము సకలబంధుమిత్ర సమక్షమునఁ గర్పూరమంజరిని మకరందునకిచ్చి వివా

హము చేసిరి. ఆదంపతులంజూచి జయజయ ధ్వనులు సేయనివారు భళీయని ప్రశంసింపనివారు "సహో! బ్రహ్మనిర్మాణకౌశల"మ్మనని వారు "దాంపత్యమన నిదే దాంపత్య"మని యసనివారు సంతోష మొందనివారు, హర్షసూచకముగఁ జప్పటులు చరువనివారు నచ్చట గుమిగూడినజనులలో లేరు.

ప్రపంచములో ననుకూలదాంపత్యము కుదురుటయరిదియ గుటచే విధాత తుల్యగుణములు, తుల్యరూపములు తుల్యశీలములుఁ గల దంపతులను గూర్చి నేఁటికాలమునకు లోకనిందబాసెనని జను లుచెప్పుకొనిరి. వివాహము మహావైభవముతో జరిగెను. పేదలకు మృష్టాన్నము లభించెను. పండితులకుఁ బారితోషికములు దొరకెను. భిక్షుకభిక్షుణీజనంబులకుఁ దగు పసదనంబు లీయఁబడెను. మకరందు ని మనోరథము సిద్ధించెను. కర్పూరమంజరి కామితము కడముట్టెను.

వివాహానంతరమున సుదర్శనుఁడు విజయసేనుని నిందుమణిని నరవిందాదేవిని విక్రమసేనుని నొడంబఱచి కోడలైన కర్పూరమంజ రిని నుజ్జయినీ పురంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయెను. రతీమన్మధులవలె నున్న యాసతీపతులం జూచి యుజ్జయినీపురవాసులు మహానందభరి తులై వారిరువుర సమాగమము బహువిధములఁ బ్రశంసించిరి. సు దర్శనుఁడును జంద్రప్రభాదేవియు గుమారునిమాళవరాజ్యమున నభి షిక్తుని జేసి, తాము మందిరమువిడిచి యొకవిహారమునం బ్రవేశించి బుద్ధదేవోపదిష్టములయిన ధర్మముల బారాయణము సేయుచుఁ బారమార్థికచింతతో గాలముగడుపఁదొడఁగిరి. మకరందుఁడు సతీ సమేతుఁడై ప్రత్యహముఁ దల్లిదండ్రుల సందర్శించి వారిదీవనలఁ బడసి వచ్చి ధర్మమార్గానుసారముగాఁ బ్రజాపాలనము సేయుచుం డెను. ప్రతిగ్రామమున నతఁడు చెఱువులు, నూతులు, బావులు త్ర వ్వించెను. పల్లెపల్లెయందు బాలురవిద్యాభివృద్ధికై పాఠశాలలు నెల

కొల్పెను. దుర్గమములగుమార్గములఁ జక్కనిరాచబాటలు నిర్మించెను. విశాలములైన యాబాటల కిరుపక్కల సుందరపుష్పములను, మధురఫలంబులను, సీతలచ్ఛాయలను నొసంగు వృక్షములనాటించెను ఎల్లరు ఫలంబుల ననుభవింపవచ్చును. ఎల్లరు పుష్పముల స్వీకరింపవచ్చును. ఎల్లరు నీడల సుఖింపవచ్చును. క్రోసుదూరమున నొక్కచోట బాటసారులు విడియుటకై సత్రములఁ గట్టించెను. రోగులచికిత్సలనిమిత్తము ధర్మవైద్యశాలలు స్థాపించెను. తెగులుగొంట్లగు పసరములకుసైతము నట్టి చికిత్సాశాలలే నిర్మింపఁబడెను. మాంసభక్షణము దేశమందంతట నిషేధింపఁబడెను. జీవహింస యరుదయ్యెను. జంతువులయెడ సహితము నిష్కరుణముగాఁ బ్రవర్తించినవారు రాజదండనలకుఁ బాత్రములైరి. తల్లిదండ్రులయెడ భక్తి గురుజనంబుల యెడ గౌరవము క్షుద్రజంతవులయెడ దయ, పరస్త్రీలయెడ సోదరీభావము, వికలాంగులయెడ నిరుపేదలయెడ జాలి, మొదలగు సద్గుణంబులు "యథా రాజా తథా ప్రజా" యనుసామెత నిజముగా రాజునడతనుండి ప్రజలు నేర్చుకొని ధర్మాచరణముచేత రాజుమనస్సు రంజింపఁజేసిరి. మకరందునకుఁ బరరాజులలో శత్రువులు లేకపోయిరి. అజాతశత్రుఁ డనుశబ్దము సరిగాపదునొకండక్షౌహిణుల శత్రువులుగల యుధిష్ఠిరునకుఁ జెల్లినదనియు నిజముగా నమ్మాట మకరందునకే జెల్లుననియు నాకాలపువారందరుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. మగధనాయకుని మందిరములందు మకరందునికీర్తియు, ఘూర్జరాధిపునికొలువుకూటంబున మకరందునిప్రశంసయు, శూరసేననృపాలుని శుద్ధాంతములయందు మకరందునిపేరె వెయ్యేల! దేశమం దెల్లెడ నాతనియశోలతలు బ్రాఁకెననుట యతిశయోక్తిగాదు. మకరందుఁడు తనప్రజలలో దండ్రిలేనివారికిఁ దండ్రియై భ్రాతృహీనులకుభ్రాతృడై మిత్రులు లేనివారికి మిత్రుఁడై ధనములేనివారికి ధనమై బలములేనివారికి బల

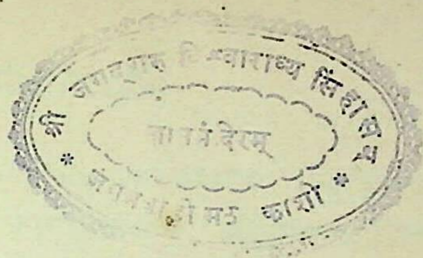
మై "దుర్బలస్య బలం రాజా" యనులోకోక్తిని సార్థకముజేసెను. అతఁడు దురాచారులకు దుర్నిరీక్ష్యుఁడై యుత్తముల కుపగమ్యుఁడై, విద్వజ్జనులకు వేలుపుంజెట్టై పేదలపాలిటిపెన్నిధానమై సర్వజనరంజకుఁడై దుష్టజనభంజకుఁడై ప్రజ తనకు శరీరముగాఁ బ్రజాశరీరమునకుఁ దా నాత్మగా, నుండునట్లు మెలంగి ధర్మమార్గమునుండి యించుకేనియుం దొలఁగక, దనచేఁత లితరనేతలకు మార్గదర్శకములుగా మహీపాలనముచేయఁజొచ్చెను. కర్పూరమంజరి సహధర్మచారిణియనుపేరు సార్థకమగునట్లు కాంతలలో నీయింతి మేలుబంతి యని పేరువచ్చునట్లుమహాపతివ్రతలలో నగ్రగణ్యయై యత్తమామలకు విధేయురాలై బంధువులకుఁ బరమానురక్తయై మహారాజపత్నియయ్యు గరువంబించుకయులేక నెల్లయంగనలకు దర్శనంబిచ్చుచు సాదరంబుగ మాటలాడుచుఁ దల్లిలేనివారికిఁ దల్లియై యాడుబిడ్డలు లేనివారికి బిడ్డయై, గతిలేనివారికి గతియై, జనులప్రేమకు భక్తికిఁ బాత్రమై యుండెను. ఆమె పేదలగు బాలింతరాండ్రకుఁ బథ్యపానంబు లంపును. సూలింతరాండ్రకు సూడిద లంపును. పేదలయాకుటిండ్లకు, గుడిసెలకు నయితము బోయి వారిసుఖదుఃఖముల నరయుచుండును. వారికిఁ గావలసినధనసాహాయ్యము జేయుచుండును. ఆదంపతులు ప్రజలనే బిడ్డలుగా భావించి, వారియానందము తమయానందముగ, వారియభ్యుదయము తమయభ్యుదయముగ వారికష్టములు తమకష్టములుగ వారికలిమి దమకలిమిగ వారిలేమి దమలేమిగ భావించి వారి సుఖమునకై యెల్లప్పుడుఁ బాటుపడు చుందురు.

కర్పూరమంజరికి లోకైకసుందరుఁడగు నొకకుమారుఁడును, జగన్మోహనాకార యగునొకకూఁతురుం గలిగిరి. పాడిదప్పక రాజు పాలించుటంజేసి జనులు పాడిపంటలు గలిగి సిరిసంపదలు గలిగి వర్థిల్లుచుండిరి.

భాగ్యవర్ధనునిమరణానంతరమున విక్రమసేనుఁడు గాంధారము నకుఁగూడ రాజయ్యెను. మహేంద్రదేవునిపరోక్షమున హర్షవర్ధనుఁడు పాంచాలమునకుఁ బ్రభునయ్యెను. మాళవపాంచాల గాంధార, కాశ్మీరదేశంబు లక్కసెల్లెండ్రిట్లు బరస్పరమైత్రి గలిగి సిరులతోఁ దుల దూఁగుచుండెను. ఇందుమణియు, విజయసేనుఁడును గర్పూరమంజరీవివాహమైనవెనుక గొన్ని మాసములుదనుక శ్రీనగరమునం దుండి పిమ్మట మకరందుఁ డాహ్వానము సేయ, నుజ్జయినికింబోయి యచ్చట నే నివసించి యుండిరి. విజయసేనుఁడు కాలక్రమంబున మాళవసైన్యంబుల కధిపతియై మేటిదండనాయకుఁడని పేరుపొంది మకరందుని యాదరమునకు భాజనమయ్యెను. అనుకూలవతి యగుకర్పూరమంజరి యిల్లాలుగ భద్రసేనుఁడు మంత్రిగ విజసేనుఁడు దండనాదుఁడుగ ధర్మము మిత్రింబుగ సత్యంబు చుట్టంబుగ మకరందుఁడు జూద మాడి సిరులు గోల్పోవనినరుఁడు చండాలసేవ జేయనిహరిశ్చంద్రుఁడు వేశ్యాలోలుఁడుగాని పురూరవసుఁడు నని ప్రజలు ప్రశంసింపఁ జిరకాలము రాజ్యపాలనము జేసెను.

సమాప్తము.

విష్ణువర్ధనుఁడు

విష్ణువర్ధనుఁడు

రాజమహేంద్రివరము రాజధానిగఁజేసికొని క్రీస్తుశకము 7 వ శతాబ్దము మొదలు 12 వ శతాబ్దమువరకు మనయాంధ్రిదేశము ను బాలించిన చాళుక్యవంశపురాజులలో ననేకులకు విష్ణువర్ధనుండను బిరుదు గలదు. ఆకాలమునందు మన తెనుఁగుదేశము వేగీదేశమని గ్రంథములలోఁ బేర్కొనబడుచు వచ్చినది. ప్రస్తుతమేలూరువద్ద నున్న వేగి యనుగ్రామము పూర్వ మీదేశమునకు రాజధానిగ నుండెననియు రాజమహేంద్రివర మిటీవల రాజధానిమైన దనియు వేఁగి రాజధానిగ నుండుటచేతనే దీనికి వేగీదేశ మని పేరు వచ్చిన దనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. మొదట రాజధాని యేదైనను వేగీదేశమునకు రాజమహేంద్రివరము కొంతకాలము రాజధానియై యాంధ్రిదేశముఖమునకు మనోహరకస్తూరితిలకమై యాంధ్రిమహా భారతజన్మస్థానమై భరతఖండంబునఁ బేరువహించినది. ఈపట్టణ మే లిన రాజులును భాషాభిమానమునకు బలపరాక్రిమమునకుఁ బేరుపడి యుండిరి. అందు భారతము నన్నయభట్టారకునిచేఁ గృతినందిన రాజ రాజనరేంద్రుఁ డగ్రిగణ్యుఁడని చెప్పవచ్చును. ఈతనికి విష్ణువర్ధనుఁ డను బిరుదు గలదు. ఈబిరుద మీతని పూర్వులలో ననేకులకుఁగూ డ గలదు. ఆంధ్రిదేశపరిపాలకులైనచాళుక్యులకీబిరుద మెట్లుగలిగి నదో తెలిసికొనుట యవశ్యము. అట్లు తెలిసికొనుట కొక చిన్నకథ వినవలయు.

మొట్టమొదట నాంధ్రిదేశమునకు వచ్చిన చాళుక్యరాజు మహాతేజశ్శాలియై దేశముల నాక్రిమించుకొని రాజ్యము సేయుచుండ శత్రురాజులాతని దాడికోడి యాతని నె ల్లైన దేశమునుండి పారద్రోలవలయునని ననేకోపాయంబుల నాలో చించిరి. చాళుక్యరాజు బాహుబలసంపన్నుఁ డగుటచే నుర్నిరీక్ష్య

పరిభావంతుఁడై చాలకాలము నిరంకుశపరిభుత్వము నెఱపెను. తేజ శ్శాలుల కెప్పుడును వైరు లధికమగుట సహజముకదా! చాళుక్యరాజునకు శత్రుమండలము నానాటికధికమయ్యెను. చుట్టుపక్కలనున్న రాజులందఱు గట్టుగట్టి మహాసైన్యములఁ గూర్చుకొని చాళుక్యరాజుమీఁదికి దండెత్తిరి. అసాధారణభుజబలశాలి యగుచాళుక్యభూపాలుడు పలుమాఱు లారాజుల వేరువేర రణరంగమునఁ బరాజితులఁ జేసినవాడగుటచేతను, నెంతలెంతలు మేటిమగల నైనగడ్డిపరకలుగఁ జూచునట్టిస్వభావము గలవాఁడగుటచేతను,తనబాహుబలంబునందును దన సేనాబలంబునందును మితిమీఱిన విశ్వాసముగలవాఁడగుటచేతను జంకు గొంకు లేక వివాహమునకుఁ దరలివెళ్ళిన విధంబున సంగ్రామరంగమునకుఁ జతురంగబలసమేతుఁడై బ్రాహ్మణాశీర్వాదపురస్సరముగ మహావైభవముతో నరిగెను. యుద్ధమునందు జయమునే ప్రతీక్షించుచుండుటచేత జాళుక్యమహీపాలుఁడు తన విజయంబును శత్రువుల పరాజయంబును, తన సైన్యంబుల విజృంభణంబును, బగవారి పలాయనంబును, తన స్వచ్ఛకీర్తిని వైరుల యపకీర్తిను, కన్నులారఁగాంచి యానందించుటకై చిరకాలమునుండి రణరంగంబులఁజూడ వేడుకపడుచున్న తన పట్టమహిషిని బంగారపు హౌదాతో నలంకరింపబడిన మదపుటేనుగుపై నెక్కించి తోడ్కొని పోదలంచెను. ఆమెతో నంతఃపురము వదలి సఖీజనంబులు పరిచారికలు వందలకొలది యుద్ధదర్శనకుతూహలముతో రాఁదలంచిరి. అప్పుడు చాళుక్యరాజుపట్టమహిషి గర్భవతియై యుండెను. ఆచూలాలి కాఱవమాసము గడచుచుండెను. చెలికత్తెలు చుట్టములు నీకేమిసూడిదలు కావలయునని యడుగ నామె నాకు సూడిదలేమియు నక్కఱలేదని చెప్పుచు వచ్చెను. భర్త యామె సన్నిధానమునకరిగి "దేవీ! నీయభీష్టమేదో నెఱవేర్చెద. చిరకాలమునకు గర్భవతివైన నీకు నే నియ్యరా

నికోరిక లేదు. సందేహింపక యడుగు" మని వేడికొనియెను. అనవు
డాదేవి యిట్లనియె. "జగద్వినుత మైన దేవరవారి భుజవీర్యంబు రణ
రంగమునకారుచిచ్చువలె విజృంభించునపుడు నేనుస్వయముగ జూడవ
లయు నని చిరకాలమునుండి కుతూహలము గలదు. ఇప్పుడు మీరు
దండయాత్రకు వెడలుచున్నట్లు వింటిని. నన్ను గూడ వెంటబెట్టు
కొని పోవలయు నని ప్రార్థించుచున్నదానను." అనవుడు చాళుక్య
వల్లభుం డగు వల్లభు డిట్లనియె? "దేవీ! నాయభీష్టంబును నీయభీష్టం
బును నొక్కటియే యైనది. చిరకాలమునుండి నాసంగ్రామకేళి నీకుం
జూపి నయనోత్సవము గావింప దలంచుచుంటిని. నేనే నిన్ను పిలుచు
కొని పోవలయునని తలంచుచుండ నీవే నన్నడిగితివి. నాకు బరమసం
తోషమయ్యె. రమ్ము." అని యామెను సపరివారముగ బైనచెప్పిన
విధమున యుద్ధమునకు గొనిపోయెను. ఉభయసైన్యంబులు గ
జరథ తురగ సన్నాహాముతో యుద్ధరంగము జేరినవి. రణభేరీ భాం
కరణము లాకాశంబును బీటలువారునట్లు చేయుచుండెను. ఆశబ్దంబు
లకు వృక్షములపై నుండినపక్షులు భయంపడి ప్రాణములు విడిచి నేల
రాలెను. మనుష్యుల చెవులు చిల్లులుపడజొచ్చెను. అన్యోన్యవినాశన
మునకై సైనికు లుత్సాహభరితులై యెదురుచూడజొచ్చిరి. సేనాప
తులు వీరరసపరిధానము లైన పలుకులతో సైనికులం బురికొల్పిరి.
మద్యపానంబునం బరవశు లైనవిధంబున సైనికులువీరరసావిష్టులై మే
నులు మఱచి కోడిపుంజులువలె నెవ్వాడు పగతురమీఁద బడుదు మని
యువ్విళులూరుచుండిరి. అప్పుడుసంగ్రామ మారంభమయ్యెను. చిత్త
జల్లువలె బాణవర్షంబు గురిసెను. ప్రాణంబులు విడుచువారు గాయం
బులు తగిలి నేలంగూలి యమ్మా నాయనా బాధకోర్వజాల దాహ
ము దాహము మంచినీళ్ళు మంచినీ ళ్ళని యరచుచు దమ నెత్తురు
లో దామె [illegible] దొల్లదొల్లుచు జేసికొని కొం

షెము సేప్రు విశ్రమించువారు ప్రాణము పూర్తిగాబోవని మోఘుల పైనుండి రోషావేశమున విస విస నడచువారు. గుఱిజూచి యమ్ముల నేయువారు. పగవారి యేటుల నొఘుపునం దప్పించుకొనువారు. పలాయితులగువారు. పిరికితనంబున నేనుంగులయు గుఱ్ఱంబులయు చాటున దాగువారు నై యుభయబలంబుల సైనికులు బలువిధంబుల వర్తింపజొచ్చిరి.

చాళుక్యరాజు సైన్యము మొట్టమొదట జయమునొందునట్లు కనబడెను. కాని, దైవయోగమున నది తలక్రిందయ్యెను. శత్రుసైన్యముల ధాటి కోడి చాళుక్యబలములువెన్నిచ్చిపారజొచ్చెను. యుద్ధభూమిపీనుగులపెంటయయ్యె.రణరంగమునశత్రువులకు వెన్నిచ్చి పఱచి ప్రాణముల రక్షించుటకంటె ప్రాణములున్నంతవరకు బోరాడి శౌర్యము నెఱపి శరీరమువిడుచుట కర్తవ్యమని తలంచి చాళుక్యరాజు తన యేనుంగును గదలనీయక శత్రురాజులకభిముఖుఁడై పోర జొచ్చెను. అఖండ రాజభక్తిగల సేనాపతులు కొందఱు చాళుక్యరాజును సమీపించి యుద్ధరంగమురుండి తొలగి ప్రాణరక్షణము చేసికోవలసిన దని హితోపదేశము చేసిరి. అతఁడు వారిమాటలను పెడచెవిని బెట్టెను. పారిపోవు చున్న సైనికులఁ బురికొల్పి కొందఱు సేనాధిపతులుమరలదోడ్కొనవచ్చిరి.అప్పుడుకడసారిసంకులసమరమయ్యెను చాళుక్యరాజుపై శత్రురాజు లయిదుగురు నిరంతరాయము లగువర్షధారలవలె బాణపరంపర లేయజొచ్చిరి. చాళుక్యుడు వాటినన్నిటిని ద్రుంచివేయుచు జగదద్భుతముగా జాలవఱకుబోరాడెను. ఎట్టకేలకు విశ్రాంతి నొందె యున్న సమయమున శత్రురాజుల బాణమొకటి కంఠంబునందగిలె బొట బొట నెత్తురుకంఠమునుండి బ్రవహించె. కనుగమ్ములు మూతవడియె. చేతినుండి విల్లు జాఱి నేలబడియె. అంబారీలోనే రాజుమృతినొందెను. పటపుటే

నుగు తన యజమానుని పీనుగుం దోడ్కొని యుద్ధరంగమునుండి పారిపోయె. సైనికులు పటాపంచలైరి. సేనాధిపతులు వెన్నిచ్చి పరుగెత్తిరి. శత్రువులు సింహనాదము చేసిరి. పలాయనము సేయు చాళుక్యబలములను పగవారు లేళ్ళను వేటాడినట్లు తరిమి చంపిరి. యుద్ధభూమి మృత్యుదేవతయొక్క భోజనశాల యయ్యెను. చాళుక్యరాజాంతఃపురస్త్రీల యాక్రందనధ్వనులు మిన్నుముట్టెను. సైనికులు తమ సంరక్షణమునే గాని దేవీసంరక్షణము మరచిరి. అప్పుడు ప్రధానమంత్రి రాజపత్ని యున్నకడ కరిగి మెఱుయలవంటి భటులను నూర్వదిమందిని జేర బిలిచి యిట్లనియె. "యోధులారా! మనపాలిటి కల్పవృక్షమని చెప్పఁదగిన మహారాజు మనభాగ్యలోపమున బ్రజల యదృష్టలోపమున దైవానుగ్రహాలోపమున రణరంగమునందు మృతినొందె. మన మిప్పుడు తలిదండ్రులు లేని బిడ్డల మైతిమి. మనకును సమస్తప్రజలకును నిశ్చయముగ నీమహారాజె తల్లియై తండ్రియై సోదరుడై యెల్లచుట్టమునై యెల్లవిధముల గాపాడెగదా! తల్లిదండ్రులు మనలం గనుట మాత్రమే గాని తక్కినపని చేయజాలరైరి. సంరక్షణమంతయు నీమహారాజే గావించెను. ఆయన శౌర్యనిధానమై జగదేకవీరుడై తనయశశ్చంద్రికలు దిగంతముల వ్యాపించునట్లు తన నామధేయ మాచంద్ర సంస్థాయి యైయుండునట్లు ముక్కున నూపిరియుండునంత కాలము పోరాడి చచ్చియుం బ్రతికినవాడై వీరస్వర్గముం జూరగొనియె. భారతయుద్ధమందు మృతినొందిన యభిమన్యాదిమహాశూరుల కేగతులు గలుగు నీతనికిగూడ నట్టిగతులు గలుగు. ఆమహాత్ముఁ డంత తేజోరాశియై గ్రీష్మకాల సూర్యమండలమువలె వెలిగి వెలిగి శాత్రవుల పరి పరివిధంబుల తపింపజేసి యెట్టకేలకు గాలవశంబున నస్తమించె. జంతువులకెల్ల మరణ మెన్నటికైన దప్పదుగదా! ఆమహారాజుకీర్తి ధ్వజమును నేలపై నిలిపిపరలోకంబునకుం జనియె.

మనమో నీచుల మై రాజభక్తిహీనులమై. దేశద్రోహులమై యాత్మ ద్రోహుల మై రాజద్రోహులమై ధర్మద్రోహుల మైక్షణభంగురము లై వినశ్వరము లయినయీపాడుశరీరముల రక్షించుకొనుటకై స్వామిని విడిచి యుద్ధ రంగమును విడిచి మృత్యువునకు జంకి యీవిధము న పలాయితుల మైతిమి మన కీలజ్జయే చాలును. ఇంతకంటె శిరచ్ఛేద మక్కఱలేదు. శిర మున్నను మెడమీఁద లేనట్లె. యుద్ధమునందు శత్రుశస్త్రములచే శిరములు తెగి పడియున్న యోధులకు శిరములు లేకున్నను యశఃకిరీటముతో నలంకరింపబడిన శిరము లున్నట్లేభావింపవలెను. ముంజెకాయలుం బోలి,ముంజెల వంటి కన్నులుగల మనశిరస్సులతో నేమిప్రయోజనము? తోలుతిత్తులవంటి మన దేహములతో నేమిప్రయోజనము? స్వామిని సంరక్షించితిమా! దేశమును కాపాడితిమా! స్వామి నిమిత్తమై యీశరీర మిచ్చితిమా! మన శరీరములు భూమికి భారములు. మనతలలు మన శరీరములకు భా ర ము లు. పిరికిపందలమై తల్లి కడుపుచెడ బుట్టితిమి. కులంబున కప్రదిష్ట దెచ్చితిమి. అటువంటి భువనైకవంద్యు డగుమహారాజును గోల్పోయి మనము కాగా మొండితనముతో బ్రతుకుచుంటిమిగాని యశఃకాము డెవ్వఁడు జీవింపగలఁడు. రాజభక్తుడెవ్వఁడు రణ రంగము విడువగలఁడు. మనవంటివారి జన్మముచే దేశ మపవిత్రమైనది. ఎవ్వనినైన భరింపగలదుగాని భూదేవి చిరకాలము రాజుసొమ్ము తిని సమయము వచ్చినప్పుడు వానిపక్క నిలచి పోరలేక పరుగెత్తిపోవువాని మాత్రము భరింప జాలదు. మనము స్వామిఋణము దీర్పజాలమైతిమి. కాని యిప్పుడు విచారించిన కార్యములేదు. ఉపాయముల నన్వేషించుటకు దగుకాలములేదు. మన కొక్కటేకర్తవ్యము గలదు. అది చేసి యైనమన జన్మములు ధన్యములు చేసికొందము. అది యేదందు రేని దేవీసంరక్షణమె మనకు బ్రథమకర్తవ్యము. ఆమె గర్భవతి యైయున్నది. ఆరవమాసము నడచుచున్నదిఆ

మెను సంరక్షించితిమా మహాతేజశ్శాలి యగుకుమారుఁ డామె గర్భమున జనింపగలఁడు. చాళుక్య వంశము నిలుచును. రాజ్యము మరల స్వాధీన మగును. ఆంధ్రదేశము మరల రాజన్వతియగును. పృధివి కలంకారము కలుగును. ఇప్పుడు మన మందరము దేవికడకు బోయి యామె నోదార్చి యామె నెక్కడికైన సురక్షిత మగుస్థలమునకుం గొంపోవుదము. ఈసత్కారముచేత మనము చేసిన రాజద్రోహపాపము గొంతవఱ కడంగును." అని మంత్రి పలుక నాయోధు లందఱు బాష్పపూరితనేత్రులై "సరే యట్లు చేయుద" మని యైకకంఠ్యముగ బల్కిరి.

చాళుక్యభూపాలుఁడు శత్రురాజుల క్రోధాగ్ని కాహుతియై యేనుఁగమీఁద హౌదాలోఁ బడి ప్రాణమువిడిచినతోడనే యామహారాజుపట్టపుటేనుఁగును మావటీఁడు యజమానుని దుస్థితి నెఱింగి దేవి కడకుం దీసికొనిపోవుటకై కదలించెను. కాని యాతనికిఁ జిరకాల శత్రువగు కటకరాజు వానికార్యంబు సైపక వెంటనే రెం డమ్ములేసి మావటివానిని వధియించి గజంబునుబోవనీక నిరోధించెను. ఆ మదగజంబు తనఱేని దుస్థితి నెఱింగియో కాక తనరాక నడ్డగించుట చేతనో మహాకోపావిష్టమై భయంకరంబుగ ఘీంకారంబులు సేయుచు తొండమెత్తి యడ్డమువచ్చిన జనంబులనెల్ల గుభాలు గుభాలున నేలఁ బడునట్లు మోదుచుఁ గొందఱం గాళ్ళక్రిందవైచి చమరి తుండాగ్రంబునఁ గొందఱనెత్తి నేలవైచికొట్టి సర్వజనభయంకరమై విహరించెను. కటకరాజు దానియెట్టయెదుట నిలువనోపక వెనుకప్రక్కకుంజని యేనుంగుల నిరోధించుటలో మెలకువగల వేఁటకాండ్రఁ గొందఱ బిలచి దాని వెనుకకాళ్ళకు సంకెళ్ళువేయుఁడని యాజ్ఞాపించెను. ప్రళయకాలరుద్రమూర్తి కామ్రేడితమువలెనున్న యామదపుటేనుఁగు దరికైన వారరుగంగనేరక నలుదెసల నిలిచి మెల్లదెసలనుండి దాని

పై బాణవర్షంబు గురిపించి యామహాసత్వంబును నేలంగూల్చిరి. క్షణకాలంబున నదియు వీరస్వర్గంబున కరుగుచున్న యజమానుని మార్గమధ్యంబున మోచుటకు వాహనంబులు లేవోయను భయం బున వెంటనరిగినదోయన్నట్లు మేనువిడిచె. అప్పుడు కటకేశ్వరుండు గజంబుపైనున్న బంగరుహౌదా విప్పించి యందున్న చాళుక్యరాజు కళేబరంబును నేలబడవేయించి నవరత్నంబులు చెక్కిన యాయం బారిని దన శిబిరంబునకుఁ బంపించెను. రక్తసిక్తమయిన శరీరముతో మహాసమరోత్సాహమును సూచించు మొగముతో, పిడికిటం బిగిసి కొనిపోయిన విల్లుతో నస్తమించుచున్న చంద్రమండలమువలెనున్న కళలతో నేలంబడియున్న యాచాళుక్య కులసింహముం జూచి కటక రాజుదక్క తక్కిన శత్రురాజులు కన్నులనీరువెట్టుకొని లోలోపల విషాదమొందిరి. ఆవైరిరాజులలో నప్పుడొకఁడు కటకేశ్వరునితో నిట్లనియె. "రాజేంబారి! చూడుము. ఈతండు నిద్రవోవుచున్నట్లున్నాఁ డుగాని మృతినొందియున్నట్లు కనఁబడుచుండుటలేదు. మొగము కళాహీనముకాలేదు. నీబాణంబు నొవ్వఁదగిలి నప్పుడు హుమ్మని యాతఁడుంకించి యాడుగఱచెను గాఁబోలు. ఇప్పటికిని క్రిందిపెదవికి దంతము లంటుకొని యున్నవి చూడు. కుడిచేతిపిడికిట నారియు నెడమచేతి పిడికిట విల్లును బిగిసికొనిపోయి యున్నవి చూడుము! క్షత్రియజన్మ మెత్తినందుకు మహాశూరుల కుచిత మగుమరణము నొందెను. ఎత్తినవిల్లు చేతనెత్తినట్లుండఁగానె విడచెడు బాణంబులు విడుచున ట్లుండఁగానె తగిలెడు బాణంబులు తగులుచుండగానె స్రవిం చెడు రక్తము సరిపించుచుండఁగానె మరణంబు నొందుటకంటె క్షత్రి యకులపరిభూతుడగుమనుష్యున కపేక్షణీయ మింక నేమున్నది?"యశో వా మృత్యుర్వా" యశముగాని మృత్యువుగాని లభింపవలెనని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఈతనికి రెండుం జేకూరినవి. ఈతని జన్మకారణమున

నీతనితల్లి వీరమాత యైనది. ఈతనిశౌర్యకారణమున భార్య వీర పత్ని యైనది. వంశము వీరవంశ మైనది. ఈతఁడు చచ్చినను బ్రదికి యున్నాఁడు. ఈతనితోఁ బోరుట మనకు గౌరవము సుమా!" యని మఱియు నింకేదియో చెప్పఁబోవుచుండ కటకేశ్వరుఁడు వానిమాట కడ్డువచ్చి యేమిది బట్టువానివలెఁ బొగడుచున్నావు. పగవానిం బొగడుటకు నీకు సిగ్గైనను లేదా! నాలుక యెట్లువచ్చుచున్నది. అందఱికంటె నతఁడేమిపౌరుషముచూపె. ఈతనికంటెనెక్కుడుపరాక్రమము చూపి వేనవేలు విక్రమశాలురు రణరంగమునఁ బడియున్నారు. అట్లు చచ్చినవారిలో వీఁడొకఁడు. అందఱియోధుల తల్లులు వీరమాతలె. అందఱిభార్యలు వీరపత్నులె. అందఱికన్న వీఁడెక్కువపొడిచి వేసినదేమి లేదు. ఇతనితోఁ బోరాడుట నీకు గౌరవమేమోకాని నాకు గౌరవముకాదు. నాకును వీనికిని హస్తిమశకాంతరముకలదు, నాదర్పమునకు నాకీర్తికి నాయౌన్నత్యమునకు వీనితోఁ బోరుట మిక్కిలి యగౌరవము. నాతోఁబోరుట వానికిగౌరవము. ఈనీచుఁడు నేఁటికాలమునకు నాకన్నులు చల్లగా సపరివారముగా నేలంగూలినాఁడు. ఇప్పుడు గదా నాకు కంటినిండ నిదుర. ఇప్పుడుగదా నాకు మనసునిండ తృప్తి. ఇప్పుడుగదా నాకు హృదయమునిండ సంతోషము. ఇప్పుడుగదా నామార్గము నిష్కంటకమైనది. ఇప్పుడుగదా నేను సుఖముగ భుజియింపఁగల్గుట. నేఁడుగదా నామనోరథము నెరవేరినది. ఇంక నే ధన్యుఁడనైతినని మృతినొందిన యారాజుం బహువిధముల దూషించెను. అప్పుడు మిత్రమండలిలోనున్న మఱియొకరాజు కటకేశ్వరుం జూచి "దేవా! యీతని కగ్నిసంస్కారము సేయించు టుచితము. సత్వరము సేవకున కాజ్ఞాపింపు"డని పలికెను. అదివిని కటకేశ్వరుఁడు కోపంబునఁ బండ్లు కొరుకుచు నాతని కిట్లనియె. ఏమీ! యీతుచ్ఛ

నకా యగ్నిసంస్కారము? అగ్నిసంస్కారముచేయించెద. కానివీనికిఁ గాదు. వీనిరాజధానికగ్నిసంస్కారము చేయించెద. వీఁడుపాలించిన గ్రామమున కగ్నిసంస్కారముచేయించెద. వీనిబంధుకోటికి బ్రిదికి యుండగనే యగ్నిసంస్కారము చేయించెద. ఈదురాత్మునకాయగ్ని సంస్కారము? చూఁడునాప్రతిజ్ఞ. ఈతండుపరిపాలించిన యాంధ్రదేశ మంతయు బస్మపటలము గావించెద. ఈతనిశవమును గ్రద్దలు రాబందులు కాకులు పొడుచుకొని తినవలయునేగాని శాస్త్రయుక్తమైన యగ్నిసంస్కారము దానికిం జరుగఁగూడదు. ఈతఁడుపాలించిన గ్రామంబులన్నియుఁగొల్లగొని పరశురామప్రీతిచేయవలయు. ఈతఁడు కాపురమున్న మేడలు మిద్దెలు నేలఁగూల్చి యానేలయెల్ల దున్నించి జిల్లేడు నేపాళము నాటింపవలెను. ఇంతియెకాదు. ఈతనిభార్య నిండు చూలాలై యున్నదని వినియున్నాఁడను. ఆమె యెక్కడనున్నదో వెదకి పట్టుకొని చెఱసాలంబెట్టి ప్రసవించినతరువాత కూఁతుపుట్టెనేని దానింబెంచి యొకనీచునకిచ్చి పెండ్లిచేసెద. కొడుకుపుట్టెనేని తక్షణ మే నిర్భాగ్యుఁడగు నాయర్భకుని నేనుస్వయముగా నాఖడ్గంబున కెర జేసెద. రెండవకంసుఁడనుపేరు సంపాదించెద. అప్పుడుకాని నామన స్తాపముతీరదు. నాక్రోధాగ్ని యారాజురక్తధారలచే మూఁడువంతు లు ఁల్లారినది. ఆశిశువుయొక్క నెత్తురుబొట్లచే సంపూర్ణముగఁ జల్లారును. చాళుక్యవంశము భూమండలంబున నుండఁగూడదు. చాళుక్య వంశమేకాదు. చాళుక్యవంశసంబంధమైన పురుషుఁడైన లోకంబుననుండ రాదు. అశ్వత్థామ జగము నిష్పాండవము చేయఁదలచి కృతార్థుఁడుగా లేకపోయెను. నేనులోకము నిశ్చాళుక్యముచేసి కృతకృత్యుఁడ నయ్యెద.

అని కటకేశ్వరుఁడు రాక్షసోచితము లగువచనములు బలుక నాతనితో నన్న చాళుక్యరాజశత్రువులు మహాశ్చర్యరసనిమగ్నులై

తెల్లబోయి చూచుచుండిరి. అం దొకఁడు కటకేశ్వరునితో ధైర్య ముతో నిట్లనియె. "మహారాజా! వైరములు మరణాంతములై యుండవలెను. రావణుఁడు రఘురామునిచేత రణరంగమున నిహతుఁ డైనవెనుక విభీషణుఁడు తన యన్న దురాత్ముఁ డగుటచేత వానికిఁ దా నగ్నిసంస్కారములు చేయఁగూడ దని వాదించెను. అప్పుడు రాముఁడు విభీషణుని మందలించి 'మరణాంతాని వైరాణి' యని ధర్మో పదేశము చేసి విభీషణునిచే దశకంఠునకు నుత్తరక్రియలు చేయించె ను రాముని యుపదేశము విభీషణున కొక్కనికే కాదు. ఆ యుపదే శము శత్రుమరణానంతరమున వైరమును వహించు మానవకోటి కెల్ల నుద్దేశింపఁ బడినది. చాళుక్యరాజు మనచే నిహతుఁడయ్యె. ఆతఁడు మన కింక క్రోధస్థానము కాదు. ఆతని శవము గ్రద్దలు పీకినను, కా కులు పొడిచినను, నక్కలు ముక్కలుగఁ జేసి మెక్కినను, క్రిమికీటకం బులు పొడిచి తినినను, దానియందలి బాధగాని యవమానముగాని యాతఁ డనుభవింపఁ జాలఁడు. శవము నవమానించుట రాతి నవమానించుట. కొయ్య నవమానించుట. ఆ యవమానము కర్తదికాని భోక్తది కాదు. ఇట్లు చేయుటచే మనలను మనమే యవమానించుకొనుచున్నాము. మనచేతి నెంతయధికార మున్నను మన బాహువులయం దెంతబల మున్నను మన మనంబున నెంత గర్వ మున్నను మనమాట కెంతచెల్లుబడి యున్నను మనము లోకస మ్మతము లగు కార్యములను జేసినంతవఱకే జనానురాగము మనపై నిలుచునుగాని లోకవిరుద్ధములై యసహ్యము లై యనార్యము లైన దుండగములను మనము చేయుదుమేని జనులకు మనపై సేవ పుట్టక పోదు. మన కనకసింహాసనంబులు మన రత్నకిరీటంబులు వారి యం తరంగంబులందలి యభిప్రాయంబుల మార్పఁజాలవు. మన శస్త్రాయ శస్త్రంబులను మన చతురంగబలంబులను జూచి భయపడి లోకులు

భళాభళీ యని మన పనులను పైకి మెచ్చిననను లోలోపల నీచకార్యకర్తలను వారు నిందింపకపోరు. కావున, మహాపరితాపము జూపి క్షత్రియోచిత మైనమరణము నొంది రణరంగశాయియైనయీచాళుక్యవంశాలంకారునకు నిజపౌరుషానురూప మైన గౌరవంబు సేయకపోయిన మానె, అధమాధముల కైన నవలీలగా నలవడు నగ్నిసంస్కారమైనఁ జేయించుట యుత్తమము. అదియునుఁగాక యీమహారాజు భార్యను వెదకి పట్టితెచ్చి గర్భవతి యైనయాకాంత పురుషశిశువును బ్రసవించెడుపక్షమున నాతని మీచేతులతో మీరు స్వయముగా మృతినొందింపఁ బ్రతిజ్ఞ చేసితిరి. ఇది యేటినీతి? యెట్టిధర్మము? ఏమి రాచపాడి? అసూర్యంపశ్య యగుశుద్ధాంతకాంత యాతని యిల్లాలు. ఆదేవి మహాపతివ్రత యనియు లోకోత్తరగుణరత్నభూషిత యనియు నంగనలకు మేలుబంతి యనియు నేను వినియున్నాఁడను. ఆపరమసాధ్వి మన కేమియపకారము చేసినది? ఆమెకు మనము కలిగించిన భర్తృవియోగమే చాలును. పుత్రశోకము కూడ గల్గింపవలయునా? అప్పుడు పుట్టిన పసివాఁడు మన కేమియపకారము చేయఁగలఁడు? లావు మగంటిమి గల శూరులు తమవలె నాయుధపాణు లైనశూరులతో ధర్మయుద్ధము చేసి గెలిచి సామ్రాజ్యసంపాదనము చేయనోపుదురుకాని, మాతృగర్భము నప్పుడే వెడలి గ్రుక్కెడుపా లైననరిగఁ ద్రాగక కనులైననరిగఁ దెరువక మంత్రసాని చేతులలో నేయుంచి కావు కావు మని యఱచుచున్న నిర్భాగ్యు డగునర్భకుని దుర్భరక్రోధంబున నేలపాలుసేయుట యేమిపౌరుషము? రాచపుట్టువు పుట్టి మన మిదివరకు చేసిన ఘోరకృత్యములే చాలును. వేయిజన్మములకైన నట్టి పాతకముల ఫలంబు మన మనుభవించుచుందుము. శిశుహత్యలు స్త్రీహత్యలు కూడ చేయవలయునా? భాగవత మేలచదివితివి? రామాయణ మేలవింటివి? వేదవ్యాసుఁడు భారత మేలరచియించె?

వాల్మీకి రామాయణ మేలశ్రీమపడి భూర్జపత్రములపై లిఖించె? నీకు ను నాకును మనవంటి పాపాత్ములకును ధర్మోపదేశములు చేయుటకే సుమా! శ్రీకృష్ణుని కీర్తివంటి కీర్తిసంపాదించుట దుర్లభముగాని కంసుని దుర్యశమువంటి దుర్యశము సంపాదించుట సులభము. రాముననుసరించుట కష్టముకాని రావణు ననుసరించుట చేతిలోనిపని. సత్కీర్తి బహుప్రయత్న సాధ్యము. చెడ్డపేరు క్షణమాత్రసాధ్యము. అందుచేత నో కటకరాజా! నీవు తలపెట్టిన కార్యంబులు నీవిజయలక్ష్మీముఖంబునకు గళంకములై, నీకీర్తికి మచ్చలై, నరకలోకమునకుం గొంపోవు సోపానములై యుండును. కావున వానినుండి తొలంగుము." అని తనతోడిరాజు పరమార్థగర్భితమైనయుపదేశము చేయ నాకటకేశ్వరుండు మహాకోపోద్దీపితుఁడై పండ్లు గొఱుకుచుఁ గన్బొమలు ముడివడ హుంకరించి "చాలు మీయుపదేశంబులు చాలు. సామంతరాజులకు మితిమీరిన చనువు లిచ్చినఫలంబు నాకిప్పుడు కానఁబడుచున్నది. ఈయుపదేశంబులు సేయు మని మిమ్మెవ్వరడిగిరి? సింగపుంజూలు నూడఁబెరకుటకై యత్నింపకుఁడు. పెద్దపులినోట చేతులం బెట్టకుఁడు. మీయుపదేశంబులు విన్నపక్షమునమగటిమిం బోఁగొట్టుకొని తేజోవిహీనుల మై వ్యాస వాల్మీకులవలె ముక్కు మూసికొని యుండవలెను. మాకంత వైరాగ్య ముదయింపలేదు. భోగులముగాని జోగులము కాము. ఉప్పు పులుసు కారము తినుచున్నంతవఱకుఁ బ్రతిమనుష్యుఁడు కామ క్రోధ లోభ మోహ మదమత్సరంబులకుఁ బాల్పడక మానఁడు. ఋణశేషము వ్రణశేషము శత్రుశేషము నుండనియ్యఁగూడ దని యాచార్యులు వక్కాణింతురు. అది రాజనీతి. పూర్వులు పోయిన పుంత. శుక్రుఁడు చెప్పినధర్మసూక్ష్మము. చేతఖడ్గము దాల్చుచున్నాముగాని దండము ధరించుట లేదు. భూపతులముగాని యతులము కాము.

ప్రేమదావనముల నాసించుచున్నాము కాని వనముల నాసించుట లేదు. మనస్సు లహంకారపూరితము లైనవికాని యోంకారపూరిత ములు కాలేదు. సింహాసనముల మీఁదనేగాని బుద్ధి దర్భాసనముల మీఁద లేదు. మీరపకీర్తిగా నెంచునది మాకు గీర్తి. మీరు క్రౌర్య ముగా నెంచునది మాకు శౌర్యము. మీయుపదేశంబులు మాచెవుల కెక్కవు. మాదారిని మమ్ముఁబోనిండు. మీకిష్ట మగునేని నాతో నుండుఁడు. లేదేని మీబలంబులం దీసికొని మీయిచ్ఛవచ్చినట్లు బొండు. చాళుక్యున కగ్నిసంస్కారంబు నేను జేయింపనొల్ల. ఆతని యిల్లాలిని విడువనొల్ల నాతని పుత్రుని రక్షింప నొల్ల. మీచేత నైనయెడల మీరామెతోఁ జేరి యామెను గాపాడుఁడు." అనిమిక్కిలి కఠినముగాఁ బలికెను. ఆమాటకు మనసు నొచ్చి యాతనితో మరల మాటలాడనొల్లక యుద్ధభూమి విడిచి యారాజు తన శిబిరమునకుం జనియెను. అప్పుడు కటకేశ్వరుఁడు తన వేగులవాండ్రి నిద్దఱను బిలచి చాళుక్యరాజు పట్టపుదేవి యెక్కడ నున్నదో కనుఁగొని రండు సత్వరము రాకపోయితి రేని నారింజపండులట్లు మీశరీరము లొలిపించెద. మీ శిరంబులు కోట కొమ్మలకుం గట్టించెద" నని భీకరస్వరముతో నాజ్ఞాపించెను. అనవుడు వారు చేతులు జోడించి "దేవా! ఆమెవార్త్తం దెలిసికొని జాములో వచ్చెదము. మగని పరితాపము కన్నులారఁ గన నాయమ్మ యుద్ధభూమికె వచ్చియున్న దని వినియున్నా" మని మనవిచేసికొనిరి. "ఓహో! మగని పరితాపముజూడవచ్చినదా! సరిగాఁజూచినది కద? ఎటనున్నదో కనుఁగొని వేగరండు" అని వారిం బంపి యారాజు తన గుడారమునకుం జనియెను.

అంతకుమున్నె చాళుక్యభూపాలుని ప్రధాన మంత్రియు హతశేషు లగుకొందఱు సైనికులుమంత్రిపలుకులుచేఁ బ్రేరితులై తమ రాణిని దర్శింపఁబోయిరి. మంత్రి వచ్చియున్నాఁడని పరిచారికలు

రాణితో మనవి జేసిరి. రాణి బాష్పాకులితనేత్రయై గద్గదస్వరముతో నాతనిం జూచి "అయ్యో! మహారాజుగారితోఁ గలిసి రాక నీవొక్కఁడ వేల వచ్చితివి? ఏదీ మాపాలిటి పారిజాతవృక్షము? కూలిపోయినదా? ఏదీ నాచింతామణిరత్నము? శత్రురాజు లపహరించిరా? ఏఁడీ చాళుక్యవంశాలంకారుఁడు? ఏఁడీ లోకైకమహావీరుఁడు? ఏఁడీ నాకన్నులచందమామ? అయ్యో! ఊరకుందువేమి? మా మహారాజు మృతినొందెనా? మీ యేలిక వీరస్వర్గ మలంకరించెనా? హా ప్రాణేశ్వరా! రణరంగంబున మీవిక్రమంబు వీక్షింప వచ్చిన నన్ను ఘోరశత్రుమధ్యంబున నేకాకిం జేసి విడిచిపోవఁదగునా? నాతోఁ జెప్పక నన్ను వెంటఁదీసికొనిపోక మీ రేకటంబ చనినమాత్రమున నేను రాఁజాలననుకొంటిరా? ఒక్కజాములో మీవెంట వచ్చెద. అగ్నిజ్వాల లనెడు మహావేగవంతంబు లగు గుఱ్ఱంబులం బూన్చిన చితి యను రథంబెక్కి సగముదారిలో మిమ్ము నేను గలుసుకొందు. నను ధైర్యము నాకుఁ గలదు. మంత్రీ, చిరకాలము నీవు మహారాజును సేవించితివి. ఎల్లకార్యములయందాయనకు తోడునీడవై కుడిభుజంబవై నాలుకవై నేత్రమవై యుంటివి. సకలోపచారంబులు చేసితివి. అగ్నిసాక్షికముగా మాయిరువురకును వివాహసంస్కారంబు చేయించితివి. ఇప్పుడు రాజకళేబరమునకగ్ని సంస్కారంబు జేయింపుము. నేనును రాజకాంతల కుచిత మగు మార్గ మవలంబించెద. యుద్ధసమయమున సయితము తన్ను నేనెడబాసి యుండఁగూడదని కదా మీరాజు నన్నిటకుం దోడ్కొనివచ్చె. నావియోగ మొకక్షణమైన సహింపఁజాలని యామహారాజునకు నాకు నెడబాపు సేయుట మీకు ధర్మము కాదు. మీ మహారాజు నిజకులోచితమైన మరణంబు నొందె. మీరాణికూడ మహాపతివ్రతోచితమైన ధర్మమనుసరించు నట్లనుగ్రహింపుము. నేను తండ్రిలేనిదానను. నీవు నాకుఁ దండ్రివి. బిడ్డకు మేలెట్లో యట్లు చేయుము" అని నవవైధవ్యదుః

ఖముచే పరిపరివిధంబులం బలవించి చేతులుజోడించి నమస్కరించెను ఆమె విలాపమును దీనాలాపమును వినియెల్లవారలు మాటలాడఁజాల క నొక్కమొగిని కనులనుండి బాష్పధారలు విడుచుచుండిరి. అమాత్యుఁడుఁగూడ కొంతసేపువల్లియుండి ధైర్యఖడ్గముచే దట్టముగఁగ్రమ్మిన దుఃఖారణ్యమును ఛేదించి రాణికిట్లనియె. "అమ్మా! వీరపత్నివైనందుకు వీరపుత్రివైనందుకు మహాపతివ్రతల కుచితము లైనపలుకులు పలుకుచుంటివి. కాని సమయోచితముగఁ బలుకుటలేదు. దుఃఖముచేతఁబరవశత్వమునొంది మాటలాడుచుంటివి. నవవైధవ్యదుఃఖ మెంతకుఁ జాలదు. నీవు నిండుచూలాల వన్నమాట మరచిపోయితివి. అంతర్వత్నులు సహగమనము చేయఁగూడ దని ధర్మశాస్త్రములు నొక్కి చెప్పుచున్నవి. చాళుక్యతేజము నీగర్భమం దున్నది. వంశప్రదీపకుఁడై ననందనుఁడుదయింపగలఁడు. దుఃఖార్ణవమగ్న మగు రాజవంశము నతఁడుద్ధరింపఁగలఁడు. శత్రుకంటకములతోనిండిన నీవసుంధర నతఁడునిష్కంటకము చేయఁగలఁడు. పితృమరణంబునకుఁబ్రతిక్రియ సేయఁగలండు. అట్టి పుత్రుని గర్భమునం దిడుకొని నీవు సహగమనము చేయనగునా? శోకభరంబుచేత గ్రుంగి యిట్లనుచున్నదానవు. కావున నోతల్లీ! నీయుద్యమ ముపసంహరింపుము. బిడ్డలమైన మామాట మన్నింపుము. నీవు నాకన్న జిన్నదానవైనను రాజపత్నివగుటచేత మాతృసమానవు గావున చేతులు మోడ్చి నీకు నమస్కరించుచున్నవాఁడను. ఇది సాహసంబునకు సమయముకాదు. శత్రురాజు కడుక్రూరుఁడు. మనది పరాజయము నొందినపక్షము. మనమిక్కడ నిలువఁగూడదు. కటకేశ్వరుఁడు భయంకర ప్రతిజ్ఞలఁజేయుచున్నాఁ డని యిప్పుడే వేగులవాండ్రు నాతోఁ జెప్పిరి. మనమిప్పుడు రాజధాని కరుగుటకు వీలులేదు. ప్రచ్ఛన్నులమయి యేపల్లెయందో కొంతకాలము గడుపవలయు. మాయుపదేశములకు వ్యతిరేకముగా

వర్తింపవలదని మరల నమస్కరించుచున్నాఁడను." అనవుడు రాణి యిట్లనియె. "అయ్యో! నీవెంతవెఱ్ఱివాఁడవు. ఆకాశముమీఁద నున్న మేఘముం జూచి ప్రచండగ్రీష్మతాప మడఁగిపోవు నని యాసపడుచు న్నాఁడవు. అయినను గర్భవతులు భర్తృమార్గ మనుసరింపరా దని నీవుశాసించుటచే నీయాజ్ఞ శిరసావహించి నీవు చెప్పినచొప్పున వర్తిం చుదానను. నేనిప్పు డెచ్చట తల దాచికొందును? దిక్కులేనిదాని నెవరాదరింతురు? గృహస్థులు నన్ను తమయింటఁ జేర్చుకొనుట చెర గున నగ్నిహోత్రము మూటగట్టుకొనుటగాదా! ఆహా! యెంతలో నాయవస్థ మారినది. అఖండసామ్రాజ్య మేలిన మహారాజుభార్యకు నిలువ నీడ లేదు. రాజులయవస్థ లెప్పుడు నిట్టివేకదా! మహోన్నతద శయో మహానీచదశయోగాని వారికిమధ్యదశ యుండదు." అనుచుండ నొకసేవకుఁడు పరుగుపరుగున వచ్చి యమాత్యునితో నిట్లనియె. "స్వామీ! కటకరాజు రాణిగారిని బట్టితెచ్చునిమిత్తము నాలుగుప్రక్కలకు నాలుగు సేనల బంపవలయునని సేనాపతి కాజ్ఞాపించినాఁడు. అది నాచెవులార నేవింటిని. ఒకజాములోపల నాల్గుప్రక్కలకు సైన్యములు బయలుదేరును. ఆమె రణరంగమునకు వచ్చియున్నదని వినియున్నాఁడు. మీఁద కర్తవ్యము నిశ్చయించుకొనుఁడు." అప్పలుకులు విని మంత్రి "అమ్మా! నీవును వినుచున్నావుగదా! క్షణమైన నిక్కడ నిలువఁదగదు. పోవు టెక్కడికని విచారింపవద్దు. దిక్కు లేనివారికి దేవుఁడే దిక్కు. నీవు నాబిడ్డవు. నేను నిన్ను రక్షించెద. మాఱుమాటాడక నాతో రమ్మ. సైనికులారా! గుఱ్ఱములున్నవారు గుఱ్ఱము లెక్కుఁడు లేనివారు కాలినడకను రండు. దేవీసంరక్షణమే ప్రథమకర్తవ్యము. మానటీఁడా! రాణిగారియేనుఁగును నడుపుము." అని తానొక గుఱ్ఱముపై నెక్కి యేబదిమంది యాశ్వికులతోడను, మఱి యేబదిమంది పదాతులతోడను, దేవిని ముందిడుకొని దైన్యము

పై భారము వైచి గమ్యస్థానమేదో యెఱుఁగక కర్తవ్యమేదో తెలిసికొనఁజాలక కేవల రాజభక్తిప్రేరితుఁడనై పోవసాగను.

కటకరాజు తనకు నమ్మికగలబంటు, క్రూరకార్యనిరతియుండుఁ దన్ను జయించినవాఁడు నగు వీరవర్మయను సేనాపతిం బిలిచి యిట్లనియె. "వీరవర్మా! యెఱుఁగుదువుగదా నాప్రతిజ్ఞ? చాళుక్యరాజ్యవృక్షము కూకటివేళ్ళతో నిర్మూలింప బ్రతిన జేసితిని. ఘట్టు చచ్చినది. కాని వేళ్ళుత్రవ్వివేయవలయును. అంతవఱకు నేను హాయిగా నిదురింపఁజాల. భుజింపఁజాల. అతనిభార్య గర్భవతియై యున్నదట. ఆమె మగనిమగంటిమి కనులపండువుగాఁ జూచుటకై రణరంగమునకు వచ్చియున్నదట. వచ్చి యుండినను భర్తృమరణము వినినతోడనే యచ్చోటు వాసి రాజధానివైపునకో మఱియొక వైపునకో పోయి యుండును. రాజధానివైపునకు నే నరిగెదను. గోదావరీనదీపరిసరములయందు నీ వామెను వెదకి పట్టుకొనుము. పట్టుకొని నాకడకుం దీసికొనిరమ్ము. ఆమె నీచేతంజిక్కక నీవెంటరానని పట్టుపట్టి మొండితనము చేసినపక్షమున బాణంబు ప్రయోగించి ప్రాణంబుదీయుము. కత్తికందినపక్షమునఁ బొడచి చంపుము. నీయిచ్చవచ్చినతెఱంగు జేయుటకు నీకధికార మిచ్చుచున్నాఁడను. ఆమెదొరకెడుచోటు నేనున్న తావునకు సమీపముగా నుండినపక్షమున నాకు వెంటనే వర్తమాన మంపుము. కాకిచేత వర్తమాన మంపినను నేను ఱెక్కలుకట్టుకొని వాలుదును. ఆమె యేగ్రామమునందుండునో యా గ్రామవాసు లామెను బట్టి యప్పగింపక బింకము జూపినను దుండగంబులకు దొరకొనినను వెంటనే యాగ్రామము పరశురామక్షేత్రి గావింపుము. గ్రామమందలి ప్రధానపురుషులను జెఱనెట్టుము. కావలయునేని మొనగాండ్రను శిరచ్ఛేదము చేయింపుము. మనశాసనం బన్న జనులు భయభక్తులు గలిగి

మన్నించి శిరసావహించునట్లు చేయుము. నేను స్త్రీవధ చేయుమంటి నని నీవు సందేహింపవలదు. తల్లి యని సందేహింపక రేణుకాదేవి ని తండ్రియానతిచొప్పునఁ జంపిన పరశురాముని చరిత్రము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము. తాటకాప్రాణాపహరణము గావించిన దశరథరాముని మనసులో నుంచుకొనుము. పూతనాఘాతకుఁడగు వాసుదేవుని ననుస రింపుము. ఇదియునుం గాక నీకొక్క మహాతత్త్వం బెఱింగించెద. వి నుము. ఆడువాండ్రు మగవాండ్రను భేదము పామరులకేగాని ప్రా జ్ఞులకు నుండఁగూడదు. మన కార్యసాధన మగునేని మగవాండ్రు నా డువాండ్రు మనము సమానముగా వధింపవచ్చును. అడవికి వేఁటకరిగి నప్పుడు మన మెన్ని యాడుపులులం జంపుటలేదు. ఎన్ని యాడుజింకలం బొరిగొనుటలేదు. ముద్దుల మూటగట్టుచుండు నెన్ని యాడుపులుగుల మ్రింగించుటలేదు, ఆహారార్థ మెన్ని యాడుమేఁకల, నెన్ని నాడుగొఱె యల దెగవేయుటలేదు. పాములను తేళ్ళను జూచినప్పుడు జాలిపెం పున నాడుపాము లనియు, నాడుతేళ్ళనియు, శంకించి మనముచంపక విడుచుచున్నారమా? దుష్టజంతు వగునేని నది యాడుదైనను మగ దైనను వధింపఁదగినదే. మానవులుకూడ జంతువులే. దుష్టపురుషు నెట్లుసంహరింతుమో దుష్టస్త్రీని నట్లే సంహరింతుము. చాళుక్యరా జపత్ని నీచేతఁ జిక్కి నాకడకు వచ్చులోనఁ బ్రసవించెడు పక్షమున మాతాశిశువులను గడుజాగరూకతతో నాకడకుం దీసికొని రమ్ము. ఆపని యన్యుల కప్పగింపవలదు. నీవే స్వయముగాఁ జేయవలయును. చాళుక్యరాజపత్నీపాతమున మధ్యేమార్గమున ననుచరులు, మిత్రులు సేవకులు దేవీగర్భజనితమగుశిశువును హరించి దాని స్థానమున నన్య శిశువును బెట్టుదురు. ఈవిషయమున నీవప్రమత్తుఁడవై వర్తింపవలయు మగశిశువైనపక్షమున నీవు మిక్కిలి మెలంకువగలిగి యుండవలయు. దేవియుఁ దత్పక్షమువారును మగశిశువును సర్వగా రక్షింపయత్నిం

తురు. మగశిశువును వధించుటయే నాకు పరమకర్తవ్యము. అప్పుడే చాళుక్యరాజవంశమును కూకటివ్రేళ్ళతోఁ బ్రవ్వినవాఁడ నగుదును. ఆడశిశువు జనించినపక్షమున దానిని వధింపనవసరము లేదు. తల్లియధీనమునుండి దానినిదీసికొని నాదాసదాసీజనంబులచేతఁ బెంపించి యుక్తవయస్కురాలయినపిమ్మట దాని నెవ్వరికో కులహీనున కిచ్చి వివాహము జేసెద. కులహీనున కేలయీవలయునని నీకు సంశయము దోఁచవచ్చును. క్షత్రియకన్యగదా యని రాచవానికిచ్చి పెండ్లిచేసిన పక్షమున వాఁడు చాళుక్యభూపాలుని యల్లుఁడనని విఱ్ఱవీగి తెగసీల్గి దుండగులం గొందఱఁ దనచుట్టుం జేర్చుకొని సింహాసనమునాక్రమించుకొనుటకు మరల బ్రయత్నము చేయును. మన మహాసైన్యంబులముందట వాఁడు గడ్డిపరకవంటివాఁడైనను దేశంబునఁగొంత సంక్షోభము కొంత యల్లరి జనులకు గొంత యలజడి గలుగకపోదు. కులహీనునకిచ్చినపక్షమున జనులకువానియం దనురాగ ముండదు. జనానురాగము లేనివాఁడు రాజగుట యరిది. నాకుంబరమాప్తుఁడ వగుట చేత నామనంబునం గల తలంపు లన్నియు మర్మంబులేక నీకెఱింగించితి. తూచాతప్పకుండ నీవు నాయాజ్ఞ నెరవేర్పవలయు. ఇందరు సేనాపతు లుండ నిన్నే యీకార్యమున నియోగించుటకు కారణమేమో నీవె యూహించుకొనుము. నీవు నా రెండవ హృదయమవు. నీవు నా మూడవ హస్తమవు. నాయూరవప్రాణమవు! ఇంతకంటె నీతోవేరుగా నొక్క చెప్పవలసినది లేదు. సర్వము నీవే యెరుఁగుదువు. నా కార్యము నీకార్యము. నాయభ్యుదయము నీయభ్యుదయము" అని యేలిక తనయందు విశ్వాసముంచి పలుకుటయు వీరవర్మ చేతులు జోడించి వినయంబున నిట్లని విన్నవించె. "దేవా! దేవరవారికి నా యెడల నధికవాత్సల్యము కలదనియు నందఱికంటె నేనధికవిశ్వాస పాత్రమననియు నెరుంగుదు. ఆదికాలంబున మీనాయనగారి పాద

రక్షలు మోయుటకై నేను నియోగింపఁబడితిని. అట్టినన్ను మీరెంతో యనుగ్రహంబున నాయందు నమ్మికయుంచి మొదట కాలిబంటుం జేసి, పిదప గుఱ్ఱపురౌతుం జేసి, పదపడి సేనాపతిని గావించి నాకుఁ బెండ్లిపేరంటములు చేసి రాజ్యంబున బేరుగలవారిలో నొకరినిగ జేసి నన్ను గౌరవపాత్రముగఁ జేసిరి. ఈమహోపకారము వేయి జన్మముల కైన మరతునా? నేను మీయాజ్ఞచేతి కీలుబొమ్మను. మీ శాసనమే నాచేతసమస్తకృత్యములు చేయించును. మీయాజ్ఞ యైన పక్షమున నేను నీచ మనక, ఘన మనక, క్రూర మనక, ఘోర మనక, మంచి యనక, చెడ్డ యనక, పాప మనక, పుణ్యమనక సమస్త కార్యములఁగావించెద. మీపాదములయాన పంపుఁడిదె వెళ్ళివచ్చెద.

అని వీరవర్మ పలుకుటయు మహానందభరితుఁడై కటకేశ్వరుఁడు వాని వీఁపుపై హస్తమువైచి తట్టి మొగమున చిరునగ వంకురింప నిట్లనియె. "వీరవర్మ! నీకు నాయందు నట్టిభక్తియే కలదని నేనెఱుంగుదు. ఎవ్వరియెడనైన సందియముండునుగాని నీయెడ నాకు సందియము లేదు. రెండువందల గుఱ్ఱపుదళమును, మూడువందల కాల్బలమును నీవు వెంటఁగొనిపోయి దేశమెల్ల వెదకుము! చాళుక్యరాజపత్ని మారువేషము వేసికొనియుండనచ్చును. కాఁబట్టి స్త్రీలనందఱఁ జక్కగా శోధింపవలయును. భిక్షుణీవేషంబులం దాల్చియు, కాపాలినీరూపంబుల ధరించియు, సన్యాసినీవస్త్రంబుల దాల్చియు, నీచారిబడకుండ నామెయు నామెపరిచారికలు తప్పించుకొనఁజూతురు. భిక్షుణియని వదలవలదు. సన్యాసినియని శంకింపవలదు. కాపాలినియని జంక వలదు. నెఱజాణలగు నంగనలను బంపి గర్భవతులైన యంగనలను నీకడకు రావించి వాండ్రి రూపరేఖావిలాసంబులఁ బరీక్షించి రాజపత్నీలక్షణము లున్నవేమో యరయవలయు. రాజపత్నుల సంభాషణలు నాగరికసంభాషణల

యి యుండవచ్చు. అందుచేత మాటలాడకుండు నే యంగనలను వ దలివేయవలదు. మాటలనుబట్టి కూడ మనుష్యులను గుర్తింపవచ్చు ను. ఒకప్పు డామె రోగిణివేషముధరించి మూల్గుచు మూల్గుచు నుండవచ్చు. రోగినియని జాలిపడవద్దు. నిజమైన రోగమో యబద్ధ పురోగమో తెలియు వఱకు నీ వామెను విడువవద్దు. పరపురుషులం జూడనొల్లని కాంత నని చాళుక్య రాజపత్ని నీకు గానఁబడకపోవచ్చు ఆమె రాజపత్ని కాదని నీవు సంతుష్టుఁడవగువఱకు దానిని చేపాటి పోనీవలదు. అవసరమగునేని మేలిముసుగు నీ చేతితోఁదీసి మొగము నిదానించి చూడవలయు. ఏయంగనయైన ప్రసవవేదన పడుచున్న దని నీవు విన్నపక్షమున బిచ్చకత్తెకాని, బాపనపడంతిగాని, రాచ కూఁతురుగాని, కడజాతి మాలకన్య గాని, యాగృహమును జుట్టుము ట్టి ప్రసవించిన వెనుక మాతా శిశువులను కన్నులారఁజూచి వారు చాళుక్యులు కారని నీవు నమ్మువఱకు వారిని బంధించుట కర్తవ్యము. పదుగురు కుహాపులున్న గృహమున నొక యందకత్తియ కానఁబడిన పక్షమున మసిబొగ్గు నడుమ మాణికంబుబోలె నామె యాగృహం బునఁ గానఁబడుటకు గారణమేమో యరయవలయు. ఆవిషయమున గృహయజమానులు చెప్పు నుత్తరంబుల మిక్కిలి మెలకువతో విచా రింపవలయును. సత్రములలోను ధర్మశాలలలోను తోఁటలలోను దొ డ్లలోను పొలములలోను పుంతలలోను మహావనంబులలోను కొండ గుహలలోను చెట్లతొఱ్ఱలలోను గృహములయం దటకలలోను గా దులలోనుచెట్లకొమ్మలలోను శ్మశానములలోను పాడు దేవాలయము లలోను, మఠములలోను చుట్టము లామెను దాచియుండవచ్చును. దు ష్ప్రవేశ్యములనక దుర్గములనక యట్టిచోటులెల్లప్రవేశించి మూల మూలల వెదుకవలయు! మఱియుఁబ్రచ్ఛన్నులగువారునిద్దురవోయినట్లు చచ్చినట్లు నటించి శత్రుహస్తంబులఁ జిక్కక ప్రాణములఁగాచికొందు

రు. ఒకశవము నీకుఁ గానఁబడినప్పుడు నిజముగా నది శవమో కాదో బహువిధోపాయంబులఁ బరీక్షింప వలయు. ఇంకను నేనునీకుఁ జెప్పక విడిచినతావు లనేకములుండవచ్చును. వేయి కనులతోఁ జూచుచు, నే యికాళ్లతో నడచుచు, వేయి చేతులతోఁ బనిచేయుచు వేయిచెవుల తో శబ్దముల నాలకించుచు వేయి బుద్ధులతో నాలోచించుచు నీ వా మెను వెదుకవలయును. సజీవముగా నామెను నీవు బట్టి తెచ్చితివేని నీవేమిగోరిన దానిని నీకిచ్చెద. అర్ధరాజ్య మడిగినను నీకిచ్చి నామా ట నిలుపుకొందును. నీకార్యసఫలత కొఱకు నీయిష్టదేవత లను నీ గృహదేవతలను వేడుకొనుము. మంచి ముహూర్తమునందు మంచి శకునముజూచి బయలుదేరుము. నీవెంటవచ్చు బంట్లను రౌతులను నమ్మినట్లు కనఁబడుచు మనసులోమాత్రము నమ్మవలదు. జాలిపెం పుననైన మొగమోటమునసైన ధనాశచేనైన నవివేకముననైనగర్వం బుననైన వారు కార్యహాని సేయనోపుదురు. అట్టివాండ్ర గర్వంబు కాలోచింబుగా నడంచుచు లంచగొండుల యాగడంబులు సాగనీక యవివేకంబున కవకాశంబు నియ్యక శీఘ్రాభువవై మెలంగుము." అని బహువిధోపాయంబుల నుపన్యసించి కటకవల్లభుఁడు తనయాజ్ఞా నర్తియై యుండునట్లు వీరవర్మచే ఘోరంబులగు ప్రమాణంబులు చేయించి వానిఁ బంపెను. వీరవర్మయు రెండువందల రాహుతులును మున్నూరు కాల్వురును ద న్ననుసరించిరాఁ బయనమై పోయెను. అ నంతరము కటకవల్లభుఁడు తక్కిన సేనాపతులం గూర్చుకొని ససైన్యం బుగా చాళుక్యరాజధానిం బట్టుకొనుటకై పయనమై పోయెను. ఆప యనమందలి సైన్యముల మహాకోలాహలములు వందిమాగధుల కై వారములు భేరీభాంకరణంబులు తూర్యారావంబులు స్వస్తివాచకం బులు వర్ణించుట యసాధ్యము. భేరీభాంకరణములకు మార్గమధ్యము న వృక్షములమీఁదనున్న పక్షులు చచ్చి నేలంగూలెనని చెప్పినపక్ష

మున వారి మహాభైరవస్వన మెంత దారుణముగానుండెనో మీరూహ హించుకొనవచ్చును. మహాసముద్ర ఘోషమువలె సైనికుల కలకలధ్వనులు రమారమి యొక్క యామడవఱకు వినంబడియెనని చెప్పఁగ నాశిబిరముయొక్క కోలాహలమెట్టిదో మీరూహించుక తెలియవచ్చును. కటకవల్లభుఁడు నవరత్నఖచితమైన బంగరు హౌదాలోఁ దన పట్టపుటేనుఁగుపైఁగూర్చుండి యిరుపంకల నందకత్తియలగు జాణలిరువురు వింజామరలువైవ స్తోత్రపాఠకులు జయ ! జయ ! మహారాజాధిరాజ! చాళుక్యరాజ గర్వాంధకార మహామార్తాండమండల ! అష్టదిగంతదంతావళవిశ్రాంతయశోవిశాల ! పరగండభైరవ ! భువనైకమల్ల ! యాచకజనకుముద చంద్రోదయ! యని బిరుదులపై బిరుదులం జదువుచుఁ దనమనంబున, కానందంబుగల్పింపఁ మహావైభవముతో నరిగెను. ఏపల్లియకఱిగిన నాపల్లియలోని పురుషులనందఱ రావించి "చాళుక్యుని నిర్మూలించితిమి. మాయధికారము నంగీకరించితిరా యంగీరింపుఁడు! లేదా యిప్పుడే శిరచ్ఛేదంబు జేయించెద." అని వారాలోచించుకొనుటకైనఁ దగుకాలము నొసంగక వెంటనే ప్రత్యుత్తరమిమ్మని బలవంతముపెట్ట, సందేహించినవారి బుఱ్ఱలుదీయించి యనుమతించినవారింజూచి "మాసైనికులకు కావలసిన భోజనపదార్థముల సమకూర్పుఁడు. పశువులకు మేఁత గుఱ్ఱంబులకులవలు మొదలగునవి తెచ్చి సూర్యాస్తమయమగులోపల మాకుసమర్పింపవలయు. లేదా గ్రామము కొల్లగొనుటకు మాసైనికుల కనుజ్ఞనిచ్చెద" మని పలుకుచుండును. అప్పలుకులు విని గ్రామవాసులందరు గృహంబులకఱిగి "బ్రతికియుండిన బలుసాకు తినవచ్చు" నని పురులు గాదులువిప్పి తాము దాచియుంచుకొన్న ధాన్యంబుల నాతనికి సమర్పించుచు వచ్చిరి. అనంతరము పురమునందలి భాగ్యవంతులను రావించి "మీకడనున్న ధనంబుల సగము మాయుద్ధవ్యయములకింద నియ్యవలయు తీసికొ

నిరండు! రా రేని చెట్లకొమ్మలకుం గట్టి యురి తీయించెద." నని బెద రించుచు నామాటలకుజంకి తెచ్చినవారియొద్ద ధనముస్వీకరించి తీసికొ ని రాకయున్నవారి యిండ్లకు సేనాపతులం బంపును ఆమొనగాం డ్రుగ్రామవాసుల గృహంబులకరిగి గృహములనలుకెలంకులవెదకి పె ట్టెలు భోషాణంబులుపగులఁగొట్టి నేల ద్రవ్యముపాతిపెట్టిరేమోయని సంశయముగలచోట్ల పారలతో గడ్డపారలతో గొంపలుత్రవ్వించి ధ నము కానఁబడినపక్షమున దురాత్మా! రాజద్రోహీ! ప్రాతరాజులప క్షమును బూని క్రొత్తరాజును వంచింపఁదలచితివా? ధన మున్నదని చెప్పక దాచుకొనఁజూచితివా? రాజద్రోహివై నందుకు నిన్నిప్పుడుకొ అతను వేయించెదము. పద! పద!" యని గెంటుకొనిపోయి రాజునకు వానిం గాన్పించి వాని యాజ్ఞాప్రకార మామందభాగ్యుని వధించు చుందురు. ఒకప్పుడట్టి భాగ్యహీనుని గృహము కాల్చుచుందురు. ఇల్లంతయుం ద్రవ్వినవెనుక వానియింట నొక్క కాసైన కానఁబడక పోయినపక్షమున నారాజభటు లాగృహయజమానుని "ఓరీ, దురాత్మ ర్గుఁడా! మాకు వృధా శ్రమ కలిగించితివి. తెక్కలునొప్పులు పట్టినవి. మాకింత శ్రమ కలుగఁజేసినందులకు నీవు మావెంబడివచ్చి మామూ టలు మోయుము. మాబరువులు మోయునట్టి గాడిదలుకొన్ని చచ్చి పోయినవి. వాని స్థానమును నీవాక్రమింపు" మని పరిహాసముచేయు చు వానిచేత దమమూటలు మోయింతురు.

ఇట్లు కటకేశ్వరుఁడు తా నడుగుపెట్టిన చోటెల్ల నరకలోకం బుగాఁ దన సైనికులు యమకింకరులుగా సకలగ్రామంబులు భస్మ పటలంబు గావించి, గ్రామస్థుల నిష్కారణంబుగ హింసించుచు గొన్ని దినంబులు పయనంబుసేసి యెట్టకేలకు విష్ణువర్ధనుని రాజధాని జేరి యూరిచుట్టునున్న మామిడితోఁటలలో గుడారములు పన్నించి యందు విడిసి, గ్రామంబు కొల్లవెట్టుమని సైనికుల కాజ్ఞ నొసం

గెను. కఠినణపిరియమైన యామాట రాజునోటనుండి వెడలఁగనేసైని కులు మహానందభరితులై కత్తులు కటారులు బల్లెంబులు ధరియించి లేళ్ళయడవిపైఁ బడుబెబ్బులులవలెఁ బట్టణముపైఁబడిరి. అప్పటి పట్ట ణావస్థ నేమనివర్ణింపఁగలము? ఆడువాండ్రని సంశయములేదు. చంటి బిడ్డలని శంకలేదు. వృద్ధులని గౌరవములేదు.రోగులని జాలిలేదు. పేదలని విచారములేదు. ఎల్లగృహములపై సైనికులు పడి యింట నున్న స్త్రీల పురుషుల నొక్కచోట జేర్చి స్త్రీల శరీరముమీఁదనున్న నగల ముందుగాఁ దీయించి పుచ్చుకొని వారినక్కడనే యుండుఁడని వారిగృహమందుగల పెట్టెలు భోషాణములు గొడ్డళ్ళతో భళ్ళుభళ్ళు మన పగులగొట్టి నగలు రొక్కము వెండిచెంబులు గిన్నెలు జరీబట్టలు చీరలు,పట్టుబట్టలురవికెలు,మొదలగుసమస్తవస్తువులంగ్రహించి యం తతో తనివిననక భాగ్యవంతులని తోచినవారిని ధన మెక్కడదాచి తిరో చెప్పుమని యడిగి మీరు గ్రహించినదానికంటె మావద్ద నితరధనము లేదని వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చినపక్షమున తెక్కలు విఱిచి వారి యాలుబిడ్డలు చూచుచుండ వారిం గఱ్ఱతో మోది, దెబ్బలవలన వారు దేహ మెఱుంగక పడిపోయినతరువాత వారిగృహ ముల నాలుగుచూరులకు నిప్పంటింపఁదొడఁగిరి. కొందఱు సైనికులు స్త్రీలను దాసీలుగాఁ గొనిపోయిరి. కొందఱు ధనములు గ్రహించు టతో సంతుష్టిపడక పాతరలు త్రవ్వియు గాదులు భేదించియు ధా న్యఁబులు కూడ దోచుకొనిరి.

అతిభయంకర మైనయీదోపుడు చూచి పురవాసులలోని ప్రముఖులు కొందఱు కటకేశ్వరుఁడు విడిసియున్న తోఁటకుం జని యాతని దర్శనముచేసి, సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి చేతులు జోడించి నెన్నుదుట జేర్చి యిట్లు విన్నవించుకొనిరి. “దేవా! దేవర వారు సకలధర్మంబులు దెలిసిన మహనీయులు. కత్తికట్టి దేవరవారి

తోఁ బోరవచ్చిన రాజుం దెగటార్చిరి. సైనికుల దండించిరి. అది న్యాయమే. రాజధర్మమే. వీరధర్మమే. కాని నిరపరాధులు నిరాయుధులు నిరాధారులు దయనీయులు నైనపురజనుల నీవిధంబున నిష్కారణముగ హింసించుట తగవుకాదు. పురజను లాబాలగోపాలము మహావస్థపడుచున్నారు. పురజనులు దేవరవారి కేమియపకార మొనర్చిరి? మీయాజ్ఞ నేమియతిక్రమించిరి? దేవరవారు మాకిప్పుడు ప్రభువులైరి గావున దేవరవారియెడ రాజభక్తి నెఱపుటకు, మీకడిగాఁపులై కప్పంబులు గట్టుటకు మీకు విధేయులై యుండునట్లు మీయడుగుదమ్ములకు మ్రొక్కి ప్రమాణంబులు సేయుటకు, మీయాన శిరసావహించుటకుఁ బ్రజలు సిద్ధముగ నున్నారు. చిరకాలము చాళుక్యరాజుల పరిపాలనములో నుండిన దోసముతప్ప పురవాసులు తదితరదోసము లేమియుం జేసి యెఱుంగరు. కావున నేదోసము జేయని యీపౌరులకు నేఁడు గలిగిన సంతాపమును మీకరుణారస వర్షంబులచేతఁ జల్లార్చి రక్షింపవలయునని వేఁడుచున్నాము. నరుఁడు ప్రకృతిరంజనముచేతనే రాజగుచున్నాఁడు. చాళుక్యులు దేశముం గెల్చినప్పుడు చాళుక్యులకు విధేయులమై యుంటిమి. ఇప్పుడు మీరు దొరలగుటచే మీకు విధేయులమై యుందుము. మీవంటి ధర్మప్రభువులు మాకు దొరలైన తర్వాత మాయాఁడువాండ్రు బానిసలగుట మాగృహంబులు పరశురామప్రీతి యగుట చెల్లునే? అల్లదెచూచుఁడు పొగలెల్లెగయుచున్నవో! ఈదెస చూడుఁడు! మంటలు తమ నాలుకలతో నాకసమును నాకుచున్నట్లున్నవి. కొంచెము చెవియొగ్గివినుఁడు! స్త్రీల యాక్రందనధ్వను లెట్లువినబడుచున్నవో పసిబిడ్డల రోదనంబులు వినలేక మాగుండెలు నీరగుచున్నవి. పశువుల విప్పుట కైనవ్యవధి లేనందున కాలుచున్న యిండ్లలోఁబడి కొన్నిపశువులు మృతినొందుచున్నవి. అదిచూడలేక వాటి యార్తధ్వనులు వినలేక మీపాద

పద్మములసన్నిధికి వచ్చితిమి." అని దీనముగా విజ్ఞాపనలుచేయు పుర జనులనంక జూచి చిఱునవ్వు తొలకాడు మొగముతో కటకేశ్వరుఁ డిట్లనియె. "రక్షించుటకు మే మెంతవారము? మే మెవ్వరము? మీ యేలిక చాళుక్యభూపాలుఁడుగదా! ఆతనినడుగుఁడు! ఆతని మంత్రులను వేఁడుఁడు! ఆతని సైనికుల నాశ్రయింపుఁడు! ఆపత్సమయమున రక్షింపఁజాలని యధమప్రభువుల పరిపాలనమునందున్న ఫల మనుభవింపుడు! కొల్లగొనుట యుద్ధధర్మము. గృహదహనము వీరకర్మము. ఒకప్పుడు మరణములు కూడ తత్సంబంధమున సంభవించుచుండును. దానికి నే నేమిచేయఁగలను? పగ లనక రాత్రి యనక చావునకు భయపడక మేనులు దాచుకొనక పగవారితోఁ బలుమారులు పోరి, మెన్నెన్నో గాయములుపడి, పలుబాముల కోర్చి నన్నుఁ గొలిచి యున్నందుకు నాబంట్లకు పగవారి యూళ్లు దోచుకొమ్మని సెల విచ్చుట తప్పా? ఇంతపాటిమేలున కైనవారుతగరా? మీపాపము లట్లున్నవి. కర్మఫల మనుభవింపక తప్పదు. ఇందునేఁ జేయఁగలిగిన దేమియు లేదు. మీకోపికయుండిన నాబంట్లనే యాశ్రయించి వారి యనుగ్రహమును సంపాదించుకొనుఁడు. అంతట వారే మీయాపద గడువంబెట్టఁగలరు. పొగ లెగయుచున్న వనియు మంటలు మిన్నంటు చున్న వనియు నాడువాండ్రు సంక్షోభము నొందుచున్నారనియు, పసిబిడ్డ లేడ్చుచున్నారనియు కల్లబొల్లిమాటలు కొన్ని చెప్పి నా మనంబునొప్పింపఁదలంచితిరి. కాబోలు? మీవంటివారి పిచ్చిమాటలు విని మనోదౌర్బల్యమునకు వశుఁడనై సైనికులకు మొదట యిచ్చిన యాజ్ఞ మఱల్చువాఁడను గాను మాటిమాటికి మీరు నాకడకు రావల దు. నాకాలము పాడుసేయవలదు" అని ప్రత్యుత్తర మీయ నా పురవాసులు విచారగ్రస్థులై "పూర్వకృత మనుభవింపక తప్పదు. మనదుర్గతి యిట్లున్నది. మన మేమిచేయఁగలము?" అని తమ కర్మం

బులం దూరుకొనుచు వెడలిపోయిరి. అనంతరము కటకేశ్వరుని సేనాపతి యొకఁడు చాళుక్యరాజుల కోటఁబ్రవేసించి తమరాక విని కావలివాండ్రిందఱు పారిబోవుటంజేసి, నిర్జనమైన యాప్రదేశమంతయుఁ జూచి ధనాగారంబు లందున్న ద్రవ్యంబులం దోచుకొని, కావలసిన వస్తువులనెల్ల సంగ్రహించుకొని, రాజాంతఃపురములు నేలం గూల్పుడనియు, కోట నాశనము చేయుఁడనియు సైనికులకాజ్ఞ యొసంగెను అప్పుడు సైనికులు పాఱలు గునపంబులు గొడ్డళ్లు కత్తులు మొదలగు నాయుధంబులు పూని, మేడలం బడఁగూల్చిరి. అంతఃపురంబుల నవనిపాలుచేసిరి. కొలువుకూటంబులు క్షోణిపాలు చేసిరి. ప్రమదావనంబులు బట్టబయలు చేసిరి. ఏనుఁగుసాలలు పీనుఁగుసాలలు చేసిరి. ఖడ్గములకు సాధ్యముగానివాని నగ్నిపాల్జేసిరి. చిత్తరువులు చెరిపివేసిరి. వెయ్యేల ! సుందరవస్తువుల మనుష్యుఁ డెన్నివిధముల నాశనము చేయఁగలఁడో యన్నివిధముల వారాకోట నాశనముచేసిరి.

కటకేశ్వరుఁడు తన సేనాపతులు కొల్లవెట్టి తెచ్చిన ధనంబునెల్ల స్వీకరించి యనంతర మాయూరు విడిచిపోవ నిశ్చయించుకొని తమదగ్గఱనున్న దండనాథులలో నొక్కఁడగు కేసరివర్మను బట్టణంబునకు బరిపాలకునిగా నియమించి యాతనింబిలిచి యిట్లనియె. “కేసరీ! ఈపదవి నీకేసరియని యొసంగినాఁడ. ఇనుపదండము చేతబూని నీవీ దేశము పరిపాలింపవలయును. దుష్టులగు చాళుక్యరాజుల పరిపాలనములోనుండి ప్రజలు పొగరెక్కియున్నవారు. రాజశాసనమన్న భయములేదు. దండనాథులన్న గౌరవములేదు. ఈపురజనులలో మన పక్షమువాఁడొకఁడు కలఁడు. ఆతనితోడ నిన్ననే బ్రసంగించితి. ఆతండు పూర్వవృత్తాంతమంతయు నఱటిపండొలిచి చేతికిచ్చినట్లు చెప్పెను చాళుక్యవల్లభుఁడు ప్రజలతో నాలోచింపక యేకార్యము చేయలేదట. ప్రజలకిష్టములేని పన్ను నెన్నఁడు విధింపలేదట! ప్రజలయానం

జమే తనయానందముగా నతఁడు భావించెనట! ప్రజలకిష్టమైన మంత్రులనేగాని యితరుల నతఁ డంగీకరింపలేదట! ప్రజలకనిష్టముగా వర్తించిన యుద్యోగులను వారివారి యధికారమునుండి తొలగించువాఁడట? ఈవిధముగా బరిపాలించినపక్షమున నెవ్వఁడైన లోకంబున రాజ్యముచేయఁగలఁడా? ప్రజలయిష్టమే మనము చూచుకొన్నపక్షమున నొక్కపన్ను విధింపగలమా? ఒక్కచట్టము నిర్మింపగలమా? ఒక్కకార్యము చేయఁగలమా? ఒక్కయుద్యోగిని నిజాధికారమున నుంపగలమా? రాజ్యచక్రము రాజుయొక్క నిరంకుశాధికారమను నిరుసుమీఁద తిరుగవలయునుగాని ప్రజలయభిప్రాయ మనునిరుసు మీఁద తిరిగినయది తప్పక స్వల్పకాలమున జెడిపోవును. రాజు పరమేశ్వరాంశమున బుట్టినవాఁడు. సర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరునికంటె కించిజ్ఞుఁడగు మనుష్యుఁడెరుఁగునా? యేపనిప్రజలకు మంచిదో యదిరాజే యెఱుంగును. రాజున కాజ్ఞాపింపఁగూడదు. రాజ్యాధికారమున కొకడు మితినేర్పరుపఁగూడదు. ప్రజలు పశువులు కావున దండనీతియే ప్రధాననీతి. ఖడ్గనీతికి మించిన నీతి లేదు. దెబ్బ దేవేంద్రలోకమును జూపును. ఖడ్గమునకులొంగినట్లు ప్రజలు మాటలకు లొంగరు. బెత్తముదాచిన యుపాధ్యాయుఁడు విద్యార్థులను పాడుచేసిన విధముగానె ఖడ్గముదాఁచిన రాజు ప్రజలను పాడుచేయును. ఎవరినెక్కడ నుంచవలయునో యక్కడనుంచవలయును. అనర్హులకధికారమిచ్చిన యెడల వారు చెడిపోదురు. ప్రజలలో విద్యావిపక్షత చేయఁగూడదు. చదువులునేరకయే మనుష్యులు దేవతలకు పంచాంగములు చెప్పుదురు. చదువులునేర్చినపక్షమున వారింబట్ట పగ్గములుండవు. చదువుకొన్నవారు రాజ్యహాని కలుగఁజేయుదురు. ప్రజలనెప్పుడు నమ్మఁగూడదు. ప్రజలను నమ్మినరాజు కుక్కతోకబట్టుకొని గోదావరినీదినవానివలె జెడిపోవును. మనరాజ్యమున పాఠశాలల నెక్కడ నిలుపవలదు. ఇది

వరకున్న పాఠశాలల నెత్తివేయింపుము. వేదాధ్యయనము మాత్రము చేసికొనుట కంగీకరింపు. స్వాధ్యాయము చదువుకొన్న బ్రాహ్మణులు జడులై ప్రపంచజ్ఞానము లేకయుందురు. గాన వారివలన నరపాలకులకెన్నడు హానిలేదు. శాస్త్రాధ్యయనము చేసిన వారివలన నెంతేని యపాయము కలదు. అందు ముఖ్యముగా హేతువాదముఁ దెలుపు శాస్త్రములు వర్జనీయములు. తక్కువ వర్ణములలో మూఢభక్తి ప్రోత్సాహము సేయవలయును. అందువలన జనులు నాగరికులుగాక యథోమార్గమున బడియుందురు. వయ్యేల! ప్రజలు రాజులకు శత్రువులుగాని మిత్రులుగారు. రాజునకు బ్రజ శరీరము. రాజు ప్రజకు నాత్మయని చెప్పువారి మాటలు కేవలమనుభవసిద్ధములుగావు. అవి పుస్తకములలోనిమాటలు. గ్రంథస్థములగు మాటలకు లోకానుభవమునకు సంబంధముండదు. ప్రజలకు విద్యలుచెప్పుట దొంగలచేతికి దీపమునిచ్చుట. బందిపోటుదొంగలచేతికి ఫ్టైల తాళములిచ్చుట. కావున సర్వవిధములచేత విద్యాగంధము లోకమున వ్యాప్తముకాకుండ జేయవలయు! సమస్తరహస్యము లిందులోనే యున్నవి. ఇదిగాక మఱియొకరహస్య మెరిగించెదవినుము. ప్రజలలో నొకానొకఁ డొకకాలమున నఖండప్రజ్ఞావంతుడై మేధావంతుడై జనియించి శాస్త్రంబులనెల్ల జదివి తాను స్వతంత్రబుద్ధిగలవాడై తాజెడ్డకోతి వనమెల్ల చెరిపెనన్నట్లు లోకులకెల్ల స్వాతంత్ర్యభావమునుబోధించుచుండును. మొండిచేతులవానికిశనగలుదనుటనేర్పినట్లు రాజనీతి, యేమోయెరుగనిమూర్ఖప్రజనులకు రాజధర్మంబులు, ప్రజాధర్మంబులు, శుక్రనీతి, బృహస్పతినీతి, మానవధర్మశాస్త్రము, యాజ్ఞవల్క్యవ్యవహారకాండము మొదలగు నాయువుపట్టు గ్రంథంబులలోని మర్మంబులనెల్ల జెప్పి వారికిం బాగరుబోతుతనంబు పెంకెతనంబు నేర్పుచుండును. అట్టివాడొక్కడయ్యు లక్షమందిపెట్టు. అట్టివానిని యేయోపాయంబు

ంచేత గడతేర్పవలయును. ఊరకున్నపక్షమున రాచపుండువలె నాడు క్రమక్రమముగ విజృంభించి రాజదేహమును వాడు నాశనముచేయును. స్థాలీపులాకన్యాయముగా నీకు నేను కొన్నిధర్మములే చెప్పగల్గితిని. నీబుద్ధికొలఁది నూహించుకొని దేశపాత్రములంబట్టి మెలకువతో మెలంగుచుండుము! చండశాసనుఁడని జనులు చెప్పుకొనునట్లు బిరుదు తెచ్చుకొనుము."

ఆరాజునకు నాయమాత్యునకు పరిపోవుటం జేసి యతఁడు చేతులు జోడించి తనతేని కిట్లనియె. "దేవా! ఇన్నివిధముల నాకుఁ జెప్పవలయునే? మీచిత్తవృత్తి ననుసరించి నేను ప్రజాపాలనముఁ జేసెద. ప్రజలకు లవలేశమైన స్వాతంత్ర్యమియ్యను. అట్టి యిచ్ఛ ప్రజలలో నెన్నఁడేని పొడసూపెనేని యదిచిగురించునప్పుడే త్రెంచివైచెద. ప్రజలు దేవరవారికి బానిసలై యుండునట్లు జేసెద. మనము కట్టినన్ని పన్నులు వారిచ్చుకొనవలసినదే. ఆఁడువాండ్రమెడలలో మంగళసూత్రములు సైతమమ్మించి కొయ్యపుస్తెలు కట్టించి మీకు రావలసినసొమ్ము ప్రోగుచేసి పంపెదఁ జూడుఁడు. మఱియు నాబుద్ధివిశేష ముపయోగించి క్రొత్తపన్నులు సృష్టించి కట్టెద. మీధనాగారములు వర్షకాలమునందు నీళ్ళతోనుండు చెఱువులట్లు ధనరాసులతో నిండిపోవునట్లు చేసెద. మీపేరు విన్నమాత్రమున వేఁగిదేశస్త్రీలకు గర్భనిర్భేదమగునట్లు వర్తించెద. నేనిప్పుడేమన్నను నవి యుత్తరకుమారప్రజ్ఞలవలెఁ దోఁచవచ్చును. ఒక్కసంవత్సరము నాపరిపాలనము జిత్తగింపుఁడు." అని విన్నవింప నాకటకేశ్వరుఁడు తన కనుకూలుఁడగుమంత్రి లభించెనని వానిపై రాజ్యభారము నిలిపి కళింగదేశమునఁ గొన్నిరాజ్యవ్యాపారములఁ జక్కఁబెట్టుటకై గోదావరి దాఁటి చనియెను.

ఆవిధముగా భర్తృమరణవార్త నిని మంత్రిప్రేరణంబునఁ జాళుక్యరాజపత్ని కొంతపరిజనముతోఁ బయలువెడలి కొంతదూరము చని నవెనుక నమాత్యుఁడు సమీపించి "తల్లీ! సమరమునఁ బరాజితులమై పరిచ్ఛన్నగుప్తిమైనుండఁ దలంచినమనము మఱి గజములతో నంబారీల తోడఁబోవుట యుచితముగాదు. పగతురకుమనజాడలు వీనివలనసులభముగాఁ దెలియఁగలవు. కావున గజముల హయముల విడిచి పరిజనంబునుగొంత వదలి మనము పోవుట సముచితము. మీ కొకపల్లకి నిచ్చెద. దానిలోఁ గూర్చుండి పయనము సేయవచ్చును. మీఁద మీచిత్తము." అని విన్నవింప నాదేవి కాలానుసారముగా వర్తింప వలయు నని గ్రహించి యట్ల యాఁగాక యని చెప్పెను. అమాత్యుఁ డొకపల్లకియు నెనమండ్రుగురుబోయలను సిద్ధముచేసెను. దేవి భద్రగజముమీఁదనుండి దిగి పల్లకిలోఁ గూర్చుండెను. అమాత్యుఁడు తక్కినపరివారమునకు సెలవిచ్చి యథేచ్ఛం జనుమని చెప్పి మిక్కిలి నమ్మికగల యార్వురుబంట్లను వెంటఁబెట్టుకొని తాను పల్లకివెంట నడువఁజొచ్చెను. పట్టణములు విడిచి పెద్దగ్రామములు విడిచి వారు క్రమక్రమముగా నరణ్యప్రాంతముల కరిగి యొకగ్రామముఁ జేరిరి. అమాత్యుఁడు గ్రామీణులం బిలిచి తమవృత్తాంత మంతయుం జెప్పి తల దాచుకొనుటకు నెలవొసంగు మని వేఁడెను.

అతనివేఁడికోలువిని గ్రామవాసులలో ముఖ్యు లిట్లనిరి. "అయ్యా! కటకరాజు చండశాసనుఁడు. అతఁడువేయికన్నులతోఁ జూచుచుండును. మాగ్రామములోఁ దనశత్రునిపత్ని యున్నదని వినెనేని నామెం దాఁచినందుకు మమ్ము నానావిధవిధలపాలు జేయును. మాగృహముల నగ్నిహోత్రుని కాహుతులఁ జేయును. తుత్తునియలుగాఁ జెండి మమ్ముఁ గాకులకుం గ్రద్దలకు నాహారముగాఁ జేయును. మాపడంతులఁ జెఱపెట్టును. మాకు నష్టములేనియుపకారము జేయఁ

గలము గాని మాతలలు దుఃరించుకొనిపోవునట్టిపనిని మేము చేయఁ జాలము. తనకుమాలినధర్మము మొదలు చెడినబేరము లేదుగదా! రాజపత్నివిషయమై మాకు విచారమున్నదిగాని యిది మాతలకుఁ దగనిపని కావున నిందు మే మెట్టిసాయముఁ జేయఁజాలము. మాతప్పు మన్నింపుఁడు."

అక్కడ నెట్టియాశలు లేకపోవుటచే మంత్రి యాదేవిని మఱి యొకగ్రామమునకుం గొనిపోయెను. అక్కడివా రామెను దాఁచుట కంగీకరింపలేదుసరిగదా యాపూఁట నన్నముపండుకొని తినుట కయిన నెల వొసంగలేదు. అప్పు డమాత్యుఁడు తనలో నిట్లనుకొనియెను. "ఆహా! ఏమి యీకాలవైపరీత్యము? సప్తద్వీపములు గెలిచి మహీ మండల మంతయు నేకచ్ఛత్రముగాఁ బరిపాలించిన నలచక్రవర్తి పుష్కరునిచేత జూదమం దోడి రాజ్యపదచ్యుతుఁడై రాజధానిని విడిచి యూరువెలుపల మూఁడహోరాత్రములు వసియించియున్నను బుష్కరునిభయంబునఁ దమరాజుం జూచుట కొక్కరయినఁ జనలే దని, వారికిఁ బట్టె డోగిరమయినఁ బెట్టలే దని మహాభారతమున వ్యా సమహర్షి వ్రాసినవ్రాఁతలు కేవల మతిశయోక్తు లనుకొంటిని. నవ ఖండమండలాధీశ్వరుఁ డగుహరిశ్చంద్రుఁడు మాలకడఁ గొలువుసేసి కాటికాపరియై త్రాఁచుబాము కఱువ మృతినొందినతనకుమారుని దహనము చేసికొనుటకయిన రెండుమూళ్ల నేల దొరకలేదని విచారిం చినట్లు పురాణములలోఁ జదివి యది కవిచాతుర్య మనుకొంటిని. ఇప్పు డవి కవికల్పితములు గావనియు సత్యములే యనియు స్వాను భవమువలనఁ దెలిసికొంటిని. ఆహా! ఏమి చాళుక్యనరపాలునిపాలనం బున సుఖించినజనులు వానివలన సన్మానలం బడసినజనులు వాని యనుగ్రహమునకుం బాత్రములయినజనులు వానియిల్లాలికి నిలువ నీడనైన నిచ్చుట లేదే! పూర్వగాథలు,దడవనేల? పురాణములపొంత

బోనేల? నేఁ డిదియెల్ల నాకన్నులముందరనే జరుగుచున్నదే. రాజ పత్నీనివాసమున కంగీకరింపనియీరెండుగ్రామములలోనే మనమహా రాజు నూతులఁ ద్రవ్వించెను. చెఱువులు దవ్వించెను. బ్రాహ్మణు లకు మాన్యము లిచ్చెను. అవియెక్కరైన నందలపెట్టరే. వీ రంద ఱుఁ గృతఘ్నులే. స్వలాభపరాయణులే. కృతజ్ఞత యనునది గ్రంథముల లోను నిఘంటువులలోను మాత్రమే యున్నది గాని మనుష్యుల హృదయములయందు లేదు. ఓకాలమా! నీశక్తి వర్ణనాతీతముగదే. సర్వంసహాభర్తను సన్యాసిం జేయఁగలవు. బిచ్చగానిని పృథివీశ్వరుం గావింపఁగలవు. మహాపట్టణము మసనము జేయఁగలవు? వట్టియడవి పట్టణముఁ జేయఁగలవు. నా కీవెఱ్ఱియేల? లోక మెప్పుడు నిట్లే యుం డును. ముందుపని చూచుకొనవలయును గాని యీశుష్కవితర్క ములతోఁ బ్రయోజనమేమి?" అని మఱికొంతదూర మరిగి యొక గ్రామముకడకుఁబోయి దానిపేరేమని కొందఱు బాటసారులనడిగెను. "ఈగ్రామముపేరు ముదివేము" అని వారుత్తరము జెప్పిరి. "ముది వేమా? వేము చేఁదు. ముదివేము మిక్కిలి చేదు. పేరు విన్నంతనే నామనస్సు కీడు శంకించుచున్నది. అయినను వృథానుమానములు కలిగి నిరాశజెంది పోఁగూడదు. పేరుంబట్టి నడచుట ప్రమాదము. పిచ్చయ్య యనుపేరుగలవాఁడు మతిమంతుఁడు కావచ్చును. బృహ స్పతి యనిపేరుపెట్టుకొన్నవాఁడు వెఱ్ఱివాఁడు కావచ్చును. కావున గ్రామములోన కరిగి యథమపక్షము మీఁదినమున నైన నిం దుండు టకు వీలగునేమో తెలిసికొనియెద. దేవి మిక్కిలి డస్సినది. బోయ లలసి యున్నవారు. నాకును విశ్రాన్తి గావలసి యున్నది." అని మనంబునం దలపోసి పల్లకి నూరుబైట నొకచెట్టుక్రింద దింపించి సేవకుల నక్కడఁ గావలియుంచి మంత్రి తా నొక్కఁడ గ్రామంబున కరిగెను.

ఆగ్రామమునఁ జెఱువుగట్టుమీఁద నొకతాటియాకులయిల్లుండెను. ఆయింటియరుఁగులమీఁద వేదఘోషవినఁబడుచుండెను. మంత్రి తిన్నగా నచ్చటి కరిగి యీయి ల్లెవరి దని యడిగెను. "అయ్యా! ఈయిల్లు నాదే. నాపేరు విష్ణుభట్టుసోమయాజి. మీ కెవరియిల్లు కావలెను?" అని రమారమి యఱువదిసంవత్సరములువయస్సు గలవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు వాని కుత్తర మిచ్చెను. అమాత్యుఁడు గంభీరమయి నయావాక్కు విని మూర్తీభవించినవేదములో యనునట్లు విరాజిల్లుచున్నయాపరిశాంతమూర్తికి స్ఫటికాక్షసూత్రధారికి నమస్కరించి యాతనిచే దీవనల నొంది యిట్లనియెను. "స్వామీ! మేము బాటసారులము. మా కీపూఁట వంటచేసికొనుటకు బస కావలయును. మీరాబస నొసంగఁ గలరా?" అని యడుగుటయు నాబ్రాహ్మణుఁడు "నాకు విశాలమైనదొడ్డి యున్నది. దొడ్డిలో నొకతాటియాకుల యిల్లున్నది. ఆయింట మీరు వండుకొని తినవచ్చును." అనిచెప్పి మీతోఁగూడ నాఁడువాళ్లున్నారా? యనియడిగెను.

"ఒకర్తమాత్ర మున్నది. ఆమె పల్లకిలో నున్నది" యని మంత్రి బదులు చెప్పెను. "మంచిది మీ రాబసలోఁ బ్రవేశింపుఁడు మీరు బ్రాహ్మణులే గదా!" యని బ్రాహ్మణుఁడు బలికెను. "ఆహా! బ్రాహ్మణులమే." యని యమాత్యుఁడు బదులుచెప్పి యూరు వెలుపలకుం జని పల్లకీని దనబంట్లను వెంటం గొని యాయింటం బ్రవేశించి యది సేవకులచేత బాగు చేయించి తాను దప్ప మఱి యొకబ్రాహ్మణుఁడు పరివారమున లేమి తానే స్నానముచేసి బ్రాహ్మణునియింటఁ బాత్రసామగ్రి నెరువుతీసికొని వంటచేసి మార్గాయాసమున మిక్కిలి డస్సియున్న రాజపత్నికి ముం దన్నముబెట్టి తరువాత సేవకులకు భోజనము పెట్టి కట్టకడపటఁ దాను భుజించెను. భోజనానంతరమున నందఱును విశ్రమించిరి. ఆరాత్రిగూడ నచ్చటనే యుండఁ

దలఁచి బ్రాహ్మణుని సెలవు గైకొని యామంత్రి మధ్యాహ్నమప్లై పాకంబు జేసి యందఱ నారగింపఁ జేసెను.

రాత్రి భోజనమైన వెనుక మంత్రి విష్ణుభట్టసోమయాజితో రహస్యముగఁ గొన్నివిషయములు మాటాడఁ దలఁచి యాతనిసన్నిధి కరిగెను. సోమయాజియు భోజనముచేసి వీధియరఁగుమీఁదఁ గొబ్బరియాకులచాఁపమీఁద గూర్చుండి యుచ్చైస్స్వనముతో సామగానము సేయుచుండెను. ఆతని సామగానముముందర వీణాగానము సైతము పనికిరా దని విన్నవారందఱుఁ బ్రశంసించు చుందురు. అందుచే జుట్టుపక్కల నున్న బ్రాహ్మణు లందఱు నాగానామృతమును వీనుజేరలతో జుఱ్ఱుకొనుటకై వచ్చి యరఁగులమీఁదఁ జేరిరి. మంత్రియు వారిలోఁ నొకఁడై యొకమూలఁ గూర్చుండి మేటియుద్గాతల నోటనుండి యావిధముగా సామముల నెన్నఁడు వినియుండమి గానామృతాస్వాదనముసం జొక్కి పరవశుఁడై యుండెను. జాము రాత్రి యగునప్పటికి సోమయాజి గానము ముగించెను. శ్రోతలు వానికడ సెలవుగైకొని తమతమ గృహంబులకుఁ జనిరి. అందఱు చనిన వెనుక మంత్రి సోమయాజిని గానవిషయమున నెంతయుఁ బ్రశంసించెను. సోమయాజి చిఱునవ్వు నవ్వుకొని యథోచితముగా నుత్తరము జెప్పి యిట్లనియె. "అయ్యా! మధ్యాహ్నమునుండి మిమ్ముఁ గొన్నిమాటలడుగవలయు నని యభిలాషకలదు. ఇందుకు నన్ను మీరు మన్నింపవలయును. మీరు బ్రాహ్మణులు. అందులో మావంటివైదికులు గారు. లౌకికులు. మీరైఖరిజూడ గొప్పపదవుల నధిష్టించినట్లు కనఁబడుచున్నది. మీవెంటవచ్చిన యాచూలా లెవ్వరో నే నెఱుఁగఁ జాలకున్నాను. ఆమె బ్రాహ్మణస్త్రీవలెఁ గనఁబడదు. వర్ణాంతర యయినయాకాంతకును మీకుఁ గలసంబంధ మెట్టిది? అదియునుఁగాక యామె మిక్కిలి సుకుమారివలెఁ గనఁబడుచున్నది. ఆమెవాలకమును

బట్టి మహాదుఃఖములో నున్నట్లు కనఁబడుచున్నదని మాసోమదేవి చెప్పుచున్నది. ఆమెకు నీవేలసంటచేసిపెట్టవలయు? నీయాలుబిడ్డ లెచ్చట నున్నారు? ఈసందేహములు నాకుఁ దీర్పవలయు." అని బ్రాహ్మణుఁడు తనమనంబున నున్నదంతయు వెడలఁ దెలుప నమాత్యుఁడు నాఁడబోయిన తీర్థ మెదురైన దని సంతసించి సోమయాజికిట్లనియె.

"మహాత్మా! ఆవిషయమై నేను మీతోఁ జెప్పుటకే వచ్చితిని. రాత్రిసమయముగదా యెవ్వరు సన్నిధి నుండ రని నే నేకాంతముగ మాటాడఁ దలఁచితిని. కాని, మీసామగానముచేత సమాకర్షింపఁబడి పలువురు వచ్చియుండుటచే నే నావిషయము బ్రస్తావించుటకు వీలులేకపోయినది. మీరే యడుగుటంజేసి చెప్పుటకు నాకు సంతోషముగానున్నది. ఈదేశముపాలించుచుండిన చాళుక్యవల్లభుఁడు కటకేశ్వరునితోఁ బోరి రణముఖంబునఁ బ్రాణములు విడిచె నని మీరు కర్ణాకర్ణిగ వినియుందురు. ఈమె మృతినొందిన యామహారాజుపత్ని. దుర్భరగర్భభారసన్నిభి యైయున్నది. ఎన్నోసూడిదలు గావలసిన సమయమున—నెన్నో ముచ్చటలు తీరవలసిన సమయమున, నెన్నో కోర్కెలు స ఫ ల ము గాఁ ద గి న వేళ—నెందఱు పడఁతుల మన్ననలో బడయవలసిన కాలమున---నవవైధవ్యదుఃఖము, నందులోఁ బ్రాణసంశయము పలాయనము మొదలగుదుర్భర్లక్లేశములు సంభవించినవి. స్వామీ! భగవత్సంకల్ప మెట్లుండునో చూడుము. అసూర్యంపశ్యయై యాదిగర్భేశ్వరి యైన యీదేవి యీయవస్థలోఁ దల దాఁచు కొనుటకు నెలవు దొరకక పల్లెపల్లెయుఁ దిరుగవలసివచ్చె. ఎన్నోమాడుగులు నెన్నో మహాభవనములు నెన్నోయుద్యానవనములు గల యీమహారాజపత్నికిఁ బ్రసవించుటకై నజిన్నగుడిసె దొరకకున్నది. కటకేశ్వరుఁడు దురాచారుఁడై యీమెం బ్రాణములతోఁ బట్టి తెమ్మని తనసేనాపతుల కానతిచ్చెను."

"ఈమె నేమి సేయవలయునని యాయన సంకల్పము? వధింపఁ దలంచుకొన్నాఁడా?" యని బ్రాహ్మణుఁడడిగెను. అనవుడు వెండి యు మంత్రి యిట్లనియె. "అదిగాదు వాని సంకల్పము. అంతకన్న దారుణకృత్యము చేయఁ దలంచుకొన్నాఁడు. ఈమెను బ్రసవించిన దనుక దానేదో యొకనెలవున నుంచి మగబిడ్డం గనినపక్షమున నయ్యర్భకుని గర్భమునుండి వెడలినతోడనే సంహరింపవలయుననియు నాఁడుశిశువు బుట్టిన దానిం బెంచి పెద్దదానింజేసి కడునీచుని కిచ్చి వివాహము సేయవలయు ననియు నాతని సంకల్పము. ఇది రణనిహతుఁ డయిన రాజుపైఁ గలద్వేషముచేతఁ గలిగిన సంకల్పము. వైరము లు మరణాంతము లన్నమాట యాతనికి స్ఫురింపలేదు. శిశుహత్య మహాపాతకమన్నమాట యాతఁ డెఱుఁగఁడు గాఁబోలు! దీర్ఘకోప ముత్తమపురుషలక్షణముగా దన్నపలుకు వాని చెవిసోకియుండదు. సోఁకిన నేమి యది సమయంబున నక్కఱకురాదు. దేవా! ఆరాజు ప్రతిజ్ఞ లావిధముగా నున్నవి. ఈదేవియవస్థ లీవిధముగానున్నవి. చాళుక్యవల్లభుఁడు పరిపాలించిన దేశమునందు వానిపట్టపుదేవి కూర్చుండుటకు మూరెడుచోటయిన దొరకకున్నది. అతఁడెన్నియాలయములు బ్రతిష్ఠించెను. ఎన్నితటాకములు త్రవ్వించెను! ఎన్నియారామములు నిర్మించెను! ఎన్నియగ్రహారము లిచ్చెను! ఎందఱు పండితులఁ బోషించెను! ఎందఱుకవులకుఁ గనకాభిషేకము జేసెను! ఎందఱు సాధుల సంరక్షించెను. ఎన్నిచేసిన నేమి? ఆతనియాదరమునకుఁ బాత్రము లయినవారిలో నొక్కరయినఁ గృతజ్ఞులుకానఁబడరు. కాలమంతె చిత్రముగా మాఱిపోయినది. నేనాయనమంత్రిని. మున్ను నావలన నుపకారములఁ బొందినవారుసైతము నేనేదో వారివలననుపకృతిఁ గోరుదునని నన్నుఁ జూచి మొగము చాటుచేయుచున్నారు. కటకేశ్వరుని బారిఁబడకుండ నీరాజపత్నిని గాచుటే నాసంకల్పము.

ఇందు మీరు తోడుపడవలయు నని నాసంకల్పము. మీరు వేదవే దాంగపారంగతులు. సకలధర్మకోవిదులు. మీకు నావంటివాఁడు క ర్తవ్యముపదేశింప నక్కఱలేదు. ఈపుణ్యము మీరు కట్టుకొనవల యును. మఱియొకదారి నాకగుపడుట లేదు." అని యాయుదంతము నెఱిఁగించి చేతులు జోడించి యాసచివుఁడు విప్రునకు నమస్క రించెను.

బ్రాహ్మణుఁడుమిక్కిలియాశ్చర్యముతో నిట్లనియె. "అయ్యా ఇది మిక్కిలి చిత్రముగాను దైన్యముగాను నున్నది. ఈమె చాళుక్య వల్లభునిపట్టపు దేవియా? ఆహా! ఎంతలో నీమె కింతదురవస్థ సంప్రా ప్తించినది. పరమేశ్వరుని చేఁతలు కించిజ్ఞులయినమానవమాత్రులకు దురూహ్యములుగదా! మొన్నటిరాణి నేఁటిపేదరా లయినది. ఆహా! ఆమె యెల్లవిధముల రక్షణీయ. అయినను దురాత్ముఁడయిన కటకే శ్వరునిఁ దలంచినపుడు గుండెలు జల్లుమనకమానవు. అతఁడు దాక్షి ణ్యమెఱుఁగఁడు. దయారస మాతని మనంబున నేకోశమునం గానఁబ డదు. వాని దినుపగుండె. రాతిమనస్సు. ఈమెకు శరణ మిచ్చిన మాకును నామెకును మరణముసంభవించు నని శంకించుచున్నాము. ఈయూరిబ్రాహ్మణులతోడను నిచ్చటనున్న క్షత్రియులతోడను, ముఖ్యులయిన శూద్రులతోడను, నే నాలోచించి నీకు సమాధాన ము జెప్పెద. రెండుదిదిము లిందుండుము. ఇప్పుడు పొద్దుపోయినది. పండుకొందము. వెండియు రేపుదయము గలిసికొందము." అని యాతనింబంపి నేలవేల్పు నిద్రింపబోయెను. అమాత్యుఁడును బ్రాహ్మ ణుని సాధుభావము గ్రహించి దనకు గొంతయాశ యున్నదని తన బసకరిగి యొకచాఁపపైఁ బండుకొని నిద్రించెను.

మఱునాఁ డుదయమున సోమయాజి తనకడకు వచ్చినవారితో రహస్యముగా నీవిషయమై కొంచెకొంచెముగా ముచ్చటించి సాయం

కాలము తనయింటికి వారిని రమ్మని చెప్పెను. వారితోడనే గాక యాగ్రామములో నున్న ముఖ్యక్షత్రియులకును నాలవజాతివారికిని గూడ దనగృహమునకు రేయి రమ్మని వర్తమానమంపించెను. రాత్రి భోజనానంతరమున బ్రాహ్మణులిరువదిమందియుఁ బదునైదు క్షత్రియులు, బదునైదుకాపుపెద్దలు, బ్రాహ్మణునియింటివెనుక నున్నదొడ్డిలోఁ జేరిరి. కొందఱు తాఁటియాకుల చాఁపలమీఁదను గొందఱు కొబ్బరిచాఁపలమీఁదను గొందఱు వట్టినేలను, గూర్చుండిరి. అమాత్యుఁడు గూడ వచ్చి వారి పక్కను గూర్చుండెను. విష్ణుభట్టసోమయాజి వారినడుమ నిలిచియుండి చాళుక్యవల్లభుని మరణము మొదలుకొని యప్పటివఱకు జరిగిన వృత్తాంత మంతయు వారలకుం జెప్పి యామె తనయింటికి వచ్చినమాట దెలిపి యిట్లనియె. "మనమందఱము నొక్కమాటమీఁద నుండినపక్షమున నీదేవిని మనము సంరక్షింపఁగలము. కటకేశ్వరుఁడు వచ్చినను, వానిసేనాపతులు వచ్చినను, వారీమెం గనుఁగొన్నను మన మందఱము నైకమత్యము గలిగియుండినపక్షమున భయములేదు. మన మందఱ మొక్కపడవ నెక్కెదము. మునిఁగిన నందఱము నశింతము. విపత్సముద్రము నానావ దాటెనా మనమందఱము బ్రతుకుదుము. మొదట రాజపత్ని యగుటచే నీమె మనకు రక్షణీయ. ఆఁడుదియగుటచే నంతకుమున్నురక్షణీయ. చూలాలగుటచే మఱియు రక్షణీయ. ఏవిధముచేతఁ జూచిన నీమె మనచే రక్షణమొందఁ నర్హురాలయియున్నది. కటకనాథునిదండనాథులు వచ్చి నాయిల్లు సొచ్చి యీమెయెవ్వరని యడిగిన నిది నాకూఁతురని చెప్పెద. ఇంతయందకత్తియ యైన కూఁతురు నీకెట్లు గలిగిన దని వారు నన్నడుగవచ్చును. ఇంక నెన్నోప్రశ్నలు వేయవచ్చును. ఆవిషమస్థితి నప్పటికిఁ దోఁచినయుపాయములచేఁ దప్పించుకొందును. ఈ

మెను నాయింటనే యుంచెద. ఆభారము మీకెవ్వరికిని గలుగనీయను మంచివచ్చినఁ జెడ్డవచ్చిన నేనే భరించెద. కాని దైవిక రాజికముల కు మానవుఁడు పూటపడఁజాలఁడు. ఏటువోయి యెటువచ్చునో? ఈ మెరక్షణార్థము మనమంద అము నాపద బొందవలయునని నిశ్చయిం చుకొనవలెను. అందుకు సిద్ధమై యిందుకు దిగవలయును. ఇటువంటి మహాపత్తులో నున్న మహారాజపత్నిని గావక క్షణభంగురము ల యిన యీశరీరములను గాచుకొనుటకై మనము పేక్షించుటధర్మవిరుద్ధ ము. ఘాతుక కృత్యము. అట్టిమహారాజపత్నియే యిటు గుందుచుం డ మనవంటివారము గాసిజెందిననేమి? నశించిననేమి! పోయిన నా మెతోఁ బోవుగము, బ్రికికిన నామెతో బ్రితుకుదము. లోకోత్తర మైన యిట్టిధర్మకార్యము మనముచేయుచుండ నార్తత్రాణపరాయ ణుఁడైన నారాయణుఁడు మనయండనుండి యీవిపత్సముద్రము నుండి యామెను మనలం దేల్పఁడా? తేల్పకపోవుఁగాక. మనమం ద అ మీ వి ధ ము న న శిం ప వ ల సి న యో గ మే మనకు విధాత నిర్ణయించియున్నపక్షమున దాని నెవ్వఁడు తప్పింపఁ గలఁడు? ధర్మపరాఙ్ముఖులమై కాకివలెఁ బామువలెఁ జిరకాలము జీవించుటకంటెఁ బరోపకారార్థ మిదం శరీర మ్మనుమాట సార్థక ముగా ధర్మకార్యాచరణము చేసి మరణంబునొందుట యుభయలోక తారక మైనపద్ధతి. మరణ మెప్పటికయిన రాకమానదు. మంచికా ర్యముజేసి సత్కీర్తియనుమిత్రిముతోఁగూడి పరలోకముఁ జేరినవాని భాగ్యమే భాగ్యము. అట్టిభాగ్యము కావలయునన్న నీదేవిని రక్షిం చుటయే దానికి సాధనము. మనలో నైకమత్య ముండిన నక్కటక ర జుగాని, మఱియెవ్వఁడుగాని మనగుట్టు దెలియఁజాలఁడు. ఐకమ త్యము పంచాక్షరీమహామంత్రము. దానిని యథావిధిగ నుపదేశము నొంది జపించి పునశ్చరణము సరిగాఁజేసి యనుష్ఠించినవారు కామి

తార్థసిద్ధి నొందుదురు. ఇది కార్యసిద్ధికరమైనమంత్రము. సుఖప్రద మైనమంత్రము. అసమానమయినమంత్రము. అమోఘమయినమంత్రము. ఐకమత్యప్రభావముచేత నేగదా స్థావరములలో స్థావరమైన మఱ్ఱిచెట్టునాకులు గుమిగూడి మహాగ్రీష్మకాలమున మధ్యాహ్నసమయమున దుర్నిరీక్ష్యప్రభాభాసమానుఁడగు చండభాస్కరుని సహస్రమయూఖముల నెదిర్చి ధిక్కరించి వాటికిం బ్రవేశంబు నీయక దన్నాశ్రయించినవారికిఁ జల్లనినీడ నిచ్చుచున్నవి? ఐకమత్యప్రభావముచేతనేగదా మిక్కిలి తేలికయై సన్నగాలికి సైతము నెగిరిపోవు గడ్డిపోఁచలు సైతము వెంటిగాఁ జేసినప్పుడు దుర్భేద్యమై మిక్కిలి విజృంభించి యొడలెఱుంగక తిరుగు మదపుటేనుఁగనైన బంధింపఁగలుగుట? ఐకమత్యప్రభావంబుచేతనేగదా నుస్పని నోటితో నూది నప్పు డెగిరిపోవుచెదపురుగులు సయితే మినుమువంటి టేకిదూలములనుగూడ దొలిచి గుల్లలుచేయుట? ఐకమత్యప్రభావముచేతనేగదా యగ్నిశిఖలవంటి కోరలతో జగద్భయంకరవ్యవహారము సేయు కోడెత్రాఁచునైనను జలిచీమలు వేనవేలు పట్టి పీడించి కదలనీయక మెసలనీయక చంపివేయఁగలుగుట? ఇంకను నైకమత్యమహామంత్రప్రభావముల వర్ణించుట కెన్నోయుదాహరణములు గలవు. కాని [illegible]ద సమయము గాదు. కాల మతిక్రమించుచున్నది. ఈమంత్రము [illegible] చాతురీమంత్రముకన్న నష్టాక్షరీమహామంత్రముకన్న మంత్రశాస్త్రములోఁ జేర్కొనఁబడినసకలమంత్రములకన్నఁ బ్రశస్తమగు మహామంత్రము. దీనిని మీరు భజింపుఁడు. ఇంక నిమెకొఱకై యమృత మెట్లు వచింపఁగలమని మీరు సందియంపడవచ్చును. అట్లు సంశయింప నక్కఱలేదు. అమృతసూనృతతత్త్వముల [illegible]గినకొలఁది చెప్పెద వినుఁడు. నిరపరాధియైన, [illegible] మనుష్యుం [illegible] చ[illegible]టకు వచ్చెననుకొనుఁడు. మహా[illegible] లో నున్న [illegible]ఁడు మాచ

రణంబులకుఁ మ్రొక్కి మీశరణంబు వేఁడి మరణంబు దప్పించుకొనుటకై మీయింట దాఁగును. చంపఁదలఁచినవాఁడు ఖడ్గపాణియై "యీ మనుష్యుఁడు నీయింట దాగున్నాఁడా?" యని యడుగును. అప్పుడు సూనృతవ్రతానుష్ఠానము కర్తవ్యమని తలంచి నీయింట దాగియున్న యానిర్భాగ్యునిఁబట్టి యప్పగించుట మంచిదో లేక భూతదయాళుండవై శరణాగతుని గాచుట యుత్తమధర్మమని తలంచి వాఁడు నాయింట లేఁడని బొంకుటేమంచిదో మీరాలోచించుకొనుఁడు! ధర్మసూక్ష్మములు గ్రహించుట మిక్కిలి కష్టము. ఆర్తరక్షణముకొఱకు నాడినయనృతము నరకహేతువుగాదు. అది సూనృతమె యగును. సూనృతముకన్న నెక్కువదై మోక్షప్రద మగును. ఒకవేళ మోక్షము రాదని సిద్ధాన్తము జేయుఁడు—నరకమే ప్రాప్తించినను నిరపరాధిని రక్షించిన సంతోసముతో నరకమునకుఁ బోవుటే యుక్తము. నేను వాదమునిమిత్త మట్లనుచున్నాను. గాని యీయనృతము శుభప్రదమే యగును గాని పాపహేతువుగాదు. నరకము, మోక్షము పరమేశ్వరుఁడు మనయుద్దేశములంబట్టి ప్రసాదించును గాని కేవల చేష్టలఁబట్టి కాదు. రాజు నరహంత నొక్కని శిరచ్ఛేదము చేయుమని తలారుల కానతిచ్చును. తలవరులు వానితలఁద్రెవ్వనేతురు. తలవరుల కందేమిపాపమున్నది? అందు శిరచ్ఛేదము జేసినవానియుద్దేశము నరహత్య జేయుట గాదు. రాజునాజ్ఞ బరిపాలించుటయే. ఈ తెఱంగుననే ధర్మాధర్మముల నెఱుంగవలయు. నేను సాంగవేదాధ్యయన ప్రవీణు లయిన బ్రాహ్మణోత్తముల వంశమున జనియించినవాఁడను. క్రతువులు చేసినవాఁడను. శిష్టుండను. సత్యసంధుఁడనని పేరుపడినవాఁడను. అట్టినేనే మానినీప్రాణసంరక్షణార్థ మొక్కయనృత మాడఁదలంచుచున్నాడను. కావున మీరందఱు నవసరమగునేని నామార్గంబు ననుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను. బ్రా

బ్రాహ్మణులారా! మీరు భూతదయాపరులు; స్వార్థత్యాగులలో నగ్రగణ్యులు; వేదస్వరూపులు. మీరందఱు వెనుదీయక యట్లె చేయుఁడు. క్షత్రియులారా! మీరు శరణాగత పరతంత్రులు; బాహుబలసంపన్నులు; శౌర్యనిధానులు. శరణుజొచ్చిన పావురంబును రక్షించుటకై తనమేనికండలు తఱిగియిచ్చిన శిబిచక్రవర్తి వంశస్థులు. గరుడునిచే వధింపఁబడుటకు సిద్ధముగా నుండిన నాగకుమారుని ప్రాణములఁ గాచి తాను వధ్యశిలనెక్కి తనప్రాణముల నర్పించినజీమూతవాహనుని వంశస్థులు. ఏకచక్రపురమున భిక్షాటనముచే జీవించుచు బకాసురుని బారినుండి బ్రాహ్మణకుమారుని సంరక్షించి వానికి బదులుగాఁ దనకుమారుని దంపిన కుంతీమహాదేవివంశస్థులు. అనాథరక్షణము మీకుగ్గుపాలతోఁ బెట్టినవిద్య. అభయప్రదానము మీకు వంశక్రమాగతమైనధర్మము. ఆర్తత్రాణము మీకు సహజలక్షణము. కావున మీరు లేనిపోని సందియంబులు మనంబునం బెట్టుకొనక తొల్లి వాసుదేవుఁడు నిండుచూలాలైన యుత్తరను రక్షించినట్లు మీరీచాళుక్యనరపాలుని ధర్మపత్నిని గావవలయు. శూద్రులారా! మీరు శ్రీమన్నారాయణుని పాదరాజీవములయందు జనించుటంజేసి భువనపావనమైన యాకాశగంగకుఁ దోడఁబుట్టినవాండ్రు. అమరవాహిని మీయింటియాఁడుపడుచు. మీరు నాగలి చేఁబూని దున్నుటంజేసి యీధాత్రికి వసుంధరయని పేరుగలిగె. మానవులకేగాక సకలజంతువులకు నిజముగా నన్నప్రదాత లెవరన్న మీరె. ఎండయనక, వానయనక, చలియనక, మూఁడుకాలముల మేను వంచి యిండ్లు వాఁకిండ్లు వదలి పొలములం జేరి ముక్కారుపంటలు పండించుటంజేసి కాదే యీభూమి పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లుచుండుట? పసరములు గడ్డిగాదములు గలిగి బ్రతుకుట? చిలుకలు మొదలగు పులుఁగులు పండ్లుమెసవి జీవించుట. మీవృత్తి శ్లాఘాపాత్రము. జగదుప

కార పరాయణు లన్న మీరే. అట్టిమీరు దిక్కుమాలినయొక్క పడంతిని బొందిమటలో వెనుదీయుదురని నేను తలంపను. ఈసందర్భమున మీ కొక్కచిన్నకథ నక్కాణించెద. అది మహాభారతమందలి శాంతిపర్వమునం దున్నది. ఎన్నోవిహంగంబులఁ జంపిన కిరాతుఁ డొక్కఁడు వానకుం దడిసి చలిచే గడగడ వడంకుచుఁ జలిగాచుకొనుటకు నెక్కడ నయిన నిప్పు దొరకునా యని యెదురుచూచుచుండ నొక్కపిట్ట నెట్టన బాఁపునున్నపల్లియ కరిగి మండుచున్న యొకపుల్ల నోటం గఱచుకొనివచ్చి వానికడం బాఱవైచె. కొన్ని చిన్నచితుకులు పోఁగుచేసికొని వాఁ డానిప్పు పెద్దమంటచేసి చలికాఁగి పేరాఁకలిచే నకనకం బడుచున్న నదిచూచి సహింపక యాపిట్ట యాయగ్నిలోఁ బడి మృతినొంది వాని కాహారమయ్యెను. మనము మనుష్యులమై జ్ఞానసంపన్నులమై-ధర్మాధర్మపరిజ్ఞాతలమై యున్నందుకా పిట్ట చేసినమాత్రమైన స్వార్థత్యాగము చేయవలదా? సకలధర్మములలో భూతదయ యుత్కృష్టధర్మము. దానికెనవచ్చునది మఱియొకటి లేదు. మహానుభావుఁడగు భరతుఁడను రాజర్షి యొక్కజింకం బెంచి దాని నిమిత్తమున మరల జంతుజన్మమెత్తెను. ఇవి యన్నియు లోఁదలంచి యనద యయిన యీ రాజపత్నిని రక్షింపుఁడు! ఇంతకన్న నధికంబుగ నేను మీ కేమియుఁ జెప్పఁజాల. కర్తవ్యము మీకే వదలుచున్నాఁడను" అని మనస్సులు కరఁగునట్లు, మేనులు పులకరించునట్లు, హృదయములు నీరగునట్లు, మహోత్సాహము జనించునట్లు పరమశాంతుఁడైన యాబ్రాహ్మణుఁడు దీర్ఘముగ నుపన్యసించుటయు సభాసదు లందఱు నైకకంఠ్యముగ "మేము మీతోడివారమే. మేము మీతోడివారమే. ఆమెను రక్షింపుఁడు? రక్షింపుఁడు!" అని యైకకంఠ్యముగఁ బలికిరి. విభ్రుభట్టసోమయాజి తన వచోబీజములు చవిటిపట్టులం బడక సుక్షేత్రమునఁ బడియె నని సంతసించి వెండియు

నిట్లనియె. "గ్రామీణులారా, 'సంఘే శక్తిః కలౌ యుగే' యని మహనీయు లయిన ప్రాచీనులు చెప్పియున్నారు. కావున మనమంద అ మేకమై యీమహాకార్యము చేయఁబూనుట శ్లాఘాపాత్రము. మనలో నున్నశక్తి యంతయు రాశీభూతమై కటకనాయకుని . పన్నగడలం బ్రతిఘటించుఁగాక! మీసాయము లేకున్న నిట్టికార్యము తలపైఁ బెట్టుకొనఁగలనా? అగతికు రా లయిన యాయతీవకు మీసాయము పెట్టనికోటయై వజ్రకవచమై యుండుఁగాక! ఇంక మీరంకఱు మీమీగృహముల కరుగుఁడు. మీకు నిద్రాభంగముజేసి శ్రమపెట్టినందుకు నన్ను మన్నింపుఁడు" అనిఁ వీకి వారి నామంత్రణము చేయ వారు సోమయాజిని బహువిధములశ్లాఘించియిట్లనిరి. "మహాత్మా! మీవలన మేము నేఁడు చరితార్థులమయితిమి. ఇట్టిమహాత్కార్యమునూ చేత మీరు చేయించినందుకు మేము మిక్కిలికృతజ్ఞులము. ముదివేము గ్రామము నేఁడు ధన్యమైనది. ఆంధ్రదేశ మున్నంకాలము—నాంధ్రమహాజను లున్నంతకాలము—దివాకరనిశాకరులు నభోమండలమున వెలిఁగినంతకాలము—ముదివేముగ్రామముసర్వసజ్జనులకు స్తవనీయమై, దేశచారిత్రమునందుఁ బ్రఖ్యాతమై యితరగ్రామములకు మార్గదర్శకమై, త్రిలింగదేశమునకు సువర్ణాలంకారమై, మీకతమున వెలయుచుండును. గ్రహరాజుసూర్యునిచుట్టుఁ దక్కినచిన్న గ్రహములుతిరిగి ప్రభావంతములైనట్లు మేమెల్ల మీచుట్టుంజేరి మీవలన యశోవంతుల మగుచున్నారము. పరమపవిత్రమైన మీచరిత్రము భవిష్యత్కాలమున నాంధ్రదేశస్థులు పఠించి చరితార్థు లగుదురుగాక! ఇంక మేము సెలవుదీసికొనియెదము." అని వీడ్కొని స్వగృహంబుల కరిగి నిద్రించిరి.

అక్కడనే కూర్చుండి విప్రపుంగవుని విపులోపన్యాసమును వీనులవిందుగా విన్న యాసచివుఁడు మహానందభరితుఁడై పురజను

లండఁబు వెడలిపోయినవెనుక సోమయాజిం దగ్గరి వారిపాదములకు నమస్కరించి "మహాత్మా! బ్రాహ్మణుఁడవన్న నీవే బ్రాహ్మణుండవు. సోమయాజి భగవంతుం డగుశంకరుని యష్టమూర్తులలో నొక మూర్తి యని వేదములు వాకొనుచున్నవి. పరమేశ్వరుని యష్టమూర్తులలో నిజముగా నీ వొకమూర్తివి. జన్నములపేరుపెట్టి విత్తంబు నార్జించి నల్లమేఁకలం జంపి చెవులకుఁ గుండలంబులం దగిలించుకొన్నంతమాత్రమున మానవుఁడు నిజముగా సోమయాజి కాఁడు. మేఁకలం జంపుటచేతనే మానవుఁడు సోమయాజియగునేని మనంబున నక్కటికములేని యక్కటికవాఁడు సోమయాజియగును. కుండలధారణముచే సోమయాజి యగునేని రత్నకుండలభూషితలైన యంగనలు సోమయాజిశబ్దమున కర్హులగుదురు. నిజముగ నీవ సోమయాజివి. భూతదయ కలవాఁడు సోమయాజి. అనాథరక్షణపరాయణుఁడు సోమయాజి. ఆర్తత్రాణపరతంత్రుఁడే సోమయాజి. మహాత్మా! ఇష్టమున్న నెట్టిదుర్బలుఁడైన మహాకార్యంబులు చేయవచ్చునని మీచరిత్రము ఘోషించుచున్నది. నీకు శరీరబలమా లేదు. ధనమా శూన్యము. వయస్సు చెల్లినది. అయినను నిట్టిమహత్కార్యము నీమనోబలముచేత నీనీతిబలముచేత నీతపోబలముచేత నీజ్ఞానబలముచేతఁ జేయఁగడంగితివి 'క్రియాసిద్ధి స్సత్త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే', మహాపురుషుల కార్యసిద్ధి యుపకరణము లక్కరలేకయే వారి సత్త్వగుణసంపదవలననేయగుట నిజము. స్వామీ, నేను మీకు మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను. చాళుక్యరాజపత్నియు మీకు గృతజ్ఞురాలు" అని వాని యౌదార్యాదిగుణములఁ బ్రశంసించి కృతజ్ఞతం దెలుపుచుండ జన్నిగట్టు వానిమాట కడ్డముపోయి "అయ్యా! యిల్లలుకఁగానే పండుగ కాదు. నే నిందుఁ జేసిన దేమియు లేదు. చేతనైనసాయము మీకుఁ జేయుటకు సంకల్పించితిని ఈసంకల్పమాత్రమున కేనన్నింత కొనియాడవలయునా! తలపెట్టినకార్య

ముతుదనెగ్గినవెనుక. మీకృతజ్ఞతాదులుదెలుపనచ్చును. కాలగర్భమున నేమి యిమిడియున్నదో యెవరుచెప్పఁగలరు? పరమేశ్వరుఁ డేమిచే యఁ దలంచుకొన్నాఁడో మన మేమెఱుఁగుదుము? నీవింక నిదురింపఁ బొమ్ము." అని యాతని నంపి తాను నిద్రించెను. అమాత్యుఁడు రా జపత్నికడకుఁ బోయి జరిగినవృత్తాంత మంతయుఁ దెలిపెను. ఆమె యు సంతసించి మంత్రికి బ్రాహ్మణునకుఁ దనకృతజ్ఞతం దెలి పెను.

మఱునాఁడుదయమున సోమయాజియుసోమి దమ్మ యు రా జమహిషిం జూడఁబోయిరి. ఆమెలేచి యిరువురకునమస్కరించెను. విష్ణుభట్టు ప్రేమతో నామెనుదీవించి యామెయవస్థనుగూర్చివిచారించి కూ ర్చుం డు మ ని యా న తి చ్చి తా ను నె ట్ట యె దు ట గూర్చుండి యిట్టులనియె. "తల్లీ! నాచేతనైనంత సాయము నీకు నేను చేసెద. అవసరమైన నీనిమిత్తము నాప్రాణము లర్పించెద నీవు భయపడకుము. మాకు బిడ్డలులేరు. నీవే నాబిడ్డవు. ఈసోమి దమ్మ నీతల్లి. నేనునీకు జనకుండను. భగవదనుగ్రహమున నీకింకసుఖ మగునని నేను జెప్పఁగలను. ఎందుచేతనో నాయంతరాత్మ యట్లు చెప్పుచున్నది. బిడ్డా! నీ కొక్కయుపదేశము జేయవచ్చితిని. కటక నాయకుని దండనాథులు వచ్చి నీవెవ్వరని నిన్నడిగెదు పక్షమున నే ను విష్ణుభట్టుసోమయాజి పుత్రికనని నీవుచెప్పుము. నాతల్లి చిన్నతన మునందె పోయిన దనుము. ఈసోమిదమ్మ సవతితల్లి యనుము. అ మ్మా యీయనృతమాడి ప్రాణరక్షణము చేసికొనవలయు. నేను న ల్లె యనువాఁడ. ఇదిసరిగా జ్ఞాపకముంచుకొనుము. భక్తవత్సలుఁ డగు పరమేశ్వరుని హృదయంబున నిలిపికొనుము. దేవదేవుని నమ్మి నవా రెన్నఁడుఁజెడిపోవరు. నమ్మనివారిలోఁజెడినవారున్నారు. మా

నుష్యప్రయత్నము దైవబలమిళితమైనప్పుడు ఫలించును. కుమారీ! పేదపాఱుఁడ నైననే నింతకన్న నీకేమి చెప్పఁగలను. అంగబలము లేనివాఁడ. అర్థబలములేనివాఁడ. ఆయుధములులేనివాఁడ." అనవుడు నాదేవి బాష్పాకులితలోచనయై మెల్లగ నిట్లనియె "మహాత్మా! అట్టిమహారాజు జెట్టబట్టి యట్టి మహావైభవముల ననుభవించి యట్టిబ్రతుకు బ్రతికి తుదకిట్టులైతిని. ఇన్నిగ్రామములు దిరిగినను నేను తలదాచుకొనుట కయిన నెలవు దొరకినది కాదు. ఇట మీరు రక్షింపఁగలిగినను రక్షింపలేకపోయినను నాకు విచారములేదు. ముందుగా నాల్గుదినములు నిర్మలముగాఁ దలదాచుకొనుటకుఁ దావు నొసంగిరి. ఇదియే నాకిప్పుడు మహోపకారముగ నున్నది. అంతియేగాక శక్యమైనసాయము చేయుటకు వాగ్దానమొసంగిరి. ఈదాన మేచాలు! అన్నదానముకన్న, వస్త్రదానముకన్న భూదానముకన్న గోదానముకన్న నభయప్రదానము శ్రేష్ఠమయినది. ఏలయన నభయప్రదానమనఁగా ప్రాణదానము. ప్రాణము నిలిచినప్పుడుగదా యన్నవస్త్రములు భూములు గోవులు నుపకరించుట? అదిలేనినాఁడు వీనిప్రయోజన మేమి? ఈయుభయప్రదానమునాయదృష్టము బాగుండిన జాళుక్యకులసంతతికనిధానమై నాజీవచరిత్రమునందుఁ బ్రధానాంశమైయుండు. మీరంగబలము నర్థబలము నాయుధబలము లేనివారంటిరి. అంగబలములేకున్నను వేదవేదాంగబలము కలదు. అర్థబలము లేకున్నను పరమార్థబలముగలదు ఆయుధబలములేకున్నను మంత్రాయుధబలము గలదు. మహారాజులు మేటిదళములతోఁ జేయలేనిపని రాజ్యతంత్రములతోఁ జేయలేనిపని, యంత్రింబులతోఁ జేయలేనిపని మీరు మంత్రబులతోఁ జేయఁగలరు. వేలకొలఁది యేండ్లనుండి లేఖ్యాప్రబాధములు గాని నాల్గువేదంబులఁ గంఠంబున నిలిపి లోకంబు

నం బరిసరింపఁజేసిన మహానుభావులరు. మీపలుకు లమోఘంబులు. మీవంటి మహాసీయు లుండఁబట్టి ధర్మంబులు నడచుచున్నవి. వానలు గురియుచున్నవి. పంటలు పండుచున్నవి. ఋతువులు క్రమంబు దప్పకసంచరించుచున్నవి. మీప్రారంభములు తప్పక ఫలప్రదము లగును. ఇప్పటికయినఁ గొంతపుణ్యము నేఁ జేసికొనఁబట్టి నేను మీయిల్లుఁ జేరితిని. దుఃఖాంధకారమగ్న నయిన్ననాకు భగవంతుఁడు విష్ణుభట్టుసోమయాజి యనుదీపమును బ్రసాదించెను. మీసాయంబను తేఁపచే నే నీదుఃఖసముద్రము నీఁదఁ గలనని ధైర్యము గలుగుచున్నది. నేను మీబిడ్డనన్నమాట నిశ్చయము." అని వెండియు నామె యాదంపతులకు నమస్కరించెను. వారిరువురు క్రమ్మర నామెం దీవించి గృహంబునకుం జనిరి.

కటకక్షితిపాలునియాన శిరమునఁదాల్చి వీరవర్మ కొంతదళంబును దోడుకొని చాళుక్యవల్లభుని ప్రాణవల్లభను వెదకుటకై యామెపోయినదెస ననుసరించి గ్రామగ్రామంబునకుఁ బోవుచు గ్రామవాసులం బిలువనంపి యామెజాడలనరయుచు, ననుమానము దోఁచినపట్ల గృహంబుల శోధించుచు శోధింపవలదని బ్రతిమాలుకొన్న గ్రామస్థులవలనఁ గావలసిన ధనకనకవస్తువాహనంబులు గానుకలు గొనుచు గమ్యస్థానము లేనిపయనము సేయుచుండెను. ఒకనాఁడతఁడు సాయంకాలమున నొకయూరుబయట తోఁటబోఁ దనసైన్యమునునిలిపి యొక పీఠముపైఁ గూర్చుండి యొకసైనికునితో మాటలాడుచుండఁ గాళ్ళకుగజ్జలు, మొగమునఁ బట్టెనామములు, నెడమబుజమున మంచితంబుర కుడిచేతిలో మువ్వలుగూర్చిన కట్టచిరుతలు చంకనుజోలి మెడలోఁ దులసిపూసలు గలయొక దాసరి యాతని డాసి జోహారుచేసిమెట్టమెదుట నిలువఁబడెను. అప్పుడు కనుచీకటిపడుటచే నతఁడు

వానిని గుర్తింపలేక "నీ వెవ్వఁడవోయి!" యని యడిగెను. "స్వామీ! నా మొగము గుర్తించుటకు వీలులేకపోయిన నాకంఠస్వరమును బట్టియైన నన్నానవాలు పట్టవచ్చునే. నేను మీపాదసేవకుఁడను సింగఁడను గానా" యని వాఁడు బదులు చెప్పెను. "ఓహో! సింగఁడా? పరధ్యానముగా నుండి నీకంఠము గుర్తింపలేకపోతిని. వేగులవాండ్రిలో నీవలెఁ జిరపరిచితుఁడనైన నన్నుఁగూడఁ గన్నుఁబ్రామఁగల నేర్పరి మఱియొకండు లేఁడు. నీవేగు సఫలమైనదా లేదా? ఆమె జాడ లెందైన గనబడినవా?" అని వీరవర్మ వానిం బ్రశంసించి యడిగెను. అనవుడు సింగఁ డిట్లనియె.—"స్వామీ! ఈ దాసరివేసముదాల్చి నే నామెజాడలు నరయుటకై బికిరమెత్తునెపంబున నెన్నెన్నో పల్లియల కరిగితిని. ఏపల్లియయందును నామె కనఁబడలేదు. ఆయూరు వెళ్లినదని యీయూరు వెళ్ళినదని చెప్పువారే గాని సరియైన నెలవు చెప్పువా రెవ్వరులేరు. కాని, నేఁ గనిపెట్టిన నూతనవిషయమొక్కటి విన్నవించెద. నేను ముదివేముగ్రామమునకుఁ బోయి బిచ్చమెత్తుచు నొకబ్రాహ్మణునిముంగిట నిలిచి పదములు పాడుచుంటిని. అప్పుడు రమారామి యిరువదియైదుసంవత్సరములు ప్రాయము గల చూలాలొకరితి నాకంటఁ బడియెను. ఆమె వితంతు వని నే నూహించితిని. ఆమె యెంతోచక్కనిది. అట్టి పేదబాపనియింట నుండఁ దగినది కాదు. తొలకరిమెఱుపువలె నొకగదిలోనుండి యొకగదిలోనికిఁ బోవునప్పుడు క్షణకాలమే యామె నాకంటఁబడుటచే మఱియేమియు నామెనుగూర్చి నేఁ జెప్పఁజాలను. ఇదే నా చూచిన విషయము. ఇదే నాయెఱింగిన వృత్తాంతము. మీఁద దేవరచిత్తము" అదివిని తలయూఁచి యాచమూపతి తెల్లవారుజామునఁ బయనమని సైనికులకుఁ జెప్పి భోజనముచేసి పండుకొని వేకువజామున మేల్కని

స్వసైన్యముగా బైలుదేఱెను. రెండుదినములు పయనముచేసిన పిదప వారు ముదివేముగ్రామముఁ జేరిరి.

వీరవర్మ యూరిబయటఁ జెఱువుగట్టునకు సమీపమునఁ దనగుడార ములం బన్నించి యందు విడిసి గ్రామములో ముఖ్యమయిన బ్రాహ్మణుల ను, క్షత్రియులను, వైశ్యశూద్రులను, బిలిపించి యిట్లనియె "ఈగ్రామ మునఁ జాళుక్యనరపాలుని భార్య యున్నట్లు మాకుదెలిసినది. నేను చండ శాసనుఁడైన కటకేశ్వరుని సేనాపతిని. ఆమెయెచ్చటనున్నదో మీరు పట్టి యప్పగింపవలయును. అప్పగింపలేనిమీ మేనులు మీవి కావు మీ ప్రాణములుమీవికావు. మీయిండ్లుమీవికావుఇల్లిల్లుశోధించునట్టిశ్రమ మాకు లేకుండముందుగా నాపెందోడ్కొనివచ్చి మాకప్పగింతు రేని మీకుబహుమానములిప్పించెద. బ్రాహ్మణులకుమహామహోపాధ్యా యబిరుదంబులిప్పించెద. క్షత్రియులకుఁవీరకేసరి,శరగండభైరవ, పరిశి పక్షభయంకరప్రముఖ బిరుదంబుల నిప్పించెద. శూద్రులకు, బ్రశ స్తములైనభూములు పన్నులు కట్టకుండ నిప్పించెద. ఇంక నెన్నో యుపకారంబుల జేయించెద. చెప్పుఁడు! వేగమ చెప్పుడు?" అని హె చ్చరించు సేనాపతిం జూచి వా రైకకంఠ్యముగ నామె తమయూర లేదని చెప్పిరి. "ఏమేమీ! లేదా? ఏయూరను లేక యెందుఁ బో యినది? వియచ్చర లగునచ్చరమచ్చెకంటులు శకుంతలను నెచ్చెలు లనడుమనుండి చెచ్చెర నెత్తుకొనిపోయినట్లు లామెను దివ్యాంగనలు తీసికొనిపోయిరా? త్రిచబామును గరుడుఁడు తన్నుకొనిపోయినట్లు విహంగము లేవియైన ముక్కునం గఱచుకొని యెత్తుకొని తీసికొనిపో యెనా? మున్ను సీతాదేవిని భూదేవి తనగర్భంబునకు లాగికొనిపో యినట్టు లీమెంకూడఁ గొనిపోయెనా? ఏదోయూర నుండవలెఁ గాని మాయమగునా? ఇంక మీయసంబద్ధ ప్రలాపములఁ గట్టిపెట్టి యా

మెం దెచ్చి మాకుఁ గానుకగా నర్పింపుఁడు. దీనికి మీ రొడంబడ రేని నే నింతమాత్రిముతో మిమ్ము విడిచిపెట్ట. మీమాటలునమ్మి పోవువాఁడనుగాను. మీయిండ్లన్నియు శోధించెద. ఆమె కానంబడి నదా మొదట నామెం దాఁచినందుకు, మీరుమిక్కిలి దాఁచి చెప్ప నందుకు, మాకు, శ్రిమ గలిగించినందుకు, మిమ్ము బహువిచిత్రివధల పాలు జేసెద. జాగ్రిత్త" యని మిక్కిలిభయపెట్టెను. అప్పుడు విష్ణు భట్టుసోమయాజి కొండవలె నించుకేనియుఁ జలింపక వానికిట్లు విన్న వించెను—"అయ్యా! గృహములు శోధింతునని, చిత్రివధలపాలు చేతునని మమ్ము బెదరించవద్దు. మీయిచ్చవచ్చినట్లు శోధింపుకొ నుఁడు! మా కించుకేనియు భయములేదు. దుష్కార్యములు చేసిన వారికి భయముండును గాని మా కేమిభయము? ఆమె మాకడ లేదు. మఱియొక గ్రామమునకు వెళ్ళి వెదకికొనుటమంచిది. లేదా మమ్ముఁ జంపుటయే మీకుఁ బ్రిధానమైనపక్షమున నిదిగోనాతల మీరు కానుకగాఁ దీసికొనుఁడు." అని మహాధైర్యముతోఁ బలికిన యమ్ముదుసలి పలుకుల నాలకించి వీరవర్మ యచ్చెరువడి "సరే! నేటికి సాయంకాలమైనదిగదా! రక్తసిక్తాంగముతో మీచాళుక్యవల్ల భుఁ డస్తమించినట్లె భాస్కరుఁ డస్తమించుచున్నాఁడు. రేపుదయ మున మీగ్రామము శోధించెద. సైనికులారా! ఈయూరినుండి యొ కప్పిట్టయైన నీ రేయి దాటిపోకుండ నాలుగుమూలల మేటినెగళ్లు వేసి కొని కనులుమూయకుండ నలుజాములు కాచికొనియుండుఁడు. ఈ నెగళ్ళకుఁ గావలసినపుల్ల మీమీగృహములనుండి పురజనులుపంపుఁ డు!" అనియానతిచ్చెను. గ్రామీణులు వానికడ సెలవుగైకొని యిండ్లకుఁబోయి తాము నిలువవేసికొనియున్న వంటకట్టియల మో పులు మోపులుగాఁ దెచ్చి సైనికులు బడవేయుచున్నచోట్లఁ బడవై

చిరి. గ్రామవాసులలోఁ గొందఱు భయపడి "మన మూపపేరెఱుఁగనియొకానొకర్తనిమిత్తము మాన(ప్రాణములఁగోలుపోవనేల? ఆలుబిడ్డలతో నున్నాముగాని సన్యాసులము గాముకదా! చేయలేనిధర్మము నమకట్టి నశించుట యేటిపాడి?" యని యధైర్యమునఁ దమ మిత్రులతో ననఁజొచ్చిరి. ధైర్యశాలురగుమిత్రులు వారిమాటలను ఖండించి మొదటఁ జేసినబాసకుఁ గట్టువడి యుండఁదగు ననియుపదేశించిరి. దైవముమీఁద భారమువైచి గ్రామస్థు లారేయి తిన్నగా భుజింపక నిద్రపోవక తోఁచక యిటునటు దిరుగుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండిరి. సైనికులు వంటకట్టియలతో గ్రామమున నలుదెసల నెగళ్ళువైచి మహోత్సాహముతో నిటునటు దిరుగుచుండిరి. తనకతమున ధర్మాత్ముఁడగు బ్రాహ్మణోత్తమునకు ముదివేము గ్రామవాసులకు నేమియాపద మూఁడునో యని రాజపత్ని కంటిమీఁదఁ గునుకులేక దెల్లవాఱినదాఁక బెంగపెట్టుకొనియుండెను.

ఎట్టకేలకుఁ దెల్లవాఱెను. గ్రామవాసులు గుండెలు చేతఁబట్టుకొనియుండిరి. చలిగాలివలె భయ మెల్లవారిని గడగడ వడఁకించెను. వీరవర్మ సూర్యోదయానంతరమున మేల్కాని కాల్యకృత్యములఁ దీర్చుకొని ఫలాహారముచేసి యశ్వారూఢుఁడై సైనికులు కత్తులు బల్లెములు విండ్లు నమ్ములు బూని తనవెంట భయంకరాకారులై రా, గ్రామమంతయు నొక్కసారి తిరిగెను. చిచ్చులపిడుగులవలె నాతఁ డెవ్వరియింటిమీఁదఁబడునో ముందుగా నెవ్వరిగృహము నాశనముచేయునో యని యెల్లవారు భీతచేతస్కులై యాతనివంకఁ జూచుచుండిరి. దాసరివేసము ముందు దాల్చినసింగఁ డావేసముం దీసి జోదువలెఁ గటారి చేతఁబూని ముందునడుచుచు వీరవర్మకు దారిఁ జూపి విష్ణుభట్టసోమయాజిగృహంబునకుఁ దోడ్కొనిపోయి

యిదే యాగృహమని చెప్పెను. వీరవర్మ గుఱ్ఱము దిగి సోమయాజిం బిలిపించి "నీయింటఁ జాళుక్యరాజపత్ని యున్నట్లు మాకనుమానముగా నున్నది. నీగృహము శోధించెదవా? ఇందుకు నీ వేమందువు?" అనియడిగెను. "మీయిచ్చవచ్చినట్లు శోధింపుఁడు. మహాధికారము చేతఁబూనినమీవంటిప్రభువులతో నేనింతకన్న నేమి చెప్పఁగలను? దైవగతి యెట్లో యట్లు సిద్ధించుఁగాక!" యని బ్రాహ్మణుఁ డూరకుండెను. వీరవర్మ సైనికులం గొందఱఁ దోడ్కొని మాఱుమాటాడక గృహముంజొచ్చి గదియు దొడ్డియుఁజూచి పిమ్మట వంటయింటికరిగెను. అత్తఱి నాదేవి యచ్చటనే తలుపుచాటున నొదిగి నిలువఁబెట్టినబంగారుబొమ్మవోలెఁ దల వంచుకొని గోడకుం జేరఁబడియుండెను. ఆమెలావణ్యము సౌకుమార్యముఁ జూచి వీరవర్మ యచ్చెరువడి "ఆమెయెవ్వతె?" యని విష్ణుభట్టు నడిగెను. "అయ్యా! ఆమె నాకూఁతురు. ఈనడుమనే యామెభర్త మృతినొందెను. నిండుచూలు దాల్చియున్నది." యని యతఁడు బదులు చెప్పెను. "ఏమయ్యా, బ్రాహ్మణుఁడా! ఈబూటకము లెక్కడ నేర్చితివి? పోతవోసిన పదియాఱువన్నెబంగారువంటి శరీరచ్ఛాయ గలిగి కొంచిలిచినను జేరలకు మీఱి తమ్మిరేకులంబోలుకన్నులు గలిగి మహాదుఃఖసముద్రమున నుండియుఁ దనలావణ్యమును గోల్పోక చూపఱకన్నులకు విందు సేయుచున్న యీయిందువదన నీకూఁతురా? నీచికిలికన్నులకు నీబుఱ్ఱముక్కునకు నీబడుగుమేనునకు నీదొప్పచెవులకు నీవంకటింకరకాళ్ళకు లోకోత్తరసుందరియైన యిటువంటికూఁతురు జనించె నని నీవు చెప్పినను నమ్మువా రెవ్వరు? మసిబొగ్గులోనుండి మానికము పుట్టఁగలదా? చాలుచాలు! ఈమెయెవరో నిజము చెప్పుము. లేకున్న నిప్పుడే కొఱత నేయించెద." అని కఠినస్వరముతో నాసేనాపతి మహీసురుని మందలించెను.

నావుడు విష్ణుభట్టు వీరవర్మబిభీషికలకు వెఱ పింతయు లేక యిట్లుత్తరము జెప్పెను. "అయ్యా! నాయందమునకుఁ జందమునకు నిట్టిచక్కనిచుక్క పుట్టనంటివి. తల్లింబోలినయాఁడుబిడ్డ లుండరా? ఇది నాప్రథమభార్యకూఁతురు. ఈమె జనియించిన మైదవనాఁడె యామె స్వర్గస్థురాలయినది. ఈసోమిదమ్మ నా రెండవభార్య. ఈమె వలన నాకు సంతానములేదు. ఈబిడ్డతల్లి మిక్కిలి సుందరాంగి. ఈమె తల్లినోటనుండి యుట్టిపడిన ట్లున్నది. ఈమెను నా మేనల్లున కిచ్చి వివాహము చేసితిని. అతఁడీనడుమనే కాలధర్మము నొందెను. చక్కనిపడంతులు రాజకులంబుననే గాని యొండుచోట్ల బుట్టరని మీయభిప్రాయము కాఁబోలు! మహారాజాంతఃపురములయందే గాక పేదలగుడిసెలలో సైతము చక్కనివాండ్రు జనియించుచుందురు. చూపులకు విందులు సేయుచు సౌరభంబుల దెసల వెదజల్లెడుమనో హరపుష్పములు ప్రమదావనంబులయందె గాక మహాటవులయందు ను జనించుచుండును. మేను పులకరింపఁ జేయుమందమారుతములు పుడమిఱేఁడుల మేడలనేగాక పేదలయాకుటిండ్లకడ సయితము వీచు చుండును. మసిబొగ్గునందు మానికములు పుట్టునో లేదో నే నెఱుఁ గను గాని యారెండును నొక్కజాతిపదార్థమే యని శాస్త్రవేత్తలు చెప్పుదురు. పదియాఱువన్నెపసిఁడి మంటిలోఁ బొడముచు. నేత్ర పర్వము జేయుతామరపువ్వు బురదలోఁబుట్టును. ప్రపంచమునందలి వైచిత్ర్యములు వర్ణనాతీతములు. చంద్రవంశపురాజులకువంశకర్తయ యిన దండితారాతి యయాతి బ్రాహ్మణులలో శుక్రాచార్యునినందన యగు దేవయానిని వలచి యామెను వివాహమాడుట యధర్మముయి నను భార్గవునియనుమతంబు వడసి చేపట్టెను. అనేకవిలాసినీసమన్వితు డయినయారాజును బ్రాహ్మణకన్యయేసుమీ వలపించినది. అదియునుఁ గాక త్రిలోకాధినాథుఁడయిన దేవేంద్రుని వలపుమున్నీటిలో ముంచి

తనయింటికోడిం జేసి కూయించిన దెవ్వ తెయో యెఱుంగుదువా పరమ ఛాందసుఁ డయినగౌతమునిభార్య యహల్య బ్రాహ్మణకన్య చక్కఁదనము రాచవారికాణాచి గాదు. అదియెల్లవారలకు సామాన్యమైనసొత్తు. అనాథ యయినయీబాలిక నాగారాబుకూఁతు రగునో కాదో యని నీకుసందియ మున్నపక్షమున గ్రామీణు లందఱం బిలిచి యడుగుము. దుస్సహమయిన నవవైధవ్యఖేదమున మఱుఁగుచున్నయీబిడ్డను నీవంటిలోకజ్ఞుఁడు కర్ణకఠోరము లైనయీ పలుకులతో నొప్పించుట పాడిగాదు. నేను పరమఛాందసుఁ డగు బ్రాహ్మణుఁడను. ఆమె యనాథ; మూలాలు. కావున నిట్టిదయ నీయుల మయినమమ్ము బాధింపక వెడలి పొమ్ము."

అప్పలుకులు వినినతోడనే వీరవర్మమనంబున సందియముతోఁచెను. సాహసించి యేకార్యము జేయఁగూడ దనియు, నవివేక మనే కాపదల కాస్పద మనియు నతనికిం దట్టెను. అప్పుడు బ్రాహ్మణుఁడు చెప్పినపరికార మాతఁడు గ్రామవాసులం బిలిపించి యాబాలిక యెవ్వరని వారి నందఱ నడిగెను. వారందఱు నైకకంఠ్యముగా ఈమె మా సోమయాజికూఁతురే యని పలికిరి. అప్పటికిని వానికి సందియము దీరమి విష్ణుభట్టుం జూచి యిట్లనియె. "ఆర్యా! ఈమె నీకూఁతు రయినపక్షమున నామెచేతినీరు నీవు త్రావుము. అప్పుడు నానంశయవిచ్ఛేద మగును." అనవుడు బ్రాహ్మణుఁడు సంతోషముతో "నాయనా! నాకూఁతురుచేతినీరు ద్రాగుటకు నాకు సంశయ మేముండును?" అని రాజపత్నిం జూచి "బిడ్డా! ఆపంచపాత్రతో మంచితీర్థము దెచ్చి నాకిమ్ము" అని యానతిచ్చెను. అవస్థకుం దగినట్లు నడచుకొనినఁగాని కార్యసిద్ధి గాదని దేశకాలంబుల నెఱిఁగిన యాదేవి తక్షణమే స్వహస్తముతో విష్ణుభట్టునకుఁ బానీయంబులు తెచ్చి యిచ్చెను. బ్రాహ్మణుఁడు తనలో "పరమేశ్వరా! ద్వితీయ

వర్ణంబునం బుట్టినయీబాలికచేతినీరు నేను ధర్మకార్యార్థమై యాపద్ధర్మముగా గ్రహించుచున్నాఁడఁ గావున నే నిందు దోసంబు గావించిన నీవ క్షమింపవలయు. ఉషస్థి యనుబ్రాహ్మణుఁడు పేరాఁకలిచేఁ బీడింపఁబడి మాలవానికడనుండి గుగ్గిళ్ళుదిని ప్రాణంబు నిలుపుకొనియె నని యుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడియున్నది. అట్లు చేసినను నతఁడు తనబ్రాహ్మణత్వమును గోల్పోవలేదు. అట్లే నాకును నెట్టి వెలితియు గలుగకపోవుఁగాక!" యని ప్రార్థనముజేసి యామెచేతి పంచపాత్ర నందుకొని యానీరు గడగడ ద్రావెను.

దానితో వీరవర్మసందియము దీరెను. "ఈపని చాలునా, మఱియేమయినదృష్టాంతరము కావలెనా?" యని విష్ణుభట్టు వెంఁడియు వీరవర్మ నడిగెను. "అయ్యా! చాలు చాలు! నాసందియములు తీరిపోయినవి. ఆమె క్షత్రియాంగన యయినపక్షమున ననేకక్రతువులు చేసిననీవంటిఛాందసుఁడు కోటివరాలిచ్చినను నామెచేతినీరు ద్రావఁడు నిష్టాగరిష్ఠుఁడయినబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు ప్రాణత్యాగమున కయిన నొడంబడునుగాని స్వధర్మత్యాగమునకు సమ్మతింపఁడు ఈమె నీ కూఁతురే యని నా కిప్పుడు నమ్మక కలిగినది. అనూచానుఁడవు, పరమపూజ్యుఁడవు. నిర్మలినచరిత్రుఁడవు నయిననిన్ను నే నవివేకంబున మునుముందు దూలనాడితిని. మేము పరులకు శరీరంబుల నమ్ముకొన్న సేవకులము. కావున మాధర్మము నిర్వర్తించునప్పుడు నిష్ఠురోక్తుల నాడవలసివచ్చును. అందుకు నన్ను మీరుక్షమియింతురుగాక! నా కింక సెల వొసంగుఁడు. ఇదే మీకు నమస్కారము." అని శాంతముతోఁ బలికి బ్రాహ్మణునకు వినతులుచేసి సపరివారముగా నాయూరు విడిచి పోయెను. ఆతనితోడనే గ్రామీణుల భయము పోయెను! , చాళుక్యరాజపత్నికి దిగులు దీరెను. విష్ణుభట్టువిచారమడఁగెను. సోమిదమ్మ సుముఖి యయ్యెను. గ్రామీణు లందఱు

విష్ణుభట్టుయొక్క యుదారభావమును, సమయస్ఫూర్తిని, ధర్మపర
తను వేయితెఱంగులఁ గొనియాడిరి. అమాత్యుఁడు విష్ణుభట్టునకు
నమస్కరించి కౌఁగిలించుకొని చేతులు పట్టుకొని "స్వామీ! చాళు
క్యవంశము మరల నిలిపితిరి. మీయౌదార్యము శ్లాఘాపాత్రము.
పరమఛాందసుఁడవైన నీయందు క్షత్రియులయందుఁగూడ మృగ్యం
బగు ధైర్యలక్ష్మి కాఁపురమున్నది. ఇంక మేమెల్ల బ్రతికితిమి" యని
బహువిధముల బ్రశంసించెను.

రాజపత్ని సోమయాజియెడ, సోమిదమ్మయెడ నింతింత
యనరానిభక్తి గలిగి తనకృతజ్ఞతం దెలిపి తనమెడలోనున్న వెలలేని
ముత్యాలహారము దీసి విష్ణుభట్టుకంఠమునం బడవైచి యది స్వీకరిం
పుమని కోరెను. విష్ణుభట్టు దానిం దీసి మరల నామెమెడలోనె వైచి
"తల్లీ! ఈహారమునకు నాకంఠము తావు కాదు. నాకంఠములో
నుండిన నది చిలుకకొయ్యకుఁ దగిలించినట్లై శోభావిహీనమై యుం
డును. ఏవస్తు వెక్కడనుండవలెనో యక్కడనే యుండవలెను. స్థాన
భ్రంశముచేతఁ గొన్నిపదార్థములు శోభింపవు. మాకు స్ఫటికాక్ష
సూత్రములు రుద్రాక్షమాలికలు ధరింపఁదగినవి. ఇది గాక యీ
బహుమాన మందుకొనుటకు నేను నీకుఁ జేసినమహోపకారము లేదు.
నిన్ను గాచుటలో నేను మానవధర్మమునే నిర్వర్తించితిని. అందుచే
నేనెట్టి పారితోషికంబునకుం దగను." అని యామె వేఁడుకోలు నిరా
కరించెను. బ్రాహ్మణోత్తముని నిస్పృహతకు యోగ్యతకు రాజ
పత్ని యచ్చెరువడి యిట్టిబ్రాహ్మణోత్తము లక్కడక్కడ నుండుట
చేతనే భరతఖండము లోకంబునఁ బ్రసిద్ధిగాంచె నని తనలో నను
కొని మహాత్మునకు నమస్కరించి యూరకుండెను.

విష్ణుభట్టు పేదవాఁడయ్యు రాజపత్నికి, మంత్రికిఁ, బరివార
మునకుఁ గావలసినభోజనపదార్థములన్నియు నెట్లో సమకూర్చుచుం

డెను. అది చూచి యాదేవి విచారపడి మంత్రింబిలిచి యిట్లనియె- "అయ్యా! సోమయాజింజూడ నా కెంతయు జాలి గలుగుచున్నది. ఆయన కడుపేదవాఁడు ఆలుమగలు గలిసి వా రిద్దరే యున్నారు. నేను, నాపరివారముతోఁ గలిసి పెక్కండ్రున్నాము. ఇద్దరుగలకుటుంబమే భరియించుకొనుటకుఁ గష్టపడుచున్నయామహాత్మునిపై మన భారముగూడ నయిచి కుంగఁదీయుట దర్మముగాదు. మన కీబోయలతోఁ బనిలేదు. పరిజనులతో నంతకన్న బనిలేదు. వారిని వారివారి యిండ్లకుం బనుపుము. నీవును నీనిమిత్తమై పరితపించుచున్న నీయాలుబిడ్డలకడ కరిగి సుఖింపుము. నాకొఱకై యీవఱకుఁ బడినచిత్తక్షోభము దేహశ్రమయుం జాలును. ఎంతకాల మీమందభాగ్యరాలికొఱకై నీయాలుబిడ్డల వియోగదుఃఖముపాలు చేసెదవు? ఎంతకాల మీయదృష్టహీనురాలికొఱకు సంసారసుఖములకుఁబాసి మేనుగాసి జెందించెదవు? ఎంతకాలము నాకొఱకు దుర్భరమైన విదేశవాశము సలిపెదవు? నాకెంతమేలు చేయవలయునో యంతమేలు చేసితివి. చేరువనున్నపట్టణమునకు నాముత్యాలహారముం గొనిపోయి విక్రయించి యీబోయలకు నీపరిజనులకుఁ దలకొకనాలుఁగువఱహాల చొప్పున నిచ్చి పంపుము. వారు నానిమిత్తము మిక్కిలి శ్రమపడి నందుకుఁ బ్రస్తుతావస్థలో నింతకన్న నెక్కువబహుమానము నొసంగఁజాల. తక్కినసొమ్ము దారిబత్తెమునకు నీవు గ్రహింపుము." అని రాజపత్ని యానతిచ్చుటయు నమాత్యుఁడు విచారముతో నిట్లనియె—"తల్లీ! ఇతరప్రేమ లన్నియు దేశభక్తికి రాజభక్తికిఁ దీసిపోవును. రాజుసొమ్ము చిరకాలము దిని సమయమువచ్చినప్పు డాతనికొఱకు, నాతనియాలుబిడ్డలకొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగక మేనుదాచుకొనువాఁడు పరమనీచుఁడు. సజ్జనగర్హితుఁడు. వాఁ డుభయలోకములకుం జెడును. నాయాలుబిడ్డలం జూడవలె నని నాకు లేదు. అ

యినను మీయాజ్ఞ నుల్లంఘింపఁగూడదు గావున నేనొక్కపనిచేసెద. నాకుటుంబమునుదెచ్చియీయూరనేకాపురముపెట్టెద. మీరు సుఖప్రసవమగువఱకు నిందుండెద. కుమారుఁడు గలిగెనా యతఁడు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు నిందే యుండెద. కుమారిక పొడమెనా యాపె సంప్రాప్తయౌవనయై తగినవరుని జెట్టపట్టువరకు నిందేయుండెద. నాకుఁగల భూములమీఁద వచ్చుధాన్యమునా కుటుంబపోషణమునకు సరిపోవును. అవి తెచ్చుకొని యిందేతిని యిందేయుండి మీపాదసేవయు దైవానుగ్రహమున్నపక్షమున మాచిన్నిరాజుసేవయుఁ జేసెద. ఇందుకు మీరు సెలవొసంగవలయు." అని వేఁడుకొన వానివిన్నపము నామె విష్ణుభట్టసోమయాజి కెఱిఁగించి యతని సమ్మతిబడసి యమాత్యుఁడు సకుటుంబముగా నందుండుట కంగీకరించెను.

అనంతర మతఁడు ముత్యాలహారముగైకొని రాజపత్నీకంఠాభరణమును గాలనై పరీత్యముసఁ దనచేతితో సమ్మవలసివచ్చినందుకు విషాదమునొంది దాపుననున్న యొకపట్టణంబునకుం జని రత్నపరీక్షానిపుణులగు బేహారుల కది చూపి తగినవెలకు విక్రయించి యా మొల్లంబు దెచ్చి యామె యాజ్ఞప్రకారము సేవకులకుఁ బారితోషికము లొసఁగి రాజపత్నిజాడ లెవ్వరికిం దెలియనీయవల దని నొక్కిచెప్పి ప్రమాణములు చేయించి వారివారి నివాసముల కంపెను. ఆమఱునాఁడు తానును దేవికడ సెలవుగైకొని యామెను పలుతెఱంగుల విష్ణుభట్టునకు సోమిదమ్మకు నప్పగించి బైలుదేరి రహస్యముగ రాజధానికరిగి పరాక్రాంతమైన యాపట్టణముం జూచి దుఃఖించి యర్ధరాత్రమునఁ దనకుటుంబమును వెంటఁ బెట్టుకొని యూరుదాఁటి మెల్లమెల్లగఁ బయనములుచేసి ముదివేము జేరెను. ఆతఁడు రాకమునుపె విష్ణుభట్టొకయిల్లుసిద్ధముచేసి సకుటుంబముగా నతని నందుఁ బ్రవేశపెట్టెను. అనుదినము నయ్యమాత్యుఁడు

బ్రాహ్మణునియింటి కరిగి రాజపత్నిని దర్శించుచుండును. ఆతని భార్యయుం బిడ్డలుఁగూడ రాజపత్నిని బహువిధముల సేవించుచుండి రి. ఆదేవియుఁ దనవలన బ్రాహ్మణునకు నెట్టివ్యయము లేకుండఁదన చిన్నచిన్నవస్తువుల విక్రయింపఁబనిచి యాసొమ్మునొఁ దనకుఁ గావ లసినపదార్థములఁ దెప్పించుకొనుచుఁ గాలక్షేపముచేయుచుండెను.

రాజపత్నికిఁ గ్రమక్రమంబున నెలలు నిండెను. గర్భభార మధికమయ్యెను. ఒకశుభముహూర్తంబున నామె ప్రసవించెను. అతి సుందరుఁ డగుకుమారుఁడు జనియించెను. వానిమేనికాంతులతో గది యెల్ల వెలుఁగఁజొచ్చెను. పుట్టినప్పుడే విష్ణుభట్టు నుద్దేశించి కావుకావు మని వేఁడుచున్నాఁడోయన్నట్లు కావుకావు మని మనోహరస్వరము తో నేడ్చెను. సోమిదమ్మ శ్రద్ధాభక్తులతో నేఁడవనాఁటివఱకు నెన్నె మ్మకథజెప్పి బాలారిష్టదోషములు గలుగకుండఁబ్రయత్నించి పథ్య పానములు సరిగ నడిపెను. పురుడు సలక్షణముగా వెళ్ళెను. మహా రాజుగారు జీవించియున్నపక్షమున నఖండవైభవముతోఁ బుత్రోత్స వము జరిగించి జాతకరణనామకరణములు మిక్కిలి యెక్కువసంతో షముతో జరిగియుండు ననియు వారు లేకపోవుటచే నది పేదరాలి పురుడువలె జరుగుచున్నదనియు రాజపత్ని మిక్కిలి విచారించెను. విష్ణుభట్టు పదునొకండవదినమున బాలింతరాలిని స్నానముచేయించి బాలకునకు క్షత్రియకుమారోచితమయినజాతకరణము జేసి యామె యిష్టమువచ్చినపేరు పెట్టుకొమ్మని చెప్పెను. అప్పు డాదేవి యిట్లనియె "తండ్రీ! యీబాలకుఁడు నీకతంబున బ్రతికినాఁడు. వానికిని నాకును నీవ ప్రాణప్రదాతవు. కావున నీపేరే పెట్టవలె నని నాసంకల్పము." అని తనయభిప్రాయము దెల్పినయాదేవికి సోమయాజి యిట్లనియె. "బిడ్డా! నేను పేదవాఁడను అనామకుఁడను నాపేరు పెట్టనేల? నీతండ్రి పేరో బాలకునితాతపేరో మఱి యేదేవునిపేరో పెట్టుము నావంటి

యనామకుని పేరు పెట్టినందువలన నేమి ప్రయోజనము? విక్రమ
శాలురగు బాలురకుఁ బిఱికిపంద లగు బ్రాహ్మణుల పేరు పెట్టఁ
గూడదు."

అది విని రాజపత్ని వెండియు నిట్లనియె "తండ్రీ! నీవు పిఱికి
పందవు గావు. మహాధీరుఁడవు శూరుడవు. ఖడ్గము చేతఁబూని పగతు
అని పేరువెట్టి మనుష్యుల సంహరించినవాఁడే శూరుఁడుగాఁడు
ఇండ్లు కాల్చి నరుల హింసించి గ్రామముల దోఁచుకొన్నంతమాత్ర
ముచేత మనుష్యుఁడు శూరుఁడు గాఁడు. నీకున్న శూరత్వ మెవరికిని
లేదు. ఎంతో మహాపద రాఁదలఁచుకొన్నను దానిని నిర్భయముగాఁ
దలయొగ్గి నన్ను నీకడుపులోఁ బెట్టుకొని కాపాడితివి. మే మెందఱి
నో వేఁడుకొంటిమిగాని ధైర్యము చాలక వారు మమ్ము తమయూరు
నుండి పాఱఁదోలిరి. కావున నీవంటిశూరులు మహాతేజశ్శాలుర
మని విఱ్ఱవీగు రాజులకన్న నధికులు ప్రశంసనీయులు. ఈవిషయమున
నామనవి నాలకించి నాముద్దు సెల్లింపుము. ఈశిశువు నీవలనబ్రతికెం
గావున విష్ణువర్ధనుఁ డని పేరువెట్టెదను. వానినామమున నీనామముకలిసి
యుండవలయును. విష్ణుభట్టుచే వృద్ధినొందినవాఁడు విష్ణువర్ధనుఁడు.
ఇది నాకృతజ్ఞతాసూచకము. ఈసూచన వీనినామమందేగాదు. దైవా
నుగ్రహమున వీఁడు బ్రతికి బాగుండెనా నీవుచేసినమహోపకారము
తరతరంబులకు జ్ఞాపకముండునట్లు వీనివంశస్థు లందఱు విష్ణువర్ధనుఁ
డనుబిరుదు గ్రహింతురుగాక! ఇదిమాతృశాసనము. మహాపతివ్రతా
శాసనము. ఇది కృతజ్ఞతాప్రేరితము. ఇది తత్కారణమున నవిలంఘనీ
యము. అనాథనై యగతికనై నేఁడు నే నీతాటియాకులయింటిలోఁ
గూర్చుండి చేసిన యీశాసనము నాకుమారుఁడు వానికుమారులు
వారికుమారులు వారిమనుమలు మాణిక్యకిరీటములకన్న మున్నుగాఁ
దమశిరంబుల దాల్చి మన్నింతురుగాక! అట్లు మన్నింపరేని యాది

మమాతనైన నేను వ్యర్థప్రతిజ్ఞ నగుదును. చాళుక్యవంశము ప్రపంచమున్నంతకాలము తద్వంశస్థులగు రాజు లందఱు విష్ణువర్ధనులె యగుదురుగాక! ఇతరనామములు వారికెన్ని యున్నను నితరబిరుదములెన్ని యున్నను విష్ణువర్ధనసంజ్ఞ వారికుండితీరవలయు. తండ్రీ! నీవునావలనలవమైన ధనము గ్రహింపవైతివి. నేను నీ కేయుపకారము జేయఁజాలను. నీవు నా కనేకోపకారములు చేసితివి. నీపేరు పెట్టుకొనునట్టివరము గూడ నిచ్చి యీమహోపకారముగూడ జేయుము. ఈతఁడు విష్ణువర్ధననామధేయుఁ డగుఁగాక!'' అని యామహాత్మునకు ముమ్మాఱు ప్రదక్షిణము జేసి చేతులు జోడించి నెన్నుదురు వానియడుగుదమ్ముల సోఁకునట్లు నమస్కరించెను. మనస్సు నీరయిపోవ బ్రాహ్మణుఁడు బాష్పపూరితనేత్రుఁడై రాజపత్నిని పాదములపైనుండి లేవఁదీయుమని సోమిదమ్మతోఁ జెప్పి యామెయట్లు సేయ 'బిడ్డా! నీ కింతయుత్సాహమున్నప్పుడు నేనది నివారింపఁజాల! నీయిచ్చవచ్చినట్లు సేయుము' అని వానికి విష్ణువర్ధనుఁ డని పేరుపెట్టెను.

బాలుఁడు శుక్లపక్షచంద్రుఁడువలె క్రమక్రమమున వృద్ధిబొందఁజొచ్చెను. మూఁడవనెలలోఁ జిఱునవ్వులు మొలకలెత్తెను. నాల్గవమాసమునఁ జూపులు నిలుకడగాంచెను. ఆఱవమాసమునఁ దంతములు పొడసూపెను. ఏడవమాసమున విద్దెములు చేయసాగెను. అనంతర మన్నప్రాశము జరిగెను. పదిమాసములు నిండునప్పటికి బాలకుఁడు తప్పటడుగులిడనారంభించి పదునొకండవమాసమున నడచెను. తొమ్మిదవనెలనుండి చిన్నచిన్నమాటలు నేర్చి సంవత్సరము దాఁటఁగానే చిలుకపలుకులు వలుకఁజొచ్చెను. ఒక్కొరకన్నఁ దీయనయినయప్పలుకులు విని విచారాంధకారమును దొలఁగించు నా చిఱునవ్వువెన్నెలలు జూచి యానందించుభాగ్యము మహారాజునకు లేకపోయెనని యామె పలుమాఱు విచారించి యిరువురయానందము దానేయనుభవింపఁజొచ్చెను. బాలకుఁడు సోమయాజిని దాఁత

యనియు సోమిదమ్మ నవ్వ యనుచుఁ బిలుచుచు బిడ్డలు లేకతపించు చున్న వారిసంసారమునకు వికాసము గలిగించెను. కాలక్రమంబున బాలకుఁ డైదేండ్లవాఁ డయ్యెను. సోమయాజి వాని కక్షరాభ్యాసము జేసి చదువుచెప్ప నారంభించెను. అక్కుమారుఁడు కుశాగ్రబుద్ధియై గురువుపదేశించినదంతయు క్షణములో గ్రహించి తల్లికి మహానందము గలిఁగించెను. ఆయూరినే వారిం గనిపెట్టుకొనియున్న యమాత్యుఁడు బాలకునకు క్షత్రియకుమారులం జతగాఁగూర్చి విల్లుమొదలగుశస్త్రములయందు వానిచేతఁ బరిశ్రమచేయించెను. శాస్త్రవిద్యలయందెంతయభిరుచి యాతనికిఁ గలిగెనో శస్త్రవిద్యయందు నంతటియభిరుచియే వానికి జనించెను. పదియారేండ్లప్రాయము వచ్చునప్పటి కతఁడు శాస్త్రములయందు, ధనుర్వేదమునందు, మిక్కిలి నేర్పరియై యెల్లవారలచేత మెప్పు వడయఁజొచ్చెను. ఆయూరిలోను జుట్టుపక్కలనున్న రాజకుమారులను శూద్రబాలకులను వెంటఁబెట్టుకొని ఘాతుకమృగంబుల వేటాడిచంపి గ్రామంబులపైఁ బడి దోచుకొనుబందిపోటులను దారులుగొట్టుదొంగలను నిరోధించి వధియించి యాప్రాంతము నిష్కంటకముగఁ జేసెను. ఆబలంగమునే క్రమక్రమముగ నధికము జేసి తానువసియించుప్రాంతమునకుఁ దానె రాజై క్రమక్రమంబునఁ బెచ్చుపెరిగి విజయంబుపైవిజయంబునొంది కోటపైకోట నాక్రమించి యదృష్టముపై నదృష్టము కలిసి రా మహాసైన్యముం గూర్చుకొనియెను.

కటకేశ్వరుఁడు కన్నుదెఱచి వానిం దండించుటకు మహాసేనాసమేతుఁడై వచ్చెను. నవయౌవనోద్దీపితుఁడైనవిష్ణువర్ధనునకును జరమావస్థలోనున్న కటకేశ్వరునకును మహాసంగ్రామము జరిగెను. విష్ణువర్ధనుఁడు తనజనకునిం గడతేర్చి దేశమంతను మంగలంబునం బెట్టి వేచినతెలుంగునఁ గటకేశ్వరుని రణముఖంబున స్వహస్తముతో జయించి పితౄణము దీర్చి కృతకృత్యుఁ డయ్యెను. కృష్ణా

గోదావరీమధ్యగతమైన వేఁగివిషయమంతయు నాతనియధీనమయ్యెను సామంతమండలాధిపులు వానిపాదాక్రాంతులయిరి. ఉత్తమకుల ప్రభూతమైనయొకరాజకన్యను వివాహమాడి విష్ణువర్ధనుఁడు మాతృ శాసనము శిరసావహించి మహీమండలముఁ బాలించెను. ముదివేము విష్ణుభట్టునకగ్రహారముగా నిచ్చి యతఁడు సోమయాజియు సోమి దమ్మయు జీవించియున్నంతకాలము వారి కత్యంతవిధేయుఁడై తన పాలిటిదైవతంబులవలె వారిం జూచుచు వారిశాసనంబులు వేదాక్షరం బులవలె గ్రహించుచుఁ జిరకాలము మహీపాలనంబు జేసెను.

సత్యాశ్రియుఁడు మొదలుకొని చాళుక్యరాజు లాతనివంశస్థులే యుద్ధమల్లుఁడువిమలాదిత్యుఁడు మొదలగుమహీపాలురాతనివంశస్థులే నన్నయభట్టారకునిచేత నాంధ్రిభారతము వ్రాయించి కీర్తికాయ ముతో నిప్పటికి నాంధ్రదేశమున, నాంధ్రసారస్వతమున వెలయు చున్నరాజరాజు వానివంశస్థుఁడె. ఆవంశస్థు లందఱకు విష్ణువర్ధనా మము గలదు. రాజరాజునకుఁగూడ విష్ణువర్ధననామ మున్నట్లు శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతమున నన్నయభట్టు పేర్కొనియున్నాఁడు.

విష్ణుభట్టసోమయాజినామ మాంధ్రదేశమునఁ జిరస్థాయియౌ గాక! ఆతనివంటిసచ్చరిత్రులు త్రిలింగదేశమున వందలకొలఁది జన్మింతురుగాక! ఆమహాత్మునిభూతదయ సాహసము నిష్కామకర్మా సక్తి మున్నగుసద్గుణము లాంధ్రుల కలవడుఁగాక! దేశపరిస్థితులు మాఱవచ్చును. రాజులు మాఱవచ్చును. ఆచారవ్యవహారములు మాఱవచ్చును. కాని సద్గుణములుమాత్ర మెప్పటికిని మాఱవు. అవి యెవ్వరికడనున్న మనకు గ్రాహ్యములే. గుణవంతుఁడు చండాలుఁ డైనను బ్రాహ్మణుఁడైనను బూజ్యుఁడే. కావున నెల్లవారలు విష్ణు భట్టసోమయాజియందలిగుణములు గ్రహింతురుగాక !!

స మా ప ము.